

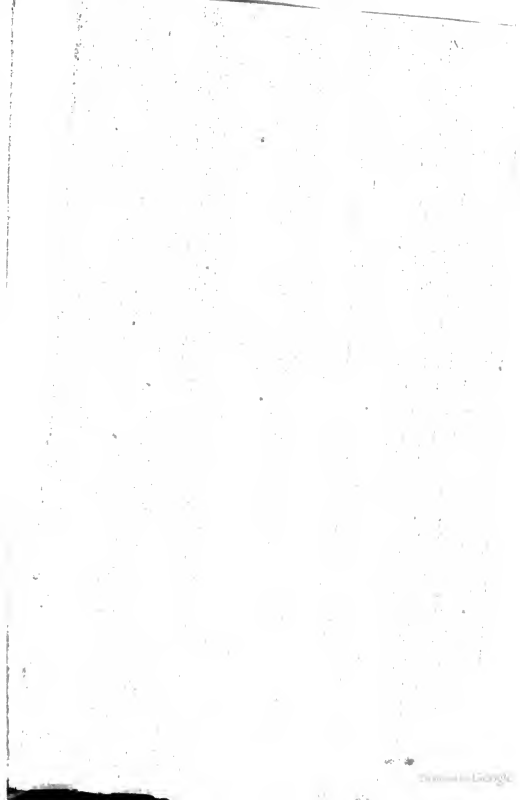
*Nejnovější metoda jazyků, na
základech didaktických mocně ...*

Johann Amos Comenius

PROPERTY OF
*University of
Michigan
Libraries*

1817

ARTES SCIENTIA VERITAS

Jana A. Komenského

Nejnovější metoda jazyků,

na základech didaktických mocně vyvedená,

příkladem jazyka latinského skutečně vyložena, ku potřebám
škol již konečně dokonale nastrojena,

než kterou i nad to

se znamenitým prospěchem nastrojiti lze
k jiným studií způsobům.

Prve však podána k soudu učencův obecnému i odevzdána
ku zkoušení opravdovému a přienému.

L. 1648.

Z latiny přeložil

Prof. JOSEF ŠMAHA.

V RYCHNOVĚ N. K.

Tiskem a nákladem Karla Rathouského,
1892.

ŠKOLA

z Metody jazyků nejnovější dle vydání amsterodamského r. 1657.

61-4724

870.7
C73262
1892

PRÁVĚ ŠLECHETNĚMU

PRÁVĚ STATEČNĚMU,

PRÁVĚ SLAVNĚMU

MUŽI,

PÁNU LUDVÍKU Z GEERU,

STARŠÍMU,

DĚDICI NA FINSPONGU atd.,

MECENÁŠI MĚMU, PŘEŠETRŇÉ ÚCTY HODNĚMU

POZDRAVENÍ.

Později než bys chtěl a mnozí, na světlo vycházejí, rozmilý mecenáši, tyto mé práce, za kterýchžto příčinou mně jsi způsobil úspěšný čas v tomto šestiletí. Promíneš dobrotivě. Nebo příčiny v to zašly nejedny, které nedopustily ovšem těmto oddávati se pracem. Já pak vím, že od nás čekají věci vytesaných; a to tě učiuilo mne bázlivějším a ve všem vsudy opatrnějším. Posílám pak Tobě a z rozkazu Tvého vůbec lidem část filologickou práci za noci usedělých, **metodu jazyka latinského**, mimo všechny ujaté jakož sobě trvám, hbitější. Kdyby pak takovou nebyla, hodně želel bych zkázy tolika dnů, ba roků, kteréž na ni byly vyuloženy. Avšak soud o ní pronáseti, ať nesluší na mne, veřejného dočekati jest posudku, který že bude přísný, sledávám již napřed. Zatím tyto práce mimo jiné všechny muže k Tobě se staví, Tobě se oddávají po Tvém právu, můj ochránce, by Tobě vzdávaly díky, Tobě žehnaly, jest-li v nich co dobrého i bude-li lze školy někudy zprostiti jich obtížností (toho pak jistě že my hledáme, ne neznáme se v tom). Nebo kdyby Tebe nebylo, ony by nespátřily světla nebo jistě ještě ne; neb alespoň ne na též způsob vybronšené (jakými-kolivěk ony již na konec jsou), kdyby člověku s bédou se obíracímu nebývalo lze bylo tu na ně oddati pilnost, která jest oddána. Než Ty jsi byl za ochránce, Ty jsi pomohl dobrotivě jako bába tomuto plodu na svět. I když zvěděl, že já cosi obmyšlím na prospěch uládeži křesťanské, (od vlasteneckého Svěho Nathana, s kterým zdílíváš se radami o skutech vlasteneckých, od úcty hodného Godfrida Hottona); abys mě vyňal z jiných prací, abys způsobil, bych k těmto se uprázdnil, mohl, z dobré vůle nabídl jsi mně Svou přízeň i chovals mě s rodinou na šestý již rok (anoobř za mou příčinou i některé jiné muže). Kdyby toho nebylo, vůzel bych snad posud v díle náramném, plučkém labyrintu, kde tolikráte nám bylo blouditi, prve než jsme uhradili na východ z omylu. Nedávno též přihodilo se nám od Tebe se navrátivším, ač jsme se domnívali, že ničeho třeba nebude kromě posledního pilníku i ač

s námi za jedno smýšleli ti, kteréš nám dal za posuzovatele, že přece lepší (námi) vystižené řádu světlo nás přimělo téměř všechno přesnovati ze základu, a to mnohé nám zase zabralo měsíce. Nejsme totiž bohy, kterým idey věcí známy jsou od věčnosti, by nebylo než říci: **Staň se.** Dostí jest člověku, po stupních prospívati. Proto již tam někdy řekl Plato, že blažení jsou ti, kterým třeba i v stařeším věku lze dojítí pravých o věcech důmyslů. Blažení tedy jsou (dřm) i ti, kterým třeba v stařeším věku dostává se postihnouti řádu v pracích, aby blondice neměli neblonditi na konec. Mne tak způsobila příroda (za kteroužto příčinou díky vzdávám otci přírody), že i sebe nepatrnější vyšetřenička o kterékoli pravdě jsou mi za drahokamy, a ty vybírati ze všelijakého smetlí poblouzení našich, učinil jsem sobě podstatným úkolem svého věku stařečho. Kéž rovněž všlekní! Což pak prospívá ohýcejem v kleci zavřených veverek skoky provoditi, proto přece pak z místa sebou nehnutí? Co svazky třeba i předrahné psáti, tisíckrát pak totéž opálati? Proto to pravím, můj ochránče, zdá-li se komu, že hory naše znenáhla příliš své rodí myšky, by s omluvou u Tebe a u mondrých mužů potkala se váhavost naše k tomu naměřená, by nerozdíla slepých štěnat, alebrž ze sebe vypravila okatá lvičata. Však jsou mi příklady znamenitých mužů, kteří také znenáhla vykonávali své práce. Isokrates oddal (prý) na jedinou svou chvalořeč aspoň deset let; Plato pak až do osmdesátého léta věku svého že nepřestal upravovati své dialogy, píše Dionysius Halikarnaský. A jesti známo, že Virgilius Maro, král básníků, týžž sobě stěžovával, že za celé tři dny sotva mohl stlouci jeden nebo dva veršičky, když tě totiž důvtipná péče vždycky shledávala, že pořád něčeho se nedostává jeho zpěvu (po tomto verši Martialovu:

Victurus genium debet habere liber.

Kniha, která stojí se vítězí, má mítí ducha).

Ale však pak, že i při této snaze, která chlapecká oblehčiti studia, drahné jistě přiléhají se odtahy a přitahy, za příklad máme muže znamenité, kteří takové o sobě pověděli věci. Eilhard Lübiu, theologie doktor, vyznal, že s didaktikou svou, kterou oddal vévodovi Pomohanskému Filipu, troudil se osmnácte let a déle. Jan Sturm, mnohých po Německu škol i zakladatel i nápravo-
vateľ, zná se, že po 38 let vystíhal způsob, kterýk nvesti v pořád slova latinského jazyka. I Julius Camillus vypovíje, že tonže práci

obíral se déle 40 let, i že proto přece nemohl ji dokonati. (V knize *de linguae latinae resolvende ratione* v hl. I., která vyskýtá se v *Instit. literatae Thorun.* v díle I. na str. 508.). Robert Štěpán aby zpravil dokonaleji onen slovník jazyka latinského (kterému nadepsal *Thesaurus linguae latinae* sklad jazyka latinského), choval v domě svém po několik let deset učenných mužů, ježto přece byla to věc případna na pilnost muže jednoho, vtipu pak hrubě nevymáhala. Zde pak což tě? Všelikterak právě přijde zde rozměti pověděni tomuto,

Kudy nikdy nebyla zdělána cesta, snažím se prodrati, to jest předsevzeti, které mi mešká dílo, v parallelism totiž nváděje netoliko jazyk všecek s věcmi, by cestapropravena byla věcnatější vzdělanosti, nýbrž i jazyky mateřské s latinou. A té věci když bylo i vystřhati ode zpodu způsoby i dáti při jazyku uěkterém. jednom nebo několika, ukázkou i pokusiti se o to v jazycích nám prve známých (německém, českém, polském), ostatním na příklad, kdyby toho chtěli následovati, aniž pak ve všem tom, co bylo zpravovati po nových zákonech, jaké před sebou jsme měli šlepěje, i když všude prolamovati bylo led a vystižení plodilo (jiné) vystižení atd. neuchylné se stalo, že hojněji uplynulo časů, než bylo se nadíti. Dodávám, veliké dílo počato silami skrovnými, ký div, šlo-li váhavě předse? Spíše bylo to důvodem stálosti, že jsme od toho nepnstili, důvodem boží pomoci, že jsme neklesli. Nebo to bylo velmi snadno, mně, který jsem tisíckrát ustával. Než mezi jinými nástroji boží prozřetelnosti Ty jsi byl, muži slavný, který po navyklé svého ducha spanilosti jsi neoblevoval, jako by to Tvé bylo dílo, na pomoc přispívati, kdekoli jen lze přispívati i dobrodiními Svými osvěžovati mne jakož takon sůážnost.

Projevni tedy účtu k Tobě a líbám vztaženou k sobě ruku boží i boha nepřestanu velebiti se všemi těmi, na kteréž taktéž sama od sebe rozlévá se Tvá milostná štědrost. Ty totiž jsi onen muž, který s prospěchem obecným rozděluje své statky a jehož brdiné k potřebným dobročinnosti naprosto není příkladu, že o Tobě zdají se pověděna ona v žalnu slova: rozsypal, dal chudým. Nebo sypeš, anobř rozsypáváš, bez konce. Jiným mnoho jest, když od prosebníků bídých neodvracejí obličej, neodtahují ruky; ty pak sám se ohlédáš, kterým bys dobře činil. A kterou

Kristus radu dal mládenci pánu mnohých statkův, aby rozprodal všecko a rozdál chudým, tu Ty, jakoby Tobě byla pověděna, vykonáváš. Rozděluješ z lásky, nepřikládaje srdce k bohatství, rozdělujes skutečně, uštěďruje veselou tvář, by nikdo neodešel smuten od obličeje Tvého. Tak máš statky jako bys jich ueměl, a těšíš se ze statků svých, jako bys se netěšil. A přece veselo jest srdce Tvé, v hospodinu, od kterého máš, co dáváš, a v jehož jméno Tobě se naházejí ti, kterým dáváš. Ty velebíš boha z příčiny jiných, že jsou, kteří po bohu k Tobě mají zření; velebí zase jiní boha z příčiny Tvé, že jest, ke komu mají zření po bohu, který neoblevuje potřebám svatých ndiletí. Ač i jsou, a Ty to opatruješ, kteří čijí, že mají odušení od boha, čí pak rukou, toho neznamenají. Nebo neví Tvá levice o mnohém, co činí Tvá pravice! Ale stane se to, až obstoupí Tabithu vdova a děti, plačící a ukazující suku a pláště, kteréž jim dělala Dorkas. (Skutky IX. 39.). Vyjdeš na onom dni otočen jsa svědky, že víra Tvá v Krista nebyla slovy, nýbrž skutkem. Anobř ani již není chybá svědků a za Tebe k bohu orodovníků, protože asi nikoho není mezi všemi, kteří jsou svědomí horoucně Tvé k bohu a ke světcům lásky, který by třebaš mlčky n sebe týžž nerozjímal slov těchto: Který netoliko piješ vodu z cisterny své a prameny vrchoviště svého, nýbrž rozléváš studnice své ven a rozdělujes po ulicích vody své; **budiz požehnaný pramen tvůj!** (Přisl. V. 15.-16. 18) I těší se, že mají příklad jakož do jiných tohoto výroku: Někteří nchvacují věci ne své a jsou vždycky v nouzi; tak do Tebe tohoto povědění: Jiní rozdělují své vlastní a stávají se bohatšími. (Přisl. XI. 24.). Jmenovitě vždycky jest třeba, by se vyskytaly příklady pravdomluvnosti boží, že kdo náchylen jest k milosrdenství, jest požehnaný (Přisl. XXII 9.) a kdo pouští chlebsvůj po vodách tekoucích, po mnohých časech zase jej najde (Kazatel XI. 1.). A této věci Ty sám jsi slavným Sobě a Svojiuě příkladem. Jakožto ten, který již tam někdy s přeslechetnými rodiči Svými z lásky ke spasitelné pravdě byl jsi ozelel milerád statků dědičných, vlastní pozemské i šlechtictví zevnitřního. Hle pak Tobě bůh hojně nahradil všecko, když tě druhá vlast, která Tebe za občana čekala, až i také důstojnosti navrátila, které byly zatemnily dosti nepřívznivé sudby vlastní dřevní.

Když se mi nahodilo zmíniti se o rodičích, byla by příčina dotknouti slavného rodu předků a starožitného lesku kněze Vašeho. Než Tvé **spanilosti** uení třeba odjinud vypůjčovati světla nebo chvály; Tvá **statečnost** postačuje **pověsti** i Tvojiuě svítí a svítili bude do pozdního potomstva. I chvála Tvá neuí z lidí, ale z boha (Řím. II. 29.), který nehledáš, abys lidem se líbil, anobrž bohu, jakožto kteréhož i sám dům jest školou zbožnosti, důnou ctuosti i domem modliteb. O jak těšily ducha mého, když jsem u Tebe byl hostem, ona každodenní před veškerou rodinou na bibli četní i zpěvy a modlitby jako zákonné! Myslil jsem již tehdáž a opakuji to tisíckráte: ó by vstoupily modlitby a almužuy Tvé, jako tam někdy Corneliovy, na paměť před tváří boží. (Skutk. X. 4.)

Nechválím pak **Tě Tobě**, poněvadž **Tě Tobě** nkazují, šlechtitná duše, protože ani Tobě nenkazují, nybřž jinym, abys byl na příklad, lze-li kterým dostihnutí tak znamenitých cností, zvláště **těm, kterým** jest toho pomněti, že **na sebe po Tobě převodí dědictvo** netoliko jména nebo krve nebo statků a důstojností, alebřž, ba předně, **cností**. Dejž milosrdenství boží, by co o Abrahamu i o vyvolených jeho semene ostatečích bohem jest povědno, ukázalo se, že o Tobě a Tvojině jest povědno: Jestliť kořen svatý, (tedy) i ratolesti! (Řím. XI. 16.) i aby šťastný rod Tvůj, **páui Vavřinec, Ludvík, Immanuel, Štěpán, Ján a Benjamin** žili pamětlivi jsouce onoho pověděni Aristotelova: Šlechetu jest to, co z dobrého vzchází rodu, spanilo pak, co nevyrozuje se ze své přirozenosti, by totiž rozuměli, že jejich jest povinností ke šlechtuosti přidávati spanilost. Avšak jakož těmito mými žádostmi od sebe nestrkají (na křesťany zajisté sluší přátí si na vzájem dober a vyprošovati jich od boha), tak nevyhledávají péče, poněvadž věřím, že Ty jsi oním Abrahamem, který přikáže syuům svým a domu svému po sobě, aby ostříhali **cesty hospodinovy** a činili **spravedlnost a soud**, ať by naplnil hospodin to, co zaslíbil. (I. Mojž. XVIII. 19.) Já pak neustannu prositi, by byl blahoslavený muž, kterýž se bojí hospodina [a] v příkázáních jeho má velikou líbost! aby mocné na zemi bylo símě jeho! aby rodina upřímných požehnání došla! aby sláva a bohatství bylo v domě jeho! aby spravedlnost jeho zůstávala na věky! aby člověk dobrý,

který se slitovává i půjčuje, své věci řídil se soudem a nepohnul se na věky atd. (Žalm CXII. 1. 2. 3. 5.). Toť jsou mé i spolubratři můj, (kterých Ty také občerstvovals útroby nedjednou) k bohu za Tebe i za všechny Tvoje žádosti!

Navracuji se k filologickým pracím našim, které **Tobě**, ochránce milostivý, dávám, oddávám, posvěcuji. Přijmi je za základ zatím mé věrnosti, až většího cos a věcnatějšího za tím přijde. Že my pak nezahálíme, bůh dá, že shledáš. Pilnosti naší nenkládám mezí, protože prospěch není v rukou našich, na bohu visí, jakož i sama nit života našeho. O to jenom nyní prosím boha, by nyníjším chlapeckým, kterým již lze bylo způsobem, zpraveným prácičkám tak poželuh, aby u **Tobě** žel nebylo na vzdělání jich laskavě oddané štědrosti ni mně přelopotně na ně vynaložené a velmi stálou pilností po šest let pořád vedené práce! A to se stane, způsobí-li tato část mých bdění tolik prospěchu studií latiny, jak hrubě málo mi způsobila rozkoše. A ukládám si o tom již nic více nepracovati, ni bude mi lze ve chvílích života ubíhajícího. Nebo že i tak na cizí práci drahnou života část jsem obrátil ba téměř v ní ostařel, strach mě, by toho buď nebylo litovati nebo nepotkalo se s pomlouvou. Pospíchám tedy mile rád jakkoli jen sebrat a na světlo vydat oněch spíše našich věcí, v kterých jest hojněji věcnatosti (a na které nastupují toliční a tak znamenití muži, bych jim nedal naskrze s sebou zemřítí). Slovoťepstvu zde budiž konec, z kterých, že jsi mne vedl, díky vzdávati nepřestanu.

S bohem, milostivý ochránce, i veď sobě tak stále, by mnozí z čeho měli velebiti boha příčinou Tvou.

Dal jsem v Elblagu pruském (kde jsi mne choval za šest let z příčiny tohoto studia), když dobíhal rok 1648.

Tvé čacké hodnosti

přešetrný

Komenský.

Ukazatel

věcí tu obsažených.

Předmluva k učencům.

Hlava I. Že jazyk při člověku s myslí a rukou moudrosti boží jsou nástroji, svěřenými však lidskému opatrování a vzdělávání.

Hlava II. Jazyk co: a čeho pohledává veškera jeho osnova. Kolikery naposled.

Hlava III. Jazyků rozličnost co, odkud, kolikerá.

Hlava IV. O shodnosti a rozdílnosti jazyků; o přednostech a řevnivostech.

Hlava V. O vzdělávání jazyků i o trojím k tomu nástroji: o věcí vyjmenování, o slovníku, mluvnicí. A zda-li všeliké jazyky vzdělávání schopny.

Hlava VI. Že jazyk jeden některý mimo ostatní třeba vzdělávati, a proč čest ta u nás vzdána latině.

Hlava VII. O běžné posud při vyučování a učení se jazykům zvláště latinskému, metodě všelikterak zamotané.

Hlava VIII. Rady rozličné posud přemítané o napravení metody při jazyku latinském.

Hlava IX. Metoda jazyků nejnovější co; a proč jí jest na místo hledati, naposledy kudy naděje jest, že se jí dojde, kdežto umění didaktického chvály.

Hlava X. Nejnovější metody jazyka latinského základem, umění didaktické atd., kterak hbitě, líbezně i mocně vyučovati, čemu bývá vyučováno.

Hlava XI. Metoda jazyků nejnovější po základech didaktických navržená. A to co do cílů čili přestávek a

stupňů, ve které obšírné jazyka studium (zvláště latinského) potřebné jest rozdělit.

Hlava XII. Navrzení metody jazyků nejnovější, co do prostředků k dosažení účelu podle cílů již vyšetřených.

Hlava XIII. Navrzení metody jazyků nejnovější co do způsobu vyučovacího, čili do hbitého a libezného cvičení.

Hlava XIV. Předdomí jazyků nejnovějšího navrzení co do textu, slovníku, mluvnice i užívání toho všeho.

Hlava XV. Navrzení brány jazyků nejnovější co do textu, slovníku, mluvnice, užívání.

Hlava XVI. Navrzení nejnovější síně jazyků.

Hlava XVII. Nastrojení metody jazyků nejnovější k čtení spisovatelů latinských.

Hlava XVIII. Že metoda jazyků nejnovější tužbám velikým dosti činí, ve třech pak věcech že nejhlavněji vítězí. A o rozličném jejím i k jiným věcem užitku.

Hlava XIX. Že latinskému jazyku snáze již učiti jest po národech kterýchkoliv; i že zpravití sluší nástroje sem příslušné.

Hlava XX. Že mateřské národů jazyky lépe sluší vzdělávati návodem latiny.

Hlava XXI. Že mnohojazyčnost po metodě nejnovější lze ulehčiti.

Hlava XXII. O prospěšnosti metody nejnovější ke studiím reálným.

Hlava XXIII. O prospěšnosti metody jazyků nejnovější k vyrozumívání písmu božímu snadnějšímu, pravějšímu i lepšímu.

Hlava XXIV. O prospěšnosti metody jazyků nejnovější ku větěpování myslím opatrnosti a potom ku napravování rozličných života nezpůsobů.

Hlava XXV. O prospěšnosti metody nejnovější ku lepšímu škol zřízení.

Hlava XXVI. O prospěšnosti metody jazyků nejnovější k napravení způsobu učenosti.

Hlava XXVII. O prospěšnosti metody jazyků nejnovější vzdělávati národy nevzdělané a snáze dosíci všeobecné jakési při mnohých věcech jednomyslnosti.

Hlava XXVIII. Soudův učencův o metodě jazyků nejnovější proč a jakých se vyhledává.

Hlava XIX. Vychýlení se k bohoslovcům.

Hlava XXX. Prosba ke světským vrchnostem v lidu křesťanském.

Mužům právě učeným, zástupcům věd a moudrosti v lidu křesťanském

POZDRAVENÍ.

Že smutný jest na vše strany věcí lidských způsob i v Evropě naší anobřz nyní i nade druhé sic světa dflý, vidí kde kdo. Že tedy na zármutky potěšení a léku nějakého na neduhy hledati sluší, zda by jej lze bylo naléztí, neodepře nikdo. Ku kteréžto péči abychom bedlivěji vzbuzeni byli, když uás bůh a vše zůve, usoudil jsem i já, muži moudří, za vašim milostivým dopuštěním, něco maličko připomenouti nyní o věcech některých sem příslušných.

Zmatku
ve věcech sluší
hledati lůku.

2. Vidí se, že jméuem lidských věcí nejhlavněji jest vyrozumívati troje toto s věcmi, s námi vespolek a s bohem, samým stvořitelem našim se obírání, které potřebně připadá nám, tvorů k obrazu božím učiuěnému, nade vše vznešeuěmu a připuštěnému k účastuosti věčnosti. S věcmi: když věci spatřujeme, ohledáváme, sobě je ku prospěchu obracíme a tak věcmi vládueme. Vespolek: když spolu obýváme rozumuě, vespolek sobě napomáháme prospěšně, když moudře také druh druhu zpravujeme a když tak pospolnost svou uchováváme v pokoji a úkliduosti. S bohem: když jej poznáváme, milujeme, ctíme a když tak až na věky ostřháme se v jeho přízni, v jeho milosrdenství.

Vše lidoké
zahnují se
jméuem úče-
nosti, státnictví
i náboženství.

*To-li ne dobré
míře, vše na
dobré míře:
zmařeno-li,
zmařeno vše.*

Prvou omu věc, rozumné s věcmi se pěstování, nazvali staří filosofii; druhou, umění v pokoji zachovávatí lidské pospolnosti jmenovali státnictvím; třetí snaznost totiž boha ctíti, náboženstvím.

3. Učenost tedy a státnictví a náboženství třemi jsou hlavními věcmi, na kterých, když právě jsou zřízeny, zakládá se vrch lidského štěstí; když pak jsou zmařeny a vyvráceny, zeje propast lidské bída a zkáza. Nebo ovšem komukoli způsoby věcí jsou známy i tak rozdíl se ukazují mezi dobrým a zlým, nemůže zblouditi vyvoluje sobě co. A kdo zná umění jak sebe a druhé zpravovati, může zbrániti zmatkům ve věcech i záhubě. Kdo posléz jak boha právě ctíti zná způsob i pak právě ctí, má jej sobě milostiva: což vši blaženosti základem. Zase pak nepovědomost věcí plodí slepá i nerozmyslná jednání a zacházení s věcmi, lidmi, bohem samým: odkud vzcházejí při věcech rozbroje i pak naposledy záhuby.

*Toho třího
kořeny
všem lidem
vstřípeny.*

4. Což poněvadž tak jest, toho trého (vzdělanosti, panství, náboženství) věčně v nás věčná boží moudrost založila kořeny: vstřípivši myslem lidí kde kterých touhu po vědění, panování (čili zpravování) i po požívání dobra všelikého a to ustavičně (až hned do věčnosti, jakékolivě dobro že kde jest, by uctíla). Netvorem nezapou mnsil by ten býti nikoli člověkem, kdoby volil věcí nevěděti nežli věděti, a raději sloužiti nežli rozkazovati, (aneb aspoň v rozbroji žiti a v nebezpečenství vězetí nežli v pokoji seděti i bezpečnosti požívati,) ba zahynouti spíše nežli přetrvati i tresty obmyšleny býti nežli odměnami, t. j. boha míti hněvivým nežli milostivým. Neb ač někdy takovéto netvory se vyskytají, přece brzo uvalují na sebe trest náležitý, když jako nepodarové a ohavové nenávidění bývají jakož od jiných tak i naposledy sami od sebe.

*Troje
při lidech řev-
nivostí.*

5. Anobrž tak obecna jest a tak v srdcích lidských vkořeněna touha ta po vědění, po volném sobě vedení (a z toho po panování) i bohu se zalibování, až v řevnění se propuká: když někteří mimo druhé více a lépe

cos věděti, šíře a mocněji panovati, i vedením pravějšho náboženství boha lépe vzývati aneb si přejí a se suazí aneb se domnívají a se pokoušejí i proto mezi sebou stále se potýkají. Odtud zajisté neskonale ony spory mezi učenci o pravějším věděni, a mezi mocnými o mocnějším předčení, a mezi bohomyslnými o líbeznější bohoslužbě: nebo každý může oněch božství význaků, moudrosti veliké, moci veliké, svatosti veliké účastnost míti a nemůže přetěžce nésti, když by druzí chtěli, aby mu oné účastnosti něco ujato bylo.

6. Tato trojí v samé podstatě božského obrazu slo- *Bohem dobrým
v myslích slo-
ženy.*
žená žádost jest všech školských, politických i nábožen-
ských sporů základem, v sobě sice velice dobrým, jeli-
kožto od nejlepšího boha za nejlepším úmyslem, (aby
živá duše onoho trého dobra svého, k němu tak tuze
vzbuzována jsouc, nemohla nedbati t. j. nemíti péče
o boží v sobě obraz), přirozenosti naší vstípeným: který
však zašlostí naší, kteří dober dobře užívati neumíme,
původem se stal mnohých světu neřestí. Vždyť aneb
uspávají lidé v sobě boží ony jiskry i pouštějí se, o vrchy
své přednosti státi zapomínajíce, po nižších dobrech
břicha a hrdla t. j. tupnou: nebo zase nezřízeně horli-
vosť k bohu vedouce ronou v obapolnou závist a snažení
se jak obecná dobra sobě vespolek uchvacovati, vůbec
ve stihání a kažení se vespolek.

7. Odtud všechny stavy ve školách, v obecné zprávě, *Nám v kromě
nezpůsob vna-
leny.*
v církvi mnohotvárně všude pád berou a se trhají a schá-
zejí. Když vědy a umy samou mnohostí a mnohotvárností
svou i hádkami o jistotě a prospěšnosti sebe samy tlumí,
zastěňují, matou, zavalují i samou jistotu a prospěšnost
na mnoze naposledy sobě mrhají: když pak obecné
zprávy obapolnými ústrky samy se vyvracejí: i když
náboženství nápodobně vespolenými nenávisťmi sama se
ruší: i takovýchto nešťastných nešťatně z onoho řevni-
vostí zdroje v kterémkoli věku vyplynulých pohrom lid-
ského pokolení komu nelze viděti i makati?

*Spory učenců
nejdou tak lid-
skému pokolení
sdělovány jako
státníkův
a bohoslovcův.*

8. V pravdě učenců spory, ač i ony zmatečnosti své nenemají, ještě nespůsobily tolikých lidskému pokolení neřestí co státníkův a nábožníkův ústrky. V tom vždy chváliti je sluší, že o týchž věcech téhož nesmysleti nepokládají za zločin, jehož třeba krví vymývatí aniž proto vzbuzují k obapolným válkám národy nebo panovníky národů. Všecka vina válek, kterými pustoší se svět, vězí v druhých dvou řádech. Panovačnost a domnění, že u boha lepší budou msti přednost, pudí ku zbraním, že vztekle na sebe se vespolek obořují náboženství a obecné zprávy, i že navzájem se boří a vyvracují a že dělají z překvetoucích obcí, říší, církví mrtvolý obcí, říší, církví. Zvláště za našich časův a v lidu božím!) tak prudký jest onen shluk politických ohledů na přítomný způsob; a tak zuřivé i neřest tak jistě bohoslovců neopřáhané horlení, že nenehodně zvolal nikoli neznaboh ledakýkdo ale právě nejzbožnější (křesťan): Na tolik neřestí namluviti mohlo náboženství!

*Křesťanů vztek,
za kterým se
samí na sebe
sápejí.*

9. Tane zde na mysl, co tam někdy o říši římské vztekle na sebe samu dorývajcí napsal muž moudrý: Římané v bitvě farsalské za k výše nepodobnou prudkostí zbraní a myslí v tom zdálo se, že se srovnali, že, ani všickni poprání byli, noha jich neušla ani oplakávat jména římského národu nebo žet takové pohromy říše: ačkoli ony rány ničím jiným nebyly než bolestí a úzkostmi porodními, jedné za paměti lidské převeliké a překvetoucí říše. I věřím v skutku, že Turkům, Tatarům i druhým sic nevěrným a nevzdělaným národům, když slyší a vidí, aniž křesťané v Evropě již po třicet let domácními se stírají válkami, aniž namluvení býti mohou, aby sebe vespolek přestali pleniti, tato myšlení vzházejí, že křesťané se mezi sebou zapřísáhli, aby všickni se povraždili a živé duše neostalo ani na oplakávání jména křesťanského. Ač věčné prozíratelnosti moc při vykonávání úsudků svých tajnými svými i častokrát rozumu našemu odpornými cestami postupujíc lepšího cos, než

my se nadíti můžeme, neřkuli oni nevěrci, vyvésti může z těchto bolestí světa čímsi ku porodu pracujícího: říše totiž Kristovy, věčného mocnáře obrozenci a rozšíření.

10. Ale však tyto zde buďte povinnosti ran v oboru křesťanském oplakávati, buďte příčiny k naději, že nový obraz církve zase vstane ze svého popelu, ve své míře ostavivše, k vám se navracuji, muži učení i připomínám, an váš stav ve pohromy druhých řádů spolu potažen, že nad tím bolestiti jest i léku nějakého pohledávati. Že pak jest potažen, dávné vysvědčující příklady a ukazuje přítomný věcí způsob.

*Věda obecnějná
ústřky také
se koléhá.*

11. U Řeků, když filosofoval Aristoteles a vládl Alexandr, Řecko veleduchy bylo přeslavno po všem zemském okrsku; když pak Alexandr byl vychvácen, jakož domácími nesváry zmítati se počala zpráva Řeků, tak i veleduchové brali umešnění. Ve Vlaších na obírání se vědami i moudrosti kterakou pohromu uvalily války gotské i vaudalské, vysvědčovalo tolik století pořád, ve kterých i latinský jazyk ve Vlaších všude do čista vyhasl a půvabnost jeho u ostatních, kde že jazyk trvá, se zdálo, zhola potuchla a ve kterých utlumeny, cokoli švarnějšího bylo písemnictva; i bylo teprve po tolika stoletích toho dobývati z ostatků v bibliotékách jako z hrobů nějakých. Náboženské též křesťanů na východě spory vzbudily mahomedanské mrákoty, kteréž mečem šířeny jsouce utlumily a v barbarství po všem východě pohrouzily tak náboženství jako vědu. I do našich tedy nynějších tak ustavičných i tak brozných válek čeho jest se vědě nadíti? Kde totiž muži učení a moudří druh po druhu scházejí, kde se pak na přemouhých místech plení a kazí školy, odkud měla podrůstati jiuá lidských pospolností světla a sloupy? Strach, že barbarství podchází, nenepřává obchází muže moudré.

*Prokazuje se to
všeem.*

1.

2.

3.

4.

12. Když tedy tak neúkojně dva ony lidských pospolností řády bojují a se vzájem vyvracují; i když náš

*Řády vědy
pohledávati
stní vědou.*

učenců stav (dopusťte, muži vzdělaní, abych i já k vašemu se přirazil zástupu, milerád třeba na poslední stavě se místo) zároveň zle se má, se zaplétá, různě trhá: my což děláme? Máme-li prázdnice dívati se cizím půtkám? Anebo marně některak se zaměstnávajíce s Diogenem sem tam váleli prázdné nějaké sudy? Anebo vzplanouti druhých dvou řádů příkladem též u vespolné boje a u vášnivost jak se obapolně vyvracet? Odstup to, jelikož sic i tuto povahu božskosti do sebe má věda, že se patrně dělá ode zbraní; i přijdiž na mysl naše moudrost jako na onen čas bůh k Eliášovi nikoli u větru velikém a silném podvracujícím hory a rozrážejícím skály ani v zemětřesení a ohni ale ve hlase tichém a temném. Aby bylo se domnívati, že ti z našich hřeší, kteří pera svá strojí jako ohaňky na rozplození ze zlého v horší obapolných nenávistí neb i jako štětce na vyličení jich potomstvem a tak ku vštipení týchž nenávistí druhým potom věkům.

*Lze-li v obecné
matení
větší světských.*

13. Však kterak můžeme sobě pokojně i klidně vésti při toliké věci světských motanině? řekne někdo. Všakť dávno mudrci vyhledali, kterak lze mysl uchovati klidnou ve kterémkoli při věcech šustu. I má-li to platnost nějakou, nyní ať ji projeví, abychom prokázali, že umíme mudrovati skutky, nikoli slovy. Zdaž pak již nedostává se nám pilnosti pohromy obracet i ve příčinu ku cnostem?

*Lze příkladem
rolníků.*

14. Kdo o rolnictví psali, také tu podali radu, že hospodář ani v těch hodinách anebo dnech nemá zahálet i ani zahálet svým dopouštěti, ve kterých déšť, větry, sněhy práce venku hatí i staví; že doma vždy zatím zanáseti se mohou ba i proto mají opravou náradí hospodářského i strojením jiných sic potřeb, jakož i rybáři, když rybaření nejde, své tvrdívají síť atd. I což tedy kdybychom i my pracovali sobě zatím doma za těchto obecných venku zuřících vichřic a bouří? Napravujeme totiž učebné nástroje, abychom tím hotovějšími byli šťastnější své úmysly provést, až se věcem našim navrátí pohoda.

Cokolivěk pak konečně se nyní mele, přec alespoň jednou navrátiti se jesti tam, aby svět přestal se sápati sám na sebe. Nechat, pravím, přestanou lidé do sebe jdouce, co ustrojili, rozstrojovati, necht pak počnou napravovati, co rozstrojili. Kamž jestli přijíti, co brání nových strojeb nové obmysleti způsoby? Pevnější míním ne tak chatrué úpravy a průpravy (formas et uormas) školských úkolů, jež třeba probřati lepším řádem.

15. Pojme, prosím vás muži učení, rady na opravu metody při studiích! abychom ohledali, zda by snad i to čím tím přispěti mohlo k napravení běhu při obecných zprávách a způsobu při bohoslužbě; zvláště když i z našeho ohuiska něco jisker vyskočilo nebo vyskakuje k obecnému onomu požáru. Dotýkáni pak tím alespoň býváme, my grammatikové, dialektikové, filosofové, že jsme ku hádání se podali nástroje, umění, látku; a že hašteřivá filosofie svárlivou zplodila theologii: tato pak že nakvasila obor zprávy obecní, i že vesměs zapletla myslí nenávisťmi obapolnými. I má tato věc odtud barvu, že míza života politického a náboženského ouhonu bere z prvního zřízení. Buď pak že tak jest, buď že jinak; buď že námi náказu berou ostatní řádové, buď že sebou; na nás přece sluší, když vidíme, ano tak zle vedou se věci, se domlouvati, odrazovati, ku pokoji vésti, než příkladem spíše než slovy; k slovům dávno ohlechli všickni.

*Pojiti naší
nénné rady, aby
příkladem
světiti ostatním.*

NB.

16. S to-li nejsme, auzi prospěla-li co ku rozvedení cizích rozepří naše suaznost anebo příklad; přece sta-rejme se lépe o sebe doma, cizími škodami opatrnějšími se stavše. I prohlédějme k tomu, aby práce naše o vzdě-lání lidských myslí, rukou, jazyků lépe šly před se.

*Aneb alespoň
at doma své věci
opravují.*

17. Ohledali toho již dříve těchto let a vedli před se i za těchto teď zhoubných dob obecných svízeli rozličně dosti muozí učenci za boží milostí s některým z dobrého ku lepšímu prospěchem. Až i uám, teď tomu více než 20 let, k tomu dána byla přčina nemilým vyhnanstvím naším, kteréhožto hodiu, dní, let soudili jsme, že nesluší

*Rozlišení pokusy
didaktické, až
i spásovatelovy,
za kterými při-
činami přechá-
zely.*

tráviti bez jakého takého užítku. I byla tedy námi sepsána k domácí potřebě (i proto mateřským jazykem, nebo latině toho navrci nikdy netanulo na mysli) didaktika, kterouž nazvati velikou vedla jinošská borlivost i pak naděje rauní. I po těchto zásadách, když jsme se byli vynasnažili lahodnější zpravení jazyků metodu, i vůbec vydán byl pokus první, brána jazykův otevřená (z dorady přátel), potkal se mimo naději s větší a jako s obecnou pochvalou. Bylať o přítrž do škol (v rozdílných říších a náboženstvích až i od otců tovaryšstva Ježíšova po Francouzsku) uvozována a v rozličné jazyky překládána: že mnohý se domníval, že jest se tu nám z čeho veseliti jakožto z věci dobře zpravené. Mně pak, který jsem přemýšlel ne o tom, co bylo vykonáno, ale o tom, co by ještě bylo konati, aby se zechťvalo tím býti polektávánu, odstup to, anobřz raději nelíbilo se nic, když by dosaženo nebylo ničeho více a lepšího.

*A za kterými
potudkami
dále vedeny.*

18. Proto přece laskavým oním posouzením vrčejným se povzbudiv dal jsem se namluviti, že lze o něco podobného v realných věcech se pokusiti, i pustil jsem se sám toho ohledávat. A těchto myšlenek navržených když (zase přáteli a to bez mého vědomí vydané) taktéž se zalibovalo, nadešly opět podněty a příčiny ku všelikterakému téže věci obledávání, až by vystiženo bylo něco právě krásného a právě užitečného, rovněž při studii věd a um jako jazyků. Toť byly příčiny, kteréž mě v didaktická zapletly studia a mě v nich zabavily až posavád.

*A kam napo-
sledy dovedeny.*

19. Ačkoli pak shledávám, že v tom po tolikalétých úsilích ještě tam jsem nedospěl, aby se má vyšetření mně dosti líbila, (aniž mohou, pokud dosti nečiní žádostem mým a vytčenému cíli); přece, když odevšad o vydání tak na mne nastupováno, aj odvažuji se toho! a cokoli mezi tím lze bylo myšlenku vymysleti anebo tepáním vytepati, (abych s básníkem mluvil), pouštím pod váš brus, muži vybroušení, metodu jazyků před jinými věcmi dávám; poněvadž tak chtějí, kterým nyní nad mnou a nad mými

věcmi přísluší vůle. Než přece i mým též usouzením: poněvadž vidím, že tak makavěji lze ukázati, kteráká jest metody pravé platnost. Posléze poněvadž důvěřuji, že se tak zavděčím trochu více školám a těm, kteří v nich se zaměstnávají (obyčejně přelopotně).

20. Za dobré pak mám něco připomenouti o naší této zde metodě jazyků předběžně, stručně a úhrnečně, čeho do ní sluší se nadíti; ne abych svých chválil vyšetření, než abych k ostřejšímu jich ohledávání všelikteraké všem dal příčiny (a to vědomě a milerád); když mně pevný jest úmysl věci té tak pletí, abychom neupouštěli způsobů i cest při učení se vyšetřovati, až by nám nebylo čeho dále vyhledávati. Mám totiž za věc přejistou, že nelze prvé lidí zmatkův oprostiti než až nám všeliké se projeví cesty podmaňovati smysly, vtipy, věci. Řeknu tedy o metodě jazyků několika málo slovy, proč jsem ve strojení jí tolik let vězel, aubrž tolik času, (jakož se některým vidí), zmařil a kterakým z dobrého v lepší prospívání nahrazena jsou ona se meškání (muohým opravdu přemrzutá, zvláště pak příznivcům těchto snažností a mně samému naposledy.)

*Proč o tom
napřed
zpravuji se
muži učení?*

21. Když po vydání naší brány jazykův a po přistrojení k ní předdomí a po vystrojení snadnějších mluvnických pravidel přílišná kde někde procházela chvála, i když nález nemírně někteří chválili a se vychloukali, že metodou naší divy činí, (máme z Německa samého listy toho obsahu): nemrzelo mne to sice (na lidi připadá chtít raději chváleni nežli haněni býti), však podezřelým začínalo mně to býti podle toho, že já sám, který jsem se pokládal metody nálezcem, divů takových činiti jsem nemohl. Poněvadž pak tohoto přísloví: zde Rhodus, zde skákej (Hic Rhodus, hic salta) se šetřilo, pokusil jsem se o skoky tyto na Rhodu svém. I tyto prováděti, když jsem shledal, že se nedaří, dosáhl jsem příčiny nálezky častěji bráti na mysl k uvažování, i důkladněji srovnávati základy didaktické, až i naposledy bůh dal všeho předešlého užitek lepší a prováděním

*Kvapí naděje
stati krotiti.*

snadnější i právě takové věci vyšetřiti, po kterýchž by lze bylo ony dětinské činiti zázraky (volno-li přítelovými žertovati slovy).

*Zápolí cest
trudná v kratší
sluší zřevoditi
cesty.*

22. Neboť již důvěřuji, že tam to dovedeno, že jazykův učitelé a učnové obtížnosti osvobození jsouce právě se ve školách baviti i ze hry a kratochvilé prospěchy přečacké působiti a bráti mohou. S tak koncem hodným (bohu budiž chvála), potkala se ona naše zápolí a se meškání u vyhledávání lahodnější cesty při chlapecckých studiích, že i to jest příkladem, že všeliké nás smrtelníků věci nepřicházejí k jaké také dokonalosti než po stupních, i že my nemůžeme se naučiti neblouditi leč častěji zbloudíce.

*Dobrá vyšetření
sluší zdokonalo-
vati lepšími nad
to vystiženími.*

23. Založivše tedy za hřbet všeliký zřetel ku pochvale, kterou předešlé naše prácičky udůstojili muži učená a školy, jakož i všeliký ohled na dobré jméno své, kteréž po tak častých změnách že újmu vezme, strachoval se přítel nejeden; soudíme, že nám vésti sluší, co Aristoteles v morálce radí, abychom z lásky k světu a pravdě sami jakož vyšetřovali tak zamítali své temnosti a bludy. Poněvadž totiž ku seznání latinského jazyka námi jest lepší vyšetřena cesta, po které líbezněji jako za ruku mládež lze vésti; i nutí nás sama ku pravějším a lepším věcem láska předešlou onu opustiti cestu, ode zmol ještě podle potřeby nevyčištěnou, ač přenejedněmi ve sledy naše vstupujícími dosti již utřenou. A niž jest, proč by to někoho opatrného mělo urážeti, že my svá vlastní vyšetření i druhých k tomu něčeho vyhledání zdokonalujeme lepšími nad to vystiženími.

*Základ metody
jazykův nejmo-
vější tří.*

24. Nebo základy, na kterých již nyní spoléhá metoda naše, takové jsou, že jimi ani za vlas nikdo nikdy nebude moci pohnouti, tím dostatečně jsem jist. I jsou nejhlavněji tyto tři:

I. Parallelismus věcí a slov zevrubný ku lepšímu vzdělání než kdy prvé se to dalo, v myslích žákův pravých pojmů jakož o věcech tak o slovech.

II. Stupňovitost již teprv pravá a plná bez mezerovitosti.

III. Všeho toho zpravení takové, že holou prací i to jakož velmi užitečnou tak přesnadnou a jaksi dobrovolnou zpraví se všechno.

25. Že poměru věcí a slov stále i pilně jest šetřiti, toho potřebu vyložili jsme jindy v rozpravě didaktické (§ 19. atd.), poněvadž totiž nepodjímáme se papoušků vzdělávati, kterým dosti budiž dávatí hlaholy beze smyslu; alebrž tvora rozumného, nade věcmi pána, rozlité po všem všudy moudrosti boží spatřovatele, svědka, vykladatele. I protož ho slovy rozdouvati, nikoli pak věcmi zanášeti, budiž s cílem uložení božího se mjeti, člověku důstojnosti ujímati i mysli šáliti hanebně, když za vědomost věcí vstěpuje se vědomosti stín. To tedy že věsti třeba, aby studium jazyků (zvláště latinského) k věcem směřovalo, aby tudy nevycházelo na mluvnost marnou alebrž na výmluvnost moudrou. Toho však žádným jiným způsobem že dosíci nelze, než když by se stále slova s věcmi spjaté předestírala, aby tudy jednou a touž prací vzdělávaly se mysl a jazyk (předněji však mysl) atd. Což opět i opět kterak mocným mohu jen hlasem, opakuji i prosím o ten živý svět a zapřísahám všecky mládeže vzdělavatele, aby věřili, že (NB.) tento věcí a slov (s pojmy o obém) parallelismus z oněch jesti tajemství, na kterých zavěšena naděje o lepším způsobě škol anobrž i všech věcí lidských.

*Parallelismus
věcí a slov
ustavičný.*

26. Jinde bude místo ukázati, kterak se svět toliko domněním zpravuje, i že domnění budto kořenem anebo podnětem jest ono nešťastné věcí a slov trhání aneb alespoň v obém poměru nešetření. Čím se působí, že slova naprosto nezprávné rty a lidskými myslmi procházejí, i že nekonečnou rozličností pojmů směsici zmatenou plodí netoliko v mysech lidu ale i ledaučenců, kteří pojmů svých na věcech nezakládávají, slov tolikéž s věcmi nespínají. Odtud to, že ani své povinnosti dosti

*I nešetří-li se
ho, tudy vlečen
téměř v naukách
zmatk.*

nečiní, aniž o žáky dostatečně se starají učitelé oni, kteří latiny počátečnfky tam toliko (jakoužkoli pilností) vedou, aby latinu do materštiny a na odpor dovedli překládati, beze vší péče jsouce, zdali věcem samým, jež oněmi latinskými a mateřskými slovy se vyjádřují a vyjádřeny býti mají, vyrozumívají čili nic. I takověto leda vtipů a jazyka vzdělávání pokud ve školách trpíme, věřme, že my a žáci naši ničím jiným nejsme a nebudeme, než co Pavel v povyšnějším smyslu praví, kovem zvučícím a zvonem cinkajícím. Kdokoli o těchto věcech souditi chtějí, nechať tedy vědí a rozumějí, že naše péče na to jde: aby předně myslí se vzdělávaly ku vyrozumívání věcem, teprve jazyk aby zvykal vyjadřovati právě a jisté, i jasné a zřetelné myslí pojmy jasné a zřetelné, i aby, kdykoli mluví, raději mluvil věci než slova.

NB.

*Stupňovitost
při učení.*

27. Co do stupňovitosti (o kteréž stále vysvědčujeme, že ku konání jistých při všelikém studiu prospěchů obzvláště jest potřebnou), nalezen námi, za boží milostí, řebřík, kudy lze ku dokonalosti v jazyku po krásně spořádaných stupních vycházeti, tak pevný, že vtipy mile vystupovati stačí beze všeho závratu aneb pádu se strachování. Nebo všelikých částečností stupňovitost bude tak příhodna, že neproměnně věc věcí nikde zaplétati se nebude, všude pak částky částkám napomáhati, že vše co předchází, cestu strojiti bude tomu, co za tím jde, že pak vše, co následuje, síly dodávati bude tomu, co předeslo.

*3. Cvičení učně
vlastní, usta-
vitelné.*

28. Třetím metody naší právě nyní teprva k dokonalosti jakés vystupující jakož základem tak znakem patrným bude samo cvičení stálé, snadné, libé, což prostředkem velmi jistým ku prospívání velice hbitému. Ona zajisté slova básníková, samo i cvičení bude, které umělce dělá; a výrok tentohle metafysický, cokoli se děje, děním se děje; a tato státnická výpověď, děláním se vzděláváme; a zásada tato zde didaktická, tomu, co jest konati, konáním se nejlépe učí; konečně nářky jednak do učitelův všude na školách buďto liknavosti,

kteréž práce mrzí, aneb do neumělosti těch, kteří práci neumějí pořádati; jednak do chlapecké nedby a do klopotnosti od opravdových věcí ku hříčkám, daly příčinu k ustavičnému pořád přemýšlení, zda by vystihnouti lze bylo nějaký způsob, kudy chlapce tím, čemu jest se naučiti, tak zaměstknávati, aby i sami zaměstknávati se museli, i aby učitelům mimo dohledání a řízení, (aby žáci nepracující nezaháleli anebo pracující nechybovali), nic tak hrubě vésti nebylo; a aby zaměstknání ona žákův nebyla ani nesnadna ani teskliva, raději lžezna a ku práci jako hra vábíci. Kam dovedeno-li to bude, i proč bychom nečekali, že pravo bude, co Cicero napsal: časté cvičení jest nad pravidla všelikých učitelů. I tímto během stane se větší stránkou dosti i radě onoho přestatného Fortia Ringelbergia, který kdes píše, přemnozí ukazují prý způsob studií, ježto mnohem více třeba lenost vypuditi.

29. Toto předmluvou tak podati proto jsem za dobré usoudil, aby všickni, kteří to čísti budou, našeho mínění jsouce povědomí lépe nám ve všem všudy vyrozumívali a na zřeteli mítí mohli, kam sami přídou svého soudu čeleti mají. Jedno přidám na tomto místě, že metoda tato, bude-li ji lze tak důkladně vypsati, jak myslí jest pojata, bude jako nějaký dobře zpravený samostroj, který zevrubně před se jde i tak jítím svým až i spící a něco jiného konajícím chvíle rozměruje aniž chybje; aueb který, chybje-li, lehýčkým opatřením ku pravému běhu zase napravován bývá. Bohu však bude příslušetí sláva, potkají-li se aspoň někdy jednou labyrinty naše s takovým východem, aby potud více blouditi nebylo nikomu, leč komu snad mílo jest raději se potloukati nežli jíti. Což má-li kdo rozum, ať sobě oblibí a ať dobře se má.

*Toliké nadje
o této metodě
proč tak
předkem se
předstírájí.*

30. Přecházíme ku dílu svému, strojíce předně roz-
mlouvati o původu, povaze a vzdělávání jazyků vůbec,
pak o studiu latinského jazyka zvláště, kterak bylo po-
savad zamotáno a kterými způsoby přivesti je lze k tomu,

Díla toho pořád

aby utěšeně, hbitě před se šlo. Posléz o podstatné toho všeho prospěšnosti ku zdaru mládeže, škol i věcí lidských. Aníž pak šetríme, žádáme si, obmýšlíme studii latinského toliko jazyka než vzdělání všech spolu jazyků, aniž vzdělání toliko jazyka než myslí spolu, pokud ono sahá. Než nemohl jsem ani metody jazyků důkladně stíhati, leč by prvé důkladně známo bylo, co jest jazyk.

*Proč to
tak ohůrně
vedeno.*

nr.

31. Což připomínám, aby někdo úmyslu našeho nepovědom jsa nepodívoval se, proč tolik o jazycích napřed vypravujeme, anebo proč umění didaktické tak pracně (v hl. X.) vypisujeme. Nenávídím všeho, co povrchlní jest, nenávídím, co kuso jest, nenávídím, co vyvedeno bez základů. Účely sobě vždy předkládáme (bohem se řídíce) povšechné, nad kteréž ani není čeho více si žádati; k účelům pak prostředky jisté, bytné, svěsti nás od žádostí svých neumějíci. Takový mi (za boží pomocí) pevný úmysl; takový aby jiným byl, žádám sobě. To sobě na obranu, budu-li se komu v tom trochu zdáti obšírným; a aby věděl, kdokoli o tom chtíti bude podstatně souditi, že ani on nemá se v tom přemítati, leda se přemítal. Příčiním se vždy, abych byl stručným aniž nesrozumitelným. Což rač dáti světél otče.

*Vybídnutí
& posouzení.*

32. Vy však muži učení, mějte se dohře; a čtěte, uvažujte, třibte toto jakožto soudcové přísní, opravdové i pozorně. Společna je to práce, společnými jest jí stíhati žádostmi a úsilími. Aníž se co zde píše, aby se vyměřovalo, než aby ráda byla brána. Nejsme těmi, kteří prétorství věsti bažíme bez svolení lidu. Než když tak mnozí žádostí lepších věcí vedeni jsou smýšlení své vůbec pronášejí; i proč pak bychom my také jakkoli jsme nepatrní, dosáhše milostivého slyšení a pozoru, říci nemohli, což tomu-li tak? Prosím tedy, aby popořád, aby pozorně, aby až do konce libo bylo čísti. A potom vyložím, čeho mimo to pohledávati budu.

S bohem.

Hlava I.

Že jazyk při člověku s myslí a rukou moudrosti boží jsou nástroji; (15) svěřenými však lidskému opatrování a vzdělávání.

Slovo jazyk jest ze slov mnohovýznačných. Nebo vyznamenává: předně v ústech zvířete kteréhokoli úd onen, který k ohledávání chutí v jídlech dán za předchutnávatele a za přemítatele ku roznělnění potravy, jež do žaludku mají vcházeti, a posléze za upravovatele zvuků z plic jdoucích, jež tak a nebo tak jest přeměňovati. I těmito úkoly jest jazyk člověku a zvířeti kterémukoli společen.

*Jazyk (slovo)
vyznam tráj.*

Prv.

2. Druhé, běře se jméno jazyk za onen srozumitelný lidského jazyka účín, kterýmž lidé za zvukem rozdílně členitým vzájem se sdělují o pomysly ducha svého; což nazýváme mluvou a řečí. A tímto smyslem jazyka výkon jesti člověku vlastní.

Druhý.

3. Třetí, slovo jazyk běře se za rozmanitý mluveuf způsob, kterým po oboru světa rozsázení národové tak rozličné promlouvají, že sobě vespolek nerozumějí. A v tomto rozumu jest jazyk ten tomu, onen onomu národu vlastní, odkud i pojmeuování dostávají, že slovou jazykem hebrejským, řeckým, latinským atd. z kterých přemnozí smrtelníci rozumějí sotva jednomu, někteří dvěma anebo třem, málo kteří více, nikdo všem 1).

Třetí.

4. My v tomto zde předsevzetí slovo jazyk brátí budeme v druhém a třetím vyznamenání, strojíce nejprve ukázati potřebu toho tak velikého božího daru.

Zde u vyznamenání druhém a třetím studí ho ujmouti.

*Tři věci člověku
vlastní.*

5. Tři jsou obzvláště věci, kterýmiž lidskou přirozenost, nad živočichy vznešenou, vyšlechtitl stvořitel: **rozum, řeč a rozmanitě i volné věci vykonávání 2).**

1. Rozum co.

6. **Rozum** jest ve člověku světlo boží, kterým on sebe v sobě a druhé věci kromě sebe rozumně a zřetelně poznává, i kterým o věcech takto poznanych soud sobě vzdělává. Odkud přímo láska k dobru vzniká čili vůle; kterou, cokoli je žádostivého při věcech, slídí a stíhá, sílu vtípu svého na to vynakládaje.

2. Řeč co.

7. **Řeč** pak jest onoho světla jakýsi výron, 3) kterým člověk to, čemu rozumí, i rozumu druhých vykládá jasně a místně.

3. Konání co.

8. **Konání** naposledy jesti způsobnost to, čemu rozumí a o čem mluví, i provoditi, chce-li, v divy hbitou zručností 4).

*Ač to ztměle
i zvířata do
sebe mají.*

9. Majíť ovšem i zvířata všeho toho stín, avšak jen stín, ježto měrou mnohem menší. Nebo cokoli poznávají aneb o sobě projevují aneb okolo sebe působí, poznávají, projevují, působí nejapným, němým a k jedné nějaké věci oddaným pudem. Majíť arci smysly, avšak nemajíť **mysli**, ve kteréž by jako ve vnitřním zrcadle všechny věci smysly pochycené patrně se obrazy, i tak látku stálou skýtaly rozumování stálému. Majíť také hlaholy jakés i šveholy své, kterýmiž o sobě znamení dávají živočich živočichu, avšak nemajíť zvuků členitých, kteréž by postačovaly všeliké ducha vyjadřovati pojmy. Strojí také rozličné věci, některá dosti vtipně, (jako pavouci, mravenci, včely, opice a j.), avšak to spíše přirozeností pudem nežli rozmyslem; jelikož oddána jsou ku svým výkonům tak, aby dělala, což dělají.

*Člověk však
výtečně.*

10. Avšak člověk může jednati nebo nejednati a jeduati to neb ono tak aneb onak a může rozsuzovati a napravovati díla svá do nekonečna: protože šetře rozumně sledů věcem

neobsaňlou moudrostí boží vštípených může je neskonálními způsoby napodobiti a přetvořovati. Odkud toliká lidských děl povstává jednak hojnost jednak rozmanitost, že jako nový svět se ukazuje, když moudrost boží podívání a rozkoše sobě strojí z tolika důmyslných výkonův obrazu svého.

11. Právě tedy napsal Cardanus 5) ve knize (de subtilitate XI.): Třemi obranami ozbrojil (bůh) člověka, vtipem, ku nalézání potřebných věcí; řečí, ku vzpomáhání; rukama, ku dokonání všeho toho, co by anebo vtipem vymyslel, anebo čemu by se od jiných mluvou naučil.

12. Aniž jinak státi se mělo, než aby tvor k panování nade tvory nstanovený vystrojen byl i **myslí** ku bystrému všech věcí vyšetřování i **jazykem** ku projevo-
A to potřební.
vání jiným všelikých ducha libostí i o věcech úsudkův i naposledy **rukou** a jinými údy ústrojnými ke skutečnému provádění i úsudkův samých.

13. Že se tak stalo, i že člověk brzo po svém stvoření oddělen byl k oněm třem věcem, svaté vysvědčují dějiny. Nebo vypravují, že člověku na ten konec stvořenému, aby uade tvory panoval (1. Mojž. I. 28.) přivedena byla všeliká země zvířata, aby nejdříve **pohleděl** na ně (1. Mojž. II. 19.), ihned **jména** jim dal (tamž), i konečně aby v ráji postaven jsa jej **dělal** a **ostříhal** ho (tamže v. 15.). Aj toto tré: spa-
Anyt to vysvědčují stvoření dějiny.
třovatí, jména dávati, dělati 6).

14. Avšak i posavad, cokoli koná člověk, zahrnuje se trým tímto, myšleními, slovy, činy; i hrozí bůh, že na soudném dni toho trého bude při všech lidech **vyhledávati**.
I samy všech lidí skutky.

15. Odkud se srozumívá, že člověku, má-li na světě sobě moudře věsti, (anobrž má-li až i věcúých uchovati se nebezpečí), opatřiti se jest nevyhnutně i věcí **známostí** i **způsobností** ku práci i cvičnosti
Třemi věcmi tedy jej vystrojiti státi máti.
v řeči 7).

*A to tím, že
stali člověkem
lidské péči.*

16. Nebo tři tyto věci, mysl, jazyk, ruka, ač božími jsou dary, přece jsou lidské poručeny prozřetelnosti, aby je sobě vzdělal a zdokonalil člověk sám 8). Což na jevěť svědectvími písma sv., rozumu i smyslů.

*Zatím svědkem
toho písma s.*

17. Nebo kterým úmyslem kázal bůh člověku stvořenému a v ráj uvedenému, aby hleděl, jména dával, dělal, (což v § 13. jsme uvedli)? Zdaž ne proto, aby věci spatřuje věci sobě dobýval povědomosti? A zdaž ne, aby stroje věcí vyjmenováuf jazyk sobě zpravil ku své a svých potomků potřebě? Zdaž ne posléze proto, by pracuje t. j. zahradu vzděláváje způsobu se uaučil, jak dila svá uměle vésti?

*Vždyť i Adam
dosáhl toho
trochu počátku
totiž, nikoli
plnosti.*

18. Ani jest příčiny, proč by kdo namítal, že Adam byl stvořen dokonalým: zualým tedy věcí a schopným mluvit i dělati. Neboť předuě rozkazy ony boží ukazují jiného cos: totiž že byly mu vštípeuy počátky rozumu, řeči, umění, nikoli rozum, řeč i umění zplna. Nebo kdyby byl věcem plně již rozuměl, jaká by toho byla bývala potřeba, aby je spatřoval? Nebo kdyby mu řeč plná byla bývala přistvořena, po soudu svém jména věcem dávati kterak by byl mohl? Konečně jest věcí jistou, že syny jeho teprva vynalézána byla umění po uměních.

*S námi pak nic
toho skutečně se
nerodí.*

19. Než byt i ua krásuě Adamovi byla přistvořena zběhlost mysli, jazyka, ruky, proto přece podobně nerodí se to s námi sic druhými. Vždyť i zvířata uerozumná i rostliny a veškera zahrada edenská tehdaž vyvedené byly dokonalý: nyní vše kde co musí se rozplozovati, sázeti, vychovávat i znenáhla vzdělávati.

*Vzdělávacím
dodávkou se toho.*

20. Stal se tedy v ráji božím řízením počátek filosofie, filologie a filotechnie; 9) že pak další oněch věcí vedení poručeuo lidské důmyslnosti, z toho vyplývá, že potud nikdo nezná vědy, řeči, umy, leč které se naučil. Kterým lidem učiti se příčin se nedostává, stávají se hloupými, němými i nejpnými.

21. Na důvod těžé věci jsou celí národové. Ze kterýchžto ti, kteří pilněji vzdělávají mysl, jazyk, ruku, jsou vzděláni i vybroušeni 10); kteří pak nevzdělávají, zacházejí neplechotou surovosti jsouce spíše stíny lidí než lidmi: jakož vídati do tolika nevzdělaných národů, ode zvířat leč postavou málo se dělících.

*Jakož vysvětlí
příkladem vzdě-
laných a nevdě-
laných národů.*

22. Pták zajisté létati a zpívati, kůň běhati a řehtati, též člověk v lidskou vzrůstati postavu a to, což mu se zvířaty společno, přiučuje se konati, jakož příroda k tomu vede: avšak k tomu, co vznešenějšího je způsobu, chtěl stvořitel, aby vznešenější přicházelo se pečí; aby obrazu jeho nenedostávalo se příčiny jakož věci tak i sebe sama přemáhati, brousiti, vzdělávati i tudy potěšovati sebe sama i praobraz svůj.

*A to zvláštním
božím utvořením.*

23. Právě tedy oči naše (těla a ducha) božím jsou dílem, ale spatřování samo jest prací naší. Jazyk náš božím je strojem; řeč sama tak aneb onak zpravená jest tvorbou naší. Ruce naše božím jsou složením; díla rukou našich jsou naší chválou 11).

*Jsem to tedy
dobrá boží
a naše.*

24. Mysli tedy, jazyku i ruce naší cvičení a vzdělávání naskrze třeba: obzvláště v života počátcích, v jinošských letech, abychom schopni byli život dobře počítí a s prospěchem prožítí.

*Nám o ní nej-
výšší péči mají
sluší.*

25. Šetřiti však sluší, že při těchto třech věcech, jichžto zvykem a cvikem jest nabývatí, (tento jest přirozený pořád, aby rozum byl na prvním místě, konání uprostřed, řeč naposledy 12). Nebo rozum svítí nezbytně jakož řeči tak i konání: i předchází tedy oboje. Sám pak může o sobě býti, ježto může i mlčky a v díla se nepouštěje věci spatřovati a o nich přemítati i jim vyrozumívati. Konání pak jakož nemůže jíti bez řeči, tak ani nemůže bez rozumění předchozího). I stojí tedy mezi obojím uprostřed; poněvadž řeč ovšem rozumu nezbytně vyhledává, budiž pak jakýmsi konání způsobem 13).

*Kterým pořádem
toto slávi vzdě-
lování, prokazuje
se důvodně.*

*J nemluvnat
a odrostlých sobě
počináním.*

26. Patrně ukazují se u nemluvnat moci (facultates) tyto pořadem oním. Nebo zvykají nejprve oči po věcech obnášeti i je smysly pochycovati, tudíž omakávati, zmítati, přemítati, naposledy jmenovati. Kteréhožto pořadu že i od vyrostlých šetřeno bývá, důvodem jest moudrosti, že rušeno, znamením hlouposti. Nebo nesmyslně mluvíti o tom, čemu nerozumíš; bez rozumu však něco konati jest nerozvážlivě, nejapno, nemotorno.

*Vzdělávání tedy
řeči spolu v sobě
sahrnuje vzdělá-
vání rozumu a
práce.*

27. Nám tedy ač nejhlavněji nyní příčina jest o vzdělávání jazyka pojednávati, přece nebude lze nikterak toho mlčením pominouti, co k myslí a ruce přináleží. Poněvadž arci jazyka studium nelze provésti bez jakéhosi konání; že pak oboje toto, řeč a **konání**, nezbytně uvesti sluší na cesty **rozumné**, (když tomu, co zde nerozumně napořád se vede, léků hledáme); nuže tedy pokusme se o to, bychom uvedli.

Hlava II.

**Jazyk co: a čeho pohledává veškera jeho
osnova (21). Kolikeren naposled.**

Jazyk či tož co?

Když jazyk za řeč se bere, jestiť osnova věci vyznamenávajících a myslí je poskytajících slov, jež se jistým způsobem skládají a nebo skládati mají 1).

*Vyhledává věci,
mysli, slov.*

2. Tré tedy se zbíhá v jazyku čili řeči. Předně, věci, jež jest vyznamenati. Druhé, **mysli**, které sobě vespolek něco vyznamenávají. Třetí, **slova**, která členitostí rozdílnou příhodna jsou rozdílně něco vyznamenávati a která již vyznamenávají po vespolečné umluvitosti, jistým mezi sebou skládající se způsobem. Zruš jednu z těchto věcí, řeč jsi zrušil 2).

3. Nebo nebude-li věcí, o kterých bysi mluvil, co mluvití budeš? Nebude-li *mysli* (t. j. bytostí rozumných umem nadaných, kterým bysi vypravoval), komu vypravovati budeš? Naposledy nebude-li slov, (která bysi obíral ku propravování pojmů svých do mysli druhá svého), kterak uvedeš pojmy tytéž myslí své druhému člověku v mysl? Nebo myslí naše jsou těly obemknuty i tudy od sebe vespolek tak pomknuty, že o své věci jinak se sdíleti mezi sebou nemohou než zevnitřním nějakým prostředníkem; za toho tedy prostředníka přidal jim bůh jazyk.

*Tak nerozdílné,
že nic toho sřká-
teli nemá.*

4. Odkud vyplývá předně, že řeč malebným jest věcí obrazem (*pictam imaginem*), nebo není o ničem nýbrž o věcech, jichžto obrazy ten, který promlouvá, v sobě působí i slovy ovínaje vpravuje v mysl tomu, který poslouchá 3).

*Jest tedy řeč (1)
nášorným věcí
obrazem*

5. Druhé: (vyplývá), že řeč je o věcech nepřítomných anebo jako o nepřítomných. Nebo jest-li věc před rukama, samu ji ukazujeme spíše, než abychom obraz její malovati se snažili; poněvadž se to stává jednak kratčeji (příroda však jakož i mysl naše ráda upřímo se k celi běře), jednak lépe a jistěji, jelikož sám věci názor stojí za tisíc názvů a za jakákoli slovy okolování 4). Odkud Seneca: Kdyby lze bylo, volil bych, co cítím, ukazovati, nežli vypovídati.

*(2) o věcech ne-
přítomných.*

6. Třetí: (vyplývá), že řeč jde mezi několika osobami. Nebo proč by kdo sám se sebou mluvil, když své v sobě přímo spatřuje pojmy? Naprosto jako nikomu netřeba listu k sobě samému psáti a sobě samému, co kdo vidí, ukazovati, tak ani mluvití se sebou samým. Odtud jest, vidíme-li koho, an sám se sebou mluví, že soudíme, že buď blázní, aneb že jest pomatené myslí. Než i tehdaž aj více osob! Blázen totiž domnívá se, že s někým mluví: pomatený však právě v sobě jest rozdělen, an rozum k vášni promlouvá, aneb na odpor, jako v žalmu XLII, 6., 7., 5).

*(3) mezi ní-
koliko,*

(4) *jest lidskému
životu naprosto
potřebna.*

7. Čtvrté: (vyplývá), že řeč jest lidskému životu uaprostu potřebna. Jelikož bůh chtěl, aby na světě nebyl člověk alebrž lidí; i přidal proto pospolnosti sponu, jazyk.

(5) *pochází z my-
šlení o věcech.*

8. Páté: (vyplývá), že řeč pochází z myšlení, myšlení z věcí. Nebo myšlení jest obrazem věcí na mysli tanoucích; řeč pak zase jest obrazem myšlení, o kterých v sobě přemítá mysl 6).

(6) *sakládá se
na mysl.*

9. Šesté: (vyplývá), že řeč bez mysli není řečí než řeči podobiznou (larvon), jako jsou štěbety papoušků, strak i jiných ptačisk vycvičených lidské vytvářeti hlaholy. Odkud Chrysippus 7) prozval mysl řeči zdrojem.

(7) *Čím více
myslí a věci má
do sebe, tím
lepší.*

10. Sedmé: (vyplývá), že řeč tím jest lepší, čím více má do sebe mysli a věcí. Nebo odtud váhy uabývají moudrých rozmluvy nade tlachy 8) leda žen.

(8) *věci a my-
šlení předpo-
kládá.*

11. Osmé: (vyplývá), že toto tré tak po sobě jde přirozeně, že předně jsou věci, potom o věcech myšlenky, naposledy myšlenek na jevo pronášení, které stává se slovy 9). Na blledni to ze samého při stvoření postupování. Nejprve totiž zosnoval bůh svět, věcmi plný. Pak aby ona díla nebyla beze svědka, vyvedl člověka myslí vystrojeného, spatřovatele to skutků božích. I rozkázal mu na posledy jmena věcem dávat i tak sobě zpravit i mysli své ku druhým lidem vykladače (řeč). Aníž jinak s námi se děje. Nebo dříve nežli se rodíme, jsou věci, tož my je spatřujeme i podobizny jich myslí uchycujeme, dobýváme o nich sobě povědomosti, i teprva zvykáme, koliku jich vyrozumíváme, tolik rovněž jich vypovídáti.

(9) *i ráda šetří
stále s nimi
shody.*

12. Deváté: Na jevu jest, že toto tré stálého k sobě vespolek šetří zřetele. Věci zajisté poněvadž vystihány býti chtějí, směřují k mysli. Vyrozumění pak věcem, auot se rádo šíří, pohledává slov, jimiž by se ovínalo a druhému člověku v mysl propravovalo. A potom vyrozumívá-li se věcem tak, jako jsou,

a vyjadřují-li se tak, jako se jim vyrozumívá, vzniká pravá shoda věcí s myslí a myslí s ústy.

13. Desáté: Věci nemají za pravidlo nic než samy sebe: nebo jsou to, čím jsou, i postupují po svých vlastních zákonech. Pojmy pak myslí mají za pravidlo i sebe i věci 10); předně ovšem věci a na druhém místě sebe samy. Že pak jsou obrazem věcí, zpravují se neproměnně po způsobě praobrazu svého, tak jako můj v zrcadle obraz nenchylně vyrazí netoliko postavu a barvu, než i vytvořně má hnutí. Šetřiti pak sebe samých vespolek mnějí pojmy myslí, by sobě nepřekážely, sebe nezastěňovaly, nemátly. Avšak slova posléze trůj mají zřetel k věcem, k myslí, sama k sobě 11). K věcem, pokud věci vyznamenávají, aby právě vyjadřovaly, což mají; k myslí, pokud myslí cos vyznamenávají, aby po vespolečné umluvitosti vyznamenávali to, ne jiného; k sobě sama, pokud jim přichází mezi sebou se družití jistými jakýmsi zákony.

14. Odkud dále vyplývá jedenácté: že řeč, uvažována-li ve své dokonalosti, jesti cosi pracného nad složení věcí nebo pojmů; 12) když sic věci nespravují se ničím nežli svými zákony, pojmy ničím kromě svými a při věcech zákony, řeč však všeho trého mnějí šetřiti i pomyslů myslí o věcech, o myšlenkách i vykládati to po svých vlastních zákonech. Tak mně, an já toto teď píši, potřeba káže trého šetřiti: předně věcí, bych psal, co pravo a dobro, pak myslí, bych psal slovy vhodnými srozmíitelně; třetí, latinského jazyka zákonův, bych psal zprávně po pravidlech.

15. Až i to vyplývá, dvanácté: že jazyka osnova, (má-li se zřetel k jeho dokonalosti), cosi přeznameního jest jako svět sám, který nám má vyobraziti, a cosi rozsáhlého i prostranného jako mysl sama, kteréž má postačovati k plnému pojmů vyjadřování a jich drnhěm v mysl přelévání; a že naposledy jesti cosi úpravného, jesto všechny své věci tak skladně

(10) avobří má
mít věci a my-
šlenky za pra-
vidlo,

(11) i jest tedy
omích věci
pracnější,

(12) osnova její
vyhledává tří
kruhů velkých.

strojí a pojí, že lad ve věcech, jehožto míry duch lidský v sobě chová, právě vyjadřuje 13). Totiž jazyk dokonalý vyhledává

- i. I. *vyjmenování věcí plného,*
- ii. II. *shody plné o významu slov,*
- iii. III. *zákonů plných jak pořádně řeč strojiti.*

Předně, vyjmenování věcí plného,

kteří má být
prosto bez-
jmenosti, sou-
značnosti, roz-
dílnoznačnosti.

16. Vyjmenování věcí jest plno, za kterým vlastního též a od jiných pojmenování rozdílného jmena dostává, cokoli jest i má vlastní a od jiných věcí rozdílnou podstatu, aby nič ve věcech nebylo beze jmena, nic o dvojím jmeně, nic téhož se druhou věcí jmena na vyvarovanou v řeči tu nedostatku tu zbytečnosti a odtud zmatku. Odkud může být zřejmo, co jest souditi o otázce oně těch kterých, více-li jest věcí čili slov? Bůh zajisté sporádal vše na váhu, míru, počet; i my máme, vedeme-li sobě rozumně, také slova vrovňavati věcem co do počtu. Avšak jakož vesměs zmatečně posavad jsou věci, stává někde více slov nežli věcí; někde tomu na odpor. Což ukazují věci bezejmennosti, souznačnosti, rozdílnoznačnosti. Nebo naskýtají se kde někde věci nepojmenované, kterýmž nedbou jmen ještě nedáno; anebo bylo-li kým kdysi snad, vymizela zase u př. jmena přemnohého hmyzu. A tak jest více věcí nežli slov. Než vyskytají se též věci několika jmeny označené jako u Latinů hepar a jecur, splen a lien atd. u Němců pak Leber a Milz, Niere a Blase, a jiná jinde souznačná slova na prázdno. I tak více jesti slov než věcí. Naskýtají se konečně slova, kterým dáno zmatečným jakýmsi způsobem více věcí spolu vyznamenávati, jako u Latinů viscus, cauter, jus a mnohá podobná rozdílná a mnohoznačná slova. Bezejmennost věcí tedy jest v oboru jazyka totéž, co po oboru zemském jsou místa pustá, nevzdělaná, neobývaná. Souznačnost je totéž, co místa příliš osazená, kde obyvatelé o právo vlastnické se tahají a

sami sebe svírají, týrají, tlínou, vytloustávají. Rozdílnost na konec jest podobná krajině hranicemi svými nedobře vymezené, tak že hned ten hned onen se vdírá a se uzavuje. A potud o vyjmenování věcí.

17. Shoda o významu slov jest plna, když všem slovům ode všech týmž způsobem bývá vrozumíváno, aby nikdy, když jeden jmenuje cibuli, druhý nerozuměl česnek anebo za oheň vodu atd. I aby se toho nestalo, buď dochází se častým a zprávným zvykem 14) nebo knihami slovníky nazvanými, kterým úkolem dáno významy slov vyměřovati a vykládati 15).

druhé, slovníky správných;

18. Zákony ku pořádání řeči jsou pravidla mluvnická dobře ku všeliké potřebě jak řeč skládati zpravená, ať pak již knihami vypsaná ať pouhým lidu zvykem žijící.

slovní, mluvnice, pravidla děkladných.

19. A to o potřebách jazyka čili řeči: způsoby jdou za tím.

20. Známo, že řeč nemůže jíti beze zevniterních jakýchsi známek: poněvadž všechno rovněž tak v řeči jako v myšlení a konání děje se podobenstvími a obrazy. Stvořitel bůh patrně napřed pojal věci obrazy, tvary, způsoby (idee), kteréž vstřípil věcem. Věci zase vpravují podobizny o sobě v smysly, i smysly pak v mysl, mysl potom v jazyk, jazyk ve vzduch a v uši. Nebo když mysl pojmem o věcech jsouc projata druhému v mysl své zase vstřípiti chce obrazy, musí je zevniternými jakými obrazy smyslům druhého člověka vyobrazovati a tak je převoditi v mysl jeho; nebo mysl naše, ať tély jsou obemknuty, nemohou se přímo vespolek známiti ani pojma svých přímo ukazovati, (což věříme, že andělé mohou).

(12) Nemůže se děti bez zevniterních známek.

21. Takovéto známky zevniterní a zevniterní smysly dorážející a kterými proto vnitřní lze vyobraziti pojmy zevnitřně, trojího jsou způsobu: posuny, zvuky, písmena. Odkud vzniká řeč tichá, němých; a řeč hlasná, mluvících; a řeč psaná písčících. Kratčeji:

čterakými pomocí jsou posuny, zvuky, písmena, všechod od řeči tichá, hlasná a písčící (psaná).

posunování, mluva, písmo. Posunování a písmo známky poskytají zraku a vpravují tak věci vyznamenaué do mysli očima, mluva pak ušima. Ostatní smysly (čich, chuť, hmat) nejsou jednotejně působny, aby tuto myslí prokazovaly službu: poněvadž případnosti jejich (vůně, chuti, tknutí) v tak četné rozdílnosti se nerozcházejí, koliké vyhledává věcí a pojmů rozmanitost 16).

*Řeč tichá koná
se posunováním.*

22. Posunování jest řeči jakýmsi počátkem, kteréhož se chytáme ku nemluvnatům a kteréhož se mezi sebou chytají národové jazyky svými vespolek se nesmlouvající; zvláště pak hluchoněmí spolu vychovaní i jiní s nimi se obírající, kteří, jakož je známo, posunováním rozmlouvati a rozmanitostí posunů pomysly ducha svého projádrňovati mohou tak zuamenitě, že by nad uvěření bylo, kdyby zkušením nebylo vědomo. Ale čemu tyto hluchoněmé nouze naučila, uvozováno v umění trojím způsobem. Předně herci, kteří na jevišti života způsoby i povahy i činy jiných tak tiše avšak živě druhdy vytvářeli, až bys řekl, že tu obapol jest výmluvnost. I v tomto umění vynikl prý Roscius herec, 17) který s Ciceronem založiti se osmělil, kdo z nich řeč svou častěji by proměňovati mohl, tento-li slovy čili onen posuny. Potom řečníky, kteří výmluvě hlasné přidávají vidomé posuny, i kteří je tak vhodně přičiňují, že posluchači smyslu postihají právě tak očima jakož ušima. A takto mluvíti jest dvakráte mluvíti 18). Posléz jali se obíratí tento tichý řeči způsob na utajovanou před jinými toho, čemu bychom nechtěli, aby bylo vrozumíváno. Jako když Periauder a po něm Tarquinius 19) tážán byv, kterak zachovati panování, svedl posla do zahrady, i když berlou s máku makovice srážeje kázal mu ke svým zase jíti a vyříditi, co byl viděl. Cožkoli pak jest, přece jest čímsi nejapným (zvířata jmenovitě obírají se spolu takovými známkami němými) a čímsi příliš nedokonalým tento způsob, myslí projevovati pojmy proti onomu, kterýž, aby byl člověku vlastní, chtěl bůh, proti mluvě totiž.

23. Nebo mluva čili řeč hlasná, která jazykem se koná, jest úkonem velmi hotovým 20) a hojně dostatečným ku všelikým sebe menším věcí a pojmů podrobnostem. Co pak jazyka ohbitějšího? co obratnějšího? který se téměř vyrovnává myšlenek rychlosti. Ano vyskytají se jazykem tak hbití, že ledakterý posluchač za největší pozornosti není s to, by myslí stihl po nich a vše místně uvážil. Týž pak jazyk takovým jest umělcem vytváří tolik rozdílných hlaholů, že málo ode divu se to dělá 21). Nebo vyvodí zvuků prostičkých, kterým písmena říkáme, uade dvacet, ze kterých skládá slabik několikrát tisíc, ze slabik slova či věci jména nesčíslná. Pak váže slova ve rčení, rčení u věty, věty v obvěty, z obvět naposledy setkává řeči neskonanou naprosto rozmanitostí.

24. Dobrodiní řeči sebou již veliké rozhojnil bůh člověku, když způsob ukázal, kterak řeč stavovati povahou svou těkavou a vzduchem v tu chvíli se tratící, vpravováním jí totiž ve hmoty nade vzduch trvalejší, v papír, v bílany, v desky dřevěné, kamenné, kovové atd., až věk nejdělsí schopna suští 22).

25. Vyhledávaly toho rozličné smrtelůků potřeby. A to předně, aby i s nepřítomnými, ku kterým hlas nedochází, přece proto lze bylo myšlenkami se sdíleti. Pak třeba-li mlčky něco na srozuměnou dáti, vede se to přebystře tichým tímto zde řečnování způsobem. Třetí, věci vážné a přenesnadné, kterých chceme, aby šetřeno a uvažováno bylo pilněji než když běžné je posloucháno toliko, utkvívají lépe tak vidomé jsouce vyryty v očích než v uších, toliko jazykem jsouce proneseny. Čtvrté, třeba-li paměti o některých věcech dochovati potomstvu, stává se to písmem nejlépe. Anobřž (páté) každý své vrátké může napomáhati paměti, zaznamenáváje sobě věci, kterých nechce zapomenouti. Nákvásám posléze řeči samé čistým jest lékem písmo, aby tak snadno neplauely a pořád se neměnily jazyky,

*Hlasná mluvou.**Přední řeč písmem.**Písmo účelů a výhod nejlépejších šetřeno*

1.

2.

3.

4.

5.

6.

jako se dělo za starodávna 23). Poněvadž pak uad jazyk lidský nic není vrtčejšho; přesnadno pobluzuje tisícerymi způsoby slova vypovídaje, ohýbaje, vázaje leč opřen jest o pevnou jakousi oporu. Vidíme to až i do nejvybrusnějších jazyků, řeckého a latinského, kterak prodlením času se zvrhly: které však v knihách přesně uchovávají se posavád.

velikou boží milostí nám ukázaných.

26. Úhrnem, proti nepřiležitostem vrátké paměti a vrtkého jazyku a náramné míst i dob vzdálenosti nelze žádného platnějšího vymysleti léku jako jest jazyka a řeči vazba, která se písmem děje 24). Toť jsou její pouta, toť vězení, kterými se svírá, chová a dochovává. Kdyby jich nebylo, náramně bychom byli nepovědomi počátků lidského pokolení, pokroků, změn, um a věd až i boha samého a vůbec všeho 25), jakož vidíme, že se stalo Američanům této pomoci prázdným. Velebiti tedy náleží boha z toho tak znamenitého jeho daru ani nač jiného více ho vynakládati než na velmi horlivé slávy jeho rozšiřování na věky a po národech.

Ti jeho potřebují kudy. 1.

2.

3.

27. Jest pak písmo vidomou řečí vidomými znaky vypsanou. Potřebuje proto předuž známek či písmen psaných. Druhé, významů jim přivlastněných. Posléz, umluvitosti vespolné o srozumění jim. Nebo když se jim nevyrozumívá, by pak tisíckrát na ně bylo pozíráno, nevštěpují žádných o věcech pojmů myslí právě jako řeč jazyku, který nerozumí významnáním slov.

Znaky ku psaní troje.

28. Tyto znaky psané mají po významnosti trojí do sebe rozdílnost. Vyznamenávajíť zajisté buďto přímo věci samy; aneb o věcech pojmy čili přímýsly; anebo posléze zvuky a slova. I jsou tedy auebo věcné anebo pomyslné anebo slovné.

1. věcné, kterými jsou rytiny a obrazy.

29. Znaky věcné jsou obrazy věcí samých vyjádřené uměním malířským anebo ryteckým auebo plastickým. Jako jsou sochy nebo malby hrdin, bitev i podobuých věcí, jejichžto paměť

takovýmto obrazy dochovávala potomkům starožitnost, a vždy ještě (dochovává se). Kam i ony Egypťanův znaky, kterým hieroglyfy říkali, sluší, kteréž největším dílem brány z obrazů zvířat, a kterým vyznamenávati dávano cosi tajemného, u př. oko otevřené znamenalo jim boha, na vše se dívajícího. Včela medonosná krále, kobylka pak zahálivě osení sžírající, tyranna. Oštěp vyznačoval válku, dvou hadů spělí mír a svornost, atd. Avšak od nich jakožto prvotin počátečné tehdaž moudrosti dávno puštěno, protože věci velmi nedokonale vyobrazely, i že snadno, co by vyobrazely, mohlo v zapomenutí přijíti leč přecháštěm opakováním 26).

*1 hieroglyfické
znaky*

30. Znaky pomyslné jsou ona Číňanův znaménka, ku kterým se i různých jazyků lidé na místě rozmluvy mezi sebou utíkají. Ačkoli pak řečmi tam se nesmlouvají národové, i věc tu neb onu (u př. boha) rozdílně jmenují, přece proto malují jedním a týmž znakem: na kterýž jakmile kde kdo tam pohledne, rozumí bůh i vypovídá, třeba-li, svou řečí. Tak kterým jazyk jest neprospěšen, ti rozmlouvají rukou, pomyslnými těmito znaky. Bystrý v pravdě to výmysl, avšak kterého nikterak nelze přirovnati k našemu výmyslu, který řeč písmennými maluje známkami 27).

*2. pomyslné:
jako jsou Či-
ňanův.*

31. Jsou pak znaky slovné znaménka písmenná, o tolikém počtu, co v ústech našich shledává se oněch prvých skrovninkých a prostičkých zvukův A, B, C atd., jichžto skládáním vznikají slabiky, slova, věty atd. I to teprva vlastně jest řeč malovati, nikoli věci, nikoli pomysly (nebo může tímto způsobem všeliká řeč, i když se jí nesrozumívá, tím čtena býti, kdo písmena zná,) než pokud řeč sama pomysly i posléz věci samy vyobrazuje: ona myšlenek známkami jsou slova, slov pak písmena.

*3. slovné, jako
jsou naše, kterým
říkáme písmena.*

*Poslední písmo
způsob jiným
stačí předkládati*

32. Vyuiká tedy náš tento písma způsob nad onen čínský snadností, hbitostí, dokonalostí. Nebo snáze naučíš se dvaceti čtyřem písmenům nežli osmi tisícům znakův. I hbitěji vymaluješ písmen krátké a prosté trhy než přespletené tolika těch znaků. Mimo to lze nám psáti, cokoli chceme; oni toliko to mohou, k čemu ku vyjádření zvlášť již mají znak. Pak, znaky jejich uvodí jim věci toliko na paměť, slov neskýtají, kterými by věc vypověděli; naše pak písmena namítají nám přímo slova i vpravují po slovech věci samy právě tak případně v rozum jako v paměť. Odkudž i ta zvláštnost jde, že písmo naše příhodným jest prostředkem ku předkládání právě tak jazyků jako věcí; oni svými znaky mohou toliko věci již známé v paměť uvoditi; nemohou nikterak učiti věcem aneb jazykům neznámým. Znamenitým tedy božím darem a nade všechno chvály hodným jest tento náš písma způsob 28).

*Přání pořadí
trojí.*

33. Případný písma rozdíl vzat jesti s pořadu, kterým se znaky v řádky pořádají. Nebo my Europeané píšeme od levé ruky ku pravé; Hebreové s druhými sic Asiany a Afričany od pravé ku levé; Indové někteří s hůry dolů, řádkou kolmou 29).

*I dokonalost
trojí:*

*(Chová-li tiskár-
ství.)*

34. Dokonalost písma zakládá se na rychlopisu, krasopisu a pravopisu, totiž aby leckdo uměl psáti rychle, krásně, zprávuě 30). Avšak toto tré hbitě spolu kouá ono divné umění psáti nikoli rukou nýbrž lisem, nikoli perem, nýbrž kovovými písmeny. I tomuto umění toliko přísluší, že svět knihami jest napéčován, i že ku množení vědy nyní již přec aspoň pod konec světa máme boží milostí hojně poskytnutých příčin, jakých nebylo žáduými dříve věky hned od počátku světa 31).

Hlava III.

Jazykův rozličnosť co, (4) odkud, (16) kolikerá.

Jazyk, ruka, mysl lidská že dary jsou božími, viděli jsme v první hlavě, ale na to danými, aby je sobě vzdělali lidé sami. I podstoupili tedy práci; než s tím koncem, že rozličně od sebe se různě roztrhli smyšlenými, jazyky, dily. Nebo jinak ti, oni, tuti o věcech smýšlejí, věci vypovídají, věci konají, až sobě vespolek nevyrozumívají. Odtud myslí, jazyky, ruce národů zmateny nad mřu zvláště jazyky 1).

Všecko při
lidech zmateno
(rozumovými,
dila, jazyky),

2. Ostal zajisté řád vrozených pojmů 2) jak tak neporušeným; ani jiných při rozumování pravidel třeba Indovi neb Éthiopovi než Europeanu, kde mínění přeludy nepravé jest napravovati. Avšak když o věcech jest mluvit, tehdaž rozcházejme se na různě, ani tisícerymi způsoby jinak a jinak tytéž věci vyjadřují ti, oni, tuti. Kterážto jazyka rozličnosť co jest, a odkud, a kolikerá, až rozumně uvážíme, naději mám, že i odtud což tož platnosti přijíti může na vystižení obecné jazyků metody.

nejedno věnk
jazyky.

3. Že tři jsou potřebné kusy řeči, řekli jsme ve hlavě II. § 15., totiž slova věcí i slov ohýbání a vázání; posléze shoda o vyznamenání a ohýbání slov. Rozličnosť tedy jazyků záleží v proměnnosti těchto tří kusů. Předně že týchž věcí nevyjadřují týmiže slovy všickni. (Příkladem: přední na svém těle úd, kterýž Adam rosch nazýval, nazývá nyní v Americe ten acan, onen acanga, jiný aggonzi, druhý anonsi, jiný boppe, ciouna, pen, menangi, scouta, mutchatet, wyer, zontecontli, atd. Což i my v Evropě jinak a jinak: κεφαλή, κάρυ, caput, Haupt, Kopf, hefud, head, glowa, galwa, hlava, foemeg, paeaes atd. 3). Druhé že slova

Zmatenost ja-
zyků však ve
tém.

neohýbají a neváží týmže způsobem všickni: než šetří jazyk kde jaký skláněje, časuje, (řeč) stroje svých vlastních zákonů nemění rozdílností než jsme teď viděli, že pojmenování sama se liší. Posléze, že tomu všemu nebývá vyrozumíváno než některými málo tisíci lidmi, v témže tříse kdes pospolu sedícími 4). S ostatními méně může býti jakéhosi obírání se než co ho mezi sebou vedou zvířata. Odkudž rozličné světu nepřiležitosti i přehnuté po národech mrákové a nevzdělanosti se rozmáhání.

Zmatení jazyků
trojí původ a
příčina.

4. Tato jazyků rozličnost odkud jest, dotkneme málo kolikosi slovy. Že pak s počátku tak nebylo, odtud víme, že veškeru lidské pokoleuf z jednoho pošlo člověka, Adama. Jeden však člověk když byl, nemohl než jedeu jazyk býti: tedy teprve, když lidé se rozplodili, rozhojnili se mravy, mtnění, jazyky. Totiž jako z jednoho člověka lidé všickni, tak z jednoho jazyka jazyky všecky, pouhým se rozplemeňováním a druh ode druhu se rozcházením. Čehož hledáme-li původu i způsobu, lze naléztí trůj. Předně spravedlnosti boží mstu
2. lidskou všetečnost vytrestávající. Druhé, lidského jazyka tékavou nestálost v ledaco ihned se přetvořující 5).
3. Třetí, národů v národy častokráte podešlé se smíšení a zmatení, jazyků spolu směsici působící 6).

Prvá (příčina)
babylonská všetečnost.

5. Co do prvního knsu svědkem jest nám boží genezis, že ve všem předpotopním čase, po více než sedmácte století, všickni lidé byli národem jedním nerozdílným jedných rtův i týchže řečí (1. Mojž. XI, 1); ve druhém teprva po potopě století že národové a jazykové se rozptýlovali, když bohu k tomu dána byla příčina obrovským předsevzetím lidí (obmýšlejících stavěti věž, kteráž by nebe dosahovala). Tuto pak nerozmyslnou všetečnost aby zkontil bůh, dopustil zmatek na jazyk: který je připravil k tomu, že, aui sobě vespolek nerozuměli, od

předsevzetí pouštěli, i že každý s čeledí svou jinam pospíchal ode druhů svých, kteří již mu se stali barbary.

6. Ku věži tedy babylonské s původem ^{dehož se uvažuje bñh.} jazyků. Ale která? Domnívají se vůbec, že bůh divem jazyky rozdělil a za jeden mnohé způsobil tak, že v tu chvíli každý jiným dokonale mluvil, i že jej s sebou vzal na místo rozptýlení svého; ten totiž, který svému ostavil potomstvu a které posavad vyskytají se po národech, ač mezitím některých více nad to vzešlo 7). Avšak my soudíme, že nic jiného u babylonské neudálo se věže, než jazyka změtení, i to jakousi božím řízením na mysl dopuštěnou ztupělostí; i museli lidé jí zaraženi jsouce v zapomenutí řeči (poně i věcí i sebe) zacházeti, ke všemu nezpůsobnými se stávati i omrzlostí nad sebou do samot chvátati. Náprava pak řeči po jakýchsi zákonech zdá se, že teprve prodlením času se stala v samém již rozptýlení, když lidé za úkliduosti do sebe všedše příčinou věcí a prací slova zase shledávali, i jak je pojiti způsoby nalézali, ten tak, onen onak; dílem totiž že paměť něco ze předešlého naskýtala, dílem že vtip po příčinách nových nová slova i nové způsoby strojí jak je ohýbati a vázati. Což když konali od sebe různu již rozsázení jsouce, i když tak přejinačenou nezdělovali se vespolek řečí, nemohlo se státi, aby mnohotvárnou povahou nevzešla (řeč) sobě odevšad pranepodobná.

7. Toto mínění zdá-li se komu novým, přece nerozumným nebude se moci tomu zdáti, kdo uváží, co hned přijde. Prvé, že velmi rozdílna anobřž odporna jsou slova zmatenu či zrušenu býti, a přelitu čili zase napravenu býti, i že nic jiného, jakož svědčí písmo, tehdá se nestalo, než že tam zmaten jazyk vsí země (1. Mojž. XI, 9). O druhém skutku, o nápravě, zmínky tam není žádné.

*I potvrzuje se
jedni důvody.*

1.

2. 8. Než že jim jazyka zběhlost dříve rozptýlení hued ani navracena býti neměla, nejlépe srozumíváme z cíle právě tam vyvevého uložení božského; a ten byl zrušiti zapeklitá jejich myšlení, ode kterých se nedali odraziti (1. Mojž. XI., 6.)
3. 9. Třetí, zjevně bůh: Zmaťme tam jazyk jejich, aby žádný **neslyšel hlasu** bližního svého (1. Mojž. XI., 7) t. j. aby oněměli, mluvíti schopni nebyli. Nebo slyšeti a mluvíti sluší k sobě; tratí-li se jedno, mizí i druhé. Kde není, kdo by mluvil, nebude, kdo by slyšel; a kde **neslyšeti hlasu**, ukazuje se, že tu jistotně nikdo nemluví. (NB. Šetřiti však má toho čtenář, že na tomto místě v hebrejském textu jest slovo **slyšeti** a že zde zachovává se v obecném nejlepším překladě. Jiní vykladači nebo zde podrímující nebo příliš bdíce přeložili, aby **nerozuměl** 8). Avšak šetříme-li původního textu, netoliko nemělo jim rozuměno býti, ale neměli slyšení býti: t. j. neměli mluvíti. I zdá se tedy, že utrpěli cos podobného jako ti, kteří nemocí anebo příhodou paměť o věcech tratí, že nemohou ani na své jméno se rozpomenouti, neřku-li na cizá, vzpamatovati se nemohouce leč prodlouhým časem).
4. 10. Přichází důvod čtvrtý, z nejednotejné dokonalosti jazyků nových a z přílišné těch kterých nedokonalosti. Nebo kdyby přímo od boha byly jazyky, byly by všechny dokonalé, poněvadž skutkové boží jsou dokonalí (5. Mojž. XXXII., 4) jako do přirozených vidíme věcí, jak skladně se děje všechno. Než od lidí co pochází, rozlično jest po větší menší míře vtípu a pilnosti i zase tuposti aneb nebalosti 9).
5. 11. Páté: Podobného cos jesti smýšleti o ztrátě prvovékého jazyka jako o zmrhání ráje. Štůpil bůh onu rozkoš zahradu příčinou člověka i dopustil mu všelikterakých požívati utěšení; když pak zle užíval (prázdně a utěšen), vyhostil ho odsud na zemi

i kázal mu života obhajovati vlastním potem. Odkud původ roluictví našeho i ostatních k obživě příslušných umění, kterých lidské třeba činnosti. Tak ku zlým úmyslům nepravým jazyka obrátím nražen jsa bůh odňal až i jeho úkon, aby rozmluv dále nevedouce neprovodili nemoudrosti a urputilosti. Chtěli-li potom zase ku potřebám života úkoun jazyka se chopiti, nové třeba bylo snažnosti.

12. Anobř (šesté) i sám prvý lidský jazyk v ráji nebyl naprosto a docela dílem božím, jelikož rozkázáno bylo Adamovi, aby vyjmenování věcí sobě zosnoval a tak jazyk zpravil sobě po vůli, jako jsme to uvedli v hlavě své. I líbilo-li se v tom tak naložiti se člověkem, který v milosti ještě stál, co pak smýšleti budeme o těch, kteří hněvu sobě zasloužili? zvláště když horlivost boží té do sebe nemá povahy, aby něco skutečně při těch konala, jež ve svou bře kázeň; než má do sebe, že jich nechává, ostavujíc je jim samým, v jejich marnosti zacházeti a v nich se kolotati. Byl by však zde konal, kdyby byl myslem jejich za jeden jazyk více jich vštípil dobře zpravených.

13. Naposledy, sedmé, lék ukázal neduh i neduhu způsob. I který pak jest to? I ten kterého duch svatý ku rozptýleným jazyky svými uárodům se jal, aby je v jeduotu víry zase sebral, darem jazyků vystrojiv apoštoly. Kterak pak to? Zázračným myslí osvícením, kterým jim v tu chvíli ukázal a ukázav naučil, čemu se byli neučili. I pravdě tedy podobno, že neduh sám, jazyků změtení, opačným byl uveden způsobem: totiž nikoli myslí osvícením, alebrž zastíněním že lidem v tu chvíli vymizelo, čemu se byli naučili. I to-li pravdou, též bude, že množství jazyků v Babyloně nestaly se počátky, než že toliko k tomu dána byla příčina. A tudy, že řeči národů, jakéž nyní máme, jsou dílem lidské pfele nebo nedby rovně jako druhá sic nmění

nebo neumění 10). I toho že jsme pošetilí, dle svých místy vysvitne, k čemu se hodí.

Druhá sama
naturní jazyka
vrtkost.

14. Druhou rozmanitostí jazyků příčinou jest sama převratká jazyka lidského vrtkost: za kterou i samým času prodloužením povlovně i nepatrně n vyslovování slov, v jich tvoření, v jich tím aneb oním smyslem braní způsob se mění, až rtů pomaličku pozměňuje národ sám kde jaký třebaš na témž místě spolu obývající 11). O jazyce řeckém alespoň tvrdí svého věku Plato, že toliká podešla ve slovech změna, kdyby jazyk tehdáž běžný k dávné byl přirovnáván řečtině, že by onen dávný ukázal se naprosto barbarským (Plato v Kratyln). Avšak přece, byv za oné tam doby tak velice vzdělán, zašel zase znova v hrubotu, že by Plato Řekům tohoto času nerozuměl, kdyby zas ožil. O latině praví Polybius: Přirovná-li kdo nynější jazyk k dávnému, taková se projeví různost, že sotva co rozeznati moci budou muži sebe větším rozumem nadaní, byť i největší na to oddali péli. (Polyb. ve knize 3.). I tato pak sama též se zvrhla a vydala ze sebe vlastinu tak náramně od onoho římského jazyka odchodnou. Nech pak Španělové, Franconzové, Němci i jiní se pokusí ohledávati zlomků svého jazyka psaných před pěti sty lety (ať neřku před tisícem), i shledají, jak se změnili 12). A toho za příklad mají doma sebe sami Čechové a Polané, kteří léta páně 644. za vůdcem Čechem a Lechem z Chorvatska vyšedše téhož byli naprosto jakož národu tak i jazyka jakožto bratři rodní. V tisíce pak těchto let tak se různí nářečím od sebe vespolek, že se ledva smlouvají 13.), jakož i národové němečtí poněkud dále od sebe vespolek sedící Švýcaři, Pomoráné, Flámové 14). Těž budiž o jiných jazycích soud, že se den po dni mění, i že po částkách a částečkách vznikají a zanikají. 15.)

Třetí, národům
se mění.

15. Třetí příčinou, že jazyky se mění, jsou národů se stěhování a míšení, též směsici

jazyků i tím nové jazyky působící. Přepatrné toho máme příklady v samé Evropě naší do nové vlastiny, ano za vpádem Vandalův a Gotů do Vlach obého jazyka pomíšení se stalo, a do angličtiny slátaue ze saského a starého britanského i opět z francouzského jazyka, když Francouzové tamže vlády se njavše je nutili, aby jejich učili se jazyku 16).

16. Maruě tedy, naprosto marně, kolik jest jazyků, vyhledávají 17), když ani z počátku, kolik jich bylo, nelze věděti. Praví, že jich bylo 72, z důvodn, že tolik bylo hlav čeledí, když do rozptýlení se brali: jakož jsou vypsány v 1. Mojž. X. Avšak toto míuěni spoléhá na dvojí domněnce, jedné nejisté, druhé pak liché.

*Jazyků počet
nejist: jako
z počátku.*

17. Předpokládá totiž, že hned n Babylona jazyky národů vzešly, co žeť nejisto, teď jsme řekli. A předpokládá, že všickni na témž místě Mojžíšem vypočítávaní rodové rozdílné byli řeči, což mylno. Pakli sic synové Javanovi Elisa, Tarsis, Cettim a Dodanim, (kteří se vypočítávají v 1. Mojž. X. 4. a 5.), všickni byli národy řeckými, jedním mluvící jazykem; již tedy ubudou čtyři ze 72 jazyků. Což pak řekneme o synech Kananových, o Sidonovi, Hetovi, Jebnseovi, Amoreovi, Gerge-seovi, Heveovi, Araceovi, Sineovi, Aradiovi, Samareovi a Amateovi, odkud potom že se rozprostřely čeledi Kananejských, praví Mojžíš, v. 18. Avšak že by národové tito jazyky svými byli rozdílní, žádného není svědectví, ani pravdě to podobno, kdyžtě až do vyvrácení Josuem vykonaného, pospolu obývali.

18. Potom jazyky počítati i nyní nesnadno, ježto přemnohé z nich v sebe vespolek tak přecházejí a se pro blízkost stýkají, že nevš, zdali jest je počítati za jeden nářečím se měnící čili za rozdílné 18). Příkladem chaldejský a syrský, německý a flámský, český a polský jazyk atd. Tož pak jisto, že jazyky nevěknjí, ale že se rodí a zacházejí jako lidé neb aspoň

*Tak i nyní,
protože vznikají
a zanikají.*

jako národové 19). Nie nepozůstává z některých, které předkům běžny byly, jiné nyní mizejí, i za uě vznikají jiné jiude. Oněch nemůžeme počítati, ano jich více není, ani těchto, protože jich ještě nezuamenáme; (neboť nepatrný jsou všech věcí počátky); zdali ty tam k živým či mrtvým bychom měli připočísti, nejisto. Příkladem budiž staropruský jazyk, vším způsobem od jiných evropských rozdílný 20), který nyní tak ve zvyku býti přestal, že, kdežto před sto lety ještě byli přemnozí jím mluvící, (kterýchžto příčinou dosti mnoho pastorů bylo chovati ve vévodském Prusku, i jest před rukama Lutherův katechismus kázáním vévody Albertovým do téhož jazyka přeložený a v Řezně r. 1545. vytištěný,) že již prý nepozůstává než jedné vesnice, ve které sotva několik starců tomu rozumí jazyku. Podobně starého britanského a starého skotského a jiných snad jinde jazyků skrovninké přetrvávají ostatky: 21), že nenehodně na rozpacích jsí, sluší-li je k novým připočítávati jazykům. Tak v Evropě pomalíčku mizejí menších národů jazyky, any jiné za ně se vynořují a rozmáhají i předešlé utlumují, vlastina, španělština, francouzština, angličtina, polština atd. 22). Mezi barbary zase, jako v Americce, pší, že nescíslný jest počet jazyků, jakožto kde jiný a jiný se vyskytá vždy ve 20 aneb 30 mílích, kterému sousedé nerozumějí 23).

Neskonulých
v jazycích slov
zdrojem mnoho-
násobné písmen
přestavování.

19. Podívat by se mohl kdo, odkud tolika jazykům dostává se tolik rozdílných slov? Úžasná síla vždy výše vzestupujících čísel působí, by i tisíckrát více bylo národních řečí než jest, že přece ještě nejsem s to, by vyčerpaly všeliký počet možných slov. O čemž mluvíti nepřisluší sic upřímo k předsevzetí našemu, avšak neoddluje se od něho. Dotknu tedy běžné tohoto tajemství vzestupování.

20. Číslic dvou, kterýchkoli, nelze než dvakrátě přestaviti, před se a za se, jako 12 a 21. Podobně tedy

ze dvou písmen nemůžeš míti než dvě slabiky AB a BA. Než přibře třetí číslici, ihned způsobíš počet třikrát 2 t. j. 6, protože 123 šestkrát lze přestaviti, ano tu dvakrát počítá se 1, dvakrát 2, dvakrát 3, tak: 123, 132; 213, 231; 312, 321. Podobně tedy slabiky ze tří písmen: Abe, Aeb; Bae, Bea; Eab, Eba. Přivezmeš-li číslici čtvrtou, vzejde číslo 4krát 6 přejinačené, to jest 24. Nebo tolikrát lze přestaviti 1234. Ano totiž počíná se od 1 šestkrát (1234, 1243, 1324, 1342, 1423, 1432), tak počíná se od 2 šestkrát, od 3 šestkrát, od 4 šestkrát. Podobně tedy, přivezme-li se písmeno čtvrté (jako C), vzejde přestav 24, au 6 jich počítá od A (Abce, Abec, Acbe, Aceb, Aebc, Aecb,) ano 6 jich počíná od B, šest od C, šest od E. Již přibřeš-li číslici nebo písmeno páté, bude přestav 5krát 24, t. j. 120. Šestou-li, bude šestkrát 120, totiž 720. Sedmou-li, bude sedmkrát 720 t. j. 5040. Osmou-li, osmkrát 5040, totižto 40320. Devátou-li, devětkrát tolik, totiž 362880. Desátou-li, desetkrát tolik, to věz 3628800. Aj koliký slov počet, kdybychom toliko deset měli písmen! Máme však dobře rozdílných písmen nejméně 20 t. j. pět samohlásek, patnácte souhlásek. Odkud vzbývá slov množství nikoli dvakrát, ni stokrát, ni tisíckrát, alebrž neskonale větší. An samo jedenácté písmě daného čísla (3628800) neodvojuje, alebrž zjednáčuje, že vzniká 39916800 slov. Pak-li se přidá písmě dvanácté, dvanáctkrát tolik, totiž 479001600. Přidá-li se třinácté a tak pořád až do 20, rozumnoží se to takto:

6 2 2 7 0 2 0 8 0 0	13
8 7 1 7 8 2 9 1 2 0 0	14
1 3 0 7 6 7 4 3 6 8 0 0 0	15
2 0 9 2 2 7 8 9 8 8 8 0 0 0	16
3 5 5 6 8 7 4 2 8 0 9 6 0 0 0	17
6 4 0 2 3 7 3 7 0 5 7 2 8 0 0 0	18
1 2 1 6 4 5 1 0 0 4 0 8 8 3 2 0 0 0	19
1 4 3 2 9 0 2 0 0 8 1 7 6 6 4 0 0 0 0	20

21. Pamatuj však, chceš-li vědět veškeren úhrn, že tato čísla sluší spolu sčítati všecka. Co jakž učiníš, vyjde počet slov ven a ven rozdílných, která snadno utvořití lze z daných 20 písmen 1561327494111820313. Tak aj hojna jest oněch přestav plodnost! 24.)

22. Než půjeme toho, že z tolikého toho počtu tisíců toliko část dobře se dá vysloviti a že se ku potřebě hodí: přece ještě ostane slov 1561327494111820. Než i tato odmítneme všecka i zachovejme tisíců zase toliko částku, vybude přece slov 1561327494111. Kterýžto počet toliký jest, kdyby tisíckrát více bylo jazyků než jest, že by onen zdroj přece ještě nemohl přebrán býti.

23. Takto uvažuj. Žádného jazyka není (ani nejhojnějšího onoho řeckého 25), který by měl nad sedmadesáte tisíc slov. Než dejme jednomu jazyku sto tisíc slov. I propůjeme, že po světě jest jazyků tisíc: (kterých pak že tolik není, neřku-li více, žádný nepřipouští důvod 26) anobřž pusťme, že jich dva tisíce, i ptáme se, kolik třeba slov rozdílného zvuku, aby jazyk s jazyky zhola nic společného neměl? Nechat má, pravím, kterýkoli jazyk slov 100000
a budiž jazyků po veškerém světě 2000,
vyjde slov počet 200000000.

Avšak tento počet co jest proti 1561327494111? Sotva desetkrát tisíců část; toliká aj dána lidskému jazyku prostrannost oněmi 20 prvotnými a prostými písmeny zvuky! „Na tyto divy nešetří hloupý obor lidí, moudří pak trnou skoro“ praví v podobné příčině znamenitý Vossius 27) (v přídavku knihy VI. své mluvnice.).

24. Jestí tedy na blledni, že slov všelikých, kterých lze natvořití, jazyky všeliké ani nepotřebují. Čehož vzat budiž ten příklad, že z oněch dvou set slovíček jednoslabičných, která tvořití lze z jediné samohlásky a z jediné souhlásky a která v slabikářích se tiskávají (Ab, eb, ih, oh, ub:

Ba, be, bi, bo, bu. Ac, ec, ic, oc, uc, atd.), Řekové jich neobírají než 12: δέ, ἐκ, οὐκ, οἱ, μή, αὐ, ἐν, οὐρ, οὐ, τὸ, τῷ, ἐξ; Němci 17: Ab, aff, am, an, ar; Er, es: Ja, im, in: Ru: Ob, da, du: So: Wo; zu; Čechové 25: ba, co, od, do, aj, ej, ja; ku, ma, me, mi; on, na, ne, nu; po, se, ta, te, ty, tu; ve, vy, za, ze. Latinové 28: Ab, ac, ad, ah, an, as, at, en, et, ex, id, in, is; ob, oh, os, ut, de, me, ne, se, te, ve, hi, ni, si, vi, tu. Kdež tedy děje se ostatních 120? Proč jich neobíráme, an jedno- stejně dobře lze je vyslovovati, eb, ib, ub atd. 28)?

25. Šetřiti pak jest toho, jakož lidé z jednoho poštědše kmene a po rozdílných světa věcích a ponebích rozsázení byvše tak se od sebe vespolek mravy, barvou i podobou a rysy nerozrůznili, aby nezachovali jistých známek jedné krve i společné přirozenosti: že tak všeliké jazyky pochodící od jednoho onoho starožitého patriarchův jazyka tak od sebe a oné společné matky se neodchýlily, aby jakýchsi příbuznosti sledů ueposkytovaly všecky 29). V pravdě o asijských a afrických, které sic nám vešly ve známost, patrno, že z hebrejského pocházejí 30). O některých našich europejských totéž prokázati se podjali někteří učenci; i lze to k větší patrnosti přivesti. Čtyři jsou, tuším, nyní hlavně jazyky europské, kterými ostatní lze obsíci. Jižní Evropy stranu osáhla řečtina s nářečními svými. Na západ rozprostřela se latina s potomky svými, vlastinou, španělštinou, francouzštinou. Severní jazyky za matku uzuávají němčinu: flámský, totiž a danský čili švédský, a nový anglický a islandský a jsou-li které jiné. K východu prostírá se široko slovanština s nářečními svými chorvatštinou, češtinou, srbštinou, polštinou, ruteuštinou, rnštinou, bulharštinou. (Uherština nepouází se na žádnou z nich, poněvadž hostinnou jest

Jazyky téměř
všecky mají
něco společného
se starožitém
patriarchův ja-
zykem.

NR.

v Evropě, s asijskými odkud pochodí, příbuznost mají (31). Již pak všechny tyto hlavní evropské jazyky patrně zanášejí se kořeny svými na hebrejštinu, což my snad někdy (bohdá) na jevo vyvedeme slovním ktem těchto pěti řečí harmonickým 32). Tak že důvěřuji sobě, že na jisto lze obhájití tohoto paradoxu: že všeliké jazyky jedním jsou jazykem, ale zmateným 33), anebo (jak nejeden učenec rád mluví), že všickni my posavad hebrejsky mluvíme ale zmateně.

*Ať to semitě ne
tak se ukazuje.*

26. Zdá-li se to komu snad pochybné, víru o tom lze způsobiti, jelikož sic úmysl náš jest i na tom základě (o příbuznosti jazyků) potom vyvésti částku předsevzetí našeho. Zakládá se pak tvrzení naše předu u výpovědi boží, která nás zpravuje, že prvý onen a jediný dávného světa jazyk **změtením** se stal mnohotvárným (1. Mojš. XI.) Co totižto se mate čili mísí, to se neruší co do podstaty: než přeměť se toliko po svých částkách rozličně, aby se zdálo, že tvaru dochází nového i to zevniterného toliko a případného. Podobného něco tedy zbíhá se s jazyky, co, když vzata byla ohromná bitva, stává se s vojskem rozličně rozsápaným i rozličně zpravovaným, že ledva poznáváno bývá za též vojsko, když jmenovitě mnozí vojní zmrhání, když mnozí uhovívše sobě jízev zohaveni, když mnozí pod jiná znamení rozraženi, když mnozí jiného došli vzezření, když mnozí ještě nedávno sebrání byli: zvláště udály-li se nad to jiné a jiné změny ustavičnými porážkami i drahnějším časem prodlouženy. Ba, jako vše pod sluncem jest pod proměnami, ukazuje roucho omykané, rozedrané, záplatami přestě mnohem jiný na sobě zřetel než nové a s vlasem svým; i zase jiný obrácené, jakkoli ve své ostává mře.

*A na kterých
příčinami.*

27. I člověk, kterého ve 30 nebo 40 letech jiný neviděl, převelmi rozdílnou skýtá mu tvář, netoliko kdyby byl vráskami, šedinami, jízvami, vyzáblostí nebo neduhy zohaven, než že i kromě toho věk sám změnu v rysech působí. Jakým to tedy má se zdáti divem, nepoznávají-li

se dosti řeči, byť i rodné sestry, auytě před tolika tisíci lety se od sebe rozešly? Zvláště když kde která z nich sobě kráčí, novým potomstvem jsouci zvelebeua i přivykla velmi rozdílnému způsobu. Čeho tedy v takovýchto shledáních chytáuo se bývá, by svoji po jistých znameních a znacích i rodů vývodech přece se zase na jisto poznali, téže zde hodně sluší konati původů slov vystřhánu i jinými sic průkazy.

28. A tehdáž ukáže se, že téměř všechna slova všelikých jazyků vznikla pouhým písmen přemýkáním aneb odsouváním (vysouváním) anebo přisouváním anebo přibuzých v sebe vespolek proměňováním 34). I toho neuvedu nyní jiného příkladu mimo příklad jednoho vlastního jména, z jednoho jazyka pocházejícího a více národy ujatého i divně stočeného. Milostivému říkájí Hebreové Channun, Syrové Juchannan. A z tohoto syrského slova udělali Řekové (vysuvše dyšnou které nemají v slovostrédí a přidavše koncovku svou) *Ιωάννης*. Latinové jich následující, Joannes, anebo (dyšnou zase dosadivše) Johannes. Odtud Němci sesuvkou *Jan*; zdobně *Jan*. Čechové a Polané odsuvkou a stažením, Jan: zdobně Janek, Jeníček; Polané též *Jasza*. Uhrové *Janosz*: Rusové *Ivan*. Aj tolik slov z jednoho a tak sobě nepodobných! Nebo žádného z hebrejského kořene není písmene, kteréž by zachovaly všechny tyto zde jazyky. Podobné stává se v přemnohých obecných jmenech věcí i v jiných všelikterakých slovech: o čemž mluvíti nepřisluší sem 35).

29. Druhý nepodobnosti způsob, který zasluhuje původy slov, jest významů proměna: kterouž ač prvovékého jazyka slovo to neb ono v jiný pomalu smysl bylo stočeno, přece se poznává: příkladem pered Hebreům vyznamenává mezka, Němcům (Přer) koně. A bas Hebreům krmítí, odkudž utvořeno německé *Esse* a polské *owoc*, plod sadový: nebo krmí. Odtud i hebrejské *abus*, ječmen; od kterého Čechy utvořeno

Slov od původu se verhujičích třídy čtyři mate-rielné.

A pátá formálná ve příčině významů od původního se uchylující.

oves: (jsouť pak příbuzné plodiny, oves a ječmen, co do užitku.) Jonek vyznačuje Hebréům ssajicfho čili kojence: Němcům jung čili jungt vůbec mladého a mladistvého člověka: Čechům jounak, silného mladíka stíhlé postavy; jinoch pak mladého muže atd. Tak nazývají Hebréové gaph výsost jakoukoli či vrch: odkudž Řekové odvedli $\kappa\acute{\upsilon}\beta\eta$ a Němci Steppf , hlavu. Než i toto Latinův slovo caput (přisutím t) jest odtud a z toho zase Němcům Caupt , (přesmyknutím, jako z Caupt) Řekové zase přisuvše ku koření prvotnému λ udělali $\kappa\eta\phi\alpha\lambda\acute{\eta}$: což přesmyknutím Polanům jest glowa (jakoby z $\kappa\epsilon\lambda\alpha\phi\eta$), Litvanům galwa, Čechům hlava. Němci pak mají z téhože slova $\kappa\epsilon\phi\alpha\lambda\acute{\eta}$ své slovo Gipfel : kteréž k prvotnému onomu obecnému významu se navrací i vrch vyznačuje 36).

*Všeliký jazyk
jazykem jedním.*

30. O základ bych tvrditi směl, že všelikých jazykův (aspoň v národech, kteří pospolností zachovali, jako asijských, evropští, afričtí národové) slova tak na sebe vespolek narážejí že, přirovnány-li uměle, zapřítí nelze, že opravdu jedním jsou jazykem ale rozličně zmateným 37). Vynímám slova příbytná, která potom buď maní zde onde se vlondila aneb jistým způsobem utvořena jsou kn napodobení některého zvuku přirozeného. I též (vynímám) jazyky barbarův nové, novým rozptýlením nerozumně vzniklé, jakymž přemnohé Američanův jazyky se ukazují 38).

Jest-li jazyk přirozený.

31. Vyplýváti pak již také může, co je smýšleti o této otázce, zdali jest jazyk přirozený? Že ho totiž není: nebo kdyby který přirozený byl, nhlavili by jím všelich národové, protože obecně, co jest přirozeno, ani se nemění, jako jsou těla postava, smyslův ústroje atd. Ani nemůže býti které přičiny, proč by spíše chlebu říkalo se panis než $\alpha\pi\rho\acute{o}\varsigma$ anebo lechem anebo Brot anebo chleb anebo kruh anebo kinier atd. Vůbec věc sama svědčí, že od narození hlší němi jsou. To pak odkud, než když sluchem žádných členi-

tých zvuků i žádných vyznamenání zvuků nevnímají, že příroda žádných neposkytá 39).

32. Než jakkoli přirozeného jazyka není, přece nenepřiznáváme se k tomu, že přirozeným jakýmsi způsobem jemn podobný zpravití lze: totiž který by věcí povahy některak vyjadřoval samou zvuku povahou i částek skladem. Že pak semena toho po všech jazycích jsou roztroušena, vysvítá z citoslovcí i podobných slovíček, která samou zvuku povahou věc namítají, kterou vyznamenávají. Avšak o tom jinde 40).

A zdáti jest možno?

Hlava IV.

O shodnosti a rozdílnosti jazyků; (25) o přednostech a řevnivostech.

Důkladněji pak pošetřme oněch tajemství zmatku, aby tím lépe vysvitlo, co jazyky společného zachovaly a v čem se od sebe uchýlily i kterak se vespolek sobě vrovňávají. Což bude moci býti jakož nenepřijemným samo sebou vtipům milostným, tak zvláště nám napomoci čím tím ku zevrubnějšímu metody jazyků zpravení; však i to místem svým povíme (v hlavě XX. a XXI.), kterak to prospívá ku rozhojňování jazyků samých vespolek se stýkáním.

Shodnosti a rozdílnosti jazyků prož četiti.

2. Vizme tedy, čím se jazyky srovnávají anebo dělí, předně v příčině potřebuého se vyjádření, pak ve příčině nadbytečné ozdobnosti a jadrnosti (emphaseon). Potřebným vyjádřením vyznáváme to, které ve hlavě II. § 15. bylo ukázáno: totiž aby řeči všeliké potřebné vynášely se věci, a aby myslí sobě vespolek dobře vyznámávaly za vhodnou řeči úpravou.

Dvoji jest klasa.

*Vyjmenování
věcí ne všem
jednotějně dů-
kladno.*

3. *Darmo* bych pak pravil, že všeliký jazyk řečí svou vyjadřuje věci; au řeč řečí by nebyla, kdyby nic nevyznamenávala; pakli něco, na všechem způsob věci (po § 2. a 4. hlavy II.). V tom tedy shodují se všeliké jazyky, že slova svá věcem příkládají, to jest, že slovn kde kterému něco vyznamenávají dávají, aby žádné nebylo na prázdno; dělí se pak, že ne jednotějnou pilností a sondností. Nebo některé bedlivěji provedly věcí vyjmenování, přizpůsobivše věci kde jaké jméno jí vhodné a jménu kde kterému věc jemu případnou. Jižými to nedbaleji vedeno, že nebo méně slov mají než třeba, nebo více, než třeba.

*Některým slov
se udstává.*

4. Méně mají ti, kteří tolik nemají slov, kolik věcí, o kterých neúchylně jest mluvit, jako Hebreové, kterým proto třeba anebo věcí nejmenovati, aneb jest-li je jmenovati, slova jiného cos vyznamenávající vypůjčovati i obíratí též slovo ku vyznamenání věcí rozličných 1.) (Viz hlavu II. § 16.). I takováto slova zatemňují nezbytně řeč, protože za jednu věc, již místně sluší nkázati, více jich myslí zmateně naskýtají, leč vymezeny bývají přídávky jakýmiš neb obhovory.

Někteří oplývají.

5. Více slov mají než třeba, kteří oplývají slovy sonznačnými t. j. totéž vyznamenávajícími, jako Řekové, u kterých jedna častokráte věc těší se ze dvou, tří, čtyř i více slov až do bujení jakéhosi 2). Což šlo přílišnou jakousi pilí, aneb ukazuje, že po rozdílných krajinách rozdílní jim byli slov davalé, i že oni pak sebrali a ujali všeliká slova jakožto téhož jazyka. Čehož kdyby následovati chtěli Němci nebo Slované, aby po všelikých jazyka svého na zemi okresech shledali rozdílnosti všelikých svých nářečí, jistotně by hojností Řekům nic napřed nedali 3) Latina v pravdě chudší jest, protože úzkými Vlach mezemi před časy sevřena jsouc nemohla se tímž způsobem v nářečí rozejíti a příčiny dáti vytvořiti tak rozdílná slova 4).

6. Pak-li vyznáme, co věc jest, sotva zdá se býti který jazyk, který by svými bezejmennostmi, rozdílnoznačnostmi a souznačnostmi se nezmítal, ač některé některých víc anebo méně 5).

Všecky přece se vztahují.

7. Druhá rozdílnost jest ve vyslovování slov, kudy některé některých lépe se schvalují uším a pak myslí. Všecky ovšem mají menší články řeči, písmena, slabiky, slova, rčení, věty. Že by ku vystrojování obvět postoupily všecky, pochybuji: anof známo, že hebrejšťina sama není dostatečně opatřena částkami pojivými 6) bez kterých strojení obvět aneb jest chatrno anebo velice zatmělo). Než i ve kterých řeči částkách se srovnávají, dělí se, ohledejme to poporád.

Rozdílnost ve příčině vyslovování.

8. Prvotné ony a prosté zvuky, kterýchžto skládáním slova věcí vznikají, **písmena**, všecky sice mají, avšak nejednostranným počtem. Ač pak lidé ze všelikých národů podobné mají ustrojení úst, hrdla, ponebí, jazyka, zubů a chrápu (ústrojí totiž na vydávání zvuku), i ač tudy podobnými ústroji podobných zvuků nevydávati nemohou; přece jich mají někteří více, někteří méně, jichž ty a ony jazyky raději se jímají. Mezi nám známými přestává vlastina na dvaceti písmenech; francouzština (jakož i hebrejšťina) na dvaceti dvou; latina (jakož vůbec počítají) na dvaceti třech; řečtina na dvaceti čtyřech. Arabové pak obírají 28 písmen, Dalmatové 32, Armenové 33, Serviané 43, Abyssinové 47; 7). A tato rozdílnost pochází ze dvou příčin. Předně, že ku strojení slov svých některé jazyky častěji obírají písmena některá, kteráž proto rozstěpují ve množství a jemnější rozdílnosti. Někteří totiž libují spíše hrdelnice, někteří zubnice, tito retnice neb nosovky, onino spíše samohlásky 8). Odtud, pravím, jest, že někteří jemněji než jiní rozestuávají rozdílnosti ve zvucích příbuzných. U př. samohlásek mají ti, kteří čistě a jasně vyslovují (jako Latinové a Čechové a j.) toliko pět: a, e, i, o, u;

Písmen nejednostranný počet jazykům odliš.

jiní přičinují y, smíšené z i a u. Němcům pak dvojnásobně jest a; Polanům až i trojnásobně 9) atd. Hebreové dyšné oblibují počítají osm hrdelnic, kdežto Vlachové na třech se stavují. Čechové s druhými Slovany vyslovují všechny souhlásky (kromě hrdelnic) dvojité, tvrdé a měkce; Polané nad to, v sykavkách velmi rozkošni jsouce, mají troje c, troje s, troje z atd. Potom, nejednostejný písmen počet pochází z rozdílného pravopisu, že písaře někteří obírají písmena složitá, kteráž dvojitými zovon, jako Řekové η, ω, ξ, ψ, φ atd.), někteří nejí-mají se než prostých i vyhošťují proto ony složitě z abecedy své 10).

*Slabík nepo-
dobná ztrajba.*

9. **Slabiky** tolikéž mají všickni, avšak někteří ne-trpí než digrammy souhláse každé příhodnou přidru-žující samohlásku jako Hebreové i druzí Východané. 11). Kterých téměř Rusínové napodobují říkajíce za polské droga (a české dráha) doroha; za plot polot atd. Jiní snášejí slabiky souhláskami notně na-pěchované; Latinové pět, jako scrobs; Čechové a Polané šest, jako stkvost-ný; chrzasc. Němci postupují až do jedenácti souhlásek, jakož ukazuje Wilém Schickardus příkladem *Öüäprensä* (Hebr. Trichter str. 28.). Jsou poslední ti, kteří slabiky tvoří beze samohlásek jako Čechové ve slozech vlk, prst a v jiných. Potvorným čímsi se to zdá, aniž přece jest. Předně, že samohláska, ač nepíše se zjevně, doslýchá se přece na kvap, jako hebrejské scheva, t. j. utajné e: naprosto, jakoby bylo psáno velk, perst. Což i jiným jazykům není neznámo. Němci zajisté svého Vater, Bruder nevyslovují jinak než Čechové své kmo-tr, bratr poslední e za vyslovování utajující. Ani Angli-čané nepronášejí svého first téměř jinak nežli Čechové své slovo prst, kde samohláska i jako utlumována bývá 12). Poněvadž tedy Čechové písaře netrpí žádného na prázdno písmene, nepíší ani, čeho nelze jasně vyslo-viti. Potom i to sluší vědět, že souhlásek tak beze

samohlásek Čechové nepokládají jiných mimo *l a r*, které jsou polnosamohláskami 13).

10. Slova někteří mají jednoslabičná všechna, V slovech slabik nejednotejně. jako Číňané, jiní kořeny alespoň, jako Němci 14). Jiní mají delší slova až do osmi a devíti slabik; ba že Uhři mají slova až i čtrnáctislabičná, ukazuje Molnar v mluvnici uherské 15).

11. Toho též při slovech sluší šetřiti, že jazyk kterýkoli má prvotných slov jistý nějaký počet ne příliš drahý, ode kterých odvodí ostatní slova. Dělí se pak, že některé (to čínš) poným odvozováním, jako vůbec hebrejšťina se svými příbuznými: že některé skládáním toliko, jako obyčejně němčina; že některé obojím způsobem, jako řečťina, latina, slovanština. I pochází z této rozdílnosti, že jazyky jazyků jsou hojnější nebo chudší; a ku vyjádření věcí více nebo méně způsobny. Kteréž pak neodvozní ani zdárně skládají, jsou chudé a kolotají se nedostatkem slov. Které vhodně odvozní (jako latina a slovanština) nebo skládají (jako němčina) neb oboje (jako řečťina), dávají též vhodně a hbitě slova věcem i oplývají výrazy dobrými, jasnými, jadrnými 16).

12. Potud o vyslovování jazykův; i pochází z této rozdílnosti, že některé některých jsou lahodnější nebo drsnatější tak v pronášení jako v doslýchání; i že některé jinak než druhé zdá se, že zní, tento mluví, onen syká, jiný sípí, jiný hrocbá, jiný hřmí 17) atd.

13. Co do proměnnosti řeči: v tom předně všickni se srovnávají, že tři nejdůležitější slova způsoby sobě stanoví: jména, slovesa a částice; i že všickni jména a slovesa ohýbají (skloňují a časují), že pak částice (příslovce, předložky, spojky) při stálé ostavují koncovce 18).

14. Některé jazyky mají toliko dva rody při slovech, mužský a ženský, jako hebrejšťina. Jiné přičiňují střední, na vyjádření věcí, které přirozeností

svou nemají pohlaví. Avšak zmatek jest, že i tẽm takovým věcem jména dávají mužská nebo ženská, u př. sol jest Latinům mužského rodu, Němcům ženského, proč? Pravěji Polanům i všem Slovanům jest rodu středního: to slunce. Nejpravěji pak Angličané a naprosto rozumně nepřivlastňují žádné věci, která zvířetem není i tudy pohlaví nemá, jiného rodu nežli střední. Rody pak při jmenech rozeznávají někteří členy v před pokládáními, jako Hebreové, Němci, Vlachové, Francouzové, někteří koncovkou rozdílnou jako Latinové a Slované, někteří obojím jako Řekové. Přikládají tolikéž rody jedni jmenům toliko, druzí i slovesům jako Hebreové, Arabové, Slované atd. 19).

Jakož i číslo.

15. Číslo mají někteří jednotné a množné toliko, jako Latinové a Němci: někteří dvojně nad to, jako Hebreové, Řekové, Slované 20).

Osoby všem tři.

16. Osoby mají všickni toliko tři: prvou, která mluví, druhou, ku které kdo mluví, třetí, o které mluví.

*Skládání jmen
rozdílným roz-
dílně.*

17. Jména svá rozličně proměňují. Hebreové číslem jednotným, dvojným, množným místo pádů toliko členy napřed pokládajíce. Jiní jméno pozadu rozličnou koncovkou ohýbají i nazývají to pády, jako Latinové a Slované; jiní obojím způsobem, jako Řekové a Němci. Mají pak pádů někteří více, někteří méně: Němci čtyři, Řekové pět, Latinové šest, Slované sedm, Uhři osm. Též způsoby skloňování jedni dva, tři atd. 21).

*Jakož i časování
sloves.*

18. Podobně při slovesch časy, způsoby, časování, (mají) tito tak, onino onak. Proto přece v hlavních našich evropských jazycích narážejí dosti zjevně koncovky osob na sebe. Příkladem

Τύππ - - ω, εις, ει: ομεν, ετε, ουσι

Tep - - u, eš, e: eme, ete, ou

Tep - - eo, es, et: emus, etis, ent

Ἐαυτῶν - - ε, εῖ, εἰ: εν, εἰ, εν

Což znamenám, že ven a ven jsou sestry 22).

19. I to pošetření hodno, že tytéž uaeše (jazyky) mají při slovesech tři časy hlavní, na kterých visí veškerá slovesa časování, aniž se daří, nejsou-li ouy prve známy. Avšak uení týchže časů, než rozdílným rozdílné. Neboť Řekům hlavními časy jsou praesens, futurum a praeteritum: *τίπτω, ρύψω, τέραυφ*. Latinům praesens, praeteritum a supinum: *percutio, percussi, percussum*. Němcům praesens, praeteritum imperfectum a perfectum: *ich schlage, ich schlug, ich hab geschlagen*. Čechům praesens, praeteritum a frequentativum: *biji, bil, bájím* 23).

Hlavní evropské jazyky mají hlavní tři slovesné časy tři.

20. Volno budiž připsati, co Verulamius o rozdílnosti jazyků poznauenal (ve knize VI. de Scient. Augm. v hlavě 1.): Zdaž i to není pozoruhodno, praví, (třebas nám novým mnohou věc duch otupňuje), že starožitné jazyky byly plny sklánění, pádů, časování, časův a podobných věcí; že nové pak toho větším dílem zbaveni jsouce matně odbývají přemnohé věci předložkami a slovesy pomocnými. Medle jen posndiž dobře kde kdo, (kterakkoli se sobě sami zalibujeme), že vtipy předešlých věků nad naše byly mnohem bystřejší a jemuější. (Rozumí pak novými jazyky ony uedávno z rozvalin jiných (jazyků) vzešlé, vlastinu, španělštinu, francouzštinu, angličtinu. To ouen. Já však pochybnji, zdali toho sluší posvědčiti. Nebo uemčina více má do sebe rozmanitosti i pak mnohem více slovaústina: zdali jsou proto nād jiné bystřejší 24)? Anobrž já bych pokládal ony nové jazyky za bystřejší, zpravují-li kratčejí a způsobem snazším také totéž, k čemu druhým třeba bylo větší koncovek strojuosti. Nebo tak se stává, že obtížností ue tak děsí a zápolími ne tak meškají i že tudy rychleji ve věci pouštějí. I bavež v pravdě ony naše starožitnější (jazyky) samou rozmanitostí i jadrnostmi, líbí-li se komu tu se kochati 25).

*Ohlédání při slo-
vích větši rozma-
nitost zdali
zlehčuje jazyky?*

21. Všeliký též jazyk má i obdobnost svou i nepravidelnost. Obdobnost, za kterouž po-

*Obdobu vedle
nepravidelností
mají všechny
jazyky.*

dobné věci podobnými zahrnuje zákony; nepravidelnosti, za kterými sám uchyluje se od pravidel svých více nebo méně. Tak velice obecně to jazykům, že ani hebrejštiua, kterou v knihách máme, prosta není nepravidelností. Co na domněuku uvodí, že ani ona není přesně oním prvověkým jazykem v ráji vzniklým, který že byl převelmi skladným, věřiti nám káže prvého člověka, ještě neporušeného, vtip tehďáz převelmi spořádaný. Když tedy v jazyce kde jakém nikoli, pokud jest zachováu než pokud jest porušen, nepravidelnosti se zbíhají: srozumíváme, že hebrejštiua, kterou psali Mojžíš a proroci, přece proto prodlením času něco utrpěla, ač za prvorozenou ji mají onoho prvověkého jazyka.

*Jakou i úsloví
a nářečími.*

Úsloví co?

22. Posléze, všeliký jazyk má úsloví svá a nářečí svá. Úsloví, za kterými jazyk kde jaký od jiných jazyků; nářečí, po kterých sám od sebe se různí. Jest pak úsloví zvláštní a jadrný způsob mluvení, v jiných jazycích slovo ze slova (*αὐτολεξεί*) neběžný. Jako když Latinská praví animam agere za umřítí: toho jinými jazyky do slova podati nelze: obhovorem jest to vyjádřiti nebo jiným zase rovnomocným úslovím. Nebo nemohu řecky říci *τῆν ψυχὴν ἀγειν* než *τελευτᾶν βίον*. Aniž německy die Seele thun než in den letzten Augen sein. Ani polsky dusze czynić než jedním slovem konać (dokonati to věz život). Podobně kdyby po latinsku mělo podáno býti ono německé úsloví in den letzten Augen sein, neděs in extrema expeditione esse: (což metaforou jest z válečných činů vzaton,) než animam agere. Úsloví tedy jsou pramenem ozdoboosti a jadrností, beze kterých žáduý jazyk zhola není, některé velice jimi oplývají, jsouce proto nad ostatní švarnějšími avšak i lidem jinojazyčným nesuadnějšími 26).

Nářečí co?

23. Nářečí pak jesti zvláštní způsob při mluvení neb aspoň při vyslovování čili při pronášení v témže jazyku: jakož jim jinak aneb jiným přízvukem promlouvají zde než jiude. Nebo převrtkým údem jest jazyk, přetvořiti se dadouc v nesko-

nalé zvuků tvary: kteříkoli porůznu obývají, ihned také různého cos hlaholí. Uší pak soud nad míru jest jemný, i nepatrné znamená rozdílnosti. Odtud jest, že sotva dostatečně srozumívá Němec Němci, Francouz Francouzovi, Polák Polákovi atd., kteří poněkud dále od sebe sedí, jako Švýcar Slezanovi, Slezan Pomořanu atd. Každá krajina, bez mála město vlastně má nářečí, zvláštní totiž mluvení ráz, aspoň ve příčině rčení některých jinde neobvyčejných anebo ve příčině vyslovování, ode zvyku jiných (lidí) se lišícího. Mezi nářečmi slovanského jazyka počítá se srbština, domácí v Lužicích, (ve krajině mezi zeměmi ku Čechám přivtěleuými nejmenší); kde drobných nářečí toliké jest množství, že služebníkům církevním na jejich místech třeba ostávati jakoby tu byli přiteknuti; protože když se přestěhuje na tři nebo čtyři míle, sotva již dostatečně může mu srozumívati lid. (Což pamatuji, že jsem slyšel z úst pastýře z Mužákova l. 1626). Co tedy bude nám smýšleti o jazycích barbarů, které se nesvírají žádnými přívorami písma nebo častého obcování? jak jim třeba bude soběvolně bujeti a z kolejí se vyšínovati 27).

*A které snadno
v nová záměná
řečí se rozecháá.*

24. Ba toho vůbec všem dostává se jazykům, co Jazyky sám čas tráví.
do latinského pozoruje zapěl Horac:

Multa renascuntur, quae jam cecidere, cadentque
Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus:
Quem penes arbitrium est, et ius, et norma loquendi. 28).

Všeliký totiž jazyk mění se po částkách povlovně i nepatruě, byť některé některých rychleji, až i některé všechny své potracují případnosti, jako jsme ukázali v hlavě III. § 14. a 18. Nebo kde jakému může se přihoditi, co některému se přihází.

25. Již byla-li by otázka, který pak z jazyků nade všechny jiné předčí, přenesnadna byla by odpověď, protože moudrost boží tak po všech se rozlévá, že sotva který tak jest nešťasten, aby něco zvláštního anobřž výtečného nad jiné do sebe neměl.

*Z jazyků který
pak má jiné
vyniká.*

*Z evropských
kde jaký zvláštní
ními stkví se
viny.*

26. I v pravdě mezi ušními evropskými žádného neuř, do kterého by zvláštních nepoznávali věn jich zcela povědomí lidí. Vlastina, francouzština, španělština, ač vzešly z porušené latiny, že nad ni, matku svou, všelikterak předčí, přece chtějí vidiny býti: vlastina totiž přelíbezuou jakousi plynností. Francouzština divnou a milou lepotou: špauělština vážnou jakousi velebností: na čem sobě zakládajíce netoliko matkou pohrdají alebrž i potýkají se o přednost vespolek. Němčina, z hojnosti kořenů jeduoslabičných i ze šťastnosti ve skládání slov jiným nepovědomé sama na sobě přestávající a vždy hotova jsouc dávatí převýznamná jména věcem kde jakým mohla by svého nepřebíraného požívati bohatstva, kdyby se toho uměla jímati. Jakož i slovanština, v skládáních sice ne tak právě šťastna, v odvozováních však šťastnější jsouc i proto oné nic napřed nedávající za svou hojností a jadrnostmi; zvláště v polském nářečí, které znamenitě jest vybroušeno až do mocné výmluvnosti. Aniž nářečí českému chyba toho, čím by se ukázalo, auať do něho jest po přezpravném totiž pravopise (kterýmž písmo s výslovností se sjednává až i do nejmenších tytlíčků) ku skládání básní (Řekův a Latinův způsobem) vhodnost a lahodnost, kteráž ostatními evropskými jazyky naprosto napodobiti se nedá 29).

*jakož i některé
e cizích: u př.
arabský,*

turecký.

mongolský.

27. Co již díme o jiných jazycích? Arabského jazyka lahodnosti, hojnosti, snadnosti (že teček svých neměň jako hebrejšťina, že nepravidelností má pramálo, že obojetnostmi se nekolotá, všecek jsa vyšlechtěn a jasn) nemůže se Jan Melchior Maderus dosti vynachváliti (v řeči pro arabský jazyk l. 1617. v Augšpurku pronesené). Turecký jazyk měli jsme za nevzdělaný: kdo však dobyli sobě v něm zběhlosti, vyhlašují jej mimo všecky za nejplynnější i za plný jadrností, jakožto který slovesa svá netoliko časuje než i skloňuje, ušlechtilostí jiným jazykům neobyčejnou. Chválí i mongolský jazyk pro lahodu Východany

tak oblíbený, že pokládá se za rozkoš po vši Indii, Číně i velkém Tatarsku. Anobřž pomněm, že i mechikauský, *mechikauský.* v samé hrubotě Američanů vzniklý, kýmsi za tak lepší jest prohlašován, že v ozdobnostech s latinou a řečtinou v závod se pustiti může. Avšak i jazyk k u s k a u s k ý *kuauský.* čili Ing ů v v Peruvii chválí Acosta velice. Tak nikde hned v samých mrákotách zmatků nepřestává prokmitati se moudrostí boží blesk 30).

28. Bývá-li se proto přece na přednost do- *Přednost jazyka*
tazováno, slnší pokládati, že jazyk nad jazyk *trojí*
vyniká, jakož by si kde jaký uvážil anebo (1.)
ve původě jeho, anebo (2.) sám v sobě, nebo (3.)
ve příčině jeho potřeby.

29. Ve příčině původu některé jazyky jsou *1.*
starší, některé mladistvy. Ony jako matkami, tyto *ve příčině stáří,*
dcerami. Tak řečtina dcerou jest hebrejštiny, matkou
latiny: (jako slovo *ρωμη* řecké jest, tak i veškeren
jazyk římský, praví Scaliger). Než latina zase pro-
dlením času došla dcer, vlastiny a j., které před ní
jelikožto matkou povstávají slušně. Avšak naskýtají se
i jazyky směšičné pomíšením více jazyků vzniklé 31).

30. Jazyk nad jazyk vyniká, uvažován-li *2.*
sám v sobě, čím více má do sebe světla a pat- *ve příčině vlastní*
nosti ve vyslovování, ve vyznamenávání, v pro- *povahy;*
měňování 32). Který ovšem má výslovnost nad
ostatní snadnější a lahodnější, významy pak ku věcem
případnější a místnější; proměňování posléze zprave-
nější, obdobiější a nehrubé nepravidelné, aby plynou
hojnost slov a rčení vydával: tenť ostatním hodně se
předkládá. Nebo toť jest, co může věcem dosti činiti
a vtipy lahodami ukájeti.

31. Ve příčině potřeby jazyk jazyku se *3.*
předkládá, pokud ten nebo ouen jest nástrojem *ve příčině jeho*
k obírání se s bližšími nebo se mnohými nebo *potřeby.*
s lepšími. Máme-li bližší už zřeteli, převeliké potřeby
bude kde komu jazyk mateřský; kteréhožto pově-
domost nezbytna jest pro každodenní s domácími roz-

mlouvaní. Se množšími pak jednati lze jazykem některým společným více národům, jakým jest po Evropě latinský, slovanský, německý; po Asii a Africe arabský, turecký, mongolský. Tyto tedy jazyky jakožto obecnější předkládají se ostatním v této příčině. Pakli kdo obcování s lepšími hledá, tomu se učiti jazykům anebo novým národů vzdělanějších (jakýmiž chtějí jímny býti vlaský, francouzský, španělský, anglický), nebo jazykům národů, kde v dřevních stoletích vzkvetla umění moudrosti: hebrejskému, řeckému a latinskému 33).

*Hebrejščina,
řečtina, latina
předkládají se
ostatním*

32. A tyto tři jazyky (hebrejský, řecký, latinský) za trojí příčinou více jsou vázeny mimo všechny jiné. Předně pro starožitnost, které sobě nade všechny obhajují; druhé, pro poklady moudrosti boží a lidské, které v památkách svých uchovávají; a posléze pro mnohouásobný k jiným jazykům prospěch 34).

1.
pro starožitnost.

33. Starožitnost zajisté nemůže pravým duchům nebýti ctihodnou: (klaníme se takměř, cokoli se nám obzvláště příčinou starožitnosti schvaluje ve věcech kterakýchkoliv). V jazycích pak co starožitnějšího nad hebrejštinu se světem hned zároveň jsoucí? a nad nejbližší její družku, řečtinu, která prvá vykvetla mezi jazyky zmatenými? 35). Po té jest latina, již přede dvěma tisíci let tak vzdělaná, že z onoho věku k nám vysílá spisovatele. Když tedy tyto tři toliko nám obcování způsobují (odmykají) s věky starodávnými, i proč pak jich si nad ostatní nevážíti?

2.
*pro poklady
moudrosti.*

34. Všakť jsou v pravdě moudrosti starých věrné výpravy i schrány (promaecondae). Hebrejščina s božími deskami starého zákona chrání památkami svými dějin světa stvořeného a téměř po čtyři tisíce let řízeného. Řečtina dochovává (nám) správy zákona milosti vedle rozličných lidské moudrosti památek. I těch obojích (pokladů) skýtá nám již i latina spolu s nescísnými církevními spisy. A odtud jest, že tyto tři ze zvláštních těší se názvů; že hebrejščina

SB.

uazvána svatou, řečtina moudrou, latina učenou; i že nad to hodny jsou prozvány býti ona prorockou, ta tam apoštolskou, ta zde církevní. Všecky pak úhrnem slovy jazyky učenými: protože přestavše býti lidu ve zvyku, staly se učencův oddílem: nejhlavněji v křesťanech, kterými jako za svaté jsou jímány jelikožto příčinou kříže Kristova zároveň i poručené i posvěcené.

35. Prohlédáme-li ku prospěšnosti těchto tří řečí jiným novým řečem národním, náramna jest, poněvadž tyto tři jsou matkami mnohým jiným jazykům i podnes ještě trvajícím. Hebrejský jazyk totiž ostavil potomky arabský a éthiopský, šírošíře po Asii a Africe pořád ještě se prostírající. Latinský (ostavil) vlaský, španělský, francouzský, porůznu po veškeré zemi známé. Řecký, nestal-li se sám mnohým národům obecným, (poně pro mnohotvárnost, která družkou má nesnadnost) přece dodal latinskému jazyku a z toho jiným přemnohým názvů svých, kterých tajnější smysl není na blédni, leč sám jej odemkue. Tak právem svým obhajuje sobě tato trojice aristokratie mezi jazyky 36).

36. Mají však všeliké jazyky něco do sebe, čím vůbec prospívají. Jsouť patrně všecky boží moudrosti nástrojem: a všecky (kde který svým místem po svém způsobě) poskytají lidem prospěchn, kterého poskytati mají a vůbec všecky mohou čím tím ostatním svým sestrám vzpomoci, budiž si to skrovníčko jak bud. To věz ku lepšímu té neb oué věci vyrozumění, ku případnějšímu té neb oné věci jména dání, slovem, ku rozhojnění a vybroušení se vespolnému jen ať lidem chyba není snažnosti. (O čemž dole ve zvláštní hlavě, XX.; z částky i ve XXI. promluveno bude 37).

37. I na řevnivosti jazyků mezi sebou pohledme: které jsou rozdílny, ale všecky vzešly ze samosvojnosti. Prvá jest, že sobě kde jaký nejkrásnějšímu se zdá, jině drsnatostí jakousi tajně nebo zjevně

3.
pro prospěch
rostlého našim
novým.

Všeliké jazyky
přítodny
sobě vespolek
napomáhají.

Řevnivosti
jazyků jest nej-
hlavnější.
Prvá osudovost;

střihaje. Odtud totiž Řekové se sami nazývali *ἔλληνες* t. j. jasně mluvícími (od *ἔλη* jasnost, lesk), jiné pak barbary t. j. hrubě mluvícími. Odtud i He- netův národ svého jazyka lidi Slavy t. j. slavnými; a Slováky t. j. slovními čili slova členitá vypoví- dajícími, kterým lze rozuměti; cizích však úst lidí nazval Němci t. j. němými; odkud podstatně toto Němec jak od slepý slepec, chromý chromec, lakomý lakomec a jiných na tisíce). Kteréž pak jméno Chor- vaté, Moravané, Čechové, Lužičané, Slezané, Kašubové a Polané přivlastnili Němcům nejbliže jim přisledícím. Ale i Němcův název, který sobě sami doma dávají, zdá se, že vzešel z téhož pramene, ze samosvojnosti: díme-li, že deutjď staženo z deutjď, co též jest s deutjď; protože koncovky na -ijď a -lĩď týmže smy- slem brány, jako se jeví v *foenigljď* aneb *foenigijď*, *fejferljď* aneb *fejferijď*, *herrljď* aneb *herrijď* atd. Tedy deutjď čili deutjď též jest jako deutljď ředěně, *daß man's verstehten kann*. Odtud toto rčení: *Ich hab es ihm deutjď gnug gesagt*, t. j. dosti srozumitelně, co jsem chtěl, vyjádřil jsem 38).

druhá snadnost;

38. Druhá řevnivost jest řevnivost snad- nosti, že kde který jazyk zdá se sobě volně plynoucím, do jiných pak nesnadnosti znamenajícím. Což vídati netoliko do lidí, kteří kromě jednoho ostatních povědomí nejsou (i proto když člověka jiných rtů slyší mluvit, zdá se jim, že nedoslýchají jazyka t. j. zvuků členitých, nýbrž jakéhosi nemotorného zvukův chřestu), alebrž i do těch, kteří několika se jich učí nebo vyučili. I těm totiž vždy se nejprve vtírá mateřská řeč i svojí sobě ostatním příchozím zákony dávati (jakoby pak sama byla nejdokonalejší i ostatních pravidlem). Vím, že to odtud pochází, že prvé dojmy nejpevněji tkvějí, a že vše, co jest prvo, ostatku ve svém způsobě jest jako měrou; že jsme přece toho, co jsem již řekl, pošetřili, prospěje při snování metody jazyků, jakož uhlédáme svým místem.

39. Třetí řevnivost jest řevnivost oká-^{třetí okázalosti;} zalosti, za kterouž jednak všechny nebo shledávají nebo se domnívají a pochloubají, že něco zvláštního do sebe mají, čeho jiným nelze nápodobiti. U př. slova některá velmi jadrná, rčení švaruá, přísloví (adagia) bystrá atd. 39). Což však není vždy známkou větší jazyka dokoualosti, alebrž častějšího s tou neb onou věcí se obírání lidí onoho jazyka, že by snad kde jaký mohl, co kde jaký, kdyby příčina nebo příle byla týniže rovněž zaměstkuávati se věcmi 40).

40. Čtvrtá řevnivost jest řevnivost závisti, ^{čtvrtá závisti;} která tytýž vychází na nenávisť a potupu. Odtud jmenovitě pochází, že někteří nechtí nežli svému jazyku se učiti, aneb že nechtí, byt i jiným se naučili, jimi mluvit, jakoby jiných nic nepotřebovali. Jsou pak zase, kteří, aby nic z jiného jazyka sobě nepovědomého neměli, všem, ku kterým jim příčina naskytnouti se může, hltavě se nčí, po slávě mnohořečnosti se honíce 41).

41. Poslední řevnivost jest řevnivost ^{posledí pavení;} vlády, že kde který, co nejšíře lze, rád se rozhošťuje i rád ve zvyku a oblíbě bývá národům co nejhojuější. Odtud jest, že se vespolek kde někde z měst a krajin vypuzují, nebo, mohou-li, že do ostatka se utlumují a vyhlazují, jako mnohým již se stalo 42).

42. Kéz by pak raději vsickni na to mysl zavodili, ^{čtvrtá vzdělaní;} aby pilným vyrovnaávali se sobě vzděláváním! O čem následuje

Hlava V.

O vzdělávání jazykův i o trojím k tomu nástroji. (5) O věci vyjmenování. (19) O slovníku. (31) O mluvnicí. A zdali všeliké jazyky vzdělávání schopny. (43)

Zmínku učinili jsme o vzdělávání jazykův, i dává se příčina pozastaviti se a zevrubněji vyšetřovati, co to jest jazyk vzdělávati a jazyk vzdělaný, za na-

dějí, že i odtud něco platnosti přibude ku vystižení pravé jazyků metody.

*Vzdělávací jazyk
co?*

2. Jazyk prý vzdělává se tím smyslem, jako se vzdělává role, vinice, zahrada: změlnováním, hnojením, osíváním čili vysazováním a vyplíváním i vyklešťováním t. j. vyčišťováním na ten konec, aby se zelenala, vzkvétala, ovoce dávala. Též kterým smyslem říká se, že tělo i vous i vlasy ošetřovány (vzdělávány) bývají atd. t. j. ozdobováním a ku švarnosti strojením. Vzdělávacími tedy nazýváme jazyky jednak ty, které všelike věci za všelikou potřebou vypovídati mohou, jednak ty, které nad to zdají se, že mohou hojností a rozmanitostí mysli pobavovati i lásku k sobě navazovati knihami učené psanými 1). Toť arci nezle, avšak ještě nedosti místně, čeho zvláště vzdělávání jazyků vyhledává. Ohledávejme tedy toho.

*Nástroje ku
vzdělávání jazyků
odkud vyvěkají.*

3. Zde naskrze zřetel míti sluší ku základním potřebám jazyka kde kterého již prve vyšetřeným (v hlavě II. § 15.). Nebo propůjčíme-li, že vyjmenování věcí a shoda o významu slov a zákony o strojení řeči, třemi jsou podstatnými jazyka kusy, vyplývá všelikterak, že to jest pravé jazyků vzdělávání, aby tolik zpravilo se slov, kolik stačí ku čackému všelikých věcí vyjádření, i ta aby na vrub způsobovala a přiměřovala se, předně ovšem k věcem samým pak k **pojům** lidským, posléze sama k sobě.
1. Poněvadž totiž slova nejsou o ničem než o věcech, jest je tedy k věcem přizpůsobovati
 2. věcí pořadem. A poněvadž slova u vítr se nesázejí než že jsou mysli do mysli čluny smysl sebou dopravující, tedy k tomu jest prohlédati, aby slova anebo rčení toho ten tím, onen oním uebral
 3. smyslem. A poněvadž posléze nemetají se na hromadu jako smetí, ale že se jistými pojí zákouy, v útvar zřízené (v řeči) strojnosti; i třeba tedy o strojení řeči stanoviti zákony i pravidla.

4. Vychází odtud trojí ku vzdělávání jazyků ná- *Ze troje jsou.*
 stroj: (1.) vyjmenování věcí čili přehled všeho- *I.*
 míra, vhodnými slovy zosnovaný. (2.) Seznam *II.*
 slov a rčení úplný t. j. slovník čili slovár.'
 (3.) Jisté umění o skládání řeči t. j. vyměření *III.*
 o strojení řeči, mluvnice. Za dobré pak mám
 což tož připomenouti o potřebnosti jednotlivých těchto
 věcí ku vzdělávání jazyků a potom vyhledávati způsobu,
 jak to zpravit.

5. Základem při vzdělávání jazyků po- *Věcí, věci vy-*
 ložili jsme pravé věci vyjmenování, příkladem sa- *jmenování,*
 mého veleumodrého věcí a jazyka zosuovatele,
 boha, který vstřípiv prvému člověku prvé řeči
 kořeny i poručiv jemu samému úkol jazyk
 hojněji vzdělati, ukázal mu spolu způsob tento
 (nejlepší všelikterak, protože nejlepší koná
 věci nejlepší): aby rozumně na věci pohlédaje
 jména dával jednotlivým (1. Mojž. II. 19. Že
 pak toliko o živočiších tam se děje zmínka,
 odtud jest, že Mojžíš předsevzal vypravovati,
 ze které příčiny Adam v sobě touhu po družce
 uznal, totiž z pozorování do živočichů
 pohlaví rozdíluho. Což opět Mojžíš vypi-
 suje, za kterou se stalo příčinou). To tedy
 bylo prvé prvního jazyka vzdělávání rozkazem
 božím tak nařízené po názoru věcí samých
 skutečném (autopsia). Již pak jest-li vše, co
 prvo, ve svém způsobě ostatku měrou, přijde
 tedy podobným nikoli jinakým způsobem,
 návodem věcí všeliké jazyky strojiti, přestro-
 jovati i k sobě vespolek nastrojovati. I bude
 to rozkoš rajských částkou, budeme-li toho šetřiti;
 zmatky pak, budeme-li tomu na odpor čeliti.

6. Jest pak jazyka studium beze studia *bez těchto jazyka*
 věcí uebo zprosta nemožno uebo nepřijemno *studium i ne-*
 a neprospěšno, ba škodno. Nemožno, odně- *možno*
 šuje-li se docela zřetel ku věcem. I kterak pak odějš

ronchem netělo? Kterak dáš jméno něvěci? Kupec nepočítá nepeněz, ani počtář nečíslel nebo nenásobí nebo nedělí atd. *a nepřijímá* Nepřijímajícím pak čímsi, že slova jsou věcí prostá, vysvítá z toho, že teskno i těžko doslýchati jazyka neznámého, jehož slova nám v mysli nezobrazují žádných o věcech pojmů. Aniž méně trudno muži moudrému poslouchati řečí o věcech ničemných. Tak přirozeno, vděčno, lahodno jest věcí a slov se snoubení.

a neudělečno, 7. Víím, že tak hloupého nikoho není, který by, když slova pronášel nebo pronášeti slyší, věcí některých spolu nepochopoval. To však jisto, že přenejedni přenejedné věci příliš ledabylo a povrchně pojímají, když nedosti toho šetří, kteráká to vlastně věc, jež tím, oním, tím zde namítá se slovem. A potom slova věcí věděti, věcí pak slovy vyznačených nepovědomu býti, což prospívá? Nač jmenuje slepec bílé, černé, červené slova pohříchu říkáje, jichž k věcem jim náležitým neumí přizpůsobiti, protože věcem nerozumí? Uměti pak mluvíti a nevěděti, o čem se tak mluví, jest neuměti. Budeš-li přece mluvíti, tlamy žvamy budou, hlahol beze smyslu. Znamenal to a navrhl Horác dvouversům tímto:

Scribendi recte sapere est et principium et fons:

Verbaque praevisam rem non invita sequuntur.

a postěže škodno, 8. Aniž na holé neprospěšnosti staví se takověto jazyka bez věcí studium, nad to jest i škodno. Protože pojmy, když nevymezovány podle věcí, stávají se nejistými, nemístnými, pochybnými, leccos za ledaco myslí vyobrazujícími: odkud rozličné omyly. A na ten rozum napsal právě Plato: Mnozí slovy se zanášejí nešetříce na věci samy, o kterých promlouvají. Odtud potom se stává, že vzcházejí mnohé marné otázky a hádky, které matou rozum. Čirá pravda to: vsáktě omylů pramenem, věci k slovům, nikoli slova k věcem přizpůsobovati t. j. věcí pravdivost natahovati k nepravému nebo nerozumnému jmenošloví. I tímto způsobem nelze než pravdě násilí činiti a rozum šáliti.

SB.

9. Na naší tedy (veškerého lidského po- *Věci pojmenování*
kolení) škodu se stalo, že podešlý prvního *Adamem počato*
člověka pád zbránil dosnovati a dokonati *i pádem přerušeno.*
ono rozumné všehomíra vyjmenování. Nebo
člověku ve klopoty vlonnnvšinu a se hříchem a s bédami
zápasícínu potuchla horlivost v pozorování, anaf spolu
mrákota mysl obešla. I zašlo potom jazyků změtení,
které věci vyjmenování teprve do čista zmátlo
a rozptýlilo.

10. K lékům náleželo se utíkat i utíkáno se. *Vhodná je ozna-*
Avšak nebyla důstatkem zase předsevzata ve *čení nepotrpou-*
broušení jazyka věcmi snažnost nevím kterak *váno,*
Adamem počatá a pádem přerušená. Oddávali
sice práci na jazyky smrtelníci již rozptýlení, aby, cokoli
viděli, slyšeli, makali, konali, i řečí mohli se spólným
prospěchem vyjadřovati, avšak to nejinak než pořadem
nejistým jak se kde co namátlo. Ano i když božím
řízením vrátké paměti poskytnuto bylo pomoci nové,
písmen, (což domníváme se, že se stalo krátce po po-
topě, když lidem věku ubývalo, hluku pak zaměstknání
přibývalo) nebylo jich k vypisování ničeho tak hrubě
vynakládáno leda kn vrývání zákonů nebo příběhů do
desk kamenných, dřevěných, kovových, aby nezanikly
potomstvu věci paměti hodné; věci pak menšího dosahu
psávány bývaly na deštičkách voskových anebo na listech
i korách ze stromů.

11. Dalšími věky když písmen užívati bylo se roz- *aní potom, když*
mohlo i když nalezeny byly ze zvířecích kůží vydělané *obvážena pí-*
blány, pak i papír, na kterýž cokoli píše se pohodlné, *smena.*
nenebylo sice po rozličných národech těch, kteří popis
věcí rozličných se snažili své jazyky vyšlechtovati a roz-
hojňovati; avšak nikdo posud se nevydařil, který by
všechn věcí obor zřízeným pořádem vypsál, i **věcem**
jednotlivým slova jednotlivá vhod přízpůsobil i tím
způsobem vyložil veškeren jazyka stroj jedním pořá-
dlem; ani snad komu na mysl tanulo, že se to státi má
nebo může.

ami poznal.

12. Vím, že Plinius světa dějiny knihami XXXVII vypsal i že sklad věcí a slov náramný potomstvu podal. Vím, že i Julius Pollux slovař veliký o X knihách složil i že tak vyložil převálnou jazyka řeckého hojnost. (O kterém však právě Erasmus: Kéž by byl věcí slova tak bedlivě rozeznával jak snášel hojně!) Vím, že Hesychius, Suidas i jiní pak mladší kde někde o podobného cosi se zasazovali 2). Ale to ještě není tím, oč nám nyní činiti. Prostějši jest, čeho si přejeme, avšak důkladnější a na lepší prospěch.

Věcí a slov za-
rovno probíhající
přehled

13. Vedeme k tomu, *aby zpraven byl věcí a slov přehled jakýsi obecný, kde by světa osnova veškera a řeči lidské stroj veškeren za rovno (parallele) byl spořádán slovy totiž prostičkými i větami kratičkými a tak pořadem jedním a stálým, aby konce postiženo nebylo než při konci, když by všeliké prostředky (věci a slova) toliko tak se svým místem pokládaly, aby ničeho totožného nebylo třeba opakovati; i všecko však aby bylo jasno, snadno, plynnu, aby na způsob historie člověku kde kterému i to čítati rozkošno bylo i vyrozumívati snadno. A kdokoli by to prohledl, pročtl, postíhl, aby jist byl, že prohledl všeliký věcí pořád a že rozumí jazyku všemu.*

názvem vyjme-
nování věcí,

NR.

14. O takové toto věcí spořádání slovy přioděné my když jsme se před sedmnácti lety zhruba (jako prvotiny bývají) pokusili, nazvali jsme je **branou jazyků**; nyní radíme, aby prozváno bylo **vyjmenováním věcí**, narážejíce jaksi na jmenovatele římské. Možnější zajisté Římané, kteří i zástupy otroků doma chovali i s přemnohými občany na trzích zacházeli, měli, protože jim nebylo lze jinena všech a každého zvláště paměti obsíci, otroka, kterémuž to na práci dáno, aby

jmenům lidí se naučil a pánn, kolikrátkoli třeba, jich na mysl naskýtal. A tomu takovému služebník dáváno jméno jmenovatel, po povinnosti každého jménem volati (t. j. jmenovati). I proč pak bychom mezi tolika věcmi, kterými ve světě jsme obklíčeni a mezi tolika knihami, kterými již věci máme vypsány, neměli jedné knihy, která by za obecného odbývala jmenovatele i věci namítala jména? Zvláště když i školami již jest njato slovo a příčiny poskýtá rozpomínati se na ono prvověké v ráji jmen osloví i je zdokonalovali právem od boha propůjčeným.

15. Nenčiníme-li toho, bezejmennostmi, rozdílnoznačnosťmi i souznačnosťmi stále kolotati se budou jazyky; aniž bude příčiny nebo věci přirozeným pořadem prohlédati nebo mysli plnou věcí známostí osvěcovati nebo jazyky důkladně vzdělávati. Bezejmennost zajisté věci ntajnje nebo naskýtají-li se smyslům, dělá nás buď němými nebo mluvnými; když nám jest buď váznouti a mlčeti neb okolkováním obmlonvati. Rozdílnoznačnosť pak věci zatemňuje a znejisťuje i činí posluchače smyslů dovtipovateli. Souznačnosť naposledy věci mate a dělá nás na mnoze rozduťými nebo to ukaznjícími a obzírajícími, čeho nikde není, když totiž rozdílná slova jako rozdílných věcí znaky obfrazíce nemáme co bychom jako rozdílné poskýtali nebo spatřovali. Na tom tedy stáj, že vyjmenování věcí důkladné základem jest vzdělávání jazyků.

16. Zabíhá však otázka, kterým nejhlavněji způsobem zpravití by bylo knihou onu. Odp. Způsobem věcem případným: kterým totiž pořadem věci na sobě vespolek závisejí a po sobě pořád jdou, týmž aby se přehlédaly.

Předně tedy (když by předesláno bylo, co jest obecnost, jest-li co toho) nechat přirozené věci napřed jdou, protože svět tento věcí plný bůh zosnoval i zosnovaným od něho věcem běh onen vykázal, který nazý-

radí se je zpravití i dotěňuje se důvody.

Jeho způsob jednak obecný,

váme přírodou. Potom protože člověk na svět uvedený a nad věcmi pánem učiněný přirozené věci ku svým potřebám obraceje i rozličné je přetvořuje nové věci úpravy odivnou rozmanitostí vyvedl: ty umělými věcmi budtež a následujtež. Že pak člověk netoliko nad věcmi jest učiněn pánem uží i nad sebou sám vede zprávu sobě pustěnou, vzhází odtud třetí třída věcí, mravných, nejposlěz duchovních věcí třída náboženství se dotýkajících, pokud člověk sám sebe nejsvrchovanejšímu podřizuje božství. Tak tímto čtvrtým věcí způsobem vše přijde k okázce (k censu).

Jestnaak svoládnaj.

17. Co se tkne částečného všeliké věci vypsání, odbýváno budiž, vykládáním, co jest věc jednokaždá a nač a jaká a co činí nebo trpí a se kterými podobnými se pojí atd: přijde tedy jmenovati věc samu celou s jejím účelem. Potom její částky jako nástroje čili prostředky, kudy příhodna je svému účelu. Tož co ty které částky činí nebo trpí. Aby nic při věcech podstatného nebylo, čeho šetřiti a slovy vlastními vyjadřovati učení nebyli všickni. To pravím vykládati sluší při věci každé slovy vyjadřujícími to, co oně věci mimo jiné věci jesti vlastního. Jest-li jí s ostatními věcmi co společného, pomínuto budiž jako to co žádného nového nepřináší pojmu i co žádného nového důstojno není pojmenování, jelikožto již známé ze svrchnějších (obecnějších) věcí. Jde-li se tak zevrubně po věcech, lze projíti bez marného a mrzutého týchže věcí opakování krátkou prací všeliký věc a slov sklad.

*Všitak jeho roz-
něnj.*

1.

2.

18. Takováto kniha netoliko by v sobě zahrnovala jazyka všeho slova čistě k věcem připadající alebrž i ukazovala věcí samých povahu a spojitosti; i byla by jako světa samého výtahem i uměle vzdělaným obrazem. A právě tím byla by vtipům přečackým do vší filosofie a filologie úvodem: protože by záruku dávala, že

nikdo ke studiu věcí nebo jazyků nepřistoupí jako ku zmatečné směsici, již patrně před sebou vida pořád zevnitřní, kterým všecko se pojí i jedno ze druhého vyplývá. Třetí, byla by zkušebným kamenem jazyků na rozeznanou, které z nich více nebo méně stačují správně věci vyjadřovati. Nebo pokusí-li se všickni tonž knížku jakožto téhože světa rozbor do svých převáděti jazyků, ukáží se do některých nedostatky slov, když nelze bude to, ono, to tu vlastním vyjádřiti slovem, do některých nadbytek, když shledají, ano lze tonž věc dvěma třemi více vyjádřiti slovy: a to za nedby obapol znameuité. Protože totiž slov zásobou oúino se, pokud třeba, neopatrili, tito se více, než třeba, obtížili. I to obé jakož před časy vzešlo zanedbáním rozboru světa, tak nyní přičiuou bude napravití chybu. Mimo to k naučení se více jazykům kterýchkoli uárodů bylo by to přečistou a krátkou cestou, kdyby tento právě věcí přehled tak přeložen byl v jazyky národů kterýchkoli, že by slovo slovu všude se ozývalo v divy znamenitou jasností. Naposledy, porozumí-li se této jedné knize, bude lze beze vší závary čítati knihy kterékoli tímž jazykem sepsané. Ani pak toliko čítati a jim vyrozumívati alebrž i soud o nich dávati za jistými a nenchylnými pravidly přirozeného ve věcech a řeči pořadu, kteréhož odtud postihnou.

19. Druhým ku vzdělávání jazyků nástrojem jsou slovníky t. j. popisy slov, rčení, přísloví (adagia), kterými všeho jazyka dostatečnosti jako na poklad se skládají. Zvyk ten, odkud se počal, nevíme, ani povědomo, zdali kdo vůbec dříve Julia Polluxa slovař napsal n Řeků nebo dříve Ambrosia Calepina co hodného vykonal n Latinsků 3). Nyní mnohé jsou, přemnohé však dvoujazyčné nebo mnohrojazyčné: protože se toliko píší za potřebou, kudy se učiti cizímu některému jazyku. Ale my chceme mateřských ku vlastní potřebě národu kde jakému oddaných, aby svému jazyku ze základů vy-

Druhým nástrojem slovníky,

N.B.

rozumívati učili se všickni. O slovníku totiž zde mluvíme, který, mluví-li se vlastně, ničím jiným není nežli seznamem vyjmenování věcí rovněž jako tam slova s věcmi spjatě podávajícím, ale pořadem opačným. Nebo tam se jde pořadem věcí, kdež věci přiodívají se slovy; tu pořadem slov, kde slova příkládají se věcem, aby totiž jest-li hledati slova po věcech (ductu rerum), nalezeno bylo v textu čili ve vyjmenování věcí; jest-li věci po slově (ductu vocis), aby ve slovníku. Mohl by tedy tento slovník nazván býti věcným: jelikožto vedouc netoliko ku poznávání slov než spolek věcí samých.

*kteřížto nejlepší
způsob sdělení na
těch knihách; totiž*

1.

*aby bylo slov
sebrání plno,*

20. O nejlepšímu způsobu slovníku takovéhoho již se radíce pokládáme tři do něho potřebné věci. Jmenovitě aby poskytl slov (1.) všelikých, (2.) pořadem přepatrným, (3.) smyslem nejzřetelnějším, protože bude-li odňata jedna z toho věc, nestojí mu dokonalost. Slova tedy veškerého jazyka shledávati, pořádati, vykládati povinností bude toho, kdo v úmysl vezme takovýto sepsati slovník. Slova se shledají, aby tu byla z úplna, spořádají se, aby nalézána byla z úplna, vyloží se, aby se jim vyrozmňovalo z úplna. Dokonalým tedy bude slovník, který slova jazyka sbírá všeliká; který je pořádkem přepatrným a který významy jich odmyká přepravé. Nebo tak čehokoli bude třeba, bude tu; a nalezne se hbitě a vysvitne čistě.

2.

*rozestavení be-
dltvo, abecedním
sice pořádem,
můžek rozestá-
váním slov*

21. Povolati sluší, pravím, jazyka kteréhokoli slova všeliká jako téhože státn občany k okázce jako do sněmu; aby na jisto postaveno býti mohlo, kterým právem kde které požívá občanství a kterakou službu zpravuje. I za tím koncem nepřijde slova hak mak na hromadu metati alebrž pořádati je ve třídy švarným nějakým pořádem. Kterým pak? Abecedním pořádem slova ve slovníkách postavovati velmi jest ujato: vždyť k rychlému se hodí nalézání. Avšak prospěšno bude i jiných případností

šetřiti. Totiž aby doma vzniklá rozeznávána byla od cizích, běžná od neběžných, prvotná od odvozených, prostá ode složených.

22. Co do domácích a cizích jisto, že sotva cizích od domácích který jazyk tak velmi přesně jest, aby nic cizího neměl sobě přimíšeného, ani samy ony starožitnější a svou hojností dosti zdárné jazykové hebrejský a řecký 4). Což od mšlení se národů pochází, že druh se druhem se scházejíce vespolečnou rozmluvou a se obíráním sobě což tož dodávají jak věcí, mravů, zvyků tak i slov. Jazyka tedy některého osnovu kdo bude chtíti podati, hodně má předně to odmísiti, co odjinud se vloudilo.

23. Pak rozeznávati jest mezi slovy, která obecným zvykem všech jsou njata a kterým všickni nezbytně rozuměti mají, a mezi zastaralými, která ve zvyku býti již přestala i toliko se tají v starožitných někde památkách; nebo mezi novými, která zatím zde onde v kontě někde vznikla ani ještě vůbec jsou njata 5). I jisto, že takových přemnoho mají všickni noví jazykové, kterými jakožto mateřskými rozmlouvají národové. Taková tedy mohou býti nebo pomíjena nebo zvláště (jako přídavek) pokládána; sic pokládají-li se v samo slovníka příslušenství, nemají se bez jakéhosi znaménka pokládati ku zprávě čtenářů, kde ono zatmělé slovo se vyskytá a vidí-li se je obráti či nechati. Mlčím o slovech ničemuých ledakým soukromí slátaných a jinými maně uchycených, která způsobně ničeho nevyznačují; než vyjadřují nelepý jakýs posna ledakoho nebo něco podobného. Kteraká sice Řekům a Latinským přeřídka jsou a k citoslovcím vesměs počítána jsou; (jako γού bombax, tarantara atd.), noví pak více jich mají. U př. Polané bziu, fin, fikmik, farafamfa, lelom-polelom, terefe atd. a Čechové fifi, halabala, hrbr, famfarum, hurdy burdy, hakmak atd., Němci: mífámafá, pampréepamp, ripérapé, im fauř atd. 6).

*odvozených od
prvotných a slo-
žených od pro-
stých.*

24. Že slova všelikých jazyků jsou dílem prvotná a prostá, dílem odvozená a složená, známo. To však pochybné, sluší-li je ve slovnících vesměs po abecedě pokládati či spíše uvoditi odvozená pod jejich kmeny čili kořeny? Kteří snadnosti a rychlosti při vyhledávání slov dbají, dávají předek prvéjšímu způsobu i zakládají jazyků příručné knihy. Než způsob poslednějši důkladnějši jest a příhodnějši k podstatnějšimu jazyka seznání. Nebo zde touž práci mnohé věci spolu se osvojují snáze i vstěpují se lépe i vážnou pevněji, když tak ze sebe vespolek vyplývají, jako na řetěze články se posouvají všechny, posune-li se jedním. Rozuměti pak jesti slova prvotná a odvozená v témž jazyce, nikoli v rozdílných. Nebo se státi může a stává se, že slovo některé dočista pochází z jiného jazyka, že však doma za kořen platí 7). Tak slovo *pars* kořenem jest v jazyce latinském, mnohé ze sebe *ratolesti* vydávajícím, ač v pravdě pochází z hebrejského *paras* děliti *partiri*. Tak *edo*, (poněvadž ze sebe u Latinů plodí *edax*, *edacitas*, *edulis*, *edulium*, *esus* atd. jest Latinům právě prvotným, ač původem jest řecké *ἐδω*. Tak i jiné jiné, protože všechny jazyky pomezi mají pospolu, kudy někudy i hranice zmatečné. Kterákoli však slova pod sebou mají odvozená nebo složená, mají jmény býti za kořeny a podkládány oněm svým potomkům.

25. Přichází slov vykládání, třetí a poslední slovníkopisce povinnost, kterou mu s největší péčí se obírat. Jmenovitě aby významy slov dobře postihaje dobře na světlo vystavoval i víru toho sobě způsobě (jakož svědectvími spisovatelů dobrých, kolikrátkoli by toho ukázala se potřeba, tak i vykládáním etyma), aby vyrozuměl významu slova tak utvrdil, aby již se nekolísal, buď že vykládá se smysl slova jednoho porůznu, buď že dvou spjatých, což nazýváme rčením.

26. Při slovech jednotlivých přichází uvažovati, znameuá-li slovo úsečně jednu toliko věc, čili ovšem jest mnohoznačno a obírají-li je na vyznamenání více rozdílných věcí? Buď že pak to jest, buď že ono, tré jest vykonati: Předně vymeziti slova význam prvý a základní přidavouc výměr neb obhovor, aby hned zevrubně bylo známo, kterým smyslem se bere a bráti jest. Potom přičiuením etyma nechat se ukáže, že za původem svým to má vyznamenávaní. Posléz budiž doloženo doložic příklad, třeba-li, že tak dobrými spisovateli se pokládá. Tak teprva zřetelno bude všecko.

jednak slov jednotlivých,

(vymezováním vlastního významu)

27. Pakli slovo tropem ku vyznamenání účeho jiuého se přenáší, nesluší toho zamlčeti, někuli pokládávali se které až i v opačném smysle. I nazývá Gellius 8) slova takováto slovy středními (verba media), která opačných docházejí smyslů; jako jsou u latinůk valetudo (zdraví nebo nezdraví), altus (vysoký nebo hluboký), infractus t. j. nezlomený nebo málo zlomený, nalomený, egelidus (teplý nebo studený, jakož e nebo množí nebo zmenšuje), sacer (svatý nebo světský) a více jiuých.

a přeneseního

28. O povinnosti etymologa vidí se připomenouti něco. Jisto, že všeliké slovo má etymon, proto že každé člověkem některým dáno, člověk však, an jest rozumným živočichem, že bez rozumu (jakéhokoli naposled) nic nedělá ni myslí ni mluví 9). Vyhledávati tedy sluší etym, ač by i některých slov nehued se projevila: den dne pončuje, světlo světlem se rozmáhá. Nemůže-li z téhož jazyka etymon odvedeno býti, jisto jest, že slovo odjinud pochází, totiž aneb od zvuku nějakého přirozeného neb ode slova nějakého z jiného jazyka. Tak latinské řeči kmeny přenejedny pošly ze řeckých, tyto z hebrejských 10); jakož i jiné řeči se na u jakožto matku ve přemnohých svých slovech ponášejí (umíme-li toho šetřiti), jakož jsme navrhli ve hlavě III. A vy-

a odmyšlením etymu)

svítne to našim latinským etymologickým slovníkem, co slov (na čem by leckdo přísáhl, že číre latinského jsou původu) v skutku z hebrejského plyne, jako: adorea, calumnia, condio, diribeo, sufficio atd. A že takováto slova i v jiných jazycích kde někde se vyskytají, pochyby není, na osvědčenou, jako bůh Israelský bohem jest bohů, že tak jazyk israelský jazykem jest jazyků. Buď co buď etymům slov právě vyrozumívati jest věc plná utěšení a velice prospěšná za důkladným jazyků poznáním. Jen ať jsou práva a patrna, kterých nelze-li někde míti, lépe jest mlčeti než tlachem dělati 11).

*Jednaké spojitých
člů rčení.*

29. Již slov sňatých významování ne menší sluší šetřiti příli, protože teprva zde jazyka rozlévá se i hojnost i ozdobnost i nesnadnost; čím vzdělanější on jest, tím více. Věru zná-li kdo latinského jazyka slova porůznu s významy jejich třeba všacka, patrně vždy ještě není povědom polovice jazyka. Vždyť zná teprva prosté věci vyjmenování; fraseologie mu ostává ještě veškerá 12).

*Rčení co a jak
rozdílná to věc.*

30. Jest pak rčení po rozumu tomto při vázání slov obyčej jistý, jazyku kde jakému zvláštní, ba i v témž jazyku rozdílný, protože všem všeho vázati zvyk nedopouští. Příkladem damnum a jactura o sobě porůznu pokládána jsouce totéž téměř jsou. Ale facere jacturam a facere damnum nejsou též, ba toto poslednější není ani latinské. Nebo Latinsk říká dare damnum i zase neříká dare jacturam. Tak: habere ad populum orationem a facere ad populum verba číre latinsky se říká, ale facere orationem a habere verba nejsou latinská rčení. Než i vazba sama téhože slovesa často mění význam anobrž jinačí. Příkladem dávám: conferre aliquid aliquo jest snášeti, conferre aliquid alicui jest přirovnávati či připodobniti, conferre cum aliquo jest rozmlouvati, conferre se aliquo jest odejíti,

conferre alicui jest prospěti. A tak téměř každé slovo jinak vázáno jsouc jiuak cosi znamená i vyvodí idiotismy rozdílné a spanilé. Když tedy ve fraseologii nejhlavněji vězí jazyka kde jakého hojnost, lepota, podstata, i připadá na lexikografa zde nejhlavněji býti velmi snažným a obezřetným, aby žádného způsobu mluvení nezanedbáváje, žádného drahokamu jazyka ueopustil. A to o slovníku.

31. Pozůstává třetí ku vzdělávání jazyků uástroj, mluvnická pravidla. O kterých sice ne víme, že jsou onou dlouhou a obtížnou Quintilianovou cestou 13) kteráž i při studii jazykův učených (kde nejhlavněji to platí) mnohými, sotva že ji ohledáno, opouštěna bývá, řídými všeka procházena, mnohými jakožto šlakovitá nářky stíhána, která sotva kým, leč soudností dospělým a filosofickým dosti šťastně vykonána bývá. Odkud stalo se, že mužové přeznamenití jali se již rady přemítati, aby ze škol byla vyhoštěna co potom připomeneme. Odstup to však, abychom dopustili od učených ji odtrhuoti jazykův, anobř naprosto potřebnon věcí soudíme, aby nejvyšší píli vztazeua byla i k obecným národním jazykům, kterékoli vzdělávati se mají.

32. Všaktě člověk rozumným jesti tvorem, cokoli koná, myslí, mluví, má býti rozumno. Kterak pak bude, není-li povědom ani důvodů řeči, proč toto, ono, to zde tak neb onak přichází, pokládati? Zvyk sice působí mistry, (což namítají, kdo pravidla vyhošťují), nezbehlým však jest mistrem, který při dílech svých důvodů uebo nezná uebo podati neumí. Nebo ten nemůže ni jiuých svému uměui vyučovati leč po zvřecku t. j. holým návykem, jak i mravenci, pavonci, druhá sice zvířata své vedou věci. Člověk pak nemá-li ničím nad ně předčítí? Právě ueco vědětí jest po přčinách vědětí; i onen teprv i učí i se

Třetím ku vzdělávání jazyků nástrojem mluvnice, jejížto jisté potřeba se prokazuje.

(1) proto že všechny lidské věci mají býti rozumné.

učí i v í libě a mocně, kterému spolu ne nepovědomy jsou příčiny, proč toto ono, tohle tak neb tak předce jde nebo nejde.

(2) protože smen-
sazpůsobu jistoty
dodává,

33. Napomáhá i jistotě uemluviti po návyku slepém alebrž po pravidlech. Nebo kdyby k někomu třebas i nejlépe mluvčímu nebo písčím (kterýmkoli jazykem) o chybné mluvení nebo psaní právem přikročeno bylo, nebude s to, by se hájil, neumí-li podati příčiny. Jakož slepec, byť některé cestě dlouhým zvykem obvykna právě sobě kráčel, však kdyby naň kdo pokřikl mně do něho, že bloudí, a hrozil by mu úrazy a srázy, nebude moci se nechvěti. A plavec ode břehů zanesen jsa, až mu jich nevidět, buď za mračného nebe nebo za noci, by dobře pravým se vezl během, přece jím nikdy jist býtí nemůže prost jsa magnetického ředidla, jež proto za svatou má kotvu.

(3) protože ti,
kteří za staro-
dávnosti své vzdě-
lali jazyky, vzdě-
lali je tedy:
Řekové a Římané

34. I pohledněme pak na prvé mluvnice vynálezce, Řeky a Římany, obojí to národ moudrý. Pro koho medle jali se mluvnická svá vyšetření sbírat i ve způsob pravidel uvoditi? Zdali pro cizince, aby jim tak pomůcky zhotovili naučiti se snáze jejich jazyku (jako nám nyní jesti zvykem)? Nikterak. Pro ně samy toto jim podjato usilí, aby na počet, mřu a váhu všechny své uvedli věci. Poněvadž ovšem na moudrého sluší vše pořádati, jakož Aristoteles praví, soudili, že to jejich důstojností nehoduo, by trpěli něco nespořádaného, zmatečného, mráкотami nevědomosti zaslouěného rovněž tak v řeči jako v myšlenkách svých. Ohledávali tedy tékavého zvyku mluvního a vážali jej jistými zákony obdoby; a to netoliko řečníci, aby sobě sloh vybrousili, než i filosofové hned právě za svého mndrování, a nad to činívali to králové a knížata národů říše své spravující. Sám Julius Caesar, válkami ve Španělsku zapleten jsa sepsal knihy o době (analogii) 14) dav se na mluvnická vyšetřování, aby běhy své vypsals zprávněji.

35. I dosáhli tím studiím oni staří (Řekové a Ří-

mané), že jazyky jejich i vzdělány byly velmi i zachovány již tak od uákvás knihami učeně sepsanými. Aniž pozůstává jiné cesty buď jazykům oněm učeným právě ze základů vyrozumívati i jich mocně užívati, nebo naše obecué, kterékoli konečně právě brousití, leč vše, cokoli jen uvéstí lze, nvede se v zákony obdoby; tomu pak, co od obdoby se uchyluje, když meze se vykáží, aby řeči nehatilo nebo neohavilo, spíše pak vyzdobovalo, když by i též slušně svými se položilo místy. Tak židovští rabinové, ač po tolik století svého jazyka pravidel uměli žádných, jemu holým zvykem vyučující a se učíce: přece njali mluvnici přede čtyřmi sty lety r. Kimchim 15) (okolo l. p. 1200.) zpravenou, i vzdělávaj tudy zdárněji mateřský onen jazyk. Proč bychom toho následovati my druzí sic opomítali?

36. Ale však pak přejeme si mluvnice mimo všecky běžné kterýchkoli jazyků (1.) úplnější, (2.) zprávnější, (3.) snadnější a líbeznější. Úplnější, aby učila veškerému řeči umění, čeho posud žádná nečiní. Zprávnější, aby, čemn učí, tomu na místo naučila, co sotva která posud koná. Snadnější, aby ne tak vtipy mučila i tak aby raději se jí odučováno bylo nežli učeno; už ve které by vtípům bylo průchodno, zřetelno, líbo všecko.

37. Úplna bude mluvnice, vezme-li před sebe vyložiti umění řeči veškeré po všelikých i částkách i stupních. Což bude, učíteli bude skládati řeč z obvět, obvětů z vět, vět ze rčení, rčení ze slov, slovo ze slabik, slabiku z písmen. A tudy nechat ukáze, co jeduokaždé z oněch věcí jest a kolikero přece jdouc od prvých ku posledním t. j. od nejmenších k největším věcem. Tož at zřejmě provede, kterak ty které věci uměle se strojí, aby vzešlo mluvení po všech stránkách lepé. Posléz vyučiz, kterak sliš řeč po oněch jejích částkách všech zespolka a těch kterých porůzuu pravě vyslovovati, pravě též psáti 16). To teprve bude vykládati plné řeči umění,

(15) a posléz i rabinové.

(okolo l. p. 1200.)

Mluvnice dokonalejší připadnosti:

1. aby byla úplna.

2. *zpráva*.

38. Zprávo pak ono chceme (uítí) všecko t. j. naprosto pravo, by na to bezpečně spo-lehnouti lze bylo a naprosto po stupních, aby rozum znamenal, že po nich najisto a bez ob-tížení přece jde a se výše vede. Mnohé sice v tomto umění starých podřimováním zašlé chyby, vady, hatly matly (hystera protera) odvarovala novějších be-dlivost, přece ještě ne všech; mezery všude se naskýtají, které věci velice zatemňují a zamotávají i tak rozumu překážky zavalují. Alespoň jednoho zde dotknouti budiž volno. Všecky běžné skladby pravidlu tomuto: pod-statné a přídavné shodují se číslem, rodem a pádem, jako muž dobrý, přidávají výjimkou toto: vztažné pak (který, á, é) shoduje se rodem a číslem s předchozím sice jmenem, avšak pád sjednává se s následným slovesem, (jako deu onen, kteréhož jakožto posledního se strachuješ, jest roduým věčného). Což pro spasiteluou chvíli výjmece této na tomto místě činiti? která nenese se ku spojení dvou slov ve rčení než ku spojení dvou vět v obvětě (neb i ve složené větě). Kteraký tu tak nepovážlivý skok? Proč nejprve neodbýváme všelikých zákouův o rčeních t. j. o sestavách, které přímo mezi slovem a slovem se uaskýtají? Abychom odtud volněji šli ku větám nejprve zase ku prostým, teprve pak ku složeným. Třeba odkliditi tytohle zmatky (však jsou přemuohy) a přivésti vše tak ku zevrubné důkladnosti, aby nic uupo-vídalo se než svým místem: jinak nebude to jítím po stupních než po srážech.

3. *snadno a těžko*.

39. Zprávností onou i snadností čacký bude napomoženo, že samo sebou vysvitne všecko. Jinou však ku snadnosti cestou to bude: hrozily by obecným jazykům tyto názvy technické, ge-nus, casus, declinatio, tempus, modus atd. jakou takou zatmělostí, že sobě svědomí dělati nebudeme směniti je slovy prostějšími, vůbec pochopnými, aby vše-líké řeči zákouy vypsáuy byly slohem jako historickým

i by živého člověka nebylo, který by to četl, aby tomu rázem nesrozuměl.

40. Kam že to dovedl, litovati toho nebude moci, protože vzdělanějšími by se stali netoliko jazykové než i lidé, (NB) i tak navnazování jsouce lépe všude šetřiti cest rozumných. Nebo jsou tytéž věci a slov rozdíly; kdo slov poměry vespolek vidí, pozorně jich snáze při věcech. Odkud jest, že dobrý grammatik stává se snadno, pozmění-li se něco málo při tom, dobrým logikem, dobrý pak logik dobrým filosofem, politikem, theologem, osmělím se až i říci, křesťanem, jelikož na křesťany asi nejvíce sluší ničeho nerozumné nepřipouštěti 17).

*Česko kottový
uštěk bude.*

NB.

41. Krátce, mníme, že tak to vésti sluší, aby všickni viděli, že mluvnické té jest chvály hodna, kterou ji poctíti za dobré měl Quintilianus: Že nesluší přehověti těm, kteří tím uměním zmítají jako matuým a jalovým. I kdyby ho základem věruš nepoložil budoucí řečník (dodejme my, budoucí logik, politik, theolog), zřítí se, cokoli bys vystavěl. Potřebuý to jinochům, libý starcům, vábný ku tajemstvím průvodce; a které i samo ve všelikterakých studiích více má do sebe skutku uže okazalosti.

42. A to o prvé částce vzdělávání jazyků, příslušející ku potřebnému všelikých věcí vyjádřování. Poněvadž však lidem rozkošné jsou uši a myslí, že mimo potřebu všude po jakýchsi lahodnostech se shánějí, za druhou částku vzdělávání jazyků bude ozdobností všelikterakých strojností, která nejhlavněji vzchází z přejmenování věcí zastupkami a příslovími (adagia). Kterými čím více jazyk kde který oplývá, a to čím švarnějšími, tím vzdělanějším slušně jest jmín. Ale o jejich způsobu jinde 18).

*Najvyšší vzdě-
lávací stupně,
jazyka libeznosti.*

*Stak plní vzdě-
láni majou
všecky jazyky.*

NR.

43. Z toho pak již, co o vzdělávání jazyků přičina byla zde navrci, srozumívati lze: předně, že takové vzdělávání jazyků ledva přeleďva vztáhnouti lze ku všelikým jazykům z nedostatku buď slov anebo povědomosti věcí. Nebo národové nevzdělaní povědomosti věcí prosti jsouce nezbytně ustávají budou hned při prvním stupni, při vyjmenování věcí. Ano jestli řeč myšlenek obrazem, myšlenka pak věcí obrazem, kterak mi něco řečí zobrazí, kdo myslí věcmi nemá obražené? Prvé třeba, aby mysli staly se vzdělanými, teprve pak jazyky. Barbarové tedy jelikožto barbarové způsobni nejsou vzdělání řeči své leč prve oddají se na studium věcí. Potom, poněvadž někde ani věcí není, kteréž by jmenovali, kterak jmenovati budou? U př. v Laponsku i podobných pustých místech. Kdež ano není přemnohých rodů bylin, stromů, živočichů atd., též měst, městeček, hradů, stavení a všelikterakých oděvů i přemnohých řemesel atd. (že snad oni tisíců dlu nám povědomých věcí neznají), jsou jim jakož věci tak i vyjmenování věcí neznámými obory; zdokonaliti však a vzdělání, čeho ani neví, kterak lze? Tož pak zastupek, jinotají, přísloví (adagia) kterak dospěl by ten, který ani prostých výrazů věcí nezná, protože věcí nezná? Ukázalo se to, když uěkolik tomu let upsalský arcibiskup knihy některé posvátné (aby tím lépe lze bylo v křesťanství je vyučovati) do laponského jazyka přeloženy mti chtěl: kdež ani samého menšího katechismu nebylo lze přeložití, ani překladači se zastírali nedostatkem slov.

*A kteří z to jsou.
nejnou ještě posud
tam přiloženy,*

44. Než že i z našich jazyků sotva který posud dosti vzdělaným lze nazvati, tomu na důvod, že žádný posud všelikých věcí dosti zprávně nevyjádřil, že žádný vyznamenání slov a svých mluvnických způsobů dosti zřejmě nevymezil, že žádný pravidly dosti není vázán. I prokáží to, aby na jevě bylo, že daremně mluveno neví, alebrž po pravdě.

45. Že za vykladače věcí dosti hojného a důkladného žádný posud jazyk neudbývá, to dokazuje, že sotva který všeliké věci vypsal, neřku-li aby je vypsal s věcmi za rovno (parallele). V pravdě drobnějších přeejednuých věcí ani pozoru hodnými ne soudili předkové naši, neřku-li aby zvláštní dali jim jména, ač věcmi od jiných věcí byly prarozdílny. (Příkladem budiž hmyz sotva ve kterém jazyku jmeny svými ve všem všudy jasně rozeznáný). Jiní zase věcem některým častěji jimi se obfrajíce v témže jazyce jmen dali několik, zvláště v jazycích, které mimo ostatní hojnějšími viděny býti chtějí. To pak nač? Meči jednomu netřeba než jedné pošvy a jedné pošvě než jednoho meče jakož i jádru utřeba než skořepiny a skořepině jádra. Vysmívá se Cicero Řekům, že ve veškerém svém jazyce (onom tak bohatém) nemají žádného slova, které by rovnalo se latinskému ineptus; i podává příčinu, že ona vada tak byla Řekům domácí, že do sebe jí ani neznamovali. Než žertem to bylo řečeno právě tak jako kdyby kdo Uhry proto mněl v jejich jazyku slova kov prostými, že země jejich příliš oplývá kovy. Beze žertu, příliš mnoho všude při věcech toho, čeho lidé nepočetřili, kdož nám jazyky, kteréž máme, zosnovali. Odtud jest, že nedokonalostí zmítají se jazyky všecky. Dá-li kdy bůh, aby veškereustva věcí rozbor pravý po všech jejich podstatách (žilách) způsoben byl, neskonale ukáží se rozsedliny a mezery, které aby zmetány byly, velmi často třeba bude slova tvořiti (ὀνοματοποιεῖν).

*což provodí se
(1.) výjmenováním
věcí všude
posud nedokonalými.*

46. Již co se významů slov dotýče, známo, že uázvy přemnohých věcí v jazyku kde kterém velmi jsou zmateny, že buď se jim dokouce nevyrozumívá, nebo že se jim nevyrozumívá ode všech, nebo že se jim nevyrozumívá týmže způsobem, nebo posléze že se nevyrozumívá příčině, proč to vyznamenávati mají, co jim dáno vyznamenávati, častokráte ne tak mimo rozum jako proti rozumu. Pomaličku totiž slova

(2.) tím, že významy slov sotva kde posud dosti jsou vymezeny,

jedna zacházejí, druhá se vynořují, jiných význam vymírá s lidmi 19). Odtud jest, že slovo potomstva se dochovává, jehož význam vymizel anebo v jiného cos přešel. Prvého příkladů hojně naskytají knihy dávných mudrců, rostlinopisců, zvěropisců, zeměpisců, dějepisců, básníkův atd. obsahující přemnohé nám neznámé věci neb aspoň nejspíše (zdaž to znamenali, co že znamenali, ten, oneu, tenhle hádají). Odtud vykladačů svady a sváry, které viděti lze u Gesnera, Matthiola, Baubina Aldrovanda a u kritiků. Než ani o slovech ujatých, běžných a jako známých nikdy nepodjato se uáležitého uvažování, kterému pojmu vlastně bylo by propůjčiti jednokaždé, uťž běre je ten tak, onen onak. Příkladem buďtež slova *lira*, *sulcus*, *porca*, o kterých u starých a nových žáduého místného nelze naléztí vyznamenání, mají-li brána býti o též věci či o rozličných? Avšak ohrozil bych se i říci, že ve veškerém mudrcství, lékařství, právnictví, bohosloví, sotva jest které slovo, kterému by rozdílnými rozdílně vrozumíváno nebylo. Ba jeden i týž spisovatel hned tak hned onak je běre a mate čtenáře ueb i sám sebe 20). Viziž, komu bude libo, neřku výklady ale samy slovníky, koukordancie, knihy rozdílv a vymezení atd., shledá spletky neskonale. Zmatek totiž pod babylonskou věží zašlý nepotkává se ještě s koncem, vede se před se den po dni po národech a jazycích všude napořád.

(2.) gramatiků
nekonatých
spletky.

47. O pravidlech mluvnických, kterými by vázati se bylo samu v sobě jazyku kde jakému, aby jistým, stanovitým, stálým byl, co dím? Přemnohé obecné zvláště barbarské jazyky jsou halabala rozmetané haraburdí (*scopae dissolutae*), že v pravidla tak příliš málo dají se uvéstí jako ve jho krotší zprávy sami divocí národové, kteří jimi promlouvají 21). Řekové a Latinové, u kterých toto umění vzešlo a nejvíce jesti vzděláno, pokud zde

prospěli, ukazují věčné gramatikastrů boje, ani třeba jiných svědků.

48. To však budiž řečeno, nikoli aby nás to z na- Dokonalějšího
třdy jazyků vzdě-
lávání hledati.
děje o lepším způsobě jazyků vyrazilo, alebrž pilností
nabádalo hledati ho.

Hlava VI.

Že jazyk jeden některý mimo ostatní třeba
vzdělávati (9), a proč čest ta u nás vzdána
latině.

Že povědomost více jazyků není částkou By byl jeden
jazyk, blaženěj-
šími byli bychom.
mondrosti (která se zakládá na pravé věci známosti
i jich náležitém užívání), vyznáváme. I věru že by
blaženějším byl i v této věci lidí stav, kdybychom jako
v ráji tak vždy jazyků kromě jednoho povědomí nebyli.
Obzvláště i to (vyznáváme) čemu někteří chtějí, že ře-
kové tam někdy proto byli nad ostatní moudřejšími, že,
an oni doma měli jazyk mimo všechny nejvzdělanější, při-
učováním se jiným času nemařili, ale že hned na stu-
dium věcí se dávali 1).

2. Proto vždy přece v takovém již věci Již však více jich
se učiti nezbytné 2
běhu jazykům třeba se učiti. Předue, že na
škody ze zmítnutí jazyků vzešlé jeduím jest lékem toto,
i rozděleným vyrozumívati jazykům; i velebiti
sluší boha, že paměti i vtipu našemu tuť uštedřil je-
mnost, že příhodně stačuje probrati jich více. Potom
pak sám lidské pospoluosti způsob toho vy-
máhá, by vždy někteří byli, kteří by řeči vyrozumívali
netoliko svého než i vůkolních národů; zvláště ti, kte-
rým by z povinnosti bylo se obráti s jinými a s jinými.
Než i každému samo sebou jednak jest nži-
tečno, studiem jazyků (zvláště vzdělanějších) projat
nutí vtip, jednak libo šetřiti potůček až i zde roz-
ličně rozlévajíc se mondrosti boží a přece rozmlouvati

s rozdílnými po zemi obyvateli, živými a mrtvými, když by prorážena byla ona závada, která kdysi byla zavalena.

*avšak jednomu
mimo ostatní.*

3. Kolika však a kterým nejhlavněji vidí se učití jazykům, dole zvláštní vyložíme hlavou. Nyní podjímáme se prokázati, že mimo ostatní na vzdělání jednoho některého jazyka sluší oddávati péči (třebas i všem lidem) za účelem trojím. Předně aby onen jeden jazyk sám spolným přispěním mnohých vzdělán byl dokonaleji. Druhé, aby tak vzdělán jsa i jiným jazykům jako vzorem byl za lepším se vybroušením. Třetí, aby tím raději ujat byl za společnou národa sponu, za tlumočnicka totiž obecného všech ku všem, když kdysi zažadovalo se moudřejším na obecné změtení národův a jazykův obecného léku, jazyka nějakého obecného (universalis). Než kterého to?

*Ale kterému to?
Svůj zručností
se jímají*

4. Jakož samosvojny jsou a vespolek řevnivý i jazyky (hl. IV. § 37. etc.), přál by přednosti oné své naprosto mluvě národ kde jaký: i o to se již častěji pokoušeno rozdílnými rozdílně, třemi však nejhlavněji cestami, snažením se totiž o moudrost aneb o náboženství neb o moc politickou.

*1.
za moudrostí
Řekové,*

5. Řekové v pravdě i za tím úmyslem vzdělali jazyk svůj a obsáhli, cokoliv um i věd mají, knihami, aby kdo kde by se chtěl státi jich účastným, odsud načrpal, načfrati však chtěl-li by, aby jazyka sobě dobyt znalosti. I zdařil se tento obmysl ne nešťastně. Nebo za krátko jazyk vykvetl a rozprostřel se po národech na světě předních, až Cicero za své doby řekl: Řecké spisy čtáno po všelikých jednak národech, latinské stavují se na svých končinách, v pravdě skrovných 2).

*2.
za náboženstvím
Arabové,*

6. Že též z horlivosti o náboženství některým učeno se bývá jazykům, není neznámo, jako bezbožností Mahometovou opámenými národy arabskému, kterýmž on vypsál smyšlené své věštby, jmenem Alkoran atd.

7. Nejobecněji však jest jazyk šffiti vládou, když národové podrobení nutí se vítězného podukati zákouy i připouštěti jazykem sobě obcování příčinou zachovávaní závislosti nižších na vyšších. Tak Chaldeové vlády se ujavše, tak Řekové, tak Římané svůj rozšffili jazyk. Tak nyní pauství Římanů dílem na Němce dílem na Turky připadši dalo těm i oném příčinu jazyk svůj daleko rozšffiovati. Tak Španělové roztronsili jazyk svůj po Vlaších, po Sicílii, po Sardinii, Africe i obojí Indii 3). Tak Gvainacapa, král peruský, nařídil přčetným poddaným národům jazyk kuskanský, (který Inkův nazývají a Quicham) tak, že až i po dnešní den přenejedni národové, zvláštními řečmi velice rozdílní jím se vespolek smlouvají: jakož toho svědkem Josef Acosta de procuranda Indorum salute v kn. I. hlava II. a IX. O králi pak a jazyce mongolském v Asii jiní píší totéž 4).

3.
za vládu
Chaldeové, Ře-
kové, Římané
Němci
Toci
Španělové
Perané
Mongolové

8. Máme tedy již drahně mimo ostatní obecnějších jazykův; ale bohdej, aby ony všecky dosti byly vzdělány, i aby sobě vespolek družně byly přístupny, aby mohly lepotami svými vzájem se sdíleti, národům pak a jazykům ostatním bránu ku vědám otvírati! Poněvadž však všeliké množství sluší uvoditi v jeduotu nějakou, nehledá-li se zmatku ale řádu: nepohnutě stojí přání naše, že vyvoliti jest jeden jazyk, při kterém by všelcí národové práci vedli, vzdělali jej ku všeliké lepotě. O čem dříve než vyložíme své mínění, za práci státi bude přeslyšeti Ludv. Viva 5), ve knize třetí de tradendis disciplinis takto rozprávějícího.

Zachovati jest
radu, že jeden
stluší vyvoliti
jazyk.

9. Antě jazyk skladem jest nčenosti a nástrojem společnosti lidské, prospěšno bý bylo lidskému pokolení, aby jeden byl jazyk, kterým by všickni národové společně promlouvali. Kdyby toho provésti lze nebylo, alespoň ten, kterým lidé a národové přemnoží, jistě ten, kterým my křesťané (promlouváme), týmž za-

za který Viva
latinský schva-
luje.

svěcení jsouce svatostí, aby rozhodovalo se i obcování i sběhlost ve věcech. (Nebo trestem jesti to za hřích, že tolik jest jazyků). Třeba by pak bylo, aby ten jazyk sám byl jakož lahoden tak i učen a výmluven. Lahodnost jest ve zvuku slov buď prostých a různě stojících nebo spjatých. Učenost záleží u vhodné vlastnosti věci pojmenovati. Výmluvnost v rozmanitosti a hojnosti slov a způsobů mluvích. Což vše by způsobilo, že by jím rádi mluvili lidé a převhodně mohli by vykládati co smýšlí, i že by tudy mnoho jim přibývalo soudnosti. Takovým vidí mi se **latinský jazyk**, aspoň z těch, kterýchž lidé užívají, i které nám jsou známy. Nebo ten jazyk nade všecky byl by nejdokoualejším, kteréhož by slova povahy věcí vykládala (jakýmž k víře podobno, že byl ouen, kterým Adam věcem jednotlivým jména dával atd. A tomu teprvé nálezku mimo jiné z mfy diví se Pythagoras 5). Než k latinskému jazyku (praví) navraťme se. Ten poněvadž jest již rozprostřen po lidských národech přemnohých, au umění téměř všeliká jím jsou vytištěna, že jest i hojný, jelikožto vzdělaný a rozmnožený mnohými spisovateli důmysly, nad to že jest hláholu lahoduého, potom že jest vážnosti jakési uikoli divoké a plané, jako jest to do jiných některých, alebrž mohutné a moudré atd.; hříchem by bylo nevzdělávati ho a nezachovávatí. Který byl-li by zmrhán, i veliké by vzešlo v naukách všelikých změtení i veliké v lidech nesjednocení a odvrácení z nepovědomosti jazyků, protože (jak D. Augustinus mluví), volí kde kdo se svým psem se obíratí než se člověkem nezuámého jazyka atd. Prospívá mimo to, aby některý jazyk nčencům byl posvátným, kterým by tajné věci zazna-

menávali; vždy by přece snad prospívalo, aby ten tajnější byl od onoho obecného atd. Učíti se tedy sluší latinské řeči a to důkladně, aby se nerušila. Nebo stále rušena jsouc přestává býti jednou, krajiny všecky kde jaké budou míti svou, kdy se stane, že lidé ni sobě vespolek vyrozmívají nebudou ni uměním oněm, které latinskou obsahují se řečí, což vidíme, že se již jí stalo 6).

10. Toť jsou mondrého onoho Viva důvody, za kterými chce, aby studium latinského jazyka všem národům křesťanským bylo co nejschválenější. Kde čtenář uznamená do toho může tajné přání dokonalejšího nějakého jazyka (kteréhož by slova povahy věcí vykládala), jakož praví, od kterého však brzo odstupuje, protože snad naděje neměl, že nám lze tak blaženými býti ve vezdejším životě. Avšak není chyba důvodů, které naději dávají, že lze jazyk zpravití vešken významný, vešken věcný (realný), vešken pořádaný. Vešken významný, ve kterém by nic nebylo na prázdno až i do nejmenších tytlíčků, buďže věcné stránky bysi šetřil buďže dobné. Věcný, kteréhož by všeliké slovo bylo na způsob vyměrn a které by samým zvukem myslí vyobrazelo povahy věcí. Naposledy pořádaný vešken, ve kterém by nic nikde nepravidelného se nezbíhalo, všechno pak pravidelné. O kterémž nadíti se jest, že může býti latiny nebo desítkrátě snadnější nebo stokrátě hojnější anebo tisíckrátě způsobnější vykládati způsoby při všelikých věcech. I tohoto chvalného pokusu neopustí-li zdar, bude nám na všecken způsob proč náramně se těšiti z lidských věcí. Pokud však naděje tato jest v nejistotě, nejlépe bude jistých požívatí věcí a těch, které jsou před rukama, i vzdělávati mimo jiné z jazyků, kteréž máme, některý, který by nám prvé navržené výhody poskytl 7).

*(ať zdá se, že
sobě někdy přeje
dokonalejšího
některého)*

svěcení jsouce svatostí, aby rozhodlo se i obcování i sběhlost ve věcech. (Neho trestem jesti to za hřích, že tolik jest jazyků). Třeba by pak bylo, aby ten jazyk sám byl jakož lahoden tak i něn a výmluven. Lahodnost jest ve zvuku slov buď prostých a různě stojících nebo spjatých. Učenost záleží u vhodné vlastnosti věci pojmenovati. Výmluvnost v rozmanitosti a hojnosti slov a způsobů mluvních. Což vše by spůsobilo, že by jím rádi mluvili lidé a převhodně mohli by vykládati co smýšlí, i že by tudy mnoho jim přibývalo soudnosti. Takovým vidí mi se **latinský jazyk**, aspoň z těch, kterýchž lidé užívají, i které nám jsou známy. Nebo ten jazyk nade všecky byl by nejdokonaljším, kteréhož by slova povahy věcí vykládala (jakýmž k víře podobno, že byl onen, kterým Adam věcem jednotlivým jména dával atd. A tomu teprvé nálezku mimo jiné z míry diví se Pythagoras 5). Než k latinskému jazyku (praví) navraťme se. Ten poněvadž jest již rozprostřen po lidských národech přemnohých, an umění téměř všeliká jím jsou vytištěna, že jest i hojný, jelikožto vzdělaný a rozmnožený mnohými spisovateli důmysly, nad to že jest hlaholulahodného, potom že jest vážnosti jakési nikoli divoké a plaué, jako jest to do jiných některých, alebrž mohutné a mondré atd.; hříchem by bylo nevzdělávati ho a nezachovávat. Který byl-li by zmrhán, i veliké by vzešlo v naukách všelikých změtení i veliké v lidech nesjednocení a odvrácení z nepovědomosti jazyků, protože (jak D. Augustinus mluví), volí kde kdo se svým psem se obíratí než se člověkem neznámého jazyka atd. Prospívá mimo to, aby některý jazyk učencům byl posvátným, kterým by tajné věci zazna-

menávali; vždy by přece snad prospívalo, aby teu tajnějším byl od onoho obecného atd. Učíti se tedy sluší latinské řeči a to důkladně, aby se nerušila. Nebo stále rušena jsouc přestává býti jednou, krajinu všecky kde jaké budou míti svou, kudy se stane, že lidé ni sobě vespolek vyrozumívati nebudou ni uměním oněm, které latinskou obsahují se řečí, což vidíme, že se již jí stalo 6).

10. Toť jsou moudrého onoho Viva důvody, za kterými chce, aby studium latinského jazyka všem národům křesťanským bylo co nejschválenějším. Kde čtenář uznamená do toho muze tajně přáti dokonalejšího nějakého jazyka (kteréhož by slova povahy věcí vykládala), jakož praví, od kterého však brzo odstupuje, protože snad naděje neměl, že nám lze tak blaženými býti ve vezdejším životě. Avšak není chyba důvodů, které naději dávají, že lze jazyk zpravití vešken významuý, vešken věcný (realuý), vešken spořádaný. Vešken významuý, ve kterém by nic nebylo na prázdno až i do nejmenších tytlíčků, buďže věcné stránky bysi šetřil buďže dobné. Věcný, kteréhož by všeliké slovo bylo na způsob výměru a které by samým zvukem myslí vyobrazelo povahy věcí. Naposledy spořádaný vešken, ve kterém by nic nikde nepravidelného se nezbíhalo, všecko pak pravidelné. O kterémž nadíti se jest, že může býti latiny nebo desetkrátě snadnějším nebo stokrátě hojnějším anebo tisíckrátě způsobilnějším vykládati způsoby při všelikých věcech. I tohoto chvalného pokusu neopustí-li zdar, bude nám na všecken způsob proč náramu se těšiti z lidských věcí. Pokud však naděje tato jest v nejistotě, nejlépe bude jistých požívatí věcí a těch, které jsou před rukama, i vzdělávati mimo jiné z jazyků, kteréž máme, některý, který by nám prvé navržené výhody poskýtl 7).

*(ať sdá se, že
sobě něčky yřeje
dokonalejšího
některého)*

*Důvody Vivovy
pro latinský
jazyk.*

1. 11. Přistupujeme tedy ku mínění Vivovu, že latinský jazyk mimo ostatní světu sluší schvalovati, z důvodů jeho, které tuto opétujeme. Předně, že mnohým národům již odbývá za Merkura.
2. Druhé, že spořádaností svou mnohé dodává vtipům zprávnosti. Třetí, že moudrosti všelikteraké hotové již s sebou přináší poklady nade všeliké po všem světě jazyky. (Vždyť i nad Řeky již mnohem předčíme jakož novými mnohými úulezky tak i jinými nesčíslnými konečně přece moudrými vystiženými, kterých bys u Řeků darmo hledal 8). Čtvrté,
4. že k snazšímu se učení jiným jazykům kterýmkoli věruým bude prostředníkem. Páté,
5. že žáduého jazyka po řeckém nemáme výmluvnějšího: než který řečtinu co do snadnosti o mnohé hony vzadu zůstává. Nebo v řečtině (jak týž Vives tamže mluví) veliké jsou motaniny a nesmírné ústupy netoliko v rozličných nářečích než i v jednokaždém z nich, až se ono nezdá býti týž jazykem, za kterouž nesnadností svou, zdá se, také pominula 9).

*Jiné pro tří
(jazyk) se pří-
tomného záměru*

1. 12. Přidati lze důvody z přítomného předsevzetí vzaté. My přejeme sobě, aby jeden jazyk mimo ostatní se vzdělával, za účelem trojím. Předně, aby vtipy mnohých národů vzdělán byl rychleji a dokonaleji. Potom, aby týž národům byl spolu k vybroušení jejich jazyků vůdcem věrným i vzorem stálým.
2. Posléz aby tak velmi švarně vzdělán jsa snáze ujat byl za společného Merkura až i od těch, kterýmiž ještě ujat uení, i aby jim příčinu skýtal, své řeči týž se vzdělávati způsobem 10).
- 3.

13. K těmto pak účelům žádný jazyk nad latinský příhodnějším se nenakazuje. Jakožto který nyní již ujat jsa po veškerém křesťanském oboru nyní již vzděláván jesti vtipy veškeré Evropy, že volná již se prostírá cesta ku poskytnutí veřejných k tomu příčin, zbyvá-li co dále konati při jeho se zdokonalení. Pak

že ve školách evropských sám vévodí, sám bude moci převérným vůdcem býti ku rovnoběžnému mateřských jazyků vzdělávání. Posléze, že důmyslnost evropských národů přístup sobě propravila ku všelikým ostatního světa národům, i že je zná, (nebo z rozdílných evropských říší obchody se vedou do rozdílných veškerého světa dílů): bude moci býti toto obecné jazyka latinského vzdělávání přešťastným prostředkem i naprosto obecným ua šíření světla, um a věd i víry a náboženství po národech mrákotami utlumovaných. Stanovíme tedy na konec, že toliko latině tuto vzdáti sluší čest, aby studia její jednak námi Europany pilně doma byla vzdělávána, jednak, pokud nejvíce státi se to může, šířena k jiným světa národům, po Asii, Africe, Americe.

14. Ale jest něco, co náramně překáží, zdá se radě této, totiž nesnadnost, pro kterouž latinský jazyk u všech jednak ve zlé jest pověsti. Nebo studium jeho, se kterým u nás školy se hmoždí, jest obšírné, zamatené, okolično, drsnatostmi a ostím osypáno, že řídčejší mohou vytrvati, a že kdož mohou, málo kdy vynášejí něco tolikých potů hoduého. Ani se jest domnívati, že uopravě psal muž znamenitý: že kuchtící a droslařové a kteříkoli vetešníci (smrdoši) při kuchyňských, vojeuských i jiných služebných pracích hbitěji se přinčí kterémukoli jazyku od svého mateřského co nejodchodnějšímu, anobř dvěma neb třem, nežli škol chovanci za největší prázdň největším úsilím jedinému latinskému (Eilhardus Lubinus).

*Ala vodi jak se
zdá jazyka latin-
ského nesnadnost.*

15. Pravdivo-li toto, (odepřiti však tomu sotva lze, neuchylně vězí vina buďto v uějaké uesmírué téhož jazyka nesnadnosti, nebo v opácné metodě při vyučování jemu. V jazyku-li samém, nadarmo míníme jej národům schvalovati, nezdaří se to. V metodě-li, naděje jest, že mněním lze odvarovati překážku.

*Í tato nevadnost
opracovává-li,
studí vpráctiti.*

*Tré, což jazyk
některý nesnad-
ným čítí, nehrubě
jest do latiny:
jako*

16. Že však v jazyku vina nevězí, jistým lze prokázati důvodem takto: co jazyk může učiniti nesnadným, tré jest: zavlá u vyslovování nemotornost, významů tékavá nejistota, a v proměňování přílišná nepravidelnost. I toho nic není mimo jiné do latinského jazyka.

*2.
vyslovování
drasť*

17. Nebo výslovnost je dosti krásna, líbezna, lahodna, ať šetríš písmen, ať slabik, ať slov atd. Nebo žádného písmene neobírá tento jazyk, kteréhož by ostatní nejmaly se všechny. Žádného totiž to zde nenalézáš hebrejského h a n, žádného arabského h h a, (kteréž mezi všemi písmeny nejujnadnější vysloviti sondí Erpenius); žádného anglického th, žádného polského a neb e, které třeba vydmychnouti chřípěmi atd. 11). Samohlásek nemá než pět, i vyslovuje je jednostejně velmi zřetelně vždycky; aniž souhláskami, jež jest brzo ztvrzovati brzo změkčovati, zkrucuje sobě úst jinak a jinak jako slovanština 12). Krátce, hladko zde všecko. Ano i slabik, kteréž vážnutí působí nebo nutí hrýzti jazyk neboli pysky, žádných tak hrubě nemá. Jakož ani slov buďto nemotorně protáhlých jako nherština nebo do ohyzda krátkých, i jež proto hromadně jest ve větu hloučiti, jako čínština a na díle němčina 13).

*2.
významů tékavá
nejistota*

18. Vyznamenání přemnohých slov a rčení dosti místné i k věcem snadno dadoucím se obrátiti mají do se latinská (slova a rčení): ne tak jsme zde jako v jiných jazycích nejisti leda v některých starých slovech (bez kterých býti můžeme), se žádou tak hrbou škodon.

*3.
proměňování
přílišná neprá-
videlnost*

19. Jakož i proměňování čili tvoření slov a rčení na mnoze pravidelno a v jisté zákony již uvedeno: nepravidelností mnohem méně se zbíhá nežli v řeckém a nebo v přenejedněch obecných jazycích; i ty rovněž přece již jsou vymezeny, másti nemohon, jest-li při tom pozor.

*Metody tedy
nesnadno-ť pře-
káž.*

20. Všecka tedy vina nezbytně svalje se na metodu, což aby na jevě bylo, prokázati to jesti ze základů.

Hlava VII.

O běžné posud při vyučování a učení se jazykům zvláště latinskému metodě všelikterak zamotané.

Jest-li metoda, jakož se vyměřuje, jistá a Metoda jazyků krátká něco dělati cesta, bude lze doličiti, že staří metody při vyučování jazykům neměli žádné, my pak posavad velmi nedokonalou.

2. Nebo staří neuavkali jiuak nežli zvykem t. j. po částém a ustavičném s mluvčími rozmlouvání, mluvčím vyrozumívati, potom i sami mluvit, jakož i posud my děti mateřskému i sprostí lidé jiným, kterýmkoli obecným jazykům se učíme. Což uic umění starým nebylo
jedni, mimo
zvyk. do sebe uemá ani nazvati to lze cestou jistou a krátkou. Kdo arci tak jazyku se naučil, zdali veškerému se naučil, jest nejist: an nelze ledakomu ledakde ledakdys řečí doslychati o všelikých věcech. Jest-li však čekati, až by lze bylo, čekati jest mnohých lidí rozmlouvání i přičin ku mnohým věcem, což neuchylně obmeškání sebon přivodí. Proto kdož jazykům neučí se nežli zvykem, sotva mohou dokonale nančiti se jich více mimo jeden a druhý. Víceli, kousky jazyků budou, nikoli jazyky, avšak i to právě (bude) čímśi nelicným a nezřízeným. Krátce, pouhým zvykem jazykům se učiti, jest cosi příspadného a obšírného a povrchního, t. j. nekokonalého. 1).

3. Nám však ku latinskému jazyku tímto časem ani tato okoličná cesta hoditi se uemůže, poučevadž není, kde bychom tak zvykem onomu jazyku se učili, když obecným býti přestal a toliko v knihách trvá. Se knihami však se obíráti není jeduostejně suaduo ani napomáhá jeduostejně záměru jako s lidmi živými, ana kuha, věc nemá, uemůže nám však k latinskému jazyku
i tak
nepospěšao.

*S tak plně vzdě-
láni nejsou
všecky jazyky.*

NE.

43. Z toho pak již, co o vzdělávání jazyků přičina byla zde navrci, srozumívati lze: předuč, že takové vzdělávání jazyků ledva přeledva vztáhnouti lze ku všelikým jazykům z nedostatku buď slov anebo povědomosti věcí. Nebo národové nevzdělání povědomosti věcí prosti jsouce nezbytně ustávají budou hned při prvním stupni, při vyjmenování věcí. Ano jestli řeč myšlenek obrazem, myšlenka pak věcí obrazem, kterak mi něco řečí zobrazí, kdo myslí věcmi nemá obražené? Prvé třeba, aby mysli staly se vzdělanými, teprve pak jazyky. Barbarové tedy jelikožto barbarové způsobni nejsou vzdělání řeči své leč prve oddají se na studium věcí. Potom, poněvadž někde ani věcí není, kteréž by jmenovali, kterak jmenovati budou? U př. v Laponsku i podobných pustých místech. Kdež ano není přemnohých rodů bylin, stromů, živočichů atd., též měst, městeček, hradů, stavení a všelikterakých oděvů i přemnohých řemesel atd. (že snad oni tisícůho dílu nám povědomých věcí neznají), jsou jim jakož věcí tak i vyjmenování věcí neznámými obory; zdokonaliti však a vzdělání, čeho ani není, kterak lze? Tož pak zastupek, jinotají, přísloví (adagia) kterak dospěl by ten, který ani prostých výrazů věcí nezná, protože věcí nezná? Ukázalo se to, když několik tomu let upsalský arcibiskup knihy některé posvátné (aby tím lépe lze bylo v křesťanství je vyučovati) do laponského jazyka přeloženy míti chtěl: kdež ani samého menšího katechismu nebylo lze přeložiti, ani překladáči se zastírali nedostatkem slov.

*A kteří a to jsou,
nejsou ještě posud
tam přeloženy,*

44. Než že i z našich jazyků sotva který posud dosti vzdělaným lze nazvati, tomu na důvod, že žádný posud všelikých věcí dosti zprávně uevyjádřil, že žádný vyznamenání slov a svých mluvních způsobů dosti zřejmě nevymezil, že žádný pravidly dosti není vázán. I prokáži to, aby na jevě bylo, že daremně mluveno není, alebrž po pravdě.

45. Že za vykladače věcí dosti hojného a důkladného žádný posud jazyk neudbývá, to dokazuje, že sotva který všeliké věci vypsal, neřku-li aby je vypsal s věcmi za rovno (parallele). V pravdě drobnějších přenejeduěch věcí ani pozoru hodnými nesoudili předkové uši, neřku-li aby zvláštní dali jim jména, ač věcmi od jiných věcí byly prarozdílny. (Příkladem budiž hmyz sotva ve kterém jazyku jmeny svými ve všem všudy jasně rozeznány). Jiní zase věcem některým častěji jimi se obírajíce v témže jazyce jmen dali několik, zvláště v jazycích, které mimo ostatní hojnějšími vidíny býti chtějí. To pak nač? Meči jednomu netřeba než jedné pošvy a jedné pošvě než jednoho meče jakož i jádru netřeba než skořepiny a skořepině jádra. Vysmívá se Cicero Řekům, že ve veškerém svém jazyce (onom tak bohatém) nemají žádného slova, které by rovnalo se latinskému ineptus; i podává příčinu, že ona vada tak byla Řekům domácí, že do sebe jí ani neznamenalí. Než žertem to bylo řečeno právě tak jako kdyby kdo Uhry proto mněl v jejich jazyku slova kov prostými, že země jejich příliš oplývá kovy. Beze žertu, příliš mnoho všude při věcech toho, čeho lidé nepočetřili, kdož nám jazyky, kteréž máme, zosnovali. Odtud jest, že uedokonalostí zmítají se jazyky všecky. Dále kdy bůh, aby veškerenstva věcí rozbor pravý po všech jejich podstatách (žilách) způsobem byl, neskonale ukáží se rozsedliny a mezery, které aby zametány byly, velmi často třeba bude slova tvořiti (ὀνοματοποιεῖν).

*což provodí se
(1.) vyjmenová-
ními věcí všude
posud nešoko-
natými,*

46. Již co se významů slov dotýče, známo, že názvy přemnohých věcí v jazyku kde kterém velmi jsou zmateuy, že buď se jim dokonce nevyrozumívá, nebo že se jim nevyrozumívá ode všech, nebo že se jim nevyrozumívá týnže způsobem, nebo posléze že se nevyrozumívá příčině, proč to vyznamenávati mají, co jim dáuo vyznamenávati, častokráte ne tak mimo rozum jako proti rozumu. Pomaličku totiž slova

*(2.) tím, že vý-
znamy slov sotva
kde posud dosti
jsou vymezeny,*

jedna zacházejí, druhá se vynořují, jiných význam vymírá s lidmi 19). Odtud jest, že slovo potomstva se dochovává, jehož význam vymizel anebo v jiného cos přešel. Prvého příkladů hojně naskytají knihy dávných mudrců, rostlinopisců, zvěropisců, zeměpisců, dějepisců, básníkův atd. obsahující přemnohé nám neznámé věci neb aspoň nejspíše (zdaž to znamenali, co že znamenali, ten, onen, tehle hádají). Odtud vykladačů svady a sváry, které viděti lze u Gesnera, Matthiola, Baubina Aldrovanda a u kritiků. Než ani o slovech ujatých, běžných a jako známých nikdy nepodjato se náležitého uvažování, kterému pojmu vlastně bylo by propůjčiti jednokaždé, než běře je ten tak, onen onak. Příkladem buďtež slova *lira*, *sulcus*, *porca*, o kterých u starých a nových žádného místného nelze naléztí vyznamenání, mají-li brána býti o též věci či o rozličných? Avšak ohrozil bych se i říci, že ve veškerém mudrctví, lékařství, právnictví, bohosloví, sotva jest které slovo, kterému by rozdílnými rozdílně vyrozumíváno nebylo. Ba jeden i týž spisovatel hned tak hned onak je běře a mate čtenáře neb i sám sebe 20). Viziž, komu bude libo, něku výklady ale samy slovníky, konkordancie, knihy rozdílv a vymezení atd., shledá spletky neskonale. Zmatek totiž pod babylonskou věží zašlý nepotkává se ještě s koncem, vede se před se den po dni po národech a jazycích všude napořád.

(3.) *gramatiků
nekonatých
spletek.*

47. O pravidlech mluvnických, kterými by vázati se bylo samu v sobě jazyku kde jakému, aby jistým, stanovitým, stálým byl, co dím? Přemnohé obecné zvláště barbarské jazyky jsou halabala rozmetané haraburdí (*scopae dissolutae*), že v pravidla tak příliš málo dají se uvéstí jako ve jho krotší zprávy sami divocí národové, kteří jimi promlouvají 21). Řekové a Latinové, u kterých toto umění vzešlo a nejvíce jesti vzděláno, pokud zde

prospěli, ukazují věčné gramatikastrů boje, ani třeba jiných svědků.

48. To však budiž řečeno, nikoli aby uás to z uadeje o lepším způsobě jazyků vyrazilo, alebrž pilnosti nabádalo hledati ho.

*Dokonalějšího
tedy jazyků vzdě-
lávání hledati.*

Hlava VI.

Že jazyk jeden některý mimo ostatní třeba vzdělávati (9), a proč čest ta u nás vzdána latině.

Že povědomost více jazyků není částkou moudrosti (která se zakládá na pravé věci známosti i jich náležitém užívání), vyzuáváme. I věru že by blaženějším byl i v této věci lidí stav, kdybychom jako v ráji tak vždy jazyků kromě jednoho povědomi nebyli. Obzvláště i to (vyzuáváme) čemu někteří chtějí, že Řekové tam někdy proto byli nad ostatní moudřejšími, že, an oni doma měli jazyk mimo všechny nejvzdělanější, přiučovánm se jiným času nemařili, ale že hned na studium věcí se dávali 1).

*Dy byj jeden
jazyk. blaženěj-
šími byti bychom.*

2. Proto vždy přece v takovém již věci běhu jazykům třeba se učiti. Předně, že na škody ze znění jazyků vzešlé jedním jest lékem toto, i rozděluým vyrozumívati jazykům; i velebiti sluší boha, že paměti i vtipu našemu tuž nštědřil je- muost, že příhodně stačuje probrati jich více. Potom pak sám lidské pospoluosti způsob toho vy- máhá, by vždy někteří byli, kteří by řeči vyrozumívali netoliko svého než i vůkolních národů; zvláště ti, kte- rým by z povinnosti bylo se obíratí s jinými a s jinými. Než i každému samo sebou jednak jest užitečno, studiem jazyků (zvláště vzdělanějších) projat ušti vtip, jednak libo šetrniti potůčků až i zde roz- ličně rozlévajfci se moudrosti boží a přece rozmulovati

*Jž však více jich
se učiti nezbytné **

1.

2.

3.

s rozdílnými po zemi obyvateli, živými a mrtvými, když by prorážena byla ona závada, která kdysi byla zavalena.

*ovšem jednemu
mimo ostatní.*

3. Kolika však a kterým nejhlavněji vidí se učití jazykům, dole zvláštní vyložíme hlavou. Nyní podjímáme se prokázati, že mimo ostatní na vzdělání jednoho některého jazyka sluší oddávati péči (třebas i všem lidem) za účelem trojím. Předně aby onen jeden jazyk sám spolným přispěním mnohých vzdělán byl dokonaleji. Druhé, aby tak vzdělán jsa i jiným jazykům jako vzorem byl za lepším se vybroušením. Třetí, aby tím raději ujat byl za společnou národa sponu, za tlumočníka totiž obecného všech ku všem, kdyžtě kdysi zažadovalo se moudřejším na obecné změtení národův a jazykův obecného léku, jazyka nějakého obecného (universalis). Než kterého to?

*Ale kterému to?
Svůj schvalovati
se jímali*

4. Jakož samosvojny jsou a vespolek řevnivy i jazyky (hl. IV. § 37. etc.), přál by přednosti oné své naprosto mluvě národ kde jaký: i o to se již častěji pokoušeno rozdílnými rozdílně, třemi však nejhlavněji cestami, snažením se totiž o moudrost aneb o náboženství neb o moc politickou.

*1.
na moudrosti
Řekové,*

5. Řekové v pravdě i za tím úmyslem vzdělali jazyk svůj a obsáhli, cokoliv um i věd mají, knihami, aby kdo kde by se chtěl státí jich účastným, odsud načítal, načítati však chtěl-li by, aby jazyka sobě dobyt znalostí. I zdařil se tento obmysl ne nešťastně. Nebo za krátko jazyk vykvetl a rozprostřel se po národech na světě předních, až Cicero za své doby řekl: Řecké spisy čítáno po všelikých jednak národech, latinské stavují se na svých končinách, v pravdě skrovných 2).

*2.
na náboženství
Arabové,*

6. Že též z horlivosti o náboženství některým učeno se bývá jazykům, není neznámo, jako bezbožností Mahometovou omámenými národy arabskému, kterýmž on vypsal smyšlené své věšty, jmenem Alkoran atd.

7. Nejobecněji však jest jazyk šfřiti vládou, když národové podrobení nutí se vítězného podnikati zákony i připouštěti jazykem sobě obcování příčinou zachovávaní závislosti nižších na vyšších. Tak Chaldeové vlády se ujavše, tak Řekové, tak Římané svůj rozšířili jazyk. Tak nyní panství Římanů dílem na Němce dílem na Turky připadši dalo těm i oněm příčinu jazyk svůj daleko rozšiřovati. Tak Španělové roztrousili jazyk svůj po Vlaších, po Sicilii, po Sardinii, Africe i obojí Indii 3). Tak Gvainacapa, král peruský, nařídil přčetným poddaným národům jazyk kuskanský, (který Inkův nazývají a Quicham) tak, že až i po dnešní den přenejedni národové, zvláštními řečmi velice rozdílní jím se vespolek smlouvají: jakož toho svědkem Josef Acosta de procuranda Indorum salute v kn. I. hlava II. a IX. O králi pak a jazyce mongolském v Asii jiní píší totéž 4).

3.
za vládu
Chaldeové, Ře-
kové, Římané
Němet
Turci
Španělové
Peruané
Mongolové

8. Máme tedy již drahué mimo ostatní obecnějších jazykův; ale bohdej, aby ony všecky dosti byly vzdělány, i aby sobě vespolek družně byly přístupny, aby mohly lepotami svými vzájem se sdíleti, národům pak a jazykům ostatním bránu ku vědám otvírati! Poněvadž však všeliké množství sluší uvoditi v jeduotu nějakou, nehledá-li se zmatku ale řádu: nepohuťe stojí práui naše, že vyvoliti jest jeden jazyk, při kterém by všelící národové práci vedli, vzdělali jej ku všeliké lepotě. O čem dříve než vyložíme své mínění, za práci státi bude přeslyšeti Ludv. Viva 5), ve knize třetí de tradendis disciplinis takto rozprávějícího.

Zachovati jest
radu, že jeden
stůl vyvoliti
jazyk.

9. Antě jazyk skladem jest učenosti a nástrojem společnosti lidské, prospěšno bý bylo lidskému pokolení, aby jeden byl jazyk, kterým by všickni národové společně promlouvali. Kdyby toho provésti lze nebylo, alespoň ten, kterým lidé a národové přemnoží, jistě ten, kterým my křesťané (promlouváme), týmž za-

na který Viva
latinský schou-
tuje,

svěcení jsouce svatostem, aby rozhodovalo se i obcování i sběhlost ve věcech. (Neho trestem jesti to za hřích, že tolik jest jazyků). Třeba by pak bylo, aby ten jazyk sám byl jakož lahoden tak i učen a výmluven. Lahodnost jest ve zvuku slov buď prostých a různu stojících nebo spjatých. Učenost záleží u vhodné vlastnosti věci pojmenovati. Výmluvnost v rozmanitosti a hojnosti slov a způsobů mluvních. Což vše by způsobilo, že by jím rádi mluvili lidé a převhodně mohli by vykládati co smýšlí, i že by tudy mnoho jim přibývalo soudnosti. Takovým vidí mi se **latinský jazyk**, aspoň z těch, kterýchž lidé užívají, i které nám jsou známy. Nebo ten jazyk uade všecky byl by nejdokonaljším, kteréhož by slova povahy věcí vykládala (jakýmž k víře podobno, že byl onen, kterým Adam věcem jednotlivým jména dával atd. A tomu teprvé nálezku mimo jiné z míry diví se Pythagoras 5). Než k latinskému jazyku (pravě) navraťme se. Ten poněvadž jest již rozprostřen po lidských národech přemnohých, an umění téměř všeliká jím jsou vytištěna, že jest i hojný, jelikožto vzdělaný a rozmnožený mnohými spisovatelů důmysly, nad to že jest hláholu lahodného, potom že jest vážnosti jakési nikoli divoké a plané, jako jest to do jiných některých, alebrž mohutné a moudré atd.; hříchem by bylo nevzdělávati ho a nezachovávatí. Který byl-li by zmrhán, i veliké by vzešlo v naukách všelikých změtení i veliké v lidech nesjednocení a odvrácení z nepovědomosti jazyků, protože (jak D. Augustinus mluví), volí kde kdo se svým psem se obíratí než se člověkem neznámého jazyka atd. Prosplívá mimo to, aby některý jazyk učencům byl posvátným, kterým by tajné věci zana-

menávali; vždy by přece snad prospívalo, aby ten tajnějším byl od onoho obecného atd. Učíti se tedy sluší latinské řeči a to důkladně, aby se nernšila. Nebo stále rušena jsone přestává býti jednou, krajiny všecky kde jaké budou míti svou, kdy se stane, že lidé ni sobě vespolek vyrozumívati nebudou ni nměním oněm, které latinskou obsahují se řečí, což vidíme, že se již jí stalo 6).

10. Toť jsou moudrého onoho Viva důvody, za kterými chce, aby studium latinského jazyka všem národům křesťanským bylo co nejschválenějším. Kde čtenář uznámená do toho může tajné přání dokonalejšího nějakého jazyka (kteréhož by slova povahy věcí vykládala), jakož praví, od kterého však brzo odstupuje, protože snad naděje neměl, že nám lze tak blaženými býti ve vzdejší životě. Avšak není chyba důvodů, které naději dávají, že lze jazyk zpravití vešken významný, vešken věčný (realný), vešken pořádaný. Vešken významný, ve kterém by nic nebylo na prázdno až i do nejmenších tytlíčků, buďže věcné stránky bysi šetřil buďže dobné. Věcný, kteréhož by všeliké slovo bylo na způsob výměrn a které by samým zvukem myslí vyobrazelo povahy věcí. Naposledy pořádaný vešken, ve kterém by nic nikde nepravidelného se nezbíhalo, všechno pak pravidelné. O kterémž nadíti se jest, že může býti latiny nebo desetkrátě snadnějším nebo stokrátě hojnějším anebo tisíckrátě způsobnějším vykládati způsoby při všelikých věcech. I tohoto chvalného pokusu neopustí-li zdar, bude nám na všecken způsob proč náramně se těšiti z lidských věcí. Pokud však naděje tato jest v nejistotě, nejlépe bude jistých požívatí věcí a těch, které jsou před rukama. i vzdělávati mimo jiné z jazyků, kteréž máme, některý, který by nám prvé navržené výhody poskytl 7).

*(ať zdá se, že
sobě někdy přeje
dokonalejšího
některého)*

*Důvody Vlivu
pro latinský
jazyk.*

1. 11. Přistupujeme tedy ku mínění Vivovu, že latinský jazyk mimo ostatní světů sluší schvalovati, z důvodů jeho, které tuto opětuje. Předně, že mnohým národům již odbývá za Merkura.
2. Druhé, že spořádaností svou mnohé dodává vtipům zprávnosti. Třetí, že moudrosti všelikeraké hotové již s sebou přináší poklady uade všeliké po všem světě jazyky. (Vždyť i nad Řeky již mnohem předčíme jakož novými mnohými nálezky tak i jinými nesčíslnými konečně přece moudrými vystiženými, kterých bys u Řeků darmo hledal 8). Čtvrté,
4. že k snazšímu se učení jiným jazykům kterýmkoli věrným bude prostředníkem. Páté,
5. že žádného jazyka po řeckém nemáme výmluvnějšího: než který řečtinu co do snadnosti o mnohé houy vzadu zůstává. Nebo v řečtině (jak týž Vives tamže mluví) veliké jsou motaniuy a nesmírné ústupy netoliko v rozličných nářečích než i v jednokaždém z nich, až se ono nezdá býti týmž jazykem, za kterouž nesnadností svou, zdá se, také pomínula 9).

*Jiné pro něj
(jazyk) ze přítomného záměru*

1. 12. Přidati lze důvody z přítomného předsevzetí vzaté. My přejeme sobě, aby jeden jazyk mimo ostatní se vzdělával, za účelem trojím. Předně, aby vtipy mnohých národů vzdělán byl rychleji a dokonaleji. Potom, aby týmž uárodům byl spolu k vybroušení jejich jazyků vůdcem věrným i vzorem stálým.
2. Posléz aby tak velmi švarně vzdělán jsa snáze ujat byl za společného Merkura až i od těch, kterýmiž ještě ujat není, i aby jim příčinu skýtal, své řeči týmž vzdělávati způsobem 10).
- 3.

13. K těmto pak účelům žádný jazyk nad latinský příhodnějším se neukazuje. Jakožto který nyní již ujat jsa po veškerém křesťanském oboru nyní již vzděláván jesti vtipy veškeré Evropy, že volná již se prostírá cesta ku poskytnutí veřejných k tomu příčin, zbyvá-li co dále konati při jeho se zdokonalení. Pak

že ve školách evropských sám vévodí, sám bude moci převěrným vůdcem býti ku rovnoběžnému mateřských jazyků vzdělávání. Posléze, že důmyslnost evropských národů přístup sobě propravila ku všelikým ostatního světa národům, i že je zná, (nebo z rozdílných evropských říší obchody se vedou do rozdílných veškerého světa dílů): bude moci býti toto obecné jazyka latinského vzdělávání přestátným prostředkem i naprosto obecným na šíření světla, um a věd i víry a náboženství po národech mrákotami utlumovaných. Stanovíme tedy na kouec, že toliko latině tuto vzdáti sluší čest, aby studia její jednak námi Europany pilně doma byla vzdělávána, jednak, pokud nejvíce státi se to může, šířena k jiným světa národům, po Asii, Africe, Americe.

14. Ale jest něco, co uáramně překází, zdá se radě této, totiž nesnadnost, pro kterouž latinský jazyk u všech jednak ve zlé jest pověsti. Nebo studium jeho, se kterým u nás školy se hmoždí, jest obšírné, zamatené, okolično, drsnatostmi a ostím osypáno, že řídčejší mohou vytrvati, a že kdož mohou, málo kdy vynášejí učo tolikých potů hodného. Ani se jest domnívati, že neprávě psal muž znamenitý: že kuchtíci a droslařové a kteříkoli vetešníci (smrdoši) při kuchyňských, vojenských i jiných služebných pracích hbitěji se přiučí kterémukoli jazyku od svého mateřského co nejodhodnějším, anobř dvěma neb třem, nežli škol chovauci za největší prázdu největším úsilím jedinému latinskému (Eilhardus Lubians).

Ale ondi jak se zdá jazyka latinského nesnadnost.

15. Pravdivo-li toto, (odepřiti však tomu sotva lze, neuchylně vězí vina buďto v nějaké nesmírné téhož jazyka nesnadnosti, nebo v opáčné metodě při vyučování jemu. V jazyku-li samém, nadarmo míníme jej národům schvalovati, nezdaří se to. V metodě-li, naděje jest, že uměníu lze odvarovati překážku.

Tato nesnadnost opravlivu-li, státi vyčítati.

*Tré, což jazyk
některý nesnad-
ným činí, nchrubí
jest do latiny:
jako*

16. Že však v jazyku vina nevězí, jistým lze prokázati důvodem takto: co jazyk může učiniti nesnadným, tré jest: zavlá u vyslovováni nemotornost, významů tékavá nejistota, a v proměňování přílišná nepravidelnost. I toho nic není mimo jiné do latinského jazyka.

*1.
vyslovování
drasť*

17. Nebo výslovnost je dosti krásna, líbezna, lahodna, ať šetříš písmen, ať slabik, ať slov atd. Nebo žádného písmene neobírá tento jazyk, kteréhož by ostatní nejímaly se všechny. Žádného totiž to zde nealézáš hebrejského hain, žádného arabského h ha, (kteréž mezi všemi písmeny nejnesnadnějším vysloviti sondí Erpenius); žádného anglického th, žádného polského a neb e, které třeba vydmychnouti chřipěmi atd. 11). Samohlásek nemá než pět, i vyslovuje je jednotejně velmi zřetelně vždycky; aniž souhláskami, jež jest brzo ztvrzovati brzo změkčovati, zkrncuje sobě úst jinak a jinak jako slovanština 12). Krátce, hladko zde všecko. Ano i slabik, kteréž vážně působí nebo nutí hrýzti jazyk neboli pysky, žádných tak hrubě nemá. Jakož ani slov buďto nemotorně protáhlých jako uherština nebo do ohyzdna krátkých, i jež proto hromadně jest ve větu hloučiti, jako čínština a na díle němčina 13).

*2.
významů tékavá
nejistota*

18. Vyznamenáuí přemnohých slov a rčení dosti místné i k věcem snadno dadoucím se obrátiti mají do se latinská (slova a rčení): ne tak jsme zde jako v jiných jazycích nejisti leda v některých starých slovech (bez kterých býti můžeme), se žádou tak hrubou škodou.

*3.
proměňování
přelíká nepra-
videlnost*

19. Jakož i proměňování čili tvoření slov a rčení ua mnoze pravidelno a v jisté zákony již uvedeno: nepravidelností mnohem méně se zbíhá nežli v řeckém anebo v přenejeduěch obecných jazycích; i ty rovněž přece již jsou vymezeu, másti nemohou, jest-li při tom pozor.

*Metody tedy
nesnadnost pře-
káž.*

20. Všecka tedy vina nezbytně svaluje se na metodu, což aby na jevě bylo, prokázati to jesti ze základů.

Hlava VII.

O běžné posud při vyučování a učení se jazykům zvláště latinskému metodě všelikterak zamotané.

Jest-li metoda, jakož se vyměřuje, jistá a Metoda jazyků krátká něco dělati cesta, bude lze doličiti, že staří metody při vyučování jazykům neměli zádué, my pak posavad velmi nedokonalou.

2. Nebo staří neuvykalí jinak nežli zvykem t. j. po častém a ustavičném s mluvčími rozmlouvání, mluvčím vyrozumívati, potom i sami mluvíti, jakož i posud my děti mateřskému i sprostí lidé jiným, kterýmkoli obecným jazykům se učíme. Což nic umění starým nebylo
žádné, mimo
zvyk, do sebe uemá ani nazvati to lze cestou jistou a krátkou. Kdo arei tak jazyku se naučil, zdali vškerému se naučil, jest nejist: an nelze ledakomu ledakde ledakdys řečí doslychati o všelikých věcech. Jest-li však čekati, až by lze bylo, čekati jest muohých lidí rozmlouvání i příčin ku mnohým věcem, což neuchylně obmeškání sebon přivodí. Proto kdož jazykům neučí se nežli zvykem, sotva mohou dokonale naučiti se jich více mimo jeden a druhý. Víceli, kousky jazyků budou, nikoli jazyky, avšak i to právě (bude) čímśi nelicným a nezřizným. Krátce, pouhým zvykem jazykům se učiti, jest cosi případného a obšírného a povrchního, t. j. nekokonalého. 1).

3. Nám však ku latinskému jazyku tímto časem ani tato okoličná cesta hoditi se nemůže, pouevadž uení, kde bychom tak zvykem onomu jazyku se učili, když obecným býti přestal a toliko v knihách trvá. Se knihami však se obrátiti není jednostejně snadno ani napomáhá jednostejně zámeru jako s lidmi živými, aua kuha, věc nemá, ueníže nám však k latinskému jazyku
i tak
neprospěšná.

mi, nevyrozumívám-li čemu jako živý učitel, napomáhati žádným pokynem anebo posunem anebo věcí ukazováním anebo opakováním skrze souznačnosti a obhovory potud, až bych chopil.

*Hodně tedy
uméním podjato
se hledati pomoci.*

4. Neproměnně tedy tam mělo se jíti, aby uméním pohledávalo se pomocí, totiž metodickým jakýmsi návodem ku vyrozumívání knihám. Ani jinak bylo lze, než aby zpraveny byly slovníky, slova latinská slovy mateřskými směřující a tak smysl slov odmykající, i aby přičiněna byla mluvnická pravidla vyjevující formy a normy o strojení řeči latinské tak při slovech jednotlivých jak spjatých. Až potud právě, uvažuješ-li věcí podstatu. Nebo jinak lépe nelze jazykům tak vyučovati a se učiti, jakož je vzdělávati nežli věcí vypravováním čili vyjmenováním, co zde spisovatelé konají a slov sbírky, kterými zde slovníky jsou, a poučení, kterými způsoby slova se pojí a v řeč strojí, což odbavuje mluvnice. Naprosto tedy dobrým úmyslem (NB) tyto tři kusy ke studiu jazyka latinského obrány za základy, aniž kdy bude lze něco lépe vymysleti, jakož potom shledáme.

*než kterým
zstavem?*

5. Zvláštní však toho zde způsob a s tím zacházení jest potud takový, že hodně muži učení nářky stíhají rozličnými metodou ve školách běžnou, a že my všelikou vinu chatrnějších a zdlouhavějších prospěchův uvalujeme na onu chybnost metody.

*Vynvídání to
nářky mnohých,
jako p. Lubinaov.*

6. Z nekonečného počtu nářkajících jednoho uvedu, Eilharda Lubina 2) bohoslovce přeslovutného, který ve předmluvě své na nový zákon, který vydal ve třech jazycích r. 1614. takto píše: „Obecný onen způsob při cvičení chlapců ve školách, takovým mi se naprosto zdá, jako kdyby komu projednaným úkolem a naschvál kázáno bylo vymysleti způsob anebo návod nějaký, kterým by jednostejuě učitelové jako žáci

nejíuak než nesmírnými pracemi, náramnými tesknotami, neskonálními lopotami a nejinak než předrahným teprvé času prodlením ku seznání latinského jazyka onino přivodili, tito přivozováni byli.

Quae quoties repeto, vel iniqua mente revolvo,
Concutior toties, penitusque horresco medullis.

A hned: „Což když častěji na mysli jsem uvažoval a pošetřoval, vyznávám, že nejednou na onu myšlenku jsem byl zaveden, že zlým jakýmsi a závistivým duchem, vrahem lidského pokoleuí, do škol to uvedeno bylo s počátku skrze zlověstné jakésimnichy, jakož naprosto jsem o tom přesvědčen.“ Dodává potom, čeho však tak opačnou prací docházíme: „Neplodí se“, praví, „než germanismy, cizomluvy, hru. bomluvy, latinské řeči zmetky, ohyzdy a ohavy a nešvary.“ To onen.

7. Jiných uvoditi svědectva, - co na plat? Známy *i mluví víc známa.* jsou tyto již rány, spíše čekají léku než poroku. Příčiny tedy toha zla raději vyšetřnjme, abychom rozuměti neduhu srozumívali, i naději měli, že na lék uhodíme.

8. Třemi hlavními kusy lze obsíci obecné metody chyby a hříchy. Předně, že cesty nepovědomé na cestu bez vůdce puď. Druhé, že je nad to žene na místa šlakovitá a neschůdná. Třetí, že nutí lézti k vrchům věcí nepřistavíc schůďav a stupňáv.

9. Prvým hříchem jest to, že jazyku neznámému, latinskému, chlapci se zavozují učiti odtažitě bez předchozího náležitěho věcí poznání; i čeho tedy návodem jemn se učiti budou? Nebo učiti se jest přicházeti ku poznání některé věci neznámé po některé zuámé. Df někdo: Učí se latině návodem mateřštiny již známé. Ba právě, kdyby ta již známa byla. Než neprávě se bývá domníváno, že chlapci mateřštině,

*Chyby obecné
metody tří :*

*1.
že jazykům něi
odtažitě
bez předcházo
věcí poznání.*

poněvadž vyslovovati umějí, i rozumějí, když sotva každé desáté slovo k věci případně obrací umějí, poněvadž ovšem tomu vycnění nebyli ani se vyučují, jako věc posud se vede. Neběhlý jest to tedy vůdce ve všem, očkoli by se pokusil, působný pak někým spíše po oklikách trnáceti nežli přímo až k cíli vésti.

10. Co pak medle prospěje chlapci moci vyříkati slova latinsko-mateřská nebo mateřsko-latinská, nerozuměli by těm i oněm? Téžo paponšek dovede. Třetí jsou tedy to, že první latiny začátky vůbec počínají slovy podobné se skonávajícími: Dens Gott, necessitas Rott, manus Šand, pignus Šfand a t. d. Nebo neví-li chlapec, co Rott, co Šfand, co jiná takováto slova jsou, (však neví), opakuje tisícekrát, a zase tisícekrát latinská i mateřská, tolikéž bude hláhol beze smyslu. Naprosto tedy zde od brány se pobluzuje, že slovům s věcmi nespjatými prázdnem těkati buď se ukládá buď dopouští.

II.

že počíná dobrou stránkou
t. j. mluvnici,

11. Druhým hříchem jest, že počátečníci hned s počátku na mnohonásobné ženou se zmoly, mluvnické míním zmatky. Nebo dobrou stránkou spíše nežli věcnou latiny strojbu zahajovati t. j. spíše mluvnici nežli slovníky anebo spisovateli ujal se slavným škol způsobem. Avšak což to boha-dle jest jiného než chtíti dobrou vésti v nehmotu, než chtíti počítati ve váčku nepeníze; než chtíti dělití nečísla t. j. strojiti šibřilky. Méně nesmyslností by ta věc do sebe měla, kdyby předcházela mateřská mluvnice, ve kteréž by již prve chlapci pochopili potřebnost a pokládání rodů, pádů, sklánění atd. Nebo toho dojiti snáze by bylo příklady jazyka známého (mateřského), a zde by to již jmíno bylo jako první známým na velikou vtipům úlevu. Než ještě nepodjato se předkládání mluvnice ve školách obecních, zde teprve při prvním přístupu k latině takého cos ukazuje se

a to ne mateř-
skou

chlapečům, aby přenejdu z nich se domýšleli, že v latinském toliko jazyku toto tak jest, a aby nevím čeho potvorného tu se domnívali.

12. I aby kříž těžší byl, dávají chlapcům do rukou mluvnici latinskou, nikoli mateřskými slovy, kterýmž oni rozumějí, zpravenou, ale brž latinskými, kterým ještě nesrozumívají, naprosto jako kdyby kdo komu z nás arabštině nebo mongolštině učiti se žádajícímu podal pravidla její sepsaná oním právě nám přeneznáším jazykem. Kdo z nás medle vděčen by byl takových pomoci? Kdo by spíše nevěřil, že z něho se smích strojí, i kdyby neměl nevole do takového učitele? A přece čeho bychom nechtěli my vyspěti, aby se nám dalo; a co bychom, kdyby kdo takého cos proti nám nařizoval, vykládali za bezpráví nebo posměch; ať toho se dopouštíme sami proti outlíčným vtipům.

13. A tak nováčky své, vojakování posud nezvyklé, trojmu spolu umítáme nepříteli, trojí spolu vésti je nutíme zápas. Prvý se slovy pravidla, aby jim vyrozumívali. Druhý se smyslem pravidla, aby, co se jím chce postihly. Teprve s duchem latinského jazyka od jeho mateřštiny na mnoze (i v obdobnostech) se uchylujícího. Pomlčím nyní o množství pravidel, jich zatemnělosti atd. Práce líhne se tu z práce a teskuostem není konce. I má býti možná, aby chlapec nevázl? ne mračil se, ne bláznil takměř?

14. Třetím běžné nyní metody hříchem jest, že nutí žáky jíti nikoli po stupních ale brž nemožné provoditi skoky. Vysvětlím to, aby nikdo nepochyboval, i něco více slovy, abychom velice zamatené tyto zmatky i právě vyšetřili i ze škol vyhostili, budeme-li moci.

15. Velmi zakořeněno jest ve školách, když proplákla se ústa pravidly mluvnickými, jíti ke spisovatelům. Ale ku kterým? Které nejlépe zřizeny chtějí býti viděny, berou ihned nejlepší, Cicérona a Virgilia, i prým počátečnickům listy

*ani slovy mateřskými zpravenou
než slovy nesrozumitelnými věci,
jímž se nerozumí,
vypravujícími*

*čehož tří se nutí-
kají nesrozumělostí.*

1.

2.

3.

III.

*že nutí k vrchům
vstupovati prve
nenastrojivě
schodů.*

*to jest, že latiny
studium počíná
Ciceronem
a Virgilem.*

*čeho nřkazuje se
nesmyslnost.*

Ciceronovy vybrau  (t. j. kratři) a Virgiliovy eklogy vykazuj ce i pomaličku ř ky strojíce k jiným spisům t chřze spisovatel  3). Ale co jest vzduchem kr  eti, prosím, ne toto-li? Co jest l tati bez perut , ne toto-li? Nebo Ciceronovy listy, a  zovou se pr telsk mi (familiares), p ce jsou ps uy od muř  k muř m namnoze o jednáních státních; co outl mu chlapecck mu věku do takových věcí? Zase puďme je, aby oblo hltali, čemu nevrozum li.

1.
*pon v di  ceme,
aby chlapci
chápali věci,
a kter  nejsou*

2.
*a to p li slohu
nad pochop
vzneřen m,*

16. Co d ne pak teprv o Virgiliov ch spisec ? kterých pr  iuou vzneřenosti slohu b sn ck ho chlapcům nikterak napodobiti (a ua  je tedy předkládají?) nelze anobřž uelze jich chlapcům uikoli postihnouti, auy jsou z důmyslu kuřete básníků divy ař i největř m mistrům. Zvl řt  eklogy, kter  toliko pro krátkost sem ob r v ny bývají; i ty jsou dohadů tak plny, ař sami u itel  onde i onde váznou v nejistotě jsouce, co se m n  4). An ř pak chlapcům toto psali spisovatel  oni, ani mohli sn ti, ře se kdy toto tomuto outl mu věku a to latinského jazyka uepov dom m předkládati bude; neř psali sv  rovni, muř m a to t m, kter  byli vtipem vybrouřeni, soudem vysp li, ve zkuřenosti světa hon ni. A psali o věcech svého věku, sobě zu m ch, n m neznámých, leda co známosti sobě dobyt  mohou snař t dějin římských badatel . Co tedy chlapcům po tom, kter  teprva na to prohlédati za n j , co zde doma okolo sebe mají? Vůbec jsou ony spisy slohem vzueřeuy, strojny; co tě věci činiti se chlapecckou řvatlavost ?

*tehoř ani v ma-
teřsk ch řec ch
by někdo dopou-
 t ti neměl, aby
se d lo
jeho mladistv m
chlapcům.*

17. Pokládá se mezi pr pov dmi, ře Attilius jak si říkával, ře jinoř  na foru tak p emi stopansk mi po n j  jako chlapci ve řkol ch Homerem: a  ob  to d teřzito velmi, k tomu p ce co jest nejvyšř  po stupních třeba jíti. Odkud vysv t , ře za starod vu za velmi nesmyslnou v c by bylo jm no, řy byl někdo  t l řeckého básníka Homera řeck m předkládati chlapcům; Virgilius vřak zdali není Latinův Homerem? Kdyby n kter  oby ejn 

učitel mládeži německé, kterouž abecedě učiti na sebe běře, rozvínati a napodobiti dával Regentenbuch Reischerův anebo básně Opitzovy, vysmáli by se mu 5). Proč? Proto že chce, aby ptáčata holá u výsosti létala, že káže stěnátkům běhati teprv ohledujícím silnou stíhati zvěř, že žádá, aby vůz břemeny přeložený tažen byl mladistvými klisaty ua nohy ještě neutuženými t. j. že vymáhá věci nemožné neb aspoň směšné, když tvory mdlé, s tak náramuá břemena nejsoucí přece proto postrkaje a jak mluví jim polehčuje, aby co chce, by se dalo, že se děje, se zdálo, sám všelikterakým a pracným ale marným úsilím jimi točí a obrací: hned před sebou stroj svůj (spolu se zapřaženým ubožátkem hřbátkem) strkaje, hned za sebou vláčeje a smýkaje, obapol nikoli beze supáuf a se pocení, jen aby divákům dým v oči puštěn byl t. j. aby se zdálo, že žák koná to, čeho uekoná, anjž může. Vždy ještě mluvím o učiteli onom příliš málo moudrém, který by násilím v děti vpraveny míti chtěl ouy mateřské spisy, které dětem nejsou psány. Avšak vesměs ve školách latinských dvojnásob více blázníme, když rovuěž vážné a přeobtěžné věci, i které vycházejí nad pochop mládeže, chlapcům cpeme jazykem cizím, kterému mají se teprv učiti.

18. Že dějí: že ne příčinou věcí toto dětem se předkládá, než aby naučili se slovům, rčením, slohu; věci uačírati budou až povyspějí. Odpovídám: Nešťastný rozvod, na různotrhati, čeho trhati uesluší. Umínil-lis vzdělávati papoušky, kteří hlaholy beze smyslu dávají? Neprávě se však domníváno bývá, že lze vyrozuměti slova a rčením, by pak věcem se nevyrozuměvalo, což ani se stalo ani kdy se stane. A budiž, že lze. Proč jim věcí prázdným k jiné ukazujeme době, lze-li spolu se slovy napájetí se známostí věcí slovy vyznačených? Proč nováčkům ve vojakování pošvy dáváme bez mečů? Proč slabouukým žaludkům umí-

*Odpoc prvý,
že jazyku stučí se
učiti dříve věcí.*

táme ku pozření skořápky bez jader? Na konec budiž nechat tak učeno se bývá jazyku, aby dříve vyrozuměno bylo veškerému, nežli chápeme se spisovatelů, jež příčinou věcí jest rozvímati, zdaž pak proto třeba bylo věž počínati od vrchu?

*Druhý, že uxor
dokonalý sluší
bzdít za ideu.*

19. Praví: Dokonalé sluší vzíti za vzor. Já pak dím, že to nevhodně propověděno, neproblédá-li se ke stupňům. Sluší se arci nésti k dokonalosti, avšak tehdaž, když jí dosíci jest naděje, totiž když jsme na blízce. Z daleka a hned s počátku dokonalosti hledati, jest předčasného porodu hledati, protože se krajné věci bez prostředních nepojí ani se scházejí. Žvatlavosti nejbliže nepřisedí výmluvnost; třeba by mezi tím šly stupně. Hned po květu chtěti česati ovoce nebo když sotva setí odbyto, nebo když teprv obilí v stéblo vyvstává, chtěti sbíratí snopy a plniti stodoly, nesmyslné jest.

*Do Cicerona co
selátníků, více
než mužské jest.*

20. Ani sluší zamlčeti, že Ciceronovy výmluvnosti neschvalují nad jiné čackost a hojuost rčení (která u Plauta, Terentia a jiných častěji a švarněji se vyskytají) než pro v divy znamenité vymýšlení a pořádání obsahu. Což věcným čmsi jest i sondu vyhledává více než mužského, který chopnosti chlapecké příliš náramně dalek jest.

*Chůvy a koně
nevínají metodu
ve školách ne-
smyslnosti.*

21. O by pak třebas od chův učiti se libo bylo, když by se šetřilo, kterým ony pořadem a stupněm neumluvnatům materštinu vštěpují, neb i jídla obyčej mají vpravovati, aby život pomaličku se sílil! Tak uáramně nepobluzovali bychom jistě! Tolik bezpřemných i proto marných a směšných nepokoušeli bychom se provoditi skoků! Nyní však, zdali co jiného dělají školy, než by dělali, kdo by v neumluvně mléka posud potřebné chtěl cpáti zelí, slanečky, hovězinu nuzenou a podobné věci, ku kterýchžto převáření sotva silné dostačují žaludky? Nebo (kdož by chtěl) jemu bezzubému ořechy metati outličkým dásničkám rozlouskati? Nebo

(zdali co jiného dělají školy než by) dělal šlechtic nějaký, který by synáčka dvouletého (ten zpravuje se příčinou, že v jezdec má vyspět) na koně poněkud plachého chtěl sázeti, aby záhy navykal? Toť by pak příliš nečas se dalo, poněvadž příliš před časem. Nechat prvé chlapec učí se krok za krokem kráčet, pak volněji běhati, tož jezdit na třtině dlouhé, teprve dospěje doba, kde bude moci i na koně vyskočiti a se proháněti; věk sám hbitě té věci naučiti se poskytne tak příčin jakož způsobilosti.

22. Konečně jist jsem, by dnes Cicero vstal i do škol našich vstoupě viděl, ano spisy jeho tak se mohl žvatlavé dětství, buď by mu to v pravdě směšno bylo nebo hněvno. Jakožto ten, který již tam kdysi osvědčil, že toho nemůže učiti řečnovati, který nemí mluvíti (3. de Orat.) Čeho chceme více? Nepřestaneme-li přece jemu bezděky svojátek žvatlavých ku cvičení cpáti? To pak, že jiti může, on odpírá, odpírá i rozum sám. Nebo jako příroda tak umění nikterak nedopouští skoků. Po stupních třeba aby šlo, co před se jiti má; sice v skutku stane, zvázne, vymizí, dynem vzejde všecko. Nebo prosím tě, může-li býti stromem, což nebylo sazenicí? nebo fíkem, což nebylo prvé holičkou? Může-li kdo vrch žebříka osednouti, kdo prvé na spodním nestál stupni? Nebo může-li ode zpodu přijíti k vrchu, kdo před se nešel po stupních? Přestaňme boha-dle blázniti, a neumíme chlapečkům svým zmatků, jichž ten věk rozpléstí nemůže, nedělejme vtipečkům ontým daremných křížů, příčin mrhati čas nehledejme tak snažně.

23. S větším ziskem ony větší věci se odkládají: s větší výhodou vynuakládají se přítomné hodiny na menší věci, věku a prospěchu případnější. Učme se prvé latíně žvatlati, pak mluvíti, posléz pustíme se v Cicerona, by nám ukázal i umění řečnovati. Trebas bychom se prve tak hotovými stali vypovídati vše po latínsku jak mateřsky již každý z nás může, přece vždy

Cicero nepřipouští chlapců na žáků.

protože to a žitným prospěchem dítě se nemůže.

ještě u Cicerona, Terentia, Virgilia, Ovidia něčemu se nám učití bude, ba tehdáž teprve bude. Nebo kdyby kdo nevyrozuměl vlastním významům všech slov i obecným způsobům mluvným, oněch vznešenějších v řeči strojností a okras nebude moci ani čenichati, neřknů aby chápal aneb jaké odtud ovoce vyzískal.

Vossiovo svě-
dectví.

24. Nechat zavře tuto rozpravu znamenitý mistr, tajemství filologických Vossius 6), jenž praví: Milerád uznávám, že k vyněování latinskému jazyku způsob od obecného jinaký sluší vyšetřiti, i smýšlím, že toliká spousta ředidel a výjimek, která pacholectví vtípy dnešního dne otupnje, nikterak není potřebnou, ba škodlivou převelice. Čemuž bohděj bysrozuměli, kdo pacholectví v pravidlech tohoto umění cvičiti neb utvrzovati na sebe vzali! Nebo od nich nelze jiným způsobem se učití mluvnici než tak, že učeno se bývá tolika zbytečností, které by v krátce potom větrem byly puštěny. I by v této toliko stránce se hřešilo! Nyní i ti, kteří ne nepatrnou péčí vynasnažili se všeho stíhati spíše k vůli učitelům nežli učňům, navršili až hrůza co nepravých pravidel a přece při toliké spoustě výmyslův i výkladů nedotkli se ani prstem přemnohých věcí i největšího dosahu atd. (v knize VII. mluvnice v hlavě I.)

Hlava VIII.

Rady rozličně posud přemítané o napravení metody při jazyku latinském.

Rozsuzování
o vyučování la-
tinskému jazyku
ve školách.

Za dobré mám posetřiti, kterých ohledáváno bylo až posud lěků na ony při metodě zmatky, až by známo bylo, kterými ani za vlas neduhem nepohnuto, aby snáze ohlednouti se lze bylo po nějakém

platuějším. Připomeneme tedy stručně toho, oč se jedním stoletím obecně pokoušeno v Německu našem, netoliko radami ale spory zuřivými.

2. Sporn hlavon bylo: Příklady-li či zvykem slušelo-li by vynčovatí jazyku latinskému? Tito hájili toho, oni onoho, a ještě vždy jest rozepře nerozeznána. Dva ze předních v metodě mistrů i škol opravců uvedu, onoho znamenitého Melanchtona, obnovitele věd po Německu a chváleného teď nejbliže Lubina

Zdaž mluvniel
či bez ni.

3. Melanchton 1) (ve předmluvě na skladbu k Justovi Jonovi) vyjždí velmi prudce na ty latiny učitele, kteří pokoušejí se jazyku tomu vyučovatí holým zvykem bez pravidel. Nazývá to zmatečným učiti se způsobem, kterým žádné dokonalé vědomosti v žádném oboru dobýti nelze, i že přezle o mládež se starají ti, kteří ji vedou ku věci netoliko nyní záhubné ale ku té, která po všecken život jim a státu škoditi bude. Nebo když jednon chytanou se opomítání pravidly mluvnickými, že potom podobnou nedbu přinášejí k ostatním větším uměním, i že posléze z mysli vypadá šetrnost zákonů, které zpravují soukromé a veřejné mravy, až tak nedba ve věci jako se z počátku zdá, nepatrné, naposledy ohromnou zplozuje neřest atd. To Melanchton na uvedeném místě. Jinde pak takto vypoovídá: Veřejně by měli tresty nařízeny býti na takové učitele, kteří pravidla oškliví.

Melanchtonův
hlas
pro mluvniel.

4. Lubinus na odpor (v oné své dříve zmíněné předmluvě) takto rozpráví: Čím jiným jesti toto ve školách mluvnické cvičení nežli studií meškáním než věku chlapeckého, ano i jinou škého hubením? než voluě mysli nebo vlohy mučírnou? než naposledy nejlepších vtipů ze školy pleněním? A na kteréž posud s neocetitelnou a nenabytón škodon a zhoubou ve

Lubinaova
na mluvniel
vyjždí.

škerého lidského života tak krátkého, tak vratkého vynakládá se všechna ona chlapectví, mládenectví, anobřz přimnohých i jinosského věku doba, života do 20. roku a dále, přelibežné ono vseho lidského života jaro. I kterého neporušené květy a outlinké růže trhají přeteskklivá ona anšlechtilým i spanilým myslm přenevděčná a děsná mluvnická pravidélka a z kterých hned žádného dále není užitku atd. Žáci mají jako své rodiče milovati nčitele, kterých však namnoze nenávidí a se bojí, anobřz se strachují jako tyranův a katanů svých děsivých pruty a pruhy. I připadá všecku tato nečest téměř (NB) na pravidla mluvnická, která po obecném tomto způsobě chlapcům naskrze jest vštěpovati, aniž přece vždy (NB) vštěpovati lze jinak než pruhami a ranami; i je-likož ovšem s ně ještě není chlapecký věk, cizí a štítí se jich přirozeně atd. I učitelů samých nemůže mluvnice neučiniti zuřivými, nevrlymi a mrzoutnými, když káží ono dělati, co chlapeckému věku působí násilí, i co jest přírodě odporo a odbojuo.

5. Aby však někdo se nedomníval, že Lubinus ne všech snad mluvnických pravidel se odžehnuvá, nýbrž oněch zatmělých, zamotanych, všelikterak zamatených, za která vesměs jsou jména, poslyšme, kterak brzo potom se vysvětluje: Ač pak tato se meškání mluvnickými pravidly tolikráte proměňovanými se naskytají přece, aby již ovšem na konec konečný zpravena byla co nejdůkladněji, (NB) aby k nim ničeho více nebylo lze ani přidávati ani njímati, mělo by až i třebas císařským nařízením to opatřeno býti, aby ani dost malounko v nich se neměnilo a aby ona pravidla vůbec předkládána byla ve všech školách; přece proto bych soudil, že ani tak

o chlapecké cvičení není se dosti postaráno. Protože ona pravidla, buďtež si na konec jakáz buďte, (NB) dokonce se nehodí chlapeckému věku. Neb o to dříve všeho jest pečovati při všelikém cvičení, aby cvičení přizpůsobeno bylo schopnosti těch, kteří se cvičí, čeho že nebylo ostříháno, zdá se, že ve školách všeliká ona vzešla záhuba atd.

6. Potom: „Počítá se v rozšířených u nás mluvnických knížkách sto a osmdesáte výrazů technických a nad to více; ve skladbě sedmdesát a více pravidel s tolika výjimkami, ze kterých přenejedny věci tak hrubě jsou zatměly, že sotva jim vyrozuměti mohou věkem letitější, soudem a vědomostí již vyspělejší. To však vše čímž jiným jest naposledy, než rovněž tolikými závadami a zábavami chlapeckému věku? ba rovněž tolikými zhonbami a mukami, chlapeckému věku způsobenými? i rovněž tolikými zmatky, kterými chlapci nejinak se zaplétají než jak outlouká kuřata se zamotávají zámátky ženských odhozených vlasů? Naprosto jako by se státi nemohlo ani mělo, aby jazyku latinskému se naučeno bylo leč lopotnou prací a tolikou jinošského věku ztrátou“.

7. Naposledy přidává: „Kdyby kdo nemluvně učiti chtěl choditi i je stavěl netoliko na kluzký led ale nad to ještě nohám jeho podvázal brnsle z přehladkého železa, anobrž ještě chůdy nohám jeho podstavil a dříve chtěl je učiti uměle stoupati, nežli ještě přirozené a ledakterak by mohl kráčet, ten arcí sonzen by byl hodně za nejsílenějšího mezi všemi smrtelníky. Takovou v pravdě šíleností zdá mi se, že (NB) již dávno zbláznili se ti, kteří první uvedli ten již po tolik století

při cvičení chlapců ve školách běžný způsob **po pravidlech a vyměřeních**. Avšak těch mnohem bláznivější ještě byli ti, kteří pravidla mluvnická sama v sobě zatmělá, přesto verši vázající chlapcům předkládali. (NB) Verši pravím tak hrubě zatmělými, že by i nám věkem dospělejším třeba se býti zdálo nějakého Oedipa na vyrozumívání jim!“

8. Až potom Lubinus, kteréhož nelibost do mluvnických oněch ve školách běžných cvičení obšírněji (ještě ne zcela, více proti tomu pokládá) jsem připsal, aby zjevně vědomo bylo, jak opravdově muž onen tyto zmatky má v ohavnosti.

Caselinův podobný o mluvnici soud.

9. O podobných soudech jiných mužů nedotkn, leč že Caselinus 2) (tak znamenitý rovněž muž!) čímsi více nežli mluvnickými titěrkami to nazývá, i že myslí, že podstata veškerého toho umění (mluvnice) vězí nejhlavněji v ohýbání slov.

1 též Lipsiův.

10. Veliký posléz Lipsius 3) tonže takto píše: „Já chlapec jsa trojí oplul jsem před lety mluvnici a trojím se stěhování. Do třináctého roku zabavovaly mne ony titěrky hned od osmého. Pět oněch roků kdyby bylo vynaloženo na sloh a na známost věcí vážnějších, který by mi byl užitek? A v tom hřešil se denně: ne tak nezkušeností jako ctižádostivostí a převráceností učitelův. Čemuž bylo by slušno, abyste i vy jako obecnému neduhu vzpomohli“. (Píše to k presidentu Brabantska: Cent. I. Miscel. v dopise 94.)

Lubínova rada o zaražení do stavu (coenobia).

11. A zdali pak kteron radu dali, kteří tak neduhy školské metody vyšetřili, aby ani nevěděny ani vymlouvány déle býti nemohly. Lubinus dvojí předložil: jednu, aby zaražen byl jakýsi ústav (coenobium), kdežby všickni učitelé, školmistři, čeledínové a služebníci až i kněži a sklepníci jinak nepromlouvali než latinskou řečí a to přesnou a římskou, kamž mládenečkové dání jsouce tak

by se onomu jazyku naučili jako na onen čas v Římě pouhým obyčejem, rozmlouváním a zvykem. Přeje si tedy, aby byl nějaký druhý Karel Veliký, věd a vědcův ochránce a otec, který by na věc tak platnou vedl náklady potřebné; i má naději, že tímž směrem lze bude z mrtvých vzkřísiti řecký i hebrejský jazyk.

12. Než chtěl bych věděti, důvěřuje-li sobě, Což se uvažuje. by lze bylo tímto způsobem oněm jazykům vyničiti mnohé? Jistě sotva tolik, aby se zdálo, že to stojí za toliké náklady. I což tedy s ostatními stane se zatím? Jestliže pak jich více co den vcházeti bude (jako v celých státech by se stávat muselo), vnášeti budou sebou zvyk mateřštiny i mšeti to budou stále. Aniž pak lze oněch latiny mistrů takým počtem chovati, aby působili národ.

13. Této nepřiležitosti lék ukázal Jaanus Cecilin Frey Cecilins Frey 4) veda k několika takovýmto tá rada. sborům (collegia), plnickým mužům i čeledínům učených švarně latinsky, řecky i mateřsky promlouvajících, kde by od druhého věku léta chlapi (NB) obývali a rozmlouvající, hrající, pijící latinskému i sic jiným jazykům tak zvykem se učili, jakoby doma vychovávaní jsouce učili se mateřštině své. Slibuje, že do pěti let latinštěji a attičtěji smluviti budou než ti, kteří po deset roků ve třídách cvičování bývají. Dodává, bys nemněl, že marné vypravují se věci, tak vzdělán jesti s velmi velikým prospěchem oborných učenců mondrý Franconz Michael Montanus 5). Než pochybnost ona, že tak mnohých nelze vychovávat, přece trvá.

14. Oponští tedy Lubinus cestu tu, i dává radu Lubinova jinou. Totiž aby způsobena byla knížka, osproveni knížky které by všech věcí vymalovány byly obrazy ukazující s tolika příčiněnými kratičkými větami, až by obrazy vět a probrána byla slova a rčení veškerého větní jazyk. jazyka. Potom chce, aby to chlapcům pořád uka-

zováno a vykládáno bylo, jimi pak líbezně spatřováno a v paměť vkládáno atd. Tato cesta naskrze jest rozumná; než poněvadž muž převýborný radn toliko dal kn zpravení díla ruky nepřičiniv, ostala rada radou.

Caselius rodi
jati upřimou du
spisovatelů.

15. Caselius 6) tedy s jinými učí, že spisovatele třeba v ruce dávati chlapcům i nastupuje na četbu a na cvičbu ve slohu stálon. Než kterými pomocmi tam dospěti lze, aby chlapci stihli spisovatelům vyrozmívati, nevím zdali kdo posud učil. Bylo to tedy na pilnosti, jediného aby mohl úskalím tolika nesnadností odolati, bylo na trpělivosti jediného, aby mohl pozřítí tíhoty tolika nechutenství.

Ratichius toho
učí způsob.

16. Teprvé Wolfgang Ratichius 7) pokusil se učiti jakémusi zvláštnímu způsobu ve spisovatele se ponstěti i je v mizu a krev obracet. Totiž, aby hned jak by pochopena byla písmena i způsob je ve slabiky skládati, v ruce dáván byl chlapecky spisovatel, (Terentia schvalnje kn této potřebě) i toho, aby opět a opět čítajíce jednak se napčili libité čísti, jednak čtenému vyrozmívati počínali některak leda bylo. Po třetí chce, aby zase vzat byl a procházen pro evik ve sklánění a časování nikoli podle nějakých pravidel, nýbrž podle vzorců skloňovacích a časovacích, na které chce, aby stále hleděno bylo, ani jich prve odkládáno, až by žáci sami shledali, že nepotřebují těchto vodidel a je odhodili. Naposledy chce, aby se spisovatele pro fraseologii zase chopeno bylo, i vštěpována tou přříčinou pravidla syntaktická. Nebo jeho jesti zákonem, že pravidla nepřipravují ani řídí nýbrž utvrzují. Toť trestí oné Ratichovské vůbec vychvalované metody. Avšak i toto: (NB) Chce, aby něitel sám konal všecko, žákům pak ukládá mlčeti po Pythagorejskn.

Něk smítá se
Marston.

17. A tato metoda jakkoli vychvalovatete nalezla, však nalezla i odpůrce. Na odpor vstoupil mezi jinými

Marius de Strachindis 8), právník, který vydav knížku na světlo (o názvu *Ratichius non radicans*) vyvrací přemnohé jeho základy prokazuje, že tou cestou nic tak hrubé neprospělo, více závad přimnoženo. Slíbil však též Marius vlastně lepší metodu nějakou, kterou vydal-li vůbec, má povědomo není. Víme, že jiní a jiní o zdokonalení Ratichovské metody pracovali, i že mezi zkušeným holým a věcným se mluvnicí zápasením pohledávali cesty střední.

18. Vězela přece některým na mysli Lubinova o větách rada. Způsobil tedy Ezechiel Vogelius (l. 1620) ze svatých a světských spisovatelů denníky veškerého jazyka latinského, jemuž by vynášení a naučení se bylo jedním rokem, vykazav jednotlivým duším asi patnácte vtipných průpovědí 9). Čácky ovšem, leč že nepřidámo obrazů žádných ani šetřeno stupňů kterých, i že prvým počátečnickům nametáno vesměs mnoho nepotřebných, zavržených a zastaralých slov. Aniž má metoda, kterou knize předeslal, něco obzvláštního do sebe, by toto vštěpováno bylo chlapcům.

Vogeliový jazyk latinského denníky.

19. Lepší tedy průpovědí stroj zdálo se, že zpravil Kašpar Seidelius 10) o XX centuriích, který l. 1638 vydal o názvu *Branka jazyka latinského* právě zlatá převzácnými drahokamy vyšlechtěná chlapcům křesťanským z památek svatých spisů blažených otců, bohoslovců, lékařů, moudrců, básníků atd. zvláštní snažností a úsilím zosnovaná a vyzdvižená. A tuto branku svou poněkud Seidelius ku potřebě snadné a libé lepší vystrojl metodou, zasloužil sobě slušného mnohých mužů posouzení.

Seideliova branka jazyka latinského.

20. Nesluší zde mlčením pominouti vzácného zámyslu **brány jazyků** hibernské, jejížto dějiny málokoli-kosi slovy podám, jak jsem jich doslechl od přeslechet-ného muže pána Jana z Bodeku, rytíře pruského (kteréhož pro čest jmenuji, jakožto kteréhož snažnosti zavázání jsme za prvé nálezku vyhlášení). Týž podstoupil

Otců Hibernských vřdaná brána jazyků

s urozeuyými uěkterými Angličany (z přešlechtné rodiny Pauletovské a Palmeriové) léta 1605. cestu do Španěl; i když několik neděl ve Valisoletu čekali vyslance krále anglického, (který měl přísáhnouti na úmluvách míru málo před tím mezi těma dvěma říšema connetablem kastilským Janem z Valasca schváleného), ndálo se, že byli uavštvěni otci theatinskými (tak říkají jezuitům Španělé), ze semenistě anglického v Sal-mantice. I ježto mezi uimi byl hibernský jakýs otec, i řeč padla, kterak rychle naučiti se jazyku španělskému a rady pohledáváuo, jal se on metodu svou schvalovati, které se byl šťastně chopil, aby i posvátuému naučil se ja-zykn, jmenovitě slova latinsko-španělská ve 1200 průpovědí nvedená, kterým kdokoli by se naučil, že by základům veškerého jazyka mohl srozuměti, a že by dopluti lze bylo, co by zbývalo, četbou spisovatelů španělských, (mezi kterými schvaloval díla Ludvíka Granadského 11).

v Anglii poprvé

I když tím spisem s nimi se sdělil za jejich samých toliko potřebou, byl jimi zanesen do Anglie, i nálezek hodným souzen, aby mu nedáno tmou býti utlmováuo. Vyšla tedy knížka v Auglii po prvé s překladem angli-ckým a frauouzským o názvu tomto: Brána jazyků neboli způsob rychle poznati celost jazyků převelmi.příspadný, kde v některém stu průpo-vědí všecka běžnější a potřebná slova jeduou jsou obsažena, tak že potom se nenaskytají, kromě těchto jako transcendentalných, sum, iu, a, ex a některých málo jim podobných atd. I vytištěna zase knížka tato v Německu, německým pře-kladem rozhojněna od Isáka Habrechta, lékaře strass-burského. Než touž vydal Kašpar Scioppius 12) v Miláně jmenem Mercura dvoujazyčného (latin-sko-vlašsky, l. 1627); nazvem však Merkura čtyr-jazyčného (latinsko-německo-řecko-hebrej-ského) 1636. v Basilei. A z ní v divy snadně že lze učiti se jazykn latinskému a kterémukoli jinému, na odivu vychvaluje i k tomu vypravuje, že mu nálezek

brzo v Německu,
pak ve Vlněch

svůj umíraje l. 1614 v Madridu sám schválil spisovatel Wilem Bateus, (který dílko spravil náramnou svou a přátel prací, mezi kterýmiž byl bratr jeho Jan Bateus, a P. Štěpán Hiberuský, který naposledy ruku přičinil i průpovědi ve dvauácte centurií spořádal.

21. Mně, který jsem všeho toho byl nepovědom, uaskytla se také r. 1628. příčina přemýšletí o kratší cestě při přednášení jazyka latinského. I když po základech didaktických jsem na to byl uhodil, že slov a věcí podobný jakýsi jest způsob, i že nikdy lépe přednášet jejich nelze než paralelně, usoudil jsem způsobiti knížku, která by pořádně všeliké věci i věcí vlastnosti, činění, trpění probírala i všeliké kde které jmeny příhodnými přirodila, mně že tak jednou a touž knížkou bude lze i veškerou věcí sklad historicky přehlednouti i jazyka veškeru osnovu ve spojitost jedinou stálou uvést. I ten úmysl když jsem vyjevil přátelům, nejedeu připomenul, že již takováto knížka jest před rukama o názvě **brány jazykův**, i dal mi ji. Poskočil jsem radostí. Než uahled do knížky viděl jsem, že není to, čeho jsme sobě počali přát, i tedy po svém úmysle jda nepřestal jsem prácičky strojiti.

22. I tu když jsem dokonat, pustil jsem ji r. 1631 na světlo o názvu brána jazyků otevřená (nebo naději jsem měl, že tak otevřenější budou jazykův útroby než u otcův oněch hiberuských) aspoň zatím na seznanou soudův ouf, které byly mimo nadějí příznivy. Jelikož knížka oua netoliko v rozdílné jazyky (evropské a asijské) převáděna než i do škol tak zhusta uváděna býti počala, že bylo třeba sebe i druhé veřejně pamatovati, že věc tolikého není hodna vychvalování.

23. To však sotva jsem byl přistrojil, když jsem uznamenával, že prvním počátečkům do **brány** oné těžký bude přístup, i že neuchylně přidělati jest k uí **předdomí (vestibulum)**; i jest tedy přiděláno

Příčina, proč
spraveno a vy-
dáno naše
brána jazyků

I o ni, když
vydána, soud
obecný.

Ku bráně při-
dělané předdomí
i že třeba při-
stavití palác.

roku následného 1632. Než velice něcuj muž, David Vechner 13) vydav na světlo Proplasma templi latinitatis (navrzení chrámu latiny) ukázal, jak velice třeba přistavěti ku bráně této chrám latiny přesné; i dav toho krásný příklad při nápisu V. v bráně (o ohni), došel toho, že chvalné předsevzetí pochváleno bylo přemnohými. Než když živý duch pomocné ucpodal ruky, i jemu jiné naskytlo se povolání; po něm odesed opustil počaté před se vésti dílo.

Uznávání
o plném latiny
studii.

24. My proto všecko tím vzbuzení jsonce a věc důkladněji pováživše uznámeuati jsme, že veskeré jazyků studium velmi vhodně rozděluje se ve čtyři stupně, žvatlavost, mluvnost, řečnost a naposledy v plnou výmluvnost, i že za nabyváním jich sluší ustanoviti nástroje a je pojmenovati **předdomím, braou, palácem, poklady** latiny. Což r. 1637 dávše na světlo rozpravu didaktickou atd. pošeptali jsme v naši něcucím 14). Zalíbila se rada přemnohým, avšak ji ke skutku nebylo přivedeno, an živý duch ruky nepřičinil, i my jinde byli jsme zaměstknáni.

A. Corvinova
rada o vymečování
jazykům
po slovnících.

25. Když toto kouáno, vyjde r. 1634 Andreáše Corvina 15), řádného professora řečnictví na akademii lipské, ku J. M. Dilherrovi, professoru výmluvnosti při akademii halské, list jakožto odpověď pronášející (jakož nápis do sebe to má). O krátkém, libém a jediné mocném způsobu netoliko hebrejskému ale všem sic jazykům se uančiti **soud** jako **obecný** bez ublížení kterému. Kterým vyhledává předně gramatiky obecné i to takové, která by téměř tak byla jazyků metafysikon jako gramatikou nauk jest metafysika, jelikož nedostatek takové mluvnice nastrojil nám ku pozřívání předoporného zelf totiž tolikerého týchže věcí opakování po mluvnících všelikých jazyků. Pak chce, aby přičiněna byla kratinká mluvnická připomenutí o tom, co vlastní jest jazyku tomu, ku kterému se přistupuje. Tudiž chce, aby v ruku brán byl slovník, ale to plnější a zevrubnější, než který potud jest vypracován. Totiz ve kterém by

všeliké slovo prvotné rozvodilo se popořád ve svá odvozená složená slova, a kde by ihned příčiněn byl popis věci vyznačené plný, aby nebylo lze žádné nevědět, i kde by nad to ještě za lepším vyrozuměním přidávána byla z jiných jazyků slova, kterákoliv shodně přizvukují. I teprvé až by ten slovník probrán byl a dobyto odtud povědomosti slov a věcí všelikých, chce, aby se šlo ku spisovatelům, jimžto zřetelně již rozuměti lze bude: aby odtud nejhlavněji způsob obvěty dělati i hojnější věci známost byly čerpány.

26. O této metodě své i jejím velmi bytném užitku vyjadřuje spisovatel naději svou těmito slovy: Mám za věc jistou a vyšetřenou, že není žádné jiné snadnější a kratší a k tomu jednoduše platné. I mám naději, že tím ochotněji mně prominou v hebrejském jazyku p. Meelfuhrerus, že jeho klíče hebrejského jazyka, v řeckém Lubinus, že jeho klíče řeckého jazyka, Pasor, že jeho syllabu, Antonín Lobegoys, že jeho Hellady, Starckius, že jeho slovníku, Alardus, že jeho Řecká ve výtahu; v latinském Vogelius, že jeho deníku, Starckius, že zase jeho slovníku, všickni všelikých řádů jmenovatelé (nomenclatores), že jejich seznamů, všickni všech vrstev braunů (janitores) sám Komenský, že jejich brau a na konec všelící jiní, (že jejich nálevek kterakýchkoli nestrojím užívati za vštěpováním jazyků 16). A tito zajisté přeslavní muži jako hodně vychvalují se vůbec, že péčí o přebohou mládež projati jsouce patrnou nestydatost hotovi byli vytýkati ouěmmamičům (grammatikasty minim), kteří nám namluvili, že jazykům něč, když leda pravidélky mluvnickými bez hojnosti slov nás zabavují až do osmuáctého roku jako by při stoupě nějaké; tak nemohu se dosti vynadiviti, že nespátřili toho, že

spisovatelem
velice schválena

a doručení na
grammatikasty

tyto všecky pomůcky do jedné napořád v pravé pravdě nemáhají jedním nebo druhým tímto uedostatkem, že buď mnohým jazykům nenčí nebo učí-li, že proto vždy nehodí se ku nabývání jazyků než toliko pamatování a vzdělávání těch, kterých již tehda bylo nabyto. A v krátce potom: Kruťte se oui všelikých jiných metod ochráncové jak kruťte a vrťte se oui kam vrťte, přece nuceni jsou samou přirozeností, věcí patrností, zkušením a vnitřním zřetelem jsouce přemožení metodě naší palmu podati, jakkoli by zevnitřním zřetelem proti tomu mumlali. I mým aspoň soudem bylo by lépe, by této metody i při vstupování do vyšších fakult šetřeno bylo, kdyby byly takové slovníky jednotlivých fakult, jakož v pravdě bych sobě sduoval, že by posluchač práv přezdárně a přerychle k víře nepodobný prospěch konal, kdyby osvojuje sobě co nejdůkladněji slovník práva spíše tak právuictví zahajoval než institucemi a jinými kuihami.

Engelbrechtův
pokus po
slovnících též

27. Na tom přece ještě nepřestal (zdali proto, že nových oněch mluvníc a slovníků ještě hotových nespátril? jakož ani my až posnd) Jakub Engelbrecht ze Stralsundu 17), který r. 1641 též vydal i králům, knížatům a říším některým zejména oddal svou uade všecky, cokoliv jich jest, nejkratší (tak ji nazývá) latinského jazyka metodu po slovníku toliko dvoudílném, který po oně své metodě zpravený spolu na světlo vydal. I v prvé jeho dílu předkládá mateřsko-latinský toliko latinského jazyka kořeny počtem 3661 a chce, aby se jim na paměť učeno bylo; v druhém (který nazývá doplákem čili slovníkem jazyků odvozená a složená slova, která ve 22 třídě spořádal, v prvé totiž hlavě vypočítává všecka jména zdrobnělá, v druhé všecka jména odvozená vyznamenávající místo nebo hojnost, v třetí vyznačující

nmění, důstojnost, stav atd. atd. Kterou však cestou že by něco prospěti se mohlo, jsou, kteří náramně pochybují, aniž toho zkušeně před rukama. I jelikož světitou pravdou toto, že slovníků nesluší se jímati jako zprávců než jako služebníků pro paměť, ueshledávám, že čeho nadíti se do metody té, která slovníkům toliko všecko poněší zprávcovství.

NB.

28. Též připadl jsem nedávno na Kašpara Scippia hraběte z Claravalle uvažování o způsobu škol a studií (*Consultatio nes de scholarum et studiorum ratione*) vydaná v Padni 1636, kterými on na odivu stílů obecnou jazyka latinského metodou (jmeuovitě kterou Jezuité ve svých školách vedou) jakožto zatmělou, zapletenou, okoličnou, veškerému studiu realných věd velmi škodlivou, i ukazuje jinou cestu kratší a lbeznější po spisovatelích a mluvci své nové. A ta mluvnice prý vydána jest l. 1628. v Miláně názvem tímto: *Mluvnice filosofická latinského jazyka školmistrům a počátečníkům*, aby totiž počátečníci mistry, mistři pak počátečníky se stávali. Kteronž aby vůbec schválil, napsal (v uvažování čtvrtém) sedm důvodů, které mají ve svědomí biskupům vstřeliti úzkost čili starost, aby hotovi byli netrpěti déle ve školách mluvnice staré nýbrž do nich novou uvoditi. I jesti těch důvodův úhrn ten: I. že běžná mluvnice plna jest omylův a lží t. j. pravidel nepravých, že pak hanebno jest, aby nepravé věci učitelé mládeži byli vštěpovány; II. že právě tyto lži, jsouce v ledadrobné pletky rozsuty mládež náramnými a zbytečnými pracemi přetěžují a vtipy mučí. (Neboť prý jediná skladba Alvarova 18) má 500 pravidel s tolikéž výjimkami, přídávky a vyšetřeními, že patrně mohou učně dohnati, by se zbláznil nebo oběsil ano všecko to přece odbavuje jeho skladba mluvnice filosofické XV pravidly i to bez všeliké výjimky); III. že ty pletky zákům přemnoho času ujímají, který by prospěšněji oddával se, nebo na

Scippiora rada
o spisovatelích
a mluvci nové.

a ovrězení
proti bžným
mluvním.

cvičení ve slohu nebo na jiné nauky; IV. a že sumují měsíce nesčíslných lidí, kteří dralně let ve mluvnickém prachu maří nikoli bez převelké ujmy na jmění; V. že přemnohých vtipy od zanašení se vědami a umami odstrašují, že za nesmírným počtem pravidel, výjimek, přídavek a vyšetření dříve studií nenávidí nežli poznají; VI. že téže lži i učitelům kříž působí, a že při vážnějších a užitečnějších studiích je obmeškávají; VII. že těmito pletkami bůh, církev, stát strojeny bývají o práci převelmi mnohých, kterou by při nich mnozí mohli vésti, kdyby mluvnickými nesnadnostmi buď ode studií odhrožování nebyli buď v nich věku nemařili atd. Až potom onen, kteréhož on tak vychválenou mluvnici uarně jsme sobě až posud přáli spatřiti ve svých krajinách.

Jiných didaktiků
nemá spatištěných
přispěvků.

29. Jiných didaktiků, kteří za oblehčením metody jazyků cest hledali i rady své vůbec také dali, co bych připomínal? Byli ovšem v tomto půlstoletí přenejedni, kteří zcela na to se oddali. Kterých se nám spatiřiti a přecísti dostalo (ani z touhy lepší věci odevšad seznati práce jsme nelitovali), byli ti: Andreáš Wilckius, který své didaktické práce vydal l. 1602., Christophorus Helvicus, jehož knihy didaktické dědictví vydány jsou l. 1619., Stephanus Rittersus vydal své práce l. 1621., a téhož i Elias Rodinus, Andreas Cramerus 1622., Statius Bnscherus 1625., Jakobus Wolfstirnjs 1627. Roku pak následujícího 1628. Gabriel Holstenius vydal božské Glau-miovy metody (tím názvem ji veřejně schvaluje) některé ukázky; neviděli jsme, aby vyšla sama tak velice vychválená metoda (kterou slibována prodlením šesti měsíců zručnost latinského jazyka jakož i řeckého, hebrejského, německého; vláckého pak, španělského, francouzského, anglického, flámského, švédského jedním měsícem) atd.

To vše proč zde
uváděno
1.

30. Tu však vše nač zde se uvádí? Předně aby se ukázalo, že nedostávalo se výtečných mužů pečlivě na zmatky léku pohledávajících až i v této stránce a v jich šlépěje vstupovati nebudiz ne-

chvalno. Pak aby námi chvály své živý duch 2.
zraven nebyl, kterýkoli k obecnému dobrému něja-
kého dobrého vystižení anebo jiným jakého takého pod- 3.
nětu dodal, ve více dále se bylo pouštěno. Naposledy
abychom nadějí měli, že našemu století osudem
to přivlastuěno, aby porobě a zmatkům zhola 4.
se protivilo a po výbavě odkudkoli dychtilo. A nobrž
(co s počátku hlavy jsem připomenul), aby po účin-
nějším léku ohlédnouti se lze bylo, až by vě-
domo bylo, kterými léky neduhem ještě z místa
nepohnuto. Ohlédejmež se tedy.

Hlava IX.

**Metoda jazyků nejnovější co ; (7) a proč ji
jest na místo hledati (10), naposledy kudy
naděje jest, že se jí dojde (12), kdežtě umění
didaktického chvály.**

Nejnovějším slove, co nově jest uděláno, *Nejnovější pro-
nedávno velmi. Ale že tomu, co nedávno uděláno, zvatí metodu
v historických zprávách posledního se dostává místa, jazyků proť za
(ano není co dále vypravovati), stalo se odtud, že La- dobré jméno.*
tiny nejnovější za poslední se běře. Ano po-
slední že to jest, nad čez jiného nic není, stává
se, že v žádostech věcí nejnovějším jest to, nad čez není
čeho žádati, totiž cosi dokonalého, jakového si přát
lze. A v tomto posledním smyslu uložili jsme, že jest
vyhledávati metody jazyků nejnovější, která by v tomto
způsobu koncem byla žádostí, abychom potom ja-
zykům a všemu jinému spíše vyučovali a se
učili než se svářili, kterak jim jest vyučovati
a se učiti.

2. Řeknu pak rozvinutěji. Předně, co jest ta ta- *Za vystižením
ková metoda. Pak za kterými příčinami ukládáme, že jejím tré se pte-
jest ji žádati a to vytrvale, až by s bohem nalezena deržd*
byla. Posléz, odkud se nám zdá, že lze ji vypátrati.

1. 3. Důvěřujeme se, že metoda jazyků tehdaž bude z každé míry dokonalou, bude-li předně krátká a prostá, k účelům jazyka upřímo prováděcí. I to (druhé) cestou naprosto vyrovnanou, omylů, závad, tesknosti prostou. Posléze bude-li tak obecná, aby se nehodila jednomu latinskému alebrž všem jazykům, též vědám a umám kterýmkoli.

1. vůdcem velmi
přímým do oboru
věci

4. Jazyka účely spatřili jsme v hlavě III., totiž, aby slovy věci vyobrazely se myslm (§ 14). A to všeliké věci, které svět má (§ 15), za převoděním podobizen všech oněch věcí z mysli do mysli (§ 7., 8., 9., 10.) i za šířením tudy mezi lidmi povědomosti o věcech (§ 12). Odkud se srozumívá, že povahou prvou nejlepší metody jazyků to bude, nebude-li trhati studia věcí a slov, než povede-li zpřímá slovy ku věcem t. j. způsobí-li účec smyslu a vazbě slov, by spolu věcem bylo vrozumíváno. I to ó jak se znamenitým bylo by prospěchem! Nebo obor obecného lidu příliš povrchně zírá na věci. Školy pak učice jazykům neučí věcem, any předpokládají, že již prvé je vědět lze nebo potom se jím učit. Odkud stává se, že rovněž tito jako, oni právě nechápají ni věcí ni smyslu řeči. Pravá tedy metoda nechat učí věci i spolu slova bedlivě pozorovati, pochopovati, vyjadřovati, jednou prostou prací nikoli rozdílnou.

2. cestou zmoř
propaštěnou

5. Druhou nejlepší metody případností bude, aby ze studia jazyků všeliké ony zmoly, do kterých toliké jsou nářky, (jakož jsme viděli ve hlavě VII.) odklidila i zpravila cestu k jazykům rovnou a libou, která by do sebe zholá nic neměla strašidel, mnoho však lákadel ku šťastnému vtípů navnazování i k mocnému studiu jazyků vzdělávání.

3. pravidlem
velmi obecným
všeho, čemuž
nad to slouží se
učiti.

6. A tomu přemnoho dodá platnosti, bude-li metoda též právě obecnou, nikoli jednomu některému jazyku (u př. latinskému) ale všem jednostejně příhodnou, anobř i vědám a umám kterýmkoli. Jako totiž cokoliv mým jazyků, týmiž je vyslovuji ústy, týmiž vnímám

nšima, tonž pší rukon a perem: tak kolikerym třeba mi nčiti neb nčiti se jazykům anebo naukám, aby ch týmiž učil a učil se pravidly, když toliko lehce se promění ale patrně, co rozdíl působí. Shodnosti zajisté a rozdílnosti při věcech znáti jest vše při věcech znáti, jelikožtě po shodnosti a rozdílnosti stanoví se věcí podstaty. Měla by tedy obecná tato jed- nostejnost metody, by lze bylo ji vystihnouti, valnou platnost k velmi rychlému vyučování a učení se mnohým věcem.

7. Taková aby způsobena byla jazyků me- toda, přáti si jest; předně že krásuo, čeho se žádá, totiž aby přece jednou konečně školy oproštěny býti mohly svých motanin, aby mohly úzkostlivé péče tolika čackých a nčených mužů, nad zmatky oněmi želejčích a léku starostlivě pohledávajících, s koncem se potkati a nšlechtit onu snahu na jiné převésti věci, vůbec aby mohla tato vystižená pravá jazyků metoda i k věcným studiím (ad realia) rozprostřena býti, aby něco lépe bylo všelikým studiím.

8. Než i neřesti zarputilost naprosto vzpěčující se povoliti až potud ohledávaným lékům má nás nabádati, jelikož bďují již sami pozdějš didakti- kové, že příliš málo tolika snažnostmi prospěno, spíše přimnoženo zmatků v metodě tolika metod přejinačo- váním, ani mnozí, po kom by šli, uejisti jsonce, buď po nikom nejdou a vězí v dávnuém nemetodnosti blátě, nebo nepřestávají sebe a žáky zaplétati, všeliká vyše- tření, která se jim namanou, uchvacující aniž pak jich v jednu smělu osnovu přřhodně uvoďce. I nám ne- dávno slyšeti bylo, že více bylo prospěchu při studiích latinského jazyka prvé než ona naše jazyků brána veřejným schválením do škol byla nvedena. Což tedy, máme-li povoliti tak zavilé a námi tak pohrávajíc neřesti? Odstup to. Na odpor spíše půjdeme srlnatěji. Léku nehodí se přestávati, ne- přestává-li nemoc. Jali jsme se jednou stíhati ony obldný

II.

*Všimny, proč
nauky námi ji
jest, stíhati.*

*1. aby tolikým
při více této žá-
dostem konec
přece jednou
byl nalezen,*

*2. aby námi tak
pohrávajíc
neřest, nemetod-
nost byla pabo-
jována přece
jednou!*

zmatků, nestydíme se jich stíhati před se. Hanebuo budiž i uolou zpět postoupiti, nad námi ať nevítezoslaví uepřítel, spíše my nad ním z boží milosti, kteréž se nadíváme.

*3. abychom lépe
středili toliké
spoustě učiva,
kolikví na nás
a na potomky
dolehá*

9. Přistupuje, proč uastupovati jest na to dílo ani prací kterých litovati na vyrovnání cesty k jazykům a vědám, protože nám v našem století mnohem více věcem se učiti uož bylo starým i zase těm, kteří po nás přijdou více věcem přijde se učiti nežli nám, buď že kdo zřetel k věcem má, buď že k jazykům. Nebo máme my uyní po starých oněch mudrcích tolik za sebou století, za kterých co vykounáno, neznati mohou ti, kteří vědět nemohli; my neznaťi uemáme, protože i můžeme i zavázání jsme to vědět, co neznaťi bylo by hanebno i škoduo, jelikož vyšetřeny jsou tolika pokusy mnohé věci a ustanoveny nové vědy a umy, kterých neznaťi již nelze, má-li učeuost na dobré státi mře. Aníž my jako oni filosofujeme jazykem jedním z dětinství známým; učiti se jest mnohým, chce-li kdo obhájití jméno muže učeuého a se znamenitým lidské společnosti prospěchem na světě se baviti. Nebo pěstovati nám nyní se muoha národy obcováuí, an vešken svět sjezdným se stal plavbami a cestami. Naposledy více doma také jest nám podnikati prací, ano tak velice rozmnožila se života zaneprázdnění, kterých nezuali staří, když zatím života nám obyčejně ubývá. Že pak tato učiva spousta potomkům uaším ještě se rozmáhati bude, ukazuje rozum, když den všeliký něco nového přináší, co přistupuje ku hromadě učiva. I co tedy lepšího sobě a potomkům věsti a vyvésti můžeme, než abychom měli k učení se čemukolice cesty vyrovnané, žádnými ku pobluzování prostrannostmi, žáduými k obmeškávání se zápolími, žáduými teskností zmolami ue zavadné? I v pravdě při toliké učiva haldě, velikou studí částkon bude, znáti všelikých studí cestu jakousi obcouu, krátkou, pravou, neomylnou.

NB.

10. Ba právě, řekne kdo: jen ať na takovou cestu uhoditi neúf nemožná! Nic nesnadnějšího než nalézti, co by bylo po všeliké stráuce ve svém způsobu dokonalo, praví Cícero. Než praví uesnadno, nikoli nemožno. Nebo naskytají se ve všelikterakých věcech stupně, dobrého, lepšího, nejlepšího. Co pak se uaskytá, jest: co jest, toho lze hledati, čeho hledati, toho i nalézti. Hledejme tedy, abychom našli. Čím tato věc jesti žádostivější a s větším užítkem, tím úsilnější. Při velikých věcech lépe i se skutky se minouti než nepokusiti podjiti se toho. očkoli s rozumem pokusiti se lze. Že však pokusiti se lze přece jednou aspoň o metodu jazyků nejlepší, tomu uadňvod budiž, že částečně mnoho již vyšetřeno, co výborně se hodí k odklizení částečných v tom zmatku. I proč tedy všelikých částečností sebráním nezpůsobiti povšechného celku, který by se hodil všemu? Ač ovšem rady a smysly, které jsme již přeslyšeli (ve hlavě VIII.) od sebe se různí všechny, přece mají ty které do sebe vyšetření velmi dobrá, která budeme-li moci sjednati a způsobiti ze všech celek spořádaný, bude suad právě tím, čeho se hledá, **metodou jazyků obecnou**.

11. A tou cestou k nápravě vad při metodě kdyby (příkladem Hippokratovým a Zensovým) se postupovalo, dalo by se to následováním jakýmsi Hippokrata, který částečných neduhů léky jistými pokusy stvrzené a v chrámě Aeskulapově zavěšené vypsav uvedl v osnovu nmění. I též Zeuxa, který ondy překrásných pannou ohlédal a který, co do kterékoli načité krásného shledal, uad svou Heleu přenesl i tudy převýtečný obraz vyvedl. Když totiž ti, kteří se posud potili hledající metody, svá vyšetření na veřejném jevišti vynčováui vyložili, i uymphy své pokud mohli, vyslechtili; kdo by zhájil již tomu onomu Hippokratovi neboli Zenxovi ruky přičiniti a z nejlepších i z uejvýtečnějších zpravití tělo celé?

III.
Odkud metodu
nejnovější vy-
stikati?

Dvojí se ukazuje
cesta:
1. buď uvedením
v osnovu vyše-
tření ná posud
sebraných

2. *ozech uměním
didaktickým
důkladně vyuči-
zeným.*

12. Nám však líbí se jiné ohledati cesty, oné sice pracnějši, avšak která něco více slibuje, co do celosti přání veškerého. Všickni totiž didaktikové, které jsme přeslechli, patrně spatřili něco sem příslušného, nikdo celkn. I toho celku pouévadž nalezeno není oněmi částečnými i kusými vyšetřeními aniž se najde: ntěci se jesti k umění jakémms obecnému. Umění míním ono, které obcování myslí s myslí odmyká, a které za to ručí, že, co kdo ví, způsobí, aby jiní rychle věděti mohli, **didaktiku** totiž. A ta bude-li řádně zpravena, jediná bude moci nám při studii jazyků cile vytknouti, jediná prostředky k účelům spořádati, jediná náležité způsoby prostředků předukázati.

3. *Didaktika (posud
nejinak než led-
bylo vedená) pří-
rody jest dílem,*

13. Avšak didaktická díla také již psána jsou. Jsou, avšak ledabylo za povrchností vyšetřeníček, ku základům věci veškeré sotva potud se popraveno. I je se tedy pokusiti o to, jakož jiná umění, na nepohnutých spoléhajíce základech docházejí dokonalosti jakési svrchované, aby tak i toto umění vyněovací, když by se rovně zde jako jinde, přírode vzpomáhalo uměním, avšak ne jinak nežli slépě-jení přírody. Nebo práce při vyněování a učení se přírody samé jesti dílem mající tak jisté cesty svého postupu jako všecko ostatní v přírodě, nmíme-li zpravovati nikoli však másti. Právě Hippokrates: Přírozenosti jsou léčitelkami neduhů, lékař jest toliko přírozenosti služebníkem. Právě i zde: Ne učitel učí, než příroda; učecí toliko přírody služeb-níkem. Anižák se nčí, už přírozené žáka schopnosti nchycují věci své; nčeen toliko schopnostem poskytá věci. Poněvadž totiž člověk odevšad smyslem jsa vystrojen a vpuštěn do veškerého oborn věcí, odevšad paprsky věcí obražen býti můž a přetvořován ve všecko; nepozůstává než prohlédati k tomu, bychom nměli řádem do-brym smysly své obracet i a nastrojovati ku

věcem jim vhodným, ať vlastní pravím smysly což jest učití se, ať cizí, což jest vyučovati.

14. Je skutečně do některých takováto žemě přec nemám jest povědhati způsobilost od přírody, aby zdárně se učili, zdárně vyučovali. Nebo jsou, kterých vyučovati uic tak hrubě uetřeba; cokoli vidí, sami postíhají. Jsou zase, kteří jiným věci ukazující málo kolikosi slovy až i vzdálené při věcech smysly odmykají, čeho jiní zpravití nemohou až i rozličnými pracovními obhovory. Anobrž někteří tak uesťastými jsou učiteli, že čím více mluví, tím více zatemňují, leč by se maní slovíčko naskytlo, které by posluchači neuadále smysl jako klíčem otevřelo. Čehož dostává-li se některým darem přírody, některým příhodou, proč pak ne dobrými vyšetřeními v pravidla i pravidly v umění uvedenými?

15. Než řekl jsem, že třeba didaktiku založiti na i kteréž proto na základech nepohutých jesti staviti. základech jistých a nepohutých, protože nebude-li základů, nebude lze v umění ji vyvésti; budou-li se viklati, nebude lze nic bytného na nich vyvésti; sic vyvede-li se na nich, oboří se.

16. Základy ony didaktické nemohou jiné Základy didaktiky co? býti, než pravé prvé poznání všeho toho, co se sbíhá za vyučování a učení se za tím koncem, abychom na způsob uhodili vésti jednotlivé věci tak, kterak vedeny býti mohou, chtějí, mají, totiž kterak toho jednotlivých věcí přirozenost vyhledává nebo dopouští. Zachovává jmenovitě věc kde která zvlášť jakýs, od jiných rozdílný, sobě vlastní způsob a z něho vyplývající činnosti i trpnosti, potom též k těm činnostem i trpnostem zvlášť nástroje, i jak s nimi zacházeti, zvlášť konečně způsoby, kterých uuehopíš-li se nebo chopíš se jiných za jiné a jinak, než přirozenost věci vyhledává, zklameš se. Tak dřevo jinak chce do rukou bránu býti než kámen anebo kov; i jinak zase dřevo dubové než jedlové nebo jiné. Než i téže dřevo k jiným trpnostem

jiných vyhledává nástrojův i způsobů, jak nástroje ty vésti, u př. když má být děleno, chce řezánu být nebo štípánu; když má v obraz vyděláno být, chce rýpánu, nebo dlabánu nebo strouhánu být. A práce tato každá své zase má případnosti, jisté způsoby i omezení. Nebo štípat lze dřevo na dlouho toliko, kudy jdou léta se svými mezikletými, nikoli na šíř. Zase strouhatí na šíř toliko, nikoli na dél. A tak jiná všeliká věc vyhledává, aby s ní obíráno se bylo po její povaze. I kdo toho šetření umí, shledává, že práce od ruky plynou i vyvodí díla po žádosti své; kdo nezná, i přece pořád věcmi točí proti povaze jejich, potkává se s odporem i vyvodí díla buď ničemná, buď bídná nebo potvorná.

*První poznání
toko, co zbývá se
za vyučování
a učení se.*

17. Tedy jest i jisté umění, kterak se vtipy se obírat; a to aby zřízeno bylo, neproměnně sluší prve znáti, cokoli při vyučování a učení se sbíhá, a teprve tehdy bude lze nadíti se něčeho podstatného.

*Didaktiku učiti
podstatnou s ko-
likým to pro-
spěchem.*

18. Pokusme se tedy veškeru práci při vyučování v jedno uvéstí umění, hodlající tak způsobiti věc velice užitečnou netoliko školám, které učitelův a učňů jsou dílnami, alebrž i všemu životu lidskému, který všecken tráven ve věcech, které na vyučování a učení se jsou založeny.

*Zlatí a první
sluší ji na tomto
místě předložiti:*

19. I ač tak ze základů didaktiku vystříhati nezdá se, že by sem snad slušelo, kde zjevně slíbili jsme hotové dávatí nikoli vyšetřovati; přece protože jiné naše práce na světlo nejsou dány, nesluší se zde ukrývati s tím, cokoli základů bylo nám lze postihnouti. Předně aby na jev bylo, že jsme po základech při učení se snažně pátrali, i že nerozmyslně ničeho nového nezačínáme. Pak abychom měli potom odkud svých rad doličovati ve všelikých věcech největších i nejmenších. Posléz kdokoli bude chtíti o tom souditi, aby mohl souditi podstatně.

20. Ani tedy nebude, proč by se kdo diviti měl, že námi zde vystíhána didaktika netoliko jazykův alebrž i věd a prací, rozpomeneli se jen na to, co již (ve hlavě I. § 25. a 27. a ve hl. II. § 12., 13., 14., 15.) prokázáno, že jazyk čili řeč čímsi jest velice složitým, kde teorie spolu i praxe věci se vyskytají. Když tedy metody jazyků dokonalé bez metody věd a prací ani zpravit i rozuměti nelze, neuchylné bylo tuto na pomoc přivzít. Vystříhati se však budeme přimíšeti něco, což by předsevzetí nenapomáhalo. I zdá-li se komu, když toto zde čte, snad jinak, prodlíž, prosím, soudem. My osvobozujeme sobě tvrditi, že ničeho zde tak malicherného nebude, což by k otevření několika didaktických tajemství na způsob klíče nebylo i neprokazovalo příhodnosti olovnice k uznamenání úskalí i mělčin při běžné metodě, kdekoli se tají.

Proč tak obdivní.

[Pozor čtenáři. Ve veliké didaktice stíhali jsme tajemství tohoto umění synkriticky, šetříce postupování přírody a nmění řemeslných při jejich dílech. Tu již půjde se analyticky, pročez bude samo umění vyměřováno, ve své případnosti (účely, prostředky i způsoby při konání) rozvínáno a tak vědecky ředidel dobýváno.]

Hlava X.

Metody jazyků nejnovější základem umění didaktické.

Kteréhož tří částky:

I. Účel, co hledá konati, totiž vyučovati hbitě, libě, mocně: 1—4.

II. Prostředky, kterými toho dojiti strojí, které jsou buď stálé, příklady, pravidla, napodobení, a kterak řádně se to děje: 5—38., buď ty, kterých nad to šestfiti sluší rozdílně po rozdílnosti (1.) věcí, jimž se jest učiti: 39—106, (2.) osob, jež je evičiti: 110—123, (3.) účelů, jichž jesti dostibati: 124—128.

III. Způsoby některé stručné, jak vyučovati všemu jednak rychle: 129—140, jednak libě: 140—149, jednak mocně: 150—162.

Didaktika co?

1. Didaktika jest umění dobře vyučovati (nebo *διδάσχω* jest vyučovati, *διδασκός* učený, *διδασκικός* doctivus, učivý t. j. vyučování povědomý).

Vyučování co?

2. Vyučování je způsobiti, aby to, co kdo umí, i druhý si osvojil a uměl.

Dobře vyučování co?

3. Dobře vyučování je způsobiti, aby někdo hbitě, libě i mocně se učil. Hbitě, prací jednou stálou beze všelikého škodného času mařeuf. Libě, aby učení po vešken běh studia každého ne tak unaveným čil se tím, co jest vykonáno, jako žádostí zaučeným k tomu, co pozůstává vykonnati. Mocně, aby které věci se učí, naučil se veškeré a právě až ku hbité hotovosti. Zle tedy vyučuje, kdo váhavě, kdo těžce, kdo kuse ku věděuf provádí.

Uměle vyučování co?

4. Uměle vyučování jest ku dobrému vyučování cesty jisté znáti i na ně nastupujíc hbitě, libě, mocně ku povědomosti věcí prováditi. Jestli ovšem rychlosti třeba při vyučování a učení se, protože umění dlouho, živobyťi krátko atd. Lahoduosti třeba, aby nepodcházel a tesknost anebo nechuf, mory to na učení, nýbrž aby duch samou rozkoší se probouzel

a v práci zabavoval. Mocnosti třeba, aby vědění naše bylo věděním, nikoli vědění stínem, věcí nikoli barvou, abychom sami sebe neklamali nebo jiné. Ku všem pak a jednotlivým věcem těmto, třeba jest umění, anotě umění jest jistý způsob učeo na jisto způsobiti. Na nejisto vyučovati neb učitise nebo pracovati, to případno na nezpůsobného.

5. Cesty tedy ony umění vyučovacího stí- *Případnosti di-*
hati budeme ohlédávající všech a jednotlivých věcí, které *daktiky obecné*
se sbíhají při vyučování, učení se i vědění, za tím koncem, *jsou a zvláštní.*
abychom postihnouce, co samo sebou jest, z čeho se skládá a kterak se děje, postihli, kterak to vedeno býti může, chce, má. I dají uám obecné věci právě vystižené k opatrnému vyučování zákony obecné, stálé, jichžto vždy a všude šetření bude; zvláštní pak zvláštní zákony, jichž uěkde a někdy šetření přijde.

6. Co vždy a všude za vyučování a učení se *Povšechné pro-*
zbíhá, jest samo vyučování, učení se, umění. To tedy dříve *poznání státi,*
všeho sluší rozebíratí, aby na blédu bylo, čeho jedno- *co jest vyučování,*
každé vyhledává. Poněvadž však před úkonem při vy- *učení se, umění.*
učování předčí umění (nebo uikdo nemůže vyučovati tomu, čeho neumí), vyhledávejme nejprve toho.

7. Umění jest moci něco vytvářeti leč myslí leč rukou leč jazykem. Nebo všechno děje se vytvářením či vyobrazěním t. j. obrazů a podobizen věcí vzděláváním. Když totiž věc smyslem uchopuji, vyráží se obraz její na mozku. Když podobný působím obraz, vyráží jej na hmotě. Když pak to, co myslím, nebo působím, jazykem vypovídám, vpravuji obraz téže věci vzduchu a vzduchem jinému do ucha, mozku, myslí. (Viz hlavu II. 20). Prvým způsobem vyobrazěti slove scire, wissen, věděti, druhým a třetím moci vyobrazěti slove scire, fönnen, uměti).

Umění co?

8. Kdekolí tedy jest umění, tam tré; vzor, vzorované, vzornující. To jest (1.) praobraz, umění předmět, (2.) paobraz, umění účín, (3.) obraz teuto z onoho vyvodící nástroj nějaký, totiž smysl, ruka, jazyk

*Obleknutí tří:
vzor, vzorované,
a vzornující.*

atd. (Nebo bez nástroje nic se dít nemůže). Odejmi myslí věci, se kterýchž by obrazy uchycovala, nebo nástroj, kterým by je způsobovala, (smysl, ruku, jazyk), nebude js ničeho lze uchycovati, vyobrážeti t. j. ničeho uměti (mysliti, vyvoditi, mluvit). Odejmi vytvořené obrazy (jako se stává v zapomenutí, když podobizny na mozku se zmažou) nebude nic nž uměti. Odkud vynoří se zásady.

I. Nic neumíme beze vzoru či způsobu.

(Protože nmění jest nějaké věci nmění. Abys tedy něco uměl, hledati jest něčeho, podle čeho bys spůsoboval smysl a potom mysl, ruku, jazyk. Wissen-schaft und Kunst muß ein Vorbild haben.)

II. Nic neumíme bez napodobování či beze způsobování

(protože nmění jest vytvořování: Wissenschaft und Kunst besteht im Nachbilden).

III. Nic neumíme bez způsobujícího nástroje či beze schopnosti vytvořovací

(neb umění vytvořuje něco něčím: Wissenschaft und Kunst muß Bildungsmittel haben).

Učiti se co?

9. Učiti se jest jíti k nmění věci neznámé po nějaké známé (čili nčiti se jest hledati, abys mohl něco vtípem vytvářeti).

Zakrnuje v sobě

*také tři,
neznámé, známé
a přičlenění se
přejíti ode zná-
mého k nezná-
mému.*

10. Kdekoli tedy něčemu se nčíme, tu tré se sbíhá, (1) neznámého něco, k čemu se směřuje, (2) známého něco, kudy lze přejíti ku neznámému onomu, (3) přičlenění se o přechod, aubrž přechod sám. Discentia totiž, (kteréhožto slovo Tertullianus za práci při učení se pokládá), jest jako nějaký hyb, kterým hybného něco se posunuje od konce daného oň se opírajíc, ke drnhému konci odtud vzdálenému. Hybné zde jest nčění. Konec prvý jest věc učení již dříve známá, po kteréž posunutí se mu lze ku seznání věci druhé, ještě neznámé; (slove ona

předchozím znáním, též počátkem poznávání); nebo z toho přechod se stává ku konci vzdálenému, k věci neznámé, avšak nikoli bez jakéhosi přičinění se. U př. kdyby mi se dnes učití bylo jazyku perskému, mám před sebou věc neznámou, kteréž abych se naučil, třeba mi jest prostředkování nějaké věci známé, to věz (vykladače, povědomého onoho a mého jazyka buď že on živý jest, člověk, buď že neživý, slovník). I teprve třeba práce a pílě, abych kus po kuse překládaje i častěji opětuje dobyt sobě vyrozumívání řeči, které jsem prve nerozuměl, po řeči, které jsem dříve rozuměl. Odejmi jedno z toho, učení se bude ničím. Vynořují se zde zásady.

IV. *Neznámému se neučíme*

(protože totižto známo již jest, co vykonáno, konati netřeba aniž konati lze).

Výměšek. Tedy čemukoli se učíme, pokud se učíme, jest neznámo. Čemu kdo již se naučil, tomu přestává se učití.)

V. *Neznámému neučíme se leč po něčem známém*

(čili: Čemukoli se učíme, učíme se po věcech prve známých, protože jinak nelze. Nebo poznávání věci jde po stupních, a jest rozumu lidského jako vystupování nějakým k tomu, čeho hledámo. Jako tedy v řebříku vyskytají se špruhy a jako ten, který leze, nejinak leze nežli ze špruhy, na které již stojí, posouvaje se na špruhu nejbližší (by jinak chtěl, potkal by se s pádem), tak mysl za učení se nejnak nežli že se podává od věci k věci, od toho, co již známo, k tomu, co je teprv poznávati).

Výměšek. Tedy neznámému čemusí nenčíme se po neznámém.)

VI. *Neznámému nenčíme se leč učíce se*

(čili: Cokoli třeba uměti, třeba se tomu učití).

Výměšek. Tedy k učení se pohledáváno práce a pílě atd.)

11. Jelikož pak tomu, kdo cestu nějakou po prvé koná, by nezloudil, třeba opatrnosti, též i tomu, kdo na řebřík poprvé léztí ohledává, by špruhy ho nezavedly, i (jelikož) málo kdy tak obezřetnu mu býti lze, by se blouditi neudálo; jest velice prospěšno anobřz untuo míti vůdce, který by blouditi zahajoval neboli pobluzujícího pamatoval, a se špruhy padajícího vzpodjal i na cestě uchoval. Což pouěvadž podobně jest při učení se (když mysl ode známého postupuje k neznámému), vycházejí odtud zásady.

VII. *O učně, aby něčemu zle se neučil, vždy jest pečovati.*

VIII. *Učni i opatrnému s počátku sotva lze neblouditi*

(čili: bez kazu neučíme se ničemu).

IX. *Aby učeň jinak než po stupních prospíval, nemožno.*

X. *Učni (tedy) vůdce, napomínatele, opravovatele vždy třeba.*

(Jsou sice zdárnější vtípkové, kteří se sami nabádají, napomínají, vedou, napravují, kárají, ale ti řídci jsou, a ani tak nejsou bez vůdce, napomínatele, napravovatele, když sobě sami to prokazují, co jiní jiným. Středním vtípům, ovšem zpozditým vždy vůdce třeba.

Výměšek. Kdo vyučuje, vodí: kdo se něč, voděn bývá.

Do učitele tedy jakožto vůdce které jsou potřebné věci, dále ohledejme.

*Vyučování co
jest a v sobě
obrazuje*

12. *Vyučování jest učené učením zapájetí. Aj tu učitel, učeň, vyučování. Učitel jest, kdo umění předkládá, nčeň, kdo ujímá; vyučování, samo předkládání umění a jeho z učitele do učně propravování. (§ 17. atd.)*

XI. *Kde nikdo nevyučuje, tam ničemu nebyvá vyučování.*

XII. *Kde nikdo se neučí, tam ničemu nebývá se učeno.*

XIII. *Kde není vyučování žádného, tam není žádného vštěpování umění.*

13. Týž totiž je způsob vtipů, který polí, týž učitelů, který semen. Neseješ-li ničeho, ničeho uesklidiš; málo-li, málo. Aniž jiného cos, než jsi sil. Protože vtipové právě jako políčka, nic jiného zase nedávají, než co přijali.

XIV. *Učitel a učeň k sobě sluší; při vyučování ni toho ni onoho nemůže nebýti.*

XV. *Učitel a učni sponou jesti sama nauka z jednoho do druhého přeplyvající.*

XVI. *Učitel dobrý, učeň dobrý, vyučování dobré mocně množí umění.*

Pošetřme tedy, čeho v jednokaždé věci vyhledáváno, by byla dobra.

14. Do učitele pohledáváme učivosti (doctivitas), aby uměl, mohl, chtěl vyučovati. To jest, aby (1.) čemu jiné vyučovati má, sám uměl; nebo co příliš málo umí, tomu nemůže nikdo vyučovati; (2.) aby co sám umí, jině tomu vyučovati mohl t. j. aby byl učivý (didacticus), i uměl nevědomce trpělivě suášeti, nevědomost pak samu mocně vypuzovati atd.); posléz (3.) aby, co umí a může, i tomu chtěl, t. j. aby byl snažen a pilen, jiné na světlo, kterémuž se těší sám, vyvoditi žádostiv.

*Do učitele
potřebná věcí
učivost.*

XVII. *Učitel buď vyučování mocen (učen).*

XVIII. *Učitel buď vyučování povědom (didaktikem).*

XIX. *Učitel buď vyučování chtiv (neznejž lenosti a závisti).*

*Do němé
potřebnou věci
učelivost.*

15. Do uče pohledáváme učelivosti, která na tom se zakládá, aby mohl, uměl, chtěl vyučovánu býti. Moci vyučovánu býti jest býti k učení se ústrojů (smyslu, ruky, jazyka) neporušených. Uměti vyučovánu býti jest býti dospělým věkem nebo prospěchem ku věci, které se jest učiti. Chtěti vyučovánu býti jest býti učení dychtivu a smyslů čilých na docházení jeho. Tedy

XX. *Nesprávného, by vyučován byl, nenaučíš*
(u př. slepého optice, hluchého hudeb, němého mluvě, chromého tanci atd. Vždyt nelze.)

XXI. *Nedospělého, by vyučován byl, ledva naučíš*
(u př. nemluvně grammaticky mluvit, hudebně zpívat, s dalekohledem se obírat atd., též běhati dříve než umí choditi, nebo choditi dříve než umí na uohy se stavěti atd. To by pak též bylo, jako bys od holého ptáka pohledával letu, nebo chtěl ovoce česati se stromu sotva ještě zakvítávajícího. Všecko má svou dobu. Rozuměti pak tu je dospělost netoliko věkem než i prospěchem, protože všemu učíme se po stupních, po věcech prve známých (po zásadě V.). Neumí-li tedy kdo toho, čím mu k jinému nejbližší již stele se stupeň, nebude moci tam doveden býti neb nejnínak leč ztěžka).

XXII. *Nedbalého o to, by vyučován byl, marně vyučovati budeš, leč prve učiníš jej chitvým učiti se*
(totiž aby přál si uměti i proto při tom byl se smysly živými, aby jiného cos odložil, toto vedl. To však kterak se zpraví, ihned pověděno bude).

*Učelivost způsob
trůj.*

16. Vzchází odtud učelivosti způsob trůj. Prvý hbitost chápati či vtipnost. Druhý důmyslnost v rozsuzování čili soudnost. Třetí horlivost toho, co počato, píleti, což nazýváme pilí. Vtipným jest, kdo vše, co se namaue, sám od sebe chvátá. Soudným, kdo to, co dobře jest pováženo, dobře chápe. Pilným, kdo práci cokolí přemáhá.

XXIII. *Vtip, soud, píle, kde spolu jsou sňaty,
v divy veliké působí prospěchy.*

XXIV. *Vtipu nebo soudu na díle nedostatek
nahrazuje se pílí.*

XXV. *Kde není vtipu ani soudu ani píle,
tam vyučování a učení se prospívá se buď nic
anebo málo.*

17. Při vyučování také tré se zbíhá, věc, Do vyučování
tří potřebná věcí.
které se vyučuje, způsob, kterým se vyučuje
i prostředek jakýsi, kudy vyučování přeletí,
aby pozorlivě chápáno bylo. Věc, které se vy-
učuje, slove předmětem vyučování, o němž § 18.
Způsob, kterak vyučovati, (slove) metodou, o kteréž
§ 19. Prostředek, kudy vyučování přeletí, slove kázni,
o kteréž § 36. (Nebo že odtud jest slovo kázeň jako
kázáni, že učiti se káže tomu, kdo dobrovolně nechce.)

XXVI. *Kde ničemu vyučováno nebývá, tam se
ničemu neučeno.*

XXVII. *Kde zmateně vyučováno bývá, tam
zmateně se učeno.*

XXVIII. *Kde nedbale vyučováno bývá, tam
nedbale se učeno.*

Výměsek 1. Hojnost umění jde z hojnosti
předmětů.

2. Spořádanost umění jde z spořádanosti
vyučování.

3. Prospěch umění jde píli učitelův a učňů.

18. Věcmi, jimžto sluší vyučovati, jest 1. Věci, jimžto
sluší se vyučo-
vati, které pak ?
vše, co může lidskou zdokonaliti přirozenost.
Totiž znalost a potom náležité užívání jednak sebe sama
(ve přičině zevnitřních údů, smyslů, mysli, vůle atd.),
jednak věcí ostatních, aby nám všecko sloužilo, nic ne-
škodilo. Čehož rozdílnosti potom uhledáme, až příčina
bude vyhledávati částečných zákonů, kterak vyučovati.

II. Způsob, kterak vynčovati, zakládá se na opatrnosti v metodě, kteréž učitelem vždy a všude šetřiti jest v tom, aby neměl předně mysli učňů k účelivosti nastrojovati (viz § 20.), potom učení samo podávati (viz § 26.), posléz podané a pochopené utvrzovati (viz § 34.) Jako totiž malíř chtěje způsobiti obraz, desku nebo plátno, kde malbu strojí uvéstí, prve napíná, hladí i základy nějakými potírá, aby je nastrojil barvy chytati, tož maluje, teprve fermezí potra na slunce a vzduch dává, aby zatvrdl a dal se v ruce bráti: týmaž způsobem opatrně bude postupování toho, který pouští se vytvářeti umění dražšímu v mysli, ruce, jazyku, dovede-li mysli k učení nastrojovati, pak učení podávati, teprve je utvrzovati.

(1) nastrojování mysli k uchycování učení.

19. Způsob, kterak vynčovati, zakládá se na opatrnosti v metodě, kteréž učitelem vždy a všude šetřiti jest v tom, aby neměl předně mysli učňů k účelivosti nastrojovati (viz § 20.), potom učení samo podávati (viz § 26.), posléz podané a pochopené utvrzovati (viz § 34.) Jako totiž malíř chtěje způsobiti obraz, desku nebo plátno, kde malbu strojí uvéstí, prve napíná, hladí i základy nějakými potírá, aby je nastrojil barvy chytati, tož maluje, teprve fermezí potra na slunce a vzduch dává, aby zatvrdl a dal se v ruce bráti: týmaž způsobem opatrně bude postupování toho, který pouští se vytvářeti umění dražšímu v mysli, ruce, jazyku, dovede-li mysli k učení nastrojovati, pak učení podávati, teprve je utvrzovati.

20. Nastrojování třeba, aby, kdo učiti se chce, učení chápati mohl, chtěl, uměl. Nebo nebude-li moci, chytí, umětí, darmo uložíš sebe a jej práci při vynčování, jako vysvitlo z § 15. Tedy jako zákonem budiž:

XXIX. *Nikoho nepřipravena k tomu, aby vyučován byl, nepodjímej se vyučovati.*

(Protože nelze mluvití, kdo poslouchati nechce, nelze ukazovati čeho tomu, kdo patřiti nechce, nelze předcházeti toho, kdo nechce po někom jíti: tedy ani vynčovati nelze toho, kdo se něčti nechce. Vedeš-li to přece, mrháš chmel i slad. Viz zás. XX., XXI., XXII.)

(kterak to spraviti?)

21. Aby pak kdo vyučován býti mohl, chtěl, uměl, buď poskytá příroda, neb jesti to způsobiti uměním. Propůjčila-li komu příroda ústroje zdravé a horlivost k učení se a příčinnivost ku věcem, jež náleží konati, (co do zdárnějších povah samo sebou když tehdy se vyskytá), darmo bys váhal do toho se dáti. Lačnému jídel schvalovati nctřeba, podej toliko, dychtivě uchvátne, a dobře stráví. Tedy:

XXX. *Připraveného, by vyučován byl, vyučovati neprodlévej.*

22. Pakli žaludek jídla sobě oškliví, věz, že léku mu prvé než potrav třeba. Těmi tedy prodli, ouen příčin. Kterak? Jest-li při kom nechut učiti se, odtud jest, že prospěšnosti nerozumí; nebo že jinými věcmi více jest přivabován, nebo že nesnadností jest odstrašován. Zprav tedy, aby rozuměl, co by mu prospělo, by to neb ono uměl, ihned zatoužf to uměti, au vrozena myslí lidské láska k věcem lepším. Zprav, af chuti k dobré věci nabude, tudíž shledáš jej navnazena, anotě přirozeno jíti po vůni něčeho dobrého, budiž si ono jaké buď. Zprav, af znamená, že práce dá se pokonati, tudíž pospíšf do ní se dáti; anotě lidské myslí vlastní pracovitou býti a hleděti věci přemáhati.

XXXI. *Do vyučování se nedávej, leč bylo žáků hodně schváleno.*

Výměšek. Všelikterakým tedy způsobem, jak jen lze, piletí toho, aby žák učení, ku kterému přistupuje, jako za něco podivuhodného měl.

(Toto podivováuf se roznítí lásku, láska touhu, touha pñli.)

23. Způsobš to, dás-li toho nějakou ukázkou, že krásno, lahodno, snadno jesti studium, které se začíná. Nebo přirozeno jest raději chtítí celku nežli částce. Ohledej toho pravdy při chlapci tří- čtyř-, pětiletém. Začni mu vypravovati pověst nějakou nebo báječku. I začal-lis, přestaň. Jak se touhou po ostatku bude zmuřati, jak prositi, abys předse vypravoval! Totéž platí při všech věcech ve kterémkoli věku, dovedeme-li přirozených chytati se ostuň. Tedy

kdlyby totiž nějak příhodná náležela toho se dofa)

XXXII. *Do vyučování se nepouštěj, než až chut v žáku jest náležitě vzbuzena.*

24. A pouěvadž přirozenost lidská jest pracovita i naprosto ruch oblibuje a to ruch volný, za tím koncem aby sama věci tvořila a přetvořovala; tedy

XXXIII. *Do vyučování se nepouštěj, leč až žák ku práci jest připraven.*

Ratichůmí.

(Nedávno nedali nám dobrého ředidla didaktikové někteří: Všeliká práce připadejž na učitele, učni neostavuje se nic kromě Pythagorejského mlčení (výše ve hlavě VIII., 16.) Oslovskou, neprospěšnou, marnou práci strojí učitelům pravidlo toto: učňům pak ku prospívání zavaluje závady neúchrauné i tlumí v nich pozornost všelikou. My jsme spatřili, že práce k učení se pohledává, po zás. VI. a výměsku jejím a že při vyučování nebyti nesmí uí toho ni onoho, po zásadě XIV. Oba tedy částku práce podstupjte, učitel předcházaje, učeň po něm jda. Mlčením pouhým, aby žák pozoroval, nikdy toho se nedočiniš, uěkuli aby prospíval, bys se přetrhl. Ba čím více jej tak němě pozorovati nutiti budeš, tím více jej otupíš. Nebo člověk není špalkem, z něhož bys (kdy by si se zholá trpně měl) sochu vytesal, než jest živým obrazem, sebe sama tvořícím, znetvořujícím, přetvořujícím, jak kdy příčina bude. I v pravdě že nic těžšího není než učiteli k vůli uši ponštěti, zakoušíme i my urostlí, nečkuli aby to chlapcům lze bylo v onom věku po všech věcech tékavě se rozpouštějícím. (O čem více pověděti dole příčina bude § 144.) Ale dás-li něco dělati, ihned vzbudíš, ihned mysl jmeš, aby na svém ustrnula předmětě. Naprosto totiž přirozeno jest, (NB.) že, kdo se nosí nebo vozí, cesty nešetří, komu choditi je samu, že se ohlédá, jednak aby nepadl, jednak aby nezbloudil. Zrušeno budiž tedy škodné ředidlo, a směněno tímto lepším).

XXXIV. *Učni práce, učitelé řízení.*

Po ředidle tomto dávej vždy učni v ruce nástroje, aby zuamenal, že jemu sluší pracovati i aby se tu nedomýšlel nic vzdáleného, příkrého, nesnadného, ihned jej sobě uděláš bodrým, čilým, chtivým.

25. Kterak pak způsobí se, aby též dovedl se něčiti? Zde není žádného nmění. Dovedeš-li vyučovat, dovede on (již tak něčiti se chtiv jsa) se učiti. Dovedeš-li předcházeti, dovede on po tobě jíti, právě tak jako dítě čerstvé se přikájeti, umí-li chůva ukájeti. Tam tedy sluší jíti, abychom pošetřili opatrnosti, kterak jest učení podávati.

26. Opatrnosti, kterak učení jest podávati, předůležitým zákonem a světlem, středem a okolkem, základem a vrchem jesti tato jediná věc, aby všemu vyučováno bylo **po příkladech, po pravidlech a po cvičení** čili napodobení, t. j. aby vždy věc, již se jest učiti, učni poskytána byla, poskytnuta jsouc vykládána, vyložena pak jsouc a jím pochopena, novým od něho vytvořováním ji vyrážeti aby se podjímáno bylo, až by vyrážeti uměl. (Vyplývá to z § 8., 9., 10). Nebo příklad jest jako vzor (Zás. I.), napodobení jako vzorované (Zás. II.), pravidlo jako nástroj napodobení řídící (Zás. III.) Z tohoto základu plynou zásady.

(2) Pořadem stálým, kterým jest učení podávati, po příkladech, pravidlech a napodobení

XXXV. *Kde nic není napodobitelného (t. j. příkladu), tam není žádného napodobení.*

XXXVI. *Kde ku napodobení není žádného ukázání (t. j. pravidla), tam napodobení ni snadno ni jisto.*

XXXVII. *Kde není žádného napodobení (t. j. užívání, provádění, cvičeb), tam ukazování jak napodobovati, i samo napodobitelné nadarmo.*

27. Veškera tedy práce při vyučování a něčení se zanáší se příklady, pravidly, napodobením; toto tré nechat cvičí učitele, toť i žáka. Odkud vyplývají tři zásady:

NR.

XXXVIII. *Vzor dáti, vyložiti, napodobení na před ukázati sluší na učitele, pozorovati, pochopovati, napodobovati na učně.*

(Nebo předpokládá se, že učitel jest vůdcem, učen pak vůdce svého nobsledou (po výměsku zásady X). Vědiž tedy onen t. j. předcházejž, tento pak beříž se po něm. Ein Vorgänger und ein Nachgänger müssen beisammen sein).

XXXIX. *Bez příkladů, pravidel, cvičení bud ničemu vyučováo a učeno se nebývá nebo ničemu právě.*

(Prvé věci pravda ukazuje se do bluchých od narození, kteří ježto nikoho mluvíti neslyší, sami také mluvíti neumějí; neb odkud by se učili? beze vzoru nemohou (po zásadě V.) Ba ni dvounohý člověk neučí se bez příkladu choditi, jako zřejmo bylo do chlápce z Hes, který jako nemluvuě vlky byl uchváceu a mezi nimi vychován. Nebo s nic nebylo leč čemu se příkladem zvěři se bylo naučilo (po čtyrech běhati, víti, pazoury kořist lapani). Osmiletý teprv byv chyceu i mezi lidmi pobyv naučil se příkladem jich vstávati, po dvou choditi, i brzo potom též mluvíti atd. Holý mi však příklady bez pravidel učiti se nedostává se než vtípům zdárnějším. Než i tací, samoukové, neučí se bez pravidel, kterých ač sic od jiných neberou, přece si je sami sobě dělají za svého (věci) pošetřování. Naposledy bez užívání čili beze cvičení něčemu se nančiti nedostává se nikomu aniž kdy se dostane.

XI. *Po příkladech, pravidlech, cvičeních všemu vyučováo a nčeno se bývá.*

V uměních to přepatrnó: kde vždy vzor, (postupuje-li se rozumně), nejprve se ukazuje, pak, třeba-li se vykládá, posléz napodobením vyrází. Avšak totéž děje se u věcech theoretických. Nebo cokoli chceš, aby jiný uměl, to smyslům jeho na všecken způsob poskytáš a třeba-li, vykládáš, potom jemu samému kážeš věc touž ukazovati a vypravovati, bysi shledal, jak právě ji chopil; a toto vypravování čili opakování jest jakýsi

způsob napodobení. Tak ve mravné stránce nka-
zuješ nejprve věc uaprostu dobron, potom, že dobra,
chválíš, i tím způsobem působíš, aby ji sám schválil
a oblíbil a stálal. Nebo tak zosnoval lidskou
přirozenost světa stvořitel, že všecky její
případnosti obracejí se po věcech jí pří-
hodných. Ukaž vtípn pravdu (dosti jasně), ihned
chopí. Ukaž vůli dobro, (aby, že dobro, právě sroz-
uměla) ihned chvápí. Ukaž moci mohonec možného
něco (aby viděla, že může), ihned to vykoná. Ukaž
pravím lidské mysli vzor něčeho pravého, dobrého,
možného a vylož náležitě, aby chápajíc nezblondila,
shledáš, ana se ihned po vzoru přetvořnje. Tot jest

NB.

Výměšek. Tedy cokoli uměno býti má, uve-
dono budiž ve příklad, i staniž se oněm po-
učení i jdiž v patách za tím úsilí jeho dosti-
hnonti.

28. Pořad toho trého naprosto jest přirozen, aby (Kterýžto pořad
příklady předcházely, cvičení za uimi šlo, pravidla pak naprosto při-
rozen)
obapol k tomu přicházela, poučvadž totiž příklady
vzbuzovati, pravidla pončovati, cvičení po-
silovati moc do sebe mají, kterým pořadem že
slnší postupovati, viděli jsme v § 19. Tedy

XLI. *Vzor vždy předcházej, pravidlo vždy po
něm jdi, napodobení vždy plěno budiž.*

(NB. Zakořučeno jest naukám vyučovati po (Výtka omýln
pravidlech, pravidel pak smysl vysvětlovati obecněmu)
teprve přidanými příklady. Ale přirozenější
jest pořad, aby příklady předcházely. Nebo
(1.
předně příklady staví věc, již jest napodobiti
přímo před oči, pravidla šourem a nepřímě.
Tam tedy věc sama sebou jest patrna, zde sama sebou
zastřena, leč příklady ozřejmí. Tedy co samo sebou

- (2.) patruo, předcházejž, co oním teprvé se odstírá, následnjž po zásadě V. Pak pravidla nesou se k rozumu, příklady ke smyslu. Smysl pak jest rozumu prvějšf: (jelikož nic není v rozumu, co dříve nebylo ve smysle.) Co tedy smysl obrází, předcházejž; co rozum vzdělává, následnjž.
- (3.) Třetí pravidlo jesti cosi dobného, příklad věcného cosi. Ale dobn uvéstí ve hmotu, kteréž ještě nemám, nemohu, aniž tedy vyměřovati o věci, které ten ještě nevidí, komu vyměruji.
- (4.) Čtvrté, příklady dodávají světla pravidlům, (což vyznávají všickni); světlo tedy proč by nepředcházelo? Jistě nikoho není mezi námi, kdoby do tmavé vstoupiti stroje jeskyně nepřál sobě, aby mu raději pochodeň přednášena byla, než teprva mu podána, když by se do tmy vrazil. Nebo kdoby chtěl v noci po ulicích jda, aby mu pochodeň pozadu nesena byla? Zdaž nekážeme světloňši napřed jíti a nám svítiti? I v pravdě řemeslníci lépe tu prohlédají, mezi nimiž nikoho není, který by učeska dojda, o svém nmění (pravidla mu odtažitě podáváje) řečňoval, než dává se, an onen se dívá, do prací svých, i brzo dává mu do rukou nástroje a vyměřuje, kterak je má obracet i s nimi po něm dělaje zacházeti, i ukazuje věc, že to tak čerstvě před se jde. Což již na onen čas znamenav Quintilian napsal: Dlouhá a nesnadná jest cesta po pravidlech, krátká a platná po příkladech. Napravme tedy obecnou chybu, i zavozujme něně ku vědomostem spíše po cestě krátké a platné, nežli bychom jiní lopotně trmáceli po dlouhé a nesnadné. Vyplyvají odtud výměšky tyto:

1. Po příkladech snáze se učíme než po pravidlech.
2. Snáze prece po obém zároveň.
3. Než aby příklady předcházely.
4. I cvičení brzo následovalo pravidly svými vždy se zpravujíc.

5. Příkladů ku pravidlu jeduomu čím více; a pravidel ku příkladům mnohým čím méně, i cvičení posléze v obém tom čím častější: tím vše jest lepší.

(Vozny pravidel jsou vtipům strašidlem a trapidlem a závadou; než ku pravidlu předchozím příkladem snadně pochopenému i jemuž dále lépe jest vyrozumívati, čím více přivodí se příkladů, tím větší vchází světlo a jistota umění. Cvičení posléze čím hustší, tím hbitější činí umějíčho v umění.)

29. To o příkladech, pravidlech, cvičeních zespolka: pohledme ua to porůznu.

§ 30. Vzor učni ukazujeme věci buď již hotové buď té, již teprve jest dělati. Ono jest kratčejí učiteli, toto prospěšnější učni. Příklad prvního vizí do písáře, který žáku svému dává předpis (Vorſchrift) odjinud vzatý, aby naň pozíraje napodoboval. Poslednějšího do téhož, předpisuje-li sám osobou svou žáku osobnému a všeliké trhy ruky i péra pozorujícímu. Ono prvé jest jaksi ledabylo, poslednější jest věcí užitečnejší. Nebo žáku mnohem hbitěji lze napodobiti, když vidí nejen, co se dítí má, než i kterak se děje, zvláště s počátku, když se učí. (Utvrzenějším zajisté uesadno neuf i hotové kterékoli věci napodobiti). Tedy

Vzor učni jaký ukazovati.

XLII. *Co jest dělati, nejlépe se ukazuje děláním.*

(Vyšetřil to Seneca i proto napsal: Co jest dělati, sluší se učiti tomu od toho, kdo to dělá. A jiný: Umění provoditi, an jiný se dítvá, jest jemu vyněiti. Lépe jest uic nevyměřovati a dělati než pravidla vpravovati a nic neukazovati. Oči zajisté jsou nejvěrujším vůdcem).

31. Vykládá se pak vzor i napodobení se vyučuje buďto řečí volně plynoucí po vůli učitelové jak řemeslníkům jest obyčejem, aueb slovy běžnými a zprávně ve pravidlo uvedenými, jako v povýšenějších věcech zvykem. Než pojiti lze obě, tím že

Vyměřování či pravidla, kterak učni sluší předkládati.

předesílá se o věci vypravování co nejprostěji k obecnému prvé jí poznání, potom pak teprvé tím že ukazují a vysvětlují se předepsaná pravidla za lepším toho, co již pochopeno, v rozum vpravením i za hlubším v paměť vštípením. (Jakož my zde činíme didaktiku předkládající. Nebo vyhledávati nejprvé budeme základů věcí volněji i vystihše ukazujeme je hojnějšími slovy, posléz pak zahrnujeme je v jedné nebo více zásadách). Zatím vytčeno budiž pravidlo o pravidle.

XLIII. *Přednost pravidla jest v tom, aby bylo slovy krátko, smyslem jasno, pravdy plno.*

(Sluší, aby bylo krátko, aby snadno jednak se mu rozumělo, jednak v paměť vložilo. Jasno, aby žádnou obojetností se nekolotalo. Pravo všelikterak, aby nebylo poddáno výjimkám žádným, pokud lze (nebo ve mluvnicích sotva všude lze pro nepravideluosti jazyků). Nelze-li něčeho v jedno pravidlo uvéstí, více jich zděláno budiž, jen ať ničeho se nevyjímá. Což i nám příčinou bylo právě při tomto strojení umění didaktického, že jsme raději ředidla rozmnožili nežli výjimkami oslabili.

*A kdy jest jich
nížší, totiž
před nebo při
napodobení.*

32. Co do užívání pravidel čili upotřebení, to zase dvojako se koná: buď před napodobením, kde potom žák sobě ostaven bývá, buď za pokusů o napodobení tak, že prohledáno bývá k tomu, aby nepochybil a že hned pamatován bývá, kdyby chybovati začal, i aby potom podobně nepochybil, že mu příčiny chybování ukazovány bývají i že konečně nebezpečí uové chyby předpisem nebo pravidlem se předchází. Prvá cesta zase jest kratší učitel, poslednější výhodnější učení. Nebo potom teprve pravidlo (nebo výjimka z pravidla) bývá právě pozorováno a postiháno a v paměť vštěpováno, když hned při samém se učení přibírá se za zprávu, (po zásadě VII. a X). Aniž který řemeslník jinak učí s pravidly svými nakládati. Budiž tedy jako zákouem i přepravdivá tato zásada.

XLIV. *Pravidla za prací prospěšněji přibírána jsou než mimo ně; když tolikrát se opakuje a vštěpuje, kolikrát učení chybí, příčinu dává napravití jej.*

Napodobení sluší na učně, ale tak aby Napodobení
kterak učení sluší
spravit. nčitel opět i opět předcházel, poklesky napravoval i znovu naléhal na lepší provedení (po zásadě tu nejbližše předcházející). Poněvadž pak ničemu se neučíme leč učíce se (po zás. VI.), sluší tedy na učení se doléhati. A poněvadž ničemu se neučíme bez kazu čili chyby (po zásadě VIII.), nesluší žádného učně sobě samn ostavovati, sice chybovati bnde jistojistě (po zás. IX. a X.) A vůbec poněvadž nic hned s počátku dokonalostí do sebe nemá (po zás. IX.), sluší tedy pilně stupně vzdělávati k dokonalosti vždy blíže. Tedy

XLV. *Učitel a učení vždy sebe vespolek pozoruje.*

XLVI. *Učení stíhej všude učitele všudy napřed jdoucího.*

XLVII. *Učitel učně kolikrát chybovati vidí, tolikrát at jej v chybě pamatuje i učí v sledy lépe vstupovati.*

(Protože nikdo nechybje leč kdo častěji chybav i chybu napravovav nechybovati se naučil).

34. Opatrnost, kterak učení utvrzovati, (3.) Opatrnost,
kterak učení po-
chopné utvrzo-
vati, na čím se
zákládá na trojím se zakládá: předně, abys na cvičení ve všeliké věci nastupovati neuponštěl až by uviděl, že napodobující vzor co nejdokonaleji provedl. Drnhé, abys ničeho nového nezačínal jakožto na-
prsto nového než jakožto pokračování toho, co prve bylo počato. I na ten konec třeba osuovn vědy každé (učb i všeho, co věděti lze) v řetěz uvéstí, ve kterém by vše se spoln pojilo, aby zřejmo

XB.

bylo, že totiž poslednějších věcí probíráuť z prvějších vychází a v nich se zakládá, i aby tudy jich spamatování a provádění s sebou přinášelo. Naposledy přece vždy třeba opakování věcí předešlých tytýž vtrusovati.

XLVIII. Všeho, čemu vyučovati třeba, budiž stálá spojitost.

XLIX. Předešlé věci nebudtež opouštěny, leč nám v moc jsou uvedeny.

I. Příčinou poslednějších věcí opakovány budtež předešlé.

(Buď theoreticky, zkouškami, buď prakticky, cvičeními nebo pořád vedenými učebo po příčině kterékoli zase předsevzatými.

35. To o způsobu, kterak vyučovati, čili o metodě (od § 17.), přichází o kázni.

*III. Třetí píť
vyučování po-
třebnou věcť
kázeň.*

36. Slovo disciplina jest Latinům obojetného smyslu; učebo vyznamenává uěkdy to, čemu vyučováno a učeno se bývá, odtud naukami svobodnými zoveme samy vědy a umy), uěkdy samu práci při vyučování a učení se (jako když díme něčím kázaním býti vychovánu sub alicujus disciplina educari), nejvlastněji však běře se o nějakém prostředku, kterak na učení nastupovati, jako zde, o věci naprosto vždy a všude potřebné ku zdárnému šíření vědomostí. Jakož zajisté kladivo a kovářina dobře železa nezdelávají, není-li klešť, které by železo svíraly i jisté kladivu způsobovaly rázy; tak učitel a učení samo dobře se uejímá učně, není-li bázuě a šetrnosti, myslí ku pozornosti a bedlivosti jakoby svírající.

LI. Bez kázně učeno se nebývá buď ničemu nebo ničemu právě.

(Jakou má býti,

37. Třeba pak, by kázeň tak zřízena byla, aby případna byla 1. účelu svému, totiž aby žáka mocně k tomu doháněla, **co jest konati?** 2. lidské

přirozenosti, aby ji zdokonalovala, ne kazila. (Když pak od lidské přirozenosti jelikož to obrazu božímu jest neodlučno chtěti svobodným a volným býti, vysvítá, že všeliká násilná kázeň záhubna jest lidské přirozenosti); 3. stupňům potřeby, protože jako vtipy jsou rozdílny, tak jsou rozdílny příčiny a stupně vyvíjení i vyvinutí napravování.

LII. *Kázeň budiž věcí stálou, nikdy neulevňující, i tak vždy opravdovou, nikdy směšnou.*

LIII. *Kázeň nebudiž násilná.*

LIV. *Kázeň měžž stupně.*

38. Stupňů kázně asi desater.

(které její stupně)

1. Vážnost učitele ctihodného úmyslně hledaui, aby nraziti jej, měl žák z čeho sobě svědomí dělati.
2. Oči jeho ustavičně po žaku jdoucí, aby cítil, že ho šetřeno bývá.
3. Stálé též předcházení, aby žák viděl, že má po kom jíti.
4. Šetření též stálé, aby vědomo bylo, zdaž po něm jde a kterak.
5. Vedení nikdy nepřestávající, abys jist byl, že právě po tobě jde, nepobluzuje.
6. Vzbuzována mezi žáky řevnivost (jejížto sponou zápasy přátelské), aby oni sami sebe bronsili. (Ctnost zápasením stává se jadrnější.
7. Zkoušky časté (hned v uložené časy hned nenadále zvláště při těch, jimž věreno nejméně), abys jistě zvěděl, že všemu se bývá učeno, čemu vynčováno.
8. Pamatování vždy okamžité v chybě dopustěné kterékoli; (nebo napravování hned za chybování, co tajemství do sebe má, nkázali jsme zásadou XLVII., abys jist byl, že nic zlého ve zvyk nevchází.
9. Škodně vyvinujících anebo pro patrnou uedbalost okřiknutí porok a zahaubení jiným na odív, aby netrestání nevešlo ve svévolnost.

10. Kdyby kdo takového vedení šetření se zpěchoval (ač nevidí se, že snadno to může leč arcizlomyslník), budiž vyhostěn, aby ostatním nebyl na překážku a na pohoršenou.

Výměšky. 1. Přejeme sobě, aby ran a hněvu nebylo při věci tak svaté jako jest vzdělávání mysli.

2. Třeba-li přece při chlapcích užívati také bití, sluší spíše metel než pohlavků se chytati, ale aby odstraněna byla všeliká slov trpkost, sršlavost obličejů, ran krutost, aby žáci vidomě viděli, že se naprosto zlosti a nenávisti nehoví, alebrž že o blaho jejich tu se pečuje.

Zvláštní didaktiky zákony, jichž vydobývání se předmětů vyučování, z osob a z účelů.

39. To o obecné při metodě opatrnosti, kteréž vždy a všude jesti šetření, čemukoli konečně (veřejně nebo soukromě) bývá vyučováno (od § 6.). Částečných zákouň, kterak vyučovati, sluší dobývati z toho, co se nezbíhá vždy a všude ani týmž způsobem. To věz z rozdílných předmětů, osob i účelů t. j. z věcí, jež jest vésti (o kterých § 40. atd.) z osob, jež jesti cvičiti, (o kterých § 110.), a z účelů, jichž se zvláště šetří (o kterých § 124.).

Předmětů nebo věcí, jež jesti vésti, rozdílně trž.

40. Věci samé, jež jest vésti, jsou samy v sobě dobré nebo zlé, nám však snadny nebo nesnadny; a cvičenci nebo rozum nebo vůli nebo ruku nebo naposledy jazyk.

Předmět, některé dobré, některé jsou zlé.

41. Věci dobré jsou, které zuati se hodí, i proto sluší jim vyučovati, totiž pravda, ctnost, umění, řeč. Věci zlé jsou, kterým se vyničiti škodí, i proto nesluší jim vyučovati ani se učiti; a podešlo-li co neopatrností, sluší jim odnaučovati a odnavykati. Totiž blud, vada, chyba atd. O čemž poznamenány budtež poučky.

LV. *Zlému snáze učeno se bývá nežli dobrému.*

(Důvod: Pravé a dobré jest jedním čímśi a prostým, blouzení tisícíceré podoby. Snáze tedy upaduouti v něco toho, čeho mnoho jest, než naléztí to, co jest jedino. Odtud i vyučovati zlému nebo zle snadněji nežli dobře. Ono ledačko může, toto řídecf).

LVI. *Snáze jest (také) učiti se než se odučovati.*

(Důvod: Učiti se jde po přirozenosti odučovati se proti přirozenosti. Jelikož smysly naše samy od sebe obracejí se po věcech a uchycují, načkoli chtivě vpadnou; uchycenou však věci podobiznu sotva některak pustiti mohou, poněvadž, co se stalo, nemůže se odestati. Čehos ještě neviděl můžeš viděti nebo neviděti, cos již viděl, nemůžeš neviděti. Odtud jest, kolikrát vštípený obraz z mysli vybyti chceš, čím násilněji chceš a čím ostřeji s ním zápasíš, tím hlouběji v mozek jej vštěpuješ, až Themistokles ne nerozmyslné sobě raději přál umění zapomínati nežli pamatovati něco, pokládaje za neštěstí lidské držebnost paměti ve zlých věcech). Avšak i

LVII. *vyučovati (taktéž) snáze jest než odučovati.*

(Důvod: Vyučovati jest prací jednou, „tak dělej;“ odučovati dvojí, „ne tak, než onak.“ I nebylo tedy žertem ani křivděním, že hudebník Timotheus od žáků, kteří zle prve navykli umění, dvojího pohledával platů, jelikož mu v pravdě dvoje s nimi byla práce, jedna odučovati je, čemu zle se byli naučili, druhá vyučovati je lépe).

42. Vyplývá odtud, že zvláštní pohledává (Snáší dobrému se učiti, zlému se neučiti nebo se odučovati).

se opatrnosti, aby dobrému bylo se učeno, zlému nenučeno; neb aspoň záhy opět se odučováo. O čemž ředidla:

LVIII. *Ničemu, čemu se jest odučovati, nesluší vyučovati.*

(Odučovati se jest, pravím, anebo zúmýsla, jako tomu, co jest samo sebou zlo, škodno, hanebno,

10. Kdyby kdo takového vedení šetřiti se zpěchoval (ač nevidí se, že snadno to může leč arcizlomyslník), budiž vyhostěn, aby ostatním nebyl na překážku a na pohoršenou.

Výměšky. 1. Přejeme sobě, aby ran a hněvu nebylo při věci tak svaté jako jest vzdělávání myslí.

2. Třeba-li přece při chlapcích užívati také bití, sluší spíše metel než pohlavků se chytati, ale aby odstraněna byla všeliká slov trpkost, sršlavost obličejů, ran krutost, aby žáci vidomě viděli, že se naprosto zlosti a nenávisti nehoví, alebrž že o blaho jejich tu se pečuje.

Zvláštní didaktiky nákony, jichž vydobývati se předmětů vyučování, z osob a z účelů.

39. To o obecné při metodě opatrnosti, kteréž vždy a všude jesti šetřiti, čemukoli konečně (veřejně nebo soukromí) bývá vyučováno (od § 6.). Částečných zákonů, kterak vyučovati, sluší dobývati z toho, co se nezbláhá vždy a všude ani týmž způsobem. To věz z rozdílů předmětů, osob i účelů t. j. z věcí, jež jest vésti (o kterých § 40. atd.) z osob, jež jesti cvičiti, (o kterých § 110.), a z účelů, jichž se zvláště šetří (o kterých § 124.).

Předmětů nebo věcí, jež jesti vésti, rozdíl trůj.

40. Věci samé, jež jest vésti, jsou samy v sobě dobré nebo zlé, nám však snadny nebo nesnadny; a cvičenci nebo rozum nebo vůli nebo ruku nebo naposledy jazyk.

Předmět, některé dobré, některé jsou zlé.

41. Věci dobré jsou, které znáti se hodí, i proto sluší jim vyučovati, totiž pravda, ctnost, umění, řeč. Věci zlé jsou, kterým se vyučiti škodí, i proto nesluší jim vyučovati ani se učiti; a podešlo-li co neopatrností, sluší jim odnaučovati a odnavykati. Totiž blud, vada, chyba atd. O čemž poznamenány buďtež poučky.

LV. *Zlému snáze učeno se bývá nežli dobrému.*

(Důvod: Pravé a dobré jest jedním čímsi a prostým, blouzení tisícíceré podoby. Snáze tedy upaduouti v něco toho, čeho mnoho jest, než naléztí to, co jest jedino. Odtud i vyučovati zlému nebo zle snadněji nežli dobře. Ono ledakdo může, toto řídcí).

LVI. *Snáze jest (také) učiti se než se odučovati.*

(Důvod: Učiti se jde po přirozenosti odučovati se proti přirozenosti. Jelikož smysly naše samy od sebe obracejí se po věcech a uchycují, načkoli chtivě vpadnou; uchycenou však věci podobízou sotva některak pustiti mohou, poněvadž, co se stalo, nemůže se odestati. Čehos ještě neviděl můžeš viděti nebo neviděti, cos již viděl, nemůžeš neviděti. Odtud jest, kolikrát vštípený obraz z mysli vybyti chceš, čím násilněji chceš a čím ostřeji s ním zápasíš, tím hlouběji v mozek jej vštěpuješ, až Themistokles ne nerozmyslně sobě raději přál umění zapomínati nežli pamatovati něco, pokládaje za neštěstí lidské držebnost paměti ve zlých věcech). Avšak i

LVII. *vyučovati (taktéž) snáze jest než odučovati.*

(Důvod: Vyučovati jest prací jednou, „tak dělej;“ odučovati dvojí, „ne tak, než onak.“ I nebylo tedy žertem ani křivděním, že hudebník Timotheus od žáků, kteří zle prve navykli umění, dvojího pohledával platů, jelikož mu v pravdě dvoje suimi byla práce, jedna odučovati je, čemu zle se byli naučili, druhá vyučovati je lépe).

42. Vyplývá odtud, že zvláštní pohledává se opatrností, aby dobrému bylo se učeno, (Snázi dobrému se učiti, zlému se neučiti nebo se odučovati). zlému neučeno; neb aspoň záhy opět se odučováno. O čemž ředidla:

LVIII. *Ničemu, čemu se jest odučovati, nesluší vyučovati.*

(Odučovati se jest, pravím, anebo zúmýsla, jako tomu, co jest samo sebou zlo, škoduo, hanebno,

neb opouštěním cvičení), jako co životu jest neprospěšno, mizí potom samo sebou. A takovými věcmi vtipy hmoždití jesti čas mařiti. Vystříhati se tedy toho).

LIX. *Uchyceno-li co zlého, co nejdříve třeba tomu odučovati.*

(Proto že lépe zase jíti než zle předse. A to zavčas, prve než by blud anebo vada dlením se rozmohly, že bysi zpátkem nemohl jíti. Nebo zvyk stává se přirozeností. Odtud básník: Odučuje se mysl pozdě, čemu učila se dlouho.

LX. *Poněvadž všemu nesnadněji se odučováno bývá nežli se učeno, prohlédati k tomu, aby ničemu nebylo se třeba odučovati, čehož jinak dojiti nelze než ostříhajíc napřed toho, by zlému se nebylo přiučováno nebo dobrému zle se učeno.*

(Nebo netoliko potupněji host bývá vynután nežli nepřijímán ale i nesnadněji. Pakli toho napřed vystřici se nelze, kterak zlému jest odučovati, brzo potom bude příčina pověděti, § 123).

43. To o dobrém a zlém; následují dobrého i tak toho, čemu se sluší učiti, rozdílnosti, předně vzaté z větší nebo menší snadnosti.

Druhé,
některé snadné,
některé nesnadné
vše

44. Snadno jest, co bez napjetí sil lze provésti, nesnadno, čeho nelze. Snadné tedy tomu se učeno bývá, čemu bez napjetí vtipu nebo soudu nebo pfe učeno se bývá; nesnadné, nač napínati třeba síly vtipu, soudu neboli pfe.

LXI. *Snadnému se učeno bývá snadněji, nesnadnému nesnadněji.*

LXII. *V hromadě věcí, jimž se jest učiti, vždy jsou některé některých snadnější.*

LXIII. *Vždy tedy (v hromadě věcí, jimž se jest učiti), sluší snadnějšími počínati a k nesnadnějším postupovati.*

(Netoliko proto že síla vtipu (jako rostivá moc při stromech i v těle našem) vzrůstem vzrůstá, tak že, se které břímě nejsi dnes, zejtra suad suě nenebudeš, alebrž i proto, že bůh všecky věci tak spořádal, že snadnější (v témže rodu) stupni jsou nesnadnější, jako v řebříku špruhy nižší jsou prostředkem, kudy přicházeti ke špruhám vyšším. Což ihned vysvitue).

45. Jsou pak prvé věci potomuějších snadnějšími; *(Které věci jsou snadnějšími.)*
to jest

1. nemnohé mnohých,
2. krátké obšírných,
3. prosté složených,
4. obecné zvláštních,
5. blízké vzdálených,
6. pravidelue nepravidelných či obdobné neobdobných.

(Totiž 1. suáže chopíš věc jednu než dvě, tři, deset atd.; a 2. snáže urazíš cestu krátkou nežli dlouhou; a snáže 3. spočítáš peníze rázu jednoho a ceny jedné nežli všelikteraké; i suáže 4. chlapec se učí, co strom jest a slove než co hruška, vrba, dub, buk, tis atd.; suáže 5. pochopíš věc, která jest před rukama, než které teprve jinde jest hlcdati; suáže koncěně 6. naučíš se cestě jedné rovné, než té, kteráž na dvojcestí, trojcestí, čtyřcestí atd. se dělí. To stůj nepohuntě, i měž tolikěž ředidel ptatnost do sebe, obsaženu v tomto jednom.

LXIV. *Nemnohými, krátkými, prostými, obecnými, blízkými, pravidelnými věcmi všude sluší počínati, i pomaličku postupovati ku množším, obšírnějším, složenějším, zvláštnějším, vzdálenějším, nepravidelným.*

Výmšek. Vyrozumívání potomuějšímuno učmu předpokládá vyrozumívání převějšímuno.

a kterým pořádkem
jest je věditi?

46. Ředidlo toto obecné rozvíná se v částečné tyto.

- LXV. *Nemnohým věcem před mnohými*
 LXVI. *Krátkým před obširnými*
 LXVII. *Prostým přede složenými*
 LXVIII. *Obecným přede zvláštními*
 LXIX. *Bližším přede vzdálenějšími*
 LXX. *Pravidelným před nepravidelnými*
 (Či obdobným před neobdobnými)

budiž
vyučováno
a se
nčeno

snadné spolu,

47. Odkud upřímo plyne, bylo-li by to, čemu přichází vyučovati a se učiti, nemnohým krátkým, prostým, obecným, z věcí dříve seznáných co nejpríměji plynoucím, naposledy pravidelným, aby to žáku ukazováno, vykládáno, ku nápodobení předstíráno bylo jednou a jednou. (Nebo což jednou práci zpravit lze, proč to různě trhati?)

LXXI. Čemukoli jednou práci lze vyučovati a se učiti, nikdy nebudiž roztrhováno.

nemadné po
přestávkách.)

48. Na odpor, jest-li něco mnohým, obširným, rozličným, zvláštním, vzdáleným, nepravidelným, nenchrauně práci jest vynaložiti více, čemuž učiti budou tato ředidla.

LXXII. Vše, čeho mnoho, v úhrny budiž shrnováno i úhrny větší budtež dříve, potom menší rozvinovány.

(Aby totiž snadněji vše počítáno, místněji prohlédáno, pevněji v řadu uchováno býti mohlo. Tak čísla prostá shrnují se v desítky, desítky ve sta, sta v tisíce atd. A kdo mnoho má dobytka, dělí jej ve stáda i rozvodí po dvorech rozdílných atd.).

LXXIII. *Vše, co dlouho, at se dělí po jistých přestávkách i odbývá kus po kuse.*

(Nebo co kratšími učiněno oddíly, snáze i bez tesknosti lze procházeti díl po díle. Tak komu dlouha jest cesta, dělí ji sobě na stanoviska čili hospody. Než (NB.) při pořádání přestávek trého třeba šetřiti, 1. věci samé, kterak dá se rozdělit, 2. sil toho, komu přestávky se ustanovují, 3. posléze času, ve kterém věc veškeru, tak po částkách rozdělenou, projíti třeba.)

LXXIV. *Vše, co složeno, rozvíráno budiž ve své prosté částky, i částky prosté poznávány budtež dříve.* (V praktických pak věcech dělány budtež dříve.)

NB.

Poněvadž totiž prosté jde před složeným, jedno přede dvěma, dvě přede čtyřmi atd., písmena přede slabikami a slovy, slova přede rčeními a větami atd. A proto že nic nelze skládati leč, co již jest, jesti to, co jest skládati, dříve hotoviti.)

Výměsek. Od prostých věcí postupovati ku složeným, od složených ku složenějším a od těch k nejsloženějším, jest uměním nad umění, jehož nesluší nikde a nikdy rušiti.

LXXV. *Jedinci věci shrnovány budtež ve druh, druhy v rod, rody v nejobecnější rod. A potom cokoliv o všech spolkem říci lze, budiž řečeno spolkem při rodě; cokoli pak zvláštního zvláštní namítají rozdílnosti, o jednotlivých družích zase spolkem až přijdeš, (třeba-li), k jedincům.*

(Samo sebou zřejmo, příkladu zhola netřeba).

Výměsek. Vědy jest začátkem poznávati věci obecné, převzvláštní pak, vědy dokonalostí.

LXXVI. *Že všemu, co vzdáleno, stupňů sluší hledati, až by se ukázalo, že vhodně poslední věci se pojí s prvými vazbou stupňů nikde nepřerušenu.*

(Po kterých bys totiž žáka vedl pořád bez mezery a skoku).

Výměšek. 1. Při probírání věcí vše, co následuje, budiž jako účelem, vše co předchází, budiž jako prostředkem k účelu. (Tak teprve v řetěz spjato bude všecko).

2. Stupně nebudtež po libosti vzdělávány než po patrných vazbách věcí samých. (Těch tedy sluší bedlivě šetřiti, abychom nezmátli věcí nebo sebe).

LXXVII. *Vše, co nepravidelno, uvéstí sluší k něčemu obdobnému způsobem podřádní.*

(Totiž všelikou výjimku ku pravidlu, ze kterého se vyjímá, by ničeho nebylo, co by nemělo jistého místa, i aby snáze spatřiti lze bylo, proč a kterak co od obdoby se uchyluje).

Třetí
některé vzdělá-
vají rozum, ně-
které vůli, ruku,
nebo jazyk, i slo-
vou vědami, opa-
ternostmi, umě-
ním, jazyky

49. Potud o tom, že suadnější věci sluší předešýlati i nesnadnější jistým způsobem oblehčovati. Jde za tím zvláštní opatrnost metody při cvičení rozumu, vůle, ruky, jazyka, ve vědách, opatrnostech, uměních, jazycích, (jak bylo uavrženo v § 40.). A toto rozdělení věcí, kterým jest vyučovati a se učiti, vzato ze samé povahy lidské mysli. Nebo má duše do sebe nejprve mysl, věcí zrcadlo, a tou vyhledává se pravdy; pak vůli, věcí to vladařku a volitelku, a tou dychtí se po dobru; třetí, moc mohutnou čili snahu vykonati, čeho žádáno, a té předmětem jesti to, co možno. Posléze k tomu přidán vykladač, jazyk, kteréhožto jest účelem šířiti poznávání, chtění i vykonávání věcí. A při těchto všech věcech, když se jim učeno bývá, zvláštního třeba řízení.

1)

LXXVIII. *Věci, jež třeba věděti, chtějí býti rozuměny.*

(Tu tedy stačí zpytovat. O čemž od § 50. do 96.)

LXXIX. *Věci, jež jest oblíbeni, chtějí býti rozuměny a vyvoleny.*

(Tu tedy třeba také vášně vzbuzovati a krotiti).

LXXX. *Věci, jež jest dělati, chtějí býti rozuměny, vyvoleny, vykonány.*

(Zde tedy třeba účinky nad to ještě vyvoditi).

Metoda vštěpovati vědu.

50. Věděti obyčejným smyslem berou za znám- Věda (vědění) co.
most věcí historickou, kterou že něco jest, víme;
po smysle však filosofickém za známost rozumovou,
kterou vyznáváme, co věc jest, odkud a která.
(NB. Prvším smyslem pravo, co řekl Augustinus: Mnoho
víme, čemu nerozumíme, poslednějším slova mu-
dreova: Věděti jest věc po příčinách znáti
to jest jí rozuměti.)

51. Pokud ohledává se známost historická, jisto
jest, že člověk nic neví, leč co odjinud zvěděl, Člověk nic neví,
leč co odjinud
zvěděl.
protože duše v temném těla svého žaláři zavřena jsouc
nic sama skrze sebe věděti nemůže, co se mimo ní děje,
leč co jí vyzvědači jejími, očima ušima atd. ohla-
šováno bývá.

LXXXI. *Nikdo (historicky) neví, leč co zvěděl.*

Tedy 1.: Co chceš, aby někdo věděl, zprav,
ať to zví; čeho aby nezvěděl, ať toho nezví.

2. *Chceš-li, aby kdo mnoho věděl, opatř, aby
mnoho zvěděl.*

3. *Komu nenebude příčin a snažnosti, mnoho
zvídati, nebude moci nevěděti mnoho.*

Ku zvidění prostředky tři:

1. smysl,
2. rozum,
3. zpráva;

52. Jsou pak ku zvidání něčeho prostředky tři, bohem zřízené: smysl, rozum, zpráva. Smysl jest, kterým věci přítomné skutečně vnímáme. Rozum, kterým se věci smyslu nepřítomných po známkách nějakých přítomných dovtipujeme. Zpráva, kterou věci vzdálené, (ku kterým ani smyslem ani rozumováním jsme nepronikli), cizím svědectvem ve známost nám vcházejí.

LXXXII. *Smyslem, rozumem, zprávou zvědět lze všechno.*

(Více cest, kudy by k nám něco přicházelo, není).

Výměšek. Koho tedy ve známost věcí zavoditi, toho smysl jest cvičiti po věcech obracením, rozumováním i poznáváním zpráv o věcech nepřítomných.

ale přece nejisté smysl.

53. Poněvadž pak smysl všude zde prostředkuje, (neb i rozumování vzniká po známkách nějakých smyslem pochopených) a svědectví o věcech cizí nejuak chápati lze než smyslem (obzvláště sluchem); stává se, že, vlastně-li mluvíme, samy smysly jsou těmi branami, kudy věcem kromě člověka postaveným přístup se do ducha otvírá, jelikož jinak nic nevchází než tudy. Odtud pouhou pravdou jest výrok filosofův: Nic není v rozumu, čeho by prvé nebylo ve smyslu.

LXXXIII. *Smysly předními i stálými vědění vůdci.*

Výměšek. Předně tedy a stále jest je cvičiti.

Troje poznání: vídění, domnívání se, věří.

54. A poučevadž smysl pochycuje věci samy přímo, rozum věcí toliko sledy nebo stíny, zpráva cizí o věcech svědectva, i že tedy smysl na věci přítomné ustrna nejistší dává povědomost, rozumování pak že snáze klame jakož i cizí vypravování: stává se, že o tom nejhlavněji kdo věc smyslem seznal, říká se, že ví, kdo rozumováním, že se domnívá, kdo jiným víru dav, že věří.

LXXXIV. *Smysly, mocnými vědění základy.*

Výměšek. 1. Vše tedy, co lze, vlastními jest uchycovati smysly.

2. Vešlo-li co odjinud ve známost, aby pravdy jistota postřížena byla, utíkati se sluší ku svědectvím smyslů, lze-li.

(Odtud toto povědění: Očité spatření stojí za důkaz. Nebo nejlépe vzdělává se mysl (imaginatio) věcmi samými, a pochopeno-li něco jinak než věc jest, napravuje se to popatřením na věc samu. U př.: Slyšel-li kdo slona vypravováním popisovati, něco o něm si myslí; sotva však kdy tak pravdivě, jako jest: Líp obrazem malovaným; než ještě ne dosti jistě, zda jest takým. Což pak, pochybil-li malíř? Což naschvál-li něco jinak než jest, položil, aby oklamal? Avšak kdo na slona živého očima svýma pohleděl pilně, ví jistě, jaký jest, aniž může kým oklamán býti. Tak slunce a barvy my, kteří vlastnímu vnímáme zrakem, myslíme si a rozeznáváme snadno a bez omylu; slepý od narození, bys mu tisíckrát vypravoval, sotva může. Odtud tato slova Plautova: Jeden svědek očitý více jest než ušatých deset. A právě totéž platí při jiných smyslech nápodobně, že každý svým vlastním předmětem nejlépe se vzdělává. Lépe totiž zná slavičí zpěv, sladkost cukru, olova tíhu atd., kdo sám slyšel, chutnal, potěžkával atd., než kdo mluvením toliko o nich něčeho doslechl. Viz dole zás. CLXXXIV. s výměšky jejími).

55. A poněvadž čím co více smysly jest vpraveno, tím to jistěji se plodí i stájeji se chová, (lépe zajisté zná, co zvon jest, kdo jej i viděl i slyšel i makal i snad sám zmítal, než buď bluchý od narození, který toliko vidí, nebo slepý od narození, který toliko slyší atd.): i vychází odtud zásada.

*Více smyselné
jistěji dítě vě-
domost.*

LXXXV.: *Všecko uchycovati smysly, kolikokoli lze.*

(Skrze αὐτοψίαν a αὐθαψίαν a αὐτορυσίαν atd., to jest viděním, dotýkáním se, chutnáním, voněním, sly-

šením. Každému totiž smyslův předmět jemu příslušný světla dodává převelikého, tím většho, čím více smyslův týž předmět spolkem obráží, jako víno barvou, vůní, chutí atd.)

*Rozumné vidění
má do sebe,
rozum,
soud a
paměť.*

56. Rozumna pak věcí známost, poněvadž tré v sobě zahrnuje, rozumění, rozsouzení, zpamatování; kterak by mysli v pravé věcem vyrozumívání, jich rozsuzování i zpamatování uměle zavozovány byly, nu ohledejme!

*Co ony jsou
všec.*

57. Rozum jest poznávání věcí smysly ze zevnitřku pochycené, kterak jest sama v sobě; soud jest věcí uvážení, zdali právě tak jest; paměť jest věcí vyrozumění a rozsouzení uschováui ku příštím potřebám.

LXXXVI. *Cokoli smyslům hývá poskytnuto, šetřiti jest, aby tomu také bylo vyrozumíváno.*

(Tedy tak poskytati, aby vyrozumívati lze bylo.)

LXXXVII. *Čemukoli vyrozuměno, uvažovati sluší, zdaž právě se má.*

(Tedy tak poskytati, aby uvažovati lze bylo.)

LXXXVIII. *Čemukoli vyrozuměno a cokoli rozsouzeno jednou, prohlédati k tomu, aby vážlo vždy.*

(Tedy tak vkládati, aby vážnouti mohlo.)

Výměšek. 1. Rozumění věcí smysly nedobře pochopené jest ničemno. (Tedy ho nevyhledávati.)

2. Soud o věci nevyrozuměné jest nepravým. (Tedy ho nevyhledávati).

3. Zpamatování věcí nevyrozuměné a rozsouzené plzko jest. (Tedy ho nevyhledávati.)

*Rozumění
vzájemně co?*

58. Vyrozumívání věcem v tom téměř se zakládá, abys prohlednuto měl, nač, čím a kterak jest všeliká věc s částkou svou kteroukoliv, a kterak od jiných podobných co do

těchto zde kusů se dělí; ani vůbec čím jiným jest věcem vyučovati než ukazovati věci rozdíly (po rozdílných účelích, způsobech i jiných příčinách).

NB.

LXXXIX. *Věci rozdíly znáti jest věci znáti.*

Výměšek. Tedy kdo dobře rozděljuje, dobře vyučuje.

XC. *Věci příčiny znáti jest věcí znáti podstatu.*

(Protože cokoli jest, po příčině své jest, za kterou má, co má koli. Tedy vyučiti věci po příčinách jest ji v rozum důkladně vpravití).

NB.

Výměšek. 1. Tedy věci všeliké účel pravý vyjevuj.

2. K účelu prostředky t. j. způsob po jejích částech vykládej.

3. A ukaž hmotu takového způsobu schopnou.

4. Posléze působnou příčinu, vhodnou v takovou hmotu takový způsob uvéstí.

To zpraviš-li řádně, uznamenáš, že světlo rozumu poskytnuto veliké velmi.

59. A poněvadž věcem vyrozumívání jest vnitřní vidění, vykonává se týmiž potřebnými věcmi, kterými vidění zevnitřní. Třeba však jest ku vidění (1.) světla, kterým by podobizny věcí snímány a k oku donášeny byly, (2.) oka zdravého, otevřeného, i k věcem v jisté vzdálenosti obráceného, které by podobizny vpouštělo, (3.) pomeškání se oka při věci, až by dostatečně po všech stránkách byla seznámena. Podobně, bude-li tu, když rozumu věc se poskytuje, (1.) věci patrnost sama sebou neb učitelovým vysvětlováním; (2.) (bude-li tu) myslí zdravé, jako oka vnitřního, náležitá pozornost; (3.) pomeškání se slušné, co se ho vyhledává ku shlednutí věci po všech jejích částech: nebude lze věci nevyrozuměti.

Které potřebné věci do něho?

1.

2.

3.

XCI. Čemukoli vyučováno bývá, šetřiti, aby jasnou bylo pravdou.

(Mrákot, mlh, sněsice čistě patrné viděti nelze).

XCII. Čemukoli vyučováno bývá, prohlédati k tomu, aby s pozorem bylo uchycováno.

(Do oka zavřeného neb odvráceného ani sám světla blesk ničeho vpraviti nemůže).

XCIII. Čemukoli vyučováno bývá, o to pečovati, aby prve všechno zcela, pak po částkách pořádně a místně bylo pochopováno.

(Ledabylo a na odbyti věci prohíratí mate spíše rozum nežli osvěcuje. O čemž sluší něco částečněji říci).

60. Jakož jisto, že ku vidění věcí také pomeškání se pohledává, aby oko netoliko o věc zavadilo leda zavadilo, alebrž na ni pevně pozíralo; tak jisto též, že ku vyrozumívání věcem pomeškání se vyhledává, totiž aby věc všeliká smyslům příslušným potud se naskytala, až by čistě patrně pochopena byla všechna se vším, co do ní a při ní jest. Nebo složeny jsou téměř všechny věci i skládají se z částek. Nebudou-li tedy poznány všechny částky, kde která obzvláště, nebude lze říci, že celek seznán. K takovému však částek (po částkách) poznávání naprosto třeba času, protože na rozličné věci spolu napjatu býti není dáno přirozeností lidské. Učíň pokus zrakem, zdali můžeš na dvě věci spolu se dívati, (třeba v tom co nyní čteš, na dvě stránky spolu, neboližto na dva řádky, neb aspoň na dvě slova, ba ani na dvě písmena nemůžeš se dívati leč posloupně.) Učíň sluchem, zdali (můžeš) pozor máti jednostejnou píli na dva rozličné věci mluvící? Učíň jazykem, zdali (můžeš) více věcí chutě zároveň rozeznávati? nebo spolu touž dobou dvěma mluvití řeči? neb aspoň dvě spolu vysloviti slova? Učíň rukou, zdali (můžeš) dvě věci

spolu dělají (u př. dvě spolu psátí písmena). Nebudeš moci. Matou se vespolek předměty týmže spolu ústrojem uchycované i ruší pochopování a vadí tak jemu. Aníž tedy mysl naše oddávati se může spolu více věcem, jimž jest se učiti. Kdo více věcí spolu dělá, jisto jest, že nic náležitě nedělá. Tedy:

XCIV. *Nic než jedno jednou dobou.*

XCv. *Vždy prve celek, potom částky větš, teprve částčky, po částčkách.*

XCVI. *Na každé se náleží pomeškati, pokud třeba.*

61. Šetřiti pak toho velmi pilně sluší, že částky všeliké věci ukazovány, ohledávány i poznávány býti mohou a bývají trojí cestou: (1.), rozkládáním, (2.) skládáním, (3.) s jinými srovnáváním. U př. hodiny z kolika a ze kterých částek se skládají, nemůžeš dříve jiného vyučovati než až před jeho očima hodiny v částky rozebereš i zase rozebrané částky složíš a posléze tak, že více hodin k sobě přirovnáš i pozorovati kážeš, co do těch aneb oněch jesti zvláštního, a proč to neb ono jinde schází nebo jinak jest. Odkud vyplývá, že vykládati všelikou věc po všech její podstatnostech a postavovati ji na světlo trojí jest metoda rozkládající, skládající, a přirovnávací čili směrovací. A ty jmenujeme řecky analýs, synthés, synkrisí. O kterých přepravdivy budou tyto zásady:

XCvII. *Částky věci všeliké poznávány analýs.*

XCvIII. *Dokonaleji však poznávány přidáním synthese.*

XCIX. *Nejdokonaleji naposledy ještě synkrisi k tomu přidáním.*

62. Trojí jest tedy rozumová metoda t. j. cesta, kudy rozum ku světlu provoditi: analytická,

*Částky většící
věci poznáváme,
rozkládáme,
skládáme a sro-
vnáváme je
s jinými.*

*Jest tedy troje
rozumová metoda,
analytická,
syntetická,
synkretická.*

synthetická, synkritická. Kterých rozdílnost tato vlastně jest. Analýse počíná celkem složeným, (nebo sotva co při věcech tak prosto jest, aby se neskládalo z částek stejnorodých nebo nestejnorodých) a přestává na částechkách malinkých a prostičkách. Synthese na odpor počíná malinkými a prostičkými i stavuje se na velmi složených, totiž na veškeré osnově nějaké věci. Synkrise pak směřuje celek s celkem, částky s částkami rovnoběžně, kde světitou pravdou povědění toto: *παράλληλα φανερώτερα*.

*Společná jim
potřeba*

63. Potřeba těchto metod jest společna kjasnému a místnému poznávání věcí ve všem všudy. Nebo věc před očima myslí rozkládati dává počátek vyrozumívání, skládati zase pokrok vyrozumívání, směřovati se všemi jinými téhož rodu věcmi dovršuje vyrozumívání. Nikdo zajisté dokonale nezná věci, kdo jedinou zná, byť pak ji analiticky a syntheticky znal; teprve plně rozumí, rozumí-li, co jiné podobně nebo nepodobně do sebe mají a proč. Odtud dobrý filolog lépe rozumí jazykům, jestli mnohojazyčen, nežli mohou ti, kteří toliko jednotlivým rozumějí. Zde tedy (v metodě synkritické) přemnoho tají se světla, protože vše po týchž ideách se děje, s malými obměnami. Čeho kdo setřítí umí, může mnohé věci viděti, které očím jiných ucházejí. Avšak o tom jinde 2).

*a jednotlivých
zvláštní.*

NB.

64. Mimo to vlastní příhodnost analytické metody jest ku nalézání věcí; synthetické k vykonávání, synkritické k oběmu. Totiž při pozorování věcí, jež jest vyvoditi, neuchylně počínáme uvažující účel jakožto celek, a odtud sestupujeme k jeho potřebným věcem čili k prostředkům jakožto částkám, i teprve ku částčným způsobům potřebných věcí jakožto k částechkám. Synthetická pak metoda (při samém vykonávání věcí t. j. vyvodění a vydělávání) potřebně počíná

nejmeušími věcmi, i pojí je dle potřeby vypracované vespolek, i pak větší zase s většími, až celek složitý vzchází spoln po všech stranách plně se vážící. Synkritická, protože věcem zde i onde vyučovati lze srovnávačně, obojím způsobem postupuje ukazujíc skrze jinou podobou věc, kterak totiž něco rozkládati nebo skládati lze. Jakož my zde v § 59. vyšetřili jsme potřebné věci vyrozumívání, v potřebných věcech vidění a jakož stíhati budeme potřebné věci rozsuzování v § 67. atd.

65. Trojí tuto rozumovou metodu nejpříhodněji přirovnati lze ku třem umělým pomocem zraku našeho, kterým řkáme dalekohled, drobnohled i zrcadlo. Nebo jako dalekohled věci velmi vzdálené ku zraku našemu blíže posunuje, aby je i po částkách jejich spatřiti lze bylo, tak analyse působí, že i skryté částky věci každé viděti lze. A jako drobnohled nejmenší věci zvětšuje i částčky až i atomův objevuje, tak synthese od menších věcí vždy k větším směřujíc ukazuje velmi zevrubně složení věcí. Posléz jako zrcadlo věci mimo očí naše se naskytající přec odrazem paprsků před oči naše staví, tak synkrise ukazuje věc ve věci jiné s libým se tomu díváním i s rozličným prospěchem. Odtud jakož častější jest a vždycky byla potřeba zrcadel než dalekohledův a drobnohledů, (jelikož tyto řdkým známy jsou, ona všem; tyto uedávno vymyšleny, ona se světem jsou a bohem samým tak způsobena, že skytají se komukoli na každé tekutině i ua každém hladkém povrchu věci kde jaké): tak způsob učiti po podobenstvích a parabolách již hned ze pradávne starožitnosti běžný výborné se hodí vhodně vykládati věci kterékoli i libě osvěcovati vtipy. Než jako ne nepospěšně po zrcadlech vymyšleny byly ostatní ony optické truby, věc nikoli odrazem než upřímo samu v sobě, ostřeji však než holým pohledem pozorující (pročež i nutně obírají se při věcech vzdálených a drobničkých, které mají čisté spatřovány býti); tak po oné metodě

*Trojboký jsou
tyto zde metody
zrcadla,
dalekohledu,
drobnohledu.*

synkritické naprosto přirozené uáležité zpraveny byly metody analytická a synthetická, kteréž věci tak, jak samy v sobě jsou, pozorují, rozkládají a skládají.

*A ty zanicují
světlo přetéká
v roztoku.*

66. Vyplývá již z věcí napřed položených, že analysí, synthesí a syukrisí věcí v rozumu se světlo zanicuje, i že, jestli kdo tak probroušen, nemůže se nestáti věcem znamenitě rozumějícím. Zavrž to tedy ředidlo.

C. *Metodu analytickou, synthetickou, synkritickou sluší pojití nutně, kde hledáš poznávání věcí důkladného.*

NB.

NB. Sluší pojití, nikoli másti. Nebo vykonati prve sluší analysi veškeru i pak při tom ukázati a vyměřiti části k sobě příslušné i odporné dříve, nežli jdeš syntheticky jednotlivých věcí obledávat. V čemž mnoho jest didaktického tajemství, jež svým místem přijde vysvětliti. (Dotýká se toho i zde dole v § 154).

*Rozsuzování
solátní ro? tří
do něho potřebné
věci.*

67. Potud o vyrozumívání. Rozsuzování jest vnitřní věcí vážení. Týmiž proto potřebnými věcmi se vykouvává, kterými vážení zevnitřní; váhadlem, dvěma věcmi proti sobě zavěšenými a okem je pozorujícím; i toho jest výklad.

68. Váhadlo jesti zvláštní soudu metoda, věci s jejich vzory spatřující t. j. otázky tyto dvě vždycky spolu uvažující, co (nebo jaké, koliké, kde, kterak atd.) něco jest a zdali by to (nebo takové, toliké, tam, tím způsobem atd.) býti mělo? Věci tedy ony dvě, které se soudem uvažují, jsou, vzorovaného něco se vzorem svým. Oko však, rovnou váhu (nebo z rovné váhy vycházení neboli nedocházení) znamenající jest vnitřní oko myslí, rozum, věc s věcmi směřující. Nechat to vysvitne příkladem. Kdyby tobě kdo obraz ukazuje řekl, že jest toho neb onoho, ty, jest-li čili nic, souditi nemůžeš, neznáš-li člověka onoho, jehož prý obrazem jest. Pakli znáš,

rovnaje rysy paobrazu s praobrazem, snadné o tom vypovídáš. Tak naprosto děje se při všelikých věcech, o kterých soudíme (nesoudíme-li nerozmyslně), že vzorované se vzorem (u př. čin nějaký s právem čili zákonem) se srovnává.

CI. *Znáti vzory (ideje) věcí jesti základem soudu o věcech.*

CII. *Věc přirovnávati k jejímu vzoru (ideji) jest konáním soudu o věcech.*

CIII. *O věci k jejímu vzoru (idei) právě přirovnané právě vypovídati jest dokonalostí soudu.*

Výměšek. 1. Tedy beze vzorů (ideí) věcí NB.
prve seznanych soud o věcech ničemen.

2. Když věc není poznána a ke vzoru svému (idei) přirovnána, soud o věcech jest předsudkem.

3. O věci nedbaleji buď ohledané buď ku vzoru jejímu (idei) přirovnané soud pronesený jesti soudu změtkem.

(Ovšem pak, nezná-li kdo ani vzoru (ideje) NB.
ani vzorovaného neuvažuje, a přec o tom vypovídá).

69. Odkud vyplývá, chceš-li žákovu mysl tak osvětití, aby netoliko věcem rozuměla, nýbrž i o věcech souditi mohla, že třeba, abys mu ve známost uvedil věci vzory (ideje, které jsou věci kterékoli dokonalá způsobu), i jej ku zvyku zavodil, vše podle nich, cokoli se jejich rodu naskytne, vykonávati. Zpravíš-li to řádně, právě soudným jej učiníš. Tedy

CIV. *Obecné formy a normy věcí sluší zpravití a ukázati, kterak podle nich všecko částečně jest vykonávati.*

70. To o broušení soudu. Na posilu paměti Paměti pomocí rozličné paměti
pomoci byly hledány rozličně až i umělými rozličné hledání
místy a obrazy. I že jimi divy číuiti lze, známo po- z rost. sdarova.

NR.

kusy a ukázkami rozličnými, které vydali, kdož uměním mnemouickým se zanášeli. Než soudí se, že jesti to věcí násilnou a že oslabuje soud, nejhlavnější člověka přednost, aubrž že dělá paponsky cizí věci vyřkávající, nic ze sebe hodného nevydávající. Což pravda-li (auiž pak o tom vypovídáme, než vězí tu podezření), bezpečnějších sluší hledati léků, kterými by bylo přirozené síle paměti uapomáháno, sondu neujmáno (nebo zlý jest lék, kde uěco přirozenosti hyne). Na to abychom uhodili, šetřme napřed, (co paměť jest, a kterak úkon vzpomínání se děje, za nadějí, že tak na to uhodíme, čím by tomu mile napomoci lze bylo.

Paměť co ?

71. Paměť jest moc mysli chovatlivá i dárná, věci smysly pochopené přijímající, uchovávající i zase, kdy třeba, vydávající.

Tři její úkony :

vštěpování,
chování,
vzpomínání.

72. Tři jsou tedy její úkony: schraňovati, uchovávati, vydávati čili jímati, držeti, zase poskytati. Schraňuje-li pilně, chová věru, poskytlí hbitě zase, dobrou slove paměť; na odpor, dává-li užitečným věcem mimo plynouti nebo vyplývati, i tudy buď neposkytlí nebo poskytlí váhavě a kuse špatnou (slove). Avšak touže měrou ani při též osobě nevyskytají se schopnosti ony. Jelikož někteří snadno vštěpují, ale i snadno trátí; jiní těžko vštěpují ale dlouho chovají; jiní snadno zapomínají a vzpomínají si suadno. I proto po rozdílnosti vtípů rozdílných třeba paměti pomoci ku napomožení totiž tu vštěpování, tu drzebnosti, tu vzpomínání.

NR.

Tímž pořádkem
sluší to předkládati.

73. Vůbec však to pravdou, že nikdo zase podávati nemůže, leč co pamatuje, aniž pak pamatuje, leč co dříve byl sobě vštípil. Též čím pevnější bude vštípení, že bude tím buď pevnější drzebnost buď suadnější vzpomínání. Odkud vzházejí zásady.

CV. *Co chceš pamatovati, v paměť vštěpuj.*

(Nebo nikdo nemůže pamatovati nebo vzpomínati si toho, čeho nikdy mysle (v paměť) nevštípil).

(Co o smysl zavadí leda zavádilo, i tudy vstípf se v mysl slabě, smaže se nesnadno).

CVII. Z mocného vstípení jde hlavní paměti síla.

(A tudy, kterak ono se děje, nejpředněji toho šetřiti. Má pak i držečnost jakož i vzpomínání zvláštní své pomoci. Pohledme tedy porůznu na ně.)

NB.

74. Vstípení jest věci přítomným smyslem pochopené na mysl vyobrazení. Jako totiž já nyní tato slova píše, jichžto na mysl pojímám obrazy, je rukou v pero vpravuji a pérem v papír, aby jejich podobizny tu již se vyskytaly: tak tyto písmen obrazy tvému, o čtenáři, oku se vpravují, oko pak tvé propravuje je do myslí tvé, totiž do rozumu a odtud do paměti, kde se ouy ustauovují, i kdyžby odvarovány byly skutečné tyto zde předněty, aby mysl tvá je mohla ještě pozorovati a to tím lépe, čím by čistěji s věcí snáty a čím pevněji v mysl vstípeny byly. Vizne pak, čím vstěpováuf tomuto napomáhati lze, aby bylo mocnější.

Vstěpování co?

75. Vstěpování vůbec tré napomáhá, vnímání (které děje se smyslem) pozorné, vyrozumívání jasné, rozsuzování bedlivé.

Tř jeho pomoci

obecné

1.

2.

3.

CVIII. Pomoci smyslu, rozumu i soudu jsou pomocni také paměti.

(Jelikož nemožua nepamatovati toho, co kdo smysly uchytíl tou pozorností, že i vyrozuměl a o tom souditi mohl. Odtud tato slova Erasмова: Velikou paměti stránkou jest důkladně čemu srozuměti.

Výměsek: Kdo tedy s věcmi smyslnými obírá se pozorlivě a přibírá nástroje rozumu pečlivě a rozsuzuje věci rozvážlivě, ten dobře vzdělává paměť i dochází konečně silué paměti.

NB.

76. Obzvláštně vstěpování napomáhá po straně věci tré: zřeteluoř, pořádek a okoluoř, po

A deset zvláštních

1. 2. 3.

4. straně pak naší sedmero toto: myslí prázdnot, úklidnot, chtivot silná, smysl vlastní, pomeškání se, odříkávání a k posledku závodění.

5. 6. 7. 8.

9. 10.

(1.)

Vstěpování kto-
rak napomáhá
věci zřetelnost.

77. Zřetelnost věci jest potřebna, aby, co jasné se vyskytá, jasné také smysl obrázelo a tak jasné vstěpeno jsouc aby lze bylo tak tomu rozuměti, jako to souditi, jako v paměť vkládati. Tedy:

CIX. *Co smyslu žádného nemá, jakož tomu nelze rozuměti a toho souditi, tak ani toho v paměť vkládati.*

(U př. věty některé byt i nejšvarnější, turecky mnou pronesené).

Výměsek: Co jest v paměť vkládati, budiž jasno.

(2.)
Kterak věci po-
řádek.

78. Pořádek věcí jest potřeben, aby, že částky věci dobře spolu se váží, znamenati lze bylo a tak místně vstěpovati, jak po sobě pořád jdou. Tedy:

CX. *Co spojitosti nemá žádné, jakož tomu ledva lze rozuměti a to souditi, tak i v paměť vkládati.*

(Budtež příkladem čtyři tato zde slova, jazyka mi známého, porůznu pronesená: duše, býti, věc, řád. Kterážto tak sama o sobě jsouce ostavena jsou kusy bez hlavy a paty rozmetanými; nvedou-li se pak v rozumný nějaký pořádek (u p. řád jest duše věcí), uvážnou naprosto jakož mezi sebou lépe, tak i v rozumu a v paměti Tedy:

CXL. *Pořádek věcí jakož rozumu a soudu tak i paměti je základem.*

(Protože pořádek věcí a slov pořádné působí také na myslí pojmy, an pojmy myslí nejsou než věcí a slov v myslí obrazem. Což jest příčinou proč se nadívám, že lepší paměti pomoci sotvalze

NR.

bude vymyslet, než kdyby přede zrakem *mysli* v přirozený pořad se uvodily *věci a slova*. Je-li i když mysl sama i mimo vůli lidskou jde po své spanilé ku věcem klopotnosti, jen ať není zmatečným davem věcí (nebo slov) zastavována, odpuzována, matena.

Výměsek. Co v paměť jest uvozovati, pořádkem budiž.

79. Okolnost potřebna jest, abych prohledna věcí příčinu účinky, místo, čas a podobné kusy mohl pevněji chopiti věc, ji jako za tolik uch ujma. (3.)
Kterak okolnost

CXII. *Co okolnosti nemá žádné, jakož sotva tomu lze rozuměti a toho souditi, tak ani v paměti skládati.* Tedy:

Výměsek. 1. Co v paměti jest i skládati, budiž okolnostmi dobře obmezeno.

(Čím více, tím lépe. I poněvadž mezi okolnostmi příčiny největší do sebe mají účinnost, kterým vyrozuměti jest věc v paměť jako hřebíčkem vpravit (po zásadě XC.); tedy:

2. Co jest v paměť pevně vstřípiti, budiž po příčinách vyloženo.

80. Mysl prázdná jest obrazy ještě nezane-sena, jakáž jest chlapců málo posud zkušených. Tuto připodobnil Aristoteles ku prázdné desce, na které ještě nic není psáno, napsati však lze všecko. Jako tedy čistá deska (nebo papír) všecko hbitě chytá; ale která již jest popsána, dále nedopouští než pokud asi co prázdného posud místa ostává a to ještě ne bez matení, co dříve psáno a co právě bylo připsáno: takový i při duchu našem bude způsob. Víť, že sic ve všem přirovnání případno není, an prostor papíru konečen, ana mysl jakožto neskonaleho boha obrazu neskonala dána jemnost, přece proto vždy zkušením to na bledni, čím více na mysl jest obrazů tím více a snáze (4.)
Kterak mysl
prázdnost

a silněji že se vespolek mšejší i matou i zastěnují, i naposledy smazují leč jest pořádek i ostatní pomoci. Stůjž tedy zásada:

CXIII. *Prvá vštipení váznou.*

NB. (U př. To, čemu za chlapectví se učeno bývá a z rána po vyspání za čerstvých smyslů a při kterémkoli prvé do věci nějaké se pouštění atd.).

(3.) a myslí uklidnost 81. Mysl úklidná jest i ta, která hlukem předmětů roztržita není, tehdaž kdy obrácena jest k jedné toliko věci nějaké, jakáž jest člověka nepomateného ani zaměstnáními zevnitř ani vášněmi uvnitř. Nebo napjat-li smysl více věcmi, matnějším bývá k jednotlivým i neuchvacuje právě ni toho ni onoho; rozkvašen-li pak sám v sobě zlostí nebo nenávistí nepozoruje ani nebo nejinak než zmateně. (4.) Než mysl k jedné věci pevně obrácena pronika i uchycuje pevné sledy 4).

CXIV. *S pozorem uchopena vštipení dobře váznou.*

(Odtud také milý Musám ústupy a samoty, kde nížádný věcí ryk mysli nemate).

(6.) a silná chtivost 82. Silnější jest i chtivost tehda, když při obírání se s věcmi něco podchází, co ducha podivem, rozkoší neb ošklivostí nebo strachem rozechvívá. Nebo tak (82. 18. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.) pouští duch v sebe hluboko a pevně uchopenu aniž jej snadno vypouští. (7.) S pozorem uchopené vštipení vá-

83. Když za učení se baví, paměti a duchu polektávajíc vzbuzuje, (83. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.)

84. Když jest tehda, když nepřetržitým vypravováním ohledáváme

věci samy samými svými očima, ušima chřípěma i rukama. Čehož velmi veliká jest platnosť ku pravým i mohutným vštípením. Kdo Řím jednou očima pozorně prohlédl, lépe i pevněji bude jej mít vštípen, než kdyby mu jinými vylicováu byl tisíckrát. I platí totéž při ostatních smyslech hned naprosto. (Viz § 54.) Tedy:

CXVI. *Vštípení věcmi samými přímo učiněné nejlepší.*

84. Pomeškávání se jesti tehdy, když na témž předmětu smysl déle pobavujeme, až by s věcí všeckou docela se obeznámil. Což se stává opětujícím spatřováním anebo posloucháním a zevrubným po všech stranách uvažováním. Kam obzvláště sluší abys, co chceš hluboko vštípit, netoliko četl a zase čítal, alebrž i psal a zase psával. Doslechli jsme se, že proto Filip Melancthon opisovával spisovatele, když velmi důkladně se s kterým chtěl obeznámiti. Aniž za jiným účelem vícekrát vlastní rukou opsal písmo sv. Alfous, král aragouský.

(8.)
a pomeškání se
na věci

NR.

CXVII. *Pomeškávati se na předmětu působí vštípení stálejší.*

(Odtud nezle kdosi. Třeba čísti věc nějakou, předně, abychom věděli, co obsahuje, druhé, abychom jí vyrozumívali, třetí, abychom jí sobě vštěpovali, čtvrté třeba tiše opakovati, abychom zkusili, pochopili jsme místu atd. O čemž následuje).

NR.

85. Zase podávání jest, když kdo, co teď slyšel, viděl, četl, myslil, ihned totéž buď sobě sám opakuje, nebo jiným vypravuje a ukazuje. Prvější nezle vpravuje vštípení, lépe však posleďší, protože kdo tomu, čemu se sám naučil, sám jiného vyučuje, netoliko věc opakuje t. j. smysly vlastními znova propravuje, alebrž i jako ze svého již druhému uděje věc živěji vede i tím ji jako ve svou moc uvodí. Zkušeuť to potvrzeu. Budiž tedy zásada: . .

CXVIII. *Co vštípeno zase vštěpovati působí vštípení mocnější.*

(10.)
a posléze zá-
vodění

NR.

86. Závodění jest, když toho, co pochopeno, stává se opakování na ohledanou, zdali již právě to pochopeno, buď že se to děje s druhým, buď že s tebou samým. Bys pak písmo nějaké třebaš desetkrát po sobě pořád četl, nevštípiš ho sobě v paměť právě tak hluboko, jako kdybys četl čtyřikrát neboli pětikrát, zatím ohledávaje je po paměti říkati a v knihu nahlédaje, kde paměť opouští. Podobu vypravuješ-li jinému co, rozkazuješ, řečníš-li, pochopil-li, opětuješ si to třeba tisíckrát, nikdy nebudeš jist; budeš pak v krátce, zvýší-li prospěch vytazuje se a zkoušeje. Nebo bude i bedlivěji pozorovati, bude-li toho na sebe čekati, že na něm bude toho vytazováno; a pochopí lépe, když, že nepochopil, postižen a jako zahanben jsa znovu pilněji bude pozorliv. (Zás. CXIV.) Tedy:

CXIX. *Tím co vštípeno, zkoušejíc posklubovati vpravuje vštípení mocněji.*

Držemnosti
prvou pomocí
časté opakování

87. To o posilování vštípení. Držemnosti se napomáhá předně častými opakováními, o kterých právě řečeno: Často sobě vzpomínati silnějším jest nad všeliký lék. Též: Opakovati jest paměti otcem i matkou. Aniž pak smazati se může, co týž a týž se obnovuje.

CXX. *Opakovati kazijedem zapomenutí.*

NR.

(Budže ono se děje tichým přečítáním budže odříkáváním hlasitým nebo naposledy kterýmkoli způsobem).

Druhou pomocí
zapísovati

NR.

88. Druhou pomocí držemnosti jest zapisovati, čím věci smyslem pochopené jako v novém vězení se zavírají, odkud týmže způsobem jako z mozku vylítnouti a uprchnouti nemohou, alebrž obnoveny býti, kolikrátkoli třeba; pomůcka to naprosto potřebná, bez kteréžby paměť zhola nebyla s věci obsárujejší i podrob-

nějsí. Nebo celé řeči nebo knihy neb účty v dennících a podobné věci kdo ze smrtelůků tušil by sobě paměť obsácl?

CXXI. *Zapisovati pokladem opakování.*

(Nebo lze opakovati t. j. ku potřebě se toho zase chytiti, zokoli jest v písmo uvedeno. K tomu napomáhá předně, bychom sobě ve knihách, které čteme místno: způsobili paměť, po kraji poznámky připsující nebo rozdílnou barvou rádečky podotýkající (totiž při tom, co paměti hodnější pokládáme,) aby vzpomennosti si snáze lze bylo, na kterém ve knize listu, na které listu stránce, na kterém místě stránky nebo řádku se co vyskytá. Druhé bychom znamenitá pověděním zapisovali v čele téže knihy nebo na konci, nebo malovali na dveřích a stěnách nebo vrývali ve sklepná okna atd., aby nám odkudkoli přicházela vstříc. Třetí, bychom sobě zakládali vlastní siůšky čili denní knihy dennímu opakování sloužící nebo svody (digesta) čili obecná pověděn jako obecné přehledy věcí, ve které bychom vše, co paměti hodno, uvořili i po svých místech pořádali. A takovéto knihy poněvadž jsou poklady paměti jkož hledaní usnadňují (kolikrát třeba), tak obzvláště sodí bystrost soudu k jedné věci.)

89. Ia třetím místě pokládáme pomoci držemnosti ty, které mají do sebe více umění. Totiž uvořenl toho, čemu lze rozuměti, na smyslné; (2) toho, čemu se nerozumí, na to čemu se rozumí; (3) neskonaleho naskonalé.

90. Uvořenl toho, čemu lze srozuměti, na smyslné leže se význaky a podobenstvími. Jako když ovinností dobrého soudce vyobrážejí se obrazempanuy jednou rukou váhy, druhou meč třlmající i sčlma zastřenýma, aby osob nešetřila, alebrž věci uvažova. Nebo zde kdoby každé té věci, co vyznačuje, jednu vyrozuměl, sotva kdy bude moci zapo-

Čeho šetřiti při zapisování:

1.

2.

3.

Ostatní tři pomoci; uvořenl totiž

(1.) čemu lze srozuměti, na smyslné

menouti, které jest povolání soudce hodného. Tyž způsob jest o všech podobenstvích a bájkách jakož i vůbec o příslovích (adagia) a tropech, což základem předním umělé paměti.

CXXII. *Význačné věci vyobrazováti jest paměti klíčem a hřebem (clavis et clavus).*

(2.)
Uvodění čemu se nerozumí, ne to čemu se rozumí

91. Uvodění toho, čemu se nerozumí, na to, čemu se rozumí, hodí se nejhlavněji jmenům nepovědomým, jež jest v paměť vpravit. Nebo snáz a pevněji uvázne slovo alabandensis (od Alabandy, města v Asii), když pomyslíš na tato, tři prve známá slova, ala, Band, ensis nežli zhora bez nich. I slovo California (krajina americká), bude-li ti tanouti na mysli calensfurnus (žhavá pec). K tomu napomáhají všeliké slov původy, dodávají studiu jazyků snadnosti, lbeznosti, i podstatnosti, (jsou-li pravý, nikoli toliko naráživy). 5)

NB.

CXXIII. *Jakékoli věci vyrozumění jest paměti světlem.*

Výměsek. Právě však věci vyrozumění jesti skvělým paměti světlem.

(2.)
neskonaleho na skonalé

92. Uvodění neskonaleho na skonalé napomáhá věcem, které množstvím a rozličností mysl zasypávají a matou, leč by uvedeny jsouce na počet a míry mezemi se svíraly. lož že se stává mnohých věcí v úhrnů pojmání, obšírných po stupních pořadání, složených na prosté uvádění, zvláštních v obecné svádění, vzdálených s blízkými v řetěz spínání a nepravidelných v pravidla zahrnování, viděli jsme v § 45. atd.

NB.

CXXIV. *Ponjati to, co neskonalo, vskjým jest paměti obmyslem.*

(Toť totiž všech umění, pravidel, soustů původem a základem, jelikož neskonalestí věcí tak e vpravují ve skonalé mysli přívory).

93. To také o držebnosti. Zase podávání zoveme *Vzpomínání co?* vzpomínání, které jest pomysl (sensus) o věci pominulé, která příčinou věci přítomné mající s onou někdejší příbuzností nějakou zase na myslí tane. (Jako když na setkání nebo po zmínce o některé věci neb osobě nebo místě atd. zpomínáme sobě, co tehdáž nebo tehdáž podobného nebo rozdílného nebo protivného zde neb onde bylo viděno, slyšeno neboli konáno.

CXXV. *Vzpomínání jde po příčinách.*

(Jako totiž člověk bez příčiny něčeho nekoná nebo nemluví, nevytazuje se nebo neodpovídá, tak ani něčeho nemyslí neb opět nepřemýšlí).

NB.

Výměsek: Příčiny (tedy) slnší nastrojovati ku vzpomínání na užitečné věci.

NB.

94. Příčiny ony (paměti posklubující a něco ze skrytých její pokladů vybavující) jsou věcí spojitosti sebou smyšlenky samy spolu vážící. Nebo se věci s věcmi všude spolu drží, anobrž spínají. Což ukazují příčiny spjaté se svými účiny i na odpor; též způsoby (spjaté) se hmotami, účely s prostředky, okolnosti s podměty, podobné věci s podobnými, rozdílné s rozdílnými, protivné s protivnými, krátce všeliké věci vztažené se svými souvztahnými, tak že propůjčena-li jedna věc, propůjčena i druhá. Kterým také způsobem slova se slovy v řeči se váží, že pronese-li jedno, druhá následovati musejí, kterých vyhledává plnost věty a zákon vazby, naposledy pravidlo metra nebo rytmu. Tak naprosto myšlenky (které nic nejsou než věci a slov obrazy), váží se vespolek mezi sebou, že pojem po sobě pojem přivodí ne jinak než jak v řetěze článků po sobě článek. Kdykoli totiž pojem nový pocitem přítomným způsobený vchází do schránky (cella) paměti, některý jemu příbuzný ihned vstříc běže jej vítá, ten pak zase

Probouzí se ze-
vlastními pří-
činami

NB.

NB.

vede s sebou některý příbuzný i ten zase jiné. Naprosto jakož ve přírodě není prázdna, stýkají se věci s věcmi všude, tak v myšlení.

CXXVI. Příčiny vzpomínání jsou jako řetěz spjaty.

NR.

Výměsek. Spínati je tedy (to jest: Čemukoli se učeno bývá, tak to vespolek jest vázati, aby vzpomnutí si jedné věci sebou přivedlo vzpomnutí si na druhou a tak pořád.)

a přibudně spjatými věcmi i pojmy věcí

95. A poněvadž vzpomínání předse jde nikoli zase, (poskytaje totiž nikoli to, co předchází než co po čem jde) sluší věci i pojmy věcí ne ledaktorak spínati než tak, aby předcházelo známějšího něco i vedlo po sobě neznámějšího cos. (Nebo kdo z nás jest, který by otázán jsa, co v modlitbě páně jde po slovech chléb náš vezdejší ihned neodpověděl: dej nám dnes? otázán pak jsa, co předchází slova tato: chléb náš, zdali neuvázue kde kdo? Auiž bude moci říci, leč že po předchozích slovích sebere paměť. Nač tedy Štěpán Ritter, touží, že se mu od žáků přihodilo, když ze rýmovaného slovníku latinsko německého, Deus Gott, necessitas Roth, unitas Einigkeit, trinitas Dreifaltigkeit atd. se vytazoval toho a onoho, kterak latině by vyjádřil Gott, že jeden zhola nevěděl, druhý pak řekl necessitas: nestalo se nic divného ani neobyčejného ani drze, poněvadž jinak nemohl za příčinou, kterou jsme pověděli. Tedy:

CXXVII. Příčinou upamatovati se budiž něco známějšího a předchozího, to právě, nač se jest upamatovati, budiž něčím neznámějším a následujícím.

(Nebo neučíme se známému po neznámém, než na odpor po zásadě V.)

96. Až potud o metodě, kterak vědám vyučovati jistými pomocmi rozumu, soudu i paměti; následuje metoda opatrnosti.

Metoda kterak učiti opatrnosti.

97. Opatrností nazýváme umělost kterak Opatrnost co? při obojetných věcech dobře sobě vésti (t. j. užitečného něco vyvolovati, škodného se varovati.) Což vše záleží na zprávě vůle naší jakožto rozsudkyně účinků našich. I ta že povahou svou jest velmi svobodna a nucena býti nechce ani může, i toliko domácího svého rádce rozumu poslouchá: nucena býti nemá ale namlouvána na to, aby chtěla dobrému kterému svou povahou chce, nechtěla zlému kterému svou povahou nechce.

98. Stojí tedy metoda tato teorií a praxí. Stojí teorií. Teorií, aby dobra a zla rozdělly zevrubně ukazovány byly, spolu s koncem tam vždy přece naposledy potěšným, zde smutným. To-li se dobře zpraví, jde za tím vyvolování dobra, utíkání pak zla, poněvadž naprosto přirozeno všelikému tvorů, by mu dobře bylo, si přáti, záhubě pak své vyhýbat. Na odpor, nepovědomého dobrá žádná žádost, nepovědomého zla nižádné utíkání. I právě Ludvik Vives: Nic není v lidském životě záhubnějšího než ona porušenost soudů, pro kterou věcem příslušné jim ceny dáváno nebývá. Neb odtud bývá, že honíme se po věcech ničemných jako vzácných a že vzácnými od sebe strkáme jako ničemnými, t. j. že vedeme věci nemoudře, hloupě, škodlivě. Právě i Augustin: Potud milujeme (dobré), pokud je známe. A na odpor: Potud nenávidíme (zlého) pokud mu rozumíme. Tedy:

CXXVIII. *Tomu, coby prospěti a škoditi mohlo, právě vyrozumívati, jest opatrnosti základem.*

Tudy. I chceš-li, aby někdo z neopatrnosti nevyštěrboval, zprav to, ať při svých věcech něčeho nepovědomým není i tak učiníš ho moudra; sic vyštěrbí-li, vyštěrbí se svým zlým. (Viz zásadu XL. s jejím výkladem).

99. Než praxe třeba a ku praxi příkladův a následování a napravování (po zásadě XXXV., XXXVII. XLVII.)

a praxi

NB.

kusy a ukázkami rozličnými, které vydali, kdož uměním mnemouickým se zanášeli. Než soudí se, že jesti to věcí násilnou a že oslabuje soud, nejhlavnější člověka přednost, anobř že dělá papoušky cizí věci vyřkávající, nic ze sebe hodného nevydávající. Což pravda-li (aniž pak o tom vypovídáme, než vězí tu podezření), bezpečnějších sluší hledati léků, kterými by bylo přirozené sile paměti uapomáháno, soudu neujmáno (nebo zlý jest lék, kde něco přirozenosti hyne). Na to abychom uhodili, šetřme napřed, (co paměť jest, a kterak úkon vzpomínání se děje, za nadějí, že tak na to uhodíme, čím by tomu mile napomoci lze bylo.

Paměť co?

71. Paměť jest moc mysli chovatlivá i dárná, věci smysly pochopené přijímající, uchovávající i zase, kdy třeba, vydávající.

Tři její úkony:

vštěpování,
chování,
vzpomínání.

72. Tři jsou tedy její úkony: schraňovati, uchovávat, vydávati čili jímati, držeti, zase poskytati. Schraňuje-li pilně, chová věrně, poskytl-li hbitě zase, dobrou slove paměť; ua odpor, dává-li užitečným věcem mimo plynouti nebo vyplývati, i tudy buď neposkytl-li nebo poskytl váhavě a kuse špatnou (slove). Avšak touže měrou ani při též osobě nevyskytají se schopnosti ony. Jelikož někteří snadno vštěpují, ale i snadno trátí; jiní těžko vštěpují ale dlouho chovají; jiní snadno zapomínají a vzpomínají si snadno. I proto po rozdílnosti vtipů rozdílných třeba paměti pomoci ku napomožení totiž tu vštěpování, tu držebnosti, tu vzpomínání.

NB.

Tímž pořádkem
atukí to ještě klad-
dati.

73. Vůbec však to pravdou, že nikdo zase podávati nemůže, leč co pamatuje, aniž pak pamatuje, leč co dříve byl sobě vštípl. Též čím pevnější bude vštípení, že bude tím buď pevnější držebnost buď snadnější vzpomínání. Odkud vzchází zásady.

CV. *Co chceš pamatovati, v paměť vštěpuj.*

(Nebo nikdo nemůže pamatovati nebo vzpomínati si toho, čeho nikdy mysle (v paměť) nevštípl).

(Co o smysl zavadí leda zavadilo, i tudy vstípf se v mysl slabě, smaže se nesnadno).

CVII. *Z mocného vstípení jde hlavní paměti síla.*

(A tudy, kterak ono se děje, nejpředněji toho šetřiti. Má pak i držečnost jakož i vzpomínání zvláštní své pomoci. Pohledme tedy porážnu na ně.)

NB.

74. Vstípení jest věci přítomným smyslem pochopené na mysl vyobrazení. Jako totiž já nyní tato slova píše, jichžto na mysl pojímám obrazy, je rukou v péro vpravuji a pérem v papír, aby jejich podobizny tu již se vyskytaly: tak tyto písmen obrazy tvému, o čtenáři, oku se vpravují, oko pak tvé propravuje je do myslí tvé, totiž do rozumu a odtud do paměti, kde se ony ustanovují, i kdyžby odvarovány byly skutečné tyto zde předměty, aby mysl tvá je mohla ještě pozorovati a to tím lépe, čím by čistěji s věci snaty a čím pevněji v mysl vstípeny byly. Vizme pak, čím vstěpování tomuto napomáháti lze, aby bylo mocnější.

Vstěpování co?

75. Vstěpování vůbec tré napomáhá, vnímání (které děje se smyslem) pozorné, vyrozumívání jasné, rozsuzování bedlivé.

Ti jeho pomoci
obecné
1.
2.
3.

CVIII. *Pomoci smyslu, rozumu i soudu jsou pomoci také paměti.*

(Jelikož nemožna nepamatovati toho, co kdo smysly uchytí tou pozorností, že i vyrozuměl a o tom souditi mohl. Odtud tato slova Erasмова: Velikou paměti stránkou jest důkladně čemn srozuměti.

Výměsek: Kdo tedy s věcmi smyslnými obírá se pozorlivě a přibírá nástroje rozumu pečlivě a rozsuzuje věci rozvážlivě, ten dobře vzdělává paměť i dochází konečně silné paměti.

NB.

76. Obzvláštně vstěpování napomáhá po straně věci tré: zřetelnost, pořádek a okolnost, po

A deset zvláštních
1. 2. 3.

4. straně pak naší sedmero toto: myslí prázdnotu,
 5. 6. 7. 8. úklidnost, chtivost silná, smysl vlastní, pomeškání se,
 9. 10. odřikávání a k posledku závodění.
 (1.)
 Všeřování kte- 77. Zřetelnost věci jest potřebna, aby, co jasné
 rak napomáhá se vyskytá, jasné také smysl obřázel a tak jasné vřtěpeno
 věcí zřetelnost. jsouc aby lze bylo tak tomu roznměti, jako to souditi,
 jako v paměť vkládati. Tedy:

CIX. *Co smyslu žádného nemá, jakož tomu nelze rozuměti a toho souditi, tak ani toho v paměť vkládati.*

(U př. věty některé byt i nejsvarnější, turecky mnou pronesené).

Výměsek: Co jest v paměť vkládati, budiž jasno.

- (2.)
 Kterak věci po- 78. Pořádek věcí jest potřeben, aby, že částky
 řádek. věci dobře spolu se váží, znameuati lze bylo a tak místně vřtěpovati, jak po sobě pořád jdou. Tedy:

CX. *Co spojitosti nemá žádné, jakož tomu ledva lze rozuměti a to souditi, tak i v paměť vkládati.*

(Budtež příkladem čtyři tato zde slova, jazyka mi známého, porůznu pronesená: duše, býti, věc, řád. Kterážto tak sama o sobě jsouce ostavena jsou kusy bez hlavy a paty rozmetauými; uvedou-li se pak v rozumný nějaký pořádek (u p. řád jest duše věcí), uvážnou naprosto jakož mezi sebou lépe, tak i v rozumu a v paměti Tedy:

CXI. *Pořádek věcí jakož rozumu a soudu tak i paměti je základem.*

- NB. (Protože pořádek věcí a slov pořádné působí také na myslí pojmy, an pojmy myslí nejsou než věcí a slov v myslí obrazem. Což jest příčinou proč se nadívám, že lepší paměti pomoci sotva lze

bude vymyslet, než kdyby přede zrakem myslí v přirozený pořad se uvodily věci a slova. Je-li ku věci klopotnosti, jen ať není zmatečným davem věcí (nebo slov) zastavována, odpuzována, matena.

Výměsek. Co v paměť jest uvozovati, spořádáno budiž.

79. Okolnost potřebna jest, abych prohledna věci příčinu účinky, místo, čas a podobné kusy mohl pevněji chopiti věc, ji jako za tolik uch ujma. (3.)
Kterak okolnost

CXII. *Co okolnosti nemá žádné, jakož sotva tomu lze rozuměti a toho souditi, tak ani v paměti skládati.* Tedy:

Výměsek. 1. Co v paměti jest skládati, budiž okolnostmi dobře obmezeno.

(Čím více, tím lépe. I poněvadž mezi okolnostmi příčiny největší do sebe mají účinnost, kterým vyznačím jest věc v paměť jako hřebíkem vpravit (po zásadě XC.); tedy:

2. Co jest v paměť pevně vstřípiti, budiž po příčinách vyloženo.

80. Mysl prázdna jest obrazy ještě nezanesena, jakáž jest chlapců málo posud zkušených. Tuto připodobnil Aristoteles ku prázdne desce, na které ještě nic není psáno, napsati však lze všecko. Jako tedy čistá deska (nebo papír) všecko hbitě chytá; ale která již jest popsána, dále nedopouští než pokud asi co prázdneho posud místa ostává a to ještě ne bez matení, co dříve psáno a co právě bylo připsáno: takový i při duchu našem bude způsob. Víme, že sic ve všem přirovnání případno není, an prostor papíru konečen, a na mysl jakožto neskonaleho boha obrazu neskonala dána jemnost, přece proto vždy zkušením to na bludu, čím více na mysl jest obrazů tím více a snáze

(4.)
Kterak mysl
prázdna

a silněji že se vespolek mšeje i matou i zastěnují, i naposledy smazují leč jest pořádek i ostatní pomoci. Stůjž tedy zásada:

CXIII. *Prvá vštípení vážnou.*

NB. (U př. To, čemu za chlapectví se učeno bývá a z rána po vyspání za čerstvých smyslů a při kterémkoli prvé do věci nějaké se pouštění atd.).

(3.)
a myslí klidnost 81. Mysl úklidná jest ita, která hlukem předmětů roztržita není, tehdáž kdy obrácena jest k jedné toliko věci nějaké, jakáž jest člověka nepomateného ani zaměstnáními zevnitř ani vášněmi uvnitř. Nebo napjat-li smysl více věcmi, matnějším bývá k jednotlivým i nenchvacuje právě ni toho ni onoho; rozkvašen-li pak sám v sobě zlostí nebo nenávisť nepozoruje ani nebo nejinak než zmateuě.
(4.) Než mysl k jedné věci pevně obrácena pronika i uchycuje pevné sledy 4).

CXIV. *S pozorem uchopena vštípení dobře vážnou.*

(Odtud také mily Musám ústupy a samoty, kde užíždúy věcí ryk myslí nemate).

(6.)
a vlivu chůtírost 82. Silnější jesti chůtírost tehdá, když při obírání se s věcmi něco podchází, co ducha podivem anebo rozkoší ueb ošklivostí nebo studem anebo strachem rozechvívá. Nebo tak přicházející o věci cit (seusns) pouští duch v sebe hluboko jakoby zasazenou sobě ránu aniž jej snadno vypouští.

CXV. *Chůtírost duchem uchopené vštípení vážne hlouběji.*

Výměsek. Cokoli za učení se baví, paměti vzpomáhá. (Protože to ducha polektávajíce vzbuzuje, a vzbuzující pozorna činí).

(7.)
a vlastní smysl 83. Smysl vlastní jest tehda, když nepřestávající na cizím vypravování ohledáváme

věci samy samými svými očima, ušima chřípěma i rukama. Čehož velmi veliká jest platnost ku pravým i mohutným vstípením. Kdo Řím jednou očima pozorně prohlédl, lépe i pevněji bnde jej mítí vstípen, než kdyby mu jinými vyličován byl tisíckrát. I platí totéž při ostatních smyslech hned naprosto. (Viz § 54.) Tedy:

CXVI. *Vstípení věcmi samými přímo učiněné nejlepší.*

84. Pomeškávání se jesti tehdaž, když uatémž předmětě smysl déle pobavujeme, až by s věcí všeckon docela se obeznámil. Což se stává opětým věcí spatřováním anebo posloncháním a zevrubným po všech stranách uvažováním. Kam obzvláště slnš abys, co chceš hluboko vstípití, netoliko četl a zase čítal, alebrž i psal a zase psával. Doslechli jsme se, že proto Filip Melancton opisovával spisovatele, když velmi důkladně se s kterým cbtěl obeznámiti. Aníž za jiným účelem vícekrátě vlastní rnkon opsal písmo sv. Alfons, král aragonský.

(8.)
a pomeškání se
na věc

NB.

CXVII. *Pomeškávati se na předmětu působí vstípení stálejší.*

(Odtnd nezle kdosi. Třeba čísti věc nějakon, předně, abychom věděli, co obsahnje, druhé, abychom jí vyrozuměvali, třetí, abychom jí sobě vstěpovali, čtvrté třeba tiše opakovati, abychom zksili, pochopili jsme místně atd. O čemž následnje).

NB.

85. Zase podávání jest, když kdo, co teď slyšel, viděl, četl, myslil, ihned totéž bnd sobě sám opakuje, nebo jiným vypravuje a nkaznje. Prvější nezle vpravuje vstípení, lépe však poslednější, protože kdo tomu, čemu se sám nancil, sám jiného vynčuje, netoliko věc opakuje t. j. smysly vlastními znova propravuje, alebrž i jako ze svého již druhému ndíleje věc živěji vede i tím ji jako ve svon moc uvodí. Zknšením to potvrzeno. Budiž tedy zásada: . .

CXVIII. *Co vštípeno zase vštěpovati působí vštípení mocnějš.*

(10.)
a posléze ná-
voděním

NR.

86. Závodění jest, když toho, co pochopeno, stává se opakování na ohledanou, zdali již právě to pochopeno, buď že se to děje s druhým, buď že s tebou samým. Bys pak písmo nějaké třebaš desetkrát po sobě pořád četl, nevštfpš ho sobě v paměť právě tak hluboko, jako kdybys četl čtyřikrát neboli pětikrát, zatím ohledávaje je po paměti říkati a v knihu nahlédaje, kde paměť opouští. Podobně vypravuješ-li jinému co, rozkazuješ, řečníš-li, pochopil-li, opétujš si to třeba tisíckrát, nikdy nebudeš jist; budeš pak v krátce, vyzvš-li prospěch vytazuje se a zkoušeje. Nebo bude i bedlivěji pozorovati, bude-li toho na sebe čekati, že na něm bude toho vytazováno; a pochopí lépe, když, že nepochopil, postižen a jako zahanben jsa znovu pilněji bude pozorliv. (Zás. CXIV.) Tedy:

CXIX. *Tím co vštípeno, zkoušejíc posklubovati vpravuje vštípení mocněji.*

Držemnosti
první pomocí
časté opakování

87. To o posilování vštípení. Držemnosti se napomáhá předně častými opakováními, o kterých právě řečeno: Často sobě vzpomínati silnějším jest nad všeliký lék. Též: Opakovati jest paměti otcem i matkou. Aniž pak smazati se může, co týž a týž se obnovuje.

CXX. *Opakovati kazijedem zapomenutí.*

NR.

(Budže ono se děje tichým přečítáním budže odříkáváním hlasitým nebo naposledy kterýmkoli způsobem).

Druhou pomocí
zapínosti

NR.

88. Druhou pomocí držemnosti jest zapisovati, čím věci smyslem pochopené jako v novém vězení se zavírají, odkud týmže způsobem jako z mozku vylítnouti a uprhnouti nemohou, alebrž obnoveny býti, kolikrátkoli třeba; pomůcka to naprosto potřebná, bez kteréžby paměť zhola nebyla s věci obšrnější a podrob-

nějsí. Nebo celé řeči nebo knihy neb účty v dennících a podobné věci kdo ze smrtelníků tušil by sobě paměť obsbí?

CXXI. *Zapisovati pokladem opakování.*

(Nebo lze opakovati t. j. ku potřebě se toho zase chytiti, pokud jest v písmo uvedeno. K tomu napomáhá předně, bychom sobě ve knihách, které čteme místno i způsobili paměť, po kraji poznámky připsující nebo rozdílnou barvou rádečky podotýkající (totiž při tom, co paměti hodnějším pokládáme,) aby vzpomínati si snáze lze bylo, na kterém ve knize listu, na které listu stránce, na kterém místě stránky nebo řádku se co vyskytá. Druhé bychom znamenitá povědění zapisovali v čele téže knihy nebo na konci, nebo malovali na dveřích a stěnách nebo vrývali ve sklená okna atd., aby nám odkudkoli přicházela vstříc. Třetí, bychom sobě zakládali vlastní sůdky čili denní knihy dennímu opakování sloužící nebo svody (digesta) čili obecná povědění jako obecné přehledy věcí, ve které bychom vše, co paměti hodno, uvořili i po svých místech pořádali. A takovéto knihy poněvadž jsou poklady paměti jakož hledání usnadňují (kolikrát třeba), tak obzvláště sází bystrost soudn k jedné věci.)

89. Na třetím místě pokládáme pomoci drženosti ty, které mají do sebe více umění. Totiž svolení toho, čemu lze rozuměti, na smyslné; (2) toho, čemu se uerozumí, na to čemu se rozumí; (3) neskonaleho na skonalé.

90. Uvoření toho, čemu lze srozuměti, na smyslné leže se význaky a podobnostvými. Jako když ovinnosti dobrého soudce vyobrazují se obrazempanny jednou rukou váhy, druhou meč třímající i s číma zastřenými, aby osob nešetřila, alebrž věci uvažova. Nebo zde kdoby každé té věci, co vyznačuje, jednou vyrozuměl, sotva kdy bude moci zapo-

Čeho šetřiti při zapisování:

1.

2.

3.

Osvědčení tří pomoci; svolení totiž

(L.)
čemu lze srozuměti, na smyslné

meuouti, které jest povolání soudce hodného. Týž způsob jest o všech podobenstvích a bájkách jakož i vůbec o příslovích (adagia) a tropech, což základem předním umělé paměti.

CXXII. *Význačné věci vyobrazováti jest paměti klíčem a hřebem (clavis et clavus).*

(2.)
Uvoděni čemu se
nerozumí, ne to
čemu se rozumí

91. Uvoděni toho, čemu se nerozumí, na to, čemu se rozumí, hodí se nejhlavněji jneům nepovědomým, jež jest v paměť vpraviť. Nebo snáz a pevněji nvázne slovo alabaudeusis (od Alabandy, města v Asii), když pomyslíš na tato, tři prve zuámá slova, ala, Band, ensis nežli zhola bez nich. I slovo California (krajina americká), buď-li ti tanonti na mysli calensfnrnus (žhavá pec). K tomu napomáhají všeliké slov původy, dodávají studiu jazyků snadnosti, ľbezuosti, i podstatuosti, (jsou-li pravy, nikoli toliko naráživy). 5)

NB.

CXXIII. *Jakékoli věci vyrozumění jest paměti světlem.*

Výměsek. Právě však věci vyrozumění jesti skvělým paměti světlem.

(2.)
neskonaleho na
skonalé

92. Uvodění neskonaleho na skonalé napomáhá věcem, které množstvím a rozličností mysl zasypávají a matou, leč by uvedeny jsouce na počet a míry mezemi se svíraly. lož že se stává mnohých věcí v úhrnůj pojímání, obšírných po stupních pořadání, složitých na prosté nvádění, zvlášťuich v obecné svádění, vzdálených s blízkými v řetěz spínání a uepravideluyých v pravidla zahrnování, viděli jsme v § 45. atd.

NB.

CXXIV. *Ponjati to, co neskonalo, vlkým jest paměti obmyslem.*

(Tot totiž všech nmění, pravidel, soustř původem a základem, jelikož neskonalestí věcí tak e vpravují ve skonalé mysli přívory).

93. To také o držebnosti. Zase podávání zoveme *Vzpomínání co?* vzpomínání, které jest pomysl (sensus) o věci pomínulé, která příčinou věcí přítomné mající s onou někdejší příbuzností nějakou zase na mysli tane. (Jako když na setkání nebo po zmínce o některé věci neb osobě nebo místě atd. zpomínáme sobě, co tehdáž nebo tehdáž podobného nebo rozdílného nebo protivného zde neb onde bylo viděno, slyšeno neboli konáno.

CXXV. *Vzpomínání jde po příčinách.*

(Jako totiž člověk bez příčiny ničeho nekoná nebo nemluví, nevytazuje se nebo neodpovídá, tak ani uičeho nemyslí neb opět nepřemýšlí).

NB.

Výušek: Příčiny (tedy) sluší nastrojovati ku vzpomínání na užitečné věci.

NB.

94. Příčiny ony (paměť posklubující a něco ze skrytých její pokladů vybavující) jsou věcí spojitosti sebou smyšlenky samy spolu vážící. Nebo se věci s věcmi všude spolu drží, anobrž spínají. Což ukazují příčiny spjaté se svými účiny i na odpor; též způsoby (spjaté) se hmotami, účely s prostředky, okolností s podměty, podobné věci s podobnými, rozdílné s rozdílnými, protivné s protivnými, krátce všeliké věci vztažné se svými souvztažnými, tak že propůjčena-li jedna věc, propůjčena i druhá. Kterým také způsobem slova se slovy v řeči se váží, že proneseno-li jedno, druhá následovati musejí, kterých vyhledává plnost věty a zákon vazby, naposledy pravidlo metra nebo rytmu. Tak uapř. myšlenky (které nic nejsou než věci a slov obrazy), váží se vespolek mezi sebou, že pojem po sobě pojem přivodí ne jinak než jak v řetěze články po sobě články. Kdykoli totiž pojem nový počtem přítomným způsobem vchází do schránky (cella) paměti, některý jemu příbuzný ihned vstříc běže jej vítá, ten pak zase

Probouzí se ve-
vnitřními pří-
činami

NB.

NB.

vede s sebou některý příbuzný i ten zase jiné. Naprosto jakož ve přírodě není prázdna, stýkají se věci s věcmi všude, tak v myšlení.

CXXVI. Příčiny vzpomínání jsou jako řetěz spjaty.

NR.

Výměsek. Spínati je tedy (to jest: Čemkoli se učeno bývá, tak to vespolek jest vázati, aby vzpomnutí si jedné věci sebou přivedlo vzpomnutí si na druhou a tak pořád.)

a přibližně spjatými věcmi i pojmy věcí

95. A poněvadž vzpomínání předse jde nikoli zase, (poskytajíce totiž nikoli to, co předchází než co po čem jde) sluší věci i pojmy věcí ne ledaktorak spínati než tak, aby předcházelo známějšího něco i vedlo po sobě neznámějšího cos. (Nebo kdo z nás jest, který by otázan jsa, co v modlitbě páně jde po slovech cbléb náš vezdejší ihned neodpověděl: dej nám dnes? otázan pak jsa, co předebází slova tato: cbléb náš, zdali nenvázne kde kdo? Aníž bude moci říci, leč že po předchozích slovech sebere paměť. Nač tedy Štěpán Ritter, touží, že se mn od žáků přihodilo, když ze rýmovaného slovníku latinsko německého, Deus Gott, necessitas Roth, unitas Einigkeit, trinitas Dreifaltigkeit atd. se vytazoval tobo a onoho, kterak latině by vyjádřil Gott, že jeden zbola nevěděl, druhý pak řekl necessitas: nestalo se nic divného ani neobvyčejného ani drze, poněvadž jinak nemohl za příčinou, kterou jsme pověděli. Tedy:

CXXVII. Příčinou upamatovati se budiž něco známějšího a předchozího, to právě, nač se jest upamatovati, budiž něčím neznámějším a následním.

(Nebo nenčíme se známému po neznámém, než na odpor po zásadě V.)

96. Až potud o metodě, kterak vědám vyučovati jistými pomocmi rozumu, sondn i paměti; následuje metoda opatrnosti.

Metoda kterak učit opatrnosti.

97. Opatrností nazýváme umělost kterak Opatrnost co? při obojetných věcech dobře sobě vésti (t. j. užitečného něco vyvolovati, škodného se varovati.) Což vše záleží na zprávě vůle naší jakožto rozsudkyně účinků našich. I ta že povahou svou jest velmi svobodna a nucena býti nechce ani může, i toliko domácího svého rádce rozumu poslouchá: nucena býti nemá ale namlouvána na to, aby chtěla dobrému kterému svou povahou chce, nechtěla zlému kterému svou povahou nechce.

98. Stojí tedy metoda tato teorií a praxí. Stojí teorií. Teorií, aby dobra a zla rozdíly zevrubně ukazovány byly, spolu s koncem tam vždy přece naposledy potěšeným, zde smutným. To-li se dobře zpraví, jde za tím vyvolování dobra, utíkání pak zla, poněvadž naprosto přirozeno všelikému tvorů, by mu dobře bylo, si přáti, záhubě pak své vyhýbat. Na odpor, nepovědomého dobrá žádná žádost, nepovědomého zla nižádné utíkání. I právě Ludvík Vives: Nic není v lidském životě záhubnějšího než ona porušenost soudů, pro kterou věcem příslušné jim ceny dáváno nebývá. Neb odtud bývá, že honíme se po věcech ničemných jako vzácných a že vzácnými od sebe strkáme jako ničemnými, t. j. že vedeme věci nemoudře, hloupě, škodlivě. Právě i Augustin: Potud milujeme (dobré), pokud je známe. A na odpor: Potud nenávidíme (zlého) pokud mu rozumíme. Tedy:

CXXVIII. *Tomu, coby prospěti a škoditi mohlo, právě vyrozumívati, jest opatrnosti základem.*

Tudy. I chceš-li, aby někdo z neopatrnosti nevyštěrboval, zprav to, ať při svých věcech něčeho nepovědomým není i tak učiníš ho moudra; sic vyštěrbí-li, vyštěrbí se svým zlým. (Viz zásadu XL. s jejím výkladem).

99. Než praxe třeba a ku praxi příkladův a ná- a praxi sledování a napravování (po zásadě XXXV., XXXVII. XLVII.)

CXXIX. *Vyvolovati, co by mohlo prospěti, vystříhati se toho, co škoditi, jest jednáním moudrosti (případným).*

100. A poněvadž mnoho jest při věcech k nám se nejeteň majícího (totiž toho, co nám jich užívajícím ani tak hrubě se nehodí, ani tak hrubě neškodí), náležeti bude na opatrnost takového cos ani nehledati pracně ani pobíhati pověrně.

CXXX. *Toho, co nejeteň, nejeteň se jímati, jest opatrnosti přídavkem.*

Metoda prací.

Umění (děl) metody prací stojí teorii opatrnosti práci.

101. Vyhledává teorie, opatrnosti, praxe. Teorie, aby člověk, cokoli koná, nekonal jako zvíře slepým pudem, ale svým pracem rozuměje. A z toho rozumění má vycházeti opatrná obezřetnost, aby pracuje nechyboval; i toho aby ani chybovati lze nebylo, dochází se teprve praxí pořád vedenou. Tedy:

CXXXI. *Všelikou práci předcházějž teorie.*

(Totiž počátečnou práci počátečná teorie; plnějš (praxi) plnějš (teorie) atd.)

CXXXII. *Všelikou práci provádějž opatrnost.*

(Sic i rozumný hřešiti může, nemá-li pozoru na sebe a na dílo své). Tedy:

CXXXIII. *Všelikou práci at zdokonahuje práce.*

NR.

(Nebo co jest dělati, nelze tomu jinak se učiti než děláním. Odtud toto: Hotovíce něco hotovíme se sami. Písařem se nikdo nestává leč že spíše, malířem leč že maluje, zpěvákem leč že zpívá, řečníkem leč že řečá a tak jest o všem zevnitřním. Tedy i vytrvalosti vytrvám, trpělivosti trpím, zdrže-

livosti zdržováním se, udatnosti udatných činů se podjímáním a konáním atd. rychleji a lépe nechat se učit, kde kdo než řečnováním o věcech oněch anebo pouhým na příklady pohlédáním).

102. Teorie toho, co dělají, dokonává se poznáváním, co čím a kterak jesti dělají. Co dělají, suadno pozná učeň, ukážeš-li mu vzor, čím, ukážeš-li mu nástroje, kterak, poučíš-li buď slovy, neb ukážeš-li skutkem, jak se mu jest nástrojů chytati; lépe však, oboje-li. Viz zásady XXXV. až do XLII, které ku přítomné potřebě svěsti lze v tuto jednu:

Teorie toho, co dělají, čím se vykonává.

NB.

CXXXIV. *Tomu, kdo něco dělají má, ukaž vzor, podej nástroje, napodobovati uč.*

103. Opatrností obezřetně něco dělají nabývá se bedlivým napodobováním žáka, učitele pak stálým pozorováním, (za počátečního se oě pokoušení), aby žák nechyboval; a chybil-li by, napomínáním a napravováním, jakož i příčin oběho ukazováním. Po § 33 a zásadě XLV., XLVII.

Opatrnost v tom, co je dělání, v čem záleží

CXXXV. *Kdo po prvé se oě pokouší, tomu nikdy nedověřovati, i proto prohlédati, aby nechyboval.*

(Ani sobě samu dověřovati má učeň, ani učni učitel. Neb ač i některých pilnost taková jesti, že i sobě sami někdy přenechání jsouce náležitě pracují, i však to řídce bývá, aniž lze přirovnati ke škodě oné, která vzhází, uvede-li si kdo ve zvyk, sám sobě jsa ostaven chybě pracovati, protože zlé zlým návykem jeduostejně se vkořeňuje jako dobré dobrým přívkyem, že prací bývá odnavykatí (t. j. odnaučovati se) po zásadě LVI., LVII. (Jako totiž dobrým na citaru rokotaním dobrí se stávají citaristé, tak zlým brňkáním zlí). Aby tedy učitel práce ujal sobě a žáku, ať prvá počátečná věcí navržení bedlivě ukazuje i ať na to nejvíce péči oddává, aby prvá vyjádření

byla co nejzprávnějšími. To zpraví-li při všelikém (NB.) počátku, ihned sobě a žáku konec učiní obtížnosti, že obadva míti budou rozkoš v ostatním postupování.

*Praxe v tom, co
dělání, častých
vyhledává cvi-
čení.*

104. A že nelze, aby kdo toho, co náležité udělal jednou zase dělati nemohl, čím častěji, tím jistěji a volněji; jde odtud, že při věci kterékoli cvičení častá býti mají, sice že způsobuosti jedním a druhým dílem nebude dosaženo. Tedy:

CXXXVI. Při všelikém umění praxe budiž větší nad teorii.

(Totiž co a kterak jest něco dělati, lze chopiti třeba jedním ukázáním; aby však lze bylo tím způsobem, kterým se ukazuje a vyměřuje, toho nelze dojíti než častým opakováním. Příklad totiž jest jako símě pravidlo jako semene zavláčeui, cvičení jako dešť, větry, slunce. Jako tedy símě jedním vržeui zemi se oddává, aniž drahně času třeba, aby zavláčením po záhonech a přes-záhony na příč i kosou v útroby zemské branami se přirazilo; ku klíčení pak ke zrůstání, k vyzrávání měsíců se pohledává i k tomu dešť, slunce a větrů častěji přicházejících: tak způsob kterak co dělati chopíš třebas jedním dobrým ukázáním a pozorným uchycueui; způsobnosti kterou co dělati, nemůže uchovati než časté cvičení.

Výměsek. Na dobrou praxi jest nastupovati až do jistoty, že se nepochybí.

a to mají počínání počátky nikoli díly.

105. A že, cokoli se dělá, metodou syntetickou se dělá (od meušho k většímu od prostějšího k složitějšímu atd. (po zásadě LXXIV. s výměskem) prý u nápodobování pokus nepočínějž nikdy díly než počátky a to ze všech nejmeuššími a nejprostějšími. Tak teprve půjde to předse na jisto a suadno.

CXXXVII. Praxe počínějž nejmeuššími věcmi, nikoli největšími; částkami nikoli celkem, počátečky nikoli díly.

(U př. Čísti kdo se učí, nepočíná textem, ani slovy nebo slabikami, proto že nemůže, než písmeny. Téhož tedy šetřiti všude). NB.

Metoda jazyků.

106. Z předchozí teorie, jazyků kterou jsme vedli v hlavách I. II. III. atd., vyplýváti může, ^{Metoda jazyků pracnější než věd a umění proto že} že metoda jazyků jest pracnější než metoda toho, co věděti a dělati jest, za trojí příčinou: předně že předmět umy a vědy všeliké v sobě něčím částečným jest, svými mezemi ohraničeným, celost však jazyka (i jednoho) pohledává vyrozumívání všelikým věcem, vědám a umám. 1.

107. Pak, že, čehokoliv ve vědách a umách se pohledává, toho zde pohledává se podobně a nad to něčeho více. Totiž co jest věděti, to toliko znáti, co dělati, to znáti a nápodobiti, řeč pak třeba i znáti i dvakráte nápodobiti, pérem a ústy. ^{NB.} Nebo třeba řeči nejprve rozuměti, což jest nejsnazší pak psaním nápodobiti, což drobet těžším, aniž však tak velice těžko, jelikož se to stává pomalu a s předchozím o věci pomyšlením, kde chvíle se dává uvážiti i nahlédnouti v knihy. Mluvíti však jesti čímisi z patra konaným, čímisi nejvyšším, čeho lze zde žádati, hledati, vykonati). 2.

108. Naposledy tyto jednotlivé kusy jsou v jazycích spletenější, než v umách a vědách. Nebo vyrozumívání jazykům zamateno, předně, příčinou slov rozdílně-značných, souznačných, odvozených ve kterémkoli jazyce v divy zmatených do čehož toužili jsme ve hlavě V. § 46). Pak z rozmanitosti při ohýbání a vázání slov jazyku kde kterému vlastní, nad to ještě spletené tisícerými nepravidelnostmi; naposledy za jadrností úsloví rozmanitou i tajnou. Pak psaní řeči má zvláštní v každém téměř jazyku zákony i ovšem 3.

nad to vyslovování pro rozmanité složitých zvuků rozdílnosti i pro velmi jemný při tom uší soud.

i proto obzvlášť
sluší ji vyhle-
dávati.

109. Ale my odkládáme do následných hlav, kterak lze uměním metody přemoci tyto při studiu jazyků nesnadnosti.

Při vyučování lidí
t. j. osob, jež
jest cvičiti, rozdíl
tráží.

110. A potud (od § 40.) o opatrnosti při vyučování spravující se povahami předmětu; následuje o opatrnosti spravené po povahách člověka, totiž osoby učící se. O čemž toto obecně ředidlo:

CXXXVIII. *Učitel at nevyučuje, pokud vyučovatí sám může než pokud chápati může žák.*

(Protože jednokaždou věc chápe po způsobu své chopnosti. Nádobka malá nepouští v sebe tolik tekutiny, kolik nádoba veliká, aniž chlapec tolikým věcem vyrozumívati může, kolikým muž, aniž vtip zpozdlější rovněž tak rychle chápati jako ohbítý. Odtud řekl Pláto, když kdysi Antisthenes trochu dlouho ve škole řečňoval: Nevíš, že způsob řečňování nejde po schopu řečníkově, alebrž po pochopu posluchačově. Podobně tedy způsob vyučování nepůjde po schopu učitelově nýbrž po pochopu žakově. 6).

Ve přídání věku,
vtipu, prospěchu

Výměsek. Vyučování nastrojovati po vtipu žakově jesti duší cvičení.

Věk kterýkoli
zvláštního čeho
si žádá.

111. Šetřiti pak jest při učni rozdílnosti věku (o kterémž viz § 112.) a vtipu (§ 115.) a prospěchu (§ 119).

112. Věku, protože věk chlapecký bují smyslem, obrazností, pamětí, též zvědavostí a chtivostí vždy něco poznávati a strojiti; mládenectví bují mocí rozumovací nestavující se totiž na tom, aby vědělo, že něco jest; ano snaží se i prouikati, co jest a proč tak jest ne jinak. Dospělý naposledy věk libuje sobě dospělou vědu, odtazité věcem vyrozumívání, tak že jemu beze zápolů sousudků vše kde co se ukazuje, jakož jest. Vhod

se tedy třeba číuiti přirozenosti, by ua kterémkoli stupni věku to dopouštěno bylo dělati, co tehďáz oblibuje. Tak nebudeme s přirozeností zápasiti, alebrž jí ku porodu pracující jako baba pomáhati.

113. Odkud vyplývají pro věk prvý tři ředidla: Prvý věk libuje
smyslné věci

CXXXIX. *Prvý věk nebudiž cvičen nežli smyslnými věcmi;*

(t. j. historicky budiž jim vše podáváno k smyslu aby, že jest a děje se to, ono, toto zde tím, oním, tímto zde způsobem, viděli, slyšeli, makali. Proč pak tak věci jsou a se dějí, to vykládati není ještě čas, protože rozumem ještě nevládnou, teprve sílu jeho v sobě probouzejí těmito smyslnými věcmi. Budeš-li tedy chtíti příčiny věcí chlapci vykládati, hluchému housti budeš; pak-li, by je chápal, nutiti, otupíš jej a spíše ku zbláznění přivedeš než ku moudrosti).

NB.

NB.

CXL. *Prvý věk smyslnými věcmi budiž dobře cvičen.*

(Totiž aby myšleuť o věcech vzešlo ne tĕkavé, nejisté, vrátké nebo uemotorué, alebrž zpravené po způsobech věcí samých, jelikož sic, co v prvém věku vstřípeno (budiž si to pravé nebo ueprávé, dobré nebo zlé) vázne, auž dá se snaduo odnaučiti nebo předělati (po zásadách LVI. a LVII.) Tedy prohlédati k tomu, aby nic nechápali než právě.)

CXLI. *Prvý věk cvičen budiž nejhlavněji učivem tím, jehož provádění na paměti se zakládá.*

(A toho způsobu jesti studium jazyků, hudba, arithmetika, geometrie i vědomostí smyslných příprava všelika.)

Výměsek. Všeckeu (tedy) chlapecký věk spíše at řídí se příklady nežli pravidly. NB.

(Co chceš, aby oni věděli, ukazuj, co aby dělali, dělej, ani se sami dívají; co aby mluvili, mluv, ani sami poslouchají. Po tobě to dělati budou, nebo opičátka jsou. Pakli nehrubé obratně, teprv napomeň a oprav, spíše opětnými příklady nežli ustavičným kázáním.

NB.
*Vyspělejší (il-
buje pitětný věci*

114. Pro dospělejší věk, pokusy smyslu již vycvičený, platí ředidlo toto:

CXLII. *Věk dospělejší sluší pouštěti k přičinám věcí.*

(Aby nestavuje se na povědomosti, co jest která věc, také prohlédati žádal a navykal, proč tak jest a ne jinak.)

*Vyspělý; vyroz-
umívání věcem
čistě*

115. O dospělém vyrozumívání věku vyspělého tato jest poučka:

CXLIII. *Mnohých věcí proniknouti příčiny pravé jest dospěti čistého věcem vyrozuměním.*

NB.

(Zvláště postihuou-li se příčiny věcí obecné a nejvyšší, za kterými všem nižším příčinám tak neb onak jest býti.)

*Vtipem jest ně-
kdo ohbitým, by-
stěm, pilným,*

116. Po rozdílnosti vtipu jest učeň ohbitým anebo zpozdilým, bystrým anebo tupým, pilným anebo nedbalým. (Vychází to z třeho způsobu účelivosti § 16). Ohbitým-li, bystrým-li, pilným-li, daří se věc bez pracné opatrnosti učitelovy (po zásadě XXIII.) Zpozdilým-li, tupým-li, nedbalým-li, třeba, aby napomoc přispívala učitelova trpělivost, opatrnost, pilnost (po zásadě tamže hned jdouc).

někdo zpozdilým

117. O evičení zpozdilých šetřeno budiž ředidla:

CXLIV. *Učitel buď vtipným přdiš nebud, nebo vgučen budiž trpělivostí.*

(Právě Cicero: Čím kde kdo umělejší a vtipnější, tím učf hněvivější a pracněji; nebo co sám rychle nchytil, vida, že zpozdile se chápe, nzlobí se. Než má mysliti takový učitel, že naň ne-

připadá vtipy předělávati, alebrž vzdělávati, ani že může nebo žák dáti nebo žák si vzíti, čeho není s hůry dáno, též že hbitější vtipy nejsou vždycky nejlepšími, že zpozdilejší svým časem zpozdilost výborně nahrazují, ne-li rychlým, však podstatným prospěchem, viz § 14).

118. O cvičení tupých ředidlo:

Někdo tupým

CXLV. *Učitel k učni se skloň i schopu jeho, kterými lze způsoby, vzpomáhej.*

(Totiž při učení všechno teprv jest ve vznikání, co při učiteli již skutkem. Proto má tento mysliti, že již jest ve světle, onomu že teprve svítá, i že má k tomu napomáhati, aby svítalo, ne-li rychle, přece právě. I to stává se, že zpozdilého nezasypává, tupého mnohými smyslými příklady že brousí, nepozorného 8) týtýž novým ho pozorováním vzbuzuje. Viz zásady CXXXVIII. výměsek).

O cvičení nedbalých ředidlo:

Někdo nedbalým

CXLVI. *Učňova nedbalost napravována budiž učitelovou dbalostí.*

(Totiž vzbuzováním v něm lásky ke studiu a pozorováním jeho mimo ostatní bedlivějším, chytáním se naposledy prostředků pobádačích. O kterých mluvili jsme při kázni § 38.)

Ve příčině prospěchu něčové k něčím, Prospěchem, někteří jsou k vyzkoušení neuměli někteří jím ku kterému přistupují, jsou buď neměli nebo již jím prvé zapojení. Neuměl-li, od počátku přijde počati cvičení. Zapojení-li prvé, šetriti předně toho, zdali právě či zle. Právě-li, cvičení, ať počne stupněm oním, na kterém žák zastížen, jehož k dalšímu jest nvéstí věcem. Zle-li, odučovati sluší jej prve tomu, čemu naučil se zle, aby učiti se mohl lépe. (Nebo nemůžeš na cestu pravou zase nvéstí bloudícího, leč jej prve s nepravé cesty svedeš. Aniž můžeš do nádoby nečistotami zaslé dobré tekutiny liti, leč nádobu

NR.

prve výprázduš i vyčistíš, aniž obraz vpravíš na desku již pomalovanou, leč prvý obraz odtud vypravíš, ani na stavenísti vyvésti krásný dům, leč stavení prvéjší odklidíš atd. Případně tedy na opatrnost rozstrojiti co zle sestrojeno, t. j. žáku jasně ukázati, že to čemu se neprávě naučil, vadno jest, i teprva znova strojiti, t. j. vyučovati věcem pravdivějším, lepším, podstatnějším.)

S neumělými a počátečními v umění nezběhlých ředidlo:
kterak se obíratí:

CXLVII. *Cvičení neumělých at se počíná počátky.*

(Poněvadž stavení jinak počítí nelze než od základů. Muže, který jest žádostiv umění čísti, nejprve písnuem právě tak musím učiti jako chlapce, právě tak urozeného jako neurozeného atd.)

Kterak s prospívajícími 121. O cvičení počátečníků prospěch dělajících ředidlo:

CXLVIII. *Prospívajících cvičení jdiž předse po stupních.*

(Opatrnosti důvodem bude studium každé vědy, umy, řeči rozděleno míti v jisté stupně, neb i ve schody po stupních zpravené, kde obšírně to, čemu se jest učiti, aby po nich žáci, znenáhla byly vedeni (viz zásadu LXXVI.) Přední stupně nebo raději schody troje budou: počínajících, prospívajících, dospívajících 9.) Počínající vyučování bývají tomu, co vědě dává základ, prospívající tomu, co stavbu, dále vede; dospívající přidávají oporu, mohutnost a ozdoby kterékoliv 10.) Z těch pak stupňů kterýkoli má zase své menší stupně jako vysoká věž, pro ty, kteří vylézati chtějí, hotovy má rozdílné schody a schody kterékoli své zase stupně.

122. O prospěchu počínajících a prospívajících tato jsou ředidla:

CXLIX. Počínající dělejte ne mnohé věci, ale mnohokrát, prospívající více jich a vícekrát, dospívající ne tak mnohokrát jako věci mnohé.

(Nebo počátečník množstvem mate se snadno; jednu věc tedy zvykej u nejprve. Až jemuější se stanou více, poněkud dospívající, může jim poskytnuto býti. Viz zás. VII, VIII, IX.)

CL. Počínající pracujtež, vzorem co nejvíce se vzájemně, prospívající vzor dádouce v stranu, dospívající volně.

(Nemluvuata, kteráž poprvé chod sobě působiti chtějí, pojímané u vodidla aniž ostavujeme jich samým. Než když oni pouěkud zslíce se bez nich běhati sobě přejí, nezhajujeme jim toho, protože jsme jich nepojali tím úmyslem, abychom je přivázány drželi, než abychom příčinu podali naučiti se krokům.)

CLI. Počátečníci pracujtež pomalu, dospělejší rychleji, dokonale nejrychleji.

(Neb umění rovněž jako příroda ráda předse jde nikoli zase, a předse jde spíše pomalu než rychle.)

123. Kterak ty, kteří zle něčemu naučení kterak z naučným něčemu zle jsou, lépe učiti sluší o tom ředitel:

CLII. Cvičení vadně vyučeného at počíná odbytím vady.

(Čehož jiným způsobem uelze než jasým ukazováním že to jest vadno, čemn se prve naučil, a to za jiným úmyslem aby se nedálo, než aby on touhou po pravějších a lepších věcech zažžeu jsa učiněn byl chtivým cvičení nového.)

124. I potud (od § 110.) o zvláštní opatrnosti při vyučování vzaté z rozdílnosti osob, jež jest cvičiti. Účel rozdílný, ku kterémuž učitel směřuje neboli směřovati má, může dáti zvláštní také zákony metody. Vědět totiž třeba, Naprotedy na účel didaktický sluší mít zřetel 1.) jest postupovati, má-li kdo vyučeu býti vědě 2.) neb umě nebo řeči veškeré a kterak částce-li

3.) též prostonárodně-li k jakékoli potřebě, neb výborně-li ku dokonalé důkladnosti. Kterak naposledy za volného do času prodlení a kterak za obmezeného těsnými do času lhůtami (tvou nebo zákovou příčinou) tak, že jest chvátati.

neboť žitak sluší
učiti částeč věc

125. Třeba-li toliko částce věci nějaké učiti, ať počne vyučování, kdekoli třeba nebo příčina povede. U př. Kdyby kdo cestovati se stroje po národu nepovědomého jazyka okusiti toliko, jeho jazyka se snažil či pokud by se mu na ten čas potřebou vidělo k jakému takému potřebnému se vytazováti o cestě, hospodě, o ceně potravin atd. Zde o metodu nadarmo jsí pečliv, kde jen počneš nebo přestaneš, jednako bude.

CLIII. *Dílo částečné jest ledadilem bez pořádu, zákonů nevyhledává, po příčinách jde.*

žitak veškeré
věci

NB.

126. Pohledává-li se vědění předmětu veškerého třeba jest počínati od základů, které by mohly veškeru tíhu na sobě nésti; i až základy se položí, budiž na nich výše vedeno vše, co ku věci veškeré sluší, ale pořadem takovým aby, cokoli předchází, stupeň strojilo tomu, co následuje, a cokoli následuje, aby sly dodávalo tomu co předchází. (Nebo dílo při vyučování musí podobno býti dílu stavitelskému, kde nic beze základu se nežene, nic výše nevede než na základech, s tou opatrností, aby cokoli ku stavbě přistupuje, prvních kusů nestlačovalo, alebrž tvrdilol Což se stává, vedou-li se stěny v nhlích pravých na základu dosti valném, mocném i hluboce založeném, aby ani základ povoliti ani stěny na něčem jiném než na svých základech spoléhati nemohly. Tato opatrnost při umění stavitelském vzata z díla přírody. Rostlina zajisté nevzhází než ze vlastního semene, nestojí než na vlastním kmeni, nepije mízy (spiritus) než vlastními kořeny atd.

CLIV. *Učení dokonalé vedeno budiž na základech vlastních; tak valných, by veškerá učení*

spousta z nich vyvoděna býti, a tak mocných, aby vše svou mocností státi mohli, cizích podpor zhola nic potřebovati nemuselo.

127. Prostonárodně něco nměti jest uměti, jinak též prostonárodně něčemu nebo dělati, vyučováno bývá jinak vyborně kterak lidu zvykem, totiž proto, že jiní to tak buď vypravují buď dělají. Výborně pak nměti a dělati jde s nejpodstatnějším vyrozuměním věcem. Tedy, chceš-li někoho prostonárodně něčemu učiti, povíš mu toliko, co budeš chtíti, aby věděl, a ukážeš, co budeš chtíti, aby po tobě dělal. Výborně-li, všech při vědě stupňů šetřiti jest pilně, jichž filosofové tré položili, (1) historický, když se ví, že něco jest, a že jest tak anebo tak; (2) rozumový (vědecký), když se vyrozumívá, proč něco tak jest; (3) výmyslný (vynalezavý), když ze základů ualcžitě postižených dobýváno bývá nových úsudků, pravd, věd. U př. rozuměti, nač jsou hodiny slunečné, jest prvý vědění stupeň, historický; rozuměti strojbě hodi slunečných a ze kterého základu to jde, jesti druhým stupněm, vědeckým; moci však po témž dobře vystiženém základě nové vymysliti hodiny slunečné, nového způsobu, jesti třetím. Prvé snadno, jelikož se zakládá na ponhém zkušení, t. j. smyslu. Druhé nesnadnějši, neboť se vykonává rozvažováním. Třetí nejsnadnějši, nebo toho teprvé se nabývá, když rozvažování jest vykonáno a přivedeno ku přecnému a odevšad plnému věci vyrozumění. Odkud vyplývají zásady:

CLV. *Kdo učí se prostonárodně, věřiti musí, kdo důkladně, přičin věci vyhledávati.*

CLVI. *Poznávání důkladné počíná smyslem a dokonává se srozuměním, ale z rozvažování.*

CLVII. *Vzdělávati tedy sluší vtípy lidské tak, aby stupňů těch nebylo mateno.*

Totíž jeduak vřbec ve přičině věku, protože prvý věk, nemluvněcký a chlapeccký, jinak nemůže

býti cvičen než historií věcí, následující rozumování, naposledy přijde za tím čisté srozumívání (po zásadách CXXXIX. a čtyřech po této jdoucích); jednak zvláště ve příčině předmětů, totiž aby ve kterékoli věci, již jest, se naučiti, předcházela její historie čili že něco jest *τὸ ὄν*, příčiny aby za tím šly čili proč něco jest *τὸ διότι*, uaposledy vývody čili výměsky třebas do nekonečna.

Výměsek 1. Věcí historie prvním jest vědění stupněm.

2. Příčinám vyrozumívati druhým jest vědění stupněm.

3. Vývody prohlédati posledním jest vědění stupněm.

Odtud ne nepřípadně povědíno: Každý dobrý politik (lékař, bohoslovec, mudrc) prorokem protože účiny ve příčinách předvídati sluší vlastně u každého moudrého muže.

jinak naposledy
volně, jinak na
pospěch

128. Máš-li ku cvičení žáka volný dospěch, jdi předse po stupních ničeho nevypouštěje toho, co sluší k celosti díla; pakli jest pospíchati (ve kterékoli pilné případnosti), nalehej toliko na to, čeho třeba nejvíce. U př. kdyby žák churavý se nahodil, že déle živ pobude, uaděje nedávající než, že zemře, strach působící; nemáš ho zaměstnávatí vněšnými naukami nebo vědání a umami neboliž mravův uhlazeností (jelikož uejisto, zdali mu toho bude potřeba), než máš chvátati vštěpovati mu umění, kterak otci duchů se poručiti i tak blažení zemříti.

CLVIII. *Kdo vězí v těsných do časů příročíh, tomu nesluží ničeho konati kromě toho, čeho nejvíše třeba.*

Zvláštní připomenutí, jak učit hbitě, libě i mocně.

129. Potud didaktiky základy dobyté ze
svých žil, po kterých bude-li všude při vyučování po-
stupováno, jest naděje, že lze dosáti toho, aby to čemu-
koli bývá vyučováno, ukázalo se krátkým a bavilo
i hluboké-pouštělo kořeny. I tyto tři přední
věci poněvadž jsme účelem didaktiky učinili
§ 3. a 4., (i jsou opravdu duší vyučován), za dobré
mám poněkud se zastaviti a pošetřiti, zdali
tak již docházíme účelů svých.

130. Nejprve sluš povážiti, že nejzákladnější zákon
didaktiky naší o tom, že všemu sluší učit po pří-
kladech, pravidlech a cviku (§ 26. a násl.) není učit
než královskou cestou hbitosti, líbeznosti a
mocnosti. Nebo:

CLIX. *Příklady stále naprosto hbitosti, pra-
vidla světlá naprosto libosti, cvik ustavičný na-
prosto mocnosti napomáhají.*

(Jíti totiž, kudy prvé jiný šel, bezpečno a snadno,
až i v noci, pochodeň světlá nese-li se napřed. Jíti
však a častěji zase choditi činí cesty naprosto bez-
pečným.)

131. Než i ostatní věci po vši didaktice tam smě-
řují, aby učení do mysli vplývalo snadněji, lahodněji,
hlouběji. A to uvéstí v jaký taký úhru co zbra-
ňuje, bychom měli tím zřejmější zákony ku náležitému
způsobení nástrojů při didaktice jazyků, kterýchžto zpra-
vit již přistoupíme.

O hbitosti.

132. Aby, čemukoli vyučováno a učeno se bývá,
hbitě vyučeno a naučeno se bylo, sluší práci věsti, pro-
tože namnoze počátek vě; prve tedy nežli chvilost
vyvě, by duch cítil, že svého dosáhl účelu a že svého

Vyhledávání,
učení to, co posud
předstíráno, pří-
vě napomáhá ku
rychlému, libému i
mocnému vyučo-
vání.

Základní zákon
didaktiky naší
směřuje

Jakož i vše o-
statní

Hbitě vyučování
a se učení pro-
tíká?

požívá dobra, by anebo neodpadl z tesknosti účeln nedojda, uebo steskností nepostupoval vida, že mdle k svému účeln jest vedeu. Pověděuí toto obecné, počátek plápolá, prostředek vlažní, konec stydue, tuším pravdou se ukazuje vždy, při učitelích a učních, kdekoli se nechvátá, by železo kováno a dokováno bylo, dokud horko.

Ku hbitosti zvlá.
žtě napomáhá
sedmero:

133. Co tedy ku hbitosti zvláště napomáhá, ob-
stíženo budiž sedmerem zásad. A z těch prvou
bude, že ke konci studia, všelikého vždy jest pro-
hlédati a k němu toliko směřovati.

(1.)
Aby napřed k
účelu prohlédáno
bylo

CLIX. *K cíli upřímo, zápolím vždy budiž
vyhýbáno.*

NB.

- Výměsek 1. Ke konci tedy hned spočátku
prohlédej. (I žáku nkaž, aby sám vida, kam
se směřuje, i nadějí se kojil, že lze dojíti, i do-
jiti bažil. Nebo prohlédati hned s počátku ku
konci a předse jíti nezávadně rozkošno duchu
našemu, který se hrozí nekonce a meškání.)
2. Konce šetř více než prostředků (nebo
prostředky jsou pro konec uikoli pro sebe, i při-
měšnje se ku prostředkům, co konci nenapo-
máhá, čehož nelze jinak snáze rozeznati než
tím, že ku konci se prohlédá. Odtud Seneca:
Konce šetř a pusťš od věcí zbytečných.
3. Cožkoli k cíli npřímo vede, budiž krá-
lovskou cestou; co zřetel má zacházky,
jmíno budiž zameškání. (Nedbatí něčeho
čacká jesti pilnost, totiž toho, co nic anebo málo
k cíli.) Chvátajícímu i ohlédati se nauéco
jiného, než na cestu, jesti se meškáním.
Tedy v teoretických věcech dlouho ne-
chtěj slibovati, než s věcí se vytas a
pozorovati jí kaž: potom vykládej a zdali
srozuměl, se vytazuj; rychle věc pãjde
předse. V praktických věcech neroď

říkati, že něco uděláš, než dělej a po sobě dělati kaž, aby nechyboval, napomínej; chybuje-li, napravuj; snadno bude všecko.

134. O vybírání prostředků tak pravdiva a užitečná jako známá jesti zásada tato:

(2.)
Aby prostředků
nebylo mnoho
obíráno, ale
dobře

CLX. *Co nemnohými prostředky zpravit lze, k tomu jich více nebudiž přibíráno.*

Tedy potřebné toliko buďtež obírány, u př.

NR.

1. Vzor každé věci stačí jeden, výklad jeden nebo druhý, ostatek praxí se dá. (Viz zásadu CXXXVI. s výkladem.)

2. Hlavních věcí náležitě piletí, leda drobnostmi se nemeškati, jest přehbitého prospěchu cestou.

NR.

(Příkladem vojsk oněch, která porobit říše chvátající nedoponštějí, aby cokoli se nahodí, jim meškáním bylo, než naléhají na věc hlavní.)

135. O prostředcích ku dosažení cíle potřebných toto ředidlo budiž pámatováno:

(3.)
I hoďtež hotový

CLXI. *Prostředky všechny buďtež hotovy a po ruce.*

Vůdce kdyby teprve v bitvě samé nebo na výpravě vojska zbraň i jiné potřeby shledával, spíše pospíš ke zkáze než k vítězství. Všelike věci na hotově dělají (člověka) hbitým ku všemu. Tedy

NR.

Všelike vzory (toho co vědět i konati lze,) i všelike pravidla, naposledy všelike nástroje ku cvičení příhodné buďtež hotovy.

136. O tom pak jak prostředků se jímati, tohoto ředidla jest ostříhati:

(4.)
Aby šlo se po
stupních vědy.

CLXII. *Po stupních vždy, nikdy skokem.*

(Jsou ti, kteří, aby konce rychleji došli, stupně, některé přeskakují; než ti, (jsou-li dobře stupně zdělány), chybují se jistě s nadějí svou, protože tak přeskakují ledač ku poznávání následujících věcí po-

NR.

třebného, i že tudy neporozumějíce právě následujícím věcem zase sobě překážku zavalňjí seznávati věcí další, a že tak nuceui bývají nebo uvědětí, co zvědětí zle pospíchali, nebo k počátkům se zpět brátí i teprve lépe pozorovali pomalu jdouce. Odtud toto přepravdivé paradoxou: Mnozí byli by konce dospěli rychleji, by byli šli váhavěji. Pravá metoda velí tak pořád jítí předse vždy, aby vše, co předchází tomu, co za tím jde, stupeň působilo, vše pak, co po čem jde, tomu, co předchází, síly dodávalo. (Viz zásadu LXXVI.) Vypustíš-li tedy učo z toho, o po stupních jest položeno, dvojí pocťíš nepohody; prvé, že věcí předchozích uenosíš, druhé, že následujícím nepoložíš základu a takto vystavíš na oboření)

NB.

Vyměsek 1. Ku žádué nauce nepřistupuj bez předchozího seznání té nauky.

2. Cokoli konáš, to jedno konej.

(To jest rozličných nauk spolu něvěď ani též nanky rozdílné stupně, abys sebe a žáka nerozptyloval, nemátl, nemeškal. Právě zajisté napomíná přísloví dvou zajců kdo stíhá, žádného neustíhá. Tedy abys postíhl, na jeduoho doťrej. Aniž oko může na dvou spolu předmětech uluouti ani noha na dvou spolu stupních se stavětí, může pak na mnohých, popořad-li na jeduotlivých. Viz výše § 60.)

(5.)
Soustainé věci
spolu brány buď
tež.

137. Proto přece vždy to napomáhá hbitosti, aby spolu bráno bylo to dvě, které tak způsobeuo, že spolu bráno býti uetoliko může, alebrž i má. Totiž to, co po povaze své se pojí, až věc bez věci ani není ani se neděje ani se upozuává, jakož vše, co souvztažno. O čemž ředidlo:

CLXIII. *To, co vztažno, vždy spolu.*

(Sluší totiž předuáseti, pochopovati, cvičiti jako písmen čteuf a psaní, věci a věcí slova (aby co se ním

zuáti, učil se též jmenovati a na odpor), věcí naosledy teorii a praxi, (aby kterékoli věci kdo se učí rozuměti, učil se ji také konati, a na odpor. Neb umění bez konání jalovo, konání bez umění přívážčivo.)

Výměsek 1. Protože také protivné věci i odporné všeliké také vztažny jsou, vždy budiž jim vyučováno buď spolu nebo co nejbližše, aby povaha obou se ukázala.

2. Protože žák a spolužák jsou také cosi souvztažného; výhodou bude za rychlým prospíváním nikoho necvičiti samojediného, alebrž mnohé spolu.

(Prospěšuo to tak učitel, že z jedné bašky mnohé zároveň vidí malovati stěny, jako žákům, mezi kterýmiž jedni druhým příkladem a řevnivostí stávají se ostruhou pilnosti, po verších těchto :

Jen tenkrát komoň bujný z ohrady cválá,
má-li koho stihnout, má-li koho sledovat 11.)

138. I že zvláštním hbitostí prostředkem jesti spěch, však spěch, že nezáleží ve hnání prací než v ustavičném bytí i nenáhlém postupování, šetřeno budiž, co následuje:

(6.)
Postupování
budiž stále.

CLXIV. *Ustavičně předse jíti prospěch působí znamenitý.*

(Když dva spolu cestu konají, postáva-li jeden, druhý předse jíti neprodlévá, snadno viděti, o koliký kus tento onoho v malé chvílce po sobě ostavuje. Abys tedy ctle rychle došel, ne násilí než ustavičné pilnosti třeba, totiž aby po všechnu dobu učení se:

1. žádný den nepřeminul bez prácičky
nulla dies abeat sine linea.
2. žádná hodina bez nového úkolu;
3. čehokoli se podjato bývá, aby puštěno nebylo, leč vykonáno.

(Protože pustíš-li a po druhé teprve uá práci se navrátíš, neujměš sobě práce než přimnožíš, nebo vždy něco vymizí zapomenutím, čeho znova jest hledati, aniž jinak leč novým útokem to předsevezneš. Učin pokus, jak snadno naplníš sud vodou, budeš-li chvílkami toliko po kapkách ji pouštět, ježto snadno bys mohl napluniti, by si stále lil.)

4. Nikdy (tedy) více látky najednou nebrati než co jí přemoci lze jedním útokem.

NB.

(Aby totiž nikdy na téže se navracovati třeba uebylo leč příčinou opakování. Kteréžto však opakování potom se děj, jako by něco jiného se vedlo a s novým užítkem, totiž když následující věci stavěti se budou na tom, co již bylo předesláno.

5. Co vykouáno, ať není nic toho kouáno (čili na známých věcech uesluší se meškati.) Odbyto-li jedno, postupovati náleží k ostatku. Opakování však uenáleží zanedbávati jednak pro libost nad věcí již úplně přemoženou jednak pro dodávání mocnosti vědění již nabytému.)

(7.)

Jednotejnost
metody at bývá
šetřeno

139. Naposledy

CLXV. *Jednotejnost metody mnoho napomáhá ku hbitosti studií.*

NB.

Avšak i ku libezuosti a jadrnosti. Protože kdeze způsobu, kterým jest věc podávati, nové nevyskytají se suky, tam šetřeno nebývá než látky v nově přicházející i bývá tak snáze a rychleji přemáhána, když mysl všecka na ni se oddává. A když tak vždy světle se jde, libezně se jde, i když tak snadné všecko po spořádanosti v rozum spolu a v paměť se vštěpuje, vážne také pevněji všecko (nebo co známým pořádem sobě jde, toho snadno sobě vzpomínáme.)

O lahodnosti.

II.

Libeznost studium
potřebna

140. I o libezuosti vyněování něco sluší obnoviti. Nebo i prospívati chtějí a baviti netoliko

básníci, ale kdokoliv užitečně vnučuje, protože prospívati nemůže, leč kdo spolu baví. Vášně arci jsou polovinou naší bytnosti, zachvacují nás sebon buď k věcem buď od věcí. Kdekoli duch vnad ne-
cítí, tam neklone, a kam neklone, tam bezděky bývá puzen. Nic však tak snadného není, aby bezděčnému nestalo se nesnadným, nic tak líbezného, aby nezhořklo, nic naposledy tak dobrého, aby neplašilo.

CLXVI. *Nechutenství, přelitého to studí jedu, převelmi se vystřihati.*

141. Kterým však způsobem nechutenství napřed odvarováno a snažnosť vzbuzována i horlivost rozněcována býti má, nesluší nevědět didaktikovi; učiti se pak tomu lze ze samé povahy lidské přirozenosti, která sama dostatečně pronáší, čím líbě bývá jímána, čím zase obrážena. Což patrně obsíci lze sedmi záhlavími. Zatím stujž toto hlavní záhlaví:

I dochází se jí
sedmi cestami:

CLXVII. *Se vtipy tak se obíráti, jak chtějí, aby po povaze jejich s nimi se bylo obíráno, jesti základem líbezného postupování.*

(Jinak chtěti se obíráti je zápasiti s přírodou t. j. puzení její stavovati, rušiti, tlumiti.)

142. Předně: Přirozenost lidská jesti svobodna, miluje samočinnost, hrozí se nucením. Proto kam se nese, chce vedena, nechce býti vlečena, strkána, hnána. (Odkud jest, že nevrší pánoviti i šlehaví učitelové zkázci jsou lidské přirozenosti, a způsobni a podobni k tomu aby vtipy lidské sráželi a mařili, nikoli pak povzuášeli a vyslechfovali. Kam sluší také suchopárni i jaloví nankáři (dogmatisté) kteří, ani vyučnjí chudými toliko pravidly, aniž pak baví, aby ohýbali, dělají buď nechutná kysela a nepobndy nebo sobě podobné nejapy a nemotory.) Tedy:

(1)
zákav nehmotum

NR.

CLXVIII. *Od úkonu vyučovacího vzdálena budiž všeliká nevrlost, otcovskou láskou vykonáváno budiž všecko.*

(Aby žák rozuměl, že jest milován, auž uedávěrovati kterou měl přičinu, i tak tmelem lásky aby byla láska i podnětem pilnosti sauo věcí a osob oblibování. Kamž jde veškeren způsob naší kázně. Viz § 37. atd.)

(2.)
krátkým všeho
předkládáním.
NB. 143. Pak přirozenost lidská nekonce se hrozí, věcí konce ráda shledává. (Odtud jest, že vše co dlouho, zmatečno, zatemnělo, buď nás straší a od sebe odstrašuje neb aspoň přece vždy teskností podjímá; zase baví co krátko, spořádáno, jasno. Tím jesti, že duch člověka k místu nějakému vzdálenému se beroucího radostí projímán bývá spatřuje onen žádostivý svůj cíl atd.) Tedy:

CLXIX. *Studia kteréhokoli běh, pokud lze budiž krátek a spořádán.*

(Aby žáci netápali jako v motaniuě ledajaké nevědouce, co se děje, kam jdou, kde jsou, (hrůzou tak pojímán bývá duch, nikoli rozkoš), než aby s počátku již konec shledávali se všemi mezi tím prostředky i tam pronikati aby mysl brali. Nebo jistě, když, že vše po stupních jde, duch lidský cítí tak, že rokle a propasti žádné nevidí, žádné nenalézá, žádné ani (pouěkud prospěv) se neobává, nemůže nedychtiti vždy dále předse jíti. Tedy tak spořádati jest všeliké učivo, aby nic na práci dáváno nebylo, co pracovati ještě by na době nebylo, i večby se sama mysl žáková, to před sebou vidouc, samoděk nepustila. Bude dělati mileráda, když shledne, auo k tomu, co již chopila, učečo se jí nedostává jako kroužku nového k řetězu, jehož vázati počato, ba žádati bude, aby měla co přivazovati, až by řetěz byl dokonán. (Viz výše § 23.) Lábeznost bude tedy při tom, budou-li všeliké úkoly učiva uvedeny v úhrny suadno pochopiteluě, bude-li vše před očima

NB.

a světle vykládáno, ihned vše vykouváno, ano učitel přítomen jest a pomáhá, kdežto nic soukromému se moření ostaveno nebude, nebo děšno opuštěnu býti a sobě ostavenu. Proč by pak na vše následující chuti sobě nebrousil, kdo vidí, ano vše přítomné jest pokonáno?)

NB.

144. Třetí, smyslům lidským rozkošno (2) smutná vdě-
předměty jim příhodnými se snubovati, smutno-
ním vhodnými
umědání
pak od nich odvrácenu býti, protože odtud svou mají pastvu. Proto chlapci, (a kdož ne?) když slyší, že něco nového před rukama jimi ještě nevídaného, neslýchaného, nechlutnaného atd., se vyrojují žádostivi jsonce viděti, slyšeti chutnati atd. Hájís-li, umoříš je. Rozkoš tedy bude mítí metoda do sebe ta, která stále všeho poskytati bude smyslům žáků. Tedy:

CLXX. *Smysly žáků příhodnými lákadly sluší vzbuzovati vždycky.*

145. Čtvrté přirozenost lidská libuje věci (1) žáků vždy při
práci poutáním
vykouvati (jakož jsme § 24. navrhli), protože nad věcmi vladařkou jsonc učiněna domnívá se, že vždy něco tvořiti, přetvořovati, stavěti, jest věcní vládnouti, i proto ledva ji lze od roznícení a činův odvraceti a jako vázati. Projevuje se tato přirozenosti povaha hned z dětinství, tím pracovitější při kom kde, čím kdo živějšího dosáhl vtipu. Odtud ledva mohou chlapci toliko se dívati, co jiný dělá dělati totéž sami chtějí. Anž rozkošno poslouchati toliko, auo jiný mluví, mluvíti také spolu a poslouchánu býti, toť rozkošno. Avšak i odrostlí, kteří poslouchají, když jiný řečnuje, mají jednotlivé hodiny za dni, (tak tesklivo myšleuí volné nutkati, by se vázalo někým druhým;) kteří sami řečňují, žádúe nepocítají tesknosti, protože po myšlénkách svých volné se pouštějí. Právě tedy didaktika naše ponští žákům veškeru práci. I nepohnuté stáj toto na věky:

CLXXI. *Všemu čemu se jest učiti, vlastní práci budiž se učeno.*

(Aby zručnost pěstovalo pracování.)

(5) méněm toliko
užitečným věcem

146. Páté, lidská přirozenost shání se po užitku z věcí, i vděčno jesti, cokoliv užitek nějaký slibuje a přináší; nenžitečné věci, ač i za jinými příčinami laskotají, přece naposledy většej a opouštěny bývají. Tedy:

CLXXII. *Všemu učeno se buď za užitek.*

(Holému ledamyšlení nesluší se oddávati, užitek projevujž se všude. Krásných věcí nebudiž okoušeno leč příčinou užitečných, protože krásné věci bez užitku jsou stromem bez ovoce, barvou bez věci i Sirenami neopatrné lidí nspávajícími 12.)

(8) k vyměňování
příměhodným
rozmanitostí

NR.

147. Šesté, přirozenost lidská kojí se rozmanitostí, s jednotejností stýská sobě; protože totiž nekonečna chopnou jsouc ničněna, nemůže nasycena býti žádnou konečnou věcí samojednou. Jak mile tedy něco pochopila nebo došla a vykouala, ihned chtivost zavodí na něco jiného. Odtud jest, že věci, které jsou o stejnorodných částkách, žádné pozorovatelům nepůsobí rozkoše, jako jsou písčité pole, hladina mořská, stěna číře bílá, papír prázdný a podobné věci. Ale pole stromy i bylinami přioděné, krajina horami i údolními, rolemi i vinicemi, hrady a městy patrná, stěna rozličnými obrazy pomalována a papír písmy popsaný, jak to vděčnou pastvou smyslům i myslím! Tedy:

CLXXIII. *Čemukoliv učeno bývá, proměšováno budiž vděčnou rozmanitostí.*(7) doplněním
tevností krato-
chutných

148. Naposledy, hry baví lidskou přirozenost znamenitě (zvláště v jinošských letech), což ukazuje chlapecký všecken hram oddaný věk a líbosť v žertech i v podobných myslí osvěhách po veškeu život nás provádící. Příčina vězí předně v tom, že ze svobody se těšiti jest přirozeno (viz § 140.) Vše-

líká pak hra jesti cosi dobrovolného i tudy svobodného, kdežto zaměstnávání se opravdovými věcmi má zřetel potřeby a tak nucen. Potom, že všeliké hry družné a se závoděním se dějí; přirozenost pak lidská kochá se v řevnivosti, protože ve chvále se kochá. Naposledy, že mysl lidská novoty žádostivá tak velice ráda se dívá, jak věci vyjdou (ať vlastně, ať cizí, ať vážné, ať kratochvilné), že ji baví i při hrách býti, kde by lze bylo viděti, nač zápasy vyjdou. Odtud sama nebeská moudrost praví, že s námi hrá. (Přisl. VIII. 30.); moudrost však nepravá uvedena apoštolem jako zdráždění, hořkou závist mající. (Jak III. 14 atd.) Mnoho tedy platnosti bude ku pobavování, povzbuzování a uchovávání při díle v tom, když:

CLXXIV. *Čemukoli se učeno bývá, učiti se bude tomu od více spolu a líbezným jakýmsi způsobem řevnivosti.*

Což kterými způsoby diti se může, potom nepátrali jsme v didaktice, protože snadno to vymysleti; svým však místem snad což tož částečně navrženo bude. Totiž ve hlavě XIII. a XXV.

Výměsek. Cožkoli ve hře literní (škole) se děje, budiž vtípu hrou. Ostavíme-li co, že tomu s prací a teskností přijde se učiti, čeliti bude na potup metody nejnovější.

149. A toť jsou cesty líbeznosti, po kterých ostane-li co nesnadností, zmenší to jistá naděje v prospívání. O čemž následuje.

O mocném vyučování.

150. Vůbec jest připomenouti, chceme-li bytné ^{III.} Bytnost vyučování (na bytnost věci založená) učení žákům vštípit, že třeba, aby věci, jimž jest učiti, byly bytné t. j. bytné pravdy i bytel-

něho užitku. Z plev, slámy, seua, písku býtelného stavení uikdy neuděláš než z kamene, dřeva, kovu, ze staviva totiž trvalého. Tak učení jisté z domněnek nejistých uikdy vyvedeno nebude, aniž vědění věcí neužitečných kterými mneům stane se užitečným. Tedy:

CLXXV. *Ničemným věcem a těm, kterých pravdivosti neb užitečnosti prokázati nelze, výhost budiž dávám, kde vzdělání hledá se podstatného.*

*deset má do sebe
potřebných věcí:*

151. Avšak poněvadž nyní otázka není o bytnosti věcí než o platnosti metody, beřme se jí vyvest, (tak že něco z hořejších věcí obnovíme) na základu desaterém. Ze kterýchžto prvním bude, byti chtivým učení. Země zajisté vyprahlá, a rozsedalá dobře pije do sebe dešť, a žaludek lačný dobře bře, převaruje, tráví jídla. Tak oblíbená a podivová se věcí, již se jest učiti, mocěji uchycuje i přetvořuje snadno mysl, jazyk, ruku podle věcí oblíbené. Tedy:

CLXXVI. *Všecko živě.*

(Kterak pak vzbuditi lze chtivost, připomenuli jsme v § 22. a 23.)

*(2) ku práci
nástroje neomylně,
jistě*

152. Pak že ku práci nástroje neomylně jisté byti musejí, kde práce neomylně dařiti se má (špatným nástrojem dobře pracovati sotva možná); že pak nástroje k vyučování jsou příklady, pravidla, cvičení, jde odtud toto ředidlo o bytnosti:

CLXXVII. *Příklady buďtež výborny, věc čistě patrně před oči předestírající, aby každá její částka byla prohlédnuta. Pravidla pak počtem nemnohá, smyslem jasná, pravdivostí obecná, jimž by bezpečně se věřilo. Naposledy cvičení buďtež se vzorem spjata, až by on zevrub byl vytvořen.*

(Nebo kde vada jest příkladem, uemožná vadému se nenaučiti. Jakož i kde vyměření

(pravidla) mnoha, obširna, zapletena, výminkám podrobena, nemohou vtípy než děšeny, zamotávány, zaplétány, v nejistotě postavovány býti. Napodobení naposledy nejisté, vzorem se uevážící vyvodí práce nejisté vzoru (ideji) nepřipodobněné Tedy:

Výměsek 1. Nic bez důkladných forem.

2. Nic bez neomýlných norem.

3. Nic bez výborné důkladnosti.

(Aby cokoli třeba chopiti a konati, nebylo lze než náležitě pochopiti a vykonati. Sic forma chybná způsobí, že formované bude chybné, a norma nejistá nejistou dá zprávu, a péče při napodobování oslablá učiní dobré formy a normy buď neprospěšnými nebo příliš málo prospěšnými.)

153. Třetím mocností základem jest, aby prve (2) prvého při vyučování základů mocné základání základy učení mocně byly založeny. Nebo jakož beze základu tak na zle položeném základě vše se staví na oboření. Tedy:

CLXXVIII. *Vše z prva počátku budiž nejlepší: vzor, pravidlo, pozornost, naposledy učitel sám.*

(Protože na mnoho jak se prvé věci podávají, tak všecy.)

CLXXIX. *Vše z prva budiž nenádhlo ale bedlivě: pozorování, chápání, naposledy napodobení.* (Zásada CL. a CLI.)

(Chvat namnoze věci kazí rovněž jako nedba zvláště při počátcích věcí. Znajíc lékařové, že nedostatek zažívání prvého nenapravuje se při druhém zažívání. A matematikové, že chybas počátku výkonu dopuštěná do nekonečna se rozmáhá anž se odvrhne leč veškerého výkonu zrušením a navrácením se ku

počátkům. Naposledy Vlachové právě berou přísloví ze stavitelství vzaté: Základ zlý nejvyšší smítá věže. Věde tedy při učení, nemáš-li se s počátku na pozoru, buď omylům strojíš cestu, nebo působíš sobě obtížnost při odučování i tak jistě meškání.)

NB.

Výměsek 1. Tedy čemukoli vyučováno bývá, k tomu buď prohlédáno, by náležitě s počátku bylo pochopováno.

(Protože mysl věc kterakoli smyslem uchopenou ihned zase v paměť uvodí a vstěpuje, i stává se podobizna, která z těžka dá se vyrvat.)

2. Cokoliv jest chopeno, zdali právě chopeno, ihned budiž zkoušeno.

(Aby duch nepravé podobizny nepojímal za věc.)

3. Cokoli se ukáže, že zle bylo pochopeno, ihned budiž vypleto, aby kořenů nepouštělo (po zásadách LIX. a CLIL)

NB.

(NB. Mocně chybu vypleje učitel, ukáže-li a zruší spolu příčinu, po které buď vidí nebo se domnívá, že žák v takovou chybu naběhl. Nebo člověk, jelikož jest rozumným tvorem ani nechybje bez příčiny, než že šálen bývá jakousi pravděpodobností. Tu tedy pravdy larvu sluší strhnouti, aby chybuující chybu poznal; i pustí hned od ní.)

(4) ostatních věcí
opatrni na tom
stavěni.

154. Čtvrté na základech mocně založených třeba opatrně stavěti vše, aby nic, nejsouc položeno na svém místě a svým časem, se neviklalo i jiných věcí nerozviklalo. Zásada XLVIII. atd. Tedy:

CLXXX. *Nejsou-li první věci jistě utvořeny, nic nového nebudiž na nich stavěno.*

Sice stavěno bude na oboření se jako při stavěních patrné; sem hodí se toto; nemnohých věcí, než mnohokráte. Zásada CXLIX. Sluší totiž dělati při

vzdělávání vtípů, co Plinius radí při vzdělávání polí: řidčeji síti a lépe orati, lépe jest. Nebo tak při menší ztrátě semene hojnějších jest se náditi žní, kdežto kteří mnoho sejí a málo orají, mnoho trátí a málo klidí.)

NB.

155. Páté, žádná věc nebývá plně rozuměno (3) o podstatné věci přede přední aniž předse jde, nebyly-li veškery její podstatné kusy prohlédnuty a dokouány. Zřejmo do hodin, jejichž nmělému dlu dostatečně nevyrozumívá kdo nevyrozumívá všem kusům, kterých se pohledává k vyvodění hybu onoho tak zřízeného, aniž dovede je vyvésti, leč budou všecky částky zespolka a zvláště řádně upraveny, sestrojeny, by šly, spořádány. Že však všeliký celek skládá se z pobočných a středních částí, mimo něž nic uení a v nich všecko, že pak ony teprve, když tak spjaty a sňaty jsou, i sebe samy pojí i smysl právě jímají a mysl poučují: třeba jesti za vyučování všecky je spolu bráti i spolu právě pokládati t. j. pokračné části prve postavovati, pak středními výplňovati, aby všecky tak byly na pozorn, kterak samy v sobě od konce do konce postupují jdou. Kdokoli tak věci vidí a vede, ten teprv platně vidí a vede. Tedy:

NB.

NB.

CLXXXI. *Vše plně, po částech pokračných a po středních.*

(Aby žák všude jasně viděl, co jest k věci příslušného nebo nepřislušného.)

Výměsek. Tedy při rozvrzích věcí i bráuy i vyjádřování i vyměřování buďtež všecky části spolu, by tudy obecné při věcech rozdílnosti ihned spolu myslm se ukázaly. Viz nahoře zásady C. výklad.

NB.

(Mnoho to dá světla, protože když podjímáno se nebývá než prvon rozvrhu část vyměřovati a hned obšírně probíratí, ano ostatními bývá odkládáno, (jako při obecných stává se metodách); vzházejí mnohé při

vyrozumívání mrákoty, závady, kříže. Než protivy hned vedle sebe pokládáné vysvítají i hned.)

(6) *příčin nej-
vzácnějších vy-
středání*

156. Šesté: A poněvadž věc znáti jest po příčinách ji znáti, kdekoli se tyto sebou neproje-
vují, sluší je vykládati, aby nebyly nepovédomy. Totiž aby žák všude netoliko viděl, co jest a kterak co jest, ale i proč jinak býti nemůže. Tedy:

CLXXXII. *Vše nejvzácnější po příčinách vy-
šetřenyjch.*

NB.

(Totiž kdyžby vše, čemu bývá vnučováno, tak bylo spínáno, aby z příčin svých plynuly i postihány byly účinky samy sebou. To zpraví-li se, duch náš (kterého svítlnou boží nazývá písmo sv.) sám sobě bude učitelem i vyšetře počátky věcí sám sobě rozdílně vy-
jasní a rozmnoží světlo moudrosti. Viz zás. XC. s vý-
měskem, a zásadu CLV. a následující s jejich výměsky.)

(7) *smyslu vla-
stních, rozlišná
cvičení*

157. Sedmé, že smysly naše průtoky jsou, kudy známost věcí do mysli vplývá (po zás. LXXXIII. atd.); proto čím více jich čím častěji i be-
dlnivě bývá přibíráno, tím hlouběji musí se učení vkoře-
niti. Tedy:

CLXXXIII. *Vše smysly vlastními, vždy rozlišně.*

(Totiž za vzbuzením a co nejhlubším představy vpravením (po zás. LXXXIV. a LXXXV.) Proto při-
dávají rádi všickni nejlepší učitelové ku svému vnučování viditelné posuny, obrazy, vyznaky, obřady, v čemž ve všem máme boha samého za mistra. A uo i Kristus nemaje dosti, že apo-
štoly napomenul slovy, postavil pachole mezi ně i kázal následovati pacholecí skromuosti neumějící ceny své stanoviti. Za poslední pak večere nepřestal na tom, by je slovem témuž učil; vstal odložil roncho, vodou no-
hám posluhoval, ronhou je vytíral, aby nemohli, čemu by chtěl, nerozuměti i hluboce se tím nezapojiti. Aníž Agabovi dosti bylo Paulovi okovy předpovídati, Pau-
lovým pasem hotov byl se ovázati, aby hlouběji slova v mysli vstípil. (Viz § 90.)

Výměsek 1. Protože poněhda samozřejmé spory koncuje i věděním nás ubezpečeny činí, slyší vše, čemu bývá vyučováno, k smyslové přivoditi patrnosti.

(To jmenovitě toliko vzdělává pravé, plné nepochybné věci poznávající. Stáleji jistě Řím, Paříž, Indii atd. v mysl své obnáší ten, který je jednou očima svýma prohlédl, než kdo tisíckrát slyšel je vyličovati těmi, kteří je prohlédli. Jistěji matematik, nebes rozměry vlastním ohledáváním zná než kdo toliko věří, že jinými tak bývá vystiháno. Nebo věří pro autoritu (pro něčí vypravování Kom. jině), které opřeš-li se jinou autoritou, ihned zviklá se. Odtud tato slova Sirachova: Člověk bývalý vyrozumívá mnohým věcem, a kdo mnoho zkusil, vypravuje umění. Kdož není (očima svýma) zkušen, málo ví (Sirach XXXIV. 9. 10.) Ve veškerém tedy studiu běhu tak slyší vše spořádati, aby studující vedení byli k ohledávání (všeho) vlastním pocítováním (sensatio) a rozumováním.)

NB.

Výměsek 2. Aniž stačnje jeden smysl jednou přibíratí, kterýmikoli lze způsoby, napomáháno budiž pozornosti žákův.

3. Pakli někde věcí samých, jichžto smyslu přímo slyší poskytovatí, míti nelze, budiž poskytáno jejich náměstků, obrazů.

(Toliko jen aby představování se napomáhalo a pobluzování zhajovalo, kterýmkoli lze způsobem.)

158. Osmé, i poněvadž ve vlastní práci mnoho (1) vlastní práce
věz tajemství ku hbitému a platnému pro-
spívání an cvik sám vzdělává umělce), na-
prосто klíčem bude ku všeliké pilnosti žáků
(příklady a pravidly opatřenému), vždy netoliko
vlastní práce dopouštětí alebrž i nařizovati.
Neb i podnět má tato věc do sebe bodře postapovati,
jakž jen kdo vidí, že sám sobě jsa vůdcem může
stále vedení

NB.

postupovati (jakož jsme připomenuli v § 145); i zabavuje smysly při jadrné pozorosti, (an tehdá sobě panuje vtip) i naposledy působí libosť v opakování i tak nepouští jich nikdy prázdných, vždy pak zauáší je ovocem. Protož ze starých říkával ne-jedeu mládence ku sčítání spisovatelů i k vlastním pracem uabádaje: Drábeř (prý) přelahodné má maso, neprosýpá-li se jí hotového zobu, uež hledá-li sobě krmu hrabajíc. Tedy:

CLXXXIV. *Vše prací žáků vlastní, stálou.*

(9) časté opakování a zkoušení

159. Deváté, poněvadž vše, co o nás se častěji otírá, jesti známějším, že toho, cokoli chceme, aby žákům velmi známým, a vykonávati snadným se stalo, třeba opakováním, zkoušením i cvičením častým otírati; tedy:

CLXXXV. *Opakování a zkoušení budtež ustavična.*

NB.

(To jest, ať k tomu jest prohlédáno, by sama metoda, po které se čemu učiti, stála ustavičným skutečným opakováním i zkoušením. (Čehož částečné způsoby ihned uhlédáme v didaktice jazyků.) Částky pak zkoušené jsou, vytazovati se, zdali kdo naučil se čemu, což jest zřejmo, umí-li odříkávati. (2) Zdali vyrozuměl? což projevuje se rozličnými dotázkami analytickými. (3) Zdali toho zná užívati? - což ukáže neudálá nařízená praxe.)

(10) pokus hned vyzkoušet jiné to-mu, co bylo cho-peno

160. Desáté, poněvadž často někudy kam choditi a zpět tudy se bráti činí pouťníka cesty jistým i ovšem pak, kdyby jiných také ohledávaje cest (poznati chtěje jsou-li kratší čili delší, rovnější čili drsnatější) vyvínoval i cesty spolu srovnával; užitečno bude žáků uetoliko před se postupovati alebrž i zase tudy jíti a se vychylovati t. j. vedenu býti předse, zase, na příč. Což bude bude-li mu kázáno, by uetoliko vždy na učitele něco

ukazujícího nebo vykládajícího pozor měl, nýbrž i sám zase též jiným ukazoval i týmiž vykládal slovy, bude-li posléz jiné mimo učitele viděti a poslouchati, ani ukazují a vykládají. Čemu chci, zjevněji sluší říci. Známо školám pověděn: Často se vyzazovati, otázkám rozuměti, spamatovaným věcem učiti, to tré působí, že žák vyuká nad učitele.

Avšak nedosti známa tato třetí rada o tom, že vyučovati sluší tomu, co bylo spamatováno, neboli kterak ji lze prováděti. Totiž aby, čemukoli se kdo naučil, mu kázáno bylo témuž ihned jiné učiti, což by bylo s velkým užitekem. Čirou pravdou zajisté jsou tato slova: 'Kdo jiné vynčuje, sám sebe vzdělává, čili jako Seneca: Lidé když vyučují, učí se. Netoliko proto, že opakováním pojmy své v sobě tvrdí, ale i proto, že přičin docházejí hlouběji ve věci proukati. (Viz § 85.) Odtud onen převtipný Joachim Fortius svědčí o sobě: Cokoliv kdy buď slyšel buď četl toliko, že mu třebas v měsíci vyplýnulo. Čemu pak jiné učil, má prý to tak spočítáno jako své prsty, aniž věří, že mu to může býti vyrváno než smrtí. I týž radí, kdo ze studujících velikých žádá docházeti prospěchů, aby žáků sobě hledal, které by co de u vyučoval tomu, čemu se učí, byť pak je zlatem kupovati měl. Lépe jest (praví), bys sobě pohodlí svých ujal, jen ať máš, kdoby tě vyučujícího t. j. prospívajícího poslouchati chtěl. Tak onen. Ale my přejeme sobě to v umění uvěsti, aby:

CLXXXVI. *Každý žák spolu za učitele odbývatí zvykal.*

Což bude, cokoliv učitelem bylo dostatkem ukazováno a vykládáno, bude-li ihned totéž týmže způsobem ukazovati a vykládati zavozován sám žák, (nebo více-li jich, žák po žáku,

NB.

tak však, že by vtipnějšími se stal počátek), pokud dosti. Pak ať navykání bývají totéž, čemu ve škole se učí, vypravovati doma, rodičům anebo služebníkům anebo komukoli jenžto schopeu takové věci chápati atd.

*Toto poslední
učení kolikero
má výhod.*

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

161. Zvyku toho dobrý bude zisk k rozdílným věcem. Předně pozornější učí se žáci ke všemu, co přednáseti bude učitel, když budou věděti, že jim ihned též bude opakovati, a když bude kterýkoli toho na sebe čekati, že snad prvním bude, na kterém toho bude vytazováno. (Viz nahoře § 86). Pak tím, že pověděné se opakuje, vstřípí totéž sobě každý tím hlouběji v rozum a v paměť. Třetí, ukáželi se že něčeho nehrubě dobře pochopeno, napraviti bude hned příčina (s velikým užitkem po zás. XLVII.) Čtvrté učitelové a učňové ujistí se tím, že pochopeno jesti, co pochopeno býti mělo. Nebo znameuím toho, který učeo umí, jest moci vyučovati. Páté, tak hustým též věci opakováním způsobí se, že i nejzpozdilejší mezi žáky přece naposledy ji pochopí. I tudy (šesté) pokroky učiní všickni ve všem rychlejší a platnější. A stane se tak (sedmé) ze kteréhokoli žáka učitel na kterémkoli naposled stupni, i rozhojní se tudy příčiny vědu náramně množiti. A tak se ukáže, jak případně zažertoval Fortius řka: Mnohu naučil jsem se od učitelů svých, než víc od spolužáků, nejvíce však od žáků. A jiný: Tím bude kdo učenější, čím vyučovati bude častěji. Und so bleibet man immer bey der last.

*Didaktické tyto
základy hodí se
všem, co jest ná-
ležitě přednáseti*

162. A toť jsou umění vyučovacého základy, ze kterých ku náležitému přednášení všech věd a um (svobodných a řemeslných, posvátných a světských) vzata mohou byti pravidla neomylná. Nám na tento čas potřeba uadchází odtud dobytí didaktiky jazyků. O čem sobě zákon pokládáme:

CLXXXVII. *Cokoli v metodě jazyků přijde ustanovovati, uváděti přijde na tyto didaktické základy.*

NB.

Hlava XI.

Metoda jazyků nejnovější po základech didaktických navržena. A to předně co do cílů čili přestávek a stupňů, ve které obšírné jazyka studium (zvláště latinského) potřebně jest rozdělit.

Metoda jazyků nejnovější jest metoda po které dochází se ku poznávání jazyků mocnému prostředky naprosto jistými i způsobem krátkým a snadným i libým. Cílem tedy posledním jesti jazyka mocně pozuáti, k čemuž vyhledává se prostředků jistých, naprosto příhodných k účelu přivoditi, způsobu pak jak s prostředky oněmi zacházeti výborného t. j. krátkého, snadného, libého.

Metoda jazyků nejnovější co?

2. Jednotlivé tyto kusy vyšetřovati budeme popořád. A poněvadž jsme sobě (ředidlem posledním hlavy předchozí) zákou položili uváděti ku nepohuntým didaktickým základům vše, čemu částečně vyučovati přijde: toho již skutečně přijde šetřiti. I jakož ua stavení ničeho není, co by ua základě nespolehalo, i tudy svou mocí nestalo, ani zevnitřních potřebovalo podpor; tak nic není v metodě jazyků, co by z obecných didaktiky zákouů nevycházelo i tam nepohnuté netkvělo.

Zakládá se na obecných didaktiky zákonech

3. Mocně jazyk latinský poznati jest, srozuměl-li se jazyku, který člunem věčné učenosti se stal, (1) veskerému, (2) přesně, (3) až k hbitému užívání.

Cílem jesti mocně jazyka poznání.

4. Rozuměti věškerému jazyku jest moci každý myslí pojem vyjádřiti (pohlavy II. § 8. a 15.) Rozuměti přesnému jest povahy řeči ucpouešvařo-

Cílem jesti vzhledem věcí a co z nich kterákoli

vati žádnými cizomluvy, chybomluvy i cizími úslovími. Hbité jazyku rozuměti jest jednak ve psaní jednak ve mluvení hotovým býti aniž váznouti.

*Co zde (přední)
veškerým jazykem
rozuměti,*

5. Když pak radíme, by veškerému vynčováno bylo, tážáno se býti může, zdaž učiti se sluší jednomu každému naprosto všem slovům, která ku celosti jazyka náležejí? a zdaž i špinavým, plzkým, zastaralým, pověrou nebo bezbožností razícím? Naposledy co činiti, chybí-li nám některá slova v potřebných věcech? Volno-li nová tvořiti či nedávno zpravených se jímati.

*totíž co do doby
nikoli co do látky,*

6. K prvnímu kusu se odpovídá, že veškerému jazyku na všecken způsob se sluší učiti co do doby, aby vazbě jeho i veškerému nmění se vyrozmělo plně; není však toho třeba, roznmís-li to o látce. Nebo v poslednějším smysle ani Cicero neuměl veškerého jazyka latinského, (kterého přece jmním mistrem nejdokonalejším), jakožto který vyznává, že významů řemeslnických jest nepovědom (de Finibus kniha 4). Nikdyť arci nebyval v bytu vetešníků (smrdošů), aby jejich týtyž přibhládaje dílům názvům se přiučil všeho, co tn se strojívá. Aniž kdo z nás po mateřsku slyšel třebas jen jmenovati týtéž řemeslnické a podobné názvy všecky, i nedá přece proto sobě porokovati z neznalosti jazyka mateřského. Nebo sotva kterému člověku naskýtají se příčiny všeliké věci viděti, jimi se obfrati, je slovy vynášeti, sotva tedy kterému člověku naskýtá se potřeba všem slovům věcí se nančiti. Když však ničemu se nesluší načiti než ku prospěchu (po zás. CLIX. vým. 2 a 3), ani jazyku se nesluší za všetečností než za prospěchem.

*V pansofii však
obě podávati
třeba*

7. Nelze arci tajiti, bndon-li mti pansofická studia vzkvétati, že bude prospěšno anobřz potřebno, aby přehledy byly před rnkama všech věcí, které kde jsou a se dějí; i těch poněvadž nelze beze slov zosnovati, třeba bnde, by všech věcí naskrze slova byla před ru-

kama, buď aby popořád jim se učeno bylo od těch, kterým prospěšno bude všecko prohlédati, buď aby při všeliké dané příčině lze nalézti bylo, čehokoli třeba (po zás. CLXXXI.)

8. Jako nyní věci se mají, i hledí-li se ke společ-
nému životu, tak přijde stanoviti, že sluší učiti se a to podle stavu
a potřeby každé-
ho. jazyku (latinskému nebo jinému) **veškerému**, ale podle stavu a potřeby každého člověka. Totiž, co jest obecně a vesměs společno, náleží znáti všem; jednomu každému však mimo to nesluší nepovědomu býti toho, co zvláště náleží k místu i stavu jeho u př. lékaři lékařských, právníku soudních, bohoslovci církevních, vojínů vojenských, malíři malířských názvův atd. Nebo zde váznouti potupno, zde nepovědomost družkou má hanbu.

9. Co zvláště latinského jazyka se do-
týká, nelze mu učiti se veškerému ze tří čti: na krátní by
chtěl, veškerému
nelze se učiti, ze
tří příčin. příčin. Předně, že není před rukama veškeren. Nebo nemáme ho více, než co ho obsaženo knihami starých, kterým že na mysl nepřišlo vypisovati všecky věci napořád, pověděli jsme ve hlavě V. § 11. a 12. Pak že ani těm slovům všem nerozumíme, která se dochovala, protože mnohá dávných spisovatelů slova latinská n Nonia, Festa, Gellia, Macrobia, Isidora sebraná, též Catonova, Arnobiova, Apuleiova, Plantova, Vitruviova, v našem věku i učeným mužům neznáma jsou 1), ač neřídci nsilovali o vysvětlenou mnohých v nich slov ledačeho se dovtipující i dohady předestírajíce. Naposledy římskému jazyku ani tak, jakož se dochovává a učenci mu vyrozumíváno bývá, nelze se učiti veškerému leč tomu, komu známy jsou veškery Římanů dějiny (co do věcí domovních, politických, náboženských i obřadních.) Čeho všeho jakož žádá kniha jedna neobsahuje, tak žádný chlapecký vtip dostatečně myslí neobsáhne; aniž, kdyby obsáhl, by to užitek mělo v onom věku, (po hlav. VII. § 15. 16. 17.) To o prvé

2.

3.

otázce, zdali každému bez rozdílu učiti se jest jazyku veškerému.

*Slova špinavá,
opltá, zastaralá
pověrečná spíše
přistíráti než
ukazovati,*

10. Slova nelepá, špinavá, oplzlá, zastaralá, pověrečná a podobná sluší v obor jazyka nikoli jako podstatné jeho části než jako bradavice jakési nebo hlízy, jež jesti spíše přistíráti než ukazovati. Co do oplzlých, dobrý filolog vyvolí jich nepovědomu býti nežli je věděti jsa učitelem. Nedobře to vyšlo Chamovi, že na hanbu otcovu žádostivě hleděl a jiným ji ukazoval; požeňnání pak hodnými jméni ti, kteří volili pláštěm se zahalivše i oči odvrátivše stydké ondy přistíráti než na ně se dívati. A varovali-li se Římané (jakož svědčí Cicero ve knize 7. ad Famil. listu 22.) i mnohých ctných slov, která na hlahol oplzlých se ponášela, které slušnosti nemá pohledáváno byti při nás křesťanech? kterým zjevně duch Kristuv zapověděl, aby nic hanebného nevycházelo z úst našich. Zastaralá pak slova a která světskými páchnou pověrami, mohou věděna býti, ne abychom se jich chytali, ale bychom vyrozumívali starým spisovatelům, třeba-li je čísti.

*Nové však při-
pouštěti, zvačsti-
líby věc novou*

11. O slovech nových, jsou-li věci nové starým neznámé, nevhodno rozmýšleti se, zdali je sluší připouštěti. Sluší arci, byla-li jména, když věci byly nalezeny, take nalezena i případně věcem dána. A mnohá takováto jsou starým řemeslníkům, mudrcům, lékařům, právníkům, bohoslovcům dokonce nepovědoma. O kterýchž právě Christ. Beckmannus: 2) Nuže, vůle tvá budiž, vyvol, zdaž raději chceš buď nevěděti nebo povědom býti věcí, kterých za věku Ciceronova nebylo, za našeho jsou. Chcešli neznati? Nade všecky jsi nejpošetilejším. Chcešli znáti? třeba tobě nová ujímati slova jakožto ta, kterými jako věci znaky nebo nástroji vědění se dochází (Manuduct. ad lat. linguam hlava X.) Scaliger 3) pak: Nechodíme po foru nebo po comitiu římském

alebrž na společném jevišti moudrých lidí pravdě na očích, jejížto nadobřecko a příprava není slušno, aby byla tak skvěla jako spíše hojna. (Exercit. I. ke Cardonovi.)

12. Tak co celostí jazyka vyrozumívati přijde, jest nablíedni. Přesně když chceme, by jazyku se naučeno bylo, netoliko chceme, aby cizomluvy a chybo mluvy řeč przněua nebyla, alebrž také, by cizími úslovími nematena. Shlédáváme zajisté, že cizím jazykům se učícím stále to se přihází, že mateřský jazyk přichozím za zprávce se postavuje, i že se vtírá za pravidlo buď při tvorbě slov buď při strůji rčení a pořekadel 4) (adagia, připovídky v Janni 753.) Kde ač snad proti pravidlům mluvnickým nic se nezbláhá, zbláhá se však mnoho proti zvláštní jazyka povaze, co jest tvrdo, zatemnělo, drsnato. Odtud Scaliger: Mnohdykráté toužili jsme, že mnozí mluvív gramaticky, řídcí latinsky.

Co (druhý) rozumívá přezností jazyka.

13. Naposledy pohledáváme hotovosti, aby metodon tonto vycvičenému nebylo vždycky viseti na slovnících a mluvnících, nýbrž aby vždy někdy volně šel předse bez napomáhání těchto pomůcek, buď že co čísti se nahodí, buď že co psáti, buď že co mluvit. Nejinak ovšem než jako pachole kroky dělají po vodidlech se uaučívší sobě pobíhá naposledy je odvrhnouc.

Co (třetí) namítá se hotovostí jazyka.

14. Shlédli jsme účel metody jazyků poslední: moci vypovídati věci onpluě, přesně, hbitě; pohledněme na cíle; protože totiž studium jazyka kteréhokoli (i latinského) jest cosi pracného a obsárného (po hl. II. § 14. a 15.), obsárné pak nutně že rozdělití sluší na jisté přestávky (po hl. X. zás. LXXIII.); chceme-li jisté, snadné, libé způsobiti jazyků studium, nutně bude rozměřiti je na jisté přestávky, sic jinak nebudeme míti léku na ony propasti, na které jsme nařikali v hl. VII. § 5. 8. atd. až do

Jisté cíle ku naučení se jazykům nutně jesti stanoviti

kouce. Stůj tedy: poněvadž na vrch nevychází se bez prostředku, že sluší zpravití stupně.

1. je po více stupních rozděliti

15. I poněvadž vzdálenost ona (mezi nevzdělaností jazyka a dokonalostí jazyka) větší jest, než aby jedním pokonána býti mohla skokem, nezbytně zpravití bude více stupňů nebo raději více schodův o stupních (zás. LXXVI.)

a to právě a skutečně, nikoli po zvůli, totiž podle rozdílnosti věků při věních

16. Že pak stupně býti mají právě a skutečně od sebe rozdílné, nevzděláme jich po libosti než šetřiti budeme samé povahy věcí i chlapeckého vtípku chopnosti a naposledy rozdílu času čili věků (po zás. LXXIII. s výkladem jejím a zás. LXXVI. s výměsky 1 a 2.) Nebo totiž všude prostější věci i jsou i se dějí i poznávají dříve složených a složené dříve velmi složených (po zás. LXXIV. a vým. jejím). I nemluvnata, když s prvopočátku jazyk cvičí ku zběhlosti v řeči, nejnak postupují než tonto právě metodou, že totiž nejprve věci porůznu spatřující je jmenují: matka, stůl, nůž atd. Tož pojí věci a slova: má matka, dej pokrm, ukroj chleba nožem atd. Ozdob, úsloví, zástupek, pořekadel (adagia) atd. prvý věk nechápe, ledva chlapci a mládeci, plná pak výmluvnost mužskému chová se věku. Již pak doby života a doby prospěchů že zároveň jdou, navrhli, jsme v zás. CXLII.

Stupně též

17. Z toho vyplyne, že za dostižením dokonalosti v latinském jazyku tři budou stupně přehytné od sebe rozdílné.

I. *Vyučiti se veškerého jazyka základům.*

II. *Naučiti se veškerého jazyka strojbě či vazbě.*

III. *Přiučiti se veškerého jazyka jadrnosti a ozdobám.*

(Že potřebné takto se děje, vysvítá z hl. X. zás. CXLVIII. z výkladu jejího.)

18. Základy jazyka vyrozumíváme slova Přej slova prvotných základů prvotná, ze kterých jako z kořenu dobře zapuštěných se vypučí veškera hojnost slov jazyka veškerého spolu vedle postižení pravého a vlastního oněch smyslu a naposledy vedle obecného a pravidelného způsobu, kterak slova proměňovati.

19. Vazbou jazyka veškerou vyrozumí- Druhý všech slov běžných vazba váme všeliké množství slov veškerého jazyka ku společné potřebě daných s hotovostí jednokaždé po smysle vlastním a přirozeném věcem příslušným příkládati a náležitě vespolek vázati, pokud arci vlastního vyjádření se týká, tak že barka jinak nejmenována než barkou a motyka motykou po všelikých věcí třídách.

20. Jadrností jazyka vyrozumíváme jazykův úsloví, zvláštní totiž a jazyku kde kterému vlastní obvyklosti slova se slovy vázati t. j. rčení tvořiti. A v těch nejhlavněji vězejí jazyka kde jakého důraznosti a jadrnosti. Kdež i zahrnouti sluší všeliké věci přejmenování, zástupky, pořekadla, (přípovědky adagia) a cokolí který jazyk do sebe má ozdobností.

21. Zřejmoť, tuším, že dobrým rozmyslem to tak rozměřeno, aby nejdříve pokládány byly základy, ale valné a mocné příhodné nésti veškera učení tíhotu (po hlavě X. § 126. a zás. CLIV.) Pak nechat za tím jde stavba sama na svých základech vyvedená, kdekoli se prostírá, (tamž), i naposledy ať stavbě již hotové přidají se malby a ozdoby. Abychom však naprosto jisti byli, že toto tak náležitě se zpraví, sluší to ukázati hojněji.

22. Že kořeny jazyka náležitě odmršeny od těla jazyka, jest na bíledni, proto že vyřizování věcí, (kdekoli rozumně se koná), nutné počíná nejmenšími věcmi nikoli největšími částkami, nikoli celkem, prvopocátky, nikoli díly po § 105. hl. X.)

NB. Proto stěpař sází sazenice, ne stromů nebo větví. A rolník semena na poli seje, ne stebel auebo klasův. A stavitel nežene prve stěu než podkládá základy atd. atd. Již pak v řeči nejmenším čmsi jesti slovo a mezi slovy nejprostějším čmsi jesti slovo jeho původní a při užívání slov prvopočátečním čmsi jest vyjmenováuí věcí porůznu atd., jakož i ku tvoření řeči prvými základy jsou ohýbání jmen a sloves. Tyto tedy nejmenší věci nejprve sluší odbyti, prve než se půjde k plnému slov odvozování i vazeb rozmanitosti.

*proč obzvláště
úsluví a ozdob-
nosti
1.*

23. Zase pak úsluví i ostatuí ozdobnostiže od ostatního jazyka oboru právě se oddělují kresem (metou), tyto kusy ukazují. Předně že rozdílností při věcech bedlivě sluší šetřiti (po zás. LXXXIX.), aby nic skutečně od jiných věcí rozdílného bez rozdílu metáno nebylo na hromadu (po zás. LXII.) Avšak latina a latinism jsou v skutku rozdílné věci, jelikož latina jest řeč latinská čistá, domácí vady prostá, beze zřetele k jiným jazykům, které na odpor se staví cizomluv a chybomluv. Latinism pak jest vlastní jazyka latinského povaha v tom nejhlavněji se zakládající, čím uchyluje se ode zvyku jiných řečí a proti kterémž nejhlavněji čelí grecism, germanism, polonism atd. I obě to tak rozstírá se široce, že jakkoli vyjmenování věcí veškeru zásobu jazyka vyčerpává, přece domnívati se lze, že ten, kdo vyjmenování věcí toliko zná aniž k ozdobnostem dospěl, sotva zná obyčejnou část jazyka 6), jakož jsme navrhli ve hlavě V. § 29. Naposledy, vyjmenování věcí nejhlavněji hodí se k vynčování, ozdobnosti nejhlavněji k bavení a přemlouvání. Že tedy rozdílné mají účely, nechat i rozdílné působí obory, jakož v nás rozdílnými věcmi jsou mozek a srdce, rozum a vášně.

*2.
NB.*

3.

*Proč vyjmenování
věcí vlastní zřet-
dejitati jejich*

24. Že pak radíme, by vyjmenování věcí předesláno bylo přejmenování věcí, proto se

stává, by porušen nebyl pořádek věcí. Totiž *přejmenování: před přiznáním,* při hromadě věcí, jimž jest se učit, vždy slnší postupovati ode snadnějších k nesnadnějším, (zás. LXIII.) Avšak studium vlastnosti jest cosi prostějšího i tudy mnohem snadnějšího nežli studium ozdobnosti: tedy je předeslati. Nebo vlastní slova jsou sama sebou čímsi prostým, protože jedna věc ne-vypovídá se než jedním způsobem, přeuosek čili přejmenování neskonalé jest bujení, nebo může býti. Potom i to: vlastní slova mohou pochopena býti sama sebou, přenesená nejinak než oněmi. Nebo vlastní ukazují jednu každou věc přímo, přenesená jiné jiným. I tudy vlastní namítají myslí jedno cos a prosté, přenesená dvoje, jedno, co vypovídají, druhé, co na vědomí dávají a chtějí, by vyrozuměno bylo. Tedy co snadnějšího jest, konejme prve, co nesnadnějšího, odloženo budiž maličko.

25. Mimo to věděti, co jazykům společno, *druhá* jest jazyků jako počátkem, věděti, co zvláštního, dokonalostí (po zás. LXXV a vým.) Již pak prosté věci vyjmenování jest všelikým jazykům čímsi společným; úsloví pak a ozdobností tolikero jest rozdílností, kolikero jazyků. Tím to jde, že vlastní slova vlastně lze přeložiti slovo ze slova ze kteréhokoli do jiného jazyka, úsloví sotva kdy, jazyk kde který svůj libuje zvyk. Tedy při studii jazyků potřebně toho šetřiti, aby přednášeno bylo, co společno, společně, a co rozdílné, rozdílně, ono jako obecného cos dříve, toto jako zvláštního něco, napotom (po zas. LXXV.)

26. Přistupuje k tomu, že stupňů nikde *třetí* nesluší másti (po zás. LXXVI). Všaktě studium vlastnosti k ozdobnosti jest stupněm, ne naopak. Nebo vlastní slova bývají zdobená, přenesená zdobí, již pak zdobiti ničeho nelze, leč co jest již. (Koně prve musís mítí, než jej strojíš v pochvy). Odtud právě řečeno: Počátkem výmluvnosti jest výběr slov, vy-

běru však nižádného není leč při hojnosti slov a při pravém i přirozeném jednotlivém rozumnění; i toto obé (hojnost slov a jim rozumnění) nemůže odjinud přicházeti, než ze pravého, plného, zprávného věci vyjmenování. Tedy ku výmluvnosti i všeliké ozdobnosti prvním jesti stupněm moci věc všelikou vyjádřiti zřetelně po přirozené jí povaze. Nebo nebude-li mně vyrozumníváno, kterak se zalíbím? Projevuje se to příklady chlapečův a nevzdělaných lidí, kteří žerty lfběžnými, zástnpkami spanilými, pořekadly ostrými, narážkami bystrými jímání nebývají, poněvadž jich podstaty nepostihají; nepostihají pak, protože neznají ani věcí, odkud narážky brány bývají ani pojmenování věcí oněch. Tedy toto vše předesyhati jest potřebné, aby ozdobnostem strojila se cesta.

čtvrtá

27. Nadto práci sluší na to oddávati, abychom vynucovali a nčili se, pokud lze libě, aby nechuť nepodcházela, neb ani podcházeti snadno nemohla (po zás. CLXVI.) Vsahtë při studijích čím rozdílnější jest vše, tím lfběžnější, když učeň nemotá se jako ve směsici a ve tmě, než vždy vidí, kde jest a kterak se konají věci. Vzpomínám, kterých křížů jsme přede lety pocítili při slovnících, když slova, rčení, pořekadla na hromadu smetána jsouce nám byla vrhána, a ve mluvnici řecké hned po abecedě rozdílnosti nářečí atd., ana my ubožátka ohromená nevěděli jsme kdy kam a hned zhola neznali, co se to dělá. Stupňů tedy nemáme; zvlášť stůj jednokaždá věc, aby světlo obzvlášť bylo při každé.

pátá

28. Naposledy čemu se jest odučovati, nesluší se učiti (po zás. LVIII.) a prohlédati, aby ani učiti se lze nebylo (po zás. LX.) Vidíme však, co práce strojí učitelům, kteří jim mají odučovati, co pak žákům, kteří jim se mají odučovati, polonismy germanismy neboližto jiných národův idiotismy, (nebo jazyk každý přináší ledaco na porušování latinismů.)

Lékem zdá se, že bude přeplatným, pustíme-li se odprá-
více pořádně prosté věci vyjmenování (kde nebude
žádné příčiny nákvasy oné, o kteréž mluvíme) novou
chtivostí do úslolí, i nastrojíme-li z toho, co slovo ze
slova přeložiti nelze, nový voj, abychom zase pořádně
obojovali a pobojovali všelikou cizotu i všeliké latiuské
řeči, (jakož mluví Lubinus), ohavy a nešvary.

29. Konec konců. Ku vazbě řeči nesluší jíti, Čten toho, co
posud povídáno
leč až hluboce jsou položeny základy kořenův a ohý-
baní pravidelných. Aníž ku latinismům postupovati
bez onoho prostředního stupně, na kterém jazyky rovnoběž-
ně vedle sebe jdou, v prostém věci vyjmenování.
Nebo vědění nemůže v nás jinak vštěpováno býti a
vzrůstatí, než kterým pořadem a způsobem při stromech
se stává, nejprve je sazenice čili pláně, pak větve
a ratolesti, naposledy květy a ovoce.

30. A tímto způsobem bude metoda tato právě a schválení toho
způsobu jíti me-
todě jazyků
obecnou příhodnou k vyučování a učení se jazykům
všelikým, a toho pohledávali jsme ve hlavě IX. § 7., dole
pak to prokážeme hlavou zvláštní XX.

Hlava XII.

**Navrzení metody jazyků nejnovější, co do
prostředků k dosažení účelu podle cílů již
vyšetřených.**

Poněvadž studium jazyků na cvičeních t. j. pří-
cech jakýchsi se zakládá (hl. I. § 16. a 24.), všeliká
pak práce nástroje pohledává (po hl. X. § 102.); přijde
i k vyučování a učení se jazykům strojiti ná-
stroje, kterými by vše to se vykonalo, což že
jest konati, již jsme srozměli.

Nástroje ku vy-
učování jazykům
sluší strojiti;
totiž:

2. Poněvadž arci studium jazyků má býti členem
vzdělanosti (po hl. IX. § 3. a 5), sluší tedy jazykům
vyučovati a se učiti s věcmi anobř návodem
věcí. Rozumněj buď přímo věci samy, které dříve ná-

(1) knihm učja-
kou, věci probí-
rající

leží prohlédati užíti jmenovati, nebo **knihu** jakonsi věci probírající, by hned spolkem slov jednak smysl jednak jich pokládá se ukázalo.

(2) slovník, slovo
v té knize vy-
kladače

3. A že před jazykem jíti má myšlení t. j. věci, o kterých řeč jde, pozuávání (by nebyla čímsi nerozumným a nejasným, spíše řeči larvou než řečí, po hl. II. § 8. a 9.); potřebuě tedy přistupuje ku textu ověcech vypravujícímu vykladač učící věcem a slovům právě vyrozumívati, budiž si to živý, jmenovitě učitel přítomný, budiž nepřítomný, knihou k nám promlouvající i slova textu nám vykládající. A takovéto knihy nazýváme **slovníky**.

(3) mluvnicko,
slov vzhled učící.

4. I že slova řeči na hromadu se nemetají jako smetí, alebrž se mezi sebou vespolek váží způsobem jistým i zákony jistými (po hl. V. § 3.); potřebně přičinují se ke studiu jazyku rozumuému pravidla, kterak řeč strojiti t. j. uměut **mluvnické**.

A tyto jednotlivé
kusy mají sobě
vespolek ku po-
moci býti.

5. A že naposledy v řeči věci, mysl, slova stále k sobě mají zřetel (po hl. II. § 12.), také k tomu prohlédati, aby tyto tři nástroje, text, slovuik a pravidla mluvnická sobě vespolek stále napomáhaly i záku chybovati nikdy a nikde nedopouštěly. Nebo text dává příklady, mluvnické pravidla, slovuik užívání; a tímto trojím pospolu vyučováno a učeno se bývá všemu po zás. XL. atd.

Nejprvebnější vy-
kládání se četby
spisovatelů, kte-
ré at napomáhají
slovník a mluv-
nicko

6. Odkud již vypovídáme toto, že:

I. *při studiu jazyků hlavním jest účelem (pro-
ram et puppin) čitati spisovatele.* (Viz uá-
sledující § 7. atd.)

II. *ku čítání spisovatelů vyhlédává se dobrých
slovníků, světle vykládajících vše, co komu
neznámého může se naskytnouti ve spiso-
vateli,* (Viz § 12.)

III. *tajin jazyků bez pravidel mluvnických
otvírati nelze.* (Viz § 14.)

IV. *veškeré umění metody nejnovější vychází z umělého spořádání oněch tří kusů (§ 14.)*

V. *i že jich naskýtají se rozdílné stupně (§ 16.)*

VI. *totiž tři stupně (viz § 19. atd.)*

VII. *ale podobně zpravené (§ 20 atd.)*

7. Když četbu spisovatelů schvaluji, zření mám k oněm radám některých mužů, kteří radili studia jazyků počtuati slovnky nebo mluvnicemi. Nám opáčný jest důvod. Neb ačkoli slovnky obsahují řeči látku, mluvnice dobu, spisovatelé teprva samu z oběho uměle zosnovanou řeč; přece vždy, že při učení se má vzor věci hotové předcházeti, i teprve, odkud a kterak věc jest udělána, ukazováno a o napodobení se pokoušeno býti (po zás. XLI.), překrásno bude i zde prováděti to ředidlo znamenité, že jazyky nečerpají se od jinud než z textu věci probírajícího, kdežto slovnky a mluvnice neostavují se uěž ku pomoci. To-li uděláme, budeme míti ku jazykům cestu krátkou, snadnou, líbeznou, ježto odvarovány budou zápolí, závady, kříže.

*Pročho tenzení
důvod proj*

NR.

8. Nebo jistě života našeho jest podstatou věcem se něiti, kterých když ani slovnky nevyepisují ani mluvnice než spisovatelé dobří, proč bychom k nim uechvátali? Proč bychom prve se slovy bez věcí tak velice zanášeti chtěli? an co vztážno, vždy spolu jest bráti (zás. CLXIII.) Tvořiti chtějí peří bez ptáka, zdali by nebylo šibřinkati? Počtuají-li tak sobě blázuovsky dětského věku cvičitelky, chůvy? Zdali neučí po věcech oči obuášeti, se dívati i teprve jmenovati? Hle vůl! hle pes! hle okno! atd. Zdali řemeslník učeníka do něení vzatého dříve slovy vycpává než díla ukazuje? Anobrž dáda mu hned do ruky jehlu, šidlo, sekeru, kladivo káže aby po něm, an mu dříve ukazuje, práce dělal, kdežto juenosloví nástrojův a výkonův za pracemi samými se přiučuje; i tak

drakj

NR.

přiučováno se bývá touž prací umění i názvům technickým. Nebo kde věci předcházejí oko, oko rozum, rozum ruku, ruka jazyk, jde jazyk přesnaduým činem po tolikerých svých vůdcích. Viz zásady XL., výměsek 5.

těti 9. Aníž pak jesti toliko ztrátou času počínati odjinud než od textu, ale jest i myslm trápeuím neuchylným. Měň se pak kdo ve všeliké podoby jak měň, nikdy nezpraví, by mysl naše vladařkou věcí jsouc učiuěna spíše nebažila věcí ohledávati nežli slov, i raději jadrům nechtěla nežli šupinam. Odtud jest, že ve slovnících anebo mluvniici při setkání se s ledakterým uvedeným slovem, rčením, větou se zastavuje přemýšlejíc, co by to mělo býti. A nenalézá-li tam též popisu dostatečného, aníž po rnce suad jest uvedený spisovatel, (ve kteréhožby nahlédnouti lze bylo), moří se toho se dovtipujíc; čím neprospívá-li nic, aby nalezla načem by přestala, i kormoutí se. Odtud jest, že slovníky jde se jako trnám, spisovateli jako rozkošnými zabradami. Poněvadž arci podstatným řeči úkonem jest věci nepřítomné naskýtati jako přítomné (po hl. II. § 5.), slovníky pak že slov, rčení, vět, nepedávají, jakž uěkde jsou ve veškerém svém obsahu, než kuse; děje se hned uaprosto, jako kdybys kouu, an chce strom viděti, ukázal úrubky kořenů, větví nebo-liž listů.

Odporý se správuji

NB.

10. Děl-li kdo, to nám vyrostlým tak se přihází, kterých soud ku věcem již vyspěl, chlapci tak nepohlédají na věci: táži se, zdali nejsou chlapci rovněž lidmi myslí obdařenými? Myslití tedy o ne- věci, a vypovídati ne- myšlenku, budou-li moci? Nemohou-li, nemají v pravdě nucení býti, aby s přirozeností zápasiti zvykali. I půjčme, že mohou. My když je tak po kusech jazyku slovy po slovnících a mluvniici rozmetanými učíme, čeho chceme? šetřiti-li tehda také věci samých slovy ouěmi vyznačených, čili poujčeti péče této? Šetřiti-li. nuítáme je ve spletky již

ozuámeu a ve kříže při dovtipování se toho onoho. Ale na učitele sluší napomáhati (dís) i vysvětlovati ty které věci. Odp. Řídcí to dělají, řídcí dělají umějí. Avšak nechat dělají, co to přece bude, než vždy utrhování po kouscích? Naposledy učitel-li, proč ne spisovatel sám, ze kterého vzato to, ono, totohle slovo nebo rčení? Libějí z prameu samého pije se voda. Pakli jim porončíme věci mezi tím nedbatí, co poroučíme? Zvykati nedbalosti i při zaměstknáních bez pozornosti se motati t. j. utlumovati v nich samých živost smyslv i přirozené jiskřičky. Což může zhoubným býti po vešken život. Naposledy tak vyučující jazyku odnujeme mu spíše, ani slova bez věci vypovídati učíme. Jelikož tak, bytí kdo jazyk uměl veškeren, rovněž tak jest, jako by neuměl, neumí-liho na věci obracet.

NB.

NB.

I tedy pro spasitelnou chvíli nepojímejme přirozenosti v uzdu, nezasekávejme cest myslm lidským chvátajícím shánět se po věcech; raději propravujme, aby bez zápolí šly ve věci.

11. Zavíráme, že dobří spisovatelé věci *i uvodí se pravdivostí these.* dobré pořádně probírající jsou pravými nálevkami jazyků, mluvnce že nejsou ničím nežli zprávami, slovnky ničím než rozumu a paměti pomocmi, i tudy nebudtež ouy zprávci řeči nýbrž sluhami.

12. Že pak ke studiu jazyků přidávati *Proč slovníky k spisovatelům přidávati sluší* sluší slovnky, řekli jsme (výše § 6. 11.), protože bez nich jazyku se učiti t. j. spisovatele čítati tak málo lze jako někomu smlouvati se s člověkem nepovědomého jazyka bez tlumočnicka. (Nebo slovnky jsou tlumočnky myslí a jazyků). Přepřavdivo i toto: pohledává-li se dokonalého jazyka seznání t. j. jít-li jest všelikterakými spisovateli (nebo stůj již nepohnutě pevně, že jinak se učeným jazykům učeno nebývá než čítáním spisovatelů), že též pohledává se slovníku dokonalého, který by neostavil nic nevysvětleného ze všeho, co kde se vyskytá. Čím kratší

slovy, plnější smyslem, obojím světlejší, tím lepší. Tehda teprve spravedlivé pravy budou všelike chvály, které o prospěšnosti slovušků někým uvedeny býti mohou. (Viz výše VIII. 26. 27.)

*Proč i mluvnici?
k nim připojovat*

13. Podobný důvod má platnost o pravidlech mluvnických, že jí nikterak nelze odloučiti ode důkladného jazyků studia, jakož dostatkem mněm, že prokázáno ve hlavě V. § 31., 32., 33., 34., 35. Anž třeba čeho přidati než aby libo čtenáři bylo přechísti si obtoužný soud Melachtonův (ve hlavě VIII. § 3. uvedený); nebo jest velice vážný.

*Spisovatel, slo-
vaik, mluvnice,
k vpučování a
a učení se jazy-
ku nátroj trůj*

14. Nic tedy z toho trého nelze odmísiti ode dokonalé metody jazyků, protože spisovatel (čili text) spíná slova s věcmi, slovušk slova s myslí, mluvnice slova se slovy, z čehož každý kus tak málo lze oddělit od rozumného studia jazyka jako trojí ouen duch (přirozený, životný, duševný) od přirozenosti živočišné jakož dostatečně vysvětá z hlavy II. § 13., 14., 15., 1).

*Namítec noví
proti spisovate-
lům vychází se
vostí*

15. Mohl by pak někdo namítnouti. A přece jsí se prve zasazoval (hl. VII. § 15., 16., 17), že to, co spisovatelé mají, jest nad pochop chlapecký, i že tak chlapci ve propasti se strkají. Tedy hodí-li se metoda odrostlým toliko, jiné-li hledati přijde chlapeckým, studiím? Odp. O tom nyní nebyla otázka, zdali a kterak chlapeckému pochopu příhodni jsou spisovatelé, než o tom, odkud dokonalosti v jazyku přijde nabývati? Stojí jistě na tom, že nelze odjinud než ze spisovatelů; ti jsou toliko jediným zdrojem pravé latiny.

*An spisovatelům
restu stělici kni-
žky troje třeba
spravit*

16. Co se tedy udělá, nelze-li latíně než ze spisovatelů se učiti, chlapci pak se spisovatele ještě nejsou, my však je latinsky umějícími mermomocí míti chceme? Odp. Uděláme, co dělávají, kdož výsestí ohledávají anž sami

od sebe vyléztí mohou. Zpravíme jim **schody** tak **rozumu** jakož **jazyka**, aby po stupních vedeni jsouce tam byli dovedeni, kde by již sami od sebe mohli porozumívati i věcem i slovům ve spisovatelích. Knížky pravím menší třeba přístrojiti, oněm větším předebrávající, po kterých by naučeno se bylo oněm základním věcem, na kterých všecka díla spisovatelův jsou vyvedena, a oněm prostým, ze kterých všeliké jejich složené řeči jsou provedeny. To dovedeme-li, stane se, až budou, pochopeny základné věci i postiženy prosté, že spisovatelům samým tak bude snadno rozuměti jako pachole abecední hbitě čte kterýkoli mu podaný text postihší písmena i způsob ve slabiky je sbíratí. Tajemství tedy metody jazyků nejnovější veškero na tom bude, aby knížkami některými uměle sestrojenými **cesta** ke spisovatelům propravována byla jistá, krátká a líbezná.

17. I budou tyto průpravné knížky latiny (1) *vypřavovaníčko o věcech správné* počátečníkům tímž, čím jsou vyspělejšími spisovatele sami, slovníky a mluvnicemi vhodnými vystrojené. Spisovatelé totiž zastoupí uám jaké také o věcech vypřavovaníčko slovy vybranými vypovídáné, než prostěji podle pochopitelnosti věku a podle stupňů prospěchů.

18. Podobné slovníků třeba prostěji zosnovaných i tam napravených, aby větším slovníkům naposledy rozuměti lze bylo hbitě. Arci při zmatečné nyní metodě i slovníky sami stavají se překážkou těm, kteří jazykům se učí, buď že zle jsou zpraveny, buďže uejapně jich se jímáno. Nebo jsou slovníky, ve kterých jest buď slov nedostatek anebo pořád spletený, že zák buď nenalézá, čeho hledá, uebo z těžka, což prým křížem a se meškáním. Potom jsou slovníky, významená slov rozdílnoznačnými nedobře rozvíňající ani matersky smysl dosti vhodně vyjádřující, odtud

NB.

Vada slovníků

(1.)

(2.)

- (2.) hojué často učnám vzcházejí omyly. A jsou naposledy slovníky samou věcí a slov spoustou, kterou učni umítají, chtivost učiti se obmeškávající. Když totiž počátečníku (jakož posud se stává), plný slovník do rukou se dává, a to snad i mnoho jazyčný, i tím způsobem nezamotati se nemožná rovněž vtipnějším jakož zpozdilejším, tito totiž motají se v nich, jako v lese přehustém, sobě zhola neprůchodném, onino po všem, co se naskýtá, oči pásti žádostivi jsonce, hned zde hned onde, ne-li všude postávají i tak nepříslušné věci vedou a od cíle se obmeškávají. Lékem bude mítí slovníky po rozdílném žáků prospěchu rozdílné nic ueposkytající, leč co ještě jest konati.
- NB.

(3) *Mluvnice
oběmu tomu při-
padnou*

19. Totéž rozuměti o mluvnických pravidlech, umění že zde třeba, aby vtipy nejinak než po stupních všude vyváděny jsouce všude činěny byly ode propastí bezpečnými, všude překážek prostými.

*a to po ideí vjše
předloženi*

20. Jednostejnou tedy i vždy sobě podobnou od prvých počátkův až kusvrchované dokonalosti bude tato nejnovější jazyků metoda po oné prvé a konečné, (ve hl. II. § 15. navržené) ideí. Nebo vždy zde žáci před sebou budou mítí text o věcech slovy vypravující a v ruce levé slovník slova vykládající i jejich smysl v mysl vštěpující, v pravé pak mluvnici vazby slov, kterým dějí se umění, vysvětlující. Z toho trého zosnuje se umělý onen schod, jehož postranice vždy dvě budou, věci a slova, (oněch více šetřeno ve vyjmenování věcí čili textu, těchto více v mluvnici), příčnými pak stupni budou samy smysly slovníkem věci a slova v mysl vštěpující.

*A tyto (knížky)
budou na způsob
tří schodů*

21. Již otázka jest, kolikero takových schodů sluší vyzvednouti t. j. kolik oněch nižších spisovatelům předebrávajících knížek zpravit? Odp. Pouěvadž vždy k cíli nejbližší sluší směřovati cestou,

zápolím všude vyhýbati (po zás. CLIX.), a že při tom, cokoli nemnohými lze vykonati prostředky, více jich obíráti nesluší (po zás. CLX.); přijde se toho vystříhati, aby zde nic nedálo se bez potřeby. Však nezdá se již z vůle naší to býti, ani jsme ve hl. předchozí § 15. a 16. shledali, že ku dokonalosti jazyka (i tak k dokonalému se spisovateli se obíráni) tří stupňů skutečně od sebe rozdílných se napřed vyhledává. Již pak nic nepozůstane, než aby se zpravily o těchto stupních schody troje. Prvý, který by základy veškerého jazyka položil, druhý, který by veškerého jazyka vazbu prostou a přirozenou odbyl, třetí, který by veškerého jazyka ještě k tomu přidal ozdoby a jadrnosti. (Viz zás. LXXVI. s výkladem jejím.)

22. Kterými pak vhodnými příjmeny nazveme tyto tak rozdílné schody při studiu jazyků? Mohlyby nenepříhodně prozvány býti ode díla stavitelského I. základy latiny, II. strojbou čili stavbou samou latiny, III. ozdobami latiny. Mohli bychom též ne nečacký jména si vypůjčiti ode způsobů zahrad (za podobností vzdělávání a jazyka zahrad, které jsme navrhli ve hl. V. § 2.), aby jmenovitě prozvány byly I. **planištěm**, kde pláně samy z lesa do zahrady přenesené sázeny bývají, II. **semeništěm**, kde na pláň ronby nové se štěpní a vedou, aby již ve strom se rozvily, III. **kvítnicí**, kde již vše se zelená, i naposledy šly by za tím samy rozkošné **sady** spisovatelů.

*Ty by sic mohly
býti vyvolány
jmeny planišť,
semeniště a kví-
tnice*

23. Ale však pak, když nic bez potřeby nového začínati nesluší za dobré se pokládá zachovati pojmenování **předdomí, brána, síň**, kterých již prvo začato obíráti 3). Také proto, by to na připamatovanou bylo, že toto za jiným koncem se nepředepisýlá, než aby to rychlý přístup propravilo ve spisovatele samy, jakož předdomí, brána, síň, pro sebe nejsou, než aby veházející vponštěly i v samé v domě vnitřní

*By však názvy
předdomí, brána
a síň zacho-
vány byly, pro
se líbilo.*

byty uvodily. Hle však, sama začáteční slov těch písmena **v, i, a**, dávají nám na um úkol této metody (t. j. cesty.)

$\left\{ \begin{array}{l} 1. Vestibulum \\ 2. janua \\ 3. atrium \end{array} \right\}$	via (cesta) k spisovatelům.
--	-----------------------------

Předdomí účel
který?

24. Předdomí účelem bude

I. věci ukázati stěžeje hlavní (pořadem přirozeným),

II. učiti kořenům jazyka nejnižším (slovům prvotným),

III. ku proměňování řeči pokládati základy; skloňování a časování pravidelná i tudy připravovati ku snadnějšímu pochopení vazby jazyka t. j. přístup otvírati ku **bráně**.

Brány účel který?

25. Brány účelem bude

I. plnější věci ukazovati pořád přirozeným způsobem,

II. slov veškerého jazyka vyvésti voj s přirozeným vyznamenáním jednotlivých slov,

III. ohýbání všech, kterých řeč latinská vyhledává (však beze stupně obrazného) přirozené ukazovati třídy, tvary a jich pokládání, i tudy mysli nastrojovati ku hbitému již chápání všeliké strojnosti ozdob t. j. vchod otvírati do síně.

Síně účel který?

26. Síně naposledy účelem bude,

I. věcí ukázati třídy tytéž ve vypůjčené způsobě, rozmanitým totiž věcí přejmenováním,

II. slov prohlédati přetvořování,

III. o ozdobnostech všelikterakých jazyka předkládati pravidla, i ukazovati tajnou jazyka kde kterého povahu, i tak cestu otvírati kudy již přímo jíti ke spisovatelům a nezávadně všecko procházeti.

Jednotlivých těch
věcí posude k sobě

27. Krátce: Předdomí ukáže jazyka kostru
brána tělo, síně život a barvu. I zobrazí nám **před-**

domi jazyka analysi slova o sobě voluá, porážan ohledauá. **Brána** synthesi slova mezi sebou sestrojovaná. **Siň** synkrisi, přirovnávání totiž věcí vespolek co do týchž ponětí a přirovnávání jazyků mezi sebou co do úslolí.

NR.

28. Pomýšlel jsem zajisté dříve sepsati též **zadní** **dvéře** latiny, ve kterých by spořádána byla dávna a zastaralá Latinská slova, aby nic nezdálo se, že se nedostává metodě této ku celosti jazyka. Avšak poslednější myšlenky poučily mě, předuě, že ničemu nesluší něiti leč ku užitku (zás. CLXXII.) Zastaralých pak a opnětých slov který již užitek? Pak: Ničemu nemá vynčováno býti, čemu se jest odučovati (Zás. LVIII). A přece taková slova probírajíce učili bychom, napomínající pak, že jich nenáleží pokládati, odučovali bychom t. j. též dílo bychom tkali a rozetkávali. Tož, která potřeba haraburdí Římanů shrabávati? Nečínáme-li toho vlastním jazykům, aby chom zavržená slova tak shledávali, proč cizím? 4). Naposledy pro staré-li spisovatele, jimž vyrozumívati třeba, tamž tedy odloženo budiž touto pilností i zpraveny budtež slovníky (o kterých jsme mluvili, ave hlavě XVII. více povíme) plné, všecka naskrze slova pořádající. My zatím učme počátečníky latiny spíše růže trhati než trnů.

Zadní dvěře (slov zastaralých) před se k tomu nepřidávaj

29. Pozůstává, aby o povahách knížek těchto vůbec nhozeno bylo, prve než přístroj se jednotlivé. Prvou bude, aby byly, pokud lze, krátký (po zás. CLIX), totiž aby nás od hlavního cíle, a teu jest čítání spisovatelů, dlouho nemeškaly, i tudy aby neměly zacházky než cestky naprosto přímé i podobu i výhodu. (Zás. CLIX. Vým. 3).

Tyto knížky všechny at jsou

NR.
(1) krátký

30. Druhou, aby byly zprávně psány obsahující věci způsob pravý, řeči pak (na kterémkoli stupni) výborné formy i neomylné normy a naposledy řízení stálá pilnosti (po zás. CLXXVII. a výměscích 1. 2. 3.)

(2) zprávný

(3) postupující
touž metodou

31. Třetí, aby postupovaly metodou touž poněvadž to líbeznosti prospívá a rychlosti (po zás. CLXV.) Kterákoli tedy mějž předně **text**, pak **slovník**, naposledy **mluvnici**. I této rady jest důvodem, že při rozmném studii jazyků vyrozumívání věcem nutně napřed jde. Prvým tedy studia toho základem buďtež anebo věci samy, ježto smysly sluší pozorovati nebo zástupce věcí obrazy; nebo naposledy zprávné popisy věcí 5). Kteraké poněvadž věcí vyjmenování neboli jiný o věcech vypravující text poskytl, na prvému má státi místě. A že to, co nejprve na věci se řine, a jejich podobizny sobě vytvořuje, mysl jest; myslí pak vykladačem že řeč a řeči, které se nerozumí, do řeči, které se rozumí, vykladačem že jest slovník; ten právě tu buď nejbližším i nerozdílným textu průvodcem. Naposledy ať jde za tím mluvnicí jakožto obého účtovatelka, všechny věci oněch vysvětlující, dokonávající, zapečetující. Slovník prostřed stojící bude moci býti oběma sluhou a prostředníkem (právě jako přícnou stěnou, aby nikdo v mluvnicí vpadnouti se nepoknsil, leč by prošel text a slovník).

I.
Text

II.
slovník

III.
mluvnice

(4) a mezi vytče-
ných nebudiž vy-
kvalitováno

32. Čtvrtou povahou bude, aby průprávné naše knížky vytčených mezi sebou mezi právě ostříhaly, ani jich i pak samy sebe a žákův nemátly nebo nepletly. Bude to, bude-li předdomí toliko základy pokládati, ke stavbě nepospíchat; bude-li brána toliko stavěti, k ozdobám nevybíhati. Čeho však že tak zhola šetřiti sotva jest možná, nechať odtud vysvitne, že jakkoli věcí kterýchkoli stupně mezi sebou dosti se ukazují, přece jejich odstíny namnoze tak se tají, že rozeznati jich nelze. U př. zelená a žlutá barva i zase žlutá a červená rozeznávají se dosti patrně celým arci stupněm. Ale však bude-li chtíti je po stupních pokládati, abys viděl, kterak ta v tu přechází, sotva najdeš, kde bys na jisto říci mohl, že tato přestává, onano nastává. Totéž při slovech

platí; které prvotno ueb odvozeno, prosto uebo složeno jest, vlastního vyznamenání nebo přeuoseného jest, snadno roznám; ve kteron však třídu to neb ono slovo spíše zapsati přijde, všude dostatečně nespátřuji; tak uěkde tuze na sebe se pouášejí, že buď se zastěňují uebo 'za podobností i příbuznost sebou přivodí. O čemž svými místy více 6).

33. Páte, potřebnou bude věcí, by kterákoli tato kufžka sama mezi sebou i ve příčině svého vlastního úkolu ve všech částkách větších a menších zevrubného ostříhala po stupních jítí. (Zás. LXXIV.); by tudy jako právě umělý schod netoliko padů bezpečnými činila vtipy, alebrž i uchovávala uesnadnosti a kterákoli obtížnosti (Viz zás. LXXVI. vým. 1. a 2.)

(5) *At zachovájí
všude zvrubů
po stupních jítí*

34. Šesté, psány buďtež všechny metody prostouárodní jako historické nějaké vypravování, vypravovacím pořadem všude tak světlým i slovy tak jasnými, aby i od chlapců vše to se žádostí čteno býti mohlo, s pozorrem pak jsouc čteno nechápáno býti nemohlo. Jelikož tak teprve bude moci s prospěchem čteno býti. (Zás. XC., XCII., XCIII. a CLXX. 7.)

(6) *At psány
jsou způsobem
prostouárodním
a historickým
vypravovacím.*

35. Sedmé, psány buďtež tak, aby ku vlastním žáků cvičení příhodno bylo vše. (Zás. CLXXI. a CLXXXIV.) Což bude, upraví-li se vhod k oběma knížkám (textu a mluvnici) tou pečí slovník, aby žáci vše vykládali sami zavozování jsouce zblouditi nemohli nikde (leč by snad dobrovolně chtěli.) Při samém pak provádění cvičení vždy text vedíž čtenáře ve slovník a ve mluvnici; slovník pak a mluvnice puďtež zase v text. Což tak bude moci se dítí, anobrž třeba bude, bude-li před rukama text toliko latinský, mateřský překlad sobě zpravovati budou-li žáci zavozováui sami slovníkem a mluvnici. Též bude-li toho, čehokoli kde šetřiti třeba mluvnicky, slov-

(7) *a ku cvičení
případným po-
pídkem*

ušk připomínati, ne však vykládati, alebrž ukazovati, kde onoho pončení v mluvnici náleží hledati. Mluvnice naposledy k jednotlivým pravidlům velmi mnohé přičiňují příklady, avšak číslicemi toliko ukazujíc jmenovitě, ve kterých textu obvětách podobné věci se vyskytají a hledány býti mají 8).

(8) i postize jednotlivé míste své smady utipů

36. Naposledy jednotlivé tyto knížky mějtež vlastní své ozdoby i rozkoše vtípů; text roznměj, o věcech popisy snadné a milostné, ilustrované (jest-li kde třeba), obrazy malovanými pro lepší vštípení. 9) Nebo chceme i prospívati i pobavovati mocně, aby v pich se přemítati každý chtěl milerád, nikdo nemohl bez jistého prospěchu; což se stane, budou-li se věci, kterékoli lze, samoznění (autopsii) předestřati (po zás. CLXXXIII. s vým. 3.) Mluvnice pak přednost zvláštní v tom bude, aby latinského jazyka k mateřskému stálý obsahovala parallelism, ku všelikému pravidlu obého jazyka příklady přidávajíc, aby přehlédnouti lze bylo, máli zvyk materštiny cos podobného neb rozdílného neb i protivného. Kterémukoli tedy národu a jazyku zvláštní bude třeba mluvnice, aniž má uapotom mrzeti muže učené požíti tuto obtížnosť, budou-li chtíti, by o mládež jejich náležitě se bylo postaráno 10.) Slovník naposledy kterýkoli (ku předomí, bráně, sfu) bude dvoudílen, latinsko-mateřský a mateřsko-latinský. Onen dá se hotový zákům do ruky, jakožto jim lued od prvního přístupu (k textu a mluvnici) potřebný Mercurius. Druhý nebude obsahovati vytistěná než slova mateřská; niezery latinských ostaví se prázdny za přičinou překrásného zákům cvičení. O čemž ve hlavě následující § 12. a XIV. § 16.

37. Že tak teprve tyto průpravu knížky jistými budou nástroji hbitého, libezného i mocného prospěchu, docela důvěřujeme. Ale to ukázati přijde již zvláštní hlavou.

Hlava XIII.

Navržení metody jazyků nejnovější co do způsobu vyučovacího čili co do hbitého a libezného cvičení.

Darmo jest mítí nástroje, neumíš-li s nimi zacházeti, k čemu a kterým pořadem i způsobem jest se jich jímati. Kterak s učitelnými našimi nástroji (předdomím, branou, síní) se obrátí nebude moci sice nevědět, komu neznámy nejsou předložené již základy didaktické; přidejme však něco, aby se ukázalo, že napřed bylo rozmyšleno všecko a nastrojeno ku snadnému, hbitému i mocnému užívání. Aniž jinému zde učiti budeme než ve skutek obracetí některá didaktická ředidla, (jakož ve hl. X. byla předestřena.)

2. A to předu, protože ku dobrému vyučování pohledává se dobrého učitele (po zás. XVI.), učitelem pak dobrým jest, který může, umí, chce vyučovati (zás. XVII., XVIII., XIX.); metodou nejnovější vyučovati nikdo se nemá pokusiti leč umělý, vyučování znalý a chtivý, sic jinak v šancu sadí sebe a umění.

3. Pak, pouévadž ku zdárnému vědy vštěpování též učně pohledává se dobrého (zás. XVI.) t. j. učlivého, který by mohl, uměl i chtěl vyučováti býti (§ 15. s následujícími zás.); jazyků učiteli prvou bude opatrností, šetrností, které by měl připomínati žáky, aby dal-li by sobě cpáti špalky a stonky nebo povahy ještě nepovolné práce nemalil a místo chvály neutřžil posměchu. Bude-li tedy jemu dáván, komu bůh myslí nebo zdravých smyslů odepřel, má říci co tam král israelský, nepomáhá-li bůh, já odkud? Anebo budou-li chltí rodiče, aby příliš spěšně jím vytvořeny a vykřesány byly jejich sochy (Merkrové), má raditi ku trpělivosti, až by otuženější síly přirozené vykřesávání připouštěly bezpečněji a lépe. Tak dojdá

*Učebných nástrojů
já nítek ukazuje*

*(1.)
učením toliko a
vyučování zna-
lým a chtivým*

*(2)
a vybraným žá-
kům*

nejiných než již ku vytvořování způsobných bude moci nadíti se prospěchu při rovného.

(2)
a lépe jest těch
více připomínati
raději nežli méně.
Než i ty

4. Třetí, že žáků se vystíhání i pospolná zápasení brusem jsou pilnosti (po zás. CLXIII. vým.), má dobrý učitel již hned s počátku to opatrovati, aby toho brusu jemu i jeho žákům nebylo, t. j. má spíše více jich než jednoho nebo málo sobě ku cvičení přát i připomíněti. A tato žáků mnohost neb i množství, by mu nebo jim na překážku nebo roztržitosť nebyla, spíše jemu a jim velikou výhodou; tohoto trého přijde šetření nutně. Předně, nemá ledakdy žáků připomíněti nebo rozpouštěti, než touž dobou všechny spolu, aby mohli stále všickni tímiz úkoly na jednom a jednom cvičení i po stupních vždy spolu vedeni a dovedeni býti k cílům. (Nebo tím toliko způsobem stačnje pastýř stádu sebe většímu, když tyž dobytek na tonž pastvu spolu vyhání a zase shání; sic by nestačil, kdyby porůznu po jiných a jiných polích měl býti rozváděn i tamž ostříhán i zase odtud sváděn.)

1. spolu cvičiti
ať všichni, které
cvičí

2. i spolu všechny
ať cvičí, ne
jednotlivých ob-
zvlášť

Druhý: všechny má cvičiti, ne jednotlivých t. j. nikdy nemá cvičiti nikoho ze žáků samojediného (ni ve škole ni kromě školy) než všechny spolu. K nikomu tedy nemá přistupovati zvláště ani dopouštěti někomu k sobě zvláště přistupovati, než má na katedře stoje neb na místě, odkud by ode všech spatřován a doslýchán býti mohl, jako slunce paprsky, svým najednou a jednou osvěcovati všechny 1). Třetí, pozornými sobě musí učiniti všechny, aby, cokoli vede, ukazuje, vykládá, v užitek obrací, jist byl, že ode všech uchopeno, pochopeno, v mízu a krev obráceno jest. (Čehož častější způsoby a cesty hned ukáži v § 15. Nyní toliko bylo říci to, kdo zdárně chce vyučovati, že má raději chtíti více jich než méně vyučovati).

3. Ať umí po-
zornými sobě je
činiti

4. žákům chvilost
sluší naučovat.

5. Čtvrté, že nikoho dobře učiti nelze, leč učení chvilového (zás. XXIX. a CLXXVI.), nemá pokoušeti se dobrý učitel nikoho bezděky učiti než má

nsilovati, aby všechny své prve něouí co nej-
chtivějšími učinil; i za tón koncem má (po zá-
sadě XXXI. a XXXII.) jednak učení samo (zde jazyk
latinský), jednak způsob vyučovací, jak neshledají nic
než kratochvíli, pilně schvalovati, a naposledy sebe uči-
tele otcovskou k žákům láskou; (o čemž zásada CLXVI.
a následující dvě. Též CLXXIII). Auiž naděj se ou,
že jinak budou žáci než on sám jest: milými, milým-li sám,
bodými, bodrým-li ou. Zde přepravdivě platiti bude
ono: jaký pán, taký krám (Qualis rex, talis
grex.)

6. Páté: že bez nástrojů pracovati nemožná (zás. 5. *Nástroji učeb-
ní náleží opatřiti všecky,*
CXXXIV.), nástroje pak že třeba by zhotoveny byly, a
po ruce anobř v ruce (zás. CLXI), nikdo nemá po-
čínati novou metodou vynčovati, leč až žák
všeliký opatřen bude nástroji všelikými (ku
přítomnému úkolu potřebnými), aby jedenkaždý rovněž
jako učitel v ruce měl své vlastní všechny, kterých třeba,
a to, co knížek učebných se týká, téhož vydání, aby
listy, stránky, řádky a všecko se shodovalo, aby ani
nic nejmenšího nebylo, což by mohlo překážeti neb ob-
meškávati.

7. Šesté: poněvadž třeba, aby nástroj ku práci
neomylně byl jistým (po § 150. hl. X.), k učení se pak
jazykům nástrojem že náu jsou knížky učebné, k jichžto
vytisknutí sotva nadřít se můžeme tak pilných tiskařů
nebo tak okatých opravovatelův, aby žádoucí chyby
se nebylo dopuštěno: má učitel chyby tiskařské,
prve než úkoly bývají počaty, odvarovati
ze všech výtisků žakovských, t. j. má poručiti
přede svým očima je napravovati, aby při jiných potom
knihách též opatrnosti, přičin i způsobu následovati pří-
naučovali se žáci sami.

8. A že cestou rychlosti jest, přímo k cíli se
nésti, zápolí a závad utíkati, (zás. CLIX), my pak prů-
pravné své knížky tak patrně jsme upravili, aby přímou
cestou k cíli vedli; má se vystříhati, kdokoli bude

6. a z nich přede
všim opraviti
všecky chyby tis-
kařské

7. Jiných mezi
tím knížek nedo-
pouštěti.

chtíti těchto užívati, cizího cos přiměšovati, zbraňuje uetoliko za vyučování, (any tyto věci stačnjí), alebrž mimo ně, aby žáci jiuam neronuli a nepřislušných věcí nemšeli. Skákati by to bylo, ne postupovati, čmsi tčavým a nestálým. Pomeškávati se na věcech jistých a jimi se odchovávati třeba (praví Seneca), chceš-li něčeho získati, coby v mysli tkvělo věrně. Nikde není, kdo všude jest. Ať tedy navykají zřízené býti mysli, kteréž jest základem předním moci se zastavovati a v mysli pobývati. Rozptyluje mysl knih množství atd. Anobřž soudíme, že ani našich věcí nesluší jim dopouštěti neb ukazovati mimo ty, které k přítomnému přináležejí úkolu. Předně proto, aby nikdo spoustou následujících věcí nebyl děšen. Pak, aby ze zvědavosti na to vpadna, (jakož jsme žádostivi budoucí věci předchvacovati), sebe nezmátl. Naposledy, aby nikomu příčiny nebylo ze žádosti větších věcí přítomnými menšími opovrhati neb aspoň jimi nedbaleji se obíráti i tudy se obmeškávati od následujících.

*Ani těch nabrati
přesedčnou*

9. Osmé, pouěvadž žáka jinak už po stupních ve vědu zavoditi nemožná, (zás. XXI.), naše pak kuřky že ku spisovatelům jsou stupně (hl. XII. § 16), a mezi sebon vespolek též po stupních že jsou strojeny (tam že § 20.); má se vystříhati, kdokoli bude chtíti jich užívati, skoků se dopouštěti, i má postupovati ve všem tak, jak nástroje ony pořád po sobě jdou, předdomí procházeje dříve brány, potom pak bránu dříve síně přede spisovateli. Kam přísluší sama vniterná těchto schodů strojba, aby totiž upekoušel se počínati nikdo od jiuam než od textu, (který v tomto nebi vždy prvon jest věcí hybnou po § 35 hlavy předcházející), nikde jinde přestávati než na mluvnici (která vědy filologické jest vrchem); sice že najde a žákům způsobí závady jisté (po zás. CLXII.) Důvod tohoto pořádku podali jsme více slovy ve hlavě XII. §. 7, 8., 9., 10., 11.

*I užly textem
jest počínati, na
mluvnici se sta-
vovati*

10. Deváté, poněvadž řeč rozum také a práci v sobě zahrnuje, (hl. I., § 24. a 26), sluší vždy při žáku jazyků třé spolu cvičiti, **mysl, ruku, jazyk**, mysl, ruka, jazyk.

Mysl, aby, čemukoli se učí, tomu vyrozumíval, to roz-
suzoval, v paměť uvořil. Ruku, aby, čemu rozumí,
uměl vyjádřovati písmem t. j. pronášeti prve o tom po-
mysle. Jazyk, aby, čemu rozumí a pérem vyjádřovati
zná, uměl také ústy vypravovati za potřebou nenadálou.
Tedy kolikým věcem se učevají, tolikým rovněž by roz-
uměti, a kolikým rozumějí, toliké též by pérem, brzy
pak i ústy vyjádřovati navykali žáci, dobrý má usilo-
vati učitel. Toť tedy má býti stálou vyučovací
metodou, naden kterýkoli, i v hodinu kterou-
koli: 1. vykládati věci a slova, aby jim bylo
vyrozumíváno, 2. kázati totéž psáti, aby navy-
kali prve o tom pomyslíce vyjádřovati, čemukoli roz-
umějí; 3. naposledy čísti z písma neb odříká-
vati z paměti totéž právě až ku hbité jazyka cvič-
nosti. Tak přijde postupovati vždy, stupňů
těch nesluší másti nikdy. Nebo vyrozumívati
je čínsu velice snadným, jakožto co jedním myslí
úkonem, pozorem, se zpravuje. Vytvářeti rukou,
těžší jakožto co k teorii přidává praxi; snadnějším
jest však, než ústy promlouvat, protože dává chvíli po-
mysliti o tom a prodlení nahlédati ve slovník. Jazy-
kem hbitě věci vypovídati je cosi dokoua-
losti uejbližšího, jakož co muohého vyhledává cvi-
čením až ku dokonalé způsobilosti.

*9. Tré budí
denně cvičeno.*

*toté věcho
(.) vykládání,
(.) psaní,
(.) odříkání*

11. I ačkoli se didaktické domnívají, že při tom
trém take okolnosti času sluší šetřiti, aby totiž na cvi-
čení rozumu oddávána byla doba raní, ruky
a jazyka popolední (protože při člověku ráno čily
jsou smysly, kterých třeba jasných a pozorlivých ku
hbitému věci chápání, ruka pak také čerstva pokrmem
požitým); přece metoda jazyků toto vždy pojití do-
pouští, anobř žádá, totiž aby jednotlivým hodi-
nám vykázaný úkol uejprve v rozum náležitě

*a to v předpo-
ledních a popo-
ledních hodinách.*

byl vštěpován, huedle potom za lepším vštípením přepisován, teprve jazyka cvičeními co nejběžnějším čiuěn.

10. *Žáci všecko sami konají, učitelové totižto řečíž.*

12. Desáte, poněvadž pravá didaktika učui ukládá práci, učiteli řízení (viz zás. XXXIII. a XXXIV. se vsutým výkladem a CLXXI., CLXXXIV.), nic v této metodě uedějž se jinak než aby učňové vždy všecko sami konali, učitelové pak vždy jejich práce řídili; poněvadž totiž ku cvičením myslí jediné prospívá vlastní věcí spatřování i na věcech se pomeškávání (po zás. CXVII.), buďtež žáci zavozování všecko sami poslouchati, viděti, čísti, vykládati i tak všecko sami vystíhati. A poněvadž ku cvičení ruky hodí se psáti, mnoho a zprávě (tamže § 84.), pištež tedy stále, t. j. opisujtež všickui a jednotliví samy knížky své, všecky a jednotlivé, totiž text překládající a zase převodíce 2), slovník pak mateřsko-latinský, mateřsky toliko vytištěný rukou svou doplňující (jakož jsme uavrhli ve hl. XII., § 36. u kouci, a jakož svými místy zvláště ukážeme o slovníku ku předdomí, bránu i síni). Ku cvičení pak jazyka že častý zvyk mluvení prospívá, buďtež všickni cvičení zřetelově vše zde čítající a zase pročítající, pak z paměti odříkávající, teprv o týchž věcech rozmlouvající hojně (s učitelem a mezi sebou 3). Tak když se předse pájde stále, praxí samou jínati budeme myslí tékavé, aby nemohli než **to konati**, a to bez tesknosti. I bude-li toho dosaženo, bude nemožno tak myslí žáků zuamostí věcí uezapojiti jako nevybrousiti ruky a jazyka ku hbité zběhlosti.

11. *Učím at vždy je předehrávám.*

13. Jedeuácté, poněvadž veškero jazyka studium na jakési práci se zakládá, práci pak nejlépe práci, ale za předchozí teorie (po zásadě CXXXI. a CXXXIV.) se učeno bývá; práci žáků budiž tu pilně předehráváno vždy a všude k oku ukazující, kterak jednokaždou věc náleží psáti nebo čísti, vyslovovati nebo vytvo-

řovati, skládati a rozeznávat, ani žáci toho pozorně šetří, poslouchají, se dotazují a hned o to se pokoušejí, a to potud, až by neomylným smyslem i věc i způsob věci postihouce téhož po nás dělati žádali i pak dělali. Nebo v pravdě spatřiti dobře práci dobrou jest se jí naučiti. Než že práce tím mocnější působí prospěch, čím bude častější a bedlivější (zás. CXXXVI. s výměskem a zas. CLXXXIV.), aby dobře věci a slova všecka v rozum a paměť sobě vstěpovali žáci všickni, buďtež jim obmysleny příčiny často je čítati, a zase přechítati, aby dobře psali, často psáti a zase přepisovati, aby dobře mluvili, často mluvit, se dotazovati a odpovídati. A ty poněvadž již opatřeny jsou a nebudou moci chyběti, půjde-li kdo po návodu metody této; třeba jest, by stálými vše hlučelo cvičbami.

14. A poněvadž při počátcích nejhlavněji (12) *Pozpíchání a počátku nebudiž jim dopovědno* pozorů třeba (zás. CXXXV.), aby zde v ničem se nehřešilo, velikou velmi přijde vésti práci; ne žeby zde hřešiti potupněji bylo než potom, než že škoduějí ku potomným věcem. Tedy v počátcích pomalu, ne mnohých věcí, ale mnoho kráté (zás. CXLIX. atd.)

15. Trinácté, poněvadž smysly stálými jsou vě- (13) *Učitel smysly učení při pozornosti zabavovatí at učen a se snaží* dění vůdci (zás. LXXXIII.) i přepelnými základy (tamž násled.), v nadami příhodnými přijde je stále vzbuzovati (zás. CLXX.) Kterými pak způsoby náleží je vzbuzovati a při pozornosti uchovávat (což jinak při pacheleci myslí tékavé a potočité ne tak velice snadno), nesluší nevědět didaktikovi. Poněvadž zajisté metoda tato všecka na pracích se zakládá, všecka smysly probouzející jest (nebo co kdo sám koná, toho nemůže nepošetřiti), však co dělati budeme, aby také pozorovali prve než co konají? t. j. když učitel příklad ukazuje, vykládá, napodobovati učí? Odp. Pozornost lze prospěšně vylákati umě-

- ním oním, o kterém jsme zde málo výše (§ 3.) navrhli. Totiž, nebude-li učitel žádnému samému mluvíti nebo něco ukazovati, vždy všem spoln. Stojetedy na místě vyšším (1) má očima po všech jíti i nedopouštět nikomu co jiného konati nežli zase v uč
- (1) *oči vždy po všech obnáší,*
 (2) *vešnuje pozorost, koliké-rymi se způsoby,*
 (3) *týž se vytazuje,*
 (4) *odláká k zá-ku se obrací,*
 (5) *všeho zástupu se vyptává,*
 (6) *kde čtení na přeskáčku dále věsti,*
 (7) *jakož i vy-klád,*
 (8) *peřti cviče před očima všech.*
- ním oním, o kterém jsme zde málo výše (§ 3.) navrhli. Totiž, nebude-li učitel žádnému samému mluvíti nebo něco ukazovati, vždy všem spoln. Stojetedy na místě vyšším (1) má očima po všech jíti i nedopouštět nikomu co jiného konati nežli zase v uč
- oči vtýkatí; (2) má pozornosti, koliko lze způsobu, napomáhati, řečí totiž, posunem, malováním na tabuli, ua které se dívati má poroučeti všem 4); (3) má za prací tytýž řeč přerušeti říci; ty neb ty, co jsem teď řekl? Opa-kuj toto slovo nebo řečuf neb obvětn. Ty, řekni, kterou příčinou sem dospěno? A podobné věci podle prospěchu každého stupně. Bude-li kdo postižen, že uopozoroval, budiž ihned pokárán aneb i potrestán. Tak bedlivost pozornosti zosťří se naskrze. (4) Podobné tázal-li jsi se jednoho některého a ten vážne, skoč na drnhého, třetího, desátého, třicátého a odpovědi žádej, otázky neobnově. To vše za tím účelem, aby cokoli jeduomu se praví, všickni zvykali pozorovati, chápati, chvátati. (5) Státí se také může, nemůže-li jedu a druhý něčeho říkati, aby vytazováno se bylo všeho zástupu. A potom kdo nejprve nebo nejlépe odpoví, schválen budiž před očima všech za probuzením řevnivosti. (6) Tak když z knihy něco předčítáuo bývá, porončeno budiž každému do jeho se dívati a hned tomu hned onomu čtení dále věsti (7). Totéž děj se, když jimi samými text vykládán bývá (8). Když pak vyučováo bývá psaní neb pravopisu 5) neb čemunkoli podobnému, kázáo budiž k tabuli jíti a před očima všech o upodobení se pokoušeti hned tomu hned jiuému beze všeho pořádku, aby téhož ua sebe čekal každý, i tudy pozorovali všickni atd. Takto pozornost brousiti každodenně sprva povlovně, vždy bedlivě, nebude moci než uvoditi způsobnost, věc po všecken život velice prospěšnon, kterak smysly jímati

i stále po věcech, které se v tu chvíli konají, obracet 6).

NB.

16. O ukládání na paměť toto zvláště sluší připomenouti. Vše, co obsaženo v knížkách průpravných, sluší si osvojit na vlas a vrty v mysl jako rydlem železným, ani to jenom právě umíme, co v paměti máme; však ne proto tak, aby něco toho násilou nebo kvapným chvatem v paměť bylo vpečováváno, nýbrž vše po zvůli toliko vkapováno, t. j. aby na cvičení potud bylo naléháno, až by žáci sami dívat se do knížek sobě do konce zosklivíce je odhodili a po paměti pracovali i odříkávali raději chtěli; aniž tak, aby při říkání z paměti úzkostlivě bylo vymáháno pořadu slov anebo vět. Nebo stačí všemu porůznu právě vyrozumívati i hbitě toho zase podávati, protože sotva se to stane, aby kdy v životě přišlo to vésti tím pořadem, kterým to vypsáno ve knížkách těchto 7).

Paměti nenalézá násilně mořiti; systémem a cvikem jest jí posilovati

17. Utvrdí naposledy vyrozumění všemu, spamatování, provádění všeho zkoušky stálé, o jejichžto způsobu částečně snad poučíme v následujícím. To jenom vůbec zde jesti říci. Kolikrát přehlédají se cvičení kterákoli, veřejně buďtež přehlédána a opravována, tímto způsobem. Odříkávej své věci každý, neb ukazuj, ani poslouchají a dívají se (spolu s učitelem) spolužáci všickni. I budiž dopuštěno, komukoli zdáti se bude, že něco neprávě jest uděláno, řeč převzít, poučiti, tázati se. Neznamená-li chyby nikdo, ať káže učitel zastaviti se i pozorovati všem, zdali se domnívají, že to neb ono, právě tak jest vykonáno? Kdež prvý v odpovídání úkol případníž na toho právě, který posuzován bývá, aby sám sebe opravil, můželi. Pakli ne, ať soused ten onen anebo kdokoli může ze všeho zástupn. Nikdo-li, teprve má učitel netoliko chybu ukázati, nýbrž ať i vyjví původ chyby čili příčinu, po které znamená, že v ni uběhl. Toť teprv bude tak opra-

Zkoušky buďtež nastarčé

vovati, aby nákaza snadno zase podjítí nemohla (po § 155. hl. X.)

*Částečného ně-
čeho zkoušením
jest vyšetřiti*

18. A to vůbec o provádění metody naší, budiž řečeno, což kterak ve všelikých částečnostech potká se s prospěchem, potom ukázáno bude. Zatím nikdo nebude pochybovat, že z didaktických ředidel i umělou snažných učitelů praxí lze shledatí více takovýchto věcí, jichžto šetřiti sluší s užitkem velikým velmi.

Hlava XIV.

**Předdomí jazyků nejnovějšího navrzení (3)
co do textu, (14) slovníku, (17) mluvnice, (25)
i užívání toho všeho.**

*Předdomí pílud
stuší spravně*

V počátcích věcí veškera jest platnosť budoucího prospěchu jako v semenech rostlin naděje o budoucí úrodě. Odtud toto didaktické ředidlo: Vše s prvapočátku budiž nejlepšší (zás. CLXXVIII). Když tedy předdomí prvé jazyka počátky obsahuje, největší pečí k tomu jest prohlédati, aby jednak náležitě bylo zpraveno, jednak uměle potřebováno. Pročež málo kolikosi slovy nastiňme jeho strojbu i připomeňme cožtož o jeho náležitém užívání.

*Strojba jeho troj-
dílna*

2. Strojba po obecném již daném zákoně (hl. XII. § 29.) jest trojdílna. První část obsahuje věcuy oddíl prvního cvičení, základní slova veškerého jazyka pořádně rozvedená. Druhá stránku dobnou, mluvnická pravidelka o tom, co prvému počátečníkům náleží ne nevědětí, i co základy umění pokládá. Třetí část jest praktická čili cvičebná, obsahující slovníček, po kterémž bude vtipům přemáhati ony věci prvéjší.

*V textu jeho čeho
čtřeno*

3. O části věcné; totiž textu ku předdomí čili počátečnímu věcí vyjmenování sluší říci,

I. kterým výběrem slova sem jsou svedena;
 II. kterým pořadem rozvedena; III. kterými
 mimo to oddílečky.

4. V prvním vydání předdomí (r. 1632) vybrali jsme veškerého jazyka slova snadnější, jichž by počátečnickům okamžitá potřeba hned býti mohla, nejhlavněji při těch věcech, které ve škole vidí, slyší, konají. I zdálo se nám, že jsme sobě ne nerozumně vedli postupující od věcí snadnějších k nesnadnějším, ode bližších k dalším, jak že se má díti nkazníj zás. LXIII. a LXIX. Ale nyní jiného se chytiti způsobu přinutila nás jiná didaktická ředidla, zás. LXVI., LXVII., LXVIII., LXXIV. s výměskem jejím a zás. CXXXVII., CXLVII., obzvláště pak znamenité ono i obecné ředidlo zás. CLIV. obsažené. My totiž nepouštíme se nyní vésti dílo částečné než celé, nestrojíme ukázati žákům něco jazyka latinského než jazyk veškeren. Veškerého tedy tohoto stavení sluší hned zprvu pokládati základy tak valné, aby vše z nich potom vyvedeno býti, a tak mocné, aby vše svou silou státi mohlo, nepotřebovati cizích podpor. Což jinak nebylo lze než že se pokládají kořeny jazyka veškerého. Avšak tomu jest na odpor ředidlo, že snadnější věci mají se předesýlati. Odpověď: Vsaťte věci snadnější jsou prostější. Než mnoho z toho není tak velmi běžno? Odp. Ještě o to nečiniti, aby žáci vše, co se namane, jmenovati t. j. vědy ovoce česati počínali, než aby učili se pokládati základy řeči. Tedy kořeny jazyka k tomu napomáhají, ne větve neb ovoce. Vyšetřil to, čeho o nměních vůbec sluší šetřiti přebystrý Verulamius 1), když takto psal: Uméním ve skutečnosti přihází se též co rostlinám. Máš-li úmysl rostliny některé užiti, do kořene ti nic není co se sním stane. Pakli chceš přesaditi do země jiné, bezpečněji jest kořenův užiti, než ratolestí. Tak

Prvé slova veškerého jazyka snadnější v něm zpořádaná.

*Odpor
1.*

2.

NB.

vyučováuí, které nyní jc ve zvyku (obecnou totiž metodou), poskytá zhola jako špalky (ony sic krásuě) věd, avšak přece bez kořeů; a ty ovšem tesafi jsou příhodny, avšak štěpaři neužitečny (NB.) I jest-li ti ua srdci, aby nauky se rozmáhaly, o špalky nebuď tak pečliv; na to péči vyuakládej, aby dobyto bylo kořeů neporušených i s trochem hlíny na nich lpějící, (De Augm. Scient. ve knize VI. hl. II. 2).

*Nyní kořeny
samy a všechny*

5. Po této tedy radě postoupivše vybrali jsme samotné kořeuy jazyka (slova jmenovitě prvotná, ode kterých všechna jiná jako ze pně větve se pučí). Samotné pravým a všechny až i neobyčejné, Apiscor, Cliuo, Fligo, Quiuo, Specio atd., avšak tyto tak jak věží ve svých běžných odvozeuých a složených slovech ad Ipiscor, de Clino, af Fligo, in Quiuo, a Spicio atd. odkud jich potom slovník plnější (věz ku bráně) dobude a na prostranuě postaví. I dochází se tímto způsobem toho, že zde vyskyta se veškera hojnost kořců latinských, kromě jednoho nebo druhého toliko, které pro oplzlost (po ředidle našem hl. X. § 10.) odsud jsou vykázány.

*Slova některá odvozená a složená
proč přimíslena.*

6. Vyhnutí však tomu nebylo lze, aby voji prvotných slov ucpřímísila se některá odvozená a složená. Předně protože ku mateřským některým prvotným nedostává se prvotných slov latinských, která by se jim rovnala jako fálčft, Boche, Wangel, liben atd., která Němcům jsou prvotua, latině však nelze jich jinak přeložiti uež těmito odvozenými a složenými simplex, septimana, defectus, exercere atd. 3) My tedy když jsme museli (po zásadě) šetřiti obou jazyků paralelně, nemohli jsme mateřských oponštěti kořenův a tudy ani těch latinských slov, která jim se vrovňávají. Pak, spojitosti věcí ve hlavních jejich stráukách nezbytně bylo vyjádřiti (po zásadě, že věci nejprve sluší rozprostřati před očima mysli, teprve jmc-

nemohli jsme mateřských opouštětí kořenův a tudy ani těch latinských slov, která jinu se vrovňávají. Pak spojitosti věcí ve hlavních jejich stránkách nezbytně bylo vyjádřiti (po zásadě, že věci nejprve sluší rozprostřati před očima mysli, teprve jmenovati), kde však poněvadž slov prvotných často se nedostávalo, přibíratí bylo ta, která to vyznamenávala, co bylo vyjádřiti. U př. Principium-medium-finis. Hle priu-cipinm slovo složené! kterému mateřské taktéž složené se vrovňává, An-fang. A přece obě musili jsme pokládati (leč bychom byli chtěli mezern ve věcech připustiti i mástí pojmy mysli). Naposledy, naději jsem měl, že vaditi nebude, počnou-li počátečníci v přidáném slovníku některá odvozená a složená slova spatřovati a tak jiného cos vedouce se nastrojovati k odvozování a skládání. Máť arci vše, co předchází, stláti cestu všem, co za tím jde (po zás. CLXII. s výkladem jejím). Aby však začátečnicka nic nemátlo, pokládají se ve slovníku slova odvozená a složená jiným tiskem a jinou polohou 4).

7. Co se pořadn tkne, v dřívějším předdomí byl jsem uvedl slova ve větičky krátké za potřebou, aby vazba spoln byla pochopena. Avšak v krátkce potom uznamenal jsem chybn, i jal jsem se ji napravovati. A napravití nyní ještě i věc prostěji počítí, nntí ředidla didaktická. Omatem totiž bloudili jsme, já a přátelé, snažíce se počínati i prvé jazyka základy slovy vázanými, větami, i sám se již divím, kterak jsme se tak myliti mohli ve věci této. Ošálila totiž mě a mnoh jině ona podobizna příčiny, kterou jsem byl ve předmluvě na bránu položil jakožto základ svého předsevzetí: že ze samých různu stojících slov právě tak nemůže řeč vzniknouti jako nelze písku ve suopky vázati nebo z kamene zdi bez vápna vyvésti; jakoby pak nebylo třeba kameny dříve obzvláště také lámati, svázeti i okřesávati prve než kn stavění přijdou. Naprosto zde se nám přihází, jako jiným jinde

*Způsob strojení
nejnovějšího
předdomí, proč
slova nemeveden
u věty:*

NB.

zde onde, ba jako všem ve všelikých lidských věrech, že přílišný k vytčenému a z daleka spatřovanému cčí chvat od cíle nás auebo strhne aueb aspoň obmeskává, když kvapnými skoky v rokle a jámy se vrážíme, odkud vyvaditi nelze buď nikdy nebo nesnadno, aniž na jisto. Co pak jest jazyka studium větami počínati než pobluzovati od samičkových šlepějí přírody (umění vždy vzor nkazující)? Nebo známo, že příroda všeliká svá díla čímsi nejmenším počíná, a že od prostých věcí ku složeným postupuje. A shledáváme, že umění jí šťastně následuje, kdekoli následuje. V malířství zajisté nenčí mistr učuē nejprve lidských obrazů vytvářeti, ani obrazu částek uěkterých, oka, nosu, obrysů úst atd. než poknsy prvými jsou mu tečky a čáry. Tak nmění čísti kdo kdy počal textem nějakým nebo větami? kteréhož nesluší počínati ani slovy nebo slabikami, než prvými a nedílnými prvky, písmaey, které učeno bývá nejprve porůznu znáti i teprva, když byla dostatečně již poznána, ve slabiky a slova sbíráti 5). Aniž počínají nemluvnáta mateřskou řeč větami, než kratičkými a snadničkými slovy. Týmuže tedy způsobem cizího jazyka nepočne nikdy nikdo vazbou bez matení, bez nesnadnosti, bez vázuutí, jako nás poučila ona zkušenost několikaletá. Nebo věty (byť i ze dvou toliko skládaly se slov) obsahují již rčení hotové, které potřebuje rozboru. Kterak pak složeného cos ve prosté rozebere částky, komu prosté věci ještě nejsou známy? Jest-li mezi tím příčinou té neb oné větičky prostých slov hledati a jim se učiti, tedy přece třeba vazby si zatím nevsímati a ji jako stranou odložiti. Stranou však odložiti nelze, co v záku v rnce a na očích jest. Tedy ucházím nebývá zmatku, spletkům, meškání se. Aby tedy njiť lze bylo, věty odložme i zachovejme bráně; zde náleží slova zvláště sama o sobě nvažovati a připravovati je ku potřebě potomní vazby po zás. didaktické CXXXVII.

*Slova probírají
se dvojím
pořadem, nlu-
ničkým a věcným.*

8. Slova tedy věcí ve předdomí nejuovějším probírají se sama o sobě porůznu, aniž však proto směšičně než pořadem dvakrát nmělým,

mluvnickým a věcným; nebo po zevnitřním zřeteli jesti to pořad mluvnický, protože v první hlavě probírají se jména podstatná věcí, ve druhé hlavě přídavná, v třetí náměstky, ve čtvrté slovesa, v páté příslovce atd. A přece pořad tento jest zároveň pořadem věcí nejvniternějším; any s počátku vypočítávány věci samy, tak že veškeren vesmír po svých obecných třídách se prohlédává a jmenuje se, jak se co očím naskýtá (pokud slova prvotná nebo trošičku odvozená stačují) ve hlavě I. Potom uvažujeme základní způsoby věcí, přední totiž případnosti věcí, vyjádřené jmeny přídavnými ve hlavě II. Potom dotykáme náměstek ve hlavě III. Odtud přecházíme k ohledávání hnutí, dějův a stavů při věcech, i to vyjadřujeme případnými slovesy, ve hlavě IV. Hned potom k ohledání způsobů při dějích a stavech, kteréž vypisují příslovce ve hlavě V. Za tím jdou okolnosti věcí a dějů, kteréž vymezují předložky ve hlavě VI.; tož týchže věcí a dějů spojitosti, vyjádřené slovíčky, které spojkami nazýváme, ve hlavě VII. Naposledy dotykáme věcí a slov množení a vazeb, ve hlavě VIII. Tak po svých částkách hlavních rozvíná se veškeren sklad věcí a slov.

9. Již kterákoli tato část má zase zvláštní svůj pořad, ana slova k věcem tak se přispůsobují, že slovo každé nedává se než nejprůpadnější své věci (pokud lze bylo). A to věci i jmenů věcí předkládají se oním pořadem, který jsme shledali nejprůhodnějším býti vyjmenování věcí, ve hlavě V. §. 16. Nebo nejprve vyčítány věci některé transcendentné (vše, něco, nic, atd.), hned přirozené pořadem náležitým, pak řemeslné, tož mravné a duchovní, ne tak že zevrubně vypisuje se věc některá (nebo toho nebylo lze slovy prvotnými a nesestrojenými), než že ukazují se toliko stěžeje věci, aby spatřovati začínali, že ve věcech jest nějaký pořad i stálý mezi nimi vespolek zřetel.

10. Způsoby věcí i jejich známky, jména přídavná vypočítávají se zároveň s věcmi z hlavy I.

*Jména věcí ve
hl. I., kterým
pořadem roz-
ložena.*

*Přídavná, která-
ke hl. II.*

již známými, ale tak, že spjata jsou s věcmi oněmi, kterým po povaze předně přísluší, a to vždy po dvou, každé se svým odporným. Čemu zůmysla jsme tak chtěli, ne toliko proto, že tímto způsobem vyznamenání slov lépe chápáno i pevněji v paměť vštěpováno bývá (anytě protívne věci, stavějí-li se vedle sebe, lépe vysvítají), alebrž i by uznamenávati začínali něco věcného. Patrně tak jest věcí povaha, že proti všeliké jakosti druhá se jakost staví. Naposledy, že k budoucí výmluvnosti až i tak jaký taký pokládá se základ zevrubným věcí proti sobě pokládáním, jehož zevrubně šetření počato.

*Sloves pořad ve
Hlavě III.*

11. Děje věcí prohlédáme taktéž pořadem věcí vykládající, co která po povaze své dělá neb i trpí, přidávající však týž nástroj, kterými, jsou-li rozličny, věc tatáž rozličné koná věci. Pokládáme pak všeliká slovesa v infinitivu, protože předně tak jenom nevážaně je lze pokládati (jelikož samotný infinitiv, což gramatikové vědí, místo nominativu 6) státi může); pak že infinitiv opravdu slovesa jest kmenem (thema), au má velmi obecné i praprosté vyznamenání i obsahuje v sobě sám všecky osoby, způsoby a časy (čeho suad uváživše stoikové, vyhlásili, že jediný infinitiv jesti slovesem, způsoby ostatní však *κατηγορήματα* appellationes pojmenováními, nebo *συμβάματα* accidentia případy 7). Naposledy, užitek to má dobrý pro počátečníky, protože, které je sloveso třídy, odnikud lépe, vysvitnouti nemůže, než z infinitivu, který význak svůj vždycky s sebou nese, ať již mlčím o výhodě při překládání a jiných věcech.

*Příslovčí pořad
ve Hlavě V. odd.*

*Mezislovce a pří-
dati proč opo-
dtina?*

12. Příslovce, předložky i spojky tak po svých též spořádali jsme třídách, že jich smysl a užívání i prvým počátečnickům jevíti se může dosti jasně a hbitě. Mezislovce poněvadž nic ze sebe nevydávají 8), řídčeji ve zvyku jsou i jim velmi snadno, když se naskýtají, bývá vyrozumíváno, vypustili jsme; několik před-

něh přidali jsme přee ku hlavě VII. Příčestím, protože všecka pocházejí ode sloves, nemohlo se místa dostati ve třídách slov prvotných.

13. Tak jesti text předdomí. A ten rozdělili jsme netoliko ve větší ony oddíly, hlavy, alebrž i v menší, veršfčky, jednak příčinou lepšho učení, aby vše z téže třídy mohla spolu státi a shlednuta býti, jednak příčinou volnějšho užívání, aby v přidaném slovníku místně nkázati lze bylo, kterak přijde vyložiti slovo mnohoznačné zde neb onde stojící.

*Předdomí text
na hlavy a vr-
ščky proť roz-
dělen?*

14. Zatím jde slovník ku předdomí, jenž má pomáhati u vykládání pojmenování věcí. I json jeho obsahem, předně a hlavně, kořeny veškerého jazyka, kteréž potom slovník ku bráně rozvede v jejich ratolesti, v odvozená a složená slova, kdež přičiňuje se mateřské slovo (kdekoli lze prostě také a prvorodé) totěž vyznamenávající. Pak slova odvozená a složená, která v textu ku předdomí se naskýtají připojují se ku svým též kořenům i vykládají se jazykem mateřským 9).

*Slovník ku před-
domí*

15. Aby pak slovník tento také hned k mluvnickým se hodil cvičbám, přidávány ku slovům (v závorce) význaky jejich. U př. ku jmenům podstatným význak rodu a genitivu, po kterémž by deklinací poznávali, jako scriba (ae, m.), usus (ūs, m.) fieus (ūs, f.), atd. Ku přídavným nepřičiňujeme nic mimo koncovky tří rodů jazykem obojím, jako bou-us, a, um, gut-er, e, es, dobr-ý, á, é) (Komenský sám pokládá příklad český. Překl.); k slovesům nie kromě infinitivu, jakožto po kterém poznají konjugaci; avšak aby zároveň poznali časy hlavní, přidává se infinitiv minulého a budoucího času, takto: cub-are, (uisse, -itum ire 10)). Čehož užitek bude prvý, že budou moći ihned všecko sloveso časovati; pak nebude třeba slovník ku bráně, jediné naměřený ku rozvádění a zprávnému vyznamenávání slov, těmi takovými ještě stěžovati

*nastraven ke
mluvnickým cvi-
čením*

věcmi, poněvadž prve budou známy. Meze naposledy tak již budou nezmatečny při osnování brány, že text odbaví věci vyjmenování, slovník slov významenání, mluvnické řeči strojení.

*Ještě slovník se
přidává mateř-
sko-latinský.*

*avšak kterého
uděleli doplňovati
žákům rukou
vlastní*

NB.

(1)

(2)

(3.)

(4)

(5.)

(6.)

*Mluvnice ku
předdomí zdě-
lady učení
obskuzují*

16. A poněvadž cvičení netoliko v překládání (z latiny do mateřštiny) alebrž i v opácném překládání (z mateřštiny do latiny) žákům ukládati náleží, přidává se slovník obrácený, mateřsko-latinský, což s velikým jest užitek. Poněvadž pak nebude obsahovati nežli slova mateřská tu vytištěná, budou tím žáci sami zavozování latinská sobě připisovati slova (přepisující je z prvního slovníku, latinsko-mateřského), i teprve jím budou převáděti do latiny text mateřský ku předdomí 11). Nač to? dť někdo. Nechtěl bych v pravdě zbytečné píše býti původem; to však, že žákům samým práci vykazujeme, zdělávati seznámečky slov mateřsko-latinské, velikou má příčinu do sebe i prospěch nejeden, ku bronšení totiž pozornosti na významy slov mnohem ostřejšímu, než kdyby hotového se jim dostávalo překladu; i tím ku vštěpování v rozum slov latinských s jejich významy plnějším (za delším na téže věci se pomeškáváním po zás. CXIV., CXVII., CXVIII., CXXI.); a ku položení základu pravopisu latinského, a k lepšímu uznamenání úpravy obou slovníkův i počínajícího se hned tu užitku, a ku vkořehování rozkoše v práci, (aby totiž vidouce že mateřštinu mohou do latiny překládati bez chyby [nebo budou moci, ano vše tak případně zpraveno,] k ostatku mysl brali); a naposledy k naučení se způsobu, jak seznamy ku knihám zdělávati 12) (bylo-li by kdy je zdělávati, bude však při metodě této).

17. Zatím jde mluvnice ku předdomí. A v té ničeho nedotýkáme kromě nejhlavnějších rozdílů mužských částek řeči, písmen, slabik, slov i kromě slov ohýbání a vázání pravidelného. Žádnými výměry neobtěžujeme ještě vtipů, nepravidelného nenkazujeme nic, ana toho vyhledává opatrnost při vynořování (zás. LXIV. až

do LXX. a CXLVII. a CLXXX. atd.). Nebo čím méně s počátku počátečníci drobnostmi se zasypou, tím hlouběji zapojí se prvými umění věcmi. Jinéua skláněti a slovesa časovati napřed umějte chlapci, praví Fabius 13). A Caselius soudil, že veškeru téměř mluvnicí filosofům sluší odkázati; těm, kteří samotného jazyka hledají, že sotva jsou prospěšna pravidla kromě maličko některých o pravém sklánění a časování. Píše Asham 14), že Alžběta, královna anglická, též nikdy v mluvnicí (latinskou neb řeckou) neuahlédla dále za prvním jména a slovesa ohýbáním; že však v jednom a druhém roce takové sobě dobyla obou jazyků povědomosti, že sotva koho po vši Anglii jí bylo předložiti. Naše však důvody nepohutě stojí, že ze studia jazyků pravidla mluvnická nikterak vyloučena býti uesměji, ježto, že umí, ten neví, kdo důvodů podati neumí (ua hoie hl. V. §. 31. a XII. §. 13.). Po stupních však, podle schopu záků (hl. X. zás. LXXVI. a CXLVII., CXLVIII.).

18. O přízvuku nic se nevyměruje v mluvnicí ku předdomí, protože počátečníků s tuto nauku ještě není. Aby však zatím špatně vyslovovati ve zvyk sobě nebrali, (čehož dopouštěti nebezpečno po zás. VII., LVII., LVIII.), aneb aby ani učitelům vždy (což obtížno) nebylo třeba o tom poučovati, že chybně vyslovovati nic není, vzali jsme v úmysl dávatí slovům přízvuk, t. j. označovati nadepsaným tytlíčkem, které slabiky sluší protahovati po veškerých ku předdomí případnostech (po textu, slovníku, mluvnicí). Řekové zajisté (a nyní Čechové) zjevně pší přízvuky své všude, proč bychom téhož nedělali při latinských slovech, zde aspoň, k vůli počátečníkům? Těžkosti této nechť odbudou tiskař a opravce ku mnohému polehčení učitelům a učňům.

19. Při sklánění jmen nevšímáme si žádných nepravidelností (u př. že při druhé deklinaci

*O přízvuku slov
někdo nevymě-
řuje, než opa-
tňuje přízvukem
slova sama.*

*Nepravdělnosti
v ohýbání ur-
čdné.*

vlastní jména vycházející na -ius netvoří vokativu na -ie než na -i. Též že při třetí některá tvoří akkusativ na -im, oblativ na -i a podobných věcí). Poněvadž pak, co se počíná, nemá býti ani mnohým čímsi ani částečným příliš, neřku-li nepravdělným, aby neděsilo (po zás. LXIV. atd.), soudíme, že nšetřovati sluší mdloby počátečnicků. Utvrdíce se v těchto prvních, větších a pravidelných věcech přemohou snáze ony menší a nepravdělné, až se tam dostanou. Ani že jich nevědí, na tomto místě jaké nebezpečenství, kde latinsky mluvití žádná ještě potřeba nedoléhá.

jakož i gerundií
a supin

20. Týmž úmyslem nevšímáme si při slovesech gerundií a supin, aby to počátečnickům přílišným nebylo soustem, obzvláště když pokládána nebývají mimo vazbu (kn které zde ještě nesměřujeme). Nejvíce však proto, že v mateřských jazycích toho není, co by se s tím shodovalo zároveň (paralelně). Volili jsme tedy místo gerundií dáti participiím 15), jakožto kterých žádný jazyk ne nemá (pokud víme), a tvorba jich nemá zde již nepovědoma býti, ač pravidly o nich se odkládá.

časování nově
desku i nový po-
řád způsobů

21. O časovacích tabulkách toto jest připomenouti, že veškeré časování počíná se infinitivem, i že imperativem se přichází k indikativu, naposledy za tím že jde subjunktiv. Prvé věci příčinou to, že infinitiv kořen v sobě má i spolu význak konjugace s sebou nese (jakož jsme viděli v §. 11.). Aby pak nesl i klíč veškerého časování, pokládá se trůj: přítomný, od něhož pocházejí všechny časy nedominulé (imperfecta); minulý, od něhož časy minulé (perfecta); a budoucí, od něhož taktéž jdou minulé časy trpné. Infinitivu nejbližším jest imperativ, ježto nejprostějším. Jelikož (1) není než o jednom čase; (2) dvěma osobami se odbývá; (3) od infinitivu tvořen odjetím toliko koncovky -re. Na třetím místě jest indikativ, jehož odbyti sluší všeho dříve konjunktivu, předně že indikativ náleží větě jedné a prosté, konjunktiv jenom složené. I proto, druhé, lze mu sroz-

(1.
NH.
(2.

nměti bez přídavku pomocné částice, nelze uáležité subjunktivu. Třetí, užívání indikativu obecna všem jazykům, subjunktivu nemají jazykové východní a slovanský a jiní suad. Nechat tedy naposledy za všemi jde, jako zvláštní okrasa některých, totiž řeckého, latinského, německého a od nich vzniklých jazykův, ač jestli přece všech. Posledu voje činí participia, která od infinitivů (v čelo postavených) přesnadně lze tvořiti 16).

(3.

22. Ve hlavě předposlední předkládáme pravidel syntaktických patnáctero. A ta pouévadž jsou velmi obecna, základy budou vši fraseologie, jakožto ta, ku kterým (buď jmenem výjimek a nebo vyšetření) sudujeme sobě, že bude lze uvesti vše, cokoliv o vazbě slov svých má vyměřovati jazyk který. Což plněji mluvuice naše (ku bránu) vyloží paralelními příklady jazyka latinského a německého 17). Jakéžkolivěk tedy to jest, co Scio pius o mluvnici své filosofické rozhlašuje (že veškero řeči umění zahrnuje v patnácteru pravidel), věc sama ukáže, že nám podobných ne uedostává se klíčův, 18). To o mluvnici ku předdomí.

Skladby pravidel základních XV.

23. Přidávají se pak připomenutí o užívání předdomí tak přistrojeného ku prospívání suadnému, hbitému i mocnému, cvičeními jmenovitě takovými, aby při nich pobývali i milo bylo i prospěch dávalo co den, až by se žáci sami divili, že jim ukládají se věci tak snadné. Tat totiž bude působnost řádu a stupňovitosti vedoucí na výš věci povlovuě i nepatrně kamkoliv.

Připomenutí o užívání předdomí.

24. Učitel odbaviv takto předdomí, prve nežli žáky rozpustí, bude moci zvláštním promluvením je povzbuditi, že při studii jazyka latinského nejtěžší práce již jest překonána, co zbývá, že kratochvilí bude. Nebo že již vládnou jazykem veškerým v jeho kořenech, a že shlédli věci sklad veškeren v jeho stežejších, a že již znají pra-

Ke studiu brány jazyků kterak povzbuzovati po-dležitosti jazyka.

vidla mluvnická jako všecka v jejich základech; že to shlédají a z toho se potěší, že nic nového to nebude, co za tím napotom půjde, jen toliko zvláštnější rozvádění toho, co již pochopeno atd. To však proto, aby měli sobě přičinu plesati, že nesnáze prvního počátku přemohli, a aby v naději o budoucím prospěchu ustavení jsouce tím chtivěji počínali prohlédati ku bráně latiny 19).

Hlava XV.

Navrzení brány jazyků nejnovější, (2) co do textu, (17) do slovníku, (36) do mluvnice, (46) co do užívání.

*Vykonává se slib
na onen čas o
bráně jazyků
dany.*

Slíbili jsme (pod konec předmluvy ku bráně poprvé vydané) bránu jazyků na mocných věcí veřejných dobře utvrzenou, na potočitéch slovníku stezejších snadně otvornou, platným klíčem mluvnice hbitě odemknuteluou. Vykonáváme již sliby, i dáváme s vyjmenováním věcí slovník a mluvnici, jakož máme po metodě nejnovější. O osnově pak těchto jednotlivých věcí sluší něco říci.

*Na tom, že v
textu brány ne-
těchto slov opo-
kovati, nyní není
potřeba vedení se
žádného*

2. Jakého vyjmenování věcí jazykům všem žádáme, vyložili jsme v hlavě V. §. 13. Avšak takového neměla ani prvá brána naše, aniž má docela nyní. V prvé rozboru věcí nebylo plného, nebo když úmysl nepohnutě stál, že slova žádného nenáleží opakovati aniž obráti z téhož kmene (thema) vůbec kromě jednoho, šetřiti bylo slov nutně, i spíše bylo popis věcí ostaviti poněkud nedokonalým anebo trochu zatmělým nežli slova opětovati. Této v pravdě pověrocnosti chtěli jsme, aby nyní tato nebylo, i slova opětovati sobě jsme buď uložili nebo dopustili. Uložili ve slovech mnohoznačných, aby, kolik věcí jedno každé slovo znamená,

tolikráte se vyskytalo; i též v nepravidelných (o čemž v §. 13. promluvíme). Dopustili jsme pak sobě kde někde při vypisování věcí jeduých věcmi druhými, kolikrát toho vyhledáváno bylo příčinou potřebného vyjádření.

3. Naskrze tedy plnějš, pravějš, zevrubnějš nežli dříve bude tu věcí vypořádání a v pravdě jakýsi světa výtah i věd a um encyklopedička čili semeniště. Kde žákům ukazovati se začne, co jedno-každá věc sama v sobě jest (nebo vyměřují se přemnohé), o kterých jest částech, a co v celku nebo po částkách působí nebo trpí, a které do sebe má nedostatky, a v které zvrhá se ohavy atd. 1).

4. Však nepouštíme se v tom do věcí praozvláštních. Předně protože zákon stupňovitosti nedopouští vse na jednom vysypati místě. Aníž pak brána vše, co v domě jest, ukazuje, ale toliko vpouští ku prohlédání toho. Což by sic ostaveno bylo síni, což palácům spisovatelů? Potom však, že knížky tyto se strojí chlapcům, t. j. nádobkám hrdla uzončkého, není prospěšno příliš mnoho najednou vlévati po zás. LXXIII. a následujících. I za ton příčinou jest si veřejně stěžovati do příliš nerozvážlivé pilnosti některých před tím při doplňování brány naší, kteří ji, na mnohých místech rozhojiti či vyzdobiti ji chltějíce, přetfžili neprospěšnými podrobnostmi věcí i haraburdím slov zastaralých. Nebo nač to bylo napěchovati ji seznamy tolika vlastních jmen (hvězd, bylin, atd.)? než aby nářku tomu, potřebných věcí nevíme, protože jsme se nepotřeby mčili, nikdy nebylo konce? Což pak chlapei latíně žvatlajícímu i sotva ještě větších rozdílností při věcech pozorovati znalému do tolika zvláštních rozdílností (v jednom rodu věcí)? zvláště hvězd a bylin, z kterých všecky sotva znají hvězdáři a lékaři sami, muži již, a jichžto jest to povoláním, kterak tedy bude chlapec s to? Pakli chceme, aby jména, jimž nerozumějí, požřeli, chceme věci nenžitečné a zhoubné, což prokázáno ve hl. XII. §. 10. Za pravdu

*I proto bude tu
plnějš, pravějš,
zevrubnějš věcí
vypořádání*

*Ku věcem však
praozvláštním
ještě se nepřichází,
proto že
je ostaviti sluší
spisovatelům*

*Stesk do neroz-
umnosti zde
některých*

mí tvrdili snažní studií jinošských vzdělavatelé, že jimi za probírání brány naší (oné prvé a prosté) toho bylo pozorováno, že nikde obtížněji nepostupují chlapci jak od hlavy XI. do XX., kde totiž vyčítají se pouze jména kamenů, rostlin i zvířat. A zámysla nepřestaneme-li množiti nesnadností? My tedy nvedše úmysl na cesty rozumné šli jsme sice nyní po všech věcech, však nemeškali jsme se na jednotlivých stavujíce se na tom, abychom v bráně ukázali věci podstatné.

*Vyjmenování
věcí dokonalého
proti nedok.*

1.

2.

3.

*Text dřívejší
brány měl hlavně
zření k jazyku
jednomu, nyní ke
všem.*

5. Avšak vyznati sluší, že ani při těchto věcech ve všech podstatných částech dokonalého vyjmenování věcí dáti jsme nemohli, za příčinami třemi. Předně protože (za nedokonalostí posud filosofie) nemáme ještě dokonalého světa rozborn. Druhé, protože nenalézáme u spisovatelův ani k těm věcem, které známe, slov latinského jazyka dosti stále vhod upravených, an tento těžké slovo tak, onen onak béře, jakož jsme sobě stýskali ve hl. V. §. 46. a ve hl. XI. §. 9. 2). Opouštíme-li tedy zde něco, ona slova Scaligerova budou nám zástitou: O převeliké obzvláště starých nedbalosti! když přirozenostem věcí není, tím že toliko seznamů jmen navršili, ostavili nám více k ohledávání než kdyby byli ničeho nepozůstavili (Exercit. 207). Týž jinde: Plinius který těla žádného nepytlal, zvířat pramálo sezna, byliny žádné nevytrhl, sláta knihu svou z knih. Mýlí se tedy často onen povídač 3). Třetí, kdy by převelmi dokonalo bylo latinské věcí vyjmenování, přece pochybuji, že by bylo lze ve všem všudy je příhodně přeložiti do jazyků mateřských i předkládati s užitekem žákům na tom stupni stojícím 4). I toho kdyby se nestalo, nedosáhli bychom přítomného svého cíle, myslí po stupních vésti i jazykům paralelně učiti. Když totiž poprvé bránu jazyků jsem strojil, hlavně anobř stálé zření mi bylo (již to sluší vyznati) ku mateřskému mi

jazyku, českému, aby slovo slovu a věta větě se ozývala za pořadem slov nikde nezměněným, čeho jsme i dosáhli, ač tím text latinský kde někde méně latinským se stal 5). Avšak nyní, kdy zřetel jest ku jazykům beze všeho rozdílu, vidělo se, že to toliko sluší sem vnášeti, co, že jazykům jesti společno, roznm ukazuje.

6. A za tím i záměrem, ač nyní bylo psáti latinského jazyka bránn, přece jsme z příslušenství brány odmísili to, co Římanům zvláštního bylo, a čeho bez pracnějšího popisu vyložiti nelze; ano to buď obzvlášť jest přikati nebo do síně vetkati. Za kteronž i příčinou kterýkoli národ a jazyk bude míti něco věcí a slov, jichž ve společné bráně pojato není, bude to moci jakožto zvláštní přídavek přičiniti. Tak budou obecné věci ode zvláštních, společné od vlastních, potřebné od méně potřebných náležitě odděleny, jakož tomu chtějí ředidla didaktická; i obsahovati budou přídavky ony látku rozkošnou, která by bez porušení základního vyučování neznáma býti mohla, nebylo-li by komu dostihu ve všecky se zaponštěti zvláštnosti 6).

*Zvláštní
Latínám (věci a
slova) zvlášť
jest připojiti.*

NR.

7. Prospěšnějším vidělo se to, abychom některé nové přídali statě, i plněji vysvětlené měli věci v nich obsažené, zvláště fakulty tak řečené čtyři, filosofii, lékařství, právnictví a theologii čili náboženství, kdyžte ony jmény jsou jako čtyřmi vědy lidské stezejemi. Nebo v dřívější bráně právnictví a náboženství nebylo ani statí vykázano. Což poněvadž jest proti způsobu veškerosti (ku kteráž metoda nejnovější směřuje), a ne nedostává se slov, kterými též jejich tajemství (aspoň po větší stránce) lze vyložiti, i vyplnili jsme nyní tyto mezery.

*Prospěšnější byto
nové přídali
statě,*

8. O náboženství jmenovitě proč něčemu více jsem chtěl (netoliko vůbec, kudy ke ctění božstva po zprávě dobře lbezné vůle jeho směřovati máme všickni,

zvlášť o náboženství

ale také jak rozdělení jsme ve čtyři sekty velmi veliké, Židy, křesťany, Mahomedany a pohany), sluší zde přičinu toho podati. Všeho co svět má, osnovati vypravovaníčko (historiolam) předkládá sobě toto plnější již věcí vyjmenování, i kterak bychom tedy věci tak znamenitých, pro které jest svět, mlčením pomínontí mohli? Dána pak byla k tomu přčina, když z dopisu z Asie jsem vyrozuměl, že naše brána jazyků na arabsko přeložena jsouc tak velice se zalíbila Mahomedanům, že netoliko práce mezi sebou rozdělili ku přeložení dílečka toho do turecké a perské a mongolské řeči, ale také jali se sháněti po více spisech téhož spisovatele nebo podobného slohu (čehož dotknu dole ve hlavě XXVII. 5.). Pomýšleti jsem tedy počal, vyznati to sluší, což kdybychom i jiného cos vedouce prospěti mohli? i vstěpovali takové věci, které by bohdá příčiny mohli poskytnouti, aby i v této částce lepšího něčeho bylo čekati? Píše kdes Ludvik Vives (v knihách de Verit. Relig. Christianae), že nic není příhodnějšího získati Židy, než kdyby pravou známostí věci byli zapojeni, aby naučili se vznešenější smýšleti o bohu a člověku. Než právěji snad totéž mysliti lze o Mahomedanech (kteří v přehluboké nevzdělanosti pohronžení jsouce **boha, sebe, všeho** neznají), že by to jim samým počátkem spásy bylo, kdyby způsobem kterýmkoli navnazení býti mohli, aby knihy čísti a věcem vyrozumívati sobě přáli. I což kdyby tedy až i tak některým způsobem?

*Vypisující roz-
dílů náboženství,
proč jsme chtěli
týto opatření.*

9. Než zřetelnice oka se zde dotýká, vedeme-li sobě neopatrně. Usondili jsme tedy, že vyhýbatí sluší, cokolí by mohlo raziti nějakou k jiným nenávisť, aniž jinak než holým vyjmenováním, že sluší vypravovati věci, historicky, aby živý duch tonžiti nemohl, že jemu na újmu jest něco povědino. Nebo jesti to knížka náčebná, ne dogmatická, kde jest uváděti, kterak věci své ti a oni juenní, ne pak, zdali náležitě jmenní, neřknli vyhledávati, zdali náležitě věří nebo sobě vedou.

Nenavistí v této věci dosti všude, že zholá netreba, abychom i my byli pověračkami, kteří jsme za tím právě účelem sobě předsevzali i v jiných zde věcech něčeho sporaého nedotýkati 7).

10. Ačkoli pak nám tak text brány nejnovější věcmi a slovy dvénásob téměř vzrostl, přece za dobré jmíno počet hlav a obvět (sto a tisíc) zachovati, jednak aby jiným nezdálo se dílem o jiné osnově, jednak abychom nerušili pořádanosti tak velice ode mnohých oblibované, až i za příčinou prospěchu, kterého i odtud čekáme žákům. Když totiž slova nebo rčení, (ku kterým ze slovníku a mluvnice odkazováni budou), v obvětě obdloužné hledati budou, dosti často bude jin všecku obvětů (propověď Kom.) nebo větší její část přeběhnouti, prve než nalezeno bude, čeho bývá hledáno. A takovým častým textu přebíháním nikterak nebude se moci státi, aby vše naposledy všem nenčiněno co nejznámějším (až i nauka o umělém strojení obvět i vazba vět v obšírnějších obvětách).

11. Zpravití se pak zde toho sluší, proč jsme všech naskrze slov latinských žádného nevyjímajíce nepřenesli ve bránu naši, ač, že to udělati sluší, sondili někteří muži nčení, ač přátelsky na to naléhal i sám přeslovutý P. Merseennus 8). Dím, že věci přehled rozprostřiti před uím jesti textu našeho cilem; i tea však že nedosti příhodně počátečníkům ukazován bývá, když slovy hustě jest osnt, ukazuje rozum sám. Chtěli jsme tedy raději uskrovniti, aby patrněji se vyskytalo, co se zde předkládá. Pak, protože nepohuntě na tom stojí, že ke spisovatelům jest pospíchat, i že ku četbě jich strojí se slovník pozůstatků, to předchvacovati bylo by nečasnou píl. Po stupních jde se všude bezpečněji a lbezněji. Naposledy připojuje se zde slovník, všelikou hojnosť jazyka latinského (co do běžnějších slov) vykládající; tak hrubě tedy není se co obávati nižádné ztráty, ačkoli všech a jednotlivých slov nevnesli jsme v kontext brány, až by mnohý spatřiv oněhdy text slovníku se

Text brány již obšírněji odt. zachoval přece počet oddílů v bráně.

Stav latinského jazyka nepodléhá všech, a proč?

1.

2

NB.

3.

NB.

domníval, že zhoľa netřeba jiného textu brány, protože tam ualézá se vše. Odpověděl jsem, nalézá se avšak kuse tak, že příkládány spíše věci ke slovům nežli slova k věcem; avšak že námi jest předsevzato ukázati věci sklad veškeren slovy přioděný, že tedy vyloučiti nelze oně obecné osnovy věcí a slov.

*Má již tepd vy-
jádření věci*

12. Toť o rozhojněném textu brány, co do látky. K úpravě jeho sluší jeduak lepší všehomíra rozbor (kterýž ukáže deska přehledná práciče i jednotlivým hlavám předesylána), jeduak světlejší všude věcí vyjádření. Čemuž dalo přičinu ono vyšetření některých o holém a suchopárném věcí vyjmenování, kteréž nerádo se pacholecí vstěpuje myslí, (jakož jsem uavřhl v §. 4.), utvrdila pak nás didaktická ředidla, obzvláště CX., CXII., CX XVI. Nyní tedy oddali jsme práci na to, abychom uic nepokládali, což by ani přidáným výměrem ani rozvrhem náležitým ani nějakou vlastností známku, významným epithetem výjádřenou, nemělo do sebe platné moci jímati mysl i tudy ani klíče vhodého k odmykání rozumu ani hřebu případného ku vpravování v paměť. I mimo to přidány jsou tu, kdekoli toho ukázala se potřeba, prospěšné obrazy, aby chápání žáků v užídné věci snadno nemohlo zblouditi 9). Toliko při některých přirozených a mravových věcech, ve kterých plzkosti něco vězí, chtěli jsme, aby oně pšle uší (o

*(I vyňaty ty, ve
kterých by mohlo
být něco plzkosti)*

zprávné vyjádření) nebylo, abychom pacholecí zvědavosti pastvy, stydlivosti pak osidel nemetali. Nebo uenáme před sebou cynického stáda, alebrž Kristu posvěcenou mládež. Prikazoval bůh Israelským, aby vycházejíce na potřebu přirozenou prstí zahrabávali nečistotu pro přítomnost boží, aby nic mrzkosti uějaké se neukazovalo (5. Mojž. XXIII. 12., 13., 14.), aniž kdo počestný ne uukrývá se při takových věcech od očí lidských; i proč bychom tedy podobně slov takového cos vyzuamenávajících od uší a očí mládeže neukrývali? Co příroda a stud přistíráti velí,

budiž i stud slovy zastíráti. Což proto zase připomínám, aby někdo suad této naší práce potom doplňovati chtěje sobě nezmanul i při těchto věcech opácné pilým býti. Právě Scaliger: Co třebaš holý stín do sebe ukazuje plzkosti, káží, aby od nikoho psáno nebylo ani čteno od jiných, co jest psáno. Též: Mrzkostí nikdo etuý nemá jmenovati, neřknli aby je tisknouti dával atd. Chci raději netupiti ohavných necností než v mrzké řeči dobytí sobě potupy.

NE

13. Ke způsobu také textu brány sluší rozložená po všem textu všelikteraká slov vazba, které jsme v dřívější prácice nešetřili, vždyť nebyla přišla na mysl. To toliko ukázati bylo tehdáž předsevzetí, že lze veškerého jazyka slova, kdyby ku vyjádření věcí příhodným pořadem byla obírána, ve spojitost tak uvesti, aby z toho, co jednou povědíno, ničeho vůbec nebylo třeba opětovati, při stálém parallelismu věcí a slov. I co že právě bylo myšleno, i že provéstí lze bylo, skutek ukazuje. Nyní dodávám: že lze všelikou slov. rčení, vět i obvět rozmanitost (však beze stupně ozdobnosti) tak ve spojitost nvesti, že příklady všelijakých vazeb nalezneš v samém brány textu, i že ničím jiným tak hrubě není text brány než **mluvnicí skutečnou**, stálým obrazem všelikých pravidel etymologických, syntaktických, prosodických i orthografických (ba i výjimek, anobrž i uepravidelností). Čehož naději mám, že již my jsme také dosáhli ku přeznamenítmu prospěchu jazyku se něcím, kteří tak budou mítí pravidla přesné řeči nikoli toliko uapsana na papíře alebřz vryta v jazyk.

*Slov všelikteraké
vazby jazyce
obráno, již křtěno,*

*že text brány již
jest jako mluv-
nicí skutečnou*

NE

14. I aby lépe po všem všude textu příklady vazeb se ukazovaly, zúmysla vyhýbáme slov vázaných rozsazováni, které po skladbě obrazně přilbíráno bývá pro ozdobu, ana tu všude slova nejinaak pokládána než přirozeným

*Za kterýchž i
účelem vykydáno
zúmysla slov
přeznamovací
z přirozeného
postavení,*

NE. po'adem, jak po vazbě po sobě jdou. Což ač sondařím
nšim kde někde drobet hrubě zní, dobroň však má do
sebe výhodn ku právěmu pochopení vazby mluvy přiro-
zeuě. Pochopili-li pak právě přirozeuě řeči vazbu, stroj-
nostem ozdobné skladby budou mu'hem snáze vyroz-
umívati a potom jich napodobovati, než kdyby beze
stupňovitosti přeskáčkou ponštění byli v labyrinty vý-
mluvy strojné. Než i to jazykům některým na prospěch
vyjde, že budou moci brány text překládati slovo ze
slova, totiž oněm, kteréž rozestavování ven z přiroze-
ného pořadu na mnoze zamítají jako angličina 10).

*Předě tato pře-
obtěžná se neda
stála.*

15. Udělali jsme tedy při strojení tohoto latinského
věci vyjmenování (já a ten, kohož jsem při opětém
hotovení textu a slovníku brány téměř dvě leta společ-
níkem měl, p. Cyprian Kinner, fil. a lek. doktor, 11)
ač i potom vše téměř znova zase osnovati třeba bylo),
což jsme mohli, přebtížnou pílí zhoř toho pocítivše,
jak právě na onen čas sondil Sturm 12), že snáze
jest věc kteroukoli ozdobou a obšfrnou řečí
vypověděti nežli vlastním jmenoslovím po-
stihati, a jak ne bez příčiny lexikografové zde ustávají i
okresu toho (věci vyjmenování pořádu zosnovati) se
vzdalují, až i sám přepilý Cnapius (vyznává to nezatímle
v předmluvě svého skladu polsko-latinsko-ře-
ckého 13). Což působí, že i my uerdíme se znáti
k nedostatům a osvědčovati, aby je vyplul a napravil,
kdekoli může.

*Napomenutí, že
mateřský překlad
z latinského
textu brány má
býti vykláda
vždy.*

16. Jediné věci pozůstává připomenouti o textu
brány, že on námi latinský toliko jesti dán,
mateřský překlad vyloučen, i že buď vyhlasujeme
buď prosíme, aby vždy vylučován byl (z vydání
věz, která ku potřebám škol se hotoví) jakožto ten,
který po zásadě metody naší náleží způsobovati vlastní
žáků piluosti (slovníkem a mluvnicí). A toť o textu
brány, oč prvější je plnější a lepší. Postupmež ku
slovníku.

17. Slovníku dobrého tří jsme ukázali povinností ve hl. V. §. 20. Totiž aby slova dobře sledával, by tu ničeho nenebylo, a dobře pořádal, by nic jinde než na svém místě nebylo, a dobře s myslí spínal, aby užívání slov se neviklalo. Sluší pověděti, co v té které věci snažili jsme se tímto slovníkem brány poskytnouti, a které mimo to dobré výhody ku libému cvičení vzešly nám z ředidel didaktických.

*Slovník
dobrého tří po-
vinnosti*

18. Pilností své při sbírání slov toto jsme položili základem, že zde nepíše se sklad jazyka než slovník brány. Tedy nenáleží sem snažeti všeho, co jest latinské, slov nebo rčení, než co jest běžno; aniž všecko, co jest běžno, běžným smyslem, než vlastním a přirozeným, proto že přenosky, jakož i rčením Latinům vlastní ostaviti sluší síni. Aniž naposledy všecko v přirozeném smyslu než co jest nejpřednějšího, po čem by ostatku beze vši nesuáže srozuměti lze bylo. Nebo pokládá-li se (n př.) spectator, která toho potřeba přiložiti spectatrix? Že toto v ženském rodě tak třeba vyjádřiti, ozřejmí pravidlem obecným, slovníku předeslaným. Zdáli pak též, tak utvořeno jsouc, ve zvyku jest, to vykládati čas ještě není, spisovatelům a latinského jazyka pokladu sluší to ostaviti.

*Slovník brány
slova v textu
brány položena
nejklasněji vy-
kládá, ne jiných*

NB.

19. Při pořádku slov péče naší toto bylo základem, že se zde nepíše příruční kniha jazyka, než slovník. Tedy nesluší prohlédati k tomu, aby slovo kterékoli rychle bylo nalezeno, než aby nalezeno bylo na svém místě mezi příbuznými svými a u kořene svého, odkud dostává se mu moci něco vyznačovati. Prvé ono děje se, když slova, která počínají, tak se pořadem abecedním pokládají, jako conficere pod C. Toto, když slova každé pode svůj kmen (thema) se staví jako conficere pod facere. Prvý způsob lahodí snadností při nalézání, než škodí nesnadností strany pravého pochopování smyslu. Druhý jest právě naopak a po smysle zásady CLIV. a CLXXXII. Zachovati jej tedy. Aniž pak práce válem hnáti sluší učiti chlapce,

*Aby slovníkem
byl, ne příruční
knihou, proč
jme chtěli a
kterak.*

NB.

než zastavovati se na počatých věcech i všecky vyšetřovati ze základů. Sic tista pospíchající slepá zrodí štěnata. (Bezpečněji krokem nežli skokem, viz hl. V. §. 24.)

*Významy slov
trojí pomocí se
vyládají*

20. Abychom pak na dobré významů slov v mysli vštěpování jisté měli prostředky, hotovi jsme byli je sobě vypůjčiti ode trojího onoho zřetele, který slova mají k věcem. k pojmům, sama k sobě. Ode zřetele k věcem vzali jsme pomoc přidavše ve slovníku každému prvotnému slovu případný obhovor, kdyby snad v textu výměru nebylo. Ode zřetele k pojmům, přičinivše každému latinskému slovu slovo mateřské jakožto něni prve již známé. Ode zřetele naposledy slov vespolek, ukázavše, od kterého prvejšího a prostějšího pochází slovo, a odkud moci se mu dostává vyznamenávání to, co vyznamenává, a to kouá etymologie slova 14).

*Výměrečky věci
ve slovník vklá-
dají proč se vř-
dilo, a kde.*

21. Výměrečky věci jestli že kde v samý text příhodně vkládány býti nemohly, by v slovníku přibírány byly, bude s dobrým užítkem netoliko na lepší věci pochopení, než ho-
lým překladem se stává, alebrž i pro počátky hojnosti slov, i aby zavesti lze bylo cvičení parafrastické, o kterémž na případném místě něco navrženo bude.

*Při výkladu slov
pečlivě trého
šetřeno.*

22. Při mateřském vykládání slov vidělo se nám pečlivě sobě vésti šetřením vlastností významů při slovech jednotlivých, při mnohoznačných šetřením stupňovitosti, při odvozených parallelismu.

*1. Vlastnosti u
vyznamování, při
jednotlivých*

23. Vlastností jmenní, aby slovo mateřské totéž znamenalo případně, co latinské, ue pak toliko cos příbuzného nebo podobného; u př. caballus nepřekládáme Roš nebo Přrd (koň) než Gaul (szkapa), poněvadž neznamena vřbec koně, než koně silného, kn břemenům ustanoveného. Litovati jest jistě toho, že přemnozí lexikografové tak nedbale zde sobě vedli, že přečasto ledaco za leccos pokládali. U př. z předních

NB.

jest [Calvisius 21]), který columnam překládá Pfeiler; pilam Semele, ježto zhola jest na odpor. Jiur [Corvinus 22) v Latinitatis Fonte] vykládá barbiton eine Lute, Hackbret, Keyer; a týž praví passer Sperling, Stiglis, Tamb (auch jak říkáme u přísloví, es ist ein Kuh oder Zeiglein; ein Hirsch oder Tamb), z čehož totiž jednotlivá slova rozdílného cosi znamenají. Pokládání pak rozdílných slov za souznačná ukazuje nevědomost nebo převrácenost, učené pak mate a zamotává. V čem čím častěji znaменуáme, že hřešeno bývá, tím více soudili jsme, že nám se jest na pozoru mti. Však nebylo-li slova mateřského naprosto s latinským se srovnávajícího, přidáváme něco, aby pochopení chybné nebylo, jako angur Bährfager aus dem Vogelgefang atd. Zde prospívá aby početná slova překládána byla početnými, žertovná žertovnými, vážná vážnými, zastaralá zastaralými atd., jak jen zevrubně lze. A poněvadž jsme vyšetřili, že některá slova porůznu brána jsouce nešťastně lexikografy vykládána bývají (u př. oriundus ten překládá einherbuerdig, onen herkommen; některý urpringig, některý buertig, též gebühren); což pak všechno nevysvětlí-li příklady, zatemnělo jest; my takových slov nepřekládáme než s něčím spjatě, jako oriundus Romā, von Rom buertig. Nebo aj projevuje se zároveň i smysl slova i jeho užívání.

NR.

24. Stupňovitosti při mnohoznačných se- 2. Stupňovitosti
tříme tak, aby vyznamenání prvé na prvé^{ve}
stálo místě, o své opřeno jsouc etymon, po^{mnohoznačných}
tom vyznamenání druhá pořadem svým, u př.
liber (bri) jest kůra ve stromech vnitřní a lebeč
Bař od λέπος, totéž; potom listy písmeny popsané,
cin Bnd, (protože za starodávna místo papíru obírány
kůry lipové nebo desky bukové; odkud Němcův slovo
Bnd znamená i buk i knihu) atd. 23).

25. Parallelismem vyznačím souhlas- 2. Parallelism
nost v mateřtině slov odvozených a slože-^{v odvozených}

ných, aby totiž mateřské slovo, kterým vyjádřen jest kmen (*them-^a*), zachovávalo bylo (pokud lze) i v odvozených a složených slovech; n. př. *horrere* *grawen*; *horror* *daß Grawen*; *horribilis* *grawlich* atd.; *terrere* *schrecken*; *terror* *daß Schrecken*, *terribilis* *schrecklich* atd. Tak při složených slovech *emere* dvoje značí, 1. *sumere*, *nehmen*; 2. *sumere pretio*, *fauffen*; složená slova od prvního vyznamenání: *ad-imere*, *be-nehmen*; *ex-imere*, *aufnehmen*; *inter-* (a *per*) *-imere*, *durchnehmen*, (t. j. *durchschicken*, *unbbringen*); *ex-imens* *aufoder vornehmen* (*der fuer andren zu nehmen ist, sein*). Od druhého vyznamenání: *co-emere*, *zufammenfauffen*; *redimere*, *erkauffen* (*erlöfen*); *red-emptor*, *Erkauffer* (*Erlöser*). A tak kdekoli lze bylo; nebo vyznati sluší, že někde parallelismu toho se nedostává (buď vlnou pilnosti naší uěkde podrímující, buď za nepravdivosti jazyka).

*Prospěšnost etymologií ku slo-
vům přidávaných*

26. O užitečnosti v slovníkách studia etymologického dotkli jsme ve hl. V. §. 28., i znají to něenci, že v etymologiích slov výborné tají se světlo ku vysvětlení textů kterýchkoliv pozámkami platnými 24). Pročež nechtěli jsme my opustiti příčiny ku věci tak platné i zde položití základy a uavraditi pacholecí vtipy předebrání libými. Nebo věděti jest věc po příčině zuáti (hl. X. §. 50.). Ví tedy i slova význam ten teprva právě, kdo vyrozumívá, odkud slovo vyznamenáváti to moc do sebe má. Přidáváme proto ve slovníku brány (který za tou právě příčinou jali jsme se nazývati etymologickým) k jednotlivým prvotným slovům jejich etyma, buď že sie doma je míti lze buď že ze starožitnějšího některého jazyka.

*A proč někde
latinská slova
od latinských,
ještě od etich
se odvozuji.*

27. Jsme sice přesvědčení, že všecka latinská slova z potůčků řeckých, tyto pak z hebrejských pramenů plynou 25), jakož jinde jsme řekli, však latinská etyma ne neradi dáváme, protože tato počáteční etyma více těšiti mohou pacholecí vtipy nežli cizí, i tak těšice obraz-

nosti napomáhati. Nebo díu-li acervus jest řečeno jakoby agervus ab aggerendo; carcer jakoby coërcer a coërcendis petulantibus atd., proč by to v chlapecké mysli lbezněji neuplývalo i s lepším užitkem, než kdybych řekl s Martinicem, že ono pochází od ἀγρίω; toto se Scaligerem od κέρχαρα t. j. αἰμάρδρα? 26).

28. Na přemnohých však místech vykazujeme slovům latinským původ řecký, předně ovšem, abychom navrátili dcern matce, potoky pramení. (Tak arci dávám latina jesti z řečtiny jak vlastina nová z latiny 27). Pak že nikdo sobě dobytí nemůže důkladně vědomosti latiny (k čemu se zde směřuje) bez jaké také známosti řečtiny. Kam jestli potom dospívati novou pší, proč ne již hned od základův? A tím smyslem pravo snad bude, co Erasmus napsal: Tak příbuzny pry jsou jazyky, latinský a řecký, že oba lze rychleji pochopiti pospolu než jeden bez drnhého, alespoň než latinu samou bez řečtiny. Ziskem nadto bude, bde-li lze až i tímto způsobem více jich přivábiti oblibovat sobě řeckých písmen, tak že jako z kratochvíle naučí se netoliko čísti než i hlavnější části jazyka v nejběžnějších jeho kmenech (thematech). I nenaskytlo-li se někde nic z řečtiny volně plynoucího (neboť i zde nehbí se nic násilného), ne nedostávalo-li se pak, co by lze bylo přivesti z jiných starožitéjších jazyků (hebrejského, chaldejského, syrského, arabského), přiváděli jsme právě tak patrnosti pravdy jako návodn znamenitých v tom mužů šetříce 28). A takováto slova těchž jazyků písmeny jejich vytisknouti bylo by mílo, kdyby písmena byla na snadě.

29. Byli-li jsme někde etyma nepovědomi, raději jsme chtěli mlčet než tlachati, až by nás z těch i z jiných toho způsobu zmatek šťastně vysvobodil výtečný Vossius dáda vždy přece jednou na světlo přezádostivé své knihy o původech (libri originum 28).

30. Jdou za tím obmysly slovníku brány, prospěšně vzešlé z didaktických ředidel. Mezi těmi prvním

Proč tímto
okřeslo z řeckých:
1.

2.

3.

Proč máme lá-
dujích nepřidá-
váno etym.

Obmysly
slovníku brány:

1. předestaví
obecná zpráva o
odvození slov.

(1.)

(2.)

(3.)

jesti způsob, prvarodá slova ve vzniklá uměle rozvoditi, kterýž jako přístup slovníku jest předestlán ze tří příčin. Předně aby žákům na, způsob klíče byl ku pravému vyrozumívání slovníku samému i umělému jeho užívání, an námi předsevzato učiti netoliko po *rò óti* po tom, že něco jest, než i po *rò dióti* po tom, proč co jest (po zásadě CLIV.). Pak, aby nám samým lze bylo při strojení slovníku býti strněnějšími. Nebo seznáno-li prve obecně, kterak sluší postihati a po mateřsku zase podávati, co podobné všude se naskýtá, nebude třeba těchž věcí tolikrát povídati, jelikož po tom, co jednou pověděno bylo a několikráte právě vysvětleno, ostatku lze vyrozuměti snadně (po zásadě LXXV.) Naposledy, abychom tím příkladem vděk se učinili jiným jazykům, které by snad chtěly odvozování a skládání svých slov nvesti v přehled podobný (po výměsku zásady též] 29).

2. Evdávky připojené o slovech
neznačujících, roz-
dílnozných i
odvozených;

(i obřídáno se
zde na jazyky
úrodny)

31. Druhé, ten právě slovníku základ přivedl nás tam, abychom ku slovníku etymologickému přidali velmi běžné přídatky o slovech rozdílnoznačných, souznačných i odvozených. Poněvadž totiž všechna slova nejsou vyznamenání jasného a patrného, než některá při témže zvuku vyznamenávají věci prarozdílné (jako jus spravedlnost a jáchu jála ustrojeného); jiná zase při rozdílném zvuku věc touž (jako telum a sagitta); jiná naposledy při podobném zvuku věci nepodobné (jako clavis, clavus, clava 30); i poněvadž jsou mezi nimi některá slova těm kterým národům zvláštní jakousi příčinou urážlivá, kdyby se jich varováno nebylo: že užitečno bude vystříhati všech takových pohoršení žáky jazyka, vysvitne z úkazek, které strojíme ku potřebě mládeže německé, české, polské (po zás. LXXXIX. a vým. 31).

3. Příčina
v nové vyšetřeno
slovu z tohož
kmeny (thema)
pocházející v je-

32. Třetí, ředidlo didaktické CX., (co spojitosti nemá žádné, trhá na různu rozum a paměť), dalo nám příčinu přemýšletí, zdaby některým způsobem slova odvozená s jejich prvotnými v jednotu uvéstí lze

bylo, aby jakož na stromě peň připojené sobě má ze sebe vzrůstající větve všechny, tak slova téhož původn hloučice se okolo svého kmene působila ze sebe celou větní jakousi. Naději jsem měl, že to užitečno bude, by ze slovníků, kdyby kdy je procházeti bylo, odňaty byly ony tesknosti, o kterých jsme mluvili ve hlavě XII. §. 9. I šlo na mysl, že podobnými větičkami ze slov příbuzných (jakož logikové mluví) nebo stejnozvůných (jako řečníci) zosouvanými i znamenití muži někdy se bavili. Jako Ennius, když pravil: Stultus est, qui cupida cupiens cupienter cupit (bloud jest, kdo žádostivých věcí žádaje žádostivě žádá). A Terentius: Inter bonos beue agier oportet (mezi dobrými dobře sobě vésti třeba); a Plantus: Ego obsouabo obsonium (já krmím se nakrmím); též: si quis avidus escam in transenna poscit avariter, decipitur in transenna avaritia suā (žádá-li kdo lakotný vuady na sklonce lakomé, podtržen bývá na sklonce lakotností svou). Ba sám Cicero, padl-li kdy na takého cos, neostýchal se toho přibírat, jako v listu k Attikovi: si quid in hac rogatione scriptum est, quod per legem Clodianam abrogare, derogare, obrogare non liceat atd. (Psáno-li co v tomto návrhu, čeho zákonem Klandiovým sruhnouti, odvrhnouti, zavrhnouti nelze) atd. Magirus 32) též má v přístupu k řeči, kterouž pokládá na str. 1448. svého Polymnemonu tato slova: Lustrum est, cum ex lustro hoc illustriore ad illustre hujus provinciae lustrum atd. Kam i sluší toto: Magnos magna decent; afflictis non est addenda afflictio. Tempora tempore tempera na velikány sluší velikého něco; zkormouceným nesluší přidávati zkormoucení. Dobry dobon podob (řeď.) atd. Těš-li takového něco ve mravních průpovědích? Proč ne všude? Těš-li jedno i druhé i třetí tak spojeno jsouc? Proč ne vše

*dotkn (čísle ve
apozitosty moditi*

z téhož kořene? I proč ne, když pravím: *Hospes cum hospita hospitales smuto et hospitaliter hospites hospitio excipiunt; praesertim in locis in hospitibus, ubi hospitari tuto non cuivis licet? Host s hostí hostinnými lidmi buďtež a pohostinně hosté pohostinstvím vítáni buďtež zvláště na místech nehostinných, kde hostiti se ledakomu bezpečně nelze? Všude o takového cos pokoušeli jsme se, a vedlo se to jak tak. Kde nejhlavněji na to jsme naléhali, aby slova (obzvláště řídčeji se zbíhající) vhodně ku věcem svým byla obracena, aby žáci nemohli ani významu slova nechopiti ani chopiti chybně. Což n příčině bylo, že, ač jsme chtěli, aby věty krátké ze samého kořene a od toho kořene slov odvozených se slévaly a dělaly (jakonž jest, *adulator adulator adulatoria adulatione*, pochlebník pochlebuje pochlebným pochlebenstvím); přece ledakdy třeba bylo něco přibírat jako: *heres adit hereditatem jure hereditario*, dědič uvazuje se v dědictví právem dědičným atd. Čehož hlavně tam třeba bylo, kde význam slov tak se mění, že by věci a slova byla pískem bez vápna, kdyby na pomoc jiných nebylo přibíráno 33).*

*I tuhy slovník
po třech sloupcích
zpraven*

33. Z toho takového vyšetření vzešel nám úmysl slovník po třech sloupcích spořádati příčinou zřetelnosti. Prvý sloupec aby obsahoval slova latinská z kořene pocházející, druhý mateřská, třetí zase latinská ve spojení uvedená. Za kterynž také způsobem stane se dosti ředidlu didaktickému o analýsi, syntési, a synkrisi, které vsude pojití sluší, po zás. C. Nebo první sloupec má slov analýsi, třetí syntési, prostřední synkrisi. I bude toho dobrý prospěch ku prvým při překládání cvičením, an se naučí osnově oné třetího sloupce, jeuz jest překládati na mateřsko skrze sloupec první a druhý, snadnějšíkou prací, totiž významům všech slov spolu s tolika průpovídkami; zvláště bude-li moci kdy toto lépe zpraveno býti. aby

NB.

způsobeny byly prřpřvřdky znamenité smyslem na vybor bystrřm i slovy, jichž tu břvř vtrřšovřno, jemnřmi, co nejstrřnřnjřšími (ať ony pak obsahrřjř nřjakř tajemství o přřrodř, ať o nmřnřch, ať o mravech). Což stane-li se, prřce tato naře bude moci zhyouti jakožto ta, kterř dřle sedřti volno nebylo k lepřřmu jeřřm vybrouřenř. Dostř budiž, že dal jsem počřtek vřci novř a přřkladem že jsem napřed řel; co zbřvř, pouřřm, by v tom se mnou se bylo vystřhřno. Kdekoli po uřrodech by kdo vzeřel, jenž by tento nřlez zdokonalil, nechat palmu sobř mř. Neostavuji jinřm pabřrkovřnř než řatvu, i to milerřd.

NB.

34. A že metoda tato zmatek vřelikř odkliditi hledř, že chce, aby vře patrno bylo a svřm mřstem nejinde nalřzřno kde co: nepřimřřnjeme nic mluvnickřho ku slovnřku svřmu. Střřtež meze jednou vytčenř, nezmatecnř, slova ku vřcem obracnjř text, vyklřdejř slovnřk, strojř mluvnice; tak bude krřtko a spořřdřno vře. Mř-li kterř slovo nřco nepravidelnostř do sebe, připomeř to na svřm mřstř mluvnice; a aby do mluvnice nřhlřdati řřku z mysli nevypadlo, budiž v tom pamatovřnř ve slovnřku, kde ku kterřmukoli takovřmu slovu přidřvř se doklad paragrafu textu mluvnickřho, kdež ono poučeni se vyskytř. Prospřje to tak krřtkosti jakož řistřmř cvřeni, jako jsme připomenuli ve hl. XII. ř. 33., a řřstřnřji vysvitne na svřch mřstech. Ponřvřdř vřak nřkterř vřci ihned vřdřti třeba i vykonati to lze bylo mřlem řřsi, přiložili jsme je; totiž znak rodnř a deklinace přř nřkterřch pochybnřch slovech na ukrřcenon pravidel mluvnickřch anebo vřjimek, jakož i praeterita a supina přř slovech obojetnřch, ode kterřch odvozenř slova ihned bylo tvořiti (jako od sero, sevi, satum; a sero, serni, sertum), ař i mřrnř slabik přř nřkterřch ob ojetnřch.

*Slovnřku ku
brřnř nepřřmřř-
jeno nic mlu-
nickřho*

NB.

*(an, kde třeba,
přřdřnř doklad
mluvnice)*

35. Slovnřk naposledy ku brřnř opačnjř, mateřsko-latinskř, ostavnjeme, by dřmyslnosti řřkř byl zpřřsoben ze přřčin ve hl. XII. ř. 34. vřjřdřenřch a po přřkladě

*Slovnřk
mote řřko-latín-
skř mř vřdřitřnř
břti dřmyslnosti
řřkř.*

slovníku ku předdomí, mateřsko-latinského ve hl. XIV. §. 16. navrženého. Jelikož nepohnutě stojí rada, že drůbež krmí se dobře hrabajíc sobě sama (ze hl. X. §. 158.)

*Mluvnice
ku bráně, učení
vazbě řeči*

36. Za tím jde mluvnice ku bráně, o kteréž naději máme, že mimo všecko schválí se prostotou svou. Nebo jako slovník ku bráně nic ve své ratolestky nerozvodí než kořeny jazyka ve slovníku ku předdomí položené, a text brány nic výše na svých základech nevede než osnovu věcí, jejíž stěžeje byl ukázal text ku předdomí: tak nyní mluvnice brány nic plně nevysvětluje než obrysy umění ve stručné mluvnici ku předdomí nastíněné.

*znázno se zpra-
viti všech běžných*

37. Ale jaké jazykům mluvnice přáli jsme ve hl. V. (§. 36. do 42.), takovou aby byla tato naše, práci jsme na to oddali, totiž všech běžných užíváním valnější, pravidly pravější, cvičením líbeznější.

*1. užíváním val-
nější*

38. Užíváním valnější, aby odhalovala všeliká řeči na tom stupni umění aniž dopouštěla komu, kdoby ji prošel, upevňovati býti kterého potřebného zákona, kudy strojiti řeči, věty i obvěty, i tudy aby tak jasně učila analýsi a syntézi řeči, aby, cokoli potom komu tak vycvičenému nahodí se čísti, mluvit, psát, to tak čistě patruě mohl přehlédnouti jako své prsty. Potom i toho hledáno, aby byla mluvnice obecnou, všem tak se hodící jazykům 34), která vše, co obecné, jest měrou jednotlivých věcí. Takové mluvnice jali se filosofové sobě přát, anobrž i psát, i sondíme, že se sluší na to snažiti, až bychom práni dosáhli.

NB.

*2. pravidly pra-
vější*

39. Opravdivost pravidel zde jsme také ne nadarmo pečliví byli, kde naposledy ostrovidovými očima tolika výtečných Aristarchů vystiženo, že tak náramný omylů dav žákům se mluví běžnými grammatiků knížkami. Sciopiovo svědectví viděli jsme ve hl. VIII. §. 28. Vossius ukazuje, že grammatikastři i při vyměřování částek řečí až hrůza sobě bláz-

novsky počínají, i že právě pověděl Scaliger, že nad gramatikastra jakožto vyměřovatele nic není nešťastnějšího. Jinde praví: Cokoliv o komparativech a superlativech přivádějí gramatikové, to nebo nepravo jest anebo zbytečno nebo na nenáležitém místě vstřeleno. Jinde: Neššří než mrákoty, kteří měli pochodeň mládeži rozsvěcovati (o Anal. I. hl. II.) I tamže potom: Věru ve smyšléukách gramatikastrů téměř všech, které uezběhlí nesmíruě vychvalují, téměř ůic není zdravého, a ny stráuky jednotlivé více obsahují často omylů, než Sicinius onen Dentatus 35) ran měl po všem těle. A na týž rozum často, až na konec statuoví, že déle nesluší snášeti, aby prvý onen i dobrý věk (pacholec) tak hustými omyly zapájen byl (ve předmluvě na knihy o mluvuici). Akademie Kodaňská nazývá mluvnická pravidla okéanem pluým písčiu a úskalí i pleše, že maruost anobrž uepravost přemnohých pravidel, výjimek i příkladů již jest vyšetřena. Ve schválení mluvnice nové Tomáše Baugiově l. 1640. 36).

40. Snadnosti naposledy dobytí sluší mluvnickým cvičením po samých zákonech metody nejnovější, aby vždy toužiti třeba nebylo, že nesnadnými trety vtipy se zaměstknávají. Nebo řeční grammatikastři neměli co dělati, leda drobnostmi zanášeli své jemné vtipy 37). Těchto až tak velice byla jiná povaha, že Seneca řekl: Při drobnostech moudru býti, bylo Řekům neduhem. Toho tedy neduhu oprostiti hledáme i mluvnické umění, něce raději prospěšnému něcennu než leda drobnému, zřeteluému nežli zavlému, aby tato o strojení řeči pravidla kde komu čísti bylo líbo, jim pak vyrozumívati snadno, jakož přáli jsme sobě ve hl. V. §. 9.

41. Těch aby chom došli účelů, museli jsme věc začítí ze základův i psáti mluvnici filosofickou 38), jejíž by zákony plynuly z logiky jako zá-

3. cvičení
mnohých

NR.

Odůvod třeba
bylo psáti mluvnici
filosofickou,

kony logické z věci samých, anyté základy slov jsou myšlenky, myšlenek pak věci samé (po §. 13. hlavy II.).
 NB. Aniž snad odjinud spíše omyly a zpletky grammatiků se vypučily, nežli že slova podjímali se vázati bez náležitého pozoru na věci i myšlenky. Líbí se tedy náramně, že slovatny Vossius své proti netečuským bráně důkladnosti Varona 39) chválí, který psal, že své o mluvnické knihy usedl netoliko při svítlu Aristofanově 40) t. j. grammatikově než i při Cleanthově 41) t. j. filosofově; a že Juliem Scaligerem nenehodně tupen jest Quintilian 42), že mluvnické působí z quadrivia (čtyřcestí) bez encyklopédie (ve knize o analogii I. hl. III.).

vidím jako způsobe
novou

42. Nám tedy, kteří jsme zákonů metody, jak bedlivé lze bylo, šetřili, vzešla mluvnická jako vším způsobem nová, jakožto která jinak částky řeči dělí, jinak tvary slov probírá, jinak jména, slovesa, předložky, spojky i vyměřuje i ve třídy uvodí, jinak naposledy skladbu předkládá, totiž skládání slov ve rčení, rčení ve věty, vět v obvěty 42) atd. Což ne tak pravidla množí jako světlo, nebo ve skrovnícká pravidla nvádí všecko, aby jasno bylo všecko. Poněvadž však neuí zarputilejšího plemene uad grammatiky (jakož Vossius mluví.) snažili jsme kratičkými výkladečky vysvětliti (což i již osvědčujeme slavně), že jsme nic ledakterak nevedli, že bez patrné potřeby uámi tytlíčku nezměněno žádného, neostaveno žádného bez patrného prospěchu. V částečnostech ovšem vidělo se nám uejhavněji spoléhati na vzácnost Aristarcha mezi grammatiky, na Gerharda Jaua Vossia, který jediů neskoualé grammatiků chyby vyšetřil, a cokoli v nich vābee bylo sporuého, toho dobyv ze samé sturožitosti tak rozsouzené podal, že před mužem tínto (soudem Tomáše Bangiovým) vseliké sbory mluvnické jsou nuceny své sponštěti prapory. Toho tedy ve všech téměř částečnostech, týž jeho svědectví se dokládájee, činíme sobě záštitou;

*V částečnostech
 náleží k připo-
 menutí Vossiovy*

kde však našeho pořádku i nových ku cvičení obmyslů jest se nám zpravovati, tam vedeme to průkazy, poněvadž zarputilé ouo plémě důvody untiti třeba, aby přestali rozum odbreptávatí.

43. Ku zvláštnímu mluvnice náš způsobu (v syntaktických věcech) sluší, že třemi stráněček sloupci čistě patrně před oči se předestírá vše, prvim totiž sloupcem příklady, druhym pravidla, třetím doklady, pro zvyk a cvik (po zákoně zásady XLI.). A to příklady ku pravidlům jednotlivým jednotlivé, ale světlé a vyložiti smysl pravidla dostatečné i vysvětlené přidáním příkladem z materštiny, aby se ukázalo, kterym způsobem totéž vyjadřuje řeč naše. Ve druhém sloupci pokládá se pravidlo, kterak týž příklad uáležité napodobiti; v třetím teprve dokládá se bývá obvět ve bráně, ve kterých o témž pravidle uaskýtá se příkladů několik, kteréž vyhledávány býti mají pilností žákův 44).

*Zobrazuje její
způsob o třech
sloupcích.*

44. Naposledy rozdělen jest obor mluvnice náš netoliko na hlavy než i na statě čili výměsky příčinou zřetelnosti, a to počtem výměsků nepřetržitým od počátku do konce příčinou snadnějšího se jí v slovníku dokládání.

*Rozdělení na
hlavy a statě*

45. Tak toho dosíci naději máme, že mluvnice nebude trápením a křížem alebrž hrou a těm, kteří k vyšším věcem chvátají, libé svítící pochodní a voditelkou; a že nenčiní jich směsicí jalových výměrů, rozdílův i pravidel vycpaných na prázdno rozduťmi, alebrž že zběhlostí je projme, kdy ze základu vyrozumívati uměním řeči; aniž naposledy že deset let je při sobě zabaví, než že prodloužením několika měsíců probrána jsouc coťu bezpečně a libé ustele k věcem vyšším.

*Naděje o mluvnici
tak správné.*

46. Provádění toho všeho, kterak hbitě jesti je zříditi, vypisovati odkládáme do samé k učitelům knížky, kteron k vůli pedagogům sluší přidati ku bráně samé; tam ve hlavě XIII. zprávu dáme, kterak to jest přivoditi k užtku 45).

Hlava XVI.

Navrzení nejnovější sině jazyků.

*Přejmenování
věcí zdá se, že
přináší zmatek
při pojmenov.*

Co zde přijde dělati, vyložili jsme v §. 25. hl. XII.; že jmenovitě sluší vykládati rozmanitá řeči přetvořování i vtipná věcí přejmenování. Ale mohlo by se tázano býti, zdali prospěšno věcí přejmenovati? zdali tomu sluší lidi učiti? protože zdá se, že spíše jest přát, abychom přirozenou řeč vedli všickni. Nebo tolik nedělalo by se věcem a vtipům líčidel, kterak se stává ještě hojněji mezi těmi, kteří vybroušenější promlouvají řečí. Kde tam vůbec dospěno, že vlastní jména věcí jsme ztratili, a že věci nikomu na oči nepřicházejí v přirozené své podobě a způsobě než v nevěstší, uličené a, jakož nyní mluví, almodické. Odtud jde, že nerozumíme dostatečně ni věcem ni sobě. Nebo když věci příliš přejmenujeme, přetvořujeme je příliš také před očima myslí, i ukazujeme sobě vespolek místo věcí obludy věcí. Odkud se stává, jakož uličená řeč naše od věcí se různí, že tak myslí od obého. Odtud zmateno vše, i nejsme nic my jednak všickni s tisíci běhy zmatečnými, zamatenými, zmotanými 1) jazyky svými už oneu veliký Babylon, kterýž domníváme se, že krásně jsme vystavěli ve slávu ozdoby své.

*a přece pro-
spěšno*

*(1.) ku chládko-
lení myslí*

2. Pravdou to jest i přičinou shůnou stízuosti a žádosti naší (aby ku prostotě nějaké uvéstí lze bylo až i jazyky). Zatím však poněvadž nezpůsob neruší (dobrého) způsobu věcí, ozdobám jazyka také ovšem sluší ostaviti příslušné jim místo; poněvadž totiž mysl naše netoliko na rozumu záleží, který sluší poučovati, než i na vůli, kterou sluší kojiti. Toho však uctává se bez jakýchsi lahod. Kolikrátkoli strach, že věc již známá buď zamítána bude, ač jest dobra, nebo přílišně oblibována, ač jesti zla, nutně

chytáno se bývá přemluvy tam na vzbuzeuín k ní lásky, tu nenávisi. Avšak i často, když věci zatmělejší dosti nebývá vyrozumíváno po ní samé, vysvětluje se čistě jinou věcí. Naposledy jesti záměrem metody naší připravovati mysli čítati hbitě spisovatele; uelze tedy ani předchozích cvičení v ozdobnostech pominouti, kterých dobří spisovatelé plni jsou.

(2.) *ku vyvoštěu-
vici jinou věcí*

(3.) *ku
v-groznuševání
spisovatelům.*

3. Přistupuje k tomu, když netoliko jazyk ku výmluvnosti, než obzvláště mysl ku moudrosti způsobovati sluší, když pak moudrost boží znamenitě se vyjevuje, naše zase mocně se zakládá na symbolizacích věcí; že nesluší pomíjetí příčiny postavovati je na světo. Neboť ničinitel věcí, vyveda věci po ideách svých, vstúpil rozličným věcem také tytéž moudrosti své známky, aby, kdo uáležitě jednu věc vidí, mnohé podobné zároveň viděti mohl. Čehož když pozorovali dávní lidé, jali se věci s věcmi směřující, neznámější ve známějších jako v zrcadle spatřovati i druh druhu ukazovati; odtud u starých vše plno metafor, přísloví (adagia), podobenství, pohádek (nenigmata). Aniž toliko usilovali tajemství věcí tak odmykatí, nýbrž i kvítky odtud řeči strojiti. V čemž ačkoli dosti srovnávají se národové všelcí, přece ve způsobu při tom velmi od sebe odcházíme, ani títo odtud, oni odoondu řeční, metafory, přísloví (adagia) berou. Odtud jest, že velmi mnohých věcí při jazycích nelze nikterak přeložiti slovo ze slova 2).

V symbolizaci
věci moudrost

NR.

4. Což my strojice ukázati příklady v siui jazyků, postupujeme po ředidle onom didaktickém, aby, cokoli se uměti má, uvedeno bylo v příklad i stalo se o tom poučení a zatím šlo přičiněuí téhož dosíci (záš. XL. s výmèskem); i uvedli jsme veškernu nauku o ozdobnostech věcí a řečí ve trojdílný celek, v text ku síui, mluvnici ku síui, slovník ku síui 3).

I proto optoží
síně jazyků

5. V textu prohlédáme zase věci přio-
oděné vhodnými okrasami. Než které věci?

Text ku síui přio-
oděné věci okra-
sami idiotickými.

*tropus, adagii,
figurae atq.*

kterými okrasami? Věci ne jiné než které jsme přehlédli v bráně, aniž pak jiných jest kde. Protož uelze ani jiných spatřiti než jinak. Ve bráně totiž prohlédali jsme věci prosté, každou samu v sobě, zde spatřijeme tytéž obraze, každou v jiné, aby ačkoli nic nového se nenaskýtá, vše přece novým způsobem ku vzbuzení pozornosti nové, potěšení nového i cvičení nových. Okrasami pak zde jsou předně úsloví jazyka, řeči totiž a způsoby mluvné Latinům zvláštní. Pak tropy a pořekadla (adagia) nad to vidy řečnickými vyzdobená. Naposledy příklady znamenitější slohu asijského, lakonického, metrického; jelikož vše to prve poznati sluší, nežli ve spisovatele se jde.

*ne tunc sofa-
dem vici*

6. Budou se tedy věci procházeti v textu ku síni týmže, kterým ve bráně pořadem, však tak, že počtí se věc každá názvy novými na lepší vyjevení povahy věci a tajnějších některých při věci smyslů, na způsob asi těch vyšetřování, která jmenem hádky mezi císařem Hadrianem a Epiktetem filosofem roznášena byvají 4). U př. Škola co jest? Moudrosti semeniště. V kteréž štěpař jest učitel, rostliny žáci; štípení, učení; zalévání a čistění, kázeň; semena a rouby, příklady; semen zavlačování a roubů štěpování opatrná, předpisy a pravidla; klíčení, napodobení; provívání, zkoušení atd. Tak půjde-li se po všem všude, bude to věcí žákům libou, ku vyrozumívání parallelismu při věcech velmi prospěšnou, učitelům pak velice lehkou k nařízení cvičení snadnických a přece velmi krásných; což potom připomeneme.

*Mluvnice ku síni
předává ostatky
mluvnické a pravidla
řečnická o ostobnosti*

7. Mluvnice ku síni (kterouž tak na vzor předešlých nazýváme), obsahovati bude netoliko ostatky mluvnice latinské (nejhlavněji v tom, co napomáhá k ostobnosti strojení a přestrojování řeči), než i pravidla o fraseologii i nauce o adagiích, jimž ze základu rozuměti náleží; naposledy i způsob tropů

a figur tak vyjeví, že napomáhati budou netoliko srozumívání, nýbrž i cvičení. Nebo není dosti po metodě této směsici rčení umítati, (což běžné fraseologické knížky činí), třeba zřídél samých dobývati, aby, odkud se příští všelikteraké ozdobjnosti, žáku k oku ukázáno býti mohlo, on pak sám po daných pravidlech aby mohl převešti kterykoli daný text prostý a přirozený ve švarné vyzdobený 5).

8. Cvičení toto stane se snadnickým aniž pochybí, opatří-li se síů svým též zprávným ukazatelem, rčení a adagií popisem, mateřsko-latinským a latinsko-mateřským ku vysvětlení jednotejnon pilnosti obého jazyka hojnosti. Přidáváme slovník latinsko-latinský, jímž by navykali všeliká prostá věc vyjádření, (kteráž v bráně se vyskytají), směnovati ozdobnými i tudy rozmanitě sloh proměňovati, tak ovšem že všeho plně neslibujeme, předně však věci, protože uchvacovati se nemají naukám příčiny ku chťivějšímu se shánění ve spisovatelích samých po doplčících umění.

Rejstřík ku síni

Hlava XVII.

Nastrojění metody jazyků nejuovější ku čítání spisovatelů latinských.

Kdo až potud dospěl, bude moci i rozuměti latinně i psáti a mluvíti ne latinsky. Bude-li však čí úmysl proniknouti ku živé a mocné výmluvnosti latinské, bude museti přejíti ku knihám mužů latinských i v nich se uměle přemítati. Jelikož knížky samy, kterakékoli jsou (až i tyto naše předdomí, brána, síň), způsoblosti dovršiti nemohou, proto právě že knížkami jsou a čímsi zatmělým rází. Aniž pravé a podstatné umění nebo výmluvnost může kdy komu pevně státi,

*Ke spisovatelům
před se síni
jiti:*

kdo z dějepisců, řečníků, básníků, mudrců, bohoslovců, lékařů, právníků předních aspoň (spisovatelů) opět a opět nečítal 1).

*A třebaž to uká-
zati zdáno.*

2. Přejde tedy až potud provedeným žákům ukázati, že to, cokoli posavad jest vykonáno, průpravy byly, nyní teprva že jest se ve věc samu pustiti, t. j. jíti ze stínu knížek na světlo spisovatelů jako na jeviště širé. Předně, ku čerpání plnější a častější věci znalosti, (v jejichžto ústpech vězí pronikavější moc výmluvnosti). Pak, ku lepšímu slohu vybronšeti i pevnější zběhlosti. Naposledy ku nabytí náležitě opatrnosti při řízení věcí (kteréž u spisovatelů prakticky vypsané se naskýtají).

*Věci a slova po-
sud ohledováni
jako v přeludu
již jest jich ohle-
dováti v průběhu*

3. Nebo věci potud že viděli jako v přelud uvedené, nyní že je uvidí porůznu jak v průběhu jsou, a jak spisovateli rozdílně po rozdílných příčinách vypisovány bývají; řeč že viděli v zákony obdoby uvedenou, i že dosti jim bylo moci hájiti pravidly latiny své, nyní že vyšetřovati budou, která to a ono ve zvyku jest těm, kteří chválou moudrosti a výmluvnosti slyšou, aby původstvím (autoritou) chrániti mohli to, cokoli jest právě latinské. A naposledy nechat učí se míti sloh slušný, ani onoho suchopárného a chudého, jakýmž jest přfrozený, ani bujného, jakýmž bývá příliš vyšlechtěný. I když se jeho snadný způsob v síni ukazuje, mohl by někdo zle toho se chytiti i příliš malebné mluvy, (i tam kde toho netřeba), se jímaje, ne upodobným ukázati se tomu, kdo skáče po ulicích, an by měl kráčet, nebo tomu, kdo máje na potkáni osloviti někoho, zpěvem naň jde. Opatrnosti tedy při tom, co v řeči jest slušno (jakož i v řízeních života) že jest se dobíratí u spisovatelů.

*Ku spisovatelům
sluší žáky vzbu-
covati.*

4. A poněvadž jsme ve hlavě XII. ukázali, že jediným latiny zdrojem jsou spisovatelé, tyto meščí knížky naše že nejsou než schodem ku spisovatelům, přijde tu říci, nepustíme-li se bodře již

do spisovatelů sem se dostavše, že nám ovoce z vykonané práce pohyne, i že podobui budeme komusi, který ku místům nepřístupným velikým úsilím cestu sobě hotoví, na ni pak, když je hotova nenastupuje.

5. Jakož pak posud tak jsme to vedli, že postupních šlo vše, i že bráno se bylo z každé kufíky naší ku následné a potom ku spisovatelům ne jako v nové světy než jako v dům přítelův, kde od prva známým shledává se téměř všechno; tak nyní již zabíhá otázka: Na dovršenou studia latiny, kolik pak a kterých spisovatelů třeba? potom: Kterým řádem a způsobem sluší je obíratí?

*Že spisovatele
nutné jest přibíratí,*

6. O spisovatelích na biledui to, předně, že několik jich jest třeba, an žádný jeden neobsahuje ani latiny vši ani věcí všech; rozličných věcí tedy že sluší hledati u spisovatelů rozličných, a proto nenebodué že ona některých pověrečnost potupena, že latiny z jediného Cicerona sluší se dobíratí, jelikož jisto, že Cicero nepsal o věcech všelikých aniž obsahuje latiny veškeré. Aniž však máme vše, co psal. Aniž naposledy známo, zdali vše Ciceronovo, co máme, že máme Ciceronových spisů, an umohé spisy v pochybnost berou kritikové. 2) Muohem méně patrně sluší snášeti ty, kteří Plauta tak vychvalují, až soudí, že s menší latině njmou lze zničiti spisy Ciceronovy než Plautovy, aniž naposledy ty, kteří říkají, že jediný Plautus s jediným Ciceronem jsou slohu dovršiteli, i domůvají se, že postačují. 3)

a to někdy;

7. Aniž přece třeba až tak hrubě v krajnost zacházeti, že nemožná dokonalým se státi latinářem, (což ne jeden psáti se osmělil), leč kdoby všelikteraké latinské spisovatele prolezl. Nelze leda komu tak prázdným býti ani sluší raditi, aby někomu se chutilo čas tak mrhati. Jiné totiž věci náleží konati těm, kteří chtějí žíti pamětlivi jsouce proč zde jsou 4); zvláště když spisovatelé jazyka latin-

aniž přece všickny

ského pohané byli, tlupa pravého boha i pobožnosti pravé prázdnuá, s kterýmiž dlouho a příliš důvěrně se obíráti, sotva bezpečno. Nebo z Terentia, Planta, Ovidia, z jiných oplzlosti, z Cicerona ctižádosti, samosvojnosti, hrdomyslnosti, z jiných marností jiných docházeti velice snadno. I stává se bez mála což Hemmingius připomenu, že ti, kteří život všecek v pohan-ských spisovatelích tráví, na konec pohany se stávají 5).

Erasmův povíd
o té věci

a Dornavius

NB.

a Fossius

NB.

Četlu četiti, zn-
kterým spisovatel
se vyrovnáje.

8. Nám líbí se rada Erasmova 6), že pro sloh nesluší jich čísti mnoho než jíti ve spisovatele věcné, když dosaženo v řeči cvičnosti (ne-li bujně, přece čistě. A Dornavius 7): Při tak náramné života lidského krátkosti, nejistotě, zmatenosti náleží prý nám vybíráti ty, z kterých by nad ostatní spanilý byl užitek. Též: Nám prý sluší Lakonek následovati, které děti své neumývaly vodou, nýbrž vínem. Aníž má se chlapcům předkládati ledaco matuého, rozředlého, neužitečného, ale co jest předpodstatno a s patrným prospěchem, abychom, antě oplýváme drahokamy, nepravými skly nedali se svoditi nebo nesvodili se sami; Vossiova naposledy, který připomíná, že na stromě studí není tak hledati listů slov, jako ovoce věcí (v knize de Vitijs serm. II. v hl. 27).

9. Již tedy o vyvolování spisovatelů tázáno-li se bývá, jest tu šetřiti účelů a stupňů rozdílných. Nebo hledáme-li spisovatelů proslova čili částečné věci vyjmenování, schvaluje se v přirozených a řemeslných věcech Plinius, v stavitelských Vitruvius, ve válečných Vegetius a Caesar, v lékařství Celsus, v hospodářství Varro a Colummella 8) atd. atd. Pročtení-li a mluvné způsoby všední, nejlepšími budou Plantus a Terentius 9). (Odtud píše se, že Terentius byl rozkoš Ciceronovi samému, Erasmus pak že třinácte jeho

výtisků sedral). Pro strojuost-li obvěť, tu vyniká Cicero. Pro způsob-li řeči, prostý jest u spisovatelů listů, střední u historiků, vznešený u řečníků a básníků. Slohu asijského nejlepší jest vzorem Cicero, lakonického Seneca 10).

10. Přístupmež ku věci, čím přispívá metoda Ku spisovatelům taktik textu, pravidel, slovníku i vlastního cvičení třeba. ujevnější ku četbě spisovatelů i ku zdarn slohu vypívajícího? Hlavní věc to jest, že metoda nejuovější ukazuje, že zde taktéž **textu, slovníku, pravidel** i naposledy vlastního **cvičení** třeba, a kterakých těchto věcí se pohledává.

11. **Textus** či vzor, kterým se zde napodobeuť spravovati bude, budou sami spisovatelé, ne muoží sice, avšak výboruť, protože velmi nemoudro (po svědectví Pliniové) nebrati si ku následováui něco nejlepšího; po Senekově pak, protože má čítání mnohých spisovatelů do sebe cosi neurčitého a nestálého. Tedy za mistra dokonalého slohu asijského nařízen budiž jediný Cicero, lakonického, jediný Seneca; v básnictví pak za vzor slohu heroického, jediný Virgilius, elegického, jediný Ovidius, lyrického, jediný Horatius atd. 11) Kdokoliv v ně důkladně mysl zavede, stane se jazyka mocným a o všech ostatních sonditi způsobným.

12. Těch četba aby předse šla uzávadně (jakož i jiných potom kterýchkoli), potřebí jest zevrubného vykladače, **svodu** obecného (hl. XII. 12). Seznam míním (1) slov řidčejších z brány a síně ještě neseznanych, kdekoli u spisovatelů se vyskytajících; (2) jmen vlastních, lidí, míst, bylin, živočichů, krojů, obřadů, až i bají pro četbu básníků (v čemž nepodobno říci, jak ničemu nerozumí něcencův obor, praví Erasmus atd.), aby o kterékoli by věci ueb osobě kdy naskytla se zmínka, Mercurius tentihueď vyložil, co to bylo; (3) naposledy zkratků a kritických značek starým obyčejných s výkladem jejich 12).

Textem jsou sami spisovatelé ne muoží, ale vybrání

Svodu obecného třeba a jakožto

*Kudy ale že již
dříve byly.*

13. Takovýchto svodů (o názvech poklady jazyka a o jiných) víme, že se ne nedostává, i slavíme náležitými chvalami v té věci neunavná úsilí mnohých znamenitých mužů, nepředněji velmí o veškerou vědu zasloužilého muže, Roberta Štěpána 13), který deset nčcných mužů v domě svém choval, aby veliký oneu slovník, kterémuž nadepsal *Latinae Linguae thesaurum* způsobil ze spisovatelů latinských vázaných a nevázaných. Vydal i syn, Karel Štěpán přeužitečný slovník vlastních jmen, který nazval dějepisným, zeměpisným, básnickým. Vydali jiní jiné slovníky nčeně o všelikterakých věcech. Až i obzvláště psány slovníky filosofické, medicinské, juridické, theologické.

*ale v kterých
přece něčho po-
křňuje metoda
nejnovější.*
(1.

14. Avšak v nich ve všech že ještě něčeho si přáti lze, nkazuje nejnovější jazyků metoda. Totiž že sem uvesti jest (1) vše, co kde se vyskytá, aby zde naskrze všecko nalezeno bylo, co u výtečných spisovatelů (starých a nových) se zbíhá. O čež v pravdě ne nezdárně pokusil se Angličan Jan Ridder 14); a kdyby kdo i tam nedostatky doplnil, měli bychom poklad mnohem plnější než posud. Alespoú přece (2) to toliko, co ještě známo není z brány a síně; což kdyby se stalo, objem knihy byl by nad pomyslení menší. A (3) pořadem naprosto zevrubným; což kdyby bylo, napomáhalo by rychlému nalézání činilo by čtání spisovatelů kterýchkoliv velice hbitým.

*Pravidla o už-
iténé četbě spi-
sovatelů*

NB.

15. Vyměření, užitečnou četbu spisovatelů kn broušení se ve slohu zpravnější, nebudou jiná než pravidla o následování spisovatelů jakož vůbec v příčině slohu tak zvláště v příčině pravého sepsování listů, dějin, řečí, básní. Poněvadž pak spisovatelé umění utajují, nebude moci napodobení než slepo býti, t. j. buď ničemno nebo kus o vždy kolisavo, leč umění odesřeno bude po všech svých ondech a kloubech.

16. Co do **práce**, tu přijde zříditi, tak že spisovatelé (1) se rozhlírají budou, (2) že z nich vy-
pisovati, (3) jich následovati se bude.

*Práce při prop-
ciáném čítání
spisovatelů zle-
žeti bude na*

17. Analysi především nutně jest vyna-
kládati na to, abys spisovateli čistě srozuměl.
Což bude, postihneš-li předuě, co říci míní, jako
účel jeho, a přdestřeš-li také sobě to před oči; i hnedle
pošetříš-li prostředků, kudy k svému účelu smě-
ňuje, t. j. kterých vybraných průvodů, průpovědí slov se
jíná, aby myslm se přivíval. Teprve, kterak tyto
zde prostředky pořádá, staví nebo rozstavuje i bar-
vitosti jím dodává. Tak rozebereš-li do živého a po
všech vlakenek drobnostech spisovatelův text (rozkládaje
text v obvěty, obvěty ve věty atd.), nebudeš moci ne-
dosíci umění. Budeš-li chtít povrchně ve spiso-
vatelích se přemítati, málo prospěješ. Práci
však tu (o bedlivou analysi) vynakládati na
některé spisovatele, ne na všechny, někdy, ne
vždycky, tomu naučí tě opatrnost a ředidlo
didaktické CLXXIX.

*(1.)
analysel čili roz-
boru aprdném,*

NB.

18. Cožkoli pak umění postihneš (při věcech nebo
slozech nebo rozumování), aby nevyplynulo, máš pře-
nášeti ve své snůšky (deníky čili průpovědi obecné
po zás. CXXI s výkladem). Nebo bez takových
výpisků pamětihodných (věcí, slov, průpovědí) ni-
kdo uestal se mužem učeným a výmluvným ani
se kdy staue.

*(2.)
přlnosti při vy-
pisování,*

19. Největší však ku prospívání ve slohu má do
sebe moc pokus dobrého následovati spisovatele
cvičením pilnými po některý čas předse ve-
dený. Byloť se v skutku (jak vypravuje Stewe-
chius 15) před lety o to, zdali následování
spisovatelů užitečno, potýkáno mezi Augelem
Politiauem a Pavlem Cortesiem; mezi Eras-
mem Roterodanským, Štěpánem Dolitou a Ju-
liem Caesarem Scaligerem; mezi Frautiškem

*(3.)
na trojím po-
kusu při napo-
dobování,*

Pikem Mirandulanským a Petrem Bembem? 16) Onino prý nedopouštěli napodobování jakožto na přírodu nepřipadného; tito zase prý tvrdili, že nic nám není ani prospěšnějšího ani potřebnějšího nad napodobování. Než spor ten rozvodí metoda nejuvěšší, když učí, že ničemu bez vzoru, ničemu bez pokusu o napodobování učiti se nelze (zás. XLI. a CXXXIV.). Aniž pak chce, abychom na vzoru vždycky lpěli, než abychom způsobilost utvrdivše volně pracovali (zás. CL.). Tedy abychom dospěli ku způsobilosti volně psáti, neproměnně pokus o napodobování obíratí jest za prostředek první.

(1.) na metafrasi
spístas

20. Způsob toho jest tříj. Prvý, metafrasi zpětnou, překládáním totiž spisovatele (nebo některé jeho částky) z latinského jazyka na mateřský; a po několika dnech zase ho přeléváním do latiny 17) na ohlednou, zdali jsme se slovy spisovatelovými, jeho řečením, jeho vazbou tak zapojili, abychom i po paměti vyjádřiti to mohli, což potom srovnání překladu našeho se spisovatelovým textem ukáže, a zdařilo-li se, zaujíti to radost, pochybeno-li, žádost potomně tímž způsobem nechybovati, i vzdělá to jakási pravidla tajná.

(2.) na přemě-
ňování a přemě-
ňování latinském
(versione et re-
versione); i to
rozměňování a
zase způsobilá-
ním, též stahová-
ním a rozšiřo-
váním

21. Druhý způsob jest přeměňováním a přeměňováním z latiny do latiny; a to zase buď pořádku slov, vět nebo-li obvěť v contextu rozrušováním i potom pokoušením se po paměti zase jej způsobilati buď stahováním a neb rozšiřováním. Stahováním, skrze odjímání epithet, antithet, synonym, opisů a cokoli jest na vyplněnou, aby ostaly samotné podměty a přísudky, což pokusíš-li se po nějaké chvíli zase dosazovati, a zohledášli porovnáváním s textem spisovatelovým, zdali jsi právě dosadil, uznamenáš, že jsi mnoho prospěl. Rozšiřováním, skrze hromáčení epithet, antithet, synonym, opisů a cožkoliv bude se zdáti, že přidati lze i zase potom skrze jich odbírání na zkušenu, dovedeš-li po duchu spisovatelově zprávně věci vyjádřiti

bez přídavků zbytečných a mezer mrzutých. Cvičení toto naprosto mnohou do sebe bude míti platnost ku znamenitému vybrusění právě tak pozornosti příze při proměňování, jako potom paměti a soudu při přeměňování. 18)

22. Poslední napodobování způsob a to výborný jest vlastním tak řečeným napodobováním; tak že obracíš totiž všecky případnosti spisovatelovy (věci a slova) k sobě nebo na jiné sobě známé nebo na stav vlasti a cokoliv podobného se vyskytá, i že pokoušíš se vypravovati vypravování té věci, která se naskýtá, buď naskrtáním ku příteli listu zamyšleného buď osnováním příběhu pravého ze svého nebo cizího života aneb aspoň skutku nějakého; a že snažíš se vše vyjádřovati ne-li slovy (při rozdílné věci), přece skladem, důstojností, přesností rčení spisovatele samého. Bude-li se komu chtíti tou pílí se přemítati v Ciceronovi (nebo v kterémkoli jiném nejlepším spisovateli) prodlením roku jednoho, shledá, že více prospěl nežli sic desítiletím celým. Nebo uznamená, že v jeho dnech tak se přetvořil, že nic nšim neuf vděčno, leč co by Ciceronem znělo. 19)

(2.) na obracování ku přítomnému způsobu věci svých nebo cizích.

23. Než opatrností třeba, aby od zákonů metody uchylováno se nebylo. U př. 1. aby znášení se týmuze spisovatelem bylo pevně, tak aby se nevybíhalo k jiným spisovatelům, až bys uznamenal, že se's tomu, kteréhoš za vzor sobě obral, dosti přizpůsobil. Nebo má každý spisovatel svůj vlastní ráz vazby právě tak od jiných rozdílný, jako jest zevnitřní onen kde komu z nás zvláštní písma ráz. Jakož tedy ruky rozdílných pisarů najednou napodobiti nemůžeš, aby se's nezmátl, tak ani slohu.

Opatrností při cvičení ve slohu :
1. Aby spisovatel byl jistý

24. Druhé, hleděti jest, aby cvičení ve slohu bylo stálé i naprosto co den, neboli co hodina, až by se's shledal utvrzeným. Kdo dlouho

2. Cvičení ve slohu denní

i mnoho nepsával, nikdy nemůže dobře psáti. Ustavičně pak předse jíti, prospěch působí zuamenitý (zás. CLXIV. s vým.).

3. Po stupních
ať se jde.

25. Třetí, šetřiti toho, aby ve všelikterakých oněch ve slohu cvičeních po stupních se šlo od menšího k většímu. U př. aby s počátku nařízena byla metafrase a parafrase jedné obvěty, potom dvou, tří atd. naposledy vši řeči. Též nejprvé hues četbou, až přemnoho nebo všecko v paměti vázne. Pak, že mezi to vložíš přestavku hodin nebo dní, naposledy i měsíců. Nebo dovedeš-li i po přeběhnutí roku rozrušené věty Ciceronovy zase spořádati, na jisto zvěš, že jsi se ve vzor svůj přeměnil.

4. Abychom pro
sloh věci nezaměňovali

26. Vystříhati se naposledy, abychom nedopouštěli, by nám ono napodobení Cicerona nebo Seneky nebo Tacita nebo kohokoli tak sladilo, až bychom věcí, o kterých bychom tak mluvili, prosti jsouce (římského státu), přece mluviti nepřestávali, aneb až bychom i lepších snažností zapomínajíce, tak věk latinskou ledauceností trávili jako cikady léto prozpěvováním 20). Ne bez příčiny psal moudrý onen Bucholcer 21): Italským Ciceronianům jsem trochu nepřízniv, poněvadž mluví toliko slova, ne věci. A řečnictví jejich jest na mnoze pochlebenství. Jest poznámečka bez textu, ořech bez jádra mračno bez deště, i lepší jest perli než pták sám. Jest tedy míra při věcech, i vždy píle hodnější o věci než o slova. O čemž hojněji dole v hlavě XXII.

Hlava XVIII.

Že metoda jazyků nejnovější tužbám všelikým dosti činí. (16) Ve třech však věcech že nejhlavněji vítězí. (24) A o rozličném jejím i ku jiným věcem užitku.

Wilem Schickardus 1), muž svou zásluhou slavný, vydal r. 1629 návod ku hebrejskému jazyku řeč německou s nápisem *der hebraijde Trichter, die Sprach leichet einzugießen.* (Hebrejská nálevka ku snadnému jazyka vlití.) I chtěl tím neobyčejným nápisem nepochybně i cíl svého mínění vyjádřit i vzbudit i svých lásku k studiu tohoto jazyka i naposledy vysměvačů vysnání úšklebek, kterým nástipačně nazývají nálevkami v nově jinými vymyšlené pomoci studií kterýchkoliv.

Nálevka hebrejského jazyka Willema Schickarda

2. Ač i jsou, kteří prostou myslí rádi mluví, že jim nálevky se nedostává, kterou by se něcni vlévalo, (poněvadž totiž chvilkou vlití býti nemůže). Než zdali právě? Nebo tak nemá se nedostávat i těm, kteří jiné učí, jistých nástrojů příhodných jako nálevek jistých česníku, který víno po nádobách rozlévá. Sice půjde tomu a onomu práce jeho bídne.

Jest u přičině, abychom nálevek ku všelikým námkám hledali.

3. Co pak jest nálevka? Nástroj: arci k opatrnému nebo vlévání nebo vkapování tekutiny vzácné do nádob užoučkého hrdla, aby vplývala i jistě bez rozlévání tekutiny i bezpečně bez roztržení nádoby i pokud lze, rychle bez ztráty času. Zdaliž by pak neměli něco podobného tomu takovému nástroji sobě zhotoviti, kdož rozdělující vzácnou moudrosti a umění tekutinu mají před sebou nádobky o úzkém hrdle, chlapce, (ač všickni tak způsobeni jsme, že nauky nemohou nám než vkapovány býti? Samo rčení nauku vkapovati to namítá. I soudím, že nic jiného netamlo na mysli Quintilianovi, když psal: Jakož nádobky o úzkém hrdle příliš vlévané hojně tekutiny nevponštějí, naplňují se pak, když zuenáhla

Nálevky úst a potřebné věci.

vtékají neb i vkapováuy bývají, tak sluší toho hleděti, co myslí chlapecké pochopiti mohou.

Metoda nejnovější hledá nálevku studii.

4. Vyznáváme, že při strojení metody této nejnovější to zjevně námi bylo předsevzato, aby velmi zprávnou jazyků a moudrosti nálevku potom měly školy, buď že úmysl tento někdo schválí nebo vysměje. Vysmátí pak proč by lze bylo, nevidím, leč kdo neví, jak vhodně moc do sebe má slovo prenešené vysvětliti věc, ku které se přenáší, (jen ať věc ku podobné směřuje myšlénce). Důvěřujeme, že jsme my za boží pomoci (aspoň z většího dílu) toho také dosáhli, aby nálevka hotova byla, která by nedopouštěla, ani aby tekutiny nauk marně dále rozlévány ani aby křehké nádoby chlapeckých vtipů některak rušeny ani aby snažnost někoho z něčích prospěchem klamána byla neboli nevolí podjímána. Co že právě povědíno, ukáží, nehledaje jako sobě se líbiti uť snažně sobě přeje, aby vtipům jasným řád věcí se zaliboval.

Ukazuje se to důvodem trojím,

5. Tré pak zde sluší zjevně prokázati, že metoda vystižená tužbám při věci této dosti činí. Drnhé, že něco více přináší než žádostmi učených mužů jest vyjádřeno. Třetí, že nás dobrou radou a pravidly vystrojuje ku mnohým jiným věcem, které přemáhati jest vtipem lidským (ve školách a kromě škol).

1. že tužbám při metodě jazyků dosti činí, jako

6. Čeho při studiu jazyků žádáno bylo od těch, kteří na vady metody částečnými vystiženými léky vyhledali, viděli jsme v hl. VIII., i lze zde něco jiného přidati.

1. mnohých, že nesluší učiti jazyku z mluvnice nebo slovníku

7. Sondili mnozí, že nesluší se učiti jazyku latinskému z mluvnice nebo slovníků než ze spisovatelů, v kteréž však že nelze vpustiti počátečníka, přál sobě Labinnus, aby z hlavních veškerého jazyka slov věty zosnovány byly; pokusili se pak o to Hibernští, Vogelius, Seidelius. Cože nejnak diti se mělo, vystihla a ze základu ukázala i příhodným způsobem ve skutek uve-

dla metoda naše. Již tedy čeho žádáno, jest před rukama.

8. Že pak slovník ku větám (průpovědím) sluší přidati, sondil Lubinus a radil, aby od učitele žákům pořád od počátku do konce dvakráte, trikráté, čtyřikráté byl předkládán a vykládán, doloživ: Co dobrého v této radě jest žádného jiného nepřipouštím sondce, než řádué vykonanou zkonšku té věci. Podobna byla Hieronyma Wolfia rada 2), leč že té povinnosti učitelům nedává, aby se žáky slovníky rozvíjali, než práci tu porončí žákům samým těmito slovy: Nejlépe postarají se o své studie mládenci, vynaloží-li denué něco času na čítání slovníků, které od počátku do konce sluší přebíhati a často přečítati. Nebo tak mnohé věci seznají rokem jedním, které sic by se nenašly všim desítiletím. (Ve výkladu na řeč Isokratovu.) Než poněvadž se nadíti jest, že chlapce sotva kterými napomeutími tam ohnouti lze, leč by buď nucení byli nebo návodem jakýmsi lahodným k dobrovolnému toho konání přivabování, lépe zdá se, že radil Lubinius, aby to se dalo, když by učitelové je předcházeli. Kteráž rada dobrá-li jest, proč jí nenásledoval nikdo? Neukázal arci spolu způsobu, kterým by mrzutá práce zlahodněla. (Nebo jsme učili, že slovníky nemohou nezdáti se zmolami, tím že obsahují toliko úrubky věcí a řeči hl. XII. §. 9.) Avšak metoda naše přináší nedostatku tomu příhodný lék i působí, že leda kterýž žák sám nejednou neb dvakráte neb trikráté než vícekráté, ani nucen jsa než z čistě dobré vůle a s libostí myslí, od desky do desky slovník prochází, i to s tou pozorlivostí, že všecko naskrze, co se předuší, může pochopiti a v bytný prospěch sobě obrátiti, ač chce-li. (Hl. XV. §. 41.)

9. Naději máme, že i přání velmi učeného muže, Kašpara Hofmanna 3), (kterž pronesl v řeči o

2. Lubinově, že slovník jest přidati ku větám

(sč. Wolfův)

3. Hofmannově o zevrubném vyjmenování věcí.

nastávající nevzdělanosti) dosti učiněno bude, i jsou tato jeho slova: Mnohem šíře vztahuje se péče o slova než po mínění mnohých. Nebo třeba zuátí uetoliko moca vyzuamenání slov, než mimo to pohledává se bedlivého pozoru, která kterým věcem vhodně dávána bývají, kterými vykládána, kterým jsou příbuzna, kterou rozdílností odměšována bývají od stejnorodých a proti kterým postavována atd. A hned: Nechť třebas tím hrdí opomítají jako malichernostmi, avšak šetř letuých a kteří chtějí viděti býti, že něco umějí; když vhodná věcem jest dávati jména, že prý aneb potupně nmlkají aneb že věci ty za ony berou způsobem chlapcův; jiní že snaží se okolkováním opisovati mnohou zmatečností to, co vyzuamenáno míti chtějí; ba někteří, že pomysli mysli prsty ukazují u bez zlehčení svého atd. Při snováni pak řeči že slova ku potřebě své přivlékají bezděčná a zpěčnjící se; že slova bez smyslu vylévají jalovou tvářností rozdutá. Odkud musí vzjít řeč zmatená, zpletená, zatmělá, prýšticí se slovy špatnými, ku věcem nikterak nepřipadajícími, nevhodnými, prázdnými, pitvornými, nadutými, brozného cos a hrubého znamenajícími, nebo zase příliš chatrnými a dětinskými. Oč by pak lépe bylo zanáseti se náležitým pokládáním těchto základů umění? a s počátku pozřítí trpké tyto studij kořeny při ohledávání povahy slov atd. Naději máme, pravím, že v této části již postaráno se bude o studie jazyků po tak důkladných vyjmenováních věcí i po tak důkladných slovnících, jaké návodem metody nejnovější nalezeny jsou, i budou moci den po dni lepší zpraveny býti.

10. O mluvnici sondil Melanchton, že nikterak nemá vyloučena hýti z chlapeckých

studií, avšak naše metoda ukazuje, že ani vyloučena býti nemůže. Erasmus chce, aby učitel v jedné ruce mluvnici, v druhé spisovatele ustavičně pěstoval, avšak metoda naše toto dvě ustavičně pojí v ruce učitelově a žáků, anobrž dělá čekatele latiny první grammatikem než ve spisovatele bývá pouštěn. Přál si Scioppius i usiloval způsobiti mluvnici snadnější, která by množstvím pravidel a výjimek nikoho od studií neodstrašovala, raději přivabovala líbezností; avšak my důvěrněji, že naše jest takou, která umělou krátkostí líbezně odmyká všechno nmění řeči. Přál sobě nad to Bibliander 4) i jiní muži učení, aby mluvnice i obecných jazyků znalci každého jazyka zvláště zpraveny byly i vydány ku potřebám obecných studií. Avšak metoda naše netoliko toho též pohledává alebrž i ukazuje cestu snadnou ku pořízení práce, o čemž hojněji v hlavě XX. Naposledy Verulamius si přál mluvnice filosofické, která by jazyky vespolečným se stýkáním rozhovořovala; Corvinus pak mluvnice všeobecné, která by byla jako metafysikou jakousi jazyků (výše hl. VIII. §. 25); kterakou že bude naše aneb aspoň že jí stele cestu, vysvitne v hl. XXI.

11. Mimo to způsob onen vkořeněný, kterým chlapci vedou se k tomu, aby latinským pravidlům mluvnickým latinskou řečí sepsaným učili se první než rozumějí jazyku latinskému, ztratili jako bláznovství Lubinus, Scioppius, jiní, i my ukázali jsme nesmyslnost toho v hl. VII. §. 12. 13. Avšak u nás i na tuto nepřiležitost lék jest působný, i to trojí. Předně, nežene se žák k mluvnickým pravidlům, leč až prošel předeslaný slovník i dobyt sobě tudy vyzumívání slovům latinským. Druhé, pravidla mluvnická překládá sobě na mateřsko žák sám i dochází tudy toho, že smysl slov uniknouti nemůže. Naposledy, připojené příklady mateřsko-latinské smysl a užívání pra-

4. Mluvnice Melanchthonovy a Erasmusovy ve školách přiležit.

5. A Scioppius tvrdí, že jest oblíbená mluvnice

6. A Bibliander, že jest správná mluvnice jazyků obecných

7. A Verulamius tvrdí, že jest mluvnice filosofická

8. A Corvinus tvrdí, že jest všeobecná

9. Lubinus a Scioppius, že mluvnice nesluhují přednášce jazykem neslovním

vidla přejasně vysvětlující nedopouštějí zhola, aby zde něco tvrdého nebo nepochopitelného bylo. I budou moci touto cestou žáci hojnější vědomosti jistě v mluvnici sobě dobytí, než před tím mohli jí míti přemnozí mistři. Přílišného cos zdám-li se mluvití? hojněji mluvití bude, vím to dostatečně, zkušeně.

10. Dornartově,
že nauka o ob-
vřích ve ško-
lách sluší před-
kládati

12. Znamenitý vyšetřovatel chyb, kterých se dopouštějí školy, Kašpar Dornavius ve svém Ulyssu školském také tuto poznamenal, že uauka o strojeuř obvěť níkde vřtěpováua nebývá. Avřak již nebudelze jí vřsude uevřtěpovati, au částkou mluvnice učiueua a k suaduosti té přivedena, že, jakož vysokou se zdála, i samotným řečníkům že ji ostaviti náleží, tak lze již ji shledávati suadnou i chla-peakým vtípům hued případnou.

11. Josaeus id-
dosti cvičení fra-
seologických

13. Andreáš Josaeus, (který jménem tímto zamýšleným, jakož se za to má, jádro přesné latiny, *Meddullam purae latinitatis* r. 1638 vydal) podivuje se, že školy veřejué mezi řádnými předuáškami i pomůckami k učeui a učeui se latinské řeči záduého místa ani hodin jistých nevykazují fraseologiím, aby se na ně žáků dotazovali i je opakovali. Má-li to chybu do sebe, (kdož pak by odepřel?) a kdekoli příčina toho vězí, ať lék hotový skýtá metoda uejnovější! an zpraven zvláště celek přesné latiny i mu ustanoven kres jednoho celého běhu, aby všemi ue mohla uež fraseologie vedena býti.

12. Dornartově
idosti cvičení
parafrastických

14. Před chvílkou chválený Dornavius přeje si, aby mezi cvičeui ve slohu přijato bylo parafrastické, těmito slovy: Stane-li se pak někde, aby školám ua prospěch zavedeno bylo cvičeui parafrastické? do kterého toliká jest moc, až téměř jedině zdá se platuým býti ku hojnosti v řeči. Huusí se to našim učitelům vřbec kratochvilným, hodni jistě jsou, aby rafijemi i písarskými rýdly proráženi byli,

až by jimi samými tento prospívání způsob tak velmi převzdělaným Erasmem slavený jako návratným pravem zase byl uveden. Avšak že se zase uvádí metodou tonto, vysvítá z hl. XV. §. 21. a XVII. §. 22.

15. Naposledy, některých rada byla, aby žáci jazyků přímo ve spisovatele byli pouštěni, kterým rovněž že dosti učiněno, domníváme se; netoliko proto že předdomí, brána, sňh nie nejsou než přístupy ku spisovatelům, kdež jestli se pomeškati, ueslnší to za větší obmeškání se míti než kterakého třeba někomu, který přítele v domě jeho navštíviti chce, aby prah stavení překročil i bránu a síně prošel, prvé než by ve vnitřní příbytek byl vpuštěn; ale proto spíše, že věci a slova v průpravných našich knížkách jako ve zprávné přehledy spořádaná jisté pochodně přednášejí věcem a slovům u spisovatelů rozličné rozstaveným, aby jim snáze i jistěji bylo rozumněti. To o tom, čeho žádauo.

18. Jiných žádou-
sti, kteří chtěli
přímou ve spiso-
vatele žáky pou-
štěti.

16. Tré pak jest, v čemž zcela vítězoslavi metoda tato. Předně, že vedle jazyka myslí vzdělává. Druhé, že oduímá všeliké násilí i činí vše dobrovolným. Třetí, že oduímá zahálivost i působí, že prací vše škola, a pak život.

11.
že metoda tato
více nežli bytí
žádáno, krad,
což se děje

17. Myslí vzdělává tato jazyků metoda, autě slova s věcmi tak paralelně spíná, že kdokoli tonto cestou jazyku se nčí, nemůže odtud vyjítí, aby známostí věcí nebyl vystrojen. Nikým totiž nebyvá zde mařen čas studiem slov bez věcí, aniž tedy hyne tolik let chlapectví i jinoství. Tonž prací učeno se bývá věcem a jazyku, a to lépe obému než obzvlášť každému tomu kusu. O kterémž paralelismu věcí a slov, co tajemství do sebe má, pověděli jsme něco v předmluvě (§. 25.); i hojněji o tom promluvíti přeciinn dají hlavy následně.

1. vzděláváním
mysli spolu s ja-
zykem

18. Stupňovitost pak stálá, ana jest způsobna i příhodna všeliké přikrosti i strach

2. odlišením
náštili od práce

*při vynalování a
učení se*

příkrostiti anobř i naposledy domýšlení se těžkosti odnímání i chtivost ku potomným věcem vždy zavoditi, zbavuje učitele oslovských prací, učeně pak otrockého se obávání, strachování, rau i jednoho a druhého zápolí a zmol i přemrzuté práce při odučování a oduučování se. Nebo když toliko vybraným, pravým, čistým, vždy prospěšným věcem, jeden vyučuje, druhý se učí, nic tak snadno nemůže se naskytnouti, což by myslí se přikřilo. Než i sám způsob u přednášení toho takový jest, že bude-li vždy učitel jasným světlem předcházeti, učen pak vždycky hotově po něm postupovati pravidly nemylcemi všude vystrojen jsa, budou oba rozkoš míti, učitel totiž práce tak jako pohráváním vykonává, učen pak shledávaje, že den po dni učenějším se stává, i že z práce aneb raději z kratochvíle své zisku dochází.

*3. svého vykoná-
váním prací
učení nataví svou
a liboznou*

19. Obzvláště pak palmy sobě metoda nejnovější z toho hledá, že vlastní i stálou prací žáků všecko provádějí učitelům prací ujímá, žákům teskností; zase pak těmito rozhovory rychlý prospěch, oněm rozkoš. Kveté zajisté v práci statnost, protože ten, kdo o nové a nepokoušené věci se pokouší, se sobě zalibuje, když vidí, že postupovati může, i důvěruje sobě, že všecko naskrze může, ba může uaprosto všecko náležitě vystrojen jsa pravidly dobrými a napomenutími dobrými podle tohoto povědění basufkova, mohou, poněvadž mnějí, že mohou. Přepřavdivě soudí zde Kaspar Hofmann, že žádné není příhodnější cesty ku vyniknutí nad základy studií, aniž co jiného ku bytné účelnosti že rovněž přístup propravuje, jako kdyby mládenci sami vyrazivše se z malátnosti bodře ve cvičeních se proháněli, učitelové pak uměli poklésky znamenati, ukazovati, vyjádřovati a napravovati.

*o tom Hofman-
nův soud*

a Fortia

20. Aby tato věc lépe byla uvážena, máme za dobré i přestatného Fortia 6) o ní slyšeti soud. Tak pak on:

Tři uejblavněji při způsobu studií jsou stupně: poslouchati, vyučovati, psáti. Dobrým čímsi a snadným jest poslouchati, lepším a snadnějším vyučovati, nejlepším a nejsnadnějším psáti. Soudíme, že prvá část tudy jest nejtěžší, že nic není příkřejšího jako pozorué poslouchati jednu hodinu professora. Když býval jsem na čteu jiuých, mněl jsem jednotlivé hodiny jeduotlivými dny, pouevadž tesklivo volné myšlení vázati hlasem čtončího. Avšak když buď učíme nebo píšeme, cvičení samo všecku odjímá tesklivost. Tím poděšení jsouce mládenci opouštějí často literní umění, protože i práce nesmírné při hře podstonpili i se domnívají, že práce muohem těžší bude v potomufch věcech, t. j. v učení a psaní. Na učitele tedy přísluší chlapcům připomenouti, že nic není obtížnějšího než to, čím se obírají, vše ostatní že bude lehčejší.

NR.

21. To oneu, který nechuti uejblavněji na ouom prvému stupni, kde žáci (po zákonech obecné metody) pouze trpně se mají, že se obává i radí tesklivosti pravidel některak ulahoditi povzbuzováním. Než lépe metoda naše učí teskuosti takovéto raději předcházeti a hned od samého ku věcem přístupu naději vštěpovati o zdárném prospěchu, totiž hned s počátku dávajíce žákům příležitost něco dělati, psáti, mluvit. I to což platnosti do sebe má ku probuzení vtípů, ukázali jsme (v hlavě X. §. 143 a hl. XIII. §. 12) i opakujeme slušně, protože věc tolikého prospěchu sotva kterými schvalováními lze dosti vynachváliti. Opakujeme pravím. Když někdo druhého pozorné poslouchati toliko zavozováu bývá, má se pouze trpně a jako sepjaté, co že záhubno přirozenosti lidské uznává Fortius. Než když pracuje sám, má se činně, t. j. volně, pleše tedy. Pak tomu, kdo toliko poslouchá, snadno uchází i ledaco po-

kteréhoho jediné
metodou neju-
vější napraveno

NR.

třebného, (protože myšlenky svou povahou volně sotva dávají se vázati hlasem druhého); což potom překážku zavaluje, aby ostatku srozumíváno ucbylo, odkudž myslí mrákoty a učení si ošklivení. Avšak když někdo sám čte, píše, vykládá, sám sebe volně i předchází i sleduje pozorností jakož volnou tak hotovou. Pakli i sám sebe myšlením bludným obměškává, promíjí sobě, a jakosi odtud také zábavou nasytě se milerád do sebe vchází, a to bez ztráty vchází. Naposledy pouévadž tam dospěti jest konečně jednou, aby mluvíti také a psáti počal žák každý, i aby nřádal, co posloucháním dlouhým prospěl, i proč ne hned? Průtah tém, kteří chtějí k cíli směřují, vždy jest škodným, vlastní práce vzbuzuje žádost prospívání, aby ku cvičením žák chváta jako k žatvě rolník, kde ví, že sobě žne, ne jiným, aneb také jak k síji, odkudž rozumí, že mu žatva vzejde, ne jiným.

A mládež stavuje ospalost, na kterouž nařká Hofmann

22. Co tedy před chvilí chválený Hofmann pozoruje, ač to, čehokoli chvalného při studii čekáno bývá, slohem způsobiti třeba, že přece mládež nad mřu nesnadně doháněti lze ku cvičení ve slohu, tak že ředitelům jinorských studií stále jest se vaditi s takovými váhavci. A dochází-li se toho naposledy, aby něco psali, že píšf ospale jako jiného cos konajíce, aniž prý co napsali, snaží se zlepšiti ani chyby napraviti atd., zdaliž nemáme se nadíti léků hotových na tyto nepřiležitosti? Kde jinosi hned od prvního studia toho počátku pouštění nebyvají jinak co konati než vlastními cvičeními i vlastní pozorností? a kde aby nic zde ueděsilo nebo chuti neplodilo, povzbuzování bývají tím, že neomylné nástroje jim do ruky dávány bývají; kde naposledy přece dohlédáním stálým od pobluzování uchovávaní bývají a nebo hned pamatování, počínají-li blouditi. Zdaž nemáme se nadívati, že tak zadržneme cestu všf ospalosti? kde nikdy ze cvičení neuhoní sobě ošklivosti, vždycky spíše novou hladovitost.

23. Schvaluje na konec metodu tuto vše- že metodu tuto
obecná platnost, že bude lze přednáseti po-
dobným způsobem vše, všem, všudy, vždy, tak
že nemožné bude, aby vědění nemužilo se náramně.
Nebo metoda tato jest způsobna a příhodna,
aby obrácela byla ku všelikým věcem a vše-
likým vtipům a všelikým národům i jazykům
v době kterékoliv. Ukáže-li se totiž, že tak hbitě,
libě, mocně vyučuje se jazyku latinskému, bude lze
i řeckému i hebrejskému i arabskému i kterémukoli ji-
nému. Jazyku-li, i proč ne také umám a vědám? Bude-li
naposledy lze jeduho tak zdárně cvičiti, bude lze i ně-
kolik i mnohé spolu v kterémkoli množství. A bude-li
se věc uáležitě dařiti na jeduom místě, bude moci i na
jiných kterýchkoliv.

NB.

24. Ukážeme pak obzvláště a místně prospěšnost Což volátními
metody nejuovější; ukazuje se pří-
klady

I. ku *plnějšimu již šíření jazyka latinského
po národech všech,*

II. ku *zdárnějšimu vzdělávání mateřských řečí
návodem latinské,*

III. ku *napomožení mnohořečnosti,*

IV. ku *napomožení realným studium kterýmkoli,*

V. *Zvláště ku snadnějšimu, lepšímu, pravěj-
šimu vyrozumívání písmu sv.,*

VI. ku *mocnému vštěpování opatrnosti myslm,
jako něčeho jiného konáním,*

VII. ku *lepšímu zřízení škol všech,*

VIII. ku *napravení nejedním způsobem stavu
učenosti,*

IX. ku *vzdělávání národů nevzdělaných; a ku
snadnějšimu dosažení všeobecného jakéhosi doroz-
umění při mnohých věcech.*

Hlava XIX.

Že latinskému jazyku snáze již učiti jest po národech kterýchkoliv; (10) i že zpravití sluší nástroje sem příslušné.

Metoda nejnovější stala cestou ku vašímu řízení jazyka latinského,

Že by přáteli si bylo, aby jazyk latinský netoliko mezi křesťany ale třebaš po veškerém světě njat byl, řekli jsme v hlavě VI., i vyjádřili příčiny svého přání (§. 11. 12. 13.), kde spolu vyšetřena nejdůležitější překážka, která zdá se vaditi, totiž nesnadnost jemu se učiti (§. 14. atd.). I poněvadž naději máme, že tato překážka jest odvarována, můžeme spolu naději míti, že přání svých bližších jsme. Dotkneme toho málo kolikosi slovy.

i to trojako

2. Vyučováno a učeno se bývá jazyku latinskému trojako: (I.) ve školách veřejných od prostých; (II.) ve školách soukromných tak řečených pedagogických od synů velikých pánů a šlechticů; (III.) zcela soukromně od samonků některých, kteří tajnou pilností nahrazují škody z obíhání za mlada přičin. Avšak metoda nejnovější všechny tyto cesty činí snadnějšími. Nebo:

(1) Ve školách veřejných, a umodňuje způsob k otevření jich vlně.

3. Veřejným latinským školám hodí se metoda tato, anté třídy tak patrně pořádá v žáky předdomí, brány, síně, authoristy (vestibularios, janitores, atrienses et authoristas, volno-li ve věci nové slovo tvořiti nové); anté všechny nástroje předsevzetí tak případnými ozbrojuje; anté nad to nástroje řídí pravidly dobrými ku neomylnému s nimi zacházení; i anté působí, že jeden učitel stačuje počtu žáků sebe většinu (po hl. XIII. §. 4. a 5.), a že cvičeními stálými a libeznými vše všecko (§. 12.) I proč by všude tak po všech a městech nemohly latinské školy zaráženy? všude učitelé znalými tak hotových věcí se jímají opatřeny? vsude naplněny býti žáky sbíhajícími se ku tak

libezným hrám? Proč by i znamenitých prospěchů nemohlo čekáno býti, até co rok bude lze několik spisovatelů odbytí a v mízu i krev obrátiti.

4. Znamenitě pak ku předsevzetí by napomáhalo, kdyby lze to bylo opatřiti, aby latinské školy byly sbory římský národ vyobrazujícími, kde by nic než latinská řeč slýchána nebyla. A toho že přáli si Lubinus a Frey, a proč vidí se, že jejich rada sotva se zdaří, řekli jsme v hl. VIII. §. 11. 12. 13. Avšak může již se dařiti, budou-li po městech vystaveny školy o budovách převalných v sebe beroucích veškerou mládež, která studiím latinským se oddává, kde by společně žijíce, jídající, pějíce, hrajíce netoliko tak řeči latinské, jako na onen čas v Římě se naučili, zvykem, alebrž lépe ještě, auby mimo rozmlouvání ono ustavičné s lidmi latíně hovořícími též deunými přednáškami veřejnými cvičení byli, i pravidly umění řeči utvrzovali a mimo to se přiučovali co den mnohým věcem životu prospěšným. Kdyby toho příhodně nebylo lze dosíci, aby žili pospolu všickni, přece nevidím, proč by toho nebylo lze dosíci, aby spolu obývali všickni, ač by v nařízených hodinách vybíhali domů k rodičům pokrmu požívat. 1)

5. Naposledy, kdyby i spoluobýváui za překážkami kterýmikoli někde dosíci lze nebylo, toho přece aspoň nebude lze nedosíci všude po všech místech, aby ve školách veřejných jiné řeči slýcháno nebylo než latinská, netoliko totiž v posluchárnách, když přednášky a cvičení se vedou, ale i když v hodinách mezitímných žáci posedávají nebo postávají nebo vycházejí nebo si pohrávají, žertují a cokoli společně konají, aby nehleděli si než latinských rozprávěk. Nebo poněvadž náš studijní způsob všecken tam jest naměřen, aby lidi ku životu připravoval, nemají chlapci nercili od rozmlouvání odváděni, ale raději úmyslně nastrojováni býti, aby stále a libě rozmlouvali. I proto také neslnší

Školy budte sbory (kolleje), kde samostatně římská řeč ať ani

NR.

Což kdyby bylo nemožno, aby přece latina ve školách panovala.

*A příčinou toho
bůhtrž učitelové
vždy při láčích*

tlumití bodré žvatornosti, spíše pěstovati; jen at rozprávky jdou o věcech počestných, prospěšných, rozličných a řečí latinskou. Ku kterýmž příčinu a látku ne nelibou podají jednak denní úkoly něiva, jednak dovede snadno toho poskýtati učitel snažný. Nebo přejeme si, aby učitelové sami na mnoze se žáky bývali, i když zábyvky vedou, ne jakožto přísní strážcové, jichžto přítomnosti by se oni strachovali a sobě přáli, by jich tu nebylo, alebrž jakožto příjemní spoluhráči nebo milí diváci zápasů i rovněž jakožto laskaví zprávcové a opravcové činů a řečí kterýchkoli. Nebo aby učitel Katonova vždy byl vzezření, zhola uctěba, anobř škoda (po §. 140. hl. X.) I aby chlapeckého rozmlouvání šetřili nebo je i řídili, budou mocí dosti se uprázdňovati, a to milerádi uprázdňovati až i za tou příčinou, že, když všecky věci ku školám příslušné hotovy budou, i povede se vše vůbec, nic pak se neostaví soukromnému se žáků trápení, ani učitelům třeba nebude při ničem soukromně se mořiti (shledáváním a napřed toho nvažováním, co po zvyku běžné metody bývá diktováno). Co tedy neprospěšnými oněmi diktaty a diktaudy i podobnými věcmi již mohou uspořiti učitelové, tolikéž nechat ne neradi vynakládají na řízení chlapeckého rozmlouvání, spolupohrávání, rozhovorů, [aby vše bylo krásno, milostno, počestno. 2)]

*Tak latinský jazyk
stal by se
hostinným po
všech národech.*

6. Naděje jest, že takovými jazyka cvičeními toho dosíci lze, aby ne netoliko přestal onen stesk Arnolda Clapmaria 3) (v Nobili Triennio), že zanedbáváním ve školách cvičení jazyka latinského to jde, že častokráte starcové ve školách a na foru vázuou a což potupnějšího jest, že nuceni bývají, více míti pozor na slova než na věci, uož i to přce jednou že pravdou bnde, co kdysi (ne bez nadsázky) napsal Jan Šturm: Římská řeč nechat prochází po všech národech a lidech

a říších. Aniž zavítej kde k národům, abys tam nepotkal se s latinským přítelem, který by tobě pontníku cestu ukázal. Auobrž bůh chtěl, aby hostinným byl tento jazyk lidem, pokud zemský se prostírá okršlek. To, pravím, aby přece jednou pravdou bylo a jazyk latinský, aby právě hostinuým i mezi všemi se kdekoli potkávajícími domácím i tudy obecným se stal, naděje jest, že bude lze dosíci metodou naší i takovými veřejnými ve veřejných školách cvičeními v jazyku latinském.

7. Školy soukromné, které pedagogickými nazývají, tolik také metodou touto pomoci mají, kdekoli veřejné školy po ruce není, nebo za jiuými přičinami že by někdo soukromě dítky své cvičiti volil, že příhodně může. Nebo může studující kterýkoli za pedagoga vzatý uáležitě povinnost konati, tak hotovými nástroje podporován jsa. Ano když by nebylo pedagoga, stačí již tomu sám otec rodiu, ač i jinak pracemi zaměstnaný: jen když nmí latiusky i ráno úkoly syuům rozdělňuje, večer přehlédá a napravuje, uznamená prospěch i bude moci tak postupných vedeuě dovesti, kam bude chtíti.

8. O zcela soukromém, t. j. samotném studiu jazyka latinského takto Scioppins. Kdyby se kdo našel věkem hojnější, který by ničeho sobě snažněji nepřál než aby latině dostatečně rozuměl, aby bohu a církvi mohl sloužiti a peče o duše se podjati; podobně kdyby kdo právnictví, lékařství nebo filosofii studovati chtěl; nvažoval by pak, že tolik let jest vynaložiti na přemrzutá mluvnická pravidla, až by třeba nepatrné došel povědomosti jazyka latinského, aniž přece mu, ač hotov jest přičinou té věci sebe větší práce podnikati, kromě škol ku dosažení přání nějaká vhodná příčina se naskýtá: toť náramnou a jako nepřemoženou jakousi obtížností předěšen jsa ztratí mysl a bude za

II. V pedagogick, aby studující kterýkoli povinnost svou náležitě mohl konati

III. Při studiu samotném jazyka latinského po přání Scioppinově;

to míti, že mu jest spíše na ledaco jiného než na vědy a nauky pomýšleti. Již pak spisovatel nové mluvnice (míní sám sebe i svou filosofickou mluvnici) takovým cestu propravil, aby, kam chtějí, jedním rokem, i to dokonce bez práce dospěti mohli. Auiž pak třeba bude jim jaké školy uebo umění mluvnického, jen ať mají odkud zjednati si z úplatku jinochan některého, kterékoli mluvnice povědomého, který by je nejprvé ve vzorcích deklinací a konjugací po jeden měsíc cvičil a hned potom věty dvoujazyčného Mercuria (rozumí bráuu jazyků hibernskou, výše v hl. VIII. §. 20.) vykládal a pády jmen i preterita a supina sloves ukazoval i naposledy příbuzná slova říkal. Tímto způsobem bez pravidla buď o etymologii buď o skladbě, dříve než rok obejde, budou dosti umětilatiue; a zlíbí-li se potom též pravidla syntaktická seznati, snaduičce toho dosáhnou v dospěném čase sami o své újmě, i když nikdo vyměřovati ani napomáhati nebude, an k tomu ničeho se nepohledává než povědomosti jazyka. To on pod konec čtvrtého uvažování o příčinách, že do škol sluší uvesti mluvnici filosofickou. V knížce pak o vzdělávání (de Paedia, kde ukazuje, jak prospěsuo by bylo ku zdaru veškerého oboru křesťanského na jiný nastoupiti způsob školského vyučování), tak pokládá v nápisu ll. vzděláváníí mluvnickém čili v průvodčím latiny (Paedia grammaticae čili mystagogus latiniutatis), kteréhož užitek bude, že, kdo žádnému do konce slovu latinskému nerozumí, bude moci jedním rokem kterýkoliv Ciceronův list o svém umě vykládati i všeho se zpravití jistěji a hověji než jiný, který studiem jazyka latinského třeba třicet roků se zanášel atd. (rozuměj běžnou metodou) atd.

NB.

9. To-li krásno a jest-li si toho práti ku cvičení (a to tak snadnému a s tak bytým prospěchem) až i lidé, kterým do školy choditi věk, zaměstnání, stud zbraňují: metoda naše také hbitě svou tomu vhod se činí pomocí a to lépe než ona Scioppiova, (nebudiž zle váženo povědění toto), jelikož on takové latiny nástroje podal, kterým rozuměti i jich se chápati nikdo nemůže, leč by měl jinocha mluvnice povědomého i z úplatku zjednaného po všecku rok atd. Tak tedy neupravuje studií samotných, než školu soukromou, pedagogickou pro odrůstlé. Avšak v skutku metoda naše hodí se samoukům tak že, kdo jen bude chtíti, bude moci soukromou pílí v studiích jazyka latinského zdárně postupovati, byť i ku radě nepřivzal sobě třeba nikoho, ač budou-li mateřsky sepsány návodné knížky (in formatorii libelli) o pravém a hbitém užívání knížek učebných; a jistě půjde tak věc rychleji předse než s chlapci ve škole, protože takoví sami sebe pobádají, ať prospěch svůj, žádoucí účel bystřeji uvažují než chlapci dělávají; i soudem projatější jsouce více chápají za jednu hodinu než chlapci za celý týden.

anot. nad rodu Scioppiova

že metoda tato docela hodí se samoukům.

NB.

10. K těmto však potřebám na tak husté jazykem latinským po všelikých úrodech promlouvání ve školách a kromě škol, naskrze potřebí bude tři věci vykonati; předně bedlivě zpravit knížky učebné, předdomí, bránn, sů se všemi sem příslušnými věcmi **pro kterýkoliv národ a jazyk obzvláště.** Latinské sic texty knížek těchto obsahující vyjmenování věcí zůstanou všude týmiž, než třeba způsobiti slovníky a mluvnice těm kterým jazykům vhod po způsobu shodnosti a rozdílnosti, který že řeči národní k jazyku latinskému mají, shledáno, jako patrné z toho, co jsme pověděli v hl. XV.

Aby toho všeho obecně studia jazyka latinského dosaženo bylo, též jest vykonati

(1) knížky učebné všem zpravití státi po metodě této

11. Druhé, t. u. opatrností o užívání týchž knížek přijde způsobiti při pomenutí metodu vyměřující, která

(2) O jejich pak účelnosti státi

poslání zprávy (in-
formatoria, při-
pomenuť)

NR.

náležitě těch jest se jímati knih. Nebo není vlastní kaž-
dému, komu dán úkol jiné vynčovati, aby v způsoby rad
vnikal a sám od sebe prohlédal, kterým kde co místem
jest konati. Napomáhati tedy mají, kterými způsoby
mohou, sprostnější, aby s pravé cesty zblouditi nemohl
nikdo. A tato připomenutí čili návodné knížky
(informatorii libelli) ač námi nyní latíně se
podávají, přece bude užívání jich jako snad-
nější tak ovšem všeobecnější, až budou ma-
teřsky sepsány; jelikož budou moci se hoditi
netoliko učitelům veřejným a soukromým
latíně již umějcům alebrž i oněm, kteří sou-
kromou péčí i studiem samostatným usilují
nabyti známosti jazyka latinského. 4) I na ty
naskrze sluší míti zřetel, žádáme-li, aby stu-
dium latiny právě všeobecným se stalo; nebo
tak o všechny jednostejně nejvíce však o ty hojně se bude
postaráno, kteří bolestí nad ztrátou věku a příležitostí.
Vyspělejší totiž věk ne vždycky potřebuje vůdce,
tam dosáhá, kam mladší nemůže. (Nebo ostaty
s sebou přinášejí, jakož praveno, a smysly krotké i soud,
proto cokoli vnímají, postřhají, ač odklízejí-li se
závady, kterých by ještě sami nemohli odkliditi.

(3) Vyslovování
latinského jazyka;
aby tožné bylo
po národech,
předešl na to od-
dávati sluší

12. Naposledy přáti by bylo, aby užívání
jazyka latinského, jemně všickni rozumějí
národové, mohlo také býti hbito netoliko když
by bylo knihy čítati, alebrž i, když by bylo
rozmluvy míti, též vyslovování jeho aby bylo
jedno a též všem. Nebo nyní rozličné od rozličných
národů jest porušeno a tak sobě nepodobným učiněno,
až i něni muži latíně rozmlouvajíce sobě dosti neroz-
umívají. Jakož prý přihodilo se Augličanu jistému, kte-
réhož, když jal se mluvíti latíně k Josefovi Scaligerovi,
přejal Scaliger: *Pane, já nerozumím anglicky.*
Národ tedy každý nechať opravuje vady, kterých dodal
vyslovnosti jazyka latinského, abychom k oné jediné,
pravé, čisté, Římanům obvyklé navrátili se všickni, (pokud

lze jí z památek vypátrati). Vlachové totiž ať nematou zvuku písmene j a $\sigma\chi$, Franconzové c a s, Baskové b a v, Němci f a v; Angličané a Polané ať vyslovují samohlásky jako samohlásky, ne jako dvojhásky; Polané a Uhři šetřítež s Čechy náležitých přízvuků atd. atd. 5).

Hlava XX.

Že mateřské národův jazyky lépe sluší vzdělávati návodem latiny.

Že vzdělávání jazyka snažnosti lidské bohem jest poručeno, viděli jsme v hlavě I. a v hlavě III. §. 12. Co pak jest jazyk vzdělávati, vyložili jsme v hlavě V. Nebude tedy nepřipadno zase připomenouti, proč přejeme si, aby všeliké pod nebem jazyky vzdělávány byly, neohledajíce se nyní na mysl, protože bez vzdělávání jazyka vzdělávány býti nemohou, (ve zvláštní o tom hlavě XXVII. přijde mluvit) než toliko na jazyk, totiž že proto sluší každý obzvlášť vzdělávati, předně, aby každý sám sobě stačil bez míšení se s ostatními. Druhé, aby všechny pevněji trvaly aniž více tak hrubé samy se měnily ve své podstatě. Třetí, aby hojněji i tak na oči přicházela po všem všudy rozlitá boží moudrost 1).

2. Předně pravím jest si přáti, aby každý jazyk sám sobě stačoval, aby nemusel mnoho odjinud vypůjčovati i tudy se zdáti jakýmsi tapartem spláceným, jakož se stává, když jazyku kterému jest buď nedostatek slov nebo způsobů mluvných, aneb ne nedostává-li se jich, přece často v oběhu nepřicházejí. Odkud se stává, že lidé onoho jazyka s lidmi vzdělanějšího jazyka rozmlouvajíce a pozorněji, že jimi švar-

Proč veliké jazyky národní sluší vzdělávati

(1.) Aby každý z nich sobě stačoval

nejší slova a rčení obírána bývají, je ku mateřtině své přiměsují, když s lidmi svého jazyka mluví; ne že by doma jich aneb i někdy významnějších neměli, než že nevědí, že je mají. To pak proto, že mateřštiny ucvzdělávají. Víť, co zde mluvíť, nežitu zde se dotýkám domácího, svého národu, který přejadruých svého jazyka jadrností na muoze povědom není a ledaco beze vši potřeby od sousedů sobě vypůjčuje 2). Víť že těž lichostrojby jinde ne není, i že také v Němcích tupena bývá uapořád od samých Němců také zde prohledavějších, obzvláště od Schottelia i všeho sboru plodonosného 3); v Polště též od Kuapia a jiuých. Vzdělaní uazývají takovéto nejapné latače míšenci (*μιξοβαρβάρους*), t. j. cizáctví míšejícími; sám pak takový řeči způsob jmenují někteří makaronickým či macharonickým od vlašského slova macherone, což znamená hlupce nebo větroplacha 4). Slnší na to práci oddávati, aby tato nefest z jazyků byla pleněna, i piluť národové následovati zvykali pilnosti Římanův, (u kterých smíchem dojmán býval ten, kdo slova řecká mezi latinská vrážel (jako svěděl Cicero I. de Offic.), i aby vodu píteli z cisternu svých a prondy ze studny své. 5)

(3.) Aby více od své podstaty nezacházely

3. Druhá přičina, proč ua vzdělávání obecných svých jazyků chutně se máme vynasnažovati, jest, abychom nedopouštěli jim tak ustavičně se měniti a zvrhati jako posud, obmyslemež spíše dobrodiním potomky své, kterým jsme nebyli obmyšleni předky; totiž aby uám v památkách k uim promlouvajícím rozuměli, i tudy aby lépe způsobováno bylo věků, co jich snad ještě ostává 6).

(3.) Aby po všech jazycích rozšířila boží moudrost, všem přícházela na oči.

4. Naposledy, aby mnohotvárná boží moudrost která v rozmanitosti věcí, povědění, jazyků odivnními způsoby se rozlévá, lépe také zde světu se projevila, i aby nadutost některých snadněji opadla, kteří i z jazyka sobě se zalibují, jinými pak lidmi zjevně opomítají 7). Nebo tak staue se patrnó, že bůh jest bohem všech, který jakož vykázal národu každému místo k obývání

náležitými k životu pohodami opatřené a jakož dal kde komu mysl vedle věcí svých všude ku vzdělávání mysli rozprostřených; tak i jazyk s příčinami vyhledávati kvítků jazyka tak neb onak. Dotekli jsme (v hl. IV. §. 36.), že sotva který tak nešťastný jest jazyk, kterýžby nějakých vlastních drahokamů neměl a přispěti čím tím nemohl k obohacení pokladu společného. Což však nemůže prve vysvitnouti, než až všeliké jazyky počnou se vzdělávati hedlivě. 8)

5. Aby pak počaly, metoda nejnovější jednak skýtá příčiny, jednak ukazuje způsob lépe než posavad. Nebo potud nic při tom nebylo jistého; národ každý jakož náhoda i příhoda sebou nesla, tak svých věcí buď dbal anebo nedbal, anebo hledal-li čeho lepšího, hledal toliko od nejbližších, od Řeků Latínové, od těch my ostatní 9). Avšak nyní všeobecná jakási brána počíná se otevírati všem, by prohlédáno bylo na vše, co jazyk kde jaký může učiniti sobě dostatečným, zprávným, krásným. Promluvíme nejprv o příčinách.

Ka vzdělávací jazyků metoda nejnovější poskytlá i příčinu i způsob.

ND.

6. Jelikož toho dosaženo, že tato metoda jazyků zalibuje se národům, přáti sobě bude arci národ kde který, aby tyto nálevky latinského jazyka, předdomí, brána, síň k jeho také potřebám vhodně upraveny byly. Což když jiným způsobem státi se nebude moci, než aby tytéž knížky tak paralelně na své překládali jazyky, pokusí se o to každou měrou. A za pokusu poznají hojnost svou nebo nedostatečnost, ozdobnost anebo drsnost i spořádanost nebo zmatečnost, což dá příčinu, aby nedostatky vyplnili, drsnosti vyhladili, zmatečnosti v řád uvedli a tak teprve všechny své věci lépe zpravili; jmenovitě když pokusí se způsobiti zprávné věci vyjmenování, budou musiti hedlivěji (než snad kdy prve) uvažovati rozdílnosti věcí a slov a

Nebo podjímání se budou věrku příklady vztahování pouze metodou jazyků ku svým nástrojování potřebám

pomyslet, kterak případně by bylo slova jednotlivá nastrojovati ku věcem jednotlivým. Za spisování slovnků (na způsob latinského) shledají, že také v jejich jazyku jsou slova některá prvotná, některá od nich odvozená, prostá nebo složená; což příčiny poskytne, aby kořeny svého jazyka vystíhali, odvozených pak a složených zprávně třídy pořádali. Když mluvnicki harmonicko strojice obyčejů svého jazyka šetřiti i je paralelně k latinským stavěti (nebo naproti stavěti) budou mít, nebude moci živou věc se státi, aby pravidelností a nepravidelností svého jazyka, na které snad nikdy prve pomysleno nebylo, nepostíhali a nevodili ve společné všeobecné mluvnice pravidla (buď jakožto, příklady neb jako výjimky). Naposledy až dospěje se sňě, dá hojnou všem žatvu i látku, aby po úslovích, tropech, příslovích (adagia) svého jazyka se sháněli a je v řád uvodili i to vše naposledy lépe k potřebám nastrojovali. 9)

*A budou mít
vzory hotové.*

7. Anž toliko ku lepšímu svých jazyků vzdělávání metodou nejnovější příležitosti dojdou národové, i vzor budou mít hotový, kterým by se řídili; totiž ony právě učebné knížky předdomí, bránu, síň, latíně sepsané. I budou je povinni nejprve ve své jazyky překládati, pak hojnější své dostatečnosti vykládající sepisovati vyjmenovávati věci plné a slovník plný a mluvnici plnou i naposledy překládati spisovatele dobré, historiky a jiné v řeči své. O jednotlivých kusech připomeňmež něco.

*Překládati něco
a jazyk na jazyk
není činná zan-
dujón.*

8. Překládati něco z jazyka do jazyka (ba i teď připomenuté knížky do jazyků národních) není činná snadným. Což nanutá apoštol pokládá obratnost při vykládání jazyků mezi zvláštními ducha svatého dary (1. Kor. XII. 10.); protože totiž jazyk kde jaký zvláštní nějaké do sebe má vlastnosti, kterých zevrubně šetřiti nelze ledakom. A tak bůh tehda, když zázračně dary rozděljuje vtělenou svou mondrost oslaviti chtěl, i to chtěl ku darům svým připočísti a chce i ještě podnes, ač toho nemílí neobyčejným

nadchutím než obyčejným práce během; a poněvadž obyčejným během, tedy nic nezbraňuje to v němství uvéstí. Vizme tedy, proč překlady z jazyků často bývají nesnadny, a kterak lze práci tuto oblehčiti; předně při prostém věci vyjmenování, pak ve rčeních a pořekadlech (adagiích).

9. Kolikrátkoli něco z jazyka toho do onoho jest přelévati, tolikrát naskytá se něco co do slova lze přeložiti, něco co po smyslu, ozdobnost a jadrnost (jako jsme připomenuli ve hlavě XI. §. 25.). Nebo když ve větě přirozená jest řeč a vlastní, obě slova lze přeložiti vlastně, jako pes štěká *der Hund bittt*. Když rčení jesti čili úsloví, druhého slova nelze přeložiti vlastně než jakýmsi jiným slovem rozličného cos vyznamenávajícím, jako: scribam agere nemáš překládati činen *Schreiber thun* než činen *Schreiber geben* nebo čin *Schreiber sein*. Když pak jest pořekadlo (adagium), nelze přeložiti ni jednoho ni druhého, slova vlastně, jako, nec vola nec vestigium, gar nichts. Anebo chceš-li přeložiti pořekadlem *weder Zief noch Strumff*. (Nebo kdybysi chtěl slovo ze slova *weder* čine hole *Hand noch ein Fußstapffe*, živá duše mezi Němci tobě nesrozumí jakož ani Latinsk, přeložíš-li ono pořekadlo německé neque pednuculus neque caudex.) Někdy však rčení nebo pořekadla (adagia) dvon nebo více řečí se shodují slovy a smyslem; než tehda vůbec jazyky vypůjčily je sobě od jazyků. Odtud a Řeků (v novém zákoně) v hebraismy, u Latinů s grécismy, u nás ostatních s latinismy nebo grécismy nebo hebraismy atd. se setkáváš. Čeho všeho nemáš-li kdo bedlivě rozeznávati, nebnde moci za dobrého odbývati překladače, mráкотou zaslouf rozum a násilí učiní jazyku druhému. Postupme však ku prostému vyjmenování nejprve, proč tu překládání častěji stává se nesnadnějším, a kterak nesnadnost překonatí.

10. Při pojmenování věci nelze vždy slovo jedno prosté přeložiti slovem jedním pro-

*1 překládaje nat-
vického do slova
převoditi a proč?*

*Ve rčení či úsloví
druhé tolik slova*

*v pořekadlu ni
jednoho ni dru-
hého*

*Vyjmenování
věcí, 1. ro.2. ne vždy*

*nenadno překlád-
dávati* stým, buď proto, že slovo jazyku druhému
naprosto chybí nebo proto, že chybí ve všem
(1) *že často slova
není* všudy totéž značící. Chybí naprosto, buď proto,
že věci na oněch není místech, která by ku pojmenování
svému příčinu dala, jako nám Evropanům před tím
(nebylo) rostliny tabáku, nebo proto, že národ některý
neměl dostihu nebo pše rozdílností při věcech pošetřiti
a vyjádřiti, že nehrubě vzdělaným národům přemnohých
není jmen věcí přirozených, řemeslných i mravných. Než
i obecných jmen některým se nedostává u př.
Brazilianům slova **bůh**, Uhrům **kov**; Němcům a Polanům
corpus tělo (pokud rozumí se o všem hmotném, o kame-
nech, vodě, vzduchu), Řekům (což vysvědčuje a vysmívá
Cicero) **ineptus** atd. atd. 10)

(2) *aneb chybí ve
všem všude totéž
značící* 11. Někdy jest před rukama slovo, avšak
ne totéž ve všem všudy značící. Tak hebrejské
chasid značí i zbožného i dobrého i svatého,
což u nás rozdílného cos jest. Než i latinské pietas
nelze přeložiti ni řecky, ni německy, ni polsky jedním
slovem, kteréž by na velikém místě postačovalo. Nebo
značí lásku účinnou k bohu a k rodičům a k vlasti.
A takováto slova vyznamenání neomezeného
neb oddaného k rozličným věcem pravdě po-
dobno, že ve všech naskýtají se jazycích i
dělají metafrasi plzkou.

(3) *Souznosnými
slovy národ nad
národ bují* 12. Naposledy souznosnostmi národ nad ná-
rod bují i působí, že druhý ten neb onen po-
pobného cos dělati uestaňuje; u př. Němcův
Stoß a Přerdt. Latinsk nikdy nepřeloží dvěma rozdílnými,
vždycky jedním, protože jedna to jest věc (equus). Tak
Latinskův **gens** a **natio**, nikdy nelze Polanům a Čechům
přeložiti jinak než národ, protože na vyjádřenou věc
jedné nemají než slovo jedno, a to stačí. Němci pak
nemají ani jednoho těmto se vrovňavajícího, i proto
překládají obecnějším oním **Volck**, (které národ znamená),
nebo jímají se latinského, cín **Nation**.

Překládá o táčení 13. Ředidlem tedy budiž všeobecným: Věci každé

zvláštní a od jiných rozdílné sluší dáti zvláštní také případné a od jiných rozdílné pojmenování, abychom uceui nebyli^{věci každé pojmenování vhodného} buď němými býti neb obhovory čas mařiti či naposledy rozdíluoznačenostmi věc zatemňovati.

14. Než odkud přijde bráti slova, kterých^{Ku doplnění slov, kterých jazyků není, cesta troji} jazyk ten, onen, tu ten jest prost? Trojí jest cesta. Buď nechať slovu známému věc některak podobnou vyznačujícím dá se vyznačiti i ta podobná, uebo uechať zachová se slovo druhého jazyka, přihodu-li jest, aby obráno bylo, nebo uechať naposledy tvoří se slovo naprosto nové na vyznačenou toho, co má vyznačovati, zvláště připadajcí. Tak Latiuové velmi žravou rybu pojmenovali chtěce prozvali ji vlkem, vypůjčivše sobě jméno od šelny žravé. Nerost pak, který lze kovati a taviti, aby pojmenovali, vypálčili sobě slovo metallum od Řeků, ti od Hebréův i zachovali je sobě naposledy Němci. Než Čechové utvořili sobě od kořene svého kovám velmi případné slovo kov, což vyznač-nává to, cokoli lze kovati. 11)

15. Nejposlednější tato cesta jest nej-<sup>(1) s hláskou věcí neb jiné vlastno-
stí některé,</sup> lepší, buď že sic slovo ono nové tvoří se po hláholu, vydává-li jaký, věci, již jest pojmenovati, jako *κώκκς* cucus (cuculus) *Quffug* atd. 12), aneb od kořene nějakého bez téhož jazyka, který do sebe moc má vyjádřiti podstatnou nějakou vlastnost věci, kterouž jest pojmenovati, kterak bombardé (od bomby žhavé) a monocerotovi (unicornis, Einhorn, jednorožec, od jednoho totiž rohu, který na čele nosí) atd., vhodně jména dána jsou, i že dávati lze v jazyku kde jakém, jisto jest, ač není-li jazyk sám do konce prost odvozování a skládání; slovo tvůrcové však^{jeu at vystřídán se tím nepojednotí a nestoár jedi sloves} příliš opačně sobě vedouce, ač nepřekřepčují-li, co že se stává (neb aspoň že se stalo), ukazuje obecná nomenklatura onde a onde; příkladem budiž: onomu rodu zajecím, který podzemské sobě podrýváje průkopy lůžka sobě po slujích stroj,

dali dosti vhodně latinové jméno *cuniculi*, kteréžto slova vypůjčivše sobě Němci řekli *Äünigd*. Než když neprávě domníváno se, že jesti zdrobnělé od *Äünig*, jmenovali nerozvážlivě jej Čechové králík a Polané krolík (t. j. zdrobnělým slovem od král). Tak habešinského císaře jejich jazykem *Preto-Jan* (t. j. *Pretiosus Johannes*) nazývaného prozvali beze všeho důvodu a pravdy němečtí kosmografové neprávě slovo ujavše *Prister Johann* a čeští kosmografové jich následující kněz *Jan*. Takové tedy slov nestvůry sluší odvarovati zpravující rozumně vyjmenování věcí. 13)

(2) *vypůjčování
známého slova
vící druhů, co
však plodí obo-
jetnosti*

16. Není-li jazyk v odvozování a skládání jednotejně šťasten, přenášívá slovo věci podobné na podobnou, co že jest při dávání jmen věcem cestou prvon, pověděli jsme. Tak Hebreové přenesli slovo jazyk (*leschon*) na vyznačování předhoří a zátoky mořské a mnohých podobných věcí. Avšak taková nomenklatura neslušně bývá chváleua, proto že hřeší proti ředidlu teď předestřenému (§. 13.), a že naplňuje řeč obojetnostmi obírajíc slova významy nedosti zřetelná, až divem jest, že jazyky odvozováním a skládáním hojně přece dali se ohaviti takovým výpůjčkám a obojetnostem. Nebo že mnoha takovýchto slov u Řeků, Latinů, Němců, Slovanů se vyskytá, není neznámo. Než kterak jinak mohlo se dít, když jmen věcem nedávali ni titěž, ni touž dobou ni rozumnými věcí návodem než příčinami nahodilými? 14)

(3) *vypůjčování
slov od národů
aných, od kterých
věci nás dosáh-
ly.*

17. Méně nesmyslnosti do sebe má cesta třetí, věcem, které odjinud přicházejí, jména ostavující oněch národův a jazykův, ode kterých přicházejí. Ač pak, protože od kořenů neznámých pocházejí, význam sebou jako zavřený neson, přece proto, že mají jméno od jiných rozdílné ku věci od jiných rozdílné, činí dosti ředidlu našemu (§. 13.). I stává se nad to, že slovo cizí cizí věci jesti známkon, když, odkud dostáváme věci, odtud i jména

věci, jaká jsou u nás (pepř, zázvör, bezbar, tabák, mumie, cifra atd. 15). Ač by tedy lépe bylo, aby jazyk každý přesen byl i oplýval slovy ve všem všude významnými, t. j. ze vlastních kořenů odvozenými, přece zhořá netřeba, abychom zde příliš pověreční byli. Anobrž jiná ještě v tom jest výhoda, že tím z působem zmatku ujímáno bývá, když více slov více jazykům společných se stává.

18. Naposledy soudím, že sluší připomenouti, že *Jazyk latinský nepostačuje všude za příslušný ostatním příklad.* jazyk latinský, ač jeho úvodem (po metodě této) ostatní náležejí bronsiti, přece všude nestačí za příslušný vzor, poněvadž i on kde někde jest nedostatečen i ostavuje vyjmenování věcí mezerovitým. Příklad dám: nedostatečnost umění při řemeslníku vyjadřují čacký Němci Šudler nebo Šudler nebo Štümpler (Čechové slovy humplíř, štuhař, hudař; ale marně hledati budeš jim vrovňavajícího se slova některého latinského. 16) Též: od coecus, surdus, claudus Latínové tvoří odtažitá coecitas, surditas, clauditas; právě, avšak proč i ne od mutus, mutitas? Naši jazykové to mohou, německy přidávaje koncovku heit, česky ota (Mündheit, Taubheit, Yämheit, Stummheit; slepota, hluchota, chromota, němota atd.) Latínové aby nedostatek vyplnili, chytají se slova řeckého ἀφωρία, avšak kteréž ani toho hned případně neznamená aniž do sebe má zračitost vyznamenání svého (ano nepochází z kořene Latínům známého). Při vzdělávání tedy jazyků národních po zákonech metody této toho obzvláště šetřiti přijde, aby jazyk kile jaký svého, vlastního dobýval bohatství i následoval svých vlastních povah a zákonů, aby místo vzdělávání jazyků nevzcházelo jazyků mšeni a rušení. 17)

19. Aniž pak třeba bude zpravujíc vyjmenování věcí po mateřsku ku domácí potřebě šetřiti těsně krátkosti v latinské bráně jazyků ostříhané, lépe bude volněji při tom si počínati, je-li aby vyjádření každé *Spíše tedy kile který četší povah a dostatečnosti.*

věci se všemi s ní se vázajícími bylo plno a zřetelno. I takovéto plnější koué vypsání než jaké jest ve stati 169. (brány latinské), hle zde! Ein Pferd ist ein Last Vieh, damit die Menschen sich selbst oder ihre sachen geschwind von einem ort zu dem andern bringen können. Wird sonst ein Ross genennet; und wan es sehr groß und stark ist, der Gaul. Ein verschütteneß Pferd nennet man einen Wallach, ein ungeschütteneß, einen Heugß. Die Pferde mutter heißet eine Stutte oder Kobel; ein junges pferdlein, ein Füllen. Ein geiles ungezähntes hart manliges Pferd reitet man nicht gern; vielweniger eines, welches da stolpert; gern aber einen Gänger, der den troß gehet und noch lieber einen Belter, der sanfft trägt. Man muß es am Hufst mit Eisen beschlagen. Wenn es erhoffet, schläget es mit den Füßen hinder sich auß und alsdenn hütte dich. Česky: Kůň jest robotné hovádko k rychlému sebe a věcí svých z místa na místo přenášení. Veliký a silný slove škapa, řezaný valach, neřezaný hynšt; samici jmenujeme klisnou a kobyloú, mladého koněčka hřibětem. Na bujném, plachém, tvrdoústém neradi jezdíme, ovšem na klesavém. Rádi na šlapáku, který šlapem jde, a ještě raději mimochodníku, který lehůčce nese. Podkovy mu dáváme zespod na kopyta. Když se rozlobí, hází zadníma nohama, a tehdáž hleď se. 18)

*Užitek vzdělaného
doma jazyka*

20. Užitek tak doma vzdělaného jazyka národu kde kterého byl by znamenitý jednak ku zapájení vš mládeže známostí rozličných věcí jednak k oblehčení studia latiny. Učítat by se totiž školní mládež snáze rozdílnostem při slovech i příčinám při ohýbání vedle jiných mluvnic tajemství v jazyce sobě prve známém, mateřském, než nyní v jazyce nepovědomém. I nestalo by těm, kteří by do latiny byli zavedeni, než šetřiti všude rozdílností od mateřštiny. 19)

Hlava XXI.

Že mnohojazyčnost po metodě nejnovější lze ovládnouti.

Že několik jazyků umětí slávu jest, vysvětluje příkladem Katoua, Mithridata, apoštolův. Že spolu však to nesnadno, tomu na důvod jesti, že řídcí jsou mnohojazyční. Anobř na onen čas byl Kato trojjazyčný odívem svým občanům (Alst. 1510). Že pak několika učiti se jazykům nesnadno jest, tři má příčiny. Předně, proto že jazyk každý jakýnsi jest celkem, veškeren obor věcí v sobě obsahujícím i tím právě zaměstnávacím mysl všechnu, (která tak velice v míru ku věcem učiněna). Odtud ten, který nejprve vchází sází se z onoho přirozeného práva, aby to, co nikoho není, bylo toho, kdo se nejprv uvazuje, těšiti i všeliké myslí kouty zaměstnati, aby sám panoval. Druhý-li nad to přijde, jmu bývá přichozím a podružným, kterému sic místo pouštěno bývá, avšak jako druhotnému. Vchází-li jich ještě více, státi se nemůže, aby se neuhlumovaly, nezapletaly, nezastěňovaly, nezasloňovaly, anobř aby nestaly se jazyky než jazyků kousky (jakož prve jsem připomněl ve hl. VII. §. 2). 1) Druhý, aniž jest podstatné a vhodné spojitosti jazyku kterému s věcmi, což vysvětluje, že podobnými hlasy praepodobné vypovídají věci a na odpor zde, onde, tam, i že proto sebe a pojmy myslí o věcech i tím myslí matou. Tak hláhol *pes* Latinům značí nohu, Řekům chlapce, Čechům psa, Hebrům zlato, Němcům zlo nějaké, jiným snad jinak). 2) Naposledy ani mezi sebou nemají spojitosti nějaké nutné leč suad ty, které příbuzny jsou, vznikše od společné některé matky. Avšak shledáno, že příbuzné jazyky více sobě vespolek takměř překážejí nežli něco dále rozsazené zvláště u vyslovování. 3) Což na jevě příkladem německého a flauského jazyka (kte-

Několik jazykům se učiti nesnadno na třech příkladech.

1.

2.

ND.

3.

rážto oba, aby dokonale uměli řídit jsou; i též přichází se jiným vespolek příbuzným).

kteří metoda nejnovější buď zmiňuje nebo jich nijmá

2. Poučevadž však třeba více jich uměti (pro obcování s rozličnými lidmi, a že žáduj sám sobě a věcem i ku nabývání plnějš moudrosti nestačuje); vystižená jazyků metoda dobré poskytlá léky, kudy více jich lze se učiti bez trápení vtipův i bez maření věku, totiž učeno-li se jim bude za věku dětského, kde obraznost a paměť bují (hl. X. ředidlo CXLI.) a metodou touto, kteráž všeliké jazyky uvodí v jakýsi parallelism s věcmi, myslmi i s nimi samými. S věcmi: provádějí v každém jazyku pořadem věcí jedním všecka vyjmenování věcí. S myslmi: zpravují podobný rozbor jazyka kde jakého podobnou tomu slovníkův úpravou. S nimi vespolek: vždy tkají po týchž mluvnických pravidlech osnovu jazyka každého, aby tajiti se nemohlo, co všude jest podobného nebo nepochodného.

Jen buďtež všeliké jazyky, kterým prospívá se učiti, v tento parallelism vedou

3. Dosti by tedy zdálo se postaráno býti o studium jazyků všeobecné, kdyby úrod každý vydal předdomí, bránu i síň latinského jazyka, vše vystrojené zevrubným jazyka svého parallelismem. Nebo tak bude latinský jazyk prostředníkem a vykladačem všech sester i pravdivým bude zde také tento výrok: Kterékoli věci dvě (ba tři, čtyři, deset, sto, tisíc) v třetím jednom se srovnávají, srovnávají se mezi sebou; zvláště kdyby se práce ua to oddala, aby všeliké každého jazyka rozdílnosti od latinského vyšetřeny byly, žádná pak neuntajena, o čemž uaději máme, že nebude tak hrubě nenasnadno toho šetření při tak stálém a zevrubném parallelismu.

To správně-li se, snadno bude každému přemnohým naučiti se

4. To zpráví-li se i uvedou-li se řeči národův v tytéž přivory, snadno bude každému naučiti se jazyku kterému koli třeba i nejzazšího koutu světa, neb i několika, anobř přemnohým (sezna-li kdo, že mu to na prospěchu bude); i bude lze také tímto způsobem rozšířiti obcování národů (což daleko patří). Soudíme však, že při

mnohojazyčnosti těchto následujících jest
šetřiti věci.

5. Předně aby nikdo ředidel metody ne-
rušil důvěrně sobě, že jazyku některému lépe může
se učiti jinak, než metoda radí, uýbrž aby po vyměření
jejím od základů náležitě položených osnovou řeči přiro-
zené dobře zpravenou směřoval k okrasám a moci jazyka
i teprve pak k obírání se spisovateli, ano aby ua žádném
tom stupni odjinud nepočínal než od textu, ježž má pře-
kládat slovníkem, na žádném nevyklučoval studia mlu-
vice. O čem směle vypovíráme ouo Quintilianovo para-
doxon: Ne časy škol, než dobou života končí
se studium a cvičení mluvuické. Namítne-li mi
kdo příklad Josefa Scaligera, o kterémž Doruavius (po
jiných) vypravuje, že mimo sebe pustiv grammatiků
zpletky, jazyky po jazycích sobě probíral, i vyloží-li nám
ve zlé že my ua mluvuici všude tak dotíráme, odpovím:
Dotíráme, ale beze spletek. Aníž pak souditi
sluší, že Scaliger naprosto žádného zřetele ku mluvuici
neměl, než volil pravidla sám sobě vypátrati čítaje spi-
sovatele, proto že shledával, že běžná pravidla jsou
spletena, a že on jimi se zaplétá. I jest-li komu jedno-
stejně zdárný vtíp, nechať cizím se neváže, pak-li uie,
ať se nepokouší opomítati úvodem.

6. Pak, ueradíme uikomu na dva ueboli
více jazyků spolu oddávati práci, ana toho ře-
didla didaktická (CLXII., vym. 2. a řed. CLXXX.) zjevně
zhajují. A v tom smyslu nemůžeme posvědčiti Eras-
movi, který se domnívá, že lze řečtině hned
s latinou se učiti i snáze obě spolu pochopiti
než jednu bez druhé. (S počátku knížky o způsobu
studia de Ratione studii). Tomu odporuého cos ukazuje
počínání si Josefa Scaligera, kterému ku vypo-
řádání tolíka jazykův a nmění to jako tajným bylo
uměním, že nikdy jednou dobou na více jich se neod-
dával než na jeden, jak pronesli o něm lidé tajnějších
jeho studií svědomí. A v této příčině o slovnících

*Šetřiti však studí
při mnohojazy-
čnosti
(1) aby při stu-
diu každé řeči
metodicky se
předce šlo, t. j.
po stupních
[Viz však posled-
nější myšlénky
Přelouč 4)]*

*(2) Aby jednou
dobou tolíko na
jeden práve byla
oddávána.
(Erasmus)*

(Scaliger)

(Rozmíná mno-

*hoojazyčný-
pochluba než po-
třeba)*

mnohojazyčných (jakýmž jest Calepinův XI. jazyků) neostýchám se vypověděti, že větš jich jest pochlu-
ba než potřeba 5), buď že zření máš na učně, buď že
na rozpomínající se (na to ono); jelikož ony matou,
tyto obmeškávají, ano nepohnuto ředidlo ouo: Nená-
leží smyslům mnohých věcí pojednou umí-
tati i zkušené ukazuje, když kdo na pospěch slova
některého jazyka mezi několika jazyky bledá, že se mu
pospolu naskýtá, čeho uhlédá; a toho když přece proto
ohlédávati, i teprve, když vidí, že k jeho mluvě jest
nepříslušno, pomůže toho k jinému něčemu přecházeti
musí, i stává se obmeškání.

*Slovníky mnoho-
jazyčné ku po-
třebě mnohojazy-
cůch kterak
psáti*

7. To však že se státi může, auobrž má (třetí),
neodpíráme, aby slovníky mnohojazyčné jakož
i mluvice psaly se ku potřebě mnohojazy-
čníků, t. j. těch, kteří prve jazyků nesnadnosti již
překonali i ničeho tak hrubě uhlédají mimo větší
světlo a uocí (při jazycích, kteréž pochopili a postihli).
Těm jistotně s velikým prospěchem i s velikou rozkoší
rozdávají se slovníky mnohojazyčné, aby roz-
ličná věc pojmenování i slov rozličná etyma pozorněji
jednak mysl bavili krásnou na mondrost boží a činnost
dávných lidí podívanou i uvažování, jak rozličnými
cestami k téže věci lze dospěti, jednak aby něco pros-
pěli při poznávání věcí samých. 6) Jelikož sotva které
slovo věci které v některém jazyku nerozváživě dáno,
čeho nejsme-li uopovědomi, ledačemu nás může to pon-
čiti. Ukazuje to týž Matyáš Martinus 7) ve
svém slovníku filologickém (jako při slově bůh atd).
Aniž bez příčiny psal Tomáš Hayne (ve své rozpravě o
příbuznosti jazyků, ve stati X.) Od času Zigmunda
z Jelení, šlechtice českého, který prvý slov-
ník symfonický (slov latinských, německých,
slovanských, řeckých) v Basilei 1537. do tisku dal,
tak prý znamenitého vzrůstu dostalo se
jednak poznávání jazyků posvátných, jednak

*(Matyáš Marti-
nia, Tomáš
Hayne, Sigmunda
Jeleního slovník
symfonický)*

vykládání jejich příbuznosti, až se zdá, že jeho potůčky v řeky vzrostly atd. 8)

8. Plna také lahody byla by mluvnice všeobecná, harmonická tak zřízená, aby pod týmiže společnými pravidly jakožto vyšetření pokládáno bylo to, cokoli zvláštního má který jazyk, n př. kdyby ku pravidlu. Nominativ srovnává se s přičiněným slovesem (činnosti nebo trpnosti své) číslem a osobou, přidáno bylo vyšetření (1.) Hebréům i rodem, jakož i Slovanům co do minulých časů, které u nich i rodem rozeznávány bývají, jako: byl muž, byla žena, bylo dítě. Vyšetření (2.): u Řekův nominativ množného rodu středního připouští sloveso jednotného čísla: *τὰ ζῷα τρέχει*, Animalia currit. Vyšetření (3.): Když jmenovati nechceme, pokládáno bývá sloveso toliko Řeky sic, Latiny, Slovany v množném čísle *μασί*, ajunt, povídají, Hebréy však v jednotném, jako Isaiáš VII. 14. a jinde. Němci pak pokládají nominativ neurčitý, *man, man sagt* atd. Tak k tomuto pravidlu: Sloveso činné řídí akusativ má přidáno býti vyšetření, Čechům sloveso činné, kladné řídí akusativ, záporné genitiv, jako vidím bránu, nevidím brány. Tak pod táž pravidla lze uvést jazyky všelike ku znamenité jazyků samých ozdobě a výhodě, ku větší ještě mnohajazyčků potřebě a zábavě. Nebo libě a velice hbitě dávalo by se studium přemnohých jazyků, a to tak, že by ledakdo lépe znal všecky, kteréž by znal, než že my nyní známe jednotlivé. 9)

9. Zdá se však, že připomenouti sluší, že jesti studium jazyků jakkoli ulehčené slušně zříditi, aby někdo příliš k němu nezažehl se. Příčina toho jest, že, jakkoli by studium jazyků rychle předse šlo, že přece nemůže jíti beze ztráty času věcem náležitého. I zaučestkuává se sama mysl i paměti chopnost slovy tak, že k věcem

Mluvnice všeobecnou harmonickou jak jest přáti mnohojazyčným.

NR.

(9) Studia jazyků nutkovávat, abychom k studiu věci netupěli

(Mithridates
stál tak hrozně
mnohojazyčen)

snad nehrubě postačí, ještě o věci hlavnější má býti péče, jakož hlavnější jest jich užitek. Jistě čím více kdo jazyků sezná, tím většího jest se mysli zmatku obávati, jakož toho neznámy jsou příklady, že na cosi tupého a pitomého vyšly vtipy, studiem mnohojazyčnosti příliš zaměstkuané 10). Namítne-li kdo příklad Mithridata, krále na Pontu, o kterém Plinius vypravuje, že uměl řeči dvacíti dvou národů, kterými vládl, odpovím, že to vypravuje Plinius, ale za cizí zářnou. Nebo vychází jistě nade všecku věru, aby tak nepatrná na zemi krajina, po které se jeho říše prostíraly, tolika jazyky rozdělené měla úrody. Mohla to býti nářečí jednoho, dvou, tří jazyků, jako kdyby kdo nyní v Německu chtěl se honositi, že jest mnohojazyčen, protože rozumí Flamům, Falčanům, Švýcarům, Švabům, Bavorům atd., také by setkal seznam hodný, zvláště kdyby k tomu přistoupila povědomost a zvěhllost řeči švedské, danské, islandské, anglické. Než byť i Mithridates tolika jazyků znalým byl, přece to bylo do povahy jeho tak rekovné rovněž jakož ostatní jeho divné činy tak zvláštního něco, že nedá se následovati. 11)

10. Na které pak nejhluvější jazyky sluší někomu při oddávati, dosti zřejmě může býti z toho, co jsme pověděli v hl. IV. §. 31.

Hlava XXII.

O prospěšnosti metody nejnovější ke studiu realným.

Studium jazyků
má se zkoncentrovati
na studiu věcí

O veškerém jazyků studiu domníváme se, že sluší slyšeti tento výrok Senekův: Nemáme se tomu učiti, ale naučiti. Což tedy to bude, čemu po všeckem životě sluší se učiti? To toliko: věci konati, i aby konati lze bylo, prve jim vyrozumívati. Studium tedy

jazyků vyjde u studium věcí? Naprosto jako cesta v konec svůj. Na um to dává apoštol když ke Korintským svým v daru jazyků sobě se zalibujícím píše: Chtěl bych pak, abyste všickni jazyky (rozličnými) mluvili, ale však raději, abyste prorokovali. Nebo větší (jest), jenž prorokuje, nežli ten, kdož jazyky (cizími) mluví (1. Kor. XIV. 5.) A toť jest, co jsme mezi povahami metody jazyků nejlepší položili, aby přímo k věcem vedla (IX. §. 4).

2. Moudrość arcí, příčinou kteréž pouštění býváme do školy světa, nezakládá se na povědomosti jazyků než věcí; jazyky jsou činnem toliko na propravovanou ji z lidí do lidí. A tomu tajemství kdož uerozumějí, stavují se na prostředcích k účelu místo u účelu i stráví život ve studii jazyků (uěb i jednoho jazyka latinského). Kteří rozumějí a vidí, že ku věcem mají sobě jazyky cestu strojiti, ti nesnadností mnohotvárnou se zamotávají, že těchto zmol hbitě nemohou přeskočiti i dosti časně ku věcem přicházeti, aueb aspoň ve studium věcí provedeni jsouce uové shledávají spletky, rozličnosť metod.

Moudrość ne na znalosti jazyků nž věcí založena je má nyní přehledky:

- 1.
- 2.
- 3.

3. Naději máme, že na to všecko metodou nejnovější lék jest hotov! Nebo prvním oněm nedoponšti se u jejich balvanech mluouti, když hned od prvního přístupu na věci šetřiti navykáui jsouce láskou k věcem navnázováui bývají. Druhým dlouho v tom vězeti netřeba, když ke spisovatelům realie vypisujícím nalézají přechod hbitý, bezpečný, lsbězný. Tam pak vejdouce, třetí mohou všecko naskrze pronikati, základův a osnov věcí šetřiti i spisovatelů spisy, věty a obvěty rozbíráti znalí jsouce (což k víře nepodobuo, co světla zauěcnje).

kteří metodou jazyků nejnovější se osvětlují

4. Nač mnohými slovy? I ty tři kusy, kterých Plato do snažného o moudrość pohledával, aby byl učení žádostivým, pravdy milovným, práci trpělivým, sotva bndou moci chyběti studujícímu po této metodě předebrání moudrości (jazyky) provedeném. Nebo navnazen čistě jsa počátečnou, avšak

Nadje jest, že Platonovi ládo- stí j-čí studií moudrości se zde dosti činí.

1. základnou věcí rozličných známostí zanítí se láskou ve
2. více pronikati. Příčiny pak věcí vystihati oměje bude
3. pravdymilovným. Prací naposledy ustavičnou po několik let pocvičen jsa bude prací trpělivým. A kamkoli se obrátí rád prohlašovati bude, jak velmi to prospívá, že od základů bylo počato.

Tato metoda jazyků i za normu jest při studiu věcí.

5. Že to pravda jest, uvažují znalí věcí oceňovati a víru o tom vzbudí věc sama. A přece ještě to uení ono, o čem v nynější hlavě podjímáme se mluvit, proto že nebereme před sebe chváliti, čeho metodou touto vyučení jazykům docházejí, než ukázati, kterak tuto právě jazyků metodu vhod upravit lze také ke studiu věd a umů snadnou prací i s prospěchem bytným. Pouévadž totiž již s počátku pokládali jsme mezi povahami metody jazyků nejnovější tuto, aby byla právě obecnou nejednomu jazyku, nýbrž všem, aniž jazykům toliko než i umům a vědám kterýmkoli příhodnou (v hl. IX. §. 6), toho tedy že již docházíme, jest prokázati. Ač jaká toho potřeba, můžeme, žeť zřejmo.

Vědám, umům, fakultám podobně lze učiti a se učiti

6. Nebo studium každé věci, vědy, umy až i veškeré fakulty (filosofické, lékařské, právnické, bohoslovecké) že nejprůpadněji lze rozdělit na podobné přestávky a cíle (počátek, prospívání, dokonalost čili základy, stavbu, ozdobu) jesti na jevě; i ovšem, že k podobným cílům podobných pohledává se prostředků čili stupňů nebo schodů průpadně totiž zpravených podle předdomí, brány, i síně naší; a naposledy že může a má všemu tomu podobnou cestou vynořováno i se učeno býti, po textu totiž čili příkladech, aby vše, co jest a nebo dělati náleží, ve způsob historie uvedeno jsouc patřně se vyskytalo; a po vyměřeních či pravidlech, aby o všem, co jest nebo dělati náleží, nepochybně známo bylo, kterak jest aneb dělati náleží a naposledy po ukazatelích čili sušších, aby vše po abecedě spořádáno jsouc po-

hotové bylo ku všeliké potřebě nalézání, obnovování i v tom se cvičení. Takovéto nástroje na všechno co vědět a dělati sluší, kdyby byly přistrojeny, a to plně, aby ničeho se ne nedostávalo, a bedlivě spořádané, aby ničeho nikde jinde hledati nebylo než na místě náležitém; a ve všem všudy pravé, aby nic v omyl zavoditi nemohlo, čeho více by si žádal.

7. Jistotně kdyby tak postupovati chtěli filosofové, lékaři, právníci, bohoslovci, mohli by všechna svá tajemství přesnadnými učiniti ku pochopení.

Rada na všeznou studia

8. Filozofové mohli by základy všelikých věcí v jádro uvést i to jako předdomy filosofie veškeré (jmenem filosofie počátečné) tak schvalovati chovancům moudrosti, že by odtud nemohli nevyrozumívati základům složení věcí. Za tím by šla (jmenem soustava filosofie) plnější věcí přirozených, řemeslných, mravních osnova, která by dovedena byla ku makavé zřetelnosti 1). Tu by přejaly záhady o rozličných hrách přírody, umění i mysli lidské v neskonalou sic rozmanitost, cestami však ne naskrze neskonalými se rozlévající. Naposledy volno by bylo jednak ku spisovatelům věcí filosofické vypisujícím (kteréhokoli řádu, sekty, věku by oni byli 2), jednak ku samé přirozcnosti věcí přistoupiti i procházeti všechno všude okatě heze strachu škodlivého se šálení.

(1) Filosofie, po předdomy

NB.

po hrání

po snti či záhadách

jítím ve spůsobě (nebo raději v samou přirozcnost věcí.)

9. Týmže způsobem mohli by lékaři umění své v jádro uvést zosnované ze samých základných věcí, a hned potom podati umění samo soustavou plnou, po zákonech metody navrženou, pak ukázati proměňování neduhův a umění řádkými a divnými příklady i cesty vyjevovati na prozkoumanou zde a onde ukrytějších věcí. A tehďáž teprve byl by také ku spisovatelům lékařským kterýmkoli i k provádění lékařství samého přechod bezpečný i lsbzný.

(2) podobně lékařství

10. Velmi dobře též o studium své postarali by se právníci, kdyby v zákony umění je chtěli uvést, ja-

(3) právnictví

kožto ti, kteří méně metody mimo jiné mají, ač se domýšlejí, že nad ostatní rozumněji sobě vedou zjevně toto vždy pronášejíce: ohled jest ten, ohled jest tam ten atd. 3). I smějí svou zde nedbalost někteří z nich nedosti rozumně přistíráti zásadon tento, že všeliký v právě výměr jest nebezpečen; jakoby pak zde slovo výměr znamenalo onen logický po zákonech metody zprávný opis věcí a myšlenek, a ne spíše rozhodnutí případů (které ovšem jest nebezpečno, kdyby příliš hnáno bylo nebo nedosti příhodně vedeno po okolnostech skutku nebo zřízení měnících se po všech téměř místech). Mohli by jistotně i oni k mnohem větší snadnosti přivést studium práva (které že zadržly a zpletky jest osuto, veřejné jsou stezky), kdyby předně všeliké názvy přední osob, věcí, skutků v jednáních právních se naskýtajících v krátký nvedli přehled, odkud by jako na předdomí stojícím se ukazovati začala přednější strana stavby práva veškerého. Lepší by to každon měrou bylo předdomí práva nežli ony dvě stati, o vyznamenání slov a o rozličných pravidlech práva, které tak velmi počátečnickům schvalují. Hned potom mohli by věci své plněji spořádati, ukazujícíc běh řádný (čili zákonný, jak oni to samí nazývají) všelikých a jednotlivých řízení, aby zcela se ukázalo, co, kým, při čem, proč v těch kterých řízeních se děje a kterak ty které věci se vypovídají názvy právníckými. Ukázalo by se pak, kdyby svod sporů historicky pořízen byl, aby učen stal se jako divákem žalob, i kdyby nad to připomenutí přidána byla, která by prameny práva otvírala i příčiny vykládala, proč tak nebo tak třeba jest postupovati. Takové dílo (o názvu brána práva zpravené) kdyby vydáno bylo, kdo nevidí, že by bylo čímsi spořádanějším a plnějším i snadnějším, nežli jsou slavená ona (a jinak chvály své hodná) zřízení Justinianova? Jíti by pak bylo odtud na třetím již stupni ku rozmanitosti případův a rozhodnutí na ukázanou, kde a za kterou příčinou povahy rozepří

jinak se mívají a od obecného postupování zde, onde, tam se nchylují; za kterou též příčinou v případech zatmělých průchod mívá buď shovnění neb odročení nebo prominutí nějaké, (aby vrch práva nebylo vrchem bezpráví.) Naposledy pak čas by byl v samé spisovatele, totiž v onen obšrný práva svod s jeho vysvětlovači a vykládači, s prospěchem se pustiti a v nich se přemítati.

11. Podobně by mohlo studium bohosloví ^{(4) bohosloví} sporádáno býti. A o jeho nižších stupních (pokud všem křesťanům společno se státi, a aby se stalo, žádati se má), poněvadž v hlavě následující mluvíti úmysl máme, nic zde nepřidáme kromě toho výroku, že bohoslovec ^(bohoslovec v písmě se rodí) v písmě se roditi má. Který sic jesti zásadou Andreáše Hyperia, bohoslovce číře upřímného, avšak po zákonech metody nejuovější. Dovedla nás ona při studii jazyka latinského ku spisovatelům latinským, dovede táž při studii božích věcí ku spisovatelům božím (božím totiž duchem nadšeným služebníkům božím, kteří nepsali, co by chtěli sami, než co chtěl, velel, vdechl bůh), ku prorokům a apoštolům. Nebo jako latine dobře mluvíti nemůže nikdo leč od lidí latinských vyučen jsa, tak ani o bohu a věcech božích nemůže nikdo dobře smýšleti a mluvíti, (nebo to jest *θεολογεῖν*), leč vyučen jsa od boha. Vniternějšího onoho světla vzíti nelze než od vniterného učitele ducha sv., který je vdechl, kterým chtěl, a posavad je, kterým chce, roznécuje a vyjasňuje.

12. Nepohnuto tedy budiž na věky, že studium božích věcí (bohosloví) ničím jest bez písem božích. A kdo z tohoto světla pramene dobíratí se chce světla, tomu třeba jest, předné textu písem přesného, a o jeho pravosti aby nebylo pochybnosti buď zhola žádné aneb co nejmeuš (jako totiž ku platnému čítání spisovatelů latinských pohledává se vydání přesných a čistých). Nic tak hrubě pochybnosti není o původním písem textu, v kterém i sama slov vazba bohem jest vdechuuta. Pakli jest překlad

Studium bohosloví bez písem sv. není užitím; tedy je čítati

ukazatele jim přidati kterého jazyka zprávným s prameny velmi dobře se srovnávajícím, má se (po svém způsobu) také za hlas boží, ač vtipem lidským došel vazby ve slovech. Druhý jakož spisovatelů latinským prospěšně se přidávají ukázatelé, po kterých bys cokoli ve spisovateli svém hbitě nalézal; tak ukazatel božích písem, (kterému jméno dali koukordantie) každému bohoslovcu budiž po ruce, aby učil se žádného božského slova nepovědomým nebýti a uměl je nalézt, kdyby kdy, kde a v kterém smyslu se vyskytá, potřeba nadešla ho hledati. Naposledy jako spisovatelům prospěšně se přidávají potřebné uějaké vysvětlivky jmenem výkladů, tak písním božím se mají. I o způsobu, kterak by je bylo prospěšně zpravit, jde sice ledaco na mysl, čeho nesluší mlčením pomínouti; než že tato věc veškerému křesťanskému lidu způsob slibuje ku všeobecnému studiu písem sv. vzdělávání, odkládáme tím do hlavy následující. A nyní jděmež po ostatcích hlavy této.

*Realným studium
zpraveným po
této metodě trojí
bude na lpe nadíti
výhody*

*(1) Studium vě-
dické každému stu-
dujícímu bude lze
projíti veškeru.*

13. Realným vědám, anobř i samým veškerým fakultám na teu způsob zřízeným, (aby totiž vše pořádně po stupních i spořádáno bylo předně i potom probíráno při vyučování a učení se), trojí vzejde výhoda nevyhnutelně: prvá, že jako nemožné bude aby tou cestou jdoucí studující studiu věcí neprošli, t. j. známostí všeho potřebuého vystrojeui uebyli. Nebo vše bude jim na očích tak spořádáno jsouc, aby konce než v konci nebylo lze ani hledati ani nalézati; a všeť po stupních, aby uebylo lze jíti od částky k částce než s rozkoš. A uebude tu obmeškávání se, ano nikde nepřímí se nic neprospěšného a nepřislušného. I to právě bude prospěšným lékem na obecue nepořádky, zápolí, se meškání, studiu přetrhování a ua dokouávání bez konce (autě studie opouštěny bývají, prve než se dokonají). Neslaný připomíná se čin právníka jistého (na akademii v Německu, jejíhož jména ušetřuji), který stroje počítí digesta dokazoval několika prve čteními s náramnou posluchačů teskností,

že v e sluší počínati ve jmeno Kristovo. Aniz neznámo, že někteří na vykládání pravidel logiky nebo fysiky nebo zřízeuf právního atd. celá oddávají léta velmi přřhodným způsobem nikoli ku probouzení než k uspávání vtipů. Kdož by pak nespál při tak zdlonhavých a ospalých prácech? kdoby odtud nějakého prospěchu se nadál? Lepý byl žert jakéhosi studnjícího, který jakéhosi ethika téhož braku poslouchati začav řekl, že domů se navrátí, se ožení, syna zplodí i že ho sem pošle, aby doposlouchal konce ethiky, kterou sám počal poslouchati. I v skutku tak na muoze věc se vede, že mnozí mnohá počínají studia; malokteř a malokterá že dokonávají. Naši však metodou (zřídí-li se věci pořádně) bude lze všechno naskrze dokonati, co počato.

NB.

14. Jiný metody této při realních prospěch bude, (7) Každému pro-
jeví se rozdíl
mezi podstatno-
stmi a případ-
nostmi při vě-
cech
že, ano vše tak po stupních jest spořádáno, (aby zá-
kladué věci probírány byly nejprve, potom
stavby samé, naposledy případné ozdoby),
nebude lze neznamenati všude rozdílu mezi
podstatnostmi a případnostmi při věcech, což
s velikým jest užitkem. Nebo moci rozeznávat
mezi podstatnostmi a případky při věcech základem
jest pravého o věcech sondu, i z toho bytých činů,
nerozezuávati pak jistým počátkem zmatku.
Odtud totiž tolik omylů lidského života n těch, kteří
lapají stíny za věci, povrchy za těla, domnění za pravdy,
leda skutky za podstatné činy, titěrky za práce, šupiny
za jádra. Aniz hloupý obor lidu toliko tak blázuí, velice
moudrým kde kterým totéž se přihází. Nebo čemu chce
ono Krista na farizey se domlouvání? Běda vám zá-
konníci a farizeové pokrytci; nebo dáváte
desátky z máty a z kopru a z kmínu, a opon-
štíte to, což těžšího jest v zákoně (totiž) **soud**
a milosrdenství a věrnost (Mat. XXIII. v. 23.). A apo-
štolské ouo stýskání? Konec přikázání jest **láska**
z srdce čistého a z svědomí dobrého a z víry
neošemetné; od čehož uěkterí pobloudivše

NB.

uchýlili se k **marnomluvnosti** (1. Tim. I. 5. 6.). Verejně totiž jest naříkáu, že lidé (ani při konáu nábožnosti, což nade všecko jest nejvážnější, protože s bohem i spása nebo záhuba duše jde) nerozeznávají podstatných věcí od případných až i tak hrubě, že i převrací vše, zevnitřní věci vnitřním, obřady zbožnosti, ličidlo výmluvnosti bytnosti lásky předkládajíce. Čti někdo dějiny církve a sborů, uhleďáš hádky o postu, o velikonočních, o křtu, o přednostech stolic apoštolských atd. atd., auy zatím větší věci nedbaleji se vedou. Obecná tedy to jest neřest po všech lidského života stavech, po všech věcích, po všech našich zaměstnáních se plížící. Často neumíme činům svým dodati síly a živosti, protože neumíme potřebných šetřiti věcí, a že dáváme se másti těm, které se přiměšují nepřislušně. Napomáhejž nám tedy, pokud lze, i v této věci metoda stupně při věcech dobře rozeznávající.

(3) *Ku kterýmkoliv spisovatelům realným, jež jest čísti a postihati, má se udělati úvod ku znamenitému vlem prospěchu.*

NB.

(Bůh chce, aby dary jeho jednaly v druhé byly propravovány) z ducha, kterýž jest na tobě a dám jim, i po-uesou s tebou brimě lidu (4. Mojž. XI. 16. 17.). Mohlť aj bůh ze svého ducha, vezma jej sám ze sebe, udělití těmto druhům, kteříž měli Mojžíšovi přidání býti, než volil z ducha **Mojžíšova**, aby ukázal přepravování darů božích z lidí do lidí. To tedy základem jest, proč nikdo z učenců nemá spoléhati ua svůj jediný vtip a opomíťati v jiných dary božími (sic to učíť sobě na škodu).

16. Aniž toliko četbu spisovatelů schvaluje metoda naše při realích, řídí také ji a opatruje radou; totiž I. že více jich sluší přibíratí, lze-li je míti, ve všeliké látce, an žádný jedeu ueobsahuje všeho, hl. XVII. §. 6; II. aniž pak vpadnouti sluší, kterékoli se namatou; než vybíratí v každé věci nejlepší (tamž §. 9. a 12.) i přednost dávati těm, kteří čistě vydání a ukazateli opatření jsou §. 13.; III. kteréhokoli do rukou břešeš, za tím koncem bráti ho jest, abys mu vyrozuměl důkladně (k čemuž dobře hodí se rozbor, jež ve věcech vážných naskrze náleží přibíratí 4) §. 18); IV. aniž abys vyrozuměl toliko uež dočista vyssál, t. j. v mízu a krev obrátil. Čemuž napomáhají výňatky a výpisky, jež máš po svých rozporádání oulech (§. 19.); V. však více napodobeuš, t. j. obracení všeho, čemu se učíš, ke svým věcem a ke svým potřebám (§. 23) anobřz vymýšlení jiných více věcí na vzor oněch, kterým jsi se naučil uávodem svého spisovatele (20); naposledy učí, aby vystříháno se bylo po spisovatelích tékati, radí na jednom pevně ustrnouti, až by všecku byl vyčerpáu (§. 24. 25. a hl. XIII. §. 8. Ač pro občerstvení se vychýliti, ale abys hned ku hlavnímu úkolu se navrátil, dopouští Seneca a rozum nezbraňuje). VII. Naposledy bys nepřikazoval se žádnému člověku tak, abys sobě o sobě a o věcech soudu nezachoval, připomíná metoda naše (§. 27.). Totiž nemáš nižádnému vtipu svůj vtip oddávati než vtípem druhého jako brousem svůj brousiti. Vůdci ti mají byti, kteří tě učí, nikoli diktatory. Aniž máš věřiti, že ti čeho člověkem dodáváno bývá kromě přičiny, abys v sobě hledal a nalézal to, co v tobě složil teutýž bůh. Nebo táže příprava světla jest v tobě jako v onom, leč že podněty v tobě složené plamene nechytají, leč tam uvržena bude jiskra nějaká z plápolajícího již skutečně světla. Nešetř tedy hlavně zevnitř na člověka ale na boha vnitř tě poučujícího a uznamenáš prospěch.

*K užití této četby
spisovatelů
realních pravidla
metody ja-
nyk*

Kterak spisovatelé na čtení káletí

17. O spisovatelích, že příliš švaruě jako bys je zase prodati chtěl, jest jich nechovati, spíše čistě káletí čarauí všech zvláštních věcí podtrhováním anebo pokrajích poznámek kterýchkoli příčiněním (jen ať obrazuosti a paměti místo až i tak se napomáhá), jakož i o tom, že jest označovati v čele a v zadu, kdy četba spisovatele počata nebo dokonána, a o podobných věcech pramalicherno budiž připomínati, mlčeníu takových věcí pomině.

Hlava XXIII.

**O prospěšnosti metody jazyků nejnovější
k vyrozumívání písmu božímu snadnějšímu,
pravějšímu i lepšímu.**

*Slova boží všem
dáno,*

*nechtějí ho vě-
ckni aniž mu vy-
rozumívají*

Obzvláště uěco to věci platnosti veliké přichází říci, bůh ráčil po nástrojích mluvití k lidskému pokolení i zjevití taková tajemství spásy, že ne nehodně zvolal Baruch: Blahoslaveni jsme, Israeli, že které věci líbí se bohu, nám zuámy jsou (IV. 4.). I rozkázal bůh slova svá čísti přede vším lidem, malými a velkými, aby slyšíce, učili se a báli se hospodina (5. Mojž. XXXI. 11. 12.). Než hanebna jest lidská nevďěčnost, že mluvčího k sobě boha poslouchati a od něho o věcech, kterými by jim dobře býti mohlo, zpravenu býti buď opomítají nebo zanedbávají. Odtud hlas onen boží skrze proroka: Napsal jsem jim zvláštního v hojnosti (v) zákouě svém, neváží sobě rovně jako cizí věci (Oseáš VIII. 12) Též: Slovem hospodinovým pohrdají, moudrosti žádné není v nich (Jer. VIII. 9). Aníž o někdejším toliko národu židovském stýskánf ono platí,

i o novém křesťanském právo jest, že od přenejdných psané zákony boží pokládány bývají, jako by k nim nepřislušely, i tudy zanedbávány, i že tím přenejedui moudrosti synové jsou moudrosti pravé prázdni. Odtud totiž ona tak náramná v lidu křesťanském božích věcí nepovědomost, tak náramná srdcí tupost, tak náramná života nesvatost; nevědí, že křesťany jsou, aniž cítí, aniž dbají, proto nerozumějí, co jest křesťanem býti; nerozumějí pak, protože výroků Kristových nečítají nebo čítají špatně a bez prospěchu.

2. O což tedy práti jest, by na cestu uhozeno bylo, po které by boží studia v lidu křesťanském předce šla horlivěji! ovšem i snadněji, ua učiněnou všech Kristu posvěcenými, Timotheovým příkladem písem svatých znalými od dětinství (2. Tim. III. 15.) a pravěji na učiněnou všech rozumějícími tomu, co čtou! a podstatněji na způsobenou, slitováním božím, aby slova boží konala v nás, což mají, t. j. aby byla živým semenem božím příhodným znovu zroditi nás v syny boží i přetvořiti nás k obrazu toho, který nás stvořil.

Práti jest, aby boží studia šla horlivěji.

3. Mínění tomu zbožnému i svaté žádosti že i metodou jazyků nejnovější něčím lze napomoci, důvěřujeme sobě za trojí příčinou: předně když ji lze vztáhnouti ku všelikým jazykům, že dobré poskytlá pomoci i k rychlejšímu se naučení prorockému (hebrejskému) a apoštolskému (řeckému). A těch bude-li se záhy zmocněno, bude lze mnoha lidem ku svatým výmluvnostem božím v samých jejich pramenech přistoupiti, je liběji čítati i jim lépe vyrozumívati i o všem příčnueti prospěšné písem výklady jazykem kterýmkoli psané příčinou mnohojazyčnosti.

Do metody jazyků pravé zde něco jest se namíti pomoci, (1) protože působí, že lze ku pramenům pronikati.

4. Druhé, napomáhá se studiu písem svatých metodou naší, poněvadž tak vybroušení i v bráně jazyků zprávnému věcí vyjmenování, v síni pak přejmenování věcí přivyklí budou snáze řečem božím vyrozumívati, než kteří by ze svaté teprve knihy ony

(2) že rozum při dobojdní angalu brouří, věci totiž vyjmenováním a přejmenováním

věci sháněti sobě chtěli nepozuajíce prve věci a přejmenování věcí. Nebo v písmě bůh mluví o věcech sic ukrytých, neviditelných, věčných, ale vynáší je slovy věcí všedních, viditelných, časných, poněvadž v této naší smrtelnosti jinak nám vyobrazeny býti nemohou věci od našeho smyslu nyní vzdálené. Odtud ono Kristovo slovo: Poněvadž zemské věci mluvil jsem vám a nevěříte, kterak budu-li vám praviti nebeské, uvěříte? (Jan III. 12.) Veškeru zajisté písmo když vypravuje tajemství věcí nebeských, vypravuje slovy, pověděními i podobenstvími ze zemských věcí vzatými. I toto uvažování dalo poduět jistému znamenitému bohoslovci, aby řekl, že písmo svaté jest jeduou pořád parabolou. A pravda-li to, bude také, že písmům božím uelze aui po literárním rozumuťi smyslu leč tomu, kdo vyrozuměl věcem, ze kterých vypůjčují slova řečí, povědění i celá podobenství. A tudy prý ku čtání písem svatých vyhledává se smyslů prve probroušených (Žid. V. 14.).

(Písmo jeduou
pořád parabolou)

Čeho všickni pí-
sem vykladatelé
hledají

5. Připomenuli to přemnozí všech stran bohoslovci a skutečně ukazují vykladatelé všickni, kterých téměř jediným zde cílem, jediným úkolem jesti slova i slovy vyznačené věci z jejich zavlnutí rozvínati. Jednoho líbí se uvéstí bohoslovce, který zvláštní péčí touto věcí se poobírav zpravil dílo učené o názvu **Klíč písma svatého** (*Clavis scripturae s.*). Ten (v díle II. v rozpravě VI. pod nápisem: Připomenutí o potřebné známosti věcí rozličných, uejhlavněji ve společném životě se vyskytjících atd. k vyrozumění řeči v písmech svatých) mnohými slovy ukazuje, jak prospěšuo znáti povahu všelikých věcí přirozených, uměleckých, řemeslných, hospodářských, státnických atd. Dodává: **NB.** Písma svatá často jedním slovem věci nějaké se dotýkajíce přemnoho chtějí vyjádřiti, jakož vůbec staří činívali v příslovích a symbolech. Pročež písmo, když jediné slovo jest vypovědíno, chce a jako velí veškeru tuto

věc rozvímati i její vlastnosti uvažovati a moudře i pokud se hodí, ku přítomnému cíli vhod nastrojovati, jako když praví se, že člověk křesťan jest **ovcí** nebo **poutníkem**, bezbožník pak **kozlem** a **synem tohoto světa**, když praví se, že Mesiáš jest **beránkem božím**, anebo když hrabivost lakomců přirovnává se ke **keroptvi**, čili když učitelé jmenují se **solí**, **světlem**, **základy**, **hospodáři**, **pastýři** atd. Jiní spisovatelé rozvíuají na mnoze podobenství, písmo svaté jich zuámost předpokládajíc (NB) pohledává toliko jich v užitek obracení.

6. To-li pravdou, (kdož pak pochybf?) prokazuje se, že právě napomoci může ku vyrozumívání písmům božím metoda naše, která totiž toho pečlivě hledá, aby lidé studiem jazyků ku věcem samým vzbuzení a při věcech vycvičení jsouce smyslů docházeli l). I proto také probírá třídy věcí přirozených, řemeslných, mravných, i vyšetřuje povahu věcí, pokud lze, v bráně. V snu pak vykládá symbolizace věcí přemnohých, aby kdokoli těmto vyrozumí právě, tím snáze nemohl nepronikati ostatních až i oněch vznešenějších božích.

7. Třetí, čím studiím písem svatých napomáhati tato jazyků metoda způsobna jest i příhodna, toho příklad jest, kdyby libo bylo ho následovati. Že totiž v meze uvéstí lze bylo veškeren jazyka stroj (na tolika slovích, rčeních, příslovečných pověděních i jiných ozdobách se zakládajíc), a že mohly nalezeny býti způsoby, aby studium jazyka vykonáno bylo hbitěji, liběji i mocněji v jistých časech, to jesti důvodem, že lze i studiu písem svatých podobuě nějaké nalézti meze i cíle, aby i ono snáze, hbitěji i s bytnějším než posavad vůbec se stává, zdarem překonáno bylo (ač obšfrným, převysokým, nesnadným se zdá.) Rozumněj že já nyuť nemluví o studii bohosloví ve školách jak ku dialektické krátkosti a důkladnosti se uvodí a uvedeno jest, než o studii

*Na to aby snáze
ukozeno bylo, na-
pomáhá metoda
jazyků svým způ-
sobem*

*(3) Kterak stu-
dium písem sva-
tých obličiti,
toto ukazuje
způsob metody
jazyků nejno-
vější.*

NB.

písem prstonárodním bohem všem křesťanům nařízeném. Budíž mi tedy dopřáno mluvíti zjevně a vypověděti, co smýšlím, volně, protože to věc jest, která jest toho hodna, a abychom neukázali se syny světa, moudrými toliko při věcech světa, liknavými a tupými při věcech světla. Nebo povaha jest světla, abychom jazyku a mysli (o nás totiž myšlením a uložením) otce světla vyrozumívati učili se všickni. O čemž dotknu něčeho spravuje se parallelismem, kterébo se domýšlím mezi studiem jazyka, jež jsou již navržena, a mezi studiem písem božích, jež jest teprvé navrhnouti.

*Ku vyrozumění
spisovatelům bo-
žím, prorokům a
apoštolům směřo-
vati*

8. Jakož se žáky jazyků metoda naše ku spisovatelům chvátá, aby jim oni vším byli (hl. XII. §. 7. atd.), tak studia božího (ku naučení se totiž jazyku i mysli boží) nemají jiní býti mistři než bohem k nám posílání vůle boží vykladatelé, spisovatelé bohem nadšení, proroci a apoštolové, na kterýchžto základ vzdělána jest a (vzdělávati se má) církev (Efes. II. 20), kteří duchem svatým puzeni jsouce mluvili (2. Petr. I. 21.); i proto nemluvili sami, než duch otce nebeského, jenž byl v nich (Mat. X. 20.), aby víra naše nebyla dílem lidského přemlouvání, ale dokázáním ducha a moci (1. Kor. II. 4) i rodili se v písmech netoliko bohoslovci, čemuž Hyperius chtěl, alebrž křesťané všickni, čemuž Petr cbce (1. Epist. I. 23.) A jakož za mistry jazyka (latinského) nařídila metoda spisovatelé klassické všecky, tak ve škole výmluvností božích nepostačí jeden některý svatý spisovatel, všecken prorokův a apoštolův sbor má býti jedno-
stejně cti bodeň, aby slovo Kristovo bohaté přebývalo v nás (Koloss. III. 16). Aníž toliko vyňaté některé textův částčky stávejte se známými lidu křesťanskému, nýbrž cokoli vyšlo z úst božích, aby všecken duch Kristův a zcela panoval v církvi. 2)

*ale po stupních
k tomu prve pří-
strojených*

9. Jakož pak počátečníka jazyka nepouštíme ve spisovatele nepřipravena (nebo nelze, sic oslepne a ztupne),

než až prve tam jsme jej propravili po přistrojených napřed za tím koncem stupních a schodech (viz hl. XII. §. 16.); tak ku vyrozumívání božím spisovatelům podobné nějaké vystrojiti stupně co zbraňuje? Nastojte! nás neopatrných synů světla při věcech našich, neúnásledujeme-li toho, co vidíme, že jinde opatrné a s dobrým prospěchem se děje! Že tedy nám sluší zpraviti knížky do božích knih uvádějící, rozumějme. Které pak to? Předdomí písem, bránu písem, síň písem božích, aby kdo to projde, nalezen nebyl nezpůsobným snášení blesku z úst božích i cbápati vysoká tajemství. Tak nic neubude velebnosti písem i mocnému dílu ducba svatého, že lidskou snažností připravené mysli k nim postavovány bývají, jako neubývá vzácnosti spisovatelů klassických (u Latinů), že oněmi nástroji přivnalezenými přístup k nim strojen bývá vtipům. Jelikož na odpor nečelí, co jest podřízeno, neřkuli co jesti částkou celku. Předdomí, brána, síň jazyka latinského nic nemají, což by vzato nebylo ze samých spisovatelů latinských 3), aniž předdomí brána, síň pisma božího, což by odtud nebylo. O to toliko jde, abychom pouštějíce po krupějích do nádobek o úzkém hrdle šetřili tak tekutiny vzácné jako nádobek křehkých, a čeho mocí nemůžeme, abychom docházeli uměním. Když tedy po stupních jíti můžeme, kam nelze nížádným skokem, jímejme se, kdekoli můžeme, stupňovitostí, v božích a lidských věcech. Prozřetelnost boží nikde nevyklučuje opatrnosti lidské, všude spíše ji podřizuje, a aby podřízena byla, chce.

10. Předdomí tedy svatého pisma tak soudil bych, že jest přistrojiti, aby mělo kratičké a velmi světlé všech knih božích úhrnečky, kdež by přidána byla obecná některá pravidla (rozuměti však přesnádná) o pravém užitku písem (ku vzdělávání v nás pravé víry, zbožného života i pevné naděje o milosrdenství božím) a na rejstřík na prováděnou opakování.

*Předdomí pisma
svatého*

*Bránu písem
svatých jako
strojíti*

11. Zatím nechať jde brána písem obsahující text biblický pořadem knih a hlav, avšak v jádro uvedený, aby spoustou počátečníků neděsil aneb obšérnosti nemátl. I že takovéto v jádro uvedení tak příhodně udělati lze 4), aby božského smyslu ujato nebylo, jest jisto pokusem námi doma učiněným (v řeči mateřské); předně kdyby dějinné toliko a z dogmatických přední věci sem byly položeny, vypuštěny pak zatím rodopisné, horopisné a podobné věci, které na tom stupni stojícím nepovědomy býti mohou. Pak dějinné zprávy tak lze v jádra stahovati, aby podstatné toliko vyjadřovaly se věci slovy velmi úsečnými avšak vzatými ze samého textu (abychom nic ze svého nevnášeli). Třetí, kterých věcí vypisování v rozdílných knihách nebo na rozdílných místech v též knize se vyskytá, nic nezbraňuje spolu na témž místě to vypsatí, aby nikde nebylo třeba opětného opakování. (Což i prvním zákonem při strojení brány jazyků bylo, aby nic opakováno nebylo v témže smyslu.) Tak knihy paralipomenon příhodně lze uvéstí ve knihy Samuelovy a královské a čtyři evangelisty v jednu harmonické evangelia dějiny 5) atd. atd.; i to uvede se s velikým prospěchem (jen ať poznámky se udělají, odkud co jest vzato). I bude tak krásně u výtah uveden text svatý, jádra veškerého písna světle poskytající jako věčná stránka brány písem a les boží, z kterého lze vytínati všeliké potřebné věci ku vzdělávání víry, života i naděje křesťanské. Za formálnou stránku bude lze přidati co nejkratčeji sebranou osnovu míst bohosloveckých, vše, co sluší věřiti, co činiti, čeho se nadívatí, (co bůh zjevil, přikázal, slíbil) v jisté třídy pořádající, kratičkými řadidly vykládající i jednotlivé věci dokládáním se předeslauého textu svatého bedlivě ukazující. Naposledy zhotoven budiž k tomu ukazatel napomáhající snadnějšímu všeho nalézání.

Sůu písem sv.

12. Sůu písem, která má duše věrné těšiti rozkošemi svatými, bude lze sestrojiti zase pořadem textu svatého, an právě tytéž již známé bude zase uváděti

věci, avšak způsobem uovým moc do sebe majícím pozor-
 nost novou probouzeti i vše v paměť hlouběji vnoř-
 vatí. Arci holým zde slovům nebude co činiti
 se smysly našimi než kvítkům jakýmsi obraz-
 ným. Nebo soudil bych, že sluší uvéstí všechny příběhy
 svatě i jiné závažné věci v umělé obrazy, bystrým nápisem
 vyslechně, kteréž emblemy zovou. (O kterých ve hl.
 X. §. 90.) U př. ve hlavě LV. Isai. v. 1. 2. 3. mohla
 by namalována býti studnice vodu metající a po
 strauě močidlo bez vody s nápisem tam: Plné věci
 sytí zdarma, zde, prázdné nenasyčují, ač draze
 koupené. Tamž ku verši 10. ať namaluje se déšť
 osení zavlažující, po straně pak kazatel slova
 božího z výstupku lid poučující s nápisem k tomu
 po obou stranách: Nikdy nadarmo. A tak kdyby se
 po vši boží knize šlo a vše až i povědění svatá
 jako 1. Mojž. XXII. Hospodin opatří atd. v emblemy
 a zásady věčné pravdy uvodilo, mohly by jednak smysly
 přemnohých míst na světlo postavovány jednak poskytnuty
 býti dušem věřících libé pastvy, kterými by i na ten čas
 lahodně se pasly i vábeny byly ku samým svatým knihám.

NR.

emblemy svate

1.

2.

3.

13. Prohlédl při této věci některak zbožný bohoslo-
 vec Martin Ruland, který knížku sv. povědění z bible
 sebraných r. 1563. když vydal, nadepsal ji klíč písma
 sv. obzvláště užitečný a ovšem potřebný všem,
 kteří písmu sv. právě chtějí rozuměti. V před-
 mluvě pak mluví takto: Povědění těchto jest
 prospěch náramuý, kterému ihned porozumí,
 kdo maličko v ní počte. Ukazují moudrost
 boží, vyjevují známost boží, podávají řeč
 opatrnosti, vykládají zchytralosti, řeší po-
 hádky atd., a abych jiných pominul všech míst
 písma sv., která zatmělostí zamčena jsou, ta
 jako klíčem odmykají a předestírají přezna-
 menitou jasností.

14. Úhrnem. Jakož knížky naše filologické tam
 směřují, aby studující jazyka latinského menšími oněmi

A tam at smí-
 řují rady tyto o

*metodě, která
písma boží moud-
ře probírá*

předehrami pocvičení jsouce zběhlými se stávali spisovatele naposledy nezávadně čítati, zřetelně jim vyrozumívati i zdárným nápodobením je vyjádřovati, i potom aby uměli mluvíti ne po návyku školském nebo toliko po pravidlech mluvnických, alebrž po podstatnosti slavné mistrů jazyka: tak, co jsme zde připomenuli, tam jde, aby věrní křesťané láskou ku písmům božím přivábeni a způsobnými učiněni jsouce oněmi předeslanými předehrami k vyrozumívání ústům božím mohli čítající a rozvažující sama písma stálých rozkoší svatých i hledati i nalézati; i aby přestali něco věřiti, činiti, něčeho se nadívat, z čeho by neuměli počtu vydati po deskách samých sobě bohem odevzdaných (1. Petr III. 15.); aniž vždy aby byli a ostávali dětmi zmítajícími se každým větrem učení, ale pravdu činíce aby v lásce rostli (Efes. IV. 14.) na ukázání pravdy již již přece jednou toho, co tak slavně slíbeno jest lidu nového zákona: A všickni vyučeni budou od hospodina (Isai. LIV. 13.).

*Připomenutí o
nejlepší způsobu
výkladu
(na písma sv.)*

15. Jedno zbývá říci, že výklady písem svatých tak sluší zpravit, aby každý věřící ku hbitému všemu vyrozumívání pomoci odtud mohl míti přeznamení. Nebo slíbili jsme to ve hlavě předcházející §. 12; aniž zdá se nepřípadno k věci věc tu začít z základů.

*Výměr výkladu.
Výkladů pramen
trůj*

16. Výkladem slove vysvětlení nějakého textu tam jdoucí, aby mínění spisovatelovo náležitě se projevilo. Prostředek k tomuto účelu trojí vůbec bývá obírán. I. Místo nějaké paralelné, jedno nebo několik, kde táž věc jinými slovy nebo též slovo (rčení, pověděn) v témž vyskytá se smysle buď u téhož spisovatele, buď u jiných víry hodných. II. Příčina nějaká patrná, proč jinak místu přítomnému rozuměti nelze neb aspoň hodno není. III. Prokázaná pravda věcí samých víru slovům dávající. Způsob pak vykládání jest, aby pravdivě, aby světle, aby krátce. Nebo čím

pravdivěji, patrněji, kratčeji, prokáže se mínění spisovatelovo, tím lepší všem právem jest výklad. Zase, čím věc vede se obširněji a zamotaněji, tím více působí se meškání a tesknosti, i tudy každý poznává, že takové výklady spíše jsou škodlivy nežli prospěšny; zvláště když ani věci nedotýkají, snků nerozvazují i nad to v omyl uvádějí. Jest-li tedy písmům výkladů žádati, takových žádati, kteréby smysl slov božích právě slovy jasnými a nemnohými otvíraly, aby tudy smysl náš, kdyžby závory odemknuty byly, ihned na to se finouti i plesati mohl, že pravda světla pochopena. Avšak odkud takové bráti? Z pramenů teď ukázaných; aniž pak odjinud lze.

NB.

17. Předně slova boží sluší vykládati slovy božími, aby mysl své tentýž právě nejlepším byl vykladatelem, který mysl svou sám zná nejlépe. Této věci způsob jest, aby místa písem paralelná o téže věci vypisující byla přirovnávána a obírána ku vespolečnému se vysvětlování. Kam nejhlavněji sluší, aby k dávným prorocstvím a podobiznám i obrazům starého zákona příkládána byla paralelná místa nového zákona a na odpor, aby dva zákony stále na sebe pohlédaly nejinaak než dva cherubové nad archou úmluvy (2 Mojž. XXV. 20.) Což snad lze na mnoze vykonávati pouhým po krajích uváděním (na vzájem vždy); jako když k Dan. VII. v. 14. připsáno bylo Mat. XXVIII. 18. a k Mat. XXVIII. 18. zase Dan. VII. 14.), tak však, že by někde přidáno bylo některé slovíčko u př. k 3. Mojž. XVII. 11. 12. přivedeno budiž Žid. IX. 22. (a na odpor) a Mat. XXVI. 27. 28. Než zde by se mohla přidati tato nebo podobná slova: Zapověděl bůh v starém zákoně krev jísti za přčinou tou, kterou 3. Mojž. XVII. 11. vykládá, že krev bývala oddávána k očišťování duší; totiž krev beránka božího, kteráž měla vylita býti pro hříchy světa (1. Jan I. 7.), jejíž obrazem byla krev hovad při obětech vylévána, čeho aby setřiti přčina byla, zapověděl bůh bráti krev ku zevnitřním potřebám pokrmu nebo nápoje.

Výklady na slova boží nejlepší ze slov božích, aby písmo písmem bylo vykládáno

NB.

NB.

NB.

- Avšak když obraz v Kristu jest naplněn, ruší obraz i káže věřícím krví jeho se napájetí atd.
- NB. Nechat dodám, že se nutně vidí někde více míst přivoditi než dvě, která by sobě vzájem světla dodávala. U pt. Ku Hebr. X. 5. sluší přivesti žalm XL. 7. (ve vulgátě jest to v. 9) tu pak 5. Mojž. XV. v. 17. I budiž přidána poznámka taková. Služebník pánů svému na věky se prikazujícímu poručil bůh provrtati ucho. David na věky bohu se prikazující připomíná kn velikému svému potěšení, že mu se to stalo od boha Žalm XL. 7. Apoštol pak naposledy obrací to na Krista, který v obět věčnou za hříchy bohu se podati strojí Žid. X. 5. Ale pozoruj, za Davidovo ono, provrtal jsi mi uši obírá Duch sv. apoštolem mluvící, tělo jsi mi způsobil; póněvadž totiž synu božímu nemohly by provrtány býti uši (ruce, boky, nohy), by byl těla na sebe nevzal atd. Zdali by,
- NB. prosím, tímto způsobem hojného nedostalo se světla obrazům a protiobrazům? A kdybychom tak veškero písmo písmem samým měli vyloženo, nechat se boha - dle uváží, kteraké světlo by bylo v písmech, kteraká víry jistota! an by slova svá vykládal sám bůh, ne z lidí ledakdo. Vysvítá tedy, že my uvádění po krajích v knihách písma přejeme si plnějších než posud se vyskytají a za jiným úmyslem než posud bývají psána. Nebo méně se jich naskýtá ve knihách božích až potud vydaných nežli toho věc vyhledává. (Aspoň oněch, které jsme příkladem teď přiložili, nenalezl bys nikde.) Aníž tam co jiného vůbec bývá uváděno kromě podobných příběhů nebo povědění aníž na jiný prospěch, než kterého poskytají ony větší zvláště vydávané písem konkordantie,
- NB. totiž aby písem byly rejstříky. Avšak my již nevyhledáváme ukazatelů slov než klíčů k smyslům. 6)

*Výklad písem
kterak rozumy
stýrovaní.*

18. Druhým výkladů zdrojem (na kterékoli spisovatelů texty) řekl jsem, že jest rozum zdravý průvodů poskytající, kterými by se prokázalo, že nelze jinak

místu přítomnému rozuměti, leč bychom chtěli ve zjevné uběhnutí nescynosti. Vykládáme-li tedy rádi spisovatele po domnění lidském moudrého slova a mínění tak, aby se nezdálo, že co nescynného poskytují, čím více uejmoudřejšího boha? jehožto myšlení, slova, skutky neuohon býti než rozumu rozumů. Složil totiž v nás, obrazu svém znaky ouěch pravd, které vstřpil věcem od sebe stvořeným i slovům od sebe vneseným, pojmy obecné, všelikému člověku tak vrozené, aby milerád věřil, cokoli jest pravo, vyrozuměl-li tomu dobře. Odtud báh sám tolikráte slovem svým k nám mluvě odvolává se na soud rozumu: Kdo čte rozuměj (Mat. XXIV. 15). Jakožto opatrujím mluvím, vy suďte, co pravím (1. Kor. X. 15). Nechtějtež býti jako kůň a mezek, kteříž rozumu uemají. (Žalm XXXII. 11.) Vy sami mnzi judští, suďte medle mezi mnou a vinicí mou. Což ještě činěno býti mělo, ježto bych neučinil? (Isai. V 3. 4.) atd. Odtud i toto pověření njato: Slovo boží vyrozuměno-li mu hloupě, není slovem božím. Z toho tedy zdroje (rozumu zdravého 7), soudíme, že též sluší bráti na písma vyklady s velikým církví prospěchem, ne-li proto, aby lépe vyrozumíváno bylo slovními božími, alespoň aby vyrozumíváno bylo hbitěji a aby pronikala hlouběji, naposledy pak také, aby vylučovala (přitom, co nám bezděky bývá praveno) vab ku vstupování na odpor, kdyžby smysl náš svým až tak byl usvědčensvědectvím. Čemu chci, to jest, aby k výrokům božím přičfuěny byly obecné jakési známosti z hlasu vlastního svědomí po vrozeném světle (vi innatae lucis) vzaté, aby tudy všude jasné vysvřtalo, že nic není v božích výpovědích a skutech než nejsvrchovanější rozum u pť. když báh praví: Milovati budeš hospodiina boha svého z celého srdce atd. nechať se doloží: svrchovanému náleží svrchované. Kde, a blížního jako sebe sám, dodej: Rovným sluší rovné atd. Kde Kristus praví: Prospívá tobě, aby zahynul

NR.

NR.

jeden oud než všecko tělo atd. dodej: Ztrátu menší sluší předkládati větší (nebo mezi dvěma zly menší náleží vyvolovati) atd. I pakli všude by lze nebylo tak jasných vrozeného světla hlasů se jímati, nic na závadě není, aby něco zjevného rozmováním nebylo přibíráno; u př. k místům v předchozí stati uvedeným, k Dan. VII. 14 tak: Vlády obecné nad těmi nelze dáti než tomu, kdo nade všecky jest mocnější, moudřejší lepší, aby prozřetelností, radou, pomocí všem stačoval. Jakým když nikdo z lidí smrtelných není, marně ji na sebe převéstí s útliskem jiných podjímali se někteří králové na zemi. (Dan. VII. 4. atd); bůh tedy našel toho, kterému by důstojnost ona příslušela samotnému, synu jeho, synu člověka učiněnému (Jan V. 27. atd.) K 3. Mojž XVII. 11. mohlo by poznamenáno býti. Druhou přidává bůh příčinu záповědi krve k jídlu, že duše všelikého živočicha v krvi jeho jest. Tedy nechtěl bůh, aby s krví hověd duše hověd, t. j. mravy zhovadilé v lidi přecházely. Než i tato pak příčina tvrdí onu prvou (o dostatečnosti krve beránka božího k očištění hříchů světa, ku zahlazení smrti, uavrácení života). Nebo jestli v krvi všelikého živočicha život, tedy v krvi věčně žijícího život věčný (1. Jan V. 20). Ku místu naposledy 5. Mojž. XV. 17. nebude nemístno přidati: Ucho jest ústroj sluchu; sluchem pak uchopené rozkazy vykonávati jest poslouchati. Tedy ucho provrtati chtěl bůh služebníkovi stálému, aby porozuměl, že otevřeny mají býti stále k poslušnosti stálému atd. Takovými poznámkami vysvětlené písmo veškero zřejmo by bylo rozumu každého člověka veškero. I mělo by snad také větší moc do sebe ku přemáhání a za božím spolupůsobením k obracování nevěrcův a kacířů, kdyby tak povlovně všude

NB.

domnění o nesmyslnostech (jakými se domýšlejí, že prýští se víra naše) vyraženo a tak běluo s jejich očí snímáno bylo.

19. Třetí na písma výklad řekl jsem že ^{Pravdu slov božích oddeřívámí smyslov a skutčení posilovatí} osnovati uáleží z pravd smyslu zjevných. I této rady jest toto základem. Slova muže moudrého a pravdomluvného jsou spíše věci než slova, t. j. věci ve slovích jeho vězejí vždy jistěji a pravěji než se shledává do ouých mjejcích leda slov, která nebo vzdnehem zněj nebo na papře se stkvěj. Když tedy slova v písmě zaznamenauá slovy jsou i nejmoudřejšího spolu i nejpravdomluvuějšího boha (který podvede býti nemůže pro nevědomost ani nás podvésti vypravováním věcí, jichž není): hledati ovšem sluší vždy a všude pravdy slov božích až do patnosti smyslné bud že sic ze samých písem lze mti pravdu na doplněnon bud že 1. odjinud z víry hodných příběhův a nebo naposledy z vlastního zkušení i svědectví věcí. Prvé věci příkladem budí: 2. místům oněm n Mojžse, kde tolikráte knězi za hříchy obětujícímu se vyměřuje, aby sedmkrát krví kropil před hospodiuem, před oponou (3. Mojž. IV. 6. 7. 17.) a před slitovnicí (tamtéže XVI. 14. 19. a jinde) proč by což tož světla nepřišlo, kdyby se 3. dodalo: Proto to přikázáno bylo od vševědončího boha, že mělo to předobraziti sedmero-násobuě vylití krve Krista, kněze věčného. Nebo tolikrát kropil ze sebe krví při nmučení svém za hříchy světa: I. na hoře Olivetské (Luk. XXII. 44); II. při bičování (Mat. XXVII. 26.); III. při kornnování (tamže v. 29.) IV. a V. z obou rukou na obě strany rozpjatých; VI. z uohon spolu provrtaných; VII. z boku již zemřeleho kopím otevřeného (Jan XIX. 34.) Druhého způsobu budí místo 5. Mojž. XXVIII. v. 56. (o jedeu v obležení masa vlastního plodu) které že, skutkem došlo, nvěsti lze Josefa Flavia při příběhu posledního Jernsalema zpuštění. Třetího způsobu (budí) Přísl. XI. 15, čehož pravdu může

na sobě poznati neopatrný člověk kterýkoliv. Jisté nedostává se zkušeně denních.

*Epilog přání o
studijních písmu
božích*

20. A toť jsou naše myšlení a přání o způsobení výkladů ku písmu božimu nejlepších, t. j. velmi krátkých, velmi světlých i velmi platných. Kteráz jsou-li ku jakému takému prospěchu, poněmž církvi na rozsouzenou sami strojíce se postoupiti ku vykládání ostatních metody jazyků nejnovější prospěchů, které přijdou odtud mládeži křesťanské a školám.

Hlava XXIV.

O prospěšnosti metody jazyků nejnovější ku vštěpování myslím opatrnosti a potom ku napravování rozličných života nezpůsobů.

*Touto metodou
vycvičení mlá-
denci dobrou
budou mít k ži-
votu přínos.*

Sám věci i slov stroj, který touto metodou vycvičení mládeži odtud s sebou odnesou ku kterémukoli života způsobu, nedopustí jim nikterak býti prostu smyslu a snažnosti řídití věci; jelikož věci tak rozličné tolikráte vidané, slychané, manané nebudou uoci kouání soudu nevzdělávati. My však nyní nemůžeme věci takým se učením shledaných chváliti než samou takého se učení metodu, jak sama sebou má moc do sebe myslí brousiti.

*a nabudou ta-
ké způsobilosti
k opatrnosti
jaké,*

2. Vychování a cvičení vzdělává mravy, a v tom jest každý rozumným, čemu se nančil. Zvyk dobře učí mluvit, dobře učí konati něco, praví Seneca. Právě-li (potvrzuje pak toho Šalomoun. Přísl. XXII. 6. a svědčí zkušeně, buďže zvyku k dobrému něčemu nebo zlému docházejí chlapci, že se v přirozenost obrací), veliká nás hodně kojí naděje, že tak opatrně spořádaná metoda studií vstřípí povlovně i neopatrně mládež po několik roků jí vycvičeným způsobem ku jakési všeobecné opatrnosti (viz hl. XII. §. 10.)

3. Když totiž shledají, že jejich zde činům vždy a všude jisté vytčeny jsou cíle, ku kterým směřovati jim kázáno bude, přivyknou i jinde ke koncům věcí prohlédati i proto vystříhati se budou nerozváživě se huati v pracích předsevzatých aneb sobě porněných.

*Když přivyknou
(1) šetrnosti, že
už ze jistým se
daje účelem*

4. A když shledají, že ku vytčeným cílům vždy jisté ustanovují se prostředky i zpozorní, že bez prostředků nikdy kouce nebývá docházeno: zvyknou, cožkoli bude řídit, po jistých ohlédati se prostředcích, které by nedali od konce zblouditi.

*(2) a po jistých
prostředcích
udržky jiti*

5. I když uznávají, že na prostředky jednon obrané vždy jest nastupovati, aniž lze od uich prve pouštět, než až konce dosaženo, uavyknou při pracích tubé býti mysl i pleti předsevzetí počestných, jen když žádosti bude lze dosáhnouti.

*(3) aniž od pro-
středků pouštět
prve nežli kouce
dosaženo*

6. A když uvidí, že tolikrát od cíle k cíli voděni bývají vždy po stupních nikdy přeskáčkou, dojdou rozumu i ntvrdí se v tom, že všude třeba jiti po stupních i skákání jako propastí se varovati. Aniž snadno dopnší sobě, aby k jiným věcem rovnli nentvrdíce ještě předešlých.

*(4) i ušty po
stupních jiti*

7. A pouěvadž spatří, že jim vždy, když jednoho pomíuntó cíle, hned jiný většho cosi zjevně ukazující před očima se vynořuje, i že nové ku žádostem pobndky v nich se vždycky zarozní: sotva budou moci jinak než k něčemu více vždy dále prohlédati, chtivost od věcí ku věcem ctně rozprostírat i tudy k většmu a lepšmu věcem vždy chvátati aniž při pracích konce hledati než v kouci.

*(5) a vždy
k dalšímu vě-
cemu prohlédati*

8. Také uznají tolika nstavičnými příklady vyučeni jsouce, že sluší všelikou teorii věcí ku praxi napravovati a hned v užitek obracet i to, čehokoli poznáním se dobráno. I budou-li, že všude tak diti se má, šetriti i tudy marné věci, užitku žádného nedávající, za neprospěšné pokládati; nu hle, jak náramného dostane se jim zde opatrnosti přispoření 1), šetríce užitku při věcech vždycky!

*(6) všelikou teo-
rii ku praxi
obraceti*

9. Z toho však, že po všecken svého cvičení čas sami ku pracem zavozováni i v nich stále cvičení bývají,

*(7) práce pod-
stoupiti i každé
uati.*

an jim nikdy dopenštno nebývá prázdniti, smysly tékati, toho, co konati bylo, nekonati: nevyhnutelně jde za tím zvyk a tuhosť a bodrosť při podstoupání prací ano i při cvičenějších vtipech horlivosť a žádostivosť prací pletí. A takováto zvykem dobytá v práci bodrosť bude jim a státu po všecken života čas dobrem neocenitelným. Nebo tím hodnější kde kdo vzdělá užitek v povolání svém, čím spůsobnějším bude podnikati práce v povolání svém. Štěstí rovno jest práci, ničeho nedobýváno leností. K životu spůsobnými i ku práci se hodicími učiní je taková tato činnosť. (Doß mag ja hurtige Leute machen durchs ganze Leben!) A tak vyhladí se ona vyslípka lidu: učenci jsou prý všickni lenoši; též lidé ze školy jsou chladoležkové, ku práci málo způsobní. Již budou moci býti nade všechny způsobnými, ani znali jsou sami sebou vše konati, ničeho jiným na vykonání nepouštěti.

(8) na vyměření
zákonů i ochraně
zákonů se ohlédati
stále

10. Větším pak čím si jest ještě, co následuje. Vykazuje metoda tato učňům práci, učitelům řízení. Ti pak, aniž při jednotlivých státi nemohou, dávají jednotlivým do ruky zprávy, zákony, pravidla, kterých kdyby tito dobře šetřili, nemohli by snadno pochybiti, an učitel zatím obchází a napravuje, kdyby spozoroval, že někdo chybí. Odkud nutnosť jakási na mládence se vzkládá jednak na vyměřené zákony jednak na ochrance zákonů se ohlédati a stříci se, aby oněch nepřestupovali, toho nenráželi. I tento po některý rok bez přetrže vykonávaný zvyk, vidí se, že sotva jiný vstípní může způsob, než aby pamětlivi jsouce, že pod zákony žijí, vyvinovati se vystříhali, aby zahaubení místo pochvaly nentřili, kdyby účtu z prací bylo pohledáváno. (Prohledni zde opět Melanchthonův sond o škodě, již jest se obávati ze znatečného studií způsobu, na hoře ve hl. VIII. §. 3 chválený.)

(9) kázni stáovati
se lepším

11. I sám způsob kázně, kteronž metoda nařizuje, zdá se, že bude lahodným cností vstípitelům jakožto krotké vtipy nikdy nedráždícím, zpuruě opatrně krotícím,

oboje cvičím, aby navykali vše konati z lásky ku cnosti nikoli ze strachu před trestem.

12. Vidouce, že chyby jejich častěji napravovány (10) chyby porovnávat a napravovati. bývají, uavyknou chyb se nedopouštět, dopuštěných pak snáze pozorovati, spozorované ještě chtivěji napravovati.

13. A poněvadž veškera tato metoda na práci se (11) ve věcech etných svobodné řeči se jímá zakládá i zavozování bývají žáci, cokoliv umějí, vypovídati a učiti; cokoliv neumějí, toho se dotazovati; cokoliv pochybně umějí, toho příčiny s příčinami srovnávají aby jistěji uměli, vše před očima spolužákův i učitelův, i proč pak by tak svobodné řeči nebylo lze dosáti k jarému se obírání všelikými počestnými věcmi lidem na očích. Což v životě bývá se znamenitým prospěchem.

14. A tak v skutku ukáže se, že právě pověděl Antisthenovo po- Autisthenes 1) (proti těm, kteří se domnívali, že vědění se schva- opatrnost a ostatní cnosti nebo jim odporné vady tak luje, že cnosti lze uculiti se člověkem se rodí, až soudili, že uměním nelze ani cností nabyti ani vrozených vad napravit: *ἡ ἀρετὴ ἐστὶ δίδακτιμή*, že cnosti lze vycvičiti.

15. Naposledy metodě této přivyklým nic nebude (12) všechno život opatrně trávení snazšího než po příkladě jejím všechnem moudře trávit život, tím, že by jakýs života přehled zpraveu a uáležitě ostříhán byl. I toho způsob zde nějaký navrhnouti nebude mařením práce.

16. Má sobě kdokoli rozumně v životě sobě chce (13) za tou počin- vésti, dělati života denníky, knihu totiž, v kteréž by den nou mají zde- po dui činy své zaznamenával; totiž (1) co zuamenitého latí sobě života denníky ve spisovateli dobrém toho dne četl; (2) s kým poroz- mlouvaje něco užitečného slyšel; (3) co také paměti hodného za příležitostí odkudkoli danou myslil, mluvil, činil. Bude to jako textem života tvého, a ten potom zase pročitávaje uaučíš se rozpomínaje se, kterými tě příčinami bůh vedl a kteraks jich se jímá anebo se jímáti zanedbával neboli neuměl, chybám přimísily-li se které, vyhýbat, cnosti pak ustavičně stíhati, kterékoli kdy jsi vyšetřil a stíhati předse vzal. 3)

*i odměn mají
pravidla života
vprodliti*

17. A takovymto vyšetřeným života chybám (svým a cizím) abys mohl snáze vyhýbati i odporných jim cností jistěji následovati, poznamenáš je sobě obzvláště jako vyňaté drahokamy ze samého textu života svého, a nazveš je pravidly života; abys totiž obzvláště šetřil sebon vytčených cílův i vyhýbal sebon obzvláště vyšetřeným úskalím.

*a k tomu mají
přidati rejstřík*

18. Třetina posledy tohoto tvého díla částkou bude rejstřík abecedným slov pořadem psaný a ukazující, na kterém místě v textu nebo v pravidlech tvých co jest nalézati.

*Takovéto přehledy
životu mítí jak
jest věci známe-
né prospědnou.*

19. Tak budeš mítí přepravé života přehledy které zdělati malou bude prací, zdělané pak mítí převelikým prospěchem. Nebo co obtížného za čtení to, čím znamenitě dojat budeš, v denník vpisovati? neb alespoň četbu dokonaje či rozmluvu a práci kteroukoli sebe menší chvílečku sobě brátí ku poznamenání věci paměti hodnějších? Nelze-li ani toho snad ihned za zaměstnáními nepřetržitými; alespoň po snídání neb obědě, kde lze od prací si oddechnouti, může takovéto ducha odbočení ne nelibým býti a mezi občerstvení se počítati. A přece tak shledaný poklad bude tobě právě pokladem opatrnosti; jelikož tak teprve všeliký pozdější den bude zákem předešlého i tobě častokráte chybnému (nebo člověkem jsi do života jako do školy pnstěným, kde bez chybování ničemu se nebývá učeno) učitelem ku poznávání chyb, poznaných ku napravování i tudy naposledy ku nenechybování.

*Tato tajemná cesta
opatrnosti po-
kládána mezi ta-
jemnějšími mon-
drých mužů*

20. Tuto tajemnější opatrnosti cestu pokládanou mezi tajemstvími moudrých vykládáme vůbec, na kterouž nechtíti nastoupiti nebude než znamením neopatrného. Jelikož také ten bude moci jí býti užitek, že zaznamenáváje své skutky co den, navykneš nic nekonati ni mluvíti, z čeho bys se haubiti mohl, kdyby na světlo přišlo. Anobrž, když pomyslíš, že bůh do knih svých myšlení také lidská přejímá, naučíš se zlych také myšlení se děšiti a jich nepřipouštětí, po výroku tom: Čeho chceš, aby lidé nevěděli, toho nečiň. Čeho bůh, toho nemysli.

Hlava XXV.

O prospěšnosti metody nejnovější ku lepšímu
škol zřízení.

Obnovení škol mnohým duševně mrzutě působí starosti. Nebo zašly po obecném svědectví všech, kteří do uzpráv sobě naříkají. K žádostivě tedy oné obnově že jaké také rady dodati může metoda naše, soudím, že o tom uepochybí, kdo jen to, co posud vůbec vyloženo, uváží pilněji. Nám však také jinou cestou to ukázati se líbí, kdyby snad i tak lépe vysvitnouti mohlo, že se mluvením svým neklameme. Totiž vyhledávati budeme způsobu školy nejlepší, strojíce k němu až nalezen bude, přirovnávati již známé zásady metody své na spatřenou, zda z nich vyplývá to, co ve přáních vyjadřujeme.

*Na smutky škol
léky kde někde
se hledají, zde
také se olibuží.*

*jak pravdivé,
aby patřno bylo,
vydávaje se způ-
sob školy nej-
lepší*

2. Mezi všemi chvalami, které o školách se vyskytají, žádoua nejdůležitější nad onu, kterou se vypořádá, že jesti škola lidskosti dílnou. Nebo třemi slovy máme propověděno, co jen říci nebo mysliti lze o škole, která nejlépe zřízena jest nebo zřízena býti má. Což aby se ukázalo i spolu lze bylo uvážiti, zdaž vedením metody naší lze se uaditi takových škol; vízme dříve všeho, které potřebné věci, k nimž ve školách sluší míti zřecí, namítají tato tři slova: (1) **lidskost**, (2) **dílno**, (3) **škola** čili **hra**.

*Škola co? Lids-
kosti dílna*

3. Jmenem **lidskosti** nevyrozumívána sama lidská přirozenost, (jejížto učitelem jakožto obrazu svého tajným přírody uměním sám bůh jest) než povahy čili potřebné věci, které působí, že člověk jest **člověkem**, obrazem totiž nejmoudřejšího, nejmocnějšího i nejsvětějšího boha. A tyto přednosti lidské povahy když pak výše (ve hl. I.) ukázali jsme, že tři obzvláště jsou a zahrnují se významy rozumem, řečí i kouáním rozličným a volným; jde z toho, že jest účelem škol, aby lidi ku pravému a

Lidskost, co?

*Hoznm, že i
volné kouání tří
člověka vlast-
nosti,*

*čili moudru
býti, konati,
mluviti*

volnému řeči, rozumu i práce užívání vzdělávaly čili učili rozumuu býti, konati, mluvíti. To právě jest **sůl** boží, kteráž aby v mysli naše vpravena byla, dílnou jesti škola, i samé onoho trého účelu svého význaky v sobě obsahující, aby totiž

1. sapienter (moudře)	} učila	{ s —
2. cogitare (mysliti)		{ c —
3. honeste (počestně)		{ h —
4. operari (konati)		{ o —
5. loqui (mluviti)		{ l —
6. argute (bystře)		{ a —

*Ono tři slově
po příčinách
víc méně po-
třebno*

*(Moudru býti
prvou a koneč-
nou věcí lids-
kostí)*

*Prvou povahou
nejlepší školy
oním trojím za-
pětí*

4. Ouo tré pak, ač při člověku, který sic lidské důstojnosti ostříhati chce, rovněž tak jest uerozlučno jako v živočichu, tráj onen život i života úkony zachovávající duch přirozeuý, životný, duševní, (ze kterých žádný chyběti nemůže beze záhuby živočicha samého 1); stupněm však hodnoty a potřeby tak mezi sebou bývají rozeznávány, že prvé v skutku jest prým i druhé zase předuější třetího. **Moudru býti**, pravím, jest prým nade vše, ježto ostatních věcí základem (nemožno totiž, aby uemoudrý moudře jednal nebo mluvil). Zase pak moudře **jednati** jest beze vši pochyby většho cos a lepšího než moudře **mluviti**, auté ouo naprosto jest potřebno a samo sebou prospívá ke způsobu blaženému; toto potřebou se ukazuje pro rozmlouvání toliko a tak z případku někdy a uěkde.

5. Odtud vyplývá, že to bude prvou povahou nejlepší školy, aby všecky, kteréž na cvičení běře, smyslem moudrými, ve pracích opatrnými, řečí výmluvnými činiti sobě ukládala i za boží pomocí činila; rozdíl však přece šetřila, by, co předuějšího jest, příze konáno bylo, t. j. aby mysli příze a více ku moudrosti, i ruce a ostatní moci ku činné zručnosti než jazyky ku štetnosti cvičeny byly. Jmenavité suajte se školy činiti chovance své řeči sic vybroušenými než přece spíše děl mocnými i rozumnějšími příčinám tak práci jejich

jako věcí, kteréžkoli vidí, že se dějí. To teprve bude obrázký boží vzdělávati nebo raději v nich božím uměním vyvedené rysy moudrosti, moci i dobroty vyšlechtovati a živými barvami vypravovati, aby, co jsou, že jsou, se ukázaly. Avšak opravdu žetam naprosto směřují naše věci, než zde proč mnohými slovy tvrditi; vše, co potud podáno, mluví o tom. Účel tedy školy nejlepší máme zouplna.

Kam metoda jazyků na proutě směřuje.

6. Že již na prostředky k účelu sluší pohleděti, připomíná slovo **dílno**. Což pak jesti dílna? Místo, kde nástroji jistými od řemeslníků jistých uměním jistým působeno bývá, co jest působiti. Tím tedy dává se na um, že tři jsou věci školám potřebné, aby při vzdělávání lidí svých docházely účelů; nástroje, totiž k vyučování a učení se, těmi nástroji se obírající, učitelové totiž učivající a umění a učňové, naposledy umění, kterak s těmi nástroji zacházeti, totiž metoda jistá. Odkud vyplývá, budou-li k osvěcování lidí v mysli, k řízení jich při pracích, ku broušení jich v jazyku nástroje hotovy, i to dobré, kterýmž by na jisto lze bylo účinku dojíti, aniž nebude-li nedostávati se lidí podaných nástrojů se jímati chtivých, znalých, platných a naposledy všech ostatních věcí, které ku pořadu prací náležejí, právě spořádaných (aby tímto způsobem zřízená škola nejlépe zřízeným řemeslnickým dílnám nic neustupovala): že to bude druhou nejlepší školy povahou. Nebo bude nemožno nedojíti toho, čeho se hledá. Nejhlavnější však platnost vězí v připravení nástrojů; a toho poněvadž metoda naše stále vyhledává, též i, kterak věc tam jest dověsti, aby všeho, čemu sluší vyučovati a se učiti, velmi dokonalé byly formy a normy, kterými by, cokoliv jest a se děje, tak jakož jest a se děje, vtipům vštěpováno i zase bedlivě jazykem, rukou, mravy a životem, po ideách pravých právě vyobráženo bylo, co vyobrážeti jest: modliti se náleží k bohu, aby úsilím

Dílnám (a odtud školám) tři potřebné věci:

(úpravami nástrojů; nástrojů učivajících a umění kterak s nimi zacházeti)

kterými metoda naše školy opatruje

zbožným a ze žádosti obecného dobra pocházejícím nedal marnými býti.

*Důležité učební
slovo škola a hra
proč dáno ?*

7. Zbývá uvažovati slovo škola čili hra na vystižení švarného a líbezuhého uástrojů učebných užívání, až hotovy budou. Nebo ne bez příčiny staří moudří lidé usoudili vyznačiti dílnu k učení tak vábnými názvy, že Řekové nazvali ji *σχολή* prázdněním, Římané pak hrou. Chtěli totiž netoliko chlapcům odštíti příčinu hrůz, ale i samým učitelům ostaviti paměť na šetřenou toho, kterak by práce libě provodili; jelikož viděli, že nic nemůže býti studiím věd záhubnějšího, než kdyby k nim žáci s nechtí šli i tudy dříve počali jich nenáviděti nežli poznávati. Nebo tak maří se všeliká práce (jako jsme navrhli ve hl. X. §. 38.), při cvičeních bývají velice neradi i pospíchají ze školy jako od stoupy, domnívajíce se, že pěkně se budou spolu proháněti, bude-li jim kdy lze z oučích vězení na svobodu a na prostranno se vyhrnouti. Tedy poněvadž přichází cvičiti vtipy lidské a to ve věku onom, kde netoliko jsou ohebný než i křehký, jistě jest k tomu prohlédati, aby ohýbáním se nezlámaly, a aby tak za tím nešlo vzdělání nýbrž porušení. Odtud i D. Luther v onom svém vyzvání, kteréž příčinou zřízení škol k městům německým l. 1525 vydal, přání byl vložil: Přátí prý si jest nějaké snadnější a libější metody, kterou by nikdo odstrašován nebyl, spíše všickni ke studiím vábeni. A (jak mluví) kterou by uemenší chlapci docházeli rozkoše ze studií literárních, jako kdyby v ořechy, v mč, v běh sobě pohrávali. To on, rozumně uaskrze. Než dí někdo, toho snáze lze si přátí nežli vykonati. *NB.* Nebo takovou metodu kdo podá? Illedáno jí snad posud, ani snad jí nalezeno posud. Avšak my důvěřujeme, že již jest nalezena neb aspoň takové velmi blízka. Což aby se ukázalo, přistupme ke slovu **hra** a pošetřme, co jest, hra čili kratochvíle, hodlajíce tak právě vystihnouti jisté potřebné kusy metody libě.

8. Tak pak vyměřují **hru**. Hra je cvičením (ducha nebo těla) zřízeným mezi několika závodci o nějaké odměnění ziskem nebo ctí. Kde se namítá, že toto sedmero jest příliš, co působí, aby hra byla hrou, t. j. zábavou mysli: I. hyb, II. dobrovolnost, III. společnost, IV. zápas (t. j. libé očekávání, jak to vyjde), V. řád, VI. snadnost, hru provádět, VII. konec libý (ducha občerstvení). Načež pohlédneme-li zevrubněji a obrátíme-li to ku hře literární čili ku pracem školským, nebudeme moci nevidět, co napomoci může k rozkošnosti metody. (Viz též na hoře X. 146).

Hra co? a co činí hru rozkošnou? Sedmero toto

9. Dím, že ve hře hyb prvou jest věc, která baví. Nebo poněvadž hybem vše se děje a zachovává, naprosto přirozeno jest, že vše co živo, hyb libuje, zvláště za věku jarejšího. Odtud jest, že chlapeč nemohou zdržení býti, by sem tam neběhali nebo kterýmkoli způsobem se neproháněli (viz X. §. 24. a 143.) Tuto bujnost převéstí tedy sluší klepším věcem, jako abychom toho nežádali, by chlapeč do školy zavedení byli ve které věci nečinnými diváky než konateli. Dejme, pravím, jim vždy něco dělati a nastrojujme, aby dělali, cokoli učitele nebo žáky dělati vidí. Brzo ucítí toho sladkost; neb opičátka jsou; cokoli jiné dělati vidí, chtějí to po nich dělati, ač není-li to nad vzhop a síly jejich. Odtud jest, že chlapec, káže-li se mu při chlapcích hrajících státi, brání se mu pak spoluhráti, cítí, že mu to těžko, a chce raději odjíti. Aby tedy jim do školy puštěným těžko nebylo, zpravme ať všecko cvičeními ducha a těla vře, jak ve škole tak mimo školu procházení, rozpravění, zavodění a hry kterékoli počestné dopouštějce 1). Ku vábení vtipů prvou to bude i ovšem jistou cestou. Na kterouž když metoda naše naléhá, sluší ji pokládati, nastoupí-li se na ni právě, za stezku libeznosti. Viz hl. X. §. 242.

(1.) Hyb, kterého že žádným státi jest deponováti, radí metoda

NB.

10. Drnhá při hře zábava jde z dobrovol- (2) Dobrovol-

*nost, aby nás
dalo se čistou
dobrou volí bez
nucení*

ností, ježto sem nikdo nepřichází než o vůli své a po své libosti věci vede. Nebo svoboda vůle obhajuje sobě vrchu v lidské důstojnosti, všude panovati se snaží až i v malicheruějších a kratochvilných věcech. 2) I to že pravda, patrně odtud, že nikdo nehrá nucen jsa nebo, hrá-li, nemá zábavy než muku právě jako v ostatních věcech, které bezděky dělá. Rovněž tedy ve škole nikdo ať se neučí z mušení, ať sem přichází svobodnou myslí, kdokoli přichází jako ke hře a ať zde svobodně koná, cokoli koná jako ve hře. Ale chlapci školy se hrozí, řekneš. To však je z případku příčinou tesklivé oné metody, o kteréž, aby odstraněna byla, nyní se radíme. Kořeny učení jsou hořky, pravil Isokrates a zakoušela toho mládež ovšem až posavad, i bylo ji tedy vábiti nadějí příštího teprv ovoce sladkého. Čeho když uvažovati onen věk nemů, předčila hořkost uade sladkost. Avšak nyní již jest otázka, zdali samy také kořeny sladnonti mohou? i jest naděje, protože učiti se povahou svou není prací než rozkoší. Což pak to jest učiti se? Zdali ne po věcech nových smysly se sháněti i snažiti se je vtipem přemáhati? Všakťe mysl lidská jest novoty žádostiva, i všickni po povaze své žádají věděti ledaco; věděti-li, tedy se i učiti, což se vykonává nových věcí posloucháním, spatřováním, se dotýkáním, vypravováním; učiti-li se, tedy i oněch míst docházeti, kde lze něco nového viděti, slyšeti, tomu se přiučovati, jen ať tu není oně učitelů nevrlosti a učiva zmatenosti, což posavad i nejchtivějším působilo ošklivost a nechutenství. Anebo kdyby proto přece některé sprostější povahy ode svobodných nmění se odvracely, sluší jim způsoby kterýmukoli napomáhati, aby sami od sebe přicházely, až by vnuadami smyslův obklopeni jsouce lahody okoušeli sami; tak to půjde předse se vtipy všelikými. Nebo jakož pravdiva jsou ona Terentiova slova: Nic není tak snadno, aby nesnadným se nestalo,

konal-li bys to bezděky, tak pravo jest ono Němcův opačného smyslu povědění: *Haft mud Lieb zu einem Ding macht alle Mühe gering.* Láska práce nepocituje. *Metoda nejnovější všerko přivodí k dobrovolnosti* Již pak metoda naše všecka v tom jest, aby zhola žádůžích zmol ostaveno nebylo při studích, nebo při způsobu je vésti, které již anebo vyrovnala anebo způsob nkaznje kudy je vyrovnávati. (Viz hl. X. §. 140). K odvarování tedy ošklivosti a k uvedení dobrovolnosti na dobrou nastoupila cestu i má do sebe pravou moc školy udělati hrami a rozkošemi.

11. Třetí při hře vyrazení bývá ze společnosti člověku přirozeně milé, příčinou lásky ke spolku, kterým sobě druh ode druhu břeme tužeb svých doplňování. Odtud Seneca: Nad žádným dobrem bez druhu není mila vláda. Odtud jest, že když někoho obchází chuť hráti, spoluhráče sobě hledá, až i tak hrubě, že nikdo sám se sebou nehraje, nebo když naskrze hráti se chce úkolem zápasu poděluje pravici a levici svou. Metoda tedy naše, která ve všem všudy chce býti společnou, příhodna jest líbeznosti dodávati školským studiím, jakožto která učitele s učením i učené mezi sebou všecky jako za ustavičné spoluhráče postavuje (XIX. §. 5).

12. Čtvrté, což hru činí milou, jest zápasení čili závod o vítězství, když každý přednosti předloženého zistečku nebo cti sobě raději chtěje než druhému všecku sílu naplná, aby toho dosáhl. To však poněvadž se děje s jakýmsi ducha zavěšením mezi nadějí a strachem, oním však neškodným, projímán bývá dnch lektáním ne nelibým. Metoda tedy naše radíci vše ve školách vykonávati přátelským jakýmsi řevněním i mysllemi zmšťajíc mezi strachem hanby a mezi nadějí chvály způsobna i příhodna jest mysli k libé bodrosti vzbu- zovati a v ní uchovávat. Viz ve hl. X. zás. CLXXIV. a CLXXXVI.

13. Páté, co hře líbeznosti dodává (5) jest (5) řídí, jakožto

*který také hry
duší jest*

řád, kterého spoluhráči povinni jsou ostříhati nařízenými mezi sebou zákony, jelikož řád všech věcí jakož vážných tak kratochvilných duší jest, bez něhož by ani hra nebyla ani by bavila. Tak velmi to pravdou, bývají-li někdy od některého ze spolupracujících zákony hry porušeny, že ostatní nevole z toho nesnášejíce se rozprchají nebo ve hněv, hádky, pračky se ponostějí. Bude-li tedy škola jako dobře spravené vojsko nebo říše nějaká, kde všickni lidé po třídách, řádech, odděleních (aby po stupních neb i po vrstvách ti oněmi vládli a ovládání byli) spořádání jsou povinnostmi mezi sebou rozdělení a svazy zákonně spjati jsouce; nemožno bude, aby tito ve světské říši mladiství občané dojímaní, vábení, s potěšením zabavování nebyli ve společnosti takové. K čemuž všechny případnosti metody naší směřují, i lze k této věci mnohé kusy s rozkošností spořádati.

NB.

*(6) Způsob přiučování an
temu snadný,
prazí*

14. Šesté, líbeznosti hrám poskytl způsob snadný jim se přiučovati záležející na pouhých příkladech a následování, kdežto pak pravidel vtrusováno nebývá buď žádných anebo málo po příčinách toliko. Nebo hrou samou hráči se stávají bez pracné teorie a pravidel.

*jako všechny naše
věci*

Avšak v pravdě aby podobně ve školách vše se dalo, aby odtažitými tretkami nikdo mořen nebyl, aby všemu, co dělati, vždycky děláuším se učeno bylo; tomu chce a káže metoda naše hl. X. zás. XLII., CLXXI., CLXXXIV., CXXXVI. Než i chce, aby theoretické věci pouhou historií a samozřením k libé očím a mysli pastvě prováděny byly. (Viz hl. X. §. 143. a 155. a 156.) Pročež kdyby opatřeno bylo, aby každá škola vystrojena byla mimo potřebnou biblioteku také obrazy nebo řezbami všelikých věcí smyslných, přirozených a umělých, anobrž kdyby lze bylo, zahradami a oborami (rybníky) pro skutečný názor (antopsii) rostlin, živočichův a věcí kterýchkoliv, nebo kdyby svým časem zástup

NB.

žáků vyváděn byl do zabrad, polí, vinic, aby práci při orání, setí, žatvě, mlátbě, vinobraní a při podobných věcech viděl, i čím by školy byly než holými hrami? 3)

15. Naposledy hra ráda má také vydech-<sup>Vydechnutí a uti-
dání se, což i
při našich jest
věcech</sup>nutí, poněvadž nikdo hrám tak oddán býti uemůže, aby hry, kdyby přílišna byla, sobě neošklivil. Po přestávkách navracováno se bývá k ní tím mileji (hl. X. §. 147.) Tedy také při studiích vystříhati se sytosti, střídavé písně oblíbují Camoeny atd. Avšak zde také ne zle o vtipy stará se metoda naše, která chce, aby úkoly chlapeckých studií nebyly ni mnohé ni obšírné (ve hl. X. §. 143. a zás. CLXIV. vým. 4.) Nebo protivno-li dlouho hrát a bez přítrže, proč ne spíše obírat se s věcmi vážnými? Dáti tedy náležitě myslem zvláště outlounkým příhodné přestávky i případná vyrazení, procházky, rozprávky i pohrávání počestná kterákoliv. Kterak vážno-kratochvilnými věcmi promísena škola že nemůže než hrou vtipu i býti se ukazovati, jest patrné.

16. Dále, slovo **hra** jiného cos také nám připomíná kromě oné rozkoše, které sluší studiím dodávati, totiž o látce her. Nebo všeliká hra zanáš se věci nějakou, která kdyby měla něco nepočestného do sebe, přichází jí mti za nechvalitebnou, za neužitečnou pak kdyby mimo okamžitou zábavu zholá žádné výhody nepřinášela. Na to tedy sluší oddávati práci, aby hry chlapcův byly jednak počestny, vši oplzlosti prázdný, jednak prospěšny tělo a ducha občerstvující a tak ke snášení prací vážných oboje připravující. I o všem pak, kdyby tyto hry samy také přímo k vážným věcem zavodily; jakož se stává, když vážné věci, kterým by se potom bylo učiti, uvozovány bývají ve způsob hry, aby tak napřed naučeno se bylo nomenklatně těchž věcí a tomu, co při nich se děje 4.) Tak pacholátkům svým dopouštíme se obrátiti s dřevěnými nebo malovanými koňmi, s jezci, meči,

*Her chlapcům
dopouštíte
jakých?*

1. počestných
2. tělo a ducha
občerstvujících
3. přelichávací
jich věcem
vůdijím

vozy, ručnicemi neboli s jiným jakýmkoli nádobím (kuchyňským, řemeslnickým, kuchařským atd.), aby těm věcem přivýkali. Tak chlapci plavců (což Dornavius pokládá) cvičívají se u břehu na člunku malém i zvykají kotvy metati, na mělké řece veslovati, mezi třím loď puditi potud, až by silou svou hoto- vějšími jsouce, někdy přece se ohrozili na širé moře se oddati i mezi bohopustými vlnami plátua rozponštěti. Ille hrají sobě chlapci plavců, avšak za účelem nehravým, jelikož hra jejich vychází na práci vážnou, na podstatný života jejich čín, kterého tak hrajíce a jako jiného cos vedouce stávají se znalými a mocnými i chtivými.

Tedy i hry ve školách budují předehraní života

17. Tyto kromě škol hry pacholat a děvčat plavců i jiných lidí připomínají nám, jakými hrami školskou také mládež sluší zaměstnávat, že takovými totiž, které by neoddalovaly se od záměru škol (lidí k lidskosti strojiti). Kde by přefína byla vyšetřovati o způsobech her ve školách, kterých by netoliko neškodně dopouštěti bylo anobř i s velkým prospěchem nařizovati. Než nepřisluší sem do oněch podrobností se pouštěti. 5) Ba nemluvíme ani vůbec o hrách, které by se hodily osvěžiti mysli žáků, než o školách samých, pokud slovou hrami. To jest, vyšetřujeme, kterým způsobem by vážné ony věci, které vésti školám náleží, tak vedeny býti mohly, aby netoliko způsob hry měly, (což jsme již od §. 8. až do 15. vyšetřili), alebrž ničím jiným nebyly než **předehrami** veškerého lidského života, a na nic jiného nevycházely než kterak by bylo prožiti život sám rozumně, počestně, zbožně i svatě. To právě jest, čeho se nyní hledá.

Třídý škol také sobě vespolek mají přehrávati

18. Že však tomu také záměru metoda nejnovější slouží, jesti na bledui, protože chce, aby život lidský ve stupně věků rozdělený (ve hl. X §. 112) všecken cvičenými zaměstnáán byl (IX. 18.) než tak, aby stupeň

předcházející kterýkoli cestu strožil čili (jak přítomná látka mluvíti nám velí) předehrával následujícím (zás. CXLVIII., CLXII.) I půjdeme-li po této radě, snadno bude cvičení dětství (za péče rodičův a chův) tak naříditi, aby předehrávala cvičením chlapectví, která již za dozoru učitelův přijde nařizovati a tato zase cvičením mládenectví, a tak pořád, aby naposledy všecken studií školských běh ničím nebyl uež života předehton a veškeren nynější život ničím uež předehton věčnosti. Nebo že všecko, čemu člověku na kterémkoli věku stupni učiti se sluší, lze tak spořádati, aby byly příklady ku napodobení ustavičné a ustavičná, jež po příčinách sluší přibírat, připomenutí neboli pravidla o obratnosti při napodobení a ustavičná uaposlady praxe, (čeho metoda nejnovější vyhledává ve hl. X. zás. XL. a následujících); soudím, že pochybnosti již nemůže býti žádné. Aniž tedy pochybnost budiž, že metoda tato cestu propravuje ku nejlepšímu zřízení škol, (které by nevedly titěrek, než zavodily skutečné v samo jednání života rozumného, počestného, svatého.)

NB.

19. Nebude však od věci pošetřiti obyčejnějších některých o školách steskův, aby i tak lépe vysvitlo, že metodou naší dost se činí tužbám. Velmi obyčejen jesti stesk do nedbalosti učitelův. Avšak že ten školám tak obyčejný neduh vyplnění již lze, naděje jest, bude-li jeho příčina vyplněna. Která to? Nechť ze skrovníckého při pracích prospěchu, ten pak z obvyklé žákům nedbalosti. (Jelikož tak, že jeden ospalým jest, také druhý ospalým bývá.) Než nechť něčův odkud? Od zamotané naprosto metody, že přemuoží učiti se nucení bývají, čemu nevyrozuměli a dělali bez pravidel a věci věsti, jichžto neznají užítku. Odtud chřadne i chladne všecko. Avšak že tyto nepřiležitosti metodou naší se odstraňují již bylo ukázáno. Nepřestanou-li tedy napotom služebníci škol nedbale sobě

*Běžím o školách nářekův
zastí tak dosti
se činí? Naděje
jest,*

*(1) protože na
nedbalost učitelův
a něčův lity jsou
hotovy.*

věsti, projeví se leť, a že při chlapcích není vina aniž při metodě, než na nich; nebude tu liknavosti zastření žádných.

(2) *jakož i na
zdlouhavost pro-
spěchův odnětím
dobrých hodin
ztráty, vespůl di-
ktovati!*

XX.

20. O zdlouhavosti prospěchů i za učitelů pilnosti dosti snažné slýchány bývají stezky, zvláště ve školách latinských. Vinn mezi jinými věcmi sčítali někteří a to právě na přezle vkořeněný zvyk diktovati, na maření hodin dobrých. Avšak to již bude lze odkliditi, anytě věci tam dovedeny jsou, že hotovými nástroji oplývají školy i nic nepozůstává, než aby nového v každou hodinu úkolu obíráním a ho myslí přemáháním i cvičením hned přidáním zběhlosti v něm ntvrzováním práce vedeny byly bodře a tak co den úkolů k úkolům přičtuěním, aby navrhovaly se poklady učnosti. Čemuž náramně poslouží, že učiníce do spisovatelů samých přístap rychlý, budou moci spisovatele po spisovateli do rukou bráti, jej procházeti, v mizu a krev obracet a tak učnost množiti znamenitými co den přirůstky. Což jak velikou do sebe má výhodu na přísporn umění, vizme opět o tom soud Lipsiův na hoře ve hl. VIII. §. 10.

(3) *K odevarování
nástří ze škol
cestu nalezena.*

21. Od veřejných škol svojátka zdržovali měkčejší rodičové příčinou drsnalosti metody, předestírajíce, že násilí ve školách bývá se chytáno. (Was man in der Schul lernet, das lernet man mit Zwang, müsst es heissen.) Avšak metoda naše výčtku tuto ze škol plení, poněvadž násilí plení. Jisté spořádá-li se vše ve školách po jejích vyměřeních, škola na způsob hodin samo hybných bude moci býti, kde všeliký hyb hybem jde a kolo tak přejímá kolo, že povolné zavěšenými závažími všecko naskrze samo sebou jde, a to vše spořádané na vyvodenou podobného nebi účinn, na zprávné časů rozměrování. I bude-li při rozdělování úkolů zření ku vtipům prostředním, bude moci o všecky rovněž pěkně postaráno býti; jelikož prostřední úkoly na střední jsouce strojeny vtipy budou moci se hoditi jakož ku pozdržo-

váuí raných (aby síly své rychle nezmařily a před časem vysílenými se nestaly), tak ku pobádání zpozdilejších, (aby stálými příklady a praxí cvičení jsouce nemohli naposledy sami také nekonati věci jednostejných s jinými zároveň). Čeho školám dávno přáti bylo, jakožto kterým sotva kdy chybějí i Theopompové i Ephorové; ze kterých ač jeden užd, druzí ostruh potřebnýj, přece obojí mají opatrně cvičeni býti Isokratem. 6)

NR.

22. Naposledy, ve školách veřejných veřej-
ným jest pohoršením zapadlá mravů kázeň
toliké nákvasy mravů sebou působící, že již
jí trpěti nelze. Odtud přenejedni dobří a zbožní muži
hrozí se svojátek takovým svěřovati dílnám, i schvalnje
trapný úmysl i vysoce učený Gabriel Naudaens 7)
ve svém řádu o studiu svobodném těmito slovy:
Kterí své doma, uikoli v káznících gymasií svo-
bodným naukám cvičiti dávají, ti toho zisku
docházejí, že ne tak nakvašovány bývají děti
pomyjemi neřestí, které tam tak rozličně spa-
třovány bývají, jak rozdílny jsou povahy těch,
kteří v takovýchto místech spolu zavírání by-
vají. A hned: Na skrze nesnesitelná ke hřešení
zvuile osáhla školy atd., že dále nemají tak ve-
lice váženy býti veřejné ku cvičením školy pro
řevnění při studích jako utíkány pro řevnění
v neřestech. Chci tedy, aby doma vychováván byl
mládenec rodičům na očích atd. Hanebná to skvrna,
kterou sluší vyhladiti do čista, (že dílny lidskosti
převrátily se v dílny hanebnosti.) I této věci
vína neb aspoň hlavní částka viny poněvaž se doml-
váme, že vzešla v neznadnosti metody (že učitel veřejný
zástupu žáků představen jsa jednotlivým žákům posta-
čovati nemohl, způsobu pak nevěděl v řádu uchovávat
všecky 8); důvěřujeme, že na to lze se léku nadíti. Nebo
již učitel opatřen jsa všemi nástroji k vyučo-
vání hotovými (po hl. XIII. §. 6.) i znalý jich se
jímati bystře (po hl. XIII. §. 2.) i zběhlý všecky

(4) jakož i k od-
stranění nákov
svrozí

spoln v řádu nchovávatí (tamtéž §. 4.), nebude mítí co činiti, leč aby bděl nad zástupem svým (tamtéž §. 15.), i všecky zaměstknáními počestnými tak zanášel, aby jim ku marným, všetečným bezbožným věcem nic ostaveno nebylo ni času ni místa ni příčin, anobrž aby ni samy případné činy jim na osvěženou mysl pustěné ničím nebyly leč pobudkami k cnostem těla a mysli. (Zde svrchn § 8.)

Že školy lze napravit

23. Pravdivo to dosti. Nebo nepořádáme nyní škol anižto přísluší sem; tvrdíme toliko, že lze je spořádati, aby nářky odjaty byly i dosti se stalo tužbám (kdyby líbilo se na vyšetřené pořádku cesty nastupovati.)

Hlava XXVI.

O prospěšnosti metody jazyků nejnovější k napravení způsobu učenosti.

O způsobu učenosti tolik nářků učiněno učenosti přiměřeně rady o jeho napravení

Maturinus Simonius 1) právník napsal jadrnou knížku o zacházení věd, a jest před rukama řeč Kaspara Hoffmanna, lékaře o nastávání nevzdělanosti, patheticky napsaná, aniž nepovědomy jsou jiných spisy jiné obsahu podobného, které při způsobu vědy, jaký nyní jest, mnohých věcí pohřešují. Když tedy věd dílami školy jsou i naděje se dělá o nápravě škol: sluší toho hleděti, zdaby z napravených dílen také napravenější mohla vycházeti díla. Řekneme některým slovem, čeho zdá se, že při způsobu učenosti právem bývá žádáno? a která o nápravě naděje může býti z našich věcí napřed předestřených.

Nářky jsou

(1) že při velmi znamenité školnosti znamenitě špatně učí

2. Předně jest i tomu hodně se diviti i snášeti to s nevolí, že při tak náramném škol množství tak řídci jsou muži učení. I toto nvažování při-

nutilo muže učeného o příčinách zkáz škol říci, že veliký učených mužů nedostatek v tato slova se prosul: Toliká jest zašlost věku našeho, který učeným vidíu býti chce, že při velmi veliké škol hojnosti převeliký jest mužů vůbec užitečných nedostatek, kteří by jednak státu jednak církvi dosti byli platní pracemi svými; anobrž mohl bys říci, že škol v samých školách pohřešuješ a že Tantalus ve vodách samých žízní a salamandr v ohni samém že křehne. Zdalí tedy musíme prorokn tam někdy zpívajícímu přizpěvovati: Rozmnožil jsi národ a nezvelebils veselí? Rozmnožilš sobě (olidekřesfanský!) školy a nezvelebils veselí (ze daření se mužů vůbec prospívajících). To ou (v řeči o příčinách zkáz škol, která u Alstedia se vyskytá).

3. Což pak za příčiny? Dvě nejhlavnější vyjádřím; jednu, drsnatost metody běžné, vtipy odstrašující od studií (která mají býti podstoupena nebo dále vedena); druhou knih hojnost tak velice knihtlačitelstvím rozmožených přemnohé (nejvíce ty, kterým skrovné jmění doma na závadě není, aby se knih nadobíčkem, pokud chtějí, neopatřili) nepěchlivými činící, že učení v mysli sobě vlévati za hřbet zakládají, auitě naději mají, příd případ který příd, že z knih budou se moci rady dobrati. Tak při knihách učených přenejedni nosíme mysli hrubé. I to že pravda, uzná kde kdo, domnívám se. Než jest-li naděje o léku? Z opraveué metody obému spolu neduhu skýtá se lék; totiž snadnost metody nejnovější způsobí, že méně jich od studií odhrožováno bude, více jich pak vytrvá vadami jsouc zabaveno. Potom pak, poněvadž až do spisovatelů mládenci dovedení i vyučení budou, je čítati a jim vyrozumívati, nic snazšího nebude, než aby i ze škol vyjdouce rozkoše dále vedli i jimi ducha ukájejíce rozličnou učeností mysl vystrojovali. Naposledy budou-li v jazyky národních po metodě jazyků vzdělaněj-

*Dvě yřičiny:
drsnost me-
tody a knih hoj-
nost činící stu-
dující neobětími*

*Obému neduhu
lék z opravení
metody, yředně
ze snadnosti me-
tody*

šími učiučné kterékoli knihy lidského poznání hodné přelity (aby je četali a jim vyrozumívati až i lid mohl), nebude se moci státi, aby zde onde pohřbené (i pod nešvarými pláštiky, jakž řekl Cicero) vtipů věna nepro-nikala i ku prospěchu nepřicházela.

*druhé z vlastní
práce učiu*

4. Na nedbalost, ku které tak mnohé vede spoléhání se na knihy a ukazatele, tolikéž lze se nadíti léku, kdyby školy po vyměření metody nejnovější postupíce nikomu udo-pouštěly jinak se cvičiti než praxí vlastní. Nebo tak nikomu možno nebude, aby knih neprošel, a aby vlastními smysly nepropravil všeho; aniž tedy bude možno, aby někdo něčeho uvěděl (t. j. aby nespatriř, nenslyšel, nedotekl se, nevykonal, vtipem nepřekonal všech potřebných věcí, které s tolikou pozorností byly spatřovány, poslouchány, makány, konány i překonávány). Tedy nedopustí se aby knihy (tento metodou vy-cvičeným) byly poklady učenost jaton v sobě chovajícími než nálevkami ji přelévajícími z druha do druha. Tedy i Pythagorejský onen strach bude moci vyhoštěn býti, o němž připomínají, že uedopouštěl žákům ničeho papíru svěřovati, protože pravil, že písmo jest paměti záhubou 2). Po naší metodě nepřinese papír paměti záhuby, než život, protože napomáhati bude opakování a praxi věd, které v mysli vpravovány bývají.

*(2) Že školy uč-
nost slovnou po-
dávají, jest stesk*

5. Druhé, učenost (jakéž ve školách, jak nyní jsou, se dochází) jesti cosi slovného, ne věcná-tého. Nebo studiem jazyků vesměs (ba jednoho jazyka, latinského) zaměstknávají se všechny nižší školy, a u věcnými studii do Akademii jest odloženo; ježto by lépe bylo mládež co nejdřív a upřímo ku zdravému věsti rozumn, t. j. ku poznávání věcí pravému, na němž visí rozdíl mezi dobrým a zlým, od toho pak opatrnost v jednáních. Aniž o tom sluší pochybovati, proto že mládež ze škol hojněji mravův a způ-sobnosti ku práci života nevynáší (ba že škodné věci životu odtud vynáší), že nejpřednější viny díl zde vězí,

že mládenectví slovy obmeškávající příčiny jich zhošťujeme, aby věcem se naučili a sami sebe důkladně vzdělali. Potom chceme, aby na akademii se dostanouce ztrátu času hradili i věcem naposledy se oddávali, když i horlivost na mnoze potuchla a mysl ledačím zanášeti se podjaviši zdárné postupovati nemůže, ač by chtěla; zvláště když i tam ničeho téměř slyšeti nelze kromě Siren. Tak jaro věku a potom léto trávíme na způsob cikad slova prozpěvující, zapomínající následovati mravencův a včel, t. j. suášeti věcnou učnost a strojití života obrany. Ivysmívají toto slov a věcí ve školách trhání sami uaposledy prostí lidé, vyslípající lidem ze školy školometství (Σχολομετρία), t. j. uejapnost ku povoláním v životě. Avšak v pravdě již studium jazyka latinského povede za sebou komonstvo všelikých um návodem metody nejnovější. Lepšího tedy způsobu při věcech jest se nadíti i v této částce.

*Avšak meto-
jazyků nejnovější
vede po sobě
družian umění.*

6. Třetí, auo i latině umějící (což přece je-
diným jest škol zaměstnáním), jak řídcí se vysky-
tají? Nemám Ciceronů, Sallustiů, Virgiliů (tací i na
onen čas řídcí, nebo drahokamů daření se není
jednostejné kteraké skal); než ty, kteří by po
potřebě tím jazykem promlouvati mohli, který měl již
křesťanskému oboru hostinným býti. Najdeš ve veřejných
úřadech postavené, kteří ho pranepovědomí jsou, ať mlčím
o lidu, ve kterémž jak málo který jest, jenž by latinského
hostě uvítal a dále se beroucimu cestu ukázal? I což
tedy vedou školy v tolikém počtu všude po řísech až
i městech zaražené? Metoda nejuovější na pomoc přispívá
i slibuje hojně latinských mužů, jako jsme viděli ve
hl. XIX.

*(3) Latinské umě-
jící řídcí.*

*avšak nebudou
moci, již byli řídcí.*

7. Čtvrté, kteří na věcnatou učnost oddá-
vají práci, řídcí stávají se encyklopédicky
učenými, rozdělují mezi sebou vědu po kusech,
načež jsme jinde široce toužili (v předchůdci vše vědy 3),
aniž chce se nám to opakovati. Domnívají se, že jest buď

*(4) Řídcí ency-
klopédicky učení*

NB.

nemožno, aby jediný vtíp všecko obsáhl (jako by ku věcem tak hrubě v nemřu báh učinil nad věcmi pána), aneb že jest nepotřebno, aby jinon některon věcí se zanášel mimo to, což k ustanovenému života způsobu přináleží. I bude-li tedy na koho což politického náležeti, domnívá se, že bohosloví k němu nepřísluší ani lékařství nebo filosofie. Podobně jednotliví z těch svými se otočnjí mezemi na způsob chlapců (praví František Sanchez), kteří na obecném místě, ulici, tržišti, poli zahrady strojí, cihlami ohrazují a každý druhu přístupn do zahrádky své brání. O kěz bychom raději přírody následovali! která každému člověku budoucnu i nohy působí i ruce i jazyk i oči i chřípě atd., ač všickni nebudou běhonný nebo písati nebo řečnfky neb optiky neboli lékárnky atd. I proč tedy nezapájíme lidí, kteréž jest k lidskosti vzdělávati, spolu všm, co přísluší ku poznávání boha, nás, věcí, jichžto některak může přijíti potřeba? Takové jest při věcech suetí a spjetí (praví tyž Sanchez), že žádné bez druhých nelze dokonale poznati atd. Nebo kolikrát-koliv o které věci připadá řeč, ihned přijde za její příčinou o jiné mluvit i zase o jiné příčinou této atd. Znal to Gorgiáš Leontinský, který tak ducha studiemi všelikými vzdělal, až osmělil a podvoloval se promlouvati, o kterékoliv věci by kdo poslouchati chtěl. Přeati by bylo, aby nčenci směřovali tamže, třebaš všickni ne pro marnou honosnost, než aby každý o věci každé souditi mohl podle potřeby, ve svém pak povolání tím lépe vynikati. Nebo kdyby ve školách studia povšechná byla vedena, vzbuzovány by byly v pravdě tím mocněji jiskry vtípův a projevovalo by se hojněji, kam každého zachvacnje přirozenost; oddada se pak každý na to, k čemu tajemným zachvacován bývá pndem, pronikal by tím mocněji 4). Metoda tedy nejnovější zde také čím tím prospěje suazíc se vše mládeži vkapovati, čím lidská zdokonaluje se přirozenost.

*Avšak metoda
nejnovější chce,
aby všickni ve
věcech byli brou-
zení.*

8. Páté, ano i při částce věcí učení málo kteří stávají se právě učenými, poučevadž studia přenejdnech ne tam směřují, aby učenými byli, než aby se zdáli stavující se na tom, že některými povrchnými leda rozpravami sebe a své věci mohou vytrubovati. Čehož vinu ne bezprávně nechat uvalíme na metodu chybnou vědy a umy jalovými pravidly vycpávající nikoli živou praxí. Nebo tak vycvičení nenepodobnými stávají se (kteréž podobenství Doruavius má) slunečným hodinám, kteréž naskýtají sic na desce štětcem vyobrazené hodiny, však rafije žádné nemají, která by stín na čísla dávala a skutečně po běhu slunečném čas rozměřovala; metoda tedy nejnovější právě stará se o podstatuost věd, když nestavující se na tom, aby studii se obírající vynučovali a se učili, chce, aby vynučili a naučili se, i tudy pohledává ve všech a jednotlivých věcech práce vlastní až ku způsobilosti pořád vedené a na dílo vycházející. Toho kdyby šetřeno bylo všude, stalo by se, jakož ovce (připomíná to Epiktet), kterak dobře jsou napaseny, pastýřům ukazují ne senem ze sebe vypraveným nebo vyvrženým, než mléko dávající a vlny poskytající, že tak by učení neukázali slovy nebo názvy, kterak dobře jsou vyučeni, než dořídili by to napomáhající lidským věcem. A tehdaž by bylo ve vědě méně hluku, více snahy, méně honosnosti, více zdaru, méně stínu, více věcí, méně rozdulosti, více podstaty.

9. Šesté: Řídící jsou učeni ze sebe a věcmi samými, přemnozí jsou cizích důmyslů říkateli, cizích úsudků následovateli. Což vychází na zlehčení boha a na škody lidského pokolení. Píší, že v Řecku byla královnička, jejížto obyvatelé, když chtěli chleba jísti, dávali sobě obilí dovážeti z města Erasa na Lesbé (ostrovu velmi úrodném), kdežto přece mohli kliditi ze svých polí, co by bylo hojně stačovalo, kdyby byli chtěli na vzdělávání rolí náležitou oddávati práci. Směšno-to, pravda-li to. Ale přilíš pravda, že po-

(5) Řídící také ve státech občanských ze základu vynučením

Aužak metoda nejnovější všechno hledá učiniti bytelnou.

(6) Řídící učeni ze sebe, po věcech samých

(a to jak postupuje, ukazuje se podobným příkladem (chleba od sousedů žebrajících)

NB.

*Nikomu není
volno odjinud
bráti, což doma
má.*

NB.

*Spisovatelé ní-
demu není;
vlastní kde komu
světlo víc uká-
zuje; oni toliko
pomoukají)*

dobná lenost, nýbrž záhubnější národ učenců posedá; kterým ač bůh pole vtipu přenejedněm velice úrodné jednostejným právem dává, přece řídcí je tak vzdělávají, aby jim doma se nedostávalo, odkud by život učenosti obhajovali. Přivoláváme sobě třeba i z cizího národa a jiného věku vtip ledajaký, který by nám věštby dával. Aneb vzděláváme-li doma také vtipy, přefidčí tak vzdělávají, aby svými dostatky se vychovávali, přemnoží žebroton se živí, sobě a obci (soudíme-li věc právě) shanbou a se škodou. Více pak nenalzáme, protože více nás nehledá. Nadarmo jest, což předstírají: Všeho nemůžeme všickni, všeho nerodí každá země. Rodí pak každá země něco; každý vtip své má žíly, kdyby ho bylo dobýváno. Plato (ve svých o státu knihách) pověděl: Aby nikomu z cizí studny prve vody nabíratí volno nebylo, než by úřadu prokázal, že, aby jemu v jeho vlastním stavení studna byla vykopána, pilně se staral, ale že nížádným úsilím a nákladem toho dosíci nemohl. A moudrý onen Šalomoun podobně: Pí vodu z cisterny své a prameny z prostředku vrchoviště svého. (Přísl. V. 15.) Kristus naposledy chce, aby učitel církve z pokladu svého vynášel staré i nové věci (Mat. XIII. 52.). Propůjčuje-li se v božích věcech z pokladu svého vynášeti moci a ukládá-li se chytí moci, proč ne v ostatních věcech ze zdroje smyslův a rozumu valněji vyplývajících. Právě zde Sanchez 5): Žádné já až i nejmenší věci nebo výpovědi nerozumněl jsem z Aristotela nebo z jiných; než jejich výroky pohnut jsa hotovíl jsem se pozorovati věci každé; i prohlédnuv jejich odpory a nesnadnosti, abych jimi se nezamátl, pustiv od nich, utekl jsem se k věcem, odtud soudu hledati se stroje. I tím mně byl Aristoteles, čím že Timotheus ostatním zpěvákům byl, týž Aristoteles praví; ježto totiž kdyby nebylo takového Aristotela nebo Platona a

jiných, já snad bych takovým se nestal. Odkud snadno jest viděti, jak zpozдили jsou ti, kteří od spisovatelů veškeré a samé vědy hledají, uic při věcech (sami od sebe) neuvažující. Nebo ten, kdo by mi věc nějakou ku spatřování prstem ukázal, neplodí ve mně vidění, než vzbuzuje moc vidoucí, aby k úkonu byla přivedena atd. Metoda tedy nejuovější o způsob učení nejlepší dobývá sobě zásluh, anate stále i rozličně na to dotírá, aby věcem učeno se nebylo než z věcí, i aby všechno stíháno bylo vlastním žáků pátráním; a tak poskytl příčiny, aby vtipy opravdověji byly vzdělávány i vlastní zřídla vykopávána.

*Avšak metoda
nejnovější učí
věcnu vyno-
vatí autopsií
(samozřecím)*

10. Sedmé: Řídci jsou mezi učenci, které by věda lepšími nebo tiššími činila; více jich povzbuzeno ku světáctví a divočině i sporům a svarům. Načež již svým časem toužil Seneca: Když učenci vzešli, dobrých není. Nebo prostá a otevřená cnost obrátila se v pošmoruě a chytré vědění; učení býváme se hádati, než žiti. To tak jest obecně, že i lid to znamená i přislovečně říká (Die Gelehrten die vertehrten), že vědou lidé se převracejí, že ze skromých dělají se hrdí, z tichých diví. Kterýžto porok, uvážíme-li věc právě, vskutku jest velmi těžký. Anž se jesti domnívati, že tak jest prohozen z nenávisť lidu k vědám; svědectví o těch věcech jsou před rukama, a uznávají to i vyznávají rozumnější studem jsoňce přemoženi. Matrinus 6) mezi příčinami o zacházení věd tuto učest pokládaje takto mluví: Třetí příčinou jest přetrpký učenců mezi nimi samými svár a jimi samými strojená záhuba. Co říkáme, že prospívají učenci? škodí sobě. Z vašim dovolením (jest-li které dovolení u vás, učenci!) volno budiž říci: první jste vědy všechny zhubili. (A zde nejhlavněji dosazuje na kritiky, kteří spisovatele své a

(7) Řídci učenci
stít, přemostí
diví a hašteřiti

sebe ve spolek týrají atd.) Tato nemřuost učenců až z nejudné příčiny pochází, přece domnívám se, že ta jest přední, že dosti opravdové na věci nebývá od dávana péče. Na povrchním na mnoze pozná vání přestáváme a odtud snadně sobě se za libujeme i proti jiným nadýmáme (povětřným pak čímsi musí býti, co nadýmá), k ohledávání opravdového věci a vědění svého zřídka postoupíce. Campanella 7) toho šetře napsal: Proto zacházejí v hádkách o slova školy, že zkoumání věcí, na kterém se vědění vzdělává, jsou nepovědomy, odkudž od věcí obracejí se ku žvavosti. Jest-li to původem marné mluvnosti a půtek, nepovědomu býti pravého zkoumání věcí; tedy metoda nejnovější platný v pravdě ukazuje lék, kdyžtě chce a na to naléhá, aby pravá, plná, bedlivě zosnovaná historie věcí a slov všem byla předestírána a poznávána ode všech bedlivě skutečným názorem, (který sám rozepře koncuje), i kdyžtě způsobil vyměří, kterým tak vycvičen jsa nikdo nevěděti nemůže, co a proč při věcech a řeči jest anebo není. Znamenitou tedy práci vede na uměšenou mlh nevědomosti a domnění a z toho na ujetí příčin ku rozstrkům a sporům.

I příčinu této nemřuosti odstraňuje metoda nejnovější

(8) Říká učení dlouhověst neb ještě také vědou metody

11. Malicherným čímsi mohlo by se zdáti, aniž však o ničem jest, co se již připomene. Vyšetřil mezi škodami tesklivé metody Dornavius, když s chovanci svými školy příliš otrocky jako s nevolníky ku stoupě odsonzenými nakládají ani potřebných těm a duchm občerstvení jim nepovolujíce, že se přihází, že ti, kteří outlejší jsou povahy (jakými na mnoze bývají vtípní) dříve staroby nestateční jsouce stárnou, úsilnou při studiích práci před časem se ztrhavše. I tato vrstva lidí méně potom státu prospívá, ač něností vyniká, než lidé křepkostí tělesnou silou, jinak středmon učností opatření. Že pak napravití tuto také chybu jakon

Lik.

takou pomoc poskytne metoda nejnovější, proč bychom se nenadáli, anate všecka na tom jest, aby, cokoli násilím páchne, odstraula a tělu a duchu bodrosti dodala.

12. Abych úhrnem a venkonce řekl, co smýšlím, mním, že přepodobného něčeho jest nadíti se do metody studií dokonale napravené jako do nalezeného v nové knihtlačitelství. Jako totiž toto ukázalo umění, kterak knihy velmi hbitě muožiti i tudy starých památky (až potud tmou tlumené) na světlo vyvoditi a tak knihami svět naplňovati, tak zdá se, že nejnovější metoda vyučovací moc do sebe míti bude, kterak vědy rozhojňovati, sily vtípů, kde jen po národech se tají, na jevo vyvoditi a tak muži učenými svět naplňovati. Neb obou velmi podobný jest způsob, neopomítáme-li hrubost prvního nálezu novými k tomu nálezký vybrušovati. O čemž poněvadž jsme ve hlavě XXXII. Didaktiky veliké zřejmě psali, uetřeba toho zde opakovati.

Nalezení knihtlačitelství rozmnožilo knihy, vysvětlivši metodu pravdu bude moci učené muže rozhojňiti.

Hlava XXVII.

O prospěšnosti metody jazyků nejnovější vzdělávati národy nevzdělané (7) a snáze dosíci všeobecné jakési při mnohých věcech jednomyšlnosti.

O napravení způsobu učenosti mezi námi mluvili jsme. Pozůstává pošetřiti, zdali by vyhoda napravené jazyků metody také šře se rozejíti mohla, jmenovitě až k oněm národům, kteří potud světla vzdělanosti s námi účastni nebyli, nebo nikomu není neznámo, že jsou ještě muoží národové barbarští myslí, mravy, jazykem nevzdělaní; aby pak oni ku vzdělanosti převedeni býti mohli, toho všickni my abychom sobě přáli, anobrž, můžeme-li, tomu

Proč žádáme, aby učitel napravené metody jazyků též k cizím národům se oztužil

uapomáhali, vede nás k tomu krve jednotejnost i žádost lepšího obcování vespolečného. Sudujeme pak sobě, že k tomu také jakž takž platnosti nadíti se lze do metody jazyků nejnovější, bude-li dokonale vybroušena jsouc obráta za společnou normu ku vzdělávání jazyků.

*Nevzdělanost co?
jejím protikludem
vzdělanost.*

2. Což pak jest nevzdělanost? Arci že myslí a jazyka a mravů hrubost. Avšak k vyzutí z hrubosti nic případuějšího nelze pomyslití nade vzdělanost; té je tedy sluší učiniti účastny. Že pak jazykem jsou hrubi a mravy svými sverepí i zohradili, to jediné jde ze zatmělosti myslí. Po hřechu nevedou sobě jinak, protože jinak tomu nerozumějí. Nerozumějí pak tomu, protože se tomu uenaučili. Nenaučili se, protože nedostávalo se příčin učiti se. Způsob, aby se jich ne nedostávalo, shleďš, že nebude se nedostávati myslím světla, jedním rozumnosti, jazyku skvělosti jakž takž. Přirozenost lidská všude jest táž, týž všude jest vtipů dárce bůh. Pravdivou pravdu bys řekl, že přemnozí posud Anacharsové 1) u Scythů (Lapců, Američanů a ledakde v přeuáramné nevzdělanosti) vězejí, kdyby ne nedostávalo se příčin ke vzdělávání vtipů a k vypravování nešvar z myslí, jazyka, mravů.

*A k té kde není
příčina, hnuje se
nevzdělanost.*

XB.

*Lik tedy jist
z metody jazyků
nejnovější*

3. Takových pak příčin poskytati zdali způsobnou se nevidí metoda jazyků? Která obcování sobě jazykem, věc tak velice národům vděčnou, anobř žádostivou, slibujíc touž prací vzdělává i jazyk i mysl i mravy? Přepřáve zapěl básník

— — didicisse fideliter artes
emollit mores, nec sinit esse feros.

Cokoli totiž lidskosti, opatrnosti, cností mezi vzdělanějšími jest národy, jesti z nank. Ty tedy milostným nějakým kouzlem národům podávati bude studia lidskosti i cností rozšiřovati.

*Lik ten zdali při-
putí barbarové*

4. Kdyby jen poslouchati chtěli barbarové, nebo kdyby ne nedostávalo se cest po-

skýtati jim světla věd, řekne někdo. Odp. Není o ně nyní činiti (kterých ovšem přijde hledati, bude-li usouzeno, že to prospívá), než o platnost metody této, která jazyka vzdělávání předkládajíc snaží se věci spolu vstěpovati známosti i napomáhati nšlechtilosti mravův. Zdali by pak oni chtěli připouštětí příčiny kterak vyzontí se z nevzdělanosti, kdyby námi byly poskytnuty, jiná jest otázka a snad nehrabě potřebná. Nebo přirozeno jest lidské mysli v krásných věcech se kochati, v meze vedenn, souměrností jímánu býti, pravdu a hodnotu věcí po spořádanosti rozsuzovati, kteron čím snadněji chápe, tím hbitěji k ní klone. Již pak spořádanosti okušení barbarům aby bylo podáno, tyto právě naše věci že nejsou nepřhodny, věc sama počíná dodávati víry.

*Naděje jest se
snad povahy
lidské přiroze-
nosti,*

5. Když r. 1642. Leydenem v Nizozemích událo se jíti mezi jinými přeznamenity muži navštívití p. Jakuba Golia, professora matematiky a jazyků východních, ukazoval mi bratrem svým, Petrem Goliem, (kterého tehdaž tomu bylo devět let do Asie byl poslal přičinon jazyků na východě) daný v Alepě v Syrii list, kterymž díky vzdávaje za poslání sobě Komenského brány jazyků oznamoval, že jím byvši na arabsko přeložena na tak velmi se Mahodamenům zalíbila, že již mezi sebou o práce se podělili, aby ji do turecké, perské, mongolské přeložili řeči; kdež dodal, že po více ještě spisech téhože spisovatele nebo podobného slohu pátrají. Muž přeshlechtý vida, že žasnu, pronesl toto: Vidíš, Komenský, jak šťastné tobě brána tvá ku národům otvírá bránu! Nevěděl jsem tehda co říci aniž posavad, leč ona slova Davidova: Ne nám hospodine, než jménu svému dej česť.

*kterou potvrzuje
schválení u Ma-
homedanů one-
hdejší brány ja-
zyků*

6. To proto obnovuji, aby patrnó bylo, že my ne nepřípadně odtud naději sobě o dobrém zdaru děláme neb aspoň ji také odtud tvrdíme o tom, že tak bude lze nevzdělané národy kterékoli navnaditi a ke snahám

*Mohly-li pak sn-
žetěky harmo-
nie odhliti, počne
harmonie sama?*

o všelidskou vzdělanost přivábí; a to tím více již, čím sporařadacějším začíná toto bytí nad ony prvé počátky. Já pak nemíním chváliti oněch svých věcí dřívějších nebo těchto poslednějších, když jejich užitek ohlašuji; než ohlédám se na idee myslí pojaté a již tak kterakkoli vyjádřené; po kterých abychom upravovali dokonale všechno, třeba bude společných prací mužův učených. O čemž ihned.

Bude-li uyno nedorozumění při jazycích, naděje jest, že lze bude také při myslích.

7. Ale však i jiného něčeho mimo vyšlechtění mravův a jazyků přichází nám zde ohledávati, jmenovitě, zdali bychom tonto cestou, která již ne nelíbí se počala, mohli v nějakou mezi sebou plnější jednomyslnost uvedení býti; jelikož jest na jevě, že my právě tak myslíme se dělíme jakož jazyky, (t. j. že není mezi smrtelníky užádné právě o věcech jednomyslnosti, odkud nesouladnost volí, snah, vášní.) Rozptýlení jsme totiž z Babylona a Babylon svůj vzal s sebou kde kdo, který také v divy jsme rozmnožili. Vím sice, kdyby léku uedulu hledáno bylo rovného, že jinde ho třeba hledati, i ten že bude čínsi působnější, než může býti obcování sobě jazykem. Proto však přece ze změn jazyků nevznikly-li, alespoň že se rozmnožily zmatky mínění a volí; uaděje jest, bude-li u jato uedorozumění při jazycích, že ho též bude lze uskrovuiti při myslích. Aniž může býti jiného prostředku vykoření uedorozumění, kteroukoli cestou by toho hledáno bylo, než jest jazyk, protože jiného mezi sebou vykladače nemají myslí naše.

proto že slova a věci se shodu nevedou také myslí ke shodě připravení mohou

8. Poněvadž tedy přítomná jazyků metoda tak slova v přehledy uvádí, že spolu uvádějí se věci samy, i poněvadž působí, že tudy slovům v témže smyslu 2) bývá vyrozumíváno: kdokoli projde tyto metodické knížky příčinou jazyka, nebude moci spolu sporařadosti věcí ani uviděti ani nemakati. A poněvadž mysl lidská sporařadně jsouc učiněna ve sporařadosti se kochá; duchové mnohých nebudou moci se nezapojiti lepšími o věcech úsudky než

při obecné jazykův a domněnek směsici. Naposledy koncuje-li samozřeni rozepře, jest-li pak všeliký dobrý, zprávný, světlý věci výměr průkazem; v pravdě metoda tato příhodna bude čímś znamenitým přispívati k zmenšení nedorozumění, když provádějíc všeliké jazykův a věcí záky ku bytým věcí a slov povahám dává vše jako živými smysly pozorovati. Což pak? Pravda ničeho nemá třeba, než aby jasně byla ukázána, ukázána jasně jsouc i snadně bývá chápána i připouštěna dobrovolně i obhajována sama sebou. Ne že bych se domýšlel (to mysliti bylo by zpozdilo), že pravda všech věcí těmi knížkami jest ukázána, než mnohých, které za úvod odbývati mohou k věcem hojnějším a větším.

9. Když pak tak se radíme o napomožení vzdělání národův a možná-li vespolečnému dorozumění, co zbraňuje také vyššího něco naposledy žádostem vytknonti? Jistě kdo po stupních vystupuje, také k vrchu prohlédává a snaží se možná-li, aby ho dosáhl. Když tedy nejvyšším nevzdělanosti jesti stupněm svrchovaného svého dobra, **boha** a k němu **cesty** nepovědomu býti přijde za nejvyšší také při vzdělání mysli stupeň pokládati, znáti pravého boha i způsob pravý jeho pocty. A proto hledáme-li těmi snažnostmi vzdělání národů nevzdělaných napomáhati, toho spolu hledejme, aby blesk pravého náboženství zaskvěl se těm, kteří mráкотami pověr jsou přikvačeni, t. j. aby světlo světa, Kristus stal se světlem pohanův a spasením božím až do končin země. Nebo to jest vůle boží (Isai. XLIX 6), kteréž napomáhati zavázáni jsme všickni.

10. Že pak k tomu vlastně sluší naměřovati umění jazykův, ukazuje Kristus, když apoštolům vyjíti a mezi pohany evangelium hlásati kázav opatřil je darem jazyků působením ducha sv. zázračně v nich vzbuzeným. Nyní sice zázračně nebýváme vystrojováni známostí jazyků,

*Vrchem vzdělání
národů křesťanství
pravého nábožen-
ství.*

*Umění jazyků
sluší k tomu
sluší naměřovati*

avšak když práce v to vkročí; aniž pak jinde než v církvi své mezi křesťany zachovává Kristus rozumné jazyků studium (nebo Židům, Turkům i jiným nevěřícím národům neznáma jsou studia filologická), uť za jiným beze vř pochyby úmyslem, uť abychem jistí byli, že uť tu cestu, kterou duch Kristův jednou ku šířeuf evangelia ukázal, vždycky jest nastupovati, i že tento tak znamenitý dar boží nikdy nikam více směřovati nemá než ku velebení slávy boží.

*Jak účinně jest
hlásati evange-
lium národům
jejich jazyky, svě-
dectví Acostovo.*

NB.

11. Působna pak vždy při tom jest moc boží, když jazyky národů Kristovo zvučí evangelium. O čemž krásné místo z Josefa Acosty (ze knihy IV. o způsobení spásy Indů de procuranda Indorum salute ze hlavy VI. 3) líbí se připsati: Spasení pohanů záleží na slově božím (praví), které když lidi docházeti uemůže, leč hlasy lidskými donášeno bývá; těch kdo nechápe, nikdy nepocítí moci slova božího atd. Tedy zažžen-li kdo horlivostí o spásu národův indských, ten ať opravdově u sebe tomu uvěří, že nic přeznameníťho není se nadfti, leč zajde předuť i nenuavná péče o vzdělání řeči. Mně alespoň často i dlouho o tom přemýšlejcím, kterak by bylo spaseuf Indů způsobiti, nic vhodnějšiho, nic jistjšiho uepřicházivalo na mysl, než aby lidé hodní a dobropočestní péče o indskou řeč se podjali, cvik velmi důkladný v uť měli i hojnosti k mluveuf sobě dobývali jakož uměním tak cvičeufm ustavičným. Nebo mám o tom přesvědčení veliké, že tak o uedlouho evangelium Kristovo k jejich myslem pronikne a moc svou prokáže atd. Aniž pak jinou cestou ostatní svět k milosti Kristově přichází než slova božího snažným i pilným hlasáním atd. A vidáme, že Indové, došli-li jazyka svého povědomého kazatele uěkterého, velice pozorue poslouchají, pře-

NP.

velmi ve výmluvnosti so kochají, samým řeč-nujícího nadšením že zachvacováni bývají, a že ústa otvírajíce upřenýma očima na něm tkvějí a lpějí. Což když já jsem na kázáních Jezuitů znameenal, tak velice jímán jsem býval novou na Indy pozorností a rozkoší, že radostí jsem jásal udělav sobě převelikon o spáse jejich naději, kdybychom jen měli několik výmluvných buď Pavlův buď Apollinův. Aniž se ovšem přetvářeli, kterak dojímání bývali, když druh ke druhu se obrátivše říkali: Nikdy že nemyslili, aby zákon Kristův takovým byl. Jiní: že tímto otcem srdce samo bylo mu rozrýváno, když slova o bohu vedl. To ten.

NB.

12. Lsbí se pak znamenitě, že ku nalezení prvé oné hibernské brány jazyků prvou příčinou byla žádost šířiti mezi barbary náboženství křesťanské, což vysvědčuje Kašpar Scioppius ve předmluvě na Mercnria čtyřjazyčného (tak nazývá onu bránu) v Basilei vydaného ku čtenáři slovy těmito: Wilém Batens z rytířského řádu v Irsku rodilý, muž sice středně učený, avšak přeznamenitou cností, neúhonností a zbožností patrný, vtípu pak bystrostí a nálezům šťastností podivuhodný, usoudil z nesmírné lásky a horlivostí ku křesťanskému náboženství i z horoucností a snažností je mezi barbary a to obzvláště po amerických šířiti říších způsob sobě vymyslití, po kterém by kazatelé víry křesťanské přiučovali se mnohým jazykům barbarským, latinskému pak národové barbarští rychleji i s menší prací. Když tedy z latinského slovníku byl vypsál slov všedních a základních i závažných asi do pěti tisíc, spořádal je ve dvanácte centuriis nesmírnou svou a některých přátel prací (mezi kterými byl bratr jeho Jan

*Že hibernská
brána jazyků za
tím účelem posána
svědkem Sciop-
pius*

Batens, cností a učeností znamenitý, a jistý vzácné zprávnosti kuž p. Štěpan Hibernus) atd.

*Trdy i metodu
jazyků nejnovější
na to oddávati
sluší*

13. Zavírám. Bylo-li znameum zbožnosti, že ze žádosti rozšířiti uaboženství křesťanské ku barbarům vyhledati způsobu snazšího ke snadnějšímu jazykům se přinčování, budiž také povinuostí zbožnosti chtít k téměř oddané míti tyto nálezy trochu lepší (pomoci totiž k ještě lahodnějšímu a plnějšímu i platuějšímu jazykům vyučování a se učení). Vyslyš nás Kriste!

Hlava XXVIII.

Soudův učencův o metodě jazyků nejnovější
proč a jakých se vyhledává.

*Že zde končí jeho
mlelat spínovat*

A to jest nejnovější ona metoda, kterou z didaktických základů mocně vydobyti, příkladem jazyka latinského skutečně prokázati i k jiným uadto všelikterakým studiím s velikým prospěchem upravití úmysl byl, jakož jsme samým knihy této přůčlím ohlásili. Již zdali takou jest nebo se zdáti může, sluší mně, muži učení, učených vašich soudů pohledávi. Nebo nepokusím se sám o něčem vypovídati, když plzkost soudu nás smrtelníků ta jest, že nás netoliko naše důvody než i smysly samy ledakdy klamou. Přemýšlování zajisté [lidí] smrtelných jsou bídna a nebezpečí důmyslové naši. (Moudrost IX. 14.)

*Apologie, zdá-li
se, že o přitížení
víc se pokusil.
Chátl prospěti*

2. Budu-li se zdáti, že přílišné jsem na sebe vzal věci osvobodiv sobě o tak velikých věcech tolik rozkládati, nebudu míti co jiného za omluvu přdestřítí, nežli že jsem chtěl prospěti a léku pohlédati obecným steskům do zamotanosti metody. To kdožby tupil? Všaktě při obecném požáru dovoleno ledakomu o obecné dobré snažnému vědérko vody přiněsti, kterou by jakkoli malíčký plameu ohuě zhasl, anobrž mu i volno nkázati, domnívá-li se, že tolik vidí vody a tolik věderek, a že

tolik napomíná rukou, kolik by postačovalo uhasiti požár všechen. Já tedy kdybych jiného uemohl, aspoň mněl jsem, že to mohu, jiné totiž napomínati, kteří v pravdě většf a lepší věci mohn, kdyby věděli, že mohn, i roznmēli způsobu, kterak vynakládati své síly. Pak i proto, že Cicero napsal: že nejznamenitější kormidelníci ve velikých bouřkách poučováni bývají až i plaviteli; kdož ve zlé by vyložil, kdyby při tak náramných vědy vichřicích ledakdo i nižšího řádu osmělil se něco připomenouti, co sobě důvěruje, že může užitečně připomenouti.

3. Aniž však proto vynímám se z posuzování; spíše jich opravdově a to opravdových a přísných veřejným osvědčením pohledávám od mužův učených. Předně, přimísil-li se snad jaký taký omyl v tato zde úsilí naše, kterými snažíme se prospěti, abychom o něm záhy, prve než vydání se opětovati budou, zpraveni býti mohnli. Pak, dobro-li toto i prospěšno školám křesťanským, aby to, muži moudří, veřejným vaším svědectvím raději známo bylo, než aby po soukromé zvěli ta neb ona škola změnu připouštěla. Jelikož tolikery ony změny mrzuty jsou a roztržitost plodí, auiž bych si přál, aby které připouštěny byly, leč by usouzeny byly obecným snesením. Naposledy, budou-li schváleny rady tyto veřejným moudrých mužů soudem, aby také potkaly se s pomocí veřejnou na lepší této metody vypravení a zdokonalení toho, čeho se žádá k její dokonalosti. A mám uaději, že i tím bude toho lze dosáti, aby metoda tato nesloula mou ani někoho vůbec, (maruost tuto odmítám), než aby procházela jménem metody obecné čili **nejnovější**, (který název že z úmysla jsem vyvolil, řekl jsem ve hlavě IX.) Budiž pak mi volno na ochranu své žádosti zde uvéstí přeprospěšnou radu moudrého muže Kašpara Stresona, kterou vložil do předmluvy k technologii bohoslovecké těmito slovy: „Zhola protivna a neužitečna jesti cesta ona posud vůbec ušlapovaná, kterou jeden nebo

*Učených mužů
soudů veřejných
proč se vyhledá*

1.

2.

3.

*Spisovatel ne-
přeje sobě, aby
metoda tato jeho
byla nazývána
jeho nebo mým,
nýbrž obecnou*

málo kteří, dosáhnouce metody svému mozku slibné, věc ihned ke skutku vedou a světu cpají ke všeobecné potřebě, co jim toliko se zalíbilo. Odkudž i potom se stává, když nesmírně na dílo vynaložili práce, že jiní jejich práce zavrhnouce přece své v téže věci uové podávají práce, ježto sic, kdyby se byla zalíbila metoda, byli by po uich raději postoupili na dovedenou ku konci toho, co ujato bylo. Odtud den po dni vzrůstá ku h se množení a z toho zmatek studií, ze kterého také nedokonalost studujících.“ To pak při zpravování této věci zdá se mi chvalnou cestou býti, aby někdo jediný své soukromné o tom mluví jiným všem anebo mnohým předestřel na posouzenou, opravenou, zdokonalenou a pozměněnou způsobem kterýmkoliv, aby tak někdy jednou aspoň metoda jakási všemi přehlédnutá, napravená a prací sboru zdokonalená s jakousi úchvalou obrána i puštěna býti mohla, jsouc Argovými, jako říkají, očima s dostatek posouzena a ohledána, Briareovi v ruce stím šťastnějším zdarem, který by co den novými počínky nebyl přerušován, alebrž naposledy až ku dokonalosti doplněn pracemi přívrženců odevšad dále vedenými.

*Proč toto obšírně
nějt padno*

4. Čtete tedy tyto naše věci, muži výboru, a zpytujte, ač se snad zdají obdloužnými. Nezalibuji se sobě tím, že jsem obšírně psal; chtěl bych raději, kdybych mohl, jedním slovem ukázati než hojuějšími vypravovati, co smýšlím. Než nemohl jsem přeskočiti boží meze nám položené, třeba mi bylo přivzít vykladače myšlenek, řeč totiž. A mě tak způsobila příroda, že v žádné věci, kterou sobě na práci беру, nelíbí se mi býti uedbalým. Mám zalíbení všeho prohlédávati a ohledávati, kdyby snad zde, kdyby tam a onde dobré jakési vězelo vyšetřeničko.

A bývá-li vystiženo, líbí se spolu jiným je ukázati, aby nváženo bylo; kteréž nebývá-li právě takým, dobrým a prospěšným shledáváuo, ztráta jest lehčejší. Když tedy umění lidí vzdělávati neuf mi čímsi povrchním než jedním z přehlubokých tajemství věcí a blaha našeho, nemohl jsem povrchním býti je vystíhaje.

NB.

5. Obzvláště že jsem vypisuje rozmanité metody jazyků uejnovější (také dříve plného jí zpořizení) prospěch tak obšírným byl (od hlavy XVIII. do XXVII.); prosbou to od sebe odvracím, že bych v tom vinen byl ješitností. Nechtěl jsem svých věcí chváliti než k ohledávání toho odevšad až i tak příčiny dáti i vzbuditi úsilí společná a žádosti, kterak by zde, onde, tam něco lépe býti mohlo věcem našim. Aniž bude-li to dobro, moje bude, nýbrž společno, společným napomáhající potřebám. Nedokonalost toliko, která ustanoveným ideám tužeb vrovhati se nedopustila, budiž mou. A tak nechat zajde sláva má, jen ať nezajde, co samo sebou dobrého jest do věcí naměřených na příspornu obecného dobra.

obozvláště o prospěšnosti metody uejnovější

6. Obzvláště ohledejte těchto našich věcí, prosím, vy mistři metody, kteří darem vládnete zřetelně učiti, zdali tak naskrze prospíváme k lepšímu i ku prospívání jiným právě ukazujeme-li cesty. Já pak chtěl je ukázati. Neuměl-li jsem, vy ukažte jednak má poblouzení, jednak cestu lepší buď ovšem anebo na díle. I nejmenších věcí nalézti způsob jistý není čímsi uejmenším. Tedy i přiměřených věcech neopouštějme sebe vespolek činiti okatějšími. A tehďáz o nás blažených, budeme-li moci i při těchto věcech po tolika bludech přece jednou nalézti i jiným ukázati cestu, po které by se neblondilo.

Kteří lépe promlávají, aby lepší věcí ukazovali, prosí se.

7. Ty pak, kteří na cvičení mládeže zvláště v latinských naukách svou oddali práci, snažně prosím, aby za hodné měli to zpytovati ne tak holým vyšetřováním jako spíše praxí. Poněvadž pak metoda naše na pracích zakládá se všeka, (i v tom slibuje sobě vítězoslavu, ve hlavě XVIII. §. 19.), nebude

Metoda tato co může, praxí slouží toho pokusiti

*Mrzoutní pohrdá-
telé nových nále-
zů hřeší proti
mládeži, ba i
proti bohu sa-
mému.*

lze lépe toho postihnouti než praxí, co dobrého při ní jest. Kde tedy svědectví věcí třeba, tam nepostačí ni slova ni myšlení (soudu unáhleného). Dornavius nařká sobě, že uěkterí tak velmi tuze zachovávají způsob vyučovací jednou ujatý, ač uevhodný, jako by pak se od přísáhli mládeži prospívati. Ba i osmělují se někteří říkati: My před lety požřeli jsme ony obtížnosti, nechať je i naši požří. Ale na ty nechať přísluší ono propovědění Ovidovo: klamati věřící mládež není pracnou slávou. Omluveně arcí hřeší chlapci, když nedbale se učí, nehrubě prospívají, ze školy jako od stoupy chvátají; neomluveně my, když je ze hry vážnými zapájetí věcmi zanedbáváme, že to lze dělati, již ne nepovědomi toho jsouce. Oni pak ubozí vymývají ne svou než učitelů vinu, když se s uimi natloukáno bývá. Nám však má se ozývati toto povědění apoštolské: Kdo umí dobře činiti a nečiní, hříchtí má. (Jak. IV. 17.) A oneu hlas boží: Před slepým uepoložíš úrazu, ale bít se budeš boha svého (3. Mojž. XIX. 14.) I naposledy zanedbáváme-li vědomě i chtivě toho, co lepšího ukázal nám bůh, nechať nás děsí tento nebeský blesk: Zlořečený ten, kdož dělá dílo hospodinovo lstivě (Jerem. XLVIII. 10.)

*Třeba pomoci
mnoha mužů na
zdokonalení me-
tody nejnovější.*

8. Nepohledávám toliko posudků, také přispění se dovolávám. Neb udělal jsem (v tom, co zdálo se, že k nápravě metody přísluší) uo to, čemu jsem chtěl, než to, co jsem mohl; mohl jsem pak, co zatím dal bůh. On však nedává jednomu všeho, více chová mnoha lidem, protože všem a vždy a po stupních rád dává, aby i on vždy měl co hledajícím dávati a nám nikdy se nedostávalo, z čeho bychom vděční byli. Tedy osvědčuji se, na obecný prospěch vynakláděme práci, na učená nastupovati přemýšlování, ať věří každý učenec, že adamantovým zavázán jest úvazem. K nálezům snaduo přidávati, kdyby k tomu pilnosť byla; než i snaduo nálezy ztratiti, kdyby nedbalost přistoupila. Kdokoli tedy jsi ducha Bese-

leechova ueb Aholiabova, neliknujž se čím tím přispěti. Na moudrého sluší pořádati, pravil Aristoteles. Vy tedy kteří jste moudří, aby vedle nás rozumnými mohli býti ti, které vedením naším ke světlu věcí a řádu provedeny chce míti bůh, toho kouati pomáhajte, aby cesta světla a studií býti mohla co uejspořádanější.

Τεχνή τεχνῶν (napsal právě Nazianzenus) *ἄνδρῶπων ἄγειν τὸ πολιτροπώτατον καὶ τὸ ποικιλώτατον τῶν ζώων*. Umění nad umění člověka vésti, nejumístnějšího a nejvrtkavějšího všech tvorů 1.) Ó boha-dle, vy, mistři vtípů, suásejte pomoc, abychom toto umění nad umění měli náležitě zpraveu! aniz abychom byli nešťastnějšími nebo zpozdilejšími nad ty, kteří umění, zvíratá krotiti vedou a bystře kouají. Pilnosti nic neprůchodno, více nad to vždy jest jí přístupno.

*protože dílo lidí
cožtí jest umění
nad umění*

9. Mezi záhubami vědy Maturius pokládá řevnění učenců, že každý druhých chtěje se ukázati okatějším zvyk mají jiných nálezky a vyšetření zteučovati, své pak věci příliš roztrubovati. Tehdáž teprve zdají se sobě blaženými (praví), když množstvíkráté byli cpali: Toto prvý jsem nalezl. V tomto díle mě předešli, v jiném podešli atd. Ukazuje potom lepší učných řevnivostí prospěch slovy těmito: Na to vědecké hádky i vyuaizeny i zavedený i propůjčeuý jsou, aby to co kdo samojediny nehrubě případuě vynalezl, opravilo bystré a zevrubné zpytování druhých, kteří by na onu práci pozor svůj obrátili, a tak by cizím tímto a abych tak řekl, nastraženým zkoumáním věc šíře a hojněji se propravovala a rozcházela. Jako co vídáme při hře v míč se díti, přihodí-li se něco, proč prvému uchází, že druhým lapán bývá; tak kdo ve vědě něco předloží, kde zdá se, že uehrubě dobře (což lidská jest uedostatečnost) v cíl bije, nechat jiným jest napravován a pravda jemněji broušena hádkou atd. To on.

*Řevnivostí mezi
učenci jako se
schvátují.*

*a kterák sluší je
zde připouštět*

10. Vytasil jsem se se spisovatelem tímto, líbí-li se i zde ze revnivosti se potýkatí, aby věděli, že toho zha-
jováno není těm, kterým se to zdá ku prospěchu býti,
jen ať věc ta směřuje na rozhojnění užitku obecného,
nikoli na zlehčování jiných. My v pravdě tomu chceme,
aby živé duši uchváčena nebyla sláva nálezu nebo jiného
nad to nálezu. Palva všem jest přístupna, ať ji uchvátne,
kdokoli může. Ač bude-li kdo chtítí a moci veškero
nové dílo sestroje všechny věci ze základu lépe zpravití,
prosím, ať se o to pokusí, ať to vykoná zdárně, ať naše
na zmar jde jméno. Opravdově toho si přejeme, protože
ničeho si nepřejeme, než aby o mládež co nejlépe bylo
se postaráno.

*Na zdokonalení
metody nejno-
vější přemnohých
můžá posud vy-
hledává se sma-
lostí.*

11. Než nikdo snad nebude tak ctižádostiv, aby
chtěl sám viděn býti, že zde všechno vykonal, jiným ničeho
neostavil, co by těž prospěšně konali, jelikož navržený
lepší metody stroj tak náramný jest, že tisícerych ještě
vyhledává očí a rukou prve než plué bude moci dosáhnouti
dokonalosti. Dali jsme sic ukázkou metody nejnovější při
latinských věcech a dali jsme ji zprávnou, pokud jsme
zatím mohli. Než sledujeme, že právě tato ukázka
v skutku o mnohé ještě hony vzdálena jest od dokona-
losti žádostivé, že komukoli by se zlíbilo nedokonalého
ledaco zdokonalovati, ke broušení vtípu valný před sebou
má obor. Potom pak bude-li toto při latinských věcech
právě zpraveno, třeba bude spolu chvály a práce třeba,
aby studia řeckého, hebrejského i ostatních jazyků kte-
rýchkoliv uvedena byla k témuže způsobu lfběznosti.
Což pak již v realných studiích? bez kterých, leč na-
praveny budou, nikdy škol nebude lze osvoboditi všech
neduhů jejich. Kdož upraví osnovy umění, filosofie, lékařství,
bohosloví po oučích žádostivých způsobech (ideách) snad-
nosti? My sice myslíme v realných věcech hned po
těchto filologických dáti ukázkou lepší metody, b r á u u
věcí, avšak jak skrovnou bude veškeré žádosti částkou?
A kdo naposledy zpraví všeobecný výbor (repertorium
ze spisovatelů všelikých).

12. Nadto prosíti náleží muže nčené všelikých národů zvláště o to, aby mateřských jazyků sami tak v pořádku neměli, až by za nehodné soudili něco práce na jejich vybroušení vynaložiti. O čemž nepromluví svými slovy, než velmi učeného Dornavia. Ten v Ulyssu svém školském stíhaje bludy škol a vytýkaje, že cvičení latinskomateřská i zase mateřsko-latinská příliš ospale všude vedena bývají, dorývá na samé literární umění učitele těmito slovy: Hanebná jesti to nedbalost, za kterou my znak rozhoštění jsouce zdáme se, jako bychom se toho schválně vystříhali, aby vlasti naší nikdy nemohlo se cti dostati ze vzdělávání mateřského jazyka, který že by hanoben býti měl, nikterak nedomyšlí se pán nad Turky. Protože slibují-li něco svato-svatě, jímají se řeči turecké; chtějí-li klamati, rokují s vyslanci jazykem cizím; jakoby pak Ciceronova slovnost k nám o tolik století později prošla, proto že cizí řeči posláve se honil a ne raději, proto že latinskou t. j. mateřskou, vyšlechtil ozdobnostmi jak mohl všelikými. Rovněž patrně našemu věku, že prosluli František Petrarca, Actius Sincerus, Petr Bembs, jiní po vši Italii, ne tak vzděláváním jazyka latinského (ani o tu zásluhu nesluší jich nikterak oloupiti), jako zvláště tou příčinou, že vlaské řeči ne méně dodali ozdoby. 3)

*Na učence přisluší nad mateřskou tak bdiťi
řeči*

13. Avšak ovšem potupno, že chceme jiude býti Argy, doma krty, že pohříchu v latinských, řeckých, arabských atd. věcech chceme odbývati za kritiky, doma pak svým nerozuměti, buď že by kdo na vyjmenování věcí, buď že na platnost původů ve slovech, buď že na zákony vazeb v řeči se dotazoval. V skutku jesti slušno, aby mezi učenými byli, kteří by se cizím a starožitným jazykům předně oddávali na potřebné se obírání s dávnými věky a s těmi, kteří v nich slavou

*Nechvalno ové
býti Argy, doma
krty,*

mondrosti kvetli, jen ať také doma ne není svojíně vůdců k mondrosti a výmluvnosti. 4) Čehož metoda jazyků nejnovější opravdově vyhledává a se dožaduje, aby muži nčení cti anobř blahu, každý své vlasti, nepomáhati nechtěli (podle navržení ve hlavě V. a ve hlavě XXI. nčiněného.)

*Kničky učební
studii překládají
do mateřtin*

14. I ne nezlíb-li se rada, ať také se ne nezlíb práci na to vážit, abychom co nejdříve mítí mohli v evropských jazycích předdómí, brány, síně, (latinsko-matérské a matérsko-latinské), prospěšno to bude. Máme pak v Evropě, pokud nám známo, asi 20 jazyků nebo málo více: řecký totiž starý a nový, vlaský, španělský, francouzský, anglický, waleský (starý britský), írský, německý, flamský, dánský (čili švedský), čendský, laponský, livonský, (estonský), litevský (kuronský), polský, český, dalmatský (chorvatský), ruský a naposledy uherský. 5) Kterýkoli národ snažným se zde prokáže, tonž pečí postará se i o mládež svou a vděk se učiní všem po Evropě nčencům, ana tak propravena bude cesta jednak těm tam do latiny, jednak těmto do řečí národních (po onom čistém parallelismu, o který se zasazujeme).

*Sbory (collegia)-
filologické se
achvalují.*

15. To pak kdož nsondí, že mn to nejhlavněji praveno? Kdokoli něco může, chtítí také má. V dobrých věcech bodrost nikomu nemůže býti zhájena. I má-li to chválu, že někdo dobře vlasti slonží, bude mítí větš, že mnohým jiným spolu slonží. Poněvadž však jesti to věc nemalého úsilí (zvláště jazyk některý dosti ještě nevzdělaný, rozličně roztroušený, nevybronsený, nedostatečný v tak zprávné nvoditi meze); přáti by bylo, aby věc ta v žádném národě nebyla vedena porůznn než pilně konána sbory za ochranou a přízní veřejnou. Jakož ve Vlaších zaražen jest na zachování skvělosti vlaského jazyka ve florencké akademii sbor *la Crusca* mající po Vlaších porůznn kolegův a příznivců, mužů nčených a slovatných o počtu nenepatrném. 6) A založena l. 1617.

la Crusca

v Německu hrdinným činem a se chvalou jména jeho ku potomstvu nikdy netuchnoucí nejosvícenějšího knížete z Anhaltu **Ludvíka** řízením, společnost plodonosná die Fruchtbringende Gesellschaft, do kteréž dali se zapsati muži velmi učené a mezi nimi osvícené, anobrž již nejvznešenější osoby, vévodové, knížata, hrabata, baronové přes čtyři sta již, jakož ukazuje jejich kniha význakův a znakův nedávno na světlo dána, i jali se již rozličnými spisy veřejnými a velice důkladnými přešvarnou věsti práci o mateřský jazyk. 7.)

Die Fruchtbringende Gesellschaft.

16. Dobro by bylo pravím, v každém národě zříditi takovéto společnosti čili sbory, aby nikde nenedostávalo se těch, kteří by předsevzetí tak chvalného, **broušení jazyky národních**, s dobrým zdarem pšeli. A bylo by prospěšno zavázati je jakýmisi zákony, aby věc předsešla zdárněji; n. př. aby vyhledávati starožitnosti národa a jazyka svého, kterékoli míti nebo vypátrati lze, povinni byli všickni a jednotliví buď ze knih (za starodávna nebo nedávno) doma psaných buď ze svědectví cizinců neb ze kterýchkoli naposledy památek, potom uvoditi jazyk mateřský v zákony mluvnické, aby povaze jeho ze základů vyrozumívati zvykali ti, kteří jím promlouvají; potom hned shledávati a v pořad rozváděti všeliká svého jazyka slova, rčení, pořekadla, (adagia) a tak zprávné strojiti slovníky, aby významy slov ze samého původu se projevovaly; i aby způsob slova množiti, když toho potřeba káže, odvozováním a skládáním najeově byl. 8) Také by bylo prospěšno, čtvrté, aby titěž byli mnohojazyční aby, co jiní národové mají, ne nepovědomí jsouce, zdárněji své mohli napravovati věci (řevnivostí pobádání a příklady posilování jsouce), nebo také ku suazšímu vyhýbání nesmyslnostem, kterékoli by vzniknonti mohly z nepovědomosti jazyků neb aspoň některého jazyka sousedního. A takového způsobu jest toto u Jiřího Filipa Harsdorffera

Zákony sborn.

(Dotýká se omplu Harsdorffera)

(1. 1646. vydané). Kdež vykládáje starodávné Němců slovo Witdod mudřec toto dodává: Však ještě trvají sledy Witdodův u Uhrův a Polanů, kteří vladaře své podnes nazývají vojvodami, tak ovšem, že z wit, nebo weit udělali wei, z dod, tod, wod a tak z Witdod weiwod. Směšno jest Polanům (neb Uhři slova toho neznají, leč že je také svému knížeti v Sedmihradech dávati slychají) slova jejich vlastního jakožto doma vzniklého odvozování z cizího, zatmělého, divně ztočeného kmene. Slovo woiwoda jest číře polské, složené z woi (což jest vojna) a wod ze (čes. vodím). Vyznačuje tedy hned naprosto totéž, co Němcům jejich *Heerzog*, vůdce vojska. Což by rovněž viděl Harsdorffer, kdyby jeduostejně polskému jako německému jazyku rozuměl. 9)

*příinnost' však
jeho se chudší.)*

17. Nechť pak promíne znamenité učený muž, že zde toto příkladem jest nvedeno. Poučovatí a pončování býti sluší na přátelství. Rovněž ve filologických věcech jako jinde zřetel míti sluší ku pravdě, vyhýbatí pak tlachům. Líbí se jinak muže toho činnost netoliko ta, kterou prokazuje společnosti plodonosné, jejížto jesti členem, než i ta, ku kteréž nabádá druhy své krásným emblemem a veršem, ku kuize napřed přidanými. Což aby nápodobně hoditi se mohlo ku povzbuzování jiných, kteří ve kterémkoliv národě ve společnost filologickou se sejíti chtějí, líbí se mi toto zde připsati. Jest tu obraz stroje s beranem, kterým se mostnice hluboko zarážejí, tak, že se rukami mnohých lidí do výše provazy vytahuje i zase spouští; a tu dole jest napsáno:

Sic labor assiduus lingnae fundamenta
nostrae

Firmabit, junctis sollicitis manibus.

Na druhé pak straně tento přepis se čte:

Trocheus

průčelí vykladač.

Imminet torrens loquela
 Barbarae. Repagula
 Obicesque congeramus,
 mutuis laboribus.
 Aspice, ut fistuca pudent!
 pouderosa machina;
 Quâ, remisso fune, pondus
 pulsat alte sublicas.
 Sic statuminautur urbes,
 templa, pontium pedes.
 Ast, ut arbor per vireta
 quassa nunquam coucidit,
 Nî labor bipeuis ictu
 adurgeat frequentior:
 Sic manus jungamus! Esto
 sudor unus omnibus.
 Magna subduceuda moles:
 solus hiscet Hercules.
 Surget ex labore, surget
 pulchra cunctis gloria. 10)

Slyštež sobě toto všickni, kdo by společným pracím pomocí přispěti mohli, kdybyste také sami ruky neodtahovali ani při díle se upotíče odbíhali. Jinak ve velickém díle uebo četuém možno jest i Herkulovi klesnouti.

18. Navracím se k zákonům sboru filologického. *Věci studí věsti společně*
 Práce rozdělití bylo by prospěšuo, aby někteří to, uěkterí ouo vedli nezmateuě, tak však, aby posuzováui prací všech společuo bylo. Nikdo jediuý nemůže všeho, tedy rozdílní rozdíluého cos ať vedou. Než poněvadž zase nikdo jediuý nevidí všeho, oči ať snášeji všickni, aby viděli buď více nebo méně. 11)

19. Avšak vždy, poněvadž všech věcí počátky vůbec *tak však, aby předcházela některých státností.*
 od jednoho něčho se začíuají, uic nebráui třebaš i o jedno se pokusiti, co by zde, onde, tam vyvedeno býti mohlo i teprve k společnosti prací vybízeti jich více, kdyby byla čáka

úspěchu. Nebude se tedy hřešit, kdyby třeba samotnou snažných mužů prací způsobeno to bylo, abychom třeba aspoň zatím předdomí jazyků co nejdříve zpravena měli. Nebo kdyby tak v parallelism (ve přičině nomenklatury i pravidel mluvnických) uvedeno bylo našich dvacet jazyků, přelíbeznou daly by nám podívanou, kdyžby tak i prvním pohledem prohlédnouti lze bylo, co mezi sebou společného neb od sebe rozdílného mají. Odtud by vzešla řevnivost a snažnost u vyrovnávání se sobě vespolek až i při plnějším vyjmenování v bráně i ušlechtlejším onom, v síni. I byl by toho ten také užitek, jest-li který tající se ještě v Evropě jazyk, že by samou řevnivostí na světlo vyveden byl; i teprve jíti by se mohlo k asijským, africkým, americkým atd.

*Barbarům ať
přispívá pomocí
lásky sousedů*

20. Starost tu vzchází. Kdo barbarským jazykům tu má prokázati službu? kterým kdo rozumějí a jimi mluví, nerozumějí těmto naším radám a nemohou po nich jíti. Odp. Slepému vidomý budiž vůdcem; kulhavého ať nosí silný; za uemého slovo ať vede mluvíti umějíci. Ubohým tedy národům, kteří nemohou svých věcí vykládati, službu tu ať prokazují sousedé, kteří mohou, Laponcům Švédové, Wallo-Britanům Angličané, Američanům s uimi obyvatelci 12) Španělé, Belgičané, Angličané atd.; neboť učiní to sobě ke cti a budou míti odměnu u boha (Job. XXIX. 15. atd.) Naposledy mohli by příliš barbarských národů vtipnější chlápci k tomu vzati býti, kteříby návodem věcí latinskému jazyku vyučení a o parallelismu jazyků náležitě zpraveni jsouce rozpouštění byli za jistou nadějí, že z příčin těch vzejde zde a onde Cadmus některý, bystrý u svých vzdělanosti zakladatel.

*obzvláště
Američanům.*

21. Zvláště pak sluší prositi ty, kteří k národům americkým i k jiným na ostrovech vzdálených přístupu povědomi jsou, aby se neliknovali zde snažně vynakládati práci. Muou to v pravdě pohnulo a zachvěly se útroby mé,

když onehdy u Jana Lacta o Američanech písčeho četl jsem slova tato: Muž nic divnějšího se nezdálo v oněch krajinách, než že jest toliké množství jazyků prerozdílných, nebo tolik jich je, kolik národů, t. j. bez čísla. I jde na mysl, že vrah lidského pokolení, který mezi oněmi národy nejmocněji panuje, tuto nesnadnost Europeanům a křesťanům zavaliti chtěl, aby ubožátek ke spasení nemohli obrátiti. (V poznámkách ku rozpravě Hug. Grotia o původu národů amerických str. 55. a 69.) I přejeme-li tedy sobě boží slávy, dábla pak zahanbení, bratrům spasení, neoblevujme hledati léků na tak náramnou záhubu. Kdokoli pomoci poskytnouti může, poskytuouti jí neprodlévej. Slitujme se nad ubožáky, aby nad námi smíloval se bůh!

Hlava XXIX.

Vychýlení se k bohoslovcům.

Tato zmiňka o zbožném účelu při vzdělávání jazyků působí, že k vám já řeč obracím, muži zbožní, kterým také jest prospěšno snahám těmito napomáhati, ne pak překážeti. Nebo jistě máte mysliti na to, že evangelium hlásati se má všelikému tvoru pod nebem, hlásati však že nelze beze zběhlosti v jazycích. Potom i na to, že školy jsou semeništi církve, i že takové budete míti posluchače, jakých že škol dostanete, účelivé, vzděláním-li dobře vycvičených; zpurné, pakli nic; i že pán netoliko péčí o ovce Petru svému poručil, alebrž i o beránky.

2. Když tedy vidíte, že tímto jazyků studiem ke všeobecnému vtípu vzdělávání cesta se otvírá, a že tak nemluvnatům též ku Kristu se strojí přístup (aby odevšad hlasy povolávajících **hosianna** rozléhal se chrám boží), vystříhej se byť jen někdo s Farisey tomu odpírati.

*Bohoslovcům
sluší těmito sna-
hám přispívati
ižti*

*ani kterým způ-
sobem překládati.*

[Zdali] k závistí nakloňnje duch ten, který přebývá ve vás. (Jak. IV. 5.) Raději s Mojžíšem říkejte: Okdyby všecken lid proroci byli, a aby dal hospodin ducha svého na něho (4. Mojž. XI. 29.) Nevstupuj závist v srdce koho z vás, o služebníci boha živého! Nebo vůdci jste jiným k lásce, která nehorlí, cti žádostiva není, svých věcí nehledá, zlého nemyslí atd. Nechtějte tedy záviděti, kouají-li jiní, co konati buď nemáte kdy nebo se nelíbí nebo snad nepřišlo na mysl (nebo duch boží, kam chce, vane). Raději druh ode druhu berme příklad, aby každý kde kdo na svém místě konal, co náramně prospívá i abychom všickni vřy plni jsouce (jakož Řehořova do sebe to mají slova) snažili se něčím zvůčeti bohu, abychom nalezení byli nástroji pravdy.

*Stesk do před-
sudků některých.*

3. Než zde jest příčina vychýliti se ke steskům na předsudky některých, kterými předsevzetí naše (buď toto filologické, didaktické, buď ono věčné, pansofické) stěžovati v mysl sobě vzali, jakoby pak tu nějaký obmysl byl vzdělati v skryté sektě nevím jakou na opovržení náboženství nevím kterého, což již netoliko šeptati alebrž veřejnými spisy roztrnšovati se začíná 1). Avšak v pravdě že křivda se děje nevině naší, bůh toho bude svědkem. Tak obecná jest to věc, kterou vedeme, jako jest obecná světa příroda a samo to světlo, kterého požíváme všickni i sám všem vrozený obecný smysl. Pak-li nic, ať toho vyhledává mstitel křivd, bůh. Avšak patrně, že předsudek tento z jiného předsudku se líhne. Jako by pak nikdo nemohl procházeti za bohoslovce, lečby spoln za sektáře odbýval, nebo jakoby nemohli, odložíce to, v čem shody není, společnou pomocí toho věsti, co obecného blaha se dotýká, nebo jakoby ten, kdo své věci z lásky jiným podává, kterým prospěti naději má, ihned úskoky nařkáti býti zasluhoval.

*Proti lásce ne-
služi hřešit.*

4. Lidskosti jest zákonem, ovšem křesťanské lásky, aby pomoci poskytl, znamená-li kdo, že bidným věcem

blízného jaké také pomoci lze poskytnouti; zvláště kde není činiti o věc jednoho člověka nýbrž mnohých, jako v tomto předsevzetí. Káže láska, co bůh ku spasení lidského pokolení ukázal (tak mluví doktor Lubinus o své didaktice), toho pokolení smrtelníků nezáviděti než předkládati světů veskerému. Nebo tať jest všech dober povaha (vede tyž dále), aby se všemi bylo se jimi zdělováno, jakožto kterými čm hojněji a s čm množšmi se bývá zdělováno, tím více a hojněji postačnj všem.

5. Dopnsťte, abych já zde důvěruji s vámi mluvil, srdce křesťanská. Znají, kdo mě lépe znají, že uejšem člověkem k úskokům narozeným nebo způsobeným aniž takovým, který by spouštěje se na vtip k tomu se hnál, aby o oblehčení studií mládeži křesťanské úsilí po jiných nebo s jinými horlivě vedl, než bolestě uade svon před lety nešťastností, kterému lépe vzdělánu býti se nedostalo, a nade zhoubou vlasti i jiných křesťanských národů, ve kterých školy a se školami všeliké snahy o lepší vzdělání a o zbožnost na zkázu jdou. Takovými věcmi nemůže-li kdo dojat býti, nechať svým oplývá smyslem; mně zdá se naprosto křesťanským čmsi býti nápravy si také práti, hledati, a lze-li, o ni se zasazovati.

6. I zdáme-li se, že takové věci horlivěji vedeme, bnde to snad upřílišením lásky; porokem lsi chťti to stčžovati jest hřešiti proti lásce. Míruji soudí ti, kteří se domnívají, že proto třeba středněji toto věsti, abychom se nezdáli, že příliš na sebe béreme. Ale já velebím Krista, kterýž chtěl, abych tak prostě měl srdce, aby vyučovati a vyučovánu býti, napomínati a napomínánu býti, za učitele učitelů procházeti, bylo-li by lze v částce které a zákem záků se stávati, pak-li bych někde prospěchu se nadál, za žádný rozdíl mnou nebylo jmno. V pravdě raději bych chtěl vždy vyučovánu býti, ano cosi snažšího jest a bezpečnějšího; avšak přece, když také vyučovati naskýtají se příčiny, práci na to dávám, aby to za jiným účelem a způsobem jiným se nedělo, než aby nás učila

A tímto studium kterak spřisouvatel přiveden.

Vyučování a vyučování bñti na se jednootejed.

sama jasně prokázauá pravda věcí, i proto aby aueb více přistupovalo svědků o téže pravdě, aueb, vidí-li ji jiní přesněji, aby příčinu měli mňj omyl nkázati.

*Po jiných svědech
Jiří jak úzkost-
livě se snažil*

7. Sic hned s počátku těchto snah jak úzkostlivě jsem hledal vůdce, po kterých bych šel, svědky jsou mi, kteříkoli toho byli svědomi. 2) Nebo ve vyhnanství se dostav a kn školským zaměstnáním jsa zase puzeu jak mile jsem zvěděl, že Ratich ještě jest na živě, několikráte dav k němu list zapísalhal jsem ho všemi svatými, aby děle nadějí našich na nejistotách nezavěšoval a cesty metody pravé jmu tak znamenitě (jakož pověst šla) vyšetřené nkázal; avšak hluchému zpívána písnička. Po

*Ratich své věci
sobě přitáhl těsně
chovající.*

třech letech poznal jsem mlčení toho příčiny z listu ke mně prošlého ode ctihodného starce Jiřího Winklera, pastýře církve v Goldbergu slezském a dohládače sousedních církví, který dostav brány jazyků tebdáž v nově vydané a po ostatních spisech našich pátraje mezi jiným toto psal: Dosti okázale schvalování metody Ratichovy rozhlášené p. p. Helvichem a Jungiem jaké naděje nevzbudilo u mnohých? Ale dobrý onen Ratich skrývá se a skrytým ostane. M. Moser, školy náš kollega prvý, byl jeho hostem za nadějí, že uloví pravý metody jeho základ; avšak tak jej propustil, že ničeho zase neoduesl kromě málo něčeho, co bystrostí vtípu svého nechválil. Praví, že živé duši svých věcí nesvěří, leč budou vykoupeny velikou nádhrou a velikými náklady krále některého, i leč mnži nčení, které by připustiti chtěl, se zaváží hájiti metody této. Ale zda-li tak Kristus, proroci, apoštolé? Pravěji tedy že ty děláš, sondí všickni dobří, jenž bez vyzvání a beze závistivosti, ponhou o zbožnost horlivostí zažžen jsa, své věci sám od sebe skýtáš všem, na tom ponze přestává, že vidíš, an dokonce nezmaríš práce ve věci dobrým lidem tak vděčné. Veď to tedy

Jiří Winkler.

dále, můj Komenský, jako jsi začal; neodtahuj, prosím, ruky. Najdeš, kteří tobě naklonění budou, kteří se za tebe modlití, díky tobě vzdávají a tebe hodným souditi budou odměny přestědré, kteréž nedá-li tobě svět, přece nstědrí bůh. Jsem nyní z milosti boží v letech 66 a přece ještě žádostiv jsem se učiti i mládeži outlé avnukům svým dobrého žádati. Viděl jsem mnohých spisy didaktické, avšak neviděl jsem metodě přirozené případnějších nad tu, kterou psána jest brána a mluvnice tvá atd. Jistě toho nenebude, aby se nyníjší a potomní věk nepodívoval tomu, že věci toliké snadnosti a líbeznosti (vědy a umy) za tak pracné a ukryté jindy jmíny byly atd. To on bohoslovec stařec, při mladším bohoslovcí snah těch ne neschvaluje (l. 1632 11. září). A takovýcho soudů prošlo od mnohých mužů i z rozdílných vyznání.

8. Poněvadž jsem pak již dříve dobrým osudem připadl na některé zlaté spisy muže velice slovutného a kterého nikdy bez pochvaly jmenovati nesluší p. Jana Valentina Andreae-a (tehdy ve vévodství Wittemberském církve kalvinské pastýře, a sonsedních dohlédače, nyní kazatele na dvoře Wittemberském a superintendenta vrchního) i viděl jsem, že v nich, hustě lidského života omyly divným zdarem na světlo se vyvodí; dav k němu list (l. 1628) hleděl jsem zvědět, kteréké svaté úsilí při tom by bylo, nabádal jsem ku sthání na světlo již vyvlečených nemotorností a prosil, aby nepohrdal mne mezi svými podivovateli, žáky, syny počítati. Odpověděl laskavě, že přeobtěžno jest, aby on vysloužil k novým vyzývání byl ranám, že síly jeho zmožené sotva již dostačují opatrovati ovečky jeho atd.; avšak přece přidal: Odstup to však, abych toho litoval, že té věci jsem se podjal, aneb tím se styděl, anobrž uloženo jest, na ni dále šediny mé vynakládati a tak v zbožné

*Jan Valentina
Andreae-a chva-
lený návod*

práci zemřítí. A za tou příčinou milerád tě v přátelství přijímám, kdybys, jako píšeš, všeliké stranosti a hašteřivosti vzdálen jsa **jediné pravdě** i věřil i povoloval i křesťanskou **svobodu** za svazkem **lásky** pěstoval. V kalvin. Wirtenbergu 4. září 1628.

*i to opětnými
prosbami.*

9. Odepsal jsem svým a přátel třím jmenem, že se rmoutíme, an slyšíme, že on, o kterémž jsme se domůvali, že v síle věku stojí, nařká, že síly jsou zmoženy a na odpočinek pomýšlí, že přece prosíme, aby ze zápasistě neodcházal, leč by připravil, kteří by po něm nastoupili; že věk toužející doléhající nepřekáží, aby starý vůdce nových nevyčivil zápasníků a tím důkladnějšího čeho si bývá očekáváno od soudu vyspělejšího, že čím méně bude se závistí obávati, které prvé nejhlavněji pokusy vydány bývají atd.

*Poslední jeho
odpověď.*

10. Poslední odpověď muže přeznameníého bylal. 1629 16. září těmito slovy: List, který jsi, 20. července odeslal, muži vážený a přeslovutný, příteli, kteréhož převelmi ctíti sluší, náležitě mne došel, v kterém i lásku ke mně i snahu o úpravu dále vedeš, v čemž obém mne máš druhem a to velice důvěruým. Dejž bůh, aby tato naše jednomyslnost skormoucené církvi na dobré vyšla a ukojila mou naději podrůstáním lidí snažných o věc křesťanskou, prvé než z jeviště nastoupím. Sic že při vystíhání křesťanské společnosti (o jejížto totiž obraz a zákony byl se zdělil) nejhlavněji vázneš, neopustím tvých velice počestných žádostí pomocí svou. Nerci-li jsem nepsal vzoru (idey) než ani plně historie. Bylo nás několik, a to mužů veliké slovutnosti, kteří jsme se po mámení marné pověsti (o růžovém bratrstvu 3) na to spolčili asi tomu osm let a mnoho jich bylo pohotově, když nás zašly rozbroje německé a bez mála rozehualy. Nejedni v lepší vlast odňati

byvše, nás opustili, jiní z toho truchlili, jiní se ve zmatky míšeli, někteří ovšem pouštěli, já plachty svíval. Málo nás pozůstává, kteří více dychtíme po blaženém se s tělem rozdělení než abychom stačili vyčistiti stáj Augiovu. Tedy desky z rozbitin svých vám dáváme shledávati a líbí-li se látati, dosti blažení jsouce, neminuli-li jsme se dokonce s velikými činy. Tím setěšili, kteří nově země blouzeními svými (NB.) otevřeli těm, kteří po nich strojí se plaviti plavbou šťastnější. Cílem bylo Krista na jeho místo vsaditi, až by modly uapořád vypuzeny byly ať náboženské ať vědecké. Avšak sám se svým časem na něj uvede aniž snad raději od nás chtěl práce než na onen čas chrámu od Davida. Že Němce toliko my Němci jsme vybírali, zvolný byl zákou a již tehdaž změněný. Dobrá věc všechny národy připouští za spoléčníky, obzvláště ty, které křesťanské vyhnauství přízní. Jímejte se tedy rady našia veďte věc snažně, anfi my Vám tleskáme atd. Pana Ursiua, p. Stadia, p. Jonstona pozdravuji a Vás Kristu pánu zbožnými modlitbami odevzdávám. Buď zdrav a miluj mne.

11. Proč jsem chtěl, aby toto vsuto bylo na místě tomto, snadno srozumějí ti, kterým na tom záležeti bude a kteří k tomu příčinu dali. Nehledám sobě zástit než nevině, a aby dobří muži přestali hřešiti proti lásce. Právě Erasmus někde. Nepříslušno jest na bohoslovce, aby něco rozbrojuně vedl, jejichžto soud má býti velmi vážným. Já proto k živé duši nenávisti nemám aniž od lásky pouštím, zvláště kde vidím že zbožné horlivosti překází strach, ač nenžitečný. Nebo neobvyklými věcmi se děsiti tak velmi jest snadno, že i pána samého neobvyklon cestou přicházejícího jako strašidla zhrozili se i sami jeho apo-

*Proč se toto
vtáhá.*

stolé. Odjal však strach blas páné, a odejme i zde, naději mám.

*Proba
za puštění od
vrtochů.*

12. Prosím tedy bohoslovce všech stran, aby podhlídáním povolovati příčinou nás v mysl sobě nebrali, sic že nadarmo trouditi se budou v skutku. Nebo budou-li se mne tisíckrát vytazovati, čemu toto předsevzetí chce, libo mi bude tisíckrát jim odpovídati se páuem mým, (jehožto každý skutek našim jest poučením): to mu co od počátku mluvím vám, totiž aby křesťanské mládeži něco lépe bylo. I pouěvadž nad tím bolestím, že jí po zmolách, zmatech, truř smykáno bývá, a že čistě patrně vidím, že jí líbeznějšími cestami lahodněji, bezpečněji, rychleji k jejím cílům provoditi lze, i že užitek z toho spolu ku mnohým jiným věcem se vztahuje; proto snažim se jiuým totéž čistě patrně ukázati. Jest-li toto věc vrtochů hodua, dávám se vinu a se mnou mnozí jiní hodui muži, i mlukneme. Jiných hledají-li suků, ať obracejí síti uše na tisíc stran, ne najdou ničeho.

*Čeho se žádá
od bohoslovců.*

13. Raději tedy buďte, muži boží, k bolu prostředuiky, aby snahám ku slávě Kristově a k obecnému dobru lidu křesťanského, anobř i ku spasení národů nešťastných uaměreujm z výsosti žehnatí ráčil. Potom můžete-li kteří skutečně uapomáhati těmto zde snahám, (abychom školy učili prázdně a věd zle neužívati, nevzdělance pak abychom přivodili k účastnosti vzdělání) i uapomáhejte, aueb aspoň jiné muže bystré, způsobné práci k tomu prospěšně oddávati nabádejte, aby oni tomu uapomáhali. Naposledy mohou-li vaše hlasy co u vyšších, kteří ve jmenu božím věci lidské řídí a jejichžto vzácnosti zde jest třeba, nechtějte toho zauedbávati. Tak budete jako ústa boží, oddělující věc drahou od ničemué (Jerem. XV. 19).

Hlava XXX.

Vyzvání ku světským mocem v lidu křesťanském.

K vám také naposledy přicházím prosebně, kteří mocně věci lidské zpravujete, vládcové národů! Váš také zde některý úkol, auobrž vaše všecko, oč zde jest činiti. Nebo na místě božím jste, přísahou zavázáni boží nložením vykonávati, aby lidskému pokolení dobře bylo. Dobře mu však nebude moci býti, leč světlo pravé, světlo známosti boží, světlo povědomosti věcí pravé, světlo řádu dobrého osvítí říše vaše, země vaše, města vaše. Což se nestane, leč dílny světla, školy právě zřízeny, a samy světla svítily, umy, vědy, řeči vyčištěny budou od všeho přimíšeného zasloužení aneb zastínění 1). O čem že muohá tomu již jsou léta rozličně razeno se bylo mezi muži nčenými, jesti známo. Než přiházelo se, co do podstaty věcí, jako na tvář svou v zrcadle se vzhledajícím, kteří (jako apoštol připomíná) se vzhledají, a odcházejí i zase zapomínají, jakými jsou.

2. Již tedy naposledy přiložte ruku, vy, kteříž moc máte. Nebude-li vás, my lidé chladolezní na věky raditi se budeme s marným vždy a daremým úsilím. Třeba, aby vaše vzácnost i pomocná ruka v to se vkládala, na čem zakládá se sláva boží a blaho lidského pokolení. Již pak jak důležité, aby nástroje učebné právě napraveny, školy právě zřízeny i mládež právě cvičena byla, tuším, že vysvitnouti může z toho, co povědíno. Aby pak to zase přehlédnuto bylo, když suad nepřipadá na vaši vznešenost k tomu se sklouiti aniž sluší ty, které větší světa usilování zabavují, obšírnějšími věcmi zaměstnávat, krátce dotkn, čeho nyníjsím úsilím se hledá.

Rody didaktické nemají bez naší veřejné níždné platnosti.

Žádají se tedy vrchnosti křesťanské aby ruku přiložili.

*Vyobrazení
předevzati di-
daktického nití
Ariadninau.*

3. Zobecnělá jest z dávných dob rozprávka o labyrintu Daedalově, ve kterémž oblna Minotaurus zavřena byla; kterak mládenci, aby tam pohlédli (buď zvědavostí vlastní vedeni nebo cizí zvůli tam vpuzeni jsouce) se sbíhající obludou hltáni bývali, když východu nenalézali. Až Theseus, syn Aegea krále Atheňanů opatřen jsa slitováuím se Ariadny, dcery krále kretsského, moudrou od ní radou i klubkem nití, motaniny labyrintu pokonal i obludu potřel. I tato rozprávka ukazuje se sic bájí býti, ale v kteréž přece (rovněž jako v jiných parabolách dávných lidí) že pravda vězí, zpraveni jsme výklady moudrých mužů i zkušeností běhů světských. Proměnil-li se totiž jméno, o nás rozprávěna báje, že život náš nynější se všemi věcmi, které máme zde projíti a prožítí, jest labyrintem praoklikovatým, ve kterémž hynou přemuozi, vymotávají se málo kteří; a že toto nám za tím účelem praveno, bychom pozorovali se učili, jak ve všelikých života stránkách platné rady jest třeba, i jak jí pohrdáno býti nemá, odkudkoliv by podávána byla, byť i (jako častokráte) od člověka nějakého prostého; jakož i že to, co nás z věčných omylů vyuíti způsobno i příhodno jest, uení pracného cos aneb uesnadného uež prosto na způsob níté, jeu když by to přicházelo od ředitelkyne moudrosti a my toho se jímati neuezuali.

*Svět a věci
vící v něm pon-
bíjí nám
labyrinty.*

4. Přistoupíme-li blíže k věci, svět tento, do kteréhož rodice se pouštění bývám všickni, jest v pravdě všem nám velikým labyrintem, tak znamenitým věčného Daedala uměním a z tolika tajných vchodů vyvedený, že vlastní bedlivostí na východ uhoditi žádnému smrtelníku možné není, jakož toho svědkem nejmoudřejší ze smrtelníků Šalomoun. Nebo ten všecko pod sluncem

prohlédnuv vypověděl naposledy: že bůh všechny věci sic učinil ušlechtilé časem svým, svět přece že vydal hadání lidí, aby nenalezl člověk díla toho, kteráž jest působil bůh od počátku až do konce. (Kazatel III. 11. Procházka 1804). Přičinu, proč bůh chtěl, aby podivu hodné toto moudrosti jeho amfiteatrum nám labyrintem bylo, vykládá ihned: Proto činí toto bůh, aby se lidé báli obličeje jeho (Kazatel III. 14), t. j. aby nedůvěřovali sami sobě, důvěřovali pak bohu, aniž kdy co nerozvážlivě pokoušeli se činiti bez zpravování se jistou příčinou. Odkud srozumíváme, že bůh sám ukazuje nám nit, po kteréž bychom ze světských šťastně dobývali se labyrintů, bázeň sebe totiž. I touto jedinou kdokoli právě bude vystrojen, neškodně projde, proto že bůh zpravuje tiché v soudu, vyučuje tiché cestám svým. (Žalm XXIV. 9. Procházka 1804).

5. Ale však v pravdě poněvadž mimo tento veliký labyrint ještě menší procházeti máme jako neskonale, jest pošetilí, co se také s nimi stává. Rozmnoženy zajisté námi tak náramně, že kamkoli se kdo vrtne, labyrinty nalézá. Labyrintem zajisté, z něhož vymotati se nelze, jest kde kdo sám sobě, pustí-li se po smyslech svých, žádostech svých, po úmyslech svých, snažnostech svých, kterým není konce. Školy samy, kde z mrákot nevědomosti hledá se vychodiska, jsou labyrintem mládeži, ba kolikerym jest tu vyučovati a se učiti vědám, umám, řečem, tolikery jsou labyrinty; aniž vůbec čím jiným odtud vyšlým kde kterým jejich způsob života, že bez Ariadniny jakési niti, kteráž by mu na slepé bludy zprávou byla, nikdo nemůže vpouštěn býti ve svět, nikdo sám v sebe, nikdo ve společnosti lidské, nikdo v žádný studii běh, nikdo v knihy a v bibliotheky atd.

6. I takovýchto Ariadniných nití ku studiu moudrosti počato hledati odté doby, co

*Zanejádání
života našeho
labyrinty.*

nn.

*Ariadniných nití
vítězství*

práti, jak roz- studii humanitných vzdělávati se podjato.
liční posud jich O tom způsobuje víru Šalomoun, který svědčí, že kniha
hledáno. parabol jím byla tím úmyslem sepsána, aby dána byla
 maličkým důmyslnost, mládenečkům umění
 a prozřetelnost, i aby moudrý poslouchající
 toho stal se moudřejším. (Přisl. I. 4. 5.) Aniž
 v pravdě co jiného měli činiti, (vyrozuměli-li jen svým
 povinností náležitě), cokoliv kdy bylo knih spiso-
 vatelů, umění učitelů, vtipův mistrů, života
 pedagogů, prací zprávců nebo rádců, než aby
 Ariadniny nitě snovali a labyrintům prací je přizpůso-
 bovali. I že za boží milostí čacký mnohé nitě jsou na-
 lezeny, věc ukazuje až itak velmi, že již spíše zmitáme
 se lékův hojností než nedostatkem.

*Kteraké Ariad-
 niny nitě se ještě
 hledá.*

7. I čeho tedy ještě se hledá? Ariadniny
 nitě až tam napjaté, aby stačila vyměřiti
 všeliké při studiích okliky zamotané a aby
 samou svou prostostí a jednodušeností z toho
 líbeznou při provádění suadností tak se schva-
 lovala, aby znamenitou poskytovala výhodu
 na umenšení pobluzování našich (zvláště
 škol a mládeže).

*Tento soud zná
 jest takový: a
 žádá se, by tomu
 napomoženi se
 dostalo, totiž*

8. A taková nit, o kterou se pokoušeno názvem
 metody jazyků nejnovější když zde se vydává,
 k vašim tolikéž pokládá se nohám, vládcové a zprávcové
 běhů světských. Též vaší povinností bude,
 aby ste **sami sebou** viděli, zda-li úsilí tato pro-
 spěšný mají účel? A ten jest, aby oblehčením studia
 jazykův spolu oblehčovala se studia věcí, i aby mládež
 křesťanská lepší, pravější i plnější věcí povědomostí mysli
 zanášejíc pomaličku zapájela se tou opatrností, která
 nedopouští při vyvolování něčeho rovněž tak
 nesmírně pobluzovati jako že se sestává všední
 onou nesmírnou buď věcí nepovědomostí aneb
 při věcech se rozpakováním, vidí ti, kteří
 něco vidí.

9. Důvěrně jsme však sobě, že nechybujeme se ani s úmysly svými, (aby studium humanitným něco lépe bylo, i aby ona k vážnějším byla obrácena potřebám) ani s požadkem tímto, aby ste ráčili, **vy pěstounové lidského pokolení**, šetřiti a souditi, zdali o takovéto věci se zasazovati jest na prospěch lidskému pokolení. Zdali pak k takovému úmyslu niť naše postačuje, nemáte-li kdy **vy sami sebou** propátrati, druhá věc, kteréž žádáme, jest, aby ste dali toto právě uvažování o uapravení způsobu studií anobř tento pokus o napravení metody mužům učeným opravdově zkoušeti a nřkázati to, bylo-li by shledáno, že jaký taký škodný omyl se přimřsil, prvé než by se rozmohl. Nebo to jest prvému prvého tohoto vydání cílem. A proto že, co všickni činí, nikdo nečiní, jakož u přísloví řkáme, vaři vznešené opatrnosti se toto podává, zda by snad libo bylo toto zkoušení pustiti jistým některým osobám, takových věcí znalým a o takových věcech souditi způsobným.

10. Aby ste pak, bude-li toto nad běžné věci lepším shledáno, kázali to svou podstatou ujímati, toho nepohledáváme, an to sondu mužů učených pustiti sluší docela. Toho spřše, aby toto vůbec snadno ujímáno nebylo, nejsouc jinými přijato, k vyhýbání zmatkům novým, kteréž že školám z různosti metod vzcházejí, mnohých byly nářky až i naše svým místem. Raději tedy na to nalčhati libo budiž, aby metoda nejnovější srovnáváním úsudků mužů učených se zdokonalovala, až by obecným snesením na jisto postaveno bylo, že obecného užívání není nehodnou, jakožto do sebe má přání muže moudrého, kterého jsme dotkli ve hlavě XXVIII. ř. 3. A potom co se s našimi těmito věcmi stane, (ať schváleny jsou nebo neschváleny, ovšem neb na díle), nic mi do toho nebude, který ničeho nehledám, leč příčinu dáti k hledání lepších věcí, nejsou-li tyto dosti dobré. Nebo kdokoli bude moci ukázati, že v těchto našich věcech žádného užitku znamenitého není, bez pochyby bude moci nad ně lepšího něco spatřiti

(1) zřávením,
aby to ohledáno
bylo.

(2) nedopouště-
ním aby k tomu
pospícháno bylo,
leč obecným
snesením.

i jiným ukázati, což stane-li se, k obecnému vyjde zisku. I budeť to hned právě to, čeho se hledá, abychom vespolnými snahami věc společnou vedli od dobrého k lepšímu.

(3) *jednáním:
pokoje armám:*

11. Ale že Musám spolného s Martem bytu není, jmenem všech Mus prosebně u nohou vašich, ó panovníci světa, prostření jsouce prosíme, abyste říšem svým zjednati zase chtěli **mír**, všeliké to zdárnosti péstouna. O kéž by ustoupily, ustoupily, ustoupily přece jednou zbroje kroji míru (armatogae)! Byl čas války (co že někdy bývá, připomenul nejmoudřejší z králů), avšak nechať také navrátí se čas pokoje! Byl čas boření, avšak přijdiž také čas stavění (Kazatel III. 1. atd.). Zbořili jste mnoho, ó mocní, stavějte zase mnoho. I tím způsobem buďte nasledovateli toho, který chtěl, aby ste vy na místě jeho díl měli ve věcech lidských. Který bořil, aby stavěl, plnil, aby štípil.

(4) *bodněním nad
dobrým : přiro-
rodním život.*

12. My v pravdě, kteří toto připomínati se osmělujeme a o zlepšení způsobu studií se ujímáme, naději uiti začínáme, že ne nadarmo prozřetelnost nejvyššího boha to pojl, že i zkáza starých škol, an války všecko plení, i navrhování nových po způsobech (ideách) nových tak stálými snažnostmi tolika učených mužů na týž vpadá čas. (Zajisté nebořivá muž moudrý stavení svých leč když k novým srovnáno jest místo.) Aby však naděje tyto naše snem nebyly, to na vás po bohu záleží, kteří po bohu jste věci na světě vladaři.

(5) *obnověním
vzdělání ma-
teřských jazyků.*

13. Jmenovitě také žádáme, aby rada, že mateřské jazyky sluší vybrušovati lepším vzděláváním (ve školách a kromě škol) se ne neřbila; raději mějtež za dobré příkladem svým muže učené i ostatní vůbec tak předcházeti, jakož vás hrdinové někteří předešli. Jeden nyní budiž vzorem všech, Karel Veliký, který právě tak velikým ne proto, že důstojnost říše římské na Německo převedl prvý jako proto, že z německého jazyka

vypravil nešvaru, i že základy k jeho vzdělávání položil
prvé 2). Jakožto který pravidla mluvnice německé
sám zpravil i vydal vystíhaje se v tom s
Řeky a Římany i to tím úmyslem (praví Dor-
navius), aby mateřská řeč vyčistěna jsouc
z nevzdělanosti vzděláním a vyšlechtě-
ním se zastkvěla. Aniž toto jediným zna-
menitým i královským činem, větrům také
po hlavních světa stranách i měsícům
jména německá dal, která posud jsou v oby-
čeji. O kázeň nad to škol, (které duchem
jsou všeliké počestné zprávy), tak byl
pečlivě starostliv, že z husta, an se někdy
nikdo nenadál, do poslucháren vstupoval
i dotazoval se na víru učitelův, nasnahy pak
učňů rovněž jako na mravy atd. Chválí se i Jakub
král anglický, 3) který synu nástupci, jakož naději
měl o knížce, které nadepsal dar královský) převelmí
poroučel péci o mateřský jazyk. Co více ctí krále,
(praví) než když vlastní svůj mateřský jazyk
od všeliké nešvary vyčistěný rozhojnuje?
a novými některými okrasami vyšlechtuje?
Jehožto spanilostí nechať jediný všem obča-
nům svým palmu uchvátí (jakož i v ostatních
věcech kterýchkoliv jen ať dovolených a po-
čestných).

14. Když tedy založení sboru filologi-
ckého nebo nějaké společnosti plodonosné
(bnd aby ona nad vzděláním jazyků zvláště mateřského,
neb aby nad obnovou věd bděla) obecné také vy-
hledává moci i obecných nákladů, náleží vás
úsilné prositi, aby se vám nezlíbilo býti zde
skoupými i neštědrými. Nepolyne, co k tomu od-
vedeno bude, vám a vašim u ostatních národův i potomstva
vyjde to na čest. Nebo dílo, o kteréž zde jest činiti,
(ona dokonalejší metoda nejnovější, která ku
všem věcem naposledy vztažena jest a vztá-

(6) zakládáním
sborů didakti-
ckých a filolo-
gických.

hnouti se má), jest dílo veliké, práce znamenitých i mnohých mužů vyhledávající. Ideu totiž obzvláštního díla nějakého může třeba i jediný napřed viděti, dílo samo po ideu vytvořiti, přemnohých vyhledává očí, měsců, rukou. Než idea sama, již nebylo náležitě napřed spatřeno, může zblouditi, kteréžto zblouzení nevchází ve známost, aniž příčina a způsob k nápravě nalezena bývá leč skutečnými pokusy, což nutně vyhledává i času i snažnosti i nákladů.

(7) i opatrov-
ním potřebnými
věcmi,

15. Kdež hodně nechat uvedeme toto místo znamenitého Verulamia radícího, aby k obnově věd sbory po národech a říších zaráženy byly (z knihy II. de Augm. scient. z předmluvy ku králi jeho): Prospěšno jest ku pokrokům ve vědách, aby badatelé z nejlepších lidí vyvolováni byli, jakožto kterých by práce vynakládána nebyla ku ledapotřebě netrvalé (jako totiž obyčejná ve školách zaměstnání), než na dosazování podrostu vědy na věky. To státi se nemůže, leč odměny a podmínky takové nařízeny budou, na kterých by každý sebe výtečnější muž v tom umění naprosto přestávati mohl, aby mu ovšem těžko nebylo v téže povinnosti zemříti ani praktického něco obmýšleti. A potom. Za jisto jmíno budiž, že sotva lze veliké činiti pokroky při vyhledávání a vyjevování tajných v přírodě věcí, leč hojně nákladů poskytováno bude ku pokusům buď Vulkanova buď Daedala (totiž prsku nebo stroje) buď kteréhokoliv jiného způsobu. I protož jako tajemníkům a vyzvědačům vládců povoleno bývá dávatí účty z vydání za bedlivost jejich při vyzvídání a vyhledávání novot a tajemství občanských, tak podobně dosti činiti sluší i zpytatelům a skumatelům přírody za vydání jejich. Sice bez toho o převelmi mnohých, věděti hodných

věcech nikdy nebudeme ani poněkud zpraveni. A poskytl-li Alexander Veliký sflu peněz Aristotelovi, aby za ně najednal myslivců, ptáčníků, rybařů a jiných aby tím opatřenější jsa dále naspisování dějin živočichů: jistě něco má byti odloženo těm, kteří nebloudí po hvozdech přírody než v labyrintech umění cestu sobě (a jiným) propravují atd. atd.

16. Než že i školy vůbec ku přestolům králův a k sondnicem knížat a ke starostem v radních domech přináležejí, odtud zřejmo, že jako za věst božskou jest uято aniž v pochybnost bráti lze, že blaho státu zakládá se na dobrém mládeže vychování. Jelikož takovým bude potomní věk, jakéž k němu odešleme občany, lepší nebo horší, jakož budou sami. Aby tedy školy, lidí dílny, zaráželi, zaražené uchovávali, uchované od dobrého k lepšímu vedli, že ku povinnosti jejich přináleží, mají věřiti, kterékoliv pastýři národů chtěl míti bůh. Tak se stane, jako ledňáček mláděta svá vysedá šťastně, když zefyrové lahodnější po moři vanou úklidněm, že tak cvičitelé vtipů za bedlivým vrchností pozorem a účinnou k učitelům a učňům ochotností dodávají budou potomstvu z chlapců výtečných mládenců, z výtečných mládenců dobrých mužů, z dobrých mužů moudrých ve státu občanů

(8) vládním
sl. aby školy
vůbec kvetly,

17. Naposledy náleží prositi vládců národů i otců vlasti, vypařili-li by se ti, kteří by tak prospěšným radám překážky zavalovati v mysl brali, aby se jim nedali odvoditi od úmyslu (až i tou cestou vzdělávati slávu boží a blaho národů). Nebo nalézají se častokráte králům po boku lidé (praví Kašpar Hoffmann ve spise de imminente barbarie, o nastávající nevzdělanosti), kteří by raději chtěli, aby méně bylo učených, a aby jejich toliko radami stál stát, i aby oni prvými byli u králů

(9) rad tomn
odporných ne-
posloucháním.

vysadivše moudré muže z důstojnosti. A právě proto jsou studiím a učencům dosti nepřítel. Avšak sluší na ty, kteří žezlo v rukou mají, aby i oči na žezle měli i rady svých mužů tak uvažovali, aby nezdáli se, že obecné dobro opustili za prospěchem svým soukromým neb málo některých, naposledy aby věřili, že množstvím moudrých zachován bývá svět (Moudr. VI. 24.) Rozprávějí, že Lycurg, zákonodárce Sparťanův, těm, kteří namítali, že odměnu dal rhetorům, odpověděl: kdyby kdo prohlásil, že syna mého lepším učiní, nevysypal bych mu tisíc drachem nýbrž polovici všeho jmění atd.

Doklady a výklady na dedikaci.

Rodokmen přestarožitné a přeurozené rodiny Hamale (baronůt Hamale leží u Tongru v kraji Lutiském) vede zajisté své předky ode mnohých století pominulých, velmi patrně pak od roku 1192, ve kterém zemřel Florentinus de Hamale, pán a baron na Hamale. A jeho potomci měnili se se svými příjmeny (by se dělili od jeho prvorozenců, na hradě Hamale sedících) podle panství, kterými vládli. Odtud vzešly rody de Flemale, de Geer, de Briamont, de Montfort atd. I dočítáme se, že přídomek de Geer poprvé sobě obral Renaldus de Hamale, řečený de Geer (tak zjevně starožitné památky) asi roku 1300.; a nynější dům Geerovský jest jeho potomstvem.

Synem zajisté zmíněného Renalda byl Jiljí de Geer, který zemřel r. 1340., vnukem Renaldus de Geer, pravnukem Lambertus de Geer, prozvaný Chaynéo de Fyez (zemřel r. 1398.); prapravnukem Ludvík de Geer; synem prapravnukovým Lambertus de Geer, pán na Briamontu; vnukem prapravnukovým Ludvík de Geer, pán na Briamontu a Noviemontu. A tomu zase synem byl Lambertus de Geer a de Chaynée, vnukem Ludvík de Geer, pán na Gaillarmontu, pravnukem nebožtík náš Ludvík de Geer, pán na Finspongu, prapravnuky pak jest rodina posud ještě žijící: Vavřínc, Ludvík, Emanuel, Štěpán, Ján, Benjamin s tolikéz sestrami, které jsou ještě na živé. (Komenského Opera III. str. 1063.) V životě Komenského namítají se nám hlavně Ludvík de Geer a jeho syn Vavřínc a tohoto syn Gerard.

Vavřínc de Geer, nejstarší syn Ludvíka z Geeru, poukázal v květnu r. 1642. 27 $\frac{1}{2}$ libry peněz v Londýnském jakémsi domě Komenskému, který strojí se přeplaviti z Angličan do Švéd a koupiti sobě a Dr. Matthiaemu některé knihy.

Týž Vavřinec de Geer byl prvorozeným domu sloupem a obmyšlen dvojnásobnou částkou ducha otcovského a neustálým dobrodincem jakož jiných lidí tak i Komenského. Jak brzo zvěděl, nač přišel Komenský požárem Lešenským r. 1656. v Polsku válkami zhuštěným, i že tudíž ze sídla svého vyhnanství vyvržen byl do nového vyhnanství i vyzut ze jménčka a ze všeho všudy, neumeškal nejprve po listech skrze přátely těšiti Komenského, brzy ho k sobě pozvat, o něho a rodinu jeho se postarati a ho povzbuditi, by neštěstí odolával myslí neocháblou, naskytnuv všech potřeb, kterých třeba bylo na vykonanou toho, co uznamenal, že ještě jest vykonati. I když se doslechl, ano někteří radí, by didaktické práce Komenského byly vydány v jednomu svazku a pak uhlédal, že ne brzo nahodí se, kdo by na ně chtěl vésti náklad; ihned poskytl, ani o to nejsa pohledáván, pomocí své, by dílo to mohlo vyjiti na světlo. I oddal Komenský Vavřinci tomuto z vděčnosti poslední a výbornější část didaktických prací svých Amsterodamského tištění. (Komenského Opera IV. str. 3—4.)

Vavřinec z Geeru spolu s Hottonem chlácholili nevoli Ludvíka z Geeru, když práce Komenského váhavě šly před se. A když náš paedagog hostil se v Amsterdamě, propůjčoval se mu Vavřinec ve všem všudy, určitých prací jako jeho otec mu nevyměruje, by za hojného dospěchu na pansofii poseděl a ji dokonal. Komenský stál o to, by písmo svaté bylo přeloženo na jazyk turecký a již o tom napsal předmluvu sultánovi, ale úmysl ten neproveden ani za Komenského ni po něm, ač syn Vavřince z Geeru, Gerard se sháněl za tou příčinou roku 1679. po učenci tureckého jazyka povědomém.

A nyní navrhueme na objasněnou dedikace co to o Ludvíku z Geeru a o některých věcech. Ludvík z Geeru zemřel r. 1654., když Komenský bavlil se v Uhřích a z vděčnosti vzdělal mu i tam památku jako náhrobek a poslal ji Vavřinci. I vychvaluje nadšeně slovy velebnými a biblickými v spisu tom dobré skutky Ludvíkovy, které ho provodily na věčnost. Neučinil nikomu bezpráví, kde komu oddával, co mu slušelo, almužen uštědřoval hojně a štědře po celý život, i v skryté beze svědků, stále, skutečně i nelakomé bez jalových slibů, nikoli jenom někdy po choutce, jak by se mu zmanulo, a to všem, kteří toho byli opravdově potřebni z toho, co

utěžil spravedlivě obchodem počestným, kterému se oddal, když pro čistou bohoslužbu vysazen byl z vlasti své a ze šlechtictví a osedl ve Švédsku. Boháči jiní udělejí dobrodiní ledva po mnohých prosbách, Ludvík z Geeru ohlédal se všude, komu by dobře učinil, nebo sobě nařídil ohlédače, kteří by uznamenavše, kde by vhod a náležitě bylo dobrodiní prokázati, jemu toho připomínali. Tvým zde zbožným (dř Komenský) osvědčuji se svědomím, Hottone, domu Degeerovského Nathane! jak nesčíslná dobrodiní bývají prokazována i na Tvůj zbožný pokyn (když usiluješ po jeho vůli vhod se činiti i ubožákům i slitovníku nad ubožáky.)

Jiní boháči, jichžto zvláštní někdo vychvaluje se štědrostí, byli bez dítek, i tudy nestrachovali se ještě za živa zdfletí se o své statky. Ludvík z Geeru pak ač šest měl synů a sedm dcer tuhého zdraví, přece neliknoval se rozptylovati a potřebným dávati, nečekaje z toho ni darů, ni služeb odměnných.

O Vespasianovi hodně s podivením vypravují, že tak byl milostiv, že nikdy nikomu neodepřel ničeho, nebo prý neslušno, by někdo ode tváře císařovy odešel smuten, ba tak prý byl chtiv dobrodiní uštěďrovati, že nepodala-li se příčina některého dne někomu nějakou prokázati milost, říkával: zmrhali jsme den přítelův: i Ludvíku z Geeru byla mysl podobná, císaře důstojná, který zdá se, že za zákon sobě nložil, aby nižádného ubožáka neřkuli od svého obličejce smutna neponštěl, anobřz ani bez odtuchy ho nenechal, když ho jinde spatřil. Téměř co den obnůšlel lidi dobrodiními. Posvědčuji toho Amsterodamské dědičné knihy o příjmech a výdajech, na tisíce Tvých listů, ctihodný Hottone (dř Komenský), které jsi Ludvíku z Geeru do Švédska zasýlal a od něho přijímal déle 20 let co týden, a sotva který list byl čím jiným než milostivou zprávou, že nějaké dobrodiní někomu nebo několika lidem jest prokázati kromě oněch dobrodiní, kterých uštěďrovati neoblevovala svatá pravice Ludvíkova, nebeské pravice následovná, an jiní z domu lidé o tom nevěděli a jako jeho levice toho vědoma nebyla.

Když z tohoto života asi roku 1636. zbožná, milená i jediná života družka Ludvíka z Geeru se vybírala, vložila naň s ním se rozžehnávajíc prosbu, by výhost dada obchodům, úklidně trávil ostatek života, protože z požehnutí božského dosti již nachoval sobě a dětem, odpověděl, že my aři dosti máme, ještě ne pak dosti

potřební a zkormoucení pro Krista, kterým sluší přispívati na pomoc. A od té chvíle po všecken čas jsa stále vdovcem pilněji snažil se na dobré skutky než kdy prve. Vysvědčují to potomstva dochované památky pohostinu bydlících Čechův a Moravanů, jichžto za posledních 9 let (toto psal Komenský r. 1654.) očerstvoval útroby, seznav i tu nouzi. Ještě hojněji neslýchanou štedrostí po 20 a několik let byl na pomoci jiným zástupům zbožných z Německa vyhnanců. Přezvěděl-li Ludvík z Geeru, že někde se staví chrám nebo chudobinec nebo že někdo požárem nebo na moři škodu vzal neboli že jinakým nedostatkem svírán jest muž některý dobrý a učený, ihned usoudil to za svou povinnost na pomoc přispěti. I rozpomíná se Komenský, že kterýsi výtečný muž, Komenského vyslechna, řekl: Zvláštní jest ozdobou království francouzskému, že počítá mezi veřejnými hodnotami a povinnostmi úřad velikého almužnáře francouzského; Ludvík pak z Geeru že hoden jest slouti velikým almužnářem Evropy.

Jest-li královské dobře činiti, jakož se vyjádřil nejslavnější král, králem byl v pravdě blaženým náš hrdina, který uměl, chtěl, mohl říditi mocně a ušlechtilě sám sebe, dům svůj, statky své; aniž ku království čeho se nedostávalo kromě království a toho kdyby se mu bylo dostalo, kvetla bys dobrá částko lidského pokolení a v Tobě vládá, církev, škola, to jest rád věcí a snažnosti o mír, o pobožnost i o moudrost. Nebo čeho on nevykonal, pokud na něm bylo, by napomohl, aby tyto věci stály na dobré míře? Vlasti na prospěch náhle vymysleti rady i poskytnouti na zpravenou mnohých věcí podstatu všeho (až i několik sudů zlata), ba vystrojiti loďstva, jak snadno mu bylo! církvím pak gallikanským a falckým až i švedským, jak znamenitě prospěl! kolik si mnoho bohoslovců na svůj náklad chovaje co rok po rozdílných akademích! Nezapomněl ani na církev českou pohostinu bydlící, anobrž kromě toho, že pomáhal jí almužnami, ukládal na studie některých mládevců dobrých schopností, svědky toho jsou Figulus, Olyrius, Cassius a jsou-li mimo to kteří.

Aby pak napomohl lepší osvěcenosti a suazuošem o pravější moudrost, jaká do něho byla horlivost, vůbec se ukázalo, když v Londýně vyšla Praeludia pansophici conatus Komenského. On zajisté zpraven jsa o tomto předsevzetí Nathanem svým, nestížil sobě listy

ke Komenskému odpravovati, k sobě ho zváti, všech potřeb k tak znamenitému dílu poskytnouti (až i chovati po několik let sbor několika učenců), i když nepoštěstilo se takovýto způsobiti sbor, jeho toliko jen s rodinou a příručími přechovati štedře po 8 let.

A z této dílny až ještě nic nevyšlo, co by hodně ukojilo naději, (mimo školské některé knížky jako napřed vzdělané schody k věcem vznešenějším); dá-li pak bůh, aby vyšlo, shledá potomstvo, jakého mecenáše zbožné pomoci přísluší všecko toto. Avšak o příčinách, proč nevyšlo slíbené dílo a příslušné k tomu věci, za prospěšnější věc soudím (dí Komenský) spíše pomlčet než promluvit; tuto jednu věc přece jen: „Mám, že velebiti sluší boha, který zaváliv tomu překážky prozřetelností svou, zbránil, by posud ono dílo nespátřilo světla, by ono bylo dilem nikoli vtipu jinošsky plešícího, nýbrž dospívajícího soudu stařecího.“ (Komenského Opera III. sl. 1051—1062.)

Bohumír Hotton, správce obchodu Ludvíka z Geeru v Holandsku, obrátil jeho zřetel ke Komenskému jako jsme svrchu připomenuli; i vypravil Ludvík z Geeru list ke Komenskému, kterým se mu zakazoval vedle jednoho nebo dvou spolupracovníků pomoci svou na svých statcích švédských. V Lešně nezastihl Komenského list tento i poslán za ním do Londýna. Komenský odpověděl, kdyby list byl ho došel v Lešně, že by již suad byl u Ludvíka z Geeru, nyní že nelze z Londýna se vypravit; kdyby v Anglii rozbroje vznikly, že přímě hodlá k němu se odebrati.

Když zase nový mecenáš ho zval, odpověděl dne 19. m. prosince 1641., že od církve své byl vyslán, aby ustavičně jejich bídě tam v Londýně spomoci hleděl, že tedy bez vůle druhů svých učenců a uvevjednaje pomoci bratřím jemu se nelze vyhostiti z Londýna; Hottonovi pak téhož dne vyjevil se důvěrně, že pansofických knih a nápravy při studiích nezpůsobí bez spolupracovníků. Kdyby toliko staviti se bylo na pansofii, i tu třeba by bylo jednoho spolupracovníka; jednoho muže mimo to třeba, by dopisoval si s učenici a zprávy došlé pořádal, ale jeduání takové potkalo se ihned s překážkami. Na Hottona vloženo, by úmluvu způsobil toliko jen s Komenským, nikoli s jeho druhy. Komenský zase předestřel, že bez spolupracovníků nelze se mu dáti v práci, ač by spolupracovníci i jinde bydlet mohli kromě jednoho pomocníka, jen když by konali

práce jim uložené. O Fundaui, sic jinak právě slujícího Jachima Hübnera zasazoval se Komenský, by mu byl literárním dopisovatelem i aby vykonal cestu pansofickou za dvě tři léta po Vlaších a Francouzích, ale to vše nadarmo. Pan Geer měl na rozmyslu jej přijati z příčiny náboženství. Komenský obhlédl si za sídlo tichý Elblag a potrval tam na pracích šest let. Švédové a Ludvík z Geeru doléhali na Komenského, by obíral se školskými knihami, Hollandané pak a Angličané, zvláště Hartlib, sílili naň, aby pracoval o pansofii; Komenský sám mocněji lnul k pansofii než k didaktickým pracím, mysl jeho byla rozdvojena, pansofie a filologie překážely sobě na vzájem. V pracích jeho namítaly se mu překážky. Přestěhovav se dne 21. listopadu 1642. z Lešna do Elblagu, najal sobě domek, ale nebylo v něm nářadí, i prošel týden bez práce. Pomocníky na pořádání a opisování látky měl sice čtyři, Pavla Cyrilla, Petra Figula, Daniele Petrea a Daniele Nigrina, spolupracovníků pak příznivci svému nenavrhl, by mu nákladu nepřibýlo. Byl by si přál Jiřího Vechnera. Vypařili se lidé, kteří se snažili Komenského od Švédův odraziti sliby všelikými. Hlavním toho strůjcem byl B. Nigrin, pastýř reformované církve v Gdánsku, který po 4 léta se tvářil, jakoby katolíky a evangelíky smířiti chtěl; za to byl štědře udatován od krále polského a proto také vystěhoval se ze Gdánska do Elblagu, kde Komenskému strožil úklady u víře. B. Nigrin přeteknul u víru katolickou i odtuchu vzal tudy Komenský, nebo bylo mu před ním i do Gdánska od prací uhnouti na chvíli r. 1643. i jiné cesty konati, ba i spis proti Nigrinu vydati a tudy se meškati v práci své. Pomocníci Komenského nebyli dosti způsobilí, některý odešel mu od práce jako Figulus na studie, jiného opisovatele bylo mu hledati jako Melchiora Zamorského. Za spolupracovníka o přirozených věcech jednal sobě Kozáka, bystrého doktora lékařství, jen kdyby mu ochrance týchž peněz popřál r. 1644. jako r. 1643., ale Kozák nebyl k mysli Ludvíku z Geeru. Hamburcké filosofy, Junga a Tassia usiloval přimluvou svou k Oxenstiernovi posaditi ve Švédech na místa zůstávající, by mu za to v pansofii byli spolupracovníky, ale nezdařilo se mu to, nebo dožadovali se platů náramných. Nemoha sobě dobytí spolupracovníků stálých i jinudy měl překážky v pracích svých. Nemohl se nikde dosti utajiti, přemnozí muži planuli touhou, by jej spatřili a s ním porozmluvili, jednota bratrská

pohledávala u něho rady nebo přimluvy; i mládeže české nespouštěl z péče a mysli své v příčině vzdělání a jednal jim místa příhodná. Na snažné prosby šlechty evangelické a senatu v Elblagu vykládal mládeži l. 1644—45 čtyřikrát v týdnu od 1—3. hodiny bránu věcí či metafysiku. Roku 1644. bylo mu do Orly v Litvanech se vybrati ua obecné evangeliků shromáždění, by tam zastupoval jednotu bratrskou. Po té podzim a zimu chtěl oddati na práce své, ale docházely ho domluvy od Ludvíka z Geeru, že jinými zanášel se věcmi a obmeškává své povinnosti. Z toho bylo se mu vyměřovati ochranci svému, Hottonovi i Wolzogenovi, správci na Finspongu, dopisy těmi mařil sobě čas a jitril sobě mysl svou. Aby latinské knihy školské dokonány byly rychleji, umlouval se v říjnu 1644. s Janem Raviem a Jířím Ritschelem, aby se mu dali za spolupracovníky, ale nedostalo se mu odpovědi. I ustanovil se Komenský na tom, že sám dokoná, co lze dokonati, a psal přímo ochranci svému 29. listopadu 1644. aby ho neopouštěl pomocí svou a spolupracovníka mu dopřál, aby aspoň školské knihy za zimy bylo lze zpravit z látky již nahledané, pansofie pak že jest dílem obrovským a Komenský že přece jen sám o ní pracuje. Zatím přibral se Ritschel z Královce do Elblagu a bytem byl u Komenského. V roce 1644. třel Komenský nouzi, až mu 28. února 1645. působením Hottonovým dána pomoc od Ludvíka z Geeru čtyřmi sty toлары. Koucem dubna 1645. zavítal Komenský do Lešna, kam ho Bratří listy svými zvali čtyřikrát. Předchozí konaly se porady, jak sobě má jednota počínati na synodě v Toruni položené Vladislavem čtvrtým, králem polským, strany sjednání katolíkův a evangeliků. Komenský věda, že se nic nezpravit na synodě této, uprosil sobě od seniorů, by mu nebylo jí se účastniti, ale tím toužejí nastupovali na politikové, to jest světští zástupci jednoty, by v této pilné potřebě neopouštěl církve službami svými. Předchozími poradami soudil Komenský, že mu ujde pracem jeho 6—7 měsíců. Proto z vůle svých nejdůvěrnějších přátel prosil v květnu 1645. svého ochrance, by jej k sobě obeslal ua ten konec, aby se svých prací zpravit, své studie dále vedl a tak slušnou příčinu měl nevydati se do Toruně. Proto přece hodlal vydati spis o sjednocení křesťanstva, který r. 1643. byl poslán do Švéd, i to odjalo mu co to času. Přes to odebral se Komenský do Toruně, zato uvalil na sebe výtky a důtky od pána z Geeru,

až zástupcům jednoty bylo se o Komenského ujeti u ochrance jeho. V červnu 1645. odešel Komenskému po 7 měsících Jiří Ritschel do Hollandska a pak do Anglie; o Fundanovi, Kozákovi a Raviovi nechtěl pan z Geeru ani slyšeti. I soudil to Komenský za boží řízení, když Cyprian Kinner ze Slez, doktor filosofie a lékařství podal mu svých služeb znaje úmysly našeho paedagoga. Ochotně přijal jej a slíbil mu na rok 400 tolarů. I domýšlel se spolehna na Kinnerovu způsobilost, že brzo dokoná práce filologické a již jednal o tisk. Didaktické práce své hodlal jmenem Geerovým Švédům přivlastniti.

To opět nebylo po vůli Ludvíku z Geeru, který plat Kinnerův uznával za přílišný, z toho pojala nevole mysl Komenského, který smýšlel, že nadané hlavy sluší obměšleti hojnější mzdou, a již odsvědčoval se dobrodiní Geerových; a kdyby nebylo proseb snažících z mnohých stran, snad byl by někam na poušť prchl, aby sám a sám libě o věcech sobě rozjímal a k uikomu uelhledl o nic sobě na pomoc. Aby se Komenský vybavil z takovýchto povinností, zvláště když i bratři ho volali k službám církevním, všim úsilím opravdovým jal se dokonávati spisy školské, a zase stala se tomu překážka. Kinner omeškal se za rodinnými věcmi ve Slezích, a když se dostavil, bylo bránu jazyků předělávati po lépe vystiženém řádu a po spojitosti věcí, o správné jmenosloví latinské byla nesuáze znamenitá, nové věci vyšly na jevo, jazyk římský, ač hojný, nestáčoval v příčině té.

Ludvík z Geeru opět se nespokojil a Komenskému zase nakloniv se poukázal mu s počátku r. 1646. 500 tolarů a tolikéž bratřím bédou sevřeným; ale Kinnera pominul mlčením, jakoby mu do něho uic nebylo; a zatím byl Komenský na holičkách o plat Kinnerův. 12. a 14. prosince 1646. hostil se Komenský ve Švéděch, kam jej na chvat povolal netrpělivý mecenáš jeho. Tři učenci byli nařízení, by osnovu a způsob didaktických spisů latinských ohledali; radili pak, aby dříve to dříve tisku bylo dáno pod pilník, a to, zvláště pak slovník a mluvuice zabraly mu měsíce. Práce šla zuenáhla, ač Kinner stěžoval sobě, že příliš jest se mu namáhati. Na podzim r. 1647. byl Kinner propuštěn.

Do Švéd zaslány dne 31. ledna 1647. poslední hlavy metody jazyků nejnovější s nkazatelem a dedikací spolu s částkou textu

ku bráně; 14. března 1647. nechtěl Komenský již nic poslati, pokud nebude úmlavy o tisk. (Hojněji o těch věcech Sitzungsberichte 1855. der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe über des Joh. Amos Comenius Leben und Wirksamkeit in der Fremde von Dr. Antou Gindely XV. svazek. Zoubek „Život J. A. Komenského“ strana 46—65).

Nejnovější metoda jazyků byla poprvé vytištěna v Lešněr. 1648; i ač byla rozsouzena dříve tisku komisi švédskou a znova předělána a popravena Komenským, přece měla býti napravena ještě jinými učenci, což vysvědčují slova na rubu titulního listu vydání Lešenského ku knihtlačitelům: „Kdy by komu z Vás, vy mužové světa, snad libo bylo patiskuonti, co zde se dává na světlo o metodě jazyků, i prosil bych Vás, byste tím nechvátali dříve druhého vydání, které napraveno jsouc asi za kratičko vyjde typy Elzevirovskými. Toto prvé vydání stalo se za příčinou kritik, kterých čekáme od učenců.“ Podobně dalo se s bránou jazyků.

Když Komenskému bylo vytýkáno, že práce jeho se prodlévají příliš, zastíral se muži některými, kteří také dlouho poseděli na pracích svých, jak to ukazuje dedikace. Příteli Hottonovi stěžuje si napsal Komenský, že Bauhin pracoval o svém herbáři 40 let. O Eilharda Lubina, o Roberta Štěpána, viz metody hl. VII. 6. a hl. XVII. 13. a přídavky ve výkladech. Jiní v dedikaci připomenuti mužové jsou čtenářům známi a vyskytají se v každé encyklopedii nebo literárně řecké a latinské. Zmíníme se toliko o dvou mužích.

Jan Sturm narodil se r. 1507. 1537 zavítal do Strassburku, kde gymnasium bylo již zorganizováno. Zemřel 1589. Vážil si ho Karel V., Ferdinand I., Maximilian II. a Alžběta anglická. Slyšel až i po Uhřích, Sedmihraděch a Polsku. Byl didaktikem a učitelem zároveň, zarazil mnoho nových škol jako v Lanuigen na Dunaji, v Trarbachu na Mosele, v Hornbachu a Zweibrückenu atd. Na školu jeho do Strassburku valili se žáci ze všech světa koutů, z Portugal, Polska, Dánska, Anglicka i z Čech. Metoda jeho pojatá v řady školské ve Württembergu a Sasích. I čítankami přibližně zpravenými vcházela do škol jako v Kasselu, jeho metody šetřil Hieronymus Wolf v Augsburgu a jiní jinde jako v Torani, v Göttingách, v Hu-

až zástupcům jednoty bylo se o Komenského ujeti u ochrance jeho. V červnu 1643. odešel Komenskému po 7 měsících Jiří Ritschel do Hollandska a pak do Anglie; o Fundanovi, Kozákovi a Raviiovi nechtěl pan z Geeru ani slyšeti. I soudil to Komenský za boží řízení, když Cyprian Kinner ze Slez. doktor filosofie a lékařství podal mu svých služeb znaje umysly našeho paedagoga. Ochotně přijal jej a slídl mu na rok 400 tolarů. I domýšlel se spolehna na Kinnerovu způsobilost, že brzo dokoná práce filologické a již jednal o tisk. Inskripci práce své hodlal jménem Geerovým štedlým přivlastniti.

To opět n. bylo po vůli Ludvíku z Geeru, který pát Kinnerův uznával za přílišný, z toho počala nevole mezi Komenského, který myslel, že nadané hlavy sluší obmysleti bojnější mzdou, a již odsvědčoval se děťadlini Geerových; a kdyby nebylo proseb snažných z mazných stran, snad byl by někam na poust' pechl, aby sám a sáť, ale o věcech sobě rozjímal a k nikomu nehleděl o nic sobě za pomoc. Aby se Komenský vybačil z takovychto povinností, radše když i bratři ho volali k službám církevním, vším úsilím ztrácel, jak se dokonávati slůsý školské, a zase stala se tomu jazykárka Kinner zmeskal se za rozličnými věcmi ve Slezích, a když se dostal, byl: brann jazyk dědelavati po lepe vystiženém řádu a po spůsobě věc. o správné přecusloví latinské byla nesnáze stámenitá, zase věci vyšly na jeho jazyk rímský, ač bojný, nestá-
bval v přičině té.

Ležák z Geeru opět se pokusil, a Komenskému zase na-
kroč se pokračoval mu s penězi z 1643. 100 tolarů a s pří-
stoupil dědit seřazeným, ale Kinnera pomáhal náocením, a
11. 12. 1643. a 1644. a 1645. Komenský na Kinnera
Kinnera, 12. a 13. prosince 1643. dostal se Komenský
kter po 14. 1644. poslal bezpříčinný mecenáš
Kinnera, by poslal a spůsob školských seřazených
všechně jak, 13. 1644. dříve tiskn bylo dě-
jak se-člá a 1644. Kinnera radaly mu
at Kinner stál, k sobě, se přičině
z 1647. byl Kinner poslušen.

1648. 1649. 1650. 1651. 1652. 1653.

1654. 1655. 1656. 1657. 1658. 1659.

ku bráně; 14. března 1647. nechtěl Komenský již nic poslati, pokud nebude úmluvy o tisk. (Hojněji o těch věcech Sitzungsberichte 1855. der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe über des Joh. Amos Comenius Leben und Wirk-samkeit in der Fremde von Dr. Anton Gindely XV. svazek. Zoubek „Život J. A. Komenského“ strana 46—65).

Nejunovější metoda jazyků byla poprvé vytištěna v Lešněr. 1648; i ač byla rozsouzena dříve tisku komisí švédskou a zuova předě-lána a poopravena Komenským, přece měla býti napravena ještě jinými učenci, což vysvědčují slova na rubu titulního listu vydání Lešenského ku knihtlačitelům: „Kdy by komu z Vás, vy mužové světla, snad líbo bylo patiskuouti, co zde se dává na světlo o me-todě jazyků, i prosil bych Vás, byste tím nechvátali dříve druhého vydání, které napraveno jsouc asi za kratičko vyjde typy Elzevi-rovskými. Toto prvé vydání stalo se za příčinou kritik, kterých čekáme od učenců.“ Podobně dalo se s bránou jazyků.

Když Komenskému bylo vytýkáno, že práce jeho se prodlévají příliš, zastíral se muži některými, kteří také dlouho poseděli na pracích svých, jak to ukazuje dedikace. Příteli Hottonovi stěžuje si napsal Komenský, že Bauhin pracoval o svém herbáři 40 let. O Eilharda Lubina, o Roberta Štěpána, viz metody hl. VII. 6. a hl. XVII. 13. a přídávky ve výkladech. Jiní v dedikaci připome-nutí mužové jsou čtenářům známi a vyskytají se v každé encyklo-pedii nebo literatuře české a latinské. Zmíníme se toliko o dvou mužích.

Jan Sturm (1507—1579) r. 1507. 1537 zavítal do Strassburku, kde byl organizován. Zemřel 1589. Vážil si ho Karel V. a Maxmilian II. a Alžběta anglická. Sloužil jako profesor a rektor. Byl didaktikem a učil jako v Lauingeru. V roce 1567 v Zweibrückenu. Všechny své knihy vydal. Metoda učení.

hnouti se má), jest dílo veliké, práce znamenitých i mnohých mužů vyhledávající. Ideu totiž obzvláštního díla nějakého může třeba i jediný napřed viděti, dílo samo po ideu vytvořiti, přemnohých vyhledává očí, měšců, rukou. Než idea sama, již nebylo náležité napřed spatřeno, může zblouditi, kteréžto zblouzení nevchází ve známost, aniž příčina a způsob k nápravě nalezena bývá leč skutečnými pokusy, což nutně vyhledává i času i snažnosti i nákladů.

(7) i opatrovni-
nina potřebných
věcí,

15. Kdež hodně nechat uvedeme toto místo znamenitého Verulamia radícího, aby k obnově věd sbory po národech a říších zaráženy byly (z knihy II. de Augm. scient. z předmluvy ku králi jeho): Prospěšno jest ku pokrokům ve vědách, aby badatelé z nejlepších lidí vyvolováni byli, jakožto kterých by práce vynakládána nebyla ku ledapotřebě netrvalé (jako totiž obyčejná ve školách zaměstnání), než na dosazování podrostu vědy na věky. To státi se nemůže, leč odměny a podmínky takové nařízeny budou, na kterých by každý sebe výtečnější muž v tom umění naprosto přestávati mohl, aby mu ovšem těžko nebylo v téže povinnosti zemříti ani praktického něco obmyšleti. A potom. Za jisto jmíno budiž, že sotva lze veliké činiti pokroky při vyhledávání a vyjevování tajných v přírodě věcí, leč hojně nákladů poskytováno bude ku pokusům buď Vulkanova buď Daedala (totiž prsku nebo stroje) buď kteréhokoliv jiného způsobu. I protož jako tajemníkům a vyzvědačům vládců povoleno bývá dávatí účty z vydání za bedlivost jejich při vyzvídání a vyhledávání novot a tajemství občanských, tak podobně dosti činiti sluší i zpytatelům a skumatelům přírody za vydání jejich. Sice bez toho o převelmi mnohých, věděti hodných

věcech nikdy nebudeme ani poněkud zpraveni. A poskytl-li Alexander Veliký sílu peněz Aristotelovi, aby za ně najednal myslivců, ptáčníků, rybařů a jiných aby tím opatřenější jsa dále naspisování dějin živočichů: jistě něco má byti odloženo těm, kteří nebloudí po hvozdech přírody než v labyrintech umění cestu sobě (a jiným) propravují atd. atd.

16. Než že i školy vůbec ku přestolům králův a k soudnicem kužat a ke starostem v radních domech přináležejí, odtud zřejmo, že jako za věst božskou jest uято aniž v pochybnost bráti lze, že blaho státu zakládá se na dobrém mládeže vychování. Jelikož takovým bude potomní věk, jakéž k němu odešleme občany, lepší nebo horší, jakož budou sami. Aby tedy školy, lidí dílny, zaráželi, zaražené uchovávali, uchované od dobrého k lepšímu vedli, že ku povinnosti jejich přináleží, mají věřiti, kterékoliv pastýři národů chtěl míti bůh. Tak se stane, jako ledňáček mladata svá vysedá šťastně, když zefyrové lahodnější po moři vanou úklidněm, že tak evičitelé vtipů za bedlivým vrchností pozorem a účinnou k učitelům a učňům ochotností dodávají budou potomstvu z chlapců výtečných mládenců, z výtečných mládenců dobrých mužů, z dobrých mužů moudrých ve státu občanů

17. Naposledy náleží prositi vládců národů i otců vlasti, vypařili-li by se ti, kteří by tak prospěšným radám překážky zavalovati v mysl brali, aby so jim nedali odvoditi od úmyslu (až i tou cestou vzdělávati slávu boží a blaho národů). Nebo nalézají se častokráte králům po boku lidé (praví Kašpar Hoffmann ve spise de imminente barbarie, o nastávající nevzdělanosti), kteří by raději chtěli, aby méně bylo nčených, a aby jejich toliko radami stál stát, i aby oni prvými byli u králů

(8) vřimáním
si, aby školy
vůbec kvetly,

(9) rad town
oporných ne-
poslouchním.

vysadivše mondré muže z důstojnosti. A právě proto jsou studiím a učencům dosti nepřiznivi. Avšak sluší na ty, kteří žezlo v rukou mají, aby i oči na žezle měli i rady svých mužů tak uvažovali, aby nezdáli se, že obecné dobro opustili za prospěchem svým soukromým neb málo některých, naposledy aby věřili, že množstvím moudrých zachován bývá svět (Moudr. VI. 24.) Rozprávějí, že Lycurg, zákonodárce Sparťanův, tém, kteří namítali, že odměnu dal rhetorům, odpověděl: kdyby kdo prohlásil, že syna mého lepším učiní, nevysypal bych mu tisíc drachem nýbrž polovici všeho jmění atd.

Doklady a výklady na dedikaci.

Rodokmen přestarožitné a přeurozené rodiny Hamale (baronát Hamale leží u Tongru v kraji Lutiském) vede zajisté své předky ode mnohých století pominulých, velmi patrně pak od roku 1192, ve kterém zemřel Florentius de Hamale, pán a baron na Hamale. A jeho potomci měnili se se svými příjmeny (by se dělili od jeho prvorozenců, na hradě Hamale sedících) podle panství, kterými vládli. Odtud vzešly rody de Flemale, de Geer, de Briamont, de Montfort atd. I dočítáme se, že přídomek de Geer poprvé sobě obral Renaldus de Hamale, řečený de Geer (tak zjevně starožitné památky) asi roku 1300.; a nynější dům Geerovský jest jeho potomstvem.

Synem zajisté zmíněného Renalda byl Jiljí de Geer, který zemřel r. 1340., vnukem Renaldus de Geer, pravňkem Lambertus de Geer, prozvaný Chaynée de Fyez (zemřel r. 1398.); prapravnukem Ludvík de Geer; synem prapravnukovým Lambertus de Geer, pán na Briamontu; vnukem prapravnukovým Ludvík de Geer, pán na Briamontu a Noviemontu. A tomu zase synem byl Lambertus de Geer a de Chaynée, vnukem Ludvík de Geer, pán na Gaillarmontu, pravňkem nebožtík náš Ludvík de Geer, pán na Finspongu, prapravnuky pak jest rodina posud ještě žijící: Vavřínek, Ludvík, Emanuel, Štěpán, Ján, Benjamin s tolikéž sestrami, které jsou ještě na živě. (Komenského Opera III. str. 1063.) V životě Komenského naučtají se nám hlavně Ludvík de Geer a jeho syn Vavřínek a tohoto syn Gerard.

Vavřínek de Geer, nejstarší syn Ludvíka z Geeru, poukázal v květnu r. 1642. 27 1/2 libry peněz v Londýnském jakémsi domě Komenskému, který strojíl se přeplaviti z Angličan do Švéd a koupiti sobě a Dr. Matthiaemu některé knihy.

Týž Vavřinec de Geer byl prvorozeným domu sloupem a obmyslen dvojnásobnou částkou ducha otcovského a nenstálým dobrodincem jakož jiných lidí tak i Komenského. Jak brzo zvěděl, nač přišel Komenský požárem Lešenským r. 1656. v Polsku válkami zhmožděném, i že tudíž ze sídla svého vyhnanství vyvržen byl do nového vyhnanství i vyzat ze jménčka a ze všeho všudy, neumeškal nejprve po listech skrze přátele těšiti Komenského, brzy ho k sobě pozvat, o něho a rodinu jeho se postarati a ho povzbuditi, by neštěstí odolával myslí neocháblou, naskytnuv všech potřeb, kterých třeba bylo na vykonanou toho, co uznával, že ještě jest vykonati. I když se doslech, ano někteří radí, by didaktické práce Komenského byly vydány v jednom svazku a pak uhlédal, že ne brzo nahodí se, kdo by na ně chtěl vésti náklad: ihned poskytl, ani o to nejša pohledáván, pomoci své, by dílo to mohlo vyjiti na světlo. I oddal Komenský Vavřinci tomto z vděčnosti poslední a výbornější část didaktických prací svých Amsterodamského tištění. (Komenského Opera IV. str. 3—4.)

Vavřinec z Geeru spolu s Hottonem chlácholili nevoli Ludvíka z Geeru, když práce Komenského váhavě šly před se. A když náš paedagog hostil se v Amsterodamě, propůjčoval se mu Vavřinec ve všem všudy, určitých prací jako jeho otec mu nevyměruje, by za hojného dospěchu na pansofii poseděl a ji dokonal. Komenský stál o to, by písmo svaté bylo přeloženo na jazyk turecký a již o tom napsal předmluvu sultánovi, ale úmysl ten neproveden ani za Komenského ni po něm, ač syn Vavřince z Geeru, Gerard se sháněl za tou příčinou roku 1679. po učenci tureckého jazyka povědomém.

A nyní navrhueme na objasněnou dedikace co to o Ludvíku z Geeru a o některých věcech. Ludvík z Geeru zemřel r. 1654., když Komenský bavl se v Uhřích a z vděčnosti vzdělal mu i tam památku jako náhrobek a poslal ji Vavřinci. I vychvaluje nadšené slovy velebnými a biblickými v spisu tom dobré skutky Ludvíkovy, které ho provodily na věčnost. Ne učinil nikomu bezpráví, kde komu oddával, co mu slušelo, almužen uštědřoval hojně a štědrě po celý život, i v skryté beze svědků, stále, skutečně i nelakomé bez jalových slibů, uikoli jenom někdy po choutce, jak by se mu znánilo, a to všem, kteří toho byli opravdově potřebni z toho, co

utěžil spravedlivě obchodem počestným, kterému se oddal, když pro čistou bohoslužbu vysazen byl z vlasti své a ze šlechtictví a osedl ve Švédsku. Boháči jiní udílejí dobrodiní ledva po mnohých prosbách, Ludvík z Geeru ohlédal se všude, komu by dobře učinil, nebo sobě nařídil ohlédače, kteří by uznamenavše, kde by vhod a náležitě bylo dobrodiní prokázati, jemu toho připomínali. Tvým zde zbožným (dř Komenský) osvědčuji se svědomím, Hottone, domu Degeerovského Nathane! jak nesčíslná dobrodiní bývají prokazována i na Tvůj zbožný pokyn (když usiluješ po jeho vůli vhod se činiti i ubožákům i slitovníku nad ubožáky.)

Jiní boháči, jichžto zvláštní někde vychvaluje se štědrost, byli bez dítek, i tudy nestrachovali se ještě za živa zdílet se o své statky. Ludvík z Geeru pak ač šest měl synů a sedm dcer tuéhoho zdravý, přece neliknoval se rozptylovati a potřebným dávati, nečekaje z toho ni darů, ni služeb odměnných.

O Vespasianovi hodně s podivením vypravují, že tak byl milostiv, že nikdy nikomu neodepřel ničeho, nebo prý neslušno, by někdo ode tváře císařovy odešel smuten, ba tak prý byl chtiv dobrodiní uštěďovati, že nepodala-li se příčina některého dne někomu nějakou prokázati milost, říkával: zmrhali jsme den přítelův: i Ludvíku z Geeru byla mysl podobná, císaře důstojná, který zdá se, že za zákon sobě uložil, aby nížádného ubožáka neřkuli od svého obličejce smutna neponštěl, anobř ani bez odtuchy ho nenechal, když ho jinde spatřil. Téměř co den obmýšlel lidi dobrodiními. Posvědčují toho Amsterodanské dědičné knihy o příjmech a výdajích, na tisíce Tvých listů, ctihodný Hottone (dř Komenský), které jsi Ludvíku z Geeru do Švédska zasýlal a od něho přijímal déle 20 let co týden, a sotva který list byl čím jiným než milostivou zprávou, že nějaké dobrodiní někomu nebo několika lidem jest prokázati kromě oněch dobrodiní, kterých uštěďovati neoblevovala svatá pravice Ludvíkova, nebeské pravice následovná, an jiní z domu lidé o tom nevěděli a jako jeho levice toho vědoma nebyla.

Když z tohoto života asi roku 1636. zbožná, milená i jediná života družka Ludvíka z Geeru se vybírala, vložila naň s ním se rozžehnávajíc prosbu, by výhost dada obchodům, úklidně trávil ostatek života, protože z požehnání božího dosti již nachoval sobě a dětem, odpověděl, že my arci dosti máme, ještě ne pak dosti

potřební a zkormoucení pro Krista, kterým sluší přispívati na pomoc. A od té chvíle po všecken čas jsa stále vdovcem pilněji snažil se na dobré skutky než kdy prve. Vysvědčují to potomstva dochované painátky pohostinu bydlících Čechův a Moravanů, jichžto za posledních 9 let (toto psal Komenský r. 1654.) očerstvoval útroby, seznav i tu nouzi. Ještě hojněji neslýchanou štědrostí po 20 a několik let byl na pomoci jiným zástupům zbožných z Německa vyhnanců. Přezvěděl-li Ludvík z Geeru, že někde se staví chrám nebo chudobinec nebo že někdo požárem nebo na moři škodu vzal neboli že jinakým nedostatkem svíráu jest muž některý dobrý a učený, ihned usoudil to za svou povinnost na pomoc přispěti. I rozpomíná se Komenský, že kterýsi výtečný muž, Komenského vyslechna, řekl: Zvláštní jest ozdobou království francouzskému, že počítá mezi veřejnými hodnotami a povinnostmi úřad velikého almužnáře francouzského; Ludvík pak z Geeru že hoden jest slouti velikým almužnářem Evropy.

Jest-li královské dobře činiti, jakož se vyjádřil nejslavnější král, králem byl v pravdě blaženým náš hrdina, který uměl, chtěl, mohl řídití mocně a ušlechtilé sám sebe, dům svůj, statky své; aniž ku království čeho se nedostávalo kromě království a toho kdyby se mu bylo dostalo, kvetla bys dobrá částka lidského pokolení a v Tobě vládá, církev, škola, to jest rád věcí a snažnosti o mír, o pobožnost i o moudrost. Nebo čeho on nevykonal, pokud na něm bylo, by napomohl, aby tyto věci stály na dobré míře? Vlasti na prospěch náhle vymysleti rady i poskytnouti na zpravenou mnohých věcí podstatu všeho (až i několik sudů zlata), ha vystrojiti loďstva, jak snadno mu bylo! církvím pak gallikanským a falckým až i švedským, jak znamenitě prospěl! kolik si mnoho bohoslovců na svůj náklad chovaje co rok po rozdílných akademích! Nezapomněl ani na církev českou pohostinu bydlící, anobřz kromě toho, že pomáhal jí almužnami, nakládal na studie některých mládevců dobrých schopností, svědky toho jsou Figulus, Olyrius, Cassius a jsou-li mimo to kteří.

Aby pak napomohl lepší osvěcenosti a snažnostem o pravější moudrost, jaká do něho byla horlivost, vůbec se ukázalo, když v Londýně vyšla Praeludia pausophici conatus Komenského. On zajisté zpraven jsa o tomto předsevzetí Nathanem svým, nestřížil sobě listy

ke Komenskému odpravovati, k sobě ho zváti, všech potřeb k tak znamenitému dílu poskytnouti (až i chovati po několik let sbor několik učenců), i když nepoštětílo se takovýto způsobiti sbor, jeho toliko jen s rodinou a příručími přechovati štedře po 8 let.

A z této dílny až ještě nic nevyšlo, co by hodně ukojilo nádeji, (mimo školské některé knížky jako napřed vzdělané schody k věcem vznešenějším); dá-li pak bůh, aby vyšlo, shledá potomstvo, jakého mecenáše zbožné pomoci přísluší všechno toto. Avšak o příčinách, proč nevyšlo slíbené dílo a příslušné k tomu věci, za prospěšnější věc soudím (dí Komenský) spíše pomlčeti než promluvit; tuto jednu věc přece jen: „Mním, že velebiti sluší boha, který zaliv tomu překážky prozřetelností svou, zbránil, by posud ono dílo nespátřilo světla, by ono bylo dílem nikoli vtipu jinošsky plešícího, nýbrž dospívajícího soudu stařeckého.“ (Komenského Opera III. sl. 1051—1062.)

Bohumír Hotton, správce obchodu Ludvíka z Geeru v Holandsku, obrátil jeho zřetel ke Komenskému jako jsme svrchu připomenuli; i vypravil Ludvík z Geeru list ke Komenskému, kterým se mu zakazoval vedle jednoho nebo dvou spolupracovníků pomoci svou na svých statcích švédských. V Lešně nezastihl Komenského list tento i poslán za ním do Londýna. Komenský odpověděl, kdyby list byl ho došel v Lešně, že by již snad byl u Ludvíka z Geeru, nyní že nelze z Londýna se vypravit; kdyby v Anglii rozbroje vznikly, že přímo hodlá k němu se odebrati.

Když zase nový mecenáš ho zval, odpověděl dne 19. m. prosince 1641., že od církve své byl vyslán, aby ustavičně jejich bídě tam v Londýně spomoci hleděl, že tedy bez vůle druhů svých učenců a nevyjednáje pomoci bratřím jemu se nelze vyhostiti z Londýna; Hottonovi pak téhož dne vyjevil se důvěrně, že pansofických knih a nápravy při studiích nezpůsobí bez spolupracovníků. Kdyby toliko staviti se bylo na pansofii, i tu třeba by bylo jednoho spolupracovníka; jednoho muže mimo to třeba, by dopisoval si s učenici a zprávy došlé pořádal, ale jednání takové potkalo se ihned s překážkami. Na Hottona vloženo, by úmluvu způsobil toliko jen s Komenským, nikoli s jeho druhy. Komenský zase předestíral, že bez spolupracovníků nelze se mu dáti v práci, ač by spolupracovníci i jinde bydleti mohli kromě jednoho pomocníka, jen když by konali

práce jim uložené. O Fundana, sic jinak právě slujícího Jachima Hübnera zasazoval se Komenský, by mu byl literárním dopisovatelem i aby vykonal cestu pansofickou za dvě tři léta po Vlaších a Francouzích, ale to vše nadarmo. Pan Geer měl na rozmyslu jej přijati z příčiny náboženství. Komenský obhlédl si za sídlo tichý Elblag a potrval tam na pracích šest let. Švédové a Ludvík z Geeru doléhali na Komenského, by obíral se školskými knihami, Hollandané pak a Angličané, zvláště Hartlib, sílili naň, aby pracoval o pansofii; Komenský sám mocněji lnul k pansofii než k didaktickým pracím, mysl jeho byla rozdvojena, pansofie a filologie překážely sobě na vzájem. V pracích jeho namítaly se mu překážky. Přestěhovav se dne 21. listopadu 1642. z Lešna do Elblagu, najal sobě domek, ale nebylo v něm nářadí, i prošel týden bez práce. Pomocníky na pořádání a opisování látky měl sice čtyři, Pavla Cyrilla, Petra Figula, Daniele Petrea a Daniele Nigrina, spolupracovníků pak příznivci svému nenavrhli, by mu nákladu nepřibýlo. Byl by si přál Jiřího Vechnera. Vypařili se lidé, kteří se snažili Komenského od Švédův odraziti sliby všelikými. Hlavním toho strážcem byl B. Nigrin, pastýř reformované církve v Gdánsku, který po 4 léta se tvářil, jakoby katolíky a evangelíky smířiti chtěl; za to byl štědře udatován od krále polského a proto také vystěhoval se ze Gdánska do Elblagu, kde Komenskému strožil úklady u víře. B. Nigrin přeteknul u víru katolickou i odtuchu vzal tudy Komenský, nebo bylo mu před ním i do Gdánska od prací uhnouti na chvíli r. 1643. i jiné cesty konati, ba i spis proti Nigrinu vydati a tudy se meškati v práci své. Pomocníci Komenského nebyli dosti způsobilí, některý odešel mu od práce jako Figulus na studie, jiného opisovatele bylo mu hledati jako Melchiora Zamorského. Za spolupracovníka o přirozených věcech jednal sobě Kozáka, bystrého doktora lékařství, jen kdyby mu ochrance týchž peněz popřál r. 1644. jako r. 1643., ale Kozák nebyl k mysli Ludvíku z Geeru. Hamburcké filosofy, Junga a Tassia usiloval přimluvou svou k Oxenstiernovi posaditi ve Švéděch na místa zřetná, by mu za to v pansofii byli spolupracovníky, ale nezdařilo se mu to, nebo dožadovali se platů náramných. Nemoha sobě dobytí spolupracovníků stálých i jinudy měl překážky v pracích svých. Nemohl se nikde dosti utajiti, přemnozí muži planuli touhou, by jej spatřili a s ním porozmluvili, jednota bratrská

pohledávala u něho rady nebo přímlyvy; i mládeže české nespouštěl z péče a mysli své v příčině vzdělání a jednal jim místa příhodná. Na snažné prosby šlechty evangelické a senatu v Elblagu vykládal mládeži l. 1644—45 čtyřikráte v témdni od 1—3. hodiny bránu věcí či metafysiku. Roku 1644. bylo mu do Orly v Litvanech se vybrati na obecné evangeličků shromáždění, by tam zastupoval jednotu bratrskou. Po té podzim a zimu chtěl oddati na práce své, ale docházely ho domlavy od Lndvíka z Geeru, že jinými zanášel se věcmi a obmeškává své povinnosti. Z toho bylo se mu vyměřovati ochranci svému, Hottonovi i Wolzogenovi, správci na Finspongu, dopisy těmi mařil sobě čas a jítřil sobě mysl svon. Aby latinské knihy školské dokonány byly rychleji, nmlouval se v říjnu 1644. s Janem Raviem a Jífím Ritschelem, aby se mu dali za spolupracovníky, ale nedostalo se mu odpovědi. I ustanovil se Komenský na tom, že sám dokoná, co lze dokonati, a psal přímo ochranci svému 29. listopadu 1644. aby ho neopouštěl pomocí svon a spolupracovníka mu dopřál, aby aspoň školské knihy za zimy bylo lze zpravit z látky již nahledané, pansofie pak že jest dílem obrovským a Komenský že přece jen sám o ní pracuje. Zatím přibral se Ritschel z Královce do Elblagu a bytem byl u Komenského. V roce 1644. třel Komenský nouzi, až mu 28. února 1645. působením Hottonovým dána pomoc od Lndvíka z Geeru čtyřmi sty tolary. Koncem dubna 1645. zavítal Komenský do Lešna, kam ho Bratři listy svými zvali čtyřikráte. Předchozí konaly se porady, jak sobě má jednota počínati na synodě v Toruni položené Vladislavem čtvrtým, králem polským, strany sjednání katolíkův a evangeličků. Komenský věda, že se nic nezpraví na synodě této, uprosil sobě od seniorů, by mu nebylo jí se účastniti, ale tím toužeji nastupovali naň politikové, to jest svěťští zástupci jednoty, by v této pilné potřebě neopouštěl církve službami svými. Předchozími poradami soudil Komenský, že mu ujde pracem jeho 6—7 měsíců. Proto z vále svých nejdůvěrnějších přátel prosil v květnu 1645. svého ochrance, by jej k sobě obeslal na ten konec, aby se svých prací zpravil, své studie dále vedl a tak slušnou příčinu měl nevydati se do Toruně. Proto přece hodlal vydati spis o sjednocení křesťanstva, který r. 1643. byl poslán do Švéd, i to odjalo mu co to času. Přes to odebral se Komenský do Toruně, zato uvalil na sebe výtky a dťtky od pána z Geeru,

až zástupcům jednoty bylo se o Komenského ujeti u ochrance jeho. V červnu 1645. odešel Komenskému po 7 měsících Jiří Ritschel do Hollandska a pak do Anglie; o Fundanovi, Kozákovi a Raviovi nechtěl pan z Geeru ani slyšeti. I soudil to Komenský za boží řízení; když Cyprian Kinner ze Slez, doktor filosofie a lékařství podal mu svých služeb znaje úmysly našeho paedagoga. Ochotně přijal jej a slíbil mu na rok 400 tolarů. I domýšlel se spolehna na Kinnerovu způsobnost, že brzo dokoná práce filologické a již jednal o tisk. Didaktické práce své hodlal jmenem Geerovým Švédům přivlastniti.

To opět nebylo po vůli Ludvíku z Geeru, který plat Kinnerův uznával za přílišný, z toho pojala nevole mysl Komenského, který smýšlel, že nadané hlavy sluší obmýšleti hojnější mzdou, a již odsvědčoval se dobrodiniu Geerových; a kdyby nebylo proseb snažných z mnohých stran, snad byl by někam na poušť prchl, aby sám a sám libě o věcech sobě rozjímal a k nikomu nehleděl o nic sobě na pomoc. Aby se Komenský vybavil z takovýchto povinností, zvláště když i bratři ho volali k službám církevním, všim úsilím opravdovým jal se dokonávati spisy školské, a zase stala se tomu překážka. Kinner omeškal se za rodinnými věcmi ve Slezích, a když se dostavil, bylo bránu jazyků předělávati po lépe vystiženém řádu a po spojitosti věcí, o správné jmenosloví latinské byla nesnáze znamenitá, nové věci vyšly na jevo, jazyk římský, ač hojný, nestáčil v příčině té.

Ludvík z Geeru opět se nespokojil a Komenskému zase nakloniv se poukázal mu s počátku r. 1646. 500 tolarů a tolikéž bratřím bédou sevřeným; ale Kinnera pomínul mlčením, jakoby mu do něho nic nebylo; a zatím byl Komenský na holičkách o plat Kinnerův. 12. a 14. prosince 1646. hostil se Komenský ve Švéděch, kam jej na chvat povolal netrpělivý mecenáš jeho. Tři učenci byli nařizeni, by osnovu a způsob didaktických spisů latinských ohledali; radili pak, aby dříve tolikéž tisku bylo dáno pod pilník, a to, zvláště pak slovník a mluvnice zabraly mu měsíce. Práce šla znenáhla, ač Kinner stěžoval sobě, že příliš jest se mu namáhati. Na podzim r. 1647. byl Kinner propuštěn.

Do Švéd zaslány dne 31. ledna 1647. poslední hlavy metody jazyků nejnovější s ukazatelem a dedikací spolu s částkou textu

ku bráně; 14. března 1647. nechtěl Komenský již nic poslati, pokud nebude úmluvy o tisk. (Hojněji o těch věcech Sitzungsberichte 1855. der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe über des Joh. Amos Comenius Leben und Wirksamkeit in der Fremde von Dr. Antou Giudely XV. svazek. Zoubek „Život J. A. Komenského“ strana 46—65).

Nejnovější metoda jazyků byla poprvé vytištěna v Lešněr. 1648; i ač byla rozsouzena dříve tiskem komisí švédskou a znovu předělána a popravena Komenským, přece měla býti napravena ještě jinými učenci, což vysvědčují slova na rubu titulního listu vydání Lešenského ku knihtlačitelům: „Kdy by komu z Vás, vy mužové světla, snad libo bylo patiskuouti, co zde se dává na světlo o metodě jazyků, i prosil bych Vás, byste tím nechvátali dříve druhého vydání, které napraveno jsouc asi za kratičko vyjde typy Elzevirovskými. Toto prvé vydání stalo se za příčinou kritik, kterých čekáme od učenců.“ Podobně dalo se s bránou jazyků.

Když Komenskému bylo vytýkáno, že práce jeho se prodlévají příliš, zastíral se muži některými, kteří také dlouho poseděli na pracích svých, jak to ukazuje dedikace. Příteli Hottonovi stěžuje si napsal Komenský, že Banhin pracoval o svém herbáři 40 let. O Eilharda Lubina, o Roberta Štěpána, viz metody hl. VII. 6. a hl. XVII. 13. a přídávky ve výkladech. Jiní v dedikaci připomenutí mužové jsou čtenářům známi a vyskytají se v každé encyklopedii nebo literatuře řecké a latinské. Zmůžeme se toliko o dvou mužích.

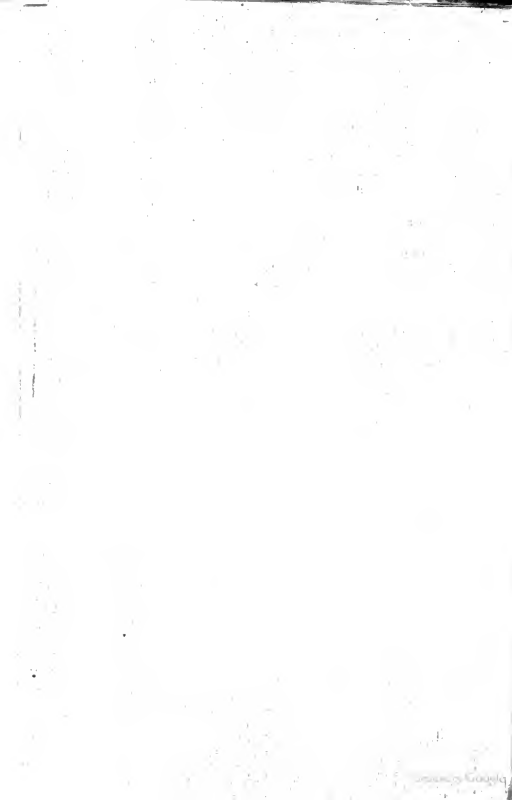
Jan Sturm uarodil se r. 1507. 1537 zavítal do Strassburku, kde gymnasium bylo jím zorganizováno. Zemřel 1589. Vážil si ho Karel V., Ferdinand I., Maximilian II. a Alžběta anglická. Slyšel až i po Ulřích, Sedmíhradech a Polsku. Byl didaktikem a učitelem zároveň, zarazil mnoho nových škol jako v Laniugen na Dunaji, v Trarbachu na Mosele, v Hornbachu u Zweibrückenu atd. Na školu jeho do Strassburku valili se žáci ze všech světa koučin, z Portugal, Polska, Dánska, Anglicka i z Čech. Metoda jeho pujatá v řády školské ve Würtembergu a Sasích. I čítankami příhodně zpraveuými vcházela do škol jako v Kasselu, jeho metody šetřil Hieronymus Wolf v Augsburgu a jiní jinde jako v Toruni, v Göttingách, v Hu-

sum. Anglický pedagog, Roger Asham byl přívržencem Starinovým. Sturm napsal školám čítanky, fraseologie a slovnky latinské. (Karl Schmidts Geschichte der Paedagogik atd. III. Auflage III. str. 165., 174. Eucyklopaedie des gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens von Dr. K. A. Schmidt 2. Aufl. IV. Baud. Lateinischer Unterricht str. 255.)

Julius Camillus (Camillo) s příjímím Delminio po městě Delminium v Dalmácii; narodil se ve Forli 1479., zemřel 1550., hodlaje poskytnouti látky a ideí těm, kteří žádostivi byli vzdělati se v pravidlech jazyka latinského vybíral příklady ze spisovatelů nejvýmluvnějších, a rozpořádal je po schránkách s nápisy; potom vpravě schránky ty do velikého stroje dřevěného, který podobal se amphitheatru, podal je Františku I., který pochváliv jeho úmysl dal mu 500 dukátů, by to zdokonalil. Ale v tom zemřel, dostatečně vhod neupraviv úmyslu svého, ač o něm pracoval 40 let a vydal 1500 dukátů. (Hoefler Nouvelle biographie générale, Paris 1851—66., VIII. díl sl. 336—337.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 06823 7414

